

משמיע ישועה

סקירה על נבואות גאולה במקרא

מאת

רבי יצחק אברבנאל

עיצוב: זהבה גרליץ

בעקבות מהדורת אויבאך תקכ"ז

[הערך רבי יצחק אברבנאל באנציקלופדיה יהודית דעת](#)

[מדור ספרי יסוד במחשבת ישראל באתר דעת](#)

אתר דעת

תשע"ח

התוכן

4	הקדמה
9	זזה זיכרון המבשרים
9	המבשר הראשון
9	המבשר השני
10	המבשר השלישי
10	המבשר הרביעי
10	המבשר החמישי
11	המבשר הששי
11	המבשר השביעי
11	המבשר השמיני
11	המבשר התשיעי
11	המבשר העשירי
12	המבשר הי"א
12	המבשר הי"ב
12	המבשר הי"ג
12	המבשר הי"ד
12	המבשר הט"ו
12	המבשר הט"ז
13	המבשר הי"ז
13	מבשר טוב הראשון [בלעם בן בעור]
14	ובנבואה השנית
14	ובנבואה הג'
14	ובנבואה הד'
18	מבשר טוב השני [משה רבנו]
18	הקדמה
18	מבשר טוב השני - נבואה א'
19	מבשר טוב השני - נבואה ב'
20	מבשר טוב השני - נבואה ג'
25	מבשר טוב השני - נבואה ד'
30	מבשר טוב השלישי - [ישעיהו הנביא]
30	הקדמה
31	מבשר טוב השלישי - נבואה א'
34	מבשר טוב השלישי - נבואה ב'
45	מבשר טוב השלישי - נבואה ג'
49	מבשר טוב השלישי - נבואה ד'
55	מבשר טוב השלישי - נבואה ה'
65	מבשר טוב השלישי - נבואה ו'
71	מבשר טוב השלישי - נבואה ז'
82	מבשר טוב השלישי - נבואה ח'
90	מבשר טוב השלישי - נבואה ט'
94	מבשר טוב השלישי - נבואה י'
104	מבשר טוב השלישי - נבואה י"א
112	מבשר טוב השלישי - נבואה י"ב
118	מבשר טוב השלישי - נבואה י"ג
121	מבשר טוב השלישי - נבואה י"ד

126	מבשר טוב השלישי - נבואה ט"ו
142	מבשר טוב הרביעי – [ירמיהו הנביא]
142	הקדמה
142	מבשר טוב הרביעי - נבואה א'
145	מבשר טוב הרביעי - נבואה ב'
147	מבשר טוב הרביעי - נבואה ג'
151	מבשר טוב הרביעי - נבואה ד'
162	מבשר טוב הרביעי - נבואה ה'
164	מבשר טוב הרביעי - נבואה ו'
169	מבשר טוב הרביעי - נבואה ז'
171	מבשר טוב החמישי – [יחזקאל הנביא]
171	הקדמה
171	מבשר טוב החמישי - נבואה א'
173	מבשר טוב החמישי - נבואה ב'
177	מבשר טוב החמישי - נבואה ג'
184	מבשר טוב החמישי - נבואה ד'
189	מבשר טוב החמישי - נבואה ה'
192	מבשר טוב החמישי - נבואה ו'
198	מבשר טוב החמישי - נבואה ז'
201	מבשר טוב החמישי - נבואה ח'
208	מבשר טוב החמישי - נבואה ט
215	מבשר טוב החמישי - נבואה י'
219	מבשר טוב השישי [הושע בן בארי הנביא]
235	מבשר טוב השביעי [יואל הנביא]
243	מבשר טוב השמיני [עמוס הנביא]
247	מבשר טוב התשיעי [עובדיה הנביא]
260	מבשר טוב העשירי – [מיכה הנביא]
260	הקדמה
260	מבשר טוב העשירי - נבואה א'
264	מבשר טוב העשירי - נבואה ב'
267	מבשר טוב הי"א [חבקוק הנביא]
276	מבשר טוב הי"ב [צפניה הנביא]
280	מבשר טוב הי"ג [חגי הנביא]
285	מבשר טוב הי"ד – [זכריה הנביא]
285	הקדמה
286	מבשר טוב הי"ד - נבואה א'
295	מבשר טוב הי"ד - נבואה ב'
312	מבשר טוב הי"ד - נבואה ג'
319	מבשר טוב הי"ד - נבואה ד'
326	מבשר טוב הט"ו [מלאכי הנביא]
334	מבשר טוב הט"ז [דוד המלך]
355	מבשר טוב הי"ז [דניאל]

הקדמה

אחזו לנו שועלים, המתהללים באלילים, ותהילתם פסלים, אוהלי אדום ו**ישמעאלים**, שתו בשמים פיהם על ה' ועל משיחו דברים אשר לא כן אם לא התולים, ועצת נפתולים, ובכל מקום מהתורה והנביאים אשר דבר המלך ה' צבאות ודתו מגיע לשוב ולבנות ירושלים, להחיות רוח שפלים, ושישישו אתה משוש כל המתאבלים, כסו פניו חרולים, באמרו כי הוא הלא ממשל משלים, והנבואה עודד הנביא ומחזקה לקרוא לשבויים דרור דרך לעבור גאולים, וכי שנת רצון ויום נקם למי החותמת והפתילים, הפכו דברי אלוהים חיים יימוטו עליהם גחלים, חמת זחלים, האוכלים בשר החזיר ומרק פיגולים, באמרם אין זה כי אם משל ומליצה לתשועה האנושית ועל רוח האדם דבר אלינו הנביא אֶזְנֵךְ וְחִקְרֵךְ מִשְׁלִים, ופשוטו של משל אינו כלום והוא הבל הבלים.

עוד תשוב תראה שגם אלה שמות בני ישראל אשר קראו להם מלידה ומבטן ואף בגלותם לא שנו את שמותם ברוב הטלטולים, חשבו מחשבות לזייפם ויחפאו עליהם דברים ובחינות תלי תלים, כי בראותם בנבואות יעודי צרות רבות ורעות לבני ישראל ושיהודה גלה יגלה בראש גולים, אמרו אלה הם היהודים האומללים, זה יקרא בשם יעקב ובשם ישראל יכנה להיות ארצותם לשמה ולבתי גולים, בנפול מגדלים, אבל שם ישראל ויהודה שנזכר בנבואות הנחמות הסמוכות אליהם לנחם כל אבלים, פירשו שעליהם נאמרו. וכי הם נקראים ישראל ששרו עם אלוהים ושרגליהם רגל ישרה כרגלי הבעלים, ושהם יהודה שהודו באלוהות משיחם ועלימו זרחה אור שלוחיו המאורות הגדולים, ובדרך הזה הם פוסחים כל היום על שתי הסעיפים מיימינים ומשמאילים, כאלו אנחנו העניים והאביונים את הרע נקבל מאת האלוהים ואת הטוב לא נקבל ואויבינו פלילים.

הגם הלום ראיתי חכמי עמנו ההולכים בתורת ה' ומחזיקים בבריתו הלך הלכו בנבואות בשני שבילים, לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים, כי הראשונים פירשו אותם כפי פשוטם ואמתתם נעימות בימינם קדש הלולים, מה שהיה בדרך עבר ומה שיהיה לעתיד שצדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים, את הכול פירשו יפה בעתו וזהו כת הבוטחים בה' כל המייחלים. אך אומנם ממעונות אריות ומהררי נמרים מזרע קדשים יצאו על הר ציון ששמם שועלים, אנשים חכמים בעיניהם, ועם היותם מבני ישראל באשר הם נימולים, המה היו במורדי אור ורועי כסילים, באמרם שייעודי הנבואות וספר תהלים, נאמרו ונתקיימו בבית שני, ששם היו אלופינו מסובלים, ועם ה' במחנות ודגלים ושרים כחוללים, ושמונת ביאת משיחנו אינה מכוח הכתובים כי אם מקבלת הראשונים ויכתבו זה על ספר בעזות פנים כי אין מכלים, וכמו שספר מהם בעל **ספר העקרים** בפרק מ"ב מ"ד מספרו ונתן בפלילים.

מזה הכת הנזכרת היו קצת **מהמפרשים בן בלעם** ורבי **משה הכהן** ורבי **חיים גליפאפא** במגילותיהם ופירושיהם אנשים מרגלים, מוציאי דיבת הנבואות טח עיניהם מראות כוונת החוזים מהשכיל לבותם דברי הנביאים וצעקתם העתיקו מהם מלים מגואלים, וגם **הראב"ע** נמצא בו שמץ דבר מזה בהרבה מהנבואות אבל לא בכלם. ורבים חללים, הפילה המחשבה הנפסדת הזאת ושם ראינו את הנפילים, מאמונת ביאת משיחנו ורבים מעמי הארץ המתיהדים יצאו מבוהלים, נרפים הם נרפים יתייצבו הוללים, על אלה **המפרשים** בנים משחיתים במסתרים תבכה נפשי אחבירה עליהם במלים, בינו בוערים בעם וכסילים, אם מדברי הנביאים הקרובים אל ה' בני אלוהים לא אאמין כי תסופר הגאולה העתידה מי יועידי להאמין בה האם אלוהים ראיתי עולים, או מלאכים קלים חשמלים ואראלים, ירוני יאמרו לי בוא יבוא איש אל רב פעלים, קווצותיו תלתלים וכרת הזלזלים, אויבים וצרים וקווי ה' יחליפו כוח כל הנחשלים, או מי נתן לחכמים הקדושים אותם קבלה שאמרו בגאולה אם מפי עוללים, גם עוילים או סובאי יין וזוללים, אם לא מדברי הנביאים שעמדו בסוד ה' ומשח אותם לבשר ענווים ולומר לנשברי לב גמול ה' הוא יבא וישיעכם שפעת גמלים, ומעין מבית ה' יוציא המשלח מעינים בנחלים, להשקות עמי בחירי ישובו יושבי בצלו ושתם איש אל אחוזתו הקטנים עם הגדולים.

שועלים קטנים, היו אלה המתעים וחכמת מה להם לרעות בגנים, סודות הנבואה עליונים ותחתונים, חדשים מקרוב באו לא ידעו ולא יבינו ונגד פניהם נבונים, הנמצא כזה בחכמי המשנה והתלמוד המה הגיבורים יסודי התורה ולוחות האבנים, הלא הם הוכיחו הגאולה העתידה מכוח הכתובים ויחפרוה ממטמונים, מעדן עדנים ורמזים אחרים מכתובים שונים, הקימו ניחוחים כי כן קבלו פירוש הכתובים בקבלה מהנביאים פנים אל פנים, ויכתבו זה בתלמוד ובמדרשות להשיב לב אבות על בנים ונפשות אביונים, גם **המפרשים** הראשונים, **כיונתן בן עוזיאל** שומר אמונים, ואחריו **רש"י** צדיק יסוד עולם מעין גנים, שפירש כל ספרי הקודש מרוח אונים, וגם **בני הקמחי** חכמים ונבונים, וזולתם **המפרשים** האמתיים הציבו להם ציונים, שנים עם עדנים בכתובים להוכיח ולהכריח תשועת ה' אשר יעשה לעמו ונקמת אויביו משתה שמרים משתה שמנים, ועל מה נשמו אמונים, ומה הגיע אליהם לשפוך חמת תנינים, תחת רוח חן ותחנונים, ולחם אונים תחת כנף רננים, לסלף דברי הנביאים ששפתותיהם שושנים, ולהשליכם אחרי גוום באמרם שבא יומם ועבר עניינם וקצם ועלה כולו קמשונים, אין זה כי אם שבאנשים האלה פסו אמונים, והצרעת זרחה במצחם ויתערבו בגויים בבני יונים, וילמדו ממעשיהם ולעשות כוונים, כוזבים בכתובים ובעו מצפונים, שמא יאמרו הלא ר' הלל חכם גדול היה וחסון הוא כאלונים, ויהיו דבריו זה כמה שנים, אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו האוכלים למעדנים, ייסכר פי דוברי שקר אין להם לתלות באילן גדול כזה כי יש בדבריו חכמה ודעת פרדס רימונים, כוונות נכבדות מזהב רב פנינים, שלא בא רבי הלל חלילה להכחיש הגאולה העתידה כפושעי הגויים מואבים ועמונים, כי אם

לומר שלא יבוא המשיח בזכות ישראל ומכוח תשובתו ולכן אמר אין להם משיח לישראל ולא אמר אין בן דוד בא כמנהגם ויישאר אדם כן היעודים כולם על הגאולה העתידה בשם ה' בעתה יחישנה נתונים נתונים.

ורב יוסף האשימו לפי שהיה מחליש כוח התשובה והוכיח מדברי זכריה שאמר "הנה מלך יבוא לך" שיבוא בזכות ישראל וכמו שאמר שם "שובו לבצרון אסירי התקווה" וכל זה לתת שפה לנאמנים, ואולי כיוון באותו מאמר שבזמן הגאולה העתידה בשבת ישראל על אדמתם לא יהיה להם מלך משוח בשמן והייתה לה' המלוכה הנותן לאין רוזנים, ושנבואת ישעיהו בפ' ויצא חוטר כבר נתקיימה ואכלוהו בימי חזקיהו, לא שיכחיש גאולת ישראל ונקמת האויבים ושאר היעודים הטובים דברי הנביאים וטעם זקנים, ורב יוסף הכריח שימלוך מלך המשיח מדברי זכריה שהיה אחרי מות חזקיהו שנים ושנים, וכבר ביארתי בשלמות גדול במאמר ישועות משיחו אשר יעדתי לבאר מאמרי חז"ל במשיח ובגאולה פירוש זה המאמר וחמודותיו הגליונים והסדינים, על כן אמרתי חלילה חלילה לחכמי התלמוד משלוח מדנים, תלונות בני ישראל אשר המה מלינים, הבוז לגאיונים, אלה שאחרונים שהיו לעמנו סרבנים וסלונים, ויחליפו את משכורתם וגמולם אשר קנו לגאולתם עשרת מונים, יען וביען כלל העמים עם היותם רבבה כצמח השדה המונים המונים, וגובה להם ויראה להם כגובה ארזים והרים גבנונים, ואם כל טובם והצלחתם שיושבים על אדמתם דשנים ורעננים, הנה כי ידברו אלינו תועבות גדולות והביאו בכליותינו חצים שנונים, טענות כוזבות ומילים מכבידים וילדי זנונים, לא ירעו ולא ישחיתו דבריהם אלינו ובכל עת יהיו בגדינו לבנים, כי זה יאמר לה' אני ייתן אל לבו כי הם נחשים צפעונים, לשונם חרב חדה וראש פתנים, אין בפימו נכונה קרבם בתימו לעולם בית חבר מחסה לשפנים, ומי יאמין לשמועתם והיא שנאה תעורר מדנים, אבל שלומי אמוני ישראל זרע קדש נטע נעמנים, חכמים וזקנים, גם שב גם ישיש ואם בגבורות שמונים, כי יצא אש מדבריהם ומספריהם הלא ימס לב העם ותאכל בקצה המחנה ונתון להם זרעונים, זרע רע לזרוע אפיקורסות בלבם לפני לפני, לאמור משיח אלוהי יעקב חמק עבר מה אנחנו יושבים פה ולא נבוא עוד בעיר ה' ובית מקדשו שער הפנים, כי הנה בלכת החיות המתחכמות האלה בדעות רעות לעומתם ילכו האופנים, ואומנם מה יהא דינו של כל אחד מהאנשים האלה ובמה יתחטא על חלומותיו ועל דבריו הלא לאלוהים פתרונים, כי הם החטיאו את הרבים ואשר באו מתוך דבריהם באש ובמים הזדונים, ויתנו אנשי אמונה בני ציון היקרים מינים ובלתי מאמינים, כאורחות דדנים כמשפט הצידונים.

מחבלים כרמים, היו האנשים האלה על ההרים הרמים, על הרי בשמים, כרם ה' צבאות בית ישראל אשר מצא את האימים באורך הימים, ואיש יהודה נטע שעשועיו העם הנכלמים, זאת נחמתם בעניים ואורך גלותם תקוות גאולתם ומאמר האל תמים, ארפאהו ואנחהו ואשלם נחומים, ועתה כי יראו חכמים, הסבו את לבם אחורנית אבדו תקוותם ותוחלתם חבלים נפלו

להם בנעימים, חבליהם תשלחנה ידיהם על תורת האלוהים וייעודיה ויורו בהם פירושים נשחתים ופנים נזעמים, חבלי נביאים כי חבלו וזיפו כוונות ייעודיהם הגדולים והעצומים, כחשו ביום נקם שנת שלומים, אשר הוגה ה' תוכחות בלאומים לאחרית הימים, אבל פרשו רשת משטח חרמים, כפנת תחיית המתים גבורות גשמים, וחזור נשמות לימי עלומים, שאנחנו ישני אדמת עפר היינו כחולמים, ועם היות אמת הדבר גלוי לכל העמים, שבחוהו כל האומים ועובדי צלמים, הלא אלה חכמינו הנכבדים פירשוהו משל על בני הגלות הנחשבים כמתים ושמלתם מגוללה בדמים, ואמרו שהתחייה הייתה גאולתם שחן וכבוד ייתן ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, ועם זה אמרו לא כחדו שאותה גאולה שכנו הנביאים בשם תחייה הייתה פקידת בית שני ששמם יהלוך עליו אימים, ובדרך הזה שרפו כל מועדי אל בארץ עם גחלי רתמים, את החסד ואת הרחמים, הגאולה והתחייה תשועת עולמים, ויהיו שניהם ערומים, בעלי מומים ועדים זוממים, כהבלי הגויים מגשימים, שמעו זאת כל העמים החכמים האלה בעיניהם המה אשורים ולטושים ולאומים, חורשי און ומחשבות ערומים שקופים אטומים, וזורעי עמל יקצרוהו אלומים, אלומים לא שמעו בקול ה' ולא האמינו בנפלאותיו האורים והתומים, מהרסינו ומחריבינו ממנו היו ועליו חרפה שברה נפשי ואנושה ואקווה לנוד ואין ולמנחמים ואיננו.

על כן על האיגרת הזאת דברתי אל לבי אלי יצחק בן השר אדון יהודה אברבנאל זצ"ל ואמרתי עת לעשות לה' מנחה זבח שלמים, ועל דבר כבוד שמו לבי לבי שא נא כליך וצודה לי ציד בשר שגיאלים מאדמים, או כמו בן ראמים קח לך סמים מרוקחים ועשה לי מטעמים, פירושים יפים אמתיים חכם ממתקים וכולם מחמדים בביאור נבואות העתיד באופן שלא יוכלו החרטומים, מלכי הארץ וכל לאומים, ומפרשי עמנו המשקרים הוי חכמים לדבר עוד על דברי הנביאים כזבים תשביח שאון ימים, שאון גליהם והמון לאומים, ואחרי אשר חננך האלוהים דעת לב שומע בלימודים ומנעך מבוא בדמים, מחשבות דקות ושדופות קדים והבדילך מן התועים חובר חבר קוסם קסמים, החזק מגן וצינה וקומה בעזרת ה' בגיבורים עד אשר ישימו יד לפה המתפקרים יהיו כולם כלבים אילמים, אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר ולחפש אמתחות הנבואות בגדול אחל מקרני ראמים, משה איש האלוהים הוא מיומים, ובלעם שולח ברגליו להיותו יודע דעת עליון אף כי היה איש בלייעל ואיש הדמים, ואחריהם כל שאר הנביאים שניבאו על הגלות מקדם שנות עולמים, ואבחר מהם היעודים המורים בהכרח על הגאולה העתידה ושבתתי בבית ה' לאורך ימים, שאין דרך לפרשם בדרך רוחני על עניני הנפש בלבד כאשר רגשו גויים ולאומים, ולא גם כן על ימי חזקיהו ובבית שני כדברי המשחיתים שנתנו את הכסף באבנים ואת הארזים כשקמים, ואפרש הנבואות ההמה כאשר עם לבבי כי ראיתי בדברי **המפרשים** להם ספקות ודחקים מפורסמים, ולא אכריח פירושם מדברי חז"ל ודרשותיהם כי אם מפשוטי הכתובים כפי השכל הישר כדרך המתווכחים אשכילה בדרך תמים, וכבר עשיתי גם כן על ספר דניאל ומראותיו מאמר בפני עצמו מה יפו פעמיו ודבריו

הנעימים, ואזכור הנביאים בשם מבשרים כי כולם יחדו ירננו תהילות ה' יבשרו בהסכמה רבה והיו תואמים, והיה כל מבקש ה' מחכה לתשועתו יבוא אל הספר הזה אז יבין יראת ה' ודעת קדושים יפר עצת גויים יניא מחשבות עמים.

ויען וביען המאמר הזה צופה נתתיו לבית ישראל וקורא בראש ההרים, לכן קראתיו: **משמיע ישועה** כי הוא ישמיע תשועת ה' ובנין ביתו אשר יעשה במקדשו ויבן כמו רמים. אך שתיים ראיתי להודיעך פה אמת היא, שכבר באו לנביא אחר נבואות רבות על הגאולה ויחדו יהיו תמים, כי כן ראה ישעיהו מפלת בבל וירמיהו חורבן מצרים פעמים הרבה והיה זה לחזק אמות הנבואה ונדיבות הנותן יתברך בהודיעו חסדיו שייתן אותם לרחמים, ולכן אין סתירה ביניהם בעצם הדבר כי כולם נתנו מרועה אחד והם אחים ולא יתפרדו מבטן אחד יצאו והנה תואמים. והשנית שבדברי הנביאים פעם יהיה הדבור לנוכח ופעם לנסתר כי כן היה דרך המדברים מימים קדומים, פעם ידברו על ישראל בלשון יחיד להיותו כלל ופעם בלשון רבים בבחינת הפרטים ואין בדבור הזה חולשה אין לו דמים, פעם יכנה ישראל בלשון זכר כנגד העם ופעם בלשון נקבה כנגד האומה ולכן נקראו אלמנות ויתומים, וכמו שאעיד במקומות.

והנה אקצר פה בביאורי הנבואות האלה וארחיב המאמר בהם בפירושי לנביאים, ובקצתם אעשה שמה התחלות הנבואות זולת מה שאעשה פה כפי צורך המקומות וכדי לעשות שם הדברים השלמים, כי אין הכוונה פה כי אם לתת בפי המעיינים שיר חדש ואמרי יושר להשיב את האפיקורס וכל רבים עמים, ואל אלוהים אשים דברתי, אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים, הפלא חסדך מושיע חוסים ממתקוממים, ואומנם מה היום מימים, להשמיע ישועה בקול גדול קול רעמים, הלא הוא בעבור שהאמנתי שבאו ימי השלום באו ימי הפקודה כי יודע ה' ימי תמימים.

וכרמינו סמדר תשועת ה' וגאולת עמו כרם חמר ענו לה לא בא יומה חדשה ומועדה ולא תמיש מעשות פרי לא הבשילו אשכולותיה עוד תשוב תהיה כענף עץ עבות פרי עץ הדר, גפן בוקק ישראל ה' בגלותו ויהי לגפן סוררת מגפן סדום ומשדמות עמורה ע"כ פרצו גדריה יכרסמנה חזיר מיער הוא עשו אבי אדום, וישיתה בתה וארוה כל עוברי דרך, מואב והגרים עם אוהלי קדר, הגפן הובישה, כי אין יבול בגפנים אין ענבים בגפן יונקתו תיבש שלהבת, כיבוש קצירה ובנפול עלה מגפן, לפני כל חציר ייבש שם גפני לשמה. וכל עץ רענן יבש ה' כעץ וקוץ ודרדר, לא אומללה הגפן, וכל עץ יבש לא תכבה. ואף כי ספו תמו ענפיה סורי הגפן נכרייה לא מפני זה מתחת שורשיו ייבשו. הן עוד היום גדול לא עת היאסף המקנה הגפן תיתן פריה ועץ השדה פרו ייתן בעתו, עוד ינובון בשיבה קדש הלולים לה' איש לא נעדר, בעתה יחישנה יראה ויפקוד גפן זאת מריח מים תפריח, וממי הברכה העליונה פרוח תפרח, כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו כאשכולות הגפן בחצרות אלוהינו יפריחו, יציץ ופרח ישראל על

רצפת בהט ושש ודר, ואמר ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי השימות את גפני ותאנתי כי מעפר אחר יצמחו צמח צדיק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח והולידה והצמיחה ואוהביה יאכל פריה, והיה פריה למאכל ועלהו לתרופה.

מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר, שם תצמיח קרן לדוד צמח שמו, ומתחתיו יצמח על גפן פוריה יפרח כשושנה, ויוצא פרח ויצץ ציץ כציץ השדה כן יציץ יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד וכסאו כשמש נגדו, עליון למלכי ארץ, כי כן נשבע לדוד באמונתו נדר, ואני המדבר באתי במשעול הכרמים זה ימים, בינותי בספרים לראות הפרחה הגפן, וראיתי דברי הנביאים פה אחד יעידון שאיש מלחמה שמו נטע כרם ולא חללו, ילך וישוב לביתו ומיטב כרמו ישלם, אף כי בגלותנו זה חשך השמש בצאתו וירח קדר, ועוד ראיתי שצץ המטה וקם שבט מישראל, ועת הזמיר הגיע. והנה גפן לפני והיא כפורחת, ואמרתי אכן קרובה ישועתנו לבוא, ותפרח כחבצלת בטרם תצמחנה חדשות אשמיע אתכם וגם כי מצאנו צרות רבות ורעות, חבלי משיח הם עת צרה היא ליעקב וממנה ישועה. והייתה לה' המלוכה מלכותיה מלכות עולם ושולטניה עם דר ודר:

מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלוהיך קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון.

זזה זיכרון המבשרים

במספר שמות וזיכרון הנבואות שכל אחד מהם ניבא על הגאולה העתידה ותשועת ה':

המבשר הראשון

משמיע ישועה הוא **בלעם בן בעור** בנבואה אחרונה מנבואותיו. תחילתה, נאם בלעם בנו בעור וגו', נאם שומע אמרי אל ויודע דעת עליון וגו', עד וגם הוא עדי אובד.

המבשר השני

משמיע ישועה הוא **משה רבנו ע"ה**. ויש בתורתו ארבע נבואות על זה, וכולם באו בספר אלה הדברים, משנה התורה אשר דבר משה אל כל ישראל והם אלו:
הנבואה הא' בפרשת עקב. תחילתה למען ירבו ימיכם וגו', עד כימי השמים על הארץ.
הנבואה הב' בפרשת שופטים. תחילתה ואם ירחיב ה' אלוהיך את גבולך וגו', עד על השלש האלה.

הנבואה הג' בפרשת ניצבים. תחילתה והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו', עד כי המצווה הזאת.

הנבואה הד' בפרשת האזינו. תחילתה הלא הוא כמס עמדי וגו', עד סוף השירה.

המבשר השלישי

משמיע ישועה הוא **ישעיהו בן אמוץ**. ויש בדבריו ט"ו נבואות היותר מוכרחות ומפורשות שבספרו והם אלו:

הנבואה הא' תחילתה והיה באחרית הימים נכון יהיה וגו', עד בית יעקב לכו ונלכה וגו'.
הנבואה הב' תחילתה הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה וגו', עד משא בבל אשר חזה.
הנבואה הג' תחילתה הוי ארץ צלצל כנפיים וגו', עד משא מצרים הנה ה' רוכב.
הנבואה הד' תחילתה משא מצרים הנה ה' רוכב על עב קל, עד בשנת בא תרתן אשדודה.
הנבואה הה' תחילתה הנה ה' בוקק הארץ ובולקה וגו', עד אורח לצדיק מישרים.
הנבואה הו' תחילתה ארח לצדיק מישרים וגו', עד הוי עטרת גאות שכורי אפרים.
הנבואה הז' תחילתה קרבו גויים לשמוע וגו', עד ויהי בי"ד שנה למלך חזקיהו.
הנבואה הח' תחילתה נחמו נחמו עמי וגו', עד העניים והאביונים מבקשים מים ואין.
הנבואה הט' תחילתה כה אמר ה' לבזה נפש למתעב גוי וגו', עד אי זה ספר כריתות אמכם.
הנבואה הי' תחילתה שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה' וגו', עד הנה ישכיל עבדי.
הנבואה הי"א תחילתה רני עקרה לא ילדה וגו', עד כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה.
הנבואה הי"ב תחילתה קומי אורי כי בא אורך וגו', עד שוש אשיש בה' תגל נפשי באלוהי.
הנבואה הי"ג תחילתה שוש אשיש בה' תגל נפשי באלוהי וגו', עד חסדי ה' אזכיר תהילות ה'.
הנבואה הי"ד תחילתה כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול וגו', עד השמים כיסאי.
הנבואה הט"ו תחילתה כה אמר ה' השמים כיסאי והארץ הדום רגלי וגו', עד סוף הספר.

המבשר הרביעי

משמיע ישועה הוא **ירמיהו בן חלקיהו**. ויש בספרו ו' נבואות היותר מבוארות ומפורשות ע"ז שראיתי בדבריו והם אלו:

הנבואה הא' תחילתה שובו בנים שובבים נאם ה' וגו', עד כי כה אמר ה' לאיש יהודה.
הנבואה הב' תחילתה הוי רועים מאבדים ומפיצים וגו', עד לנביאים נשבר לבי.
הנבואה הג' תחילתה כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך וגו', עד מצא חן במדבר.
הנבואה הד' תחילתה מצא חן במדבר וגו', עד הדבר אשר היה אל ירמיהו בשנה העשירית לצדקיהו.
הנבואה הה' תחילתה ועתה לכן כה אמר ה' אלוהי ישראל לעיר הזאת וגו', עד כאשר הבאתי אל העם הזה.
הנבואה הו' תחילתה ויהי דבר ה' אל ירמיהו שנית והוא עודנו עצור וגו', עד הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' אל נבוכדנצר מלך בבל.

המבשר החמישי

משמיע ישועה הוא **יחזקאל בן בוזי**. ויש בספרו י' נבואות היותר מבוארות ומפורשות ע"ז שראיתי בדבריו והם אלו:

הנבואה הא' תחילתה בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך וגו', עד ואדבר אל הגולה את כל דברי.

הנבואה הב' תחילתה והעולה על רוחכם וגו', עד בן אדם שים פניך דרך תמנה.

הנבואה הג' תחילתה בן אדם נהה על המון מצרים וגו', עד בן אדם דבר אל בני עמך.

הנבואה הד' תחילתה הנני אני ודרשתי את צאני וביקרתים וגו', עד בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם.

הנבואה הה' תחילתה בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגו', עד הייתה עלי יד ה'.

הנבואה הו' תחילתה הייתה עלי יד ה' וגו', עד ואתה בן אדם קח לך עץ א' וכתוב עליו.

הנבואה הז' תחילתה ואתה בן אדם קח לך עץ א' וגו', עד בן אדם שים פניך אל גוג.

הנבואה הח' תחילתה בן אדם שים פניך אל גוג וגו', עד בכ"ה שנה לגלותנו.

הנבואה הט' תחילתה ובהפילכם את הארץ בנחלה וגו', עד כי ייתן הנשיא מתנה.

הנבואה הי' תחילתה כה אמר ה' אלוהים זה גבול אשר תתנחלו וגו', עד סוף הספר.

המבשר הששי

משמיע ישועה הוא **הושע בן בארי** בנבואה הראשונה מספרו. תחילתה תחילת דבר ה' בהושע וגו', עד שמעו דבר ה' בית ישראל.

המבשר השביעי

משמיע ישועה הוא **יואל בן פתואל** בנבואה האחרונה מספרו. תחילתה והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו', עד סוף הספר.

המבשר השמיני

משמיע ישועה הוא **עמוס** בנבואה האחרונה מספרו. תחילתה הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל וגו', עד סוף הספר.

המבשר התשיעי

משמיע ישועה הוא **עובדיה** בנבואתו כולה שהיא א' ומדובקת. ושם פרשתי עניין כל הנבואות שניבאו שאר הנביאים על אדום.

המבשר העשירי

הוא **מיכה המורשתי**. ויש בספרו שתי נבואות לעתיד היותר מבוארות ומפורשות שראיתי בדבריו והם אלו:

הנבואה הא' תחילתה והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' וגו', עד שמעו נא את אשר ה' אומר.

הנבואה הב' תחילתה אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי וגו', עד סוף הספר.

המבשר הי"א

משמיע ישועה הוא **חבקוק**. ולהיות נבואתו מקושרת פירשתיה כולה מתחילת הספר עד סופו.

המבשר הי"ב

משמיע ישועה הוא **צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה** בנבואה האחרונה מספרו. תחילתה לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד וגו', עד סוף הספר.

המבשר הי"ג

משמיע ישועה הוא **חגי**. ויש בספרו לעתיד נבואה אחת תחילתה בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה' וגו', עד בעשרים וארבעה לתשיעי.

המבשר הי"ד

הוא **זכריה בן ברכיה בן עדו**. ויש בספרו לעתיד לבוא ד' נבואות שהן מוכרחות ומפורשות בעניינם, לא ראיתי כהנה בכל תרי עשר נביאים והם אלו:
הנבואה הא' תחילתה ראיתי הלילה והנה איש רוכב וגו', עד ויראני את יהושע הכהן הגדול.
הנבואה הב' תחילתה ויהי בשנת ארבע לדריוש וגו', עד רעה את צאן ההרגה.
הנבואה הג' תחילתה משא דבר ה' על ישראל וגו', עד הנה יום בא לה' וחולק שללך.
הנבואה הד' תחילתה הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך וגו', עד סוף הספר.

המבשר הט"ו

משמיע ישועה הוא **מלאכי** בנבואה האחרונה מספרו. תחילתה הוגעתם ה' בדבריכם ואמרתם במה הוגענו וגו', עד סוף הספר.

המבשר הט"ז

משמיע ישועה הוא **דוד המלך** עליו השלום בספר תהלים. ומלבד המזמורים שבאו בו בדרך תרעומת ותלונות על הגלות או בדרך תפלה על הגאולה ועל מלך המשיח, הנה עוד ראיתי בספרו י"ב מזמורים מיעדים הגאולה העתידה והם אלו:
המזמור הראשון מאלה הוא מזמור מ"ב. למנצח משכיל לבני קורח כאיל תערוג וגו'.
המזמור הב' מאלה הוא מ"ג. שפטני אלוהים וגו' והוא ג"כ לבני קרח.
המזמור הג' מאלה הוא מ"ו. למנצח לבני קרח על עלמות וגו'.

המזמור הד' מאלה הוא מ"ז. למנצח לבני קרח מזמור כל העמים וגו'.
המזמור הה' מאלה הוא ע"ה. לאסף הודינו לך אלוהים וגו'.
המזמור הו' מאלה הוא ע"ו. לאסף נודע ביהודה אלוהים וגו'.
המזמור הז' מאלה הוא פ'. לאסף רועה ישראל האזינה וגו'.
המזמור הח' מאלה הוא פ"ה. לבני קרח רצית ה' ארצך וגו'.
המזמור הט' מאלה הוא קי"ז. הללו את ה' כל גויים וגו'.
המזמור הי' מאלה הוא קי"ח. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וגו'.
המזמור הי"א מאלה הוא קכ"ו. בשוב ה' את שיבת ציון וגו'.
המזמור הי"ב מאלה הוא קכ"ט. רבת צרונני מנעורי וגו'.

המבשר הי"ז

משמיע ישועה יותר מכל המבשרים הוא **דניאל**. וכבר באו בספרו חמש מראות מבוארות וגלויות בדבר הזה, והן אלו:
המראה הא' מהצלם שראה נבוכדנצר בחלומו, תחילתה ואלו צלם חד שגיא וגו', עד באדין מלכא נבוכדנצר:
המראה הב' מהחיות שראה דניאל, תחילתה בשנת חדא לבלשצר וגו', עד ומלתא בלבי נטרת.
המראה הג' תחילתה בשנת שלש למלכות בלשצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל וגו', עד ואשתומם על המראה ואין מבין.
המראה הד' תחילתה שבועיים שבעים נחתך על עמך וגו', עד כלה ונחרצה תתך על שומם.
המראה הה' תחילתה ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון וגו', עד סוף הספר.

הרי לנו על תשועת ה' וגאולת עמו י"ז מבשרים ומשמיעים ישועה, וסימנך מבשר טו"ב משמיע ישועה, כי טוב עולה במניינו לי"ז. והנה ט"ז המבשרים הראשונים מאלה יבוא פירוש נבואותיהם על נכון כפי הסברא הישרה בספר הזה. וזה האחרון עצמו שהוא דניאל כבר בא פירושו בספר מעיני הישועה אשר עשיתי בביאור ספרו בשלמות גדול והרחבה מספקת. והנני מתחיל במה שיעדתי בשם ה'.

מבשר טוב הראשון [בלעם בן בעור]

משמיע ישועה הוא בלעם בן בעור. כי עם היותו קוסם בתחילת עניינו נחה עליו רוח ה' ונבואתו כדי לדבר טוב על ישראל ולפרסם בקרב האומות מעשה ה' כי נורא הוא אשר הוא עושה עם עמו וחסידיו, והיה הוא בהגדת נבואתו כמלאך רע שעונה בעל כורחו אמן. ועיקר

מה שניבא לעתיד לבוא הוא בנבואתו האחרונה, באמרו נאם בלעם בנו בעור וגו', נאם שומע אמרי אל וגו', אראנו ולא עתה ויתר הפסוקים, עד וגם הוא עדי אובד. וזה שאתה תמצא לבלעם ד' נבואות על ישראל, כולן הולכות בדרגה כפי הזמנים מוסיפות בעתידות זו על זו.

וביאור זה, **שבנבואה הראשונה** ספר שהיה ישראל חלק השם עמו ונחלתו למימי אבותיהם הראשונים ואינם תחת ממשלת כוכב ומזל, והם עם נוחלי ג"ע והשכר הנפשי, ועם כל אלה תמות נפשי מות ישרים וגו'. ואמר שלהיות ישראל חלק השם לכן נתרבו באופן נפלא, ועל זה אמר כי מראש צורים אראנו וגו', מי מנה עפר יעקב וגו'.

ובנבואה השנית

הוסיף להודיע שיכבשו את הארץ וינצחו המלכים שילחמו עימהם ויהרגום, ויזכו לנבואה וליושר המידות, ועל זה אמר אם בישרות העם ושלמותם כשנכנסו לארץ, לא הביט און ביעקב וגו', ואם בהתרבות הנבואה ביניהם, אמר כי לא נחש ביעקב וגו', ולעניין כבוש הארץ וניצחון המלכים אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא וגו', ומפני ששני העניינים האלה שראה בנבואה הזו, רוצה לומר היותם חלק השם וכבושם את הארץ היא לזמן קרוב, לכן לא קרא עצמו בזו הנבואה נביא ולא חוזה ולא יודע דעת עליון.

ובנבואה הג'

הוסיף להודיע שבתם בארץ ופריים ורביים עליה, ובנין בית המקדש ויפיו, והעמידם מלך שינצח את אגג מלך עמלק ותינשא עד המלכות בהמלכת דוד שהיה מתנשא למעלה, וכמו שאמר: הכתוב וידע דוד כי הכינו ה' למלך וכי נשא ממלכתו, וגם על שלמה רמז בהתנשאות המלכות הזה, ועל העתידות האלה אמר מה טובו אוהליך יעקב שהוא ישוב הארץ, משכנותיך ישראל שאמר על בית המקדש ועל משכן ה' שקודם שנבנה בית המקדש ישב בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון, והרבה עליהם הדימויים, הד' במספרם, כנחלים נטיו כגנות עלי נהר וגו', שהם ד' דימויים כנגד ד' המקומות שעמד בהם הארון קודם שנבנה הבית שעליה אמר משכנותיך ישראל כמו שפירשתי. ועל מלחמת שאול בעמלק ומלחמת דוד בפלשתים ובאדום וביתר הארצות אמר בהתרבות העם בארץ, ייזל מים מדליו וזרעו במים רבים וירום מאגג מלכו, שזה היה אגג מלך עמלק שהחריב שאול את ארצו וישסעהו שמואל כססע הגדי, ואמר ותינשא מלכותו על דוד ושלמה ושאר מלכי יהודה. ועל מלחמותם באויבים אמר יאכל גויים צריו ועצמותיהם יגרם וגו'.

ובנבואה הד'

האחרונה הזאת פירש שתהיה לאחרית הימים, ומפני זה קרא עצמו בה שומע אמרי אל וחוזה ויודע דעת עליון, ובה הוסיף להודיע מעלת מלך המשיח וקבוץ הגלויות העתיד להיות.

והנה הוצרך לנבא על זה לפי שבלק חם לבו בקרבו מפחד ישראל פן ישחיתו ויכבשו אז את ארצו, לכן אמר לו בלעם אחרי שלשת הנבואות הראשונות לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך וגו'.

ויקשה בכתוב הזה איך קרא עצה מה שיהיה באחרית הימים, כי כמו שאמר **הפילוסוף** בג' **מספר המידות** העצה לא תבוקש על מה שיעשה הזולת, כי לא יתעצו אנשי ליסדימוניא איך יתנהגו ביניהם אנשי רומי, אומנם ניקח עצה בדברים שהם בנו והם נפעלים, ומפני זה אחז"ל שהשיאו עצה להפקיר בנות מואב להכשילים בדבר פעור, **והרמב"ן** פירש שאמר לו אגיד לך העצה אשר יעץ השם ממה שיעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. ואין צורך לכל זה שפשוט הכתוב מבואר הוא, שהעצה הייתה לבלק שילך לו ולא יחוש לעניין ישראל, לפי שמה שיעשה ישראל לעמו לא יהיה עתה כי אם באחרית הימים ושלוש ואמת יהיה בימיו, ואין עצה גדולה מזו להסיע דעתו מזה, כי הרעה אשר תבוא היא לעתים רחוקים ודיה לצרה בשעתה, גם כי הרעה היא מחויבת, כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וההשתדלות והחריצות נגדו הוא שקר ובטל, וז"א לכה איעצך, והכתוב מסורס, רוצה לומר איעצך שתלך ולא תחוש מזה, לפי שמה שיעשה העם הזה לעמך הוא באחרית הימים לא עתה. וכדי לבאר זה הביא **הנבואה הרביעית**, ולהיותה לעתים רחוקים מאד לכן אמר שהיה שומע אמרי אל וגו', כלומר שידיעתו בזה הייתה אלוהית כי ה' יתברך יודע העתידות והוא הודיעם אליו, ואמר ג"כ אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב וגו'.

ותמהתי **מרש"י** שפירש ומחץ פאתי מואב על דוד המלך ע"ה שעשה נקמה גדולה במואב, ופירש וקרקר כל בני שת על מלך המשיח, וכן פירשו **הרב הגדול המימוני** בסוף חיבורו **משנה תורה**, ונתנו הפסוק א"כ לשיעורין, כ"ש שמבלעם עד דוד לא היו כי אם כארבע מאות שנה, ואיך יאמר על זה אראנו ולא עתה וגו' וקראו אחרית הימים, והנה בנבואה הג' דבר משאול ואגג ומנשיאות מלכות ישראל שהיה בימי דוד ולא קראו אחרית הימים ולא שאר הלשונות שזכר פה. ועוד כי דוד המלך לא קרקר כל בני שת רק נצח אויביו סביביו, וכבר דרשו חז"ל הפסוק הזה על שני המשיחים לעתיד לבוא, אמרו אראנו ולא עתה זה דוד, אשורנו ולא קרוב זה משיח, דרך כוכב זה דוד, וקם שבט זה משיח, ומחץ פאתי מואב זה דוד וקרקר כל בני שת זה משיח. אבל כפי הפשט אין ספק שכולו נאמר על ימות המשיח. ודרך כוכב מיעקב פירשו **המפרשים** על מלך המשיח שיתדמה לכוכב השמימי במעלת מלכותו זהרו וכבודו ולחכמתו והשכלתו והנהגתו ומושלו בעולם כממשלת הכוכב בשפלים, ויפה פירשו.

אבל מאשר אמר הכתוב דרך כוכב מיעקב במ"ם ולא אמר ביעקב אחשוב שירמוז שהמערכה המחייבת ברצון השם גלות על ישראל תסתלק ולא תורה עליו באותו אופן שהורתה כל זמן הגלות שהיו שרי האומות מנגדים לישראל כמו שנזכר בספר דניאל, או שלא תתחייב עוד

הוראתה, וזהו דרך כוכב מיעקב כלומר דרך והלך הוראת הכוכב מהם, ובהיותם בגלות זמן רב אין מלך ואין שר ואין להם שבט משפט שבט מושלים, הנה יקום מעצמו שבט שיהיה מישראל, שבט מישור שבט מלכותו, ואותו שבט מלכות שיקים ימחץ פאתי מואב, כאלו אמר לבלק הנה עתה מישראל לא יגיעך שום נזק אבל בימים ההם אותו שבט מישור שיקום מתוכם ימחץ כל הפאות, שלא תישאר פאה בכל ארץ מואב שלא ימחץ, והוא משל לכבוש הכולל שיעשה בכל ארץ מואב. ואמר לבלק שיתנחם בזה כי לא תהיה הרעה ההיא בפאתי מואב בלבד, אבל גם כל בני שת יקרקר, ובני שת הם כלל בני אדם אשר בכל הישוב, כי מכל בני אדם הראשון וזרעו לא נשאר מן המבול כי אם נח ובניו שהיו מבני שת, א"כ העמים כולם הם בני שת, וקרקר מלשון מקרקר קיר ושוע אל ההר, והעניין שבבא מלך המשיח יבטלו ממלכות האדמה כמו שאמר: הנביא ושח רום אנשים ונשגב ה' לבדו וגו'.

ועם היות שכבר נמחה מן העולם זכר עמון ומואב לפי שסנחריב בלבל את העולם והעביר אותם לערים, הנה הנבואה באה על אותם הארצות כפי מה שנקבו בשמות בימים ההם, ועם היותם עתה בלתי ידועות אלינו אי זו ארץ מואב ואי זו היא ארץ עמון אין שכחה לפני כסא כבודו וכולם ידועים וגלויים לפניו. ומפני שאמר על כל בני שת בכלל, באר עוד שבפרט ובייחוד תהיה ההשחתה והחורבן בארץ אדום, וזהו והיה אדום ירשה והיה ירשה שער אויביו וישראל עושה חיל, רוצה לומר שתהיה כל ארץ אדום ואומתו ירשה למלך המשיח, ואמרו עוד: והיה ירשה שער אפשר לפרשו על אדום, ויהיה כפל העניין במלות שונות, ואפשר לפרש שער על הכרך הגדול שבאדום שהוא רומי. ונתן הסבה למה שבהיות אדום אחיו של יעקב תהיה ארצו ירושה לזרעו של יעקב, ועל זה אמר אויביו, רוצה לומר לפי שהיו בני שער אויביו של יעקב ולא זכרו ברית אחים לכן ישראל יהיה עושה חיל נגדו.

והסתכל בלשון הירושה הזאת שזכר בלעם שבלשון ההוא מירושה אמר עובדיה וירשו בית יעקב את מורשיהם והיה בית יעקב אש וגו' וירשו הנגב וגו', שבא לשון הירושה בשווה בדברי בלעם ובדברי עובדיה, וכמו שאמר עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו כן אמר בלעם וירד מן יעקב והאביד שריד מעיר, רוצה לומר שהממשלה והשלטנות יהיה בקרב יעקב מלשון רדה בקרב אויבך, והוא יעשה חורבן כל כך עצום וכל כך גדול באדום עד שיאביד ולא יישאר שריד מעיר, רוצה לומר מכל עיר שבאדום. או שאמר מעיר על רומי העיר הגדולה, והוא יותר נכון, וכבר נבא על זה ישעיהו ע"ה באומרו כי עיר בצורה בדד נווה משולח ונעזב כמדבר וגו'.

וסיפר הכתוב שאחרי שהשיב בלעם לבלק על עניין מואב ראה עוד בנבואתו אז שהיה בראש הפעור הנשקף על פני הישימון, והביט כנגד עמלק היושב בהר ההוא, ונבא עליו באמרו ראשית גויים עמלק וגו', רוצה לומר שעם היות עתה עמלק ראשית הגויים שנלחמו עם ישראל

בצאתם ממצרים הנה אחריתו ג"כ יהיה עדי אובד, רוצה לומר ע"י ישראל. וכן בראותו את הקיני ניבא עליו איתן מושבך ושים בסלע קנך, ולא אמר זה על הקיני מבני חובב חותן משה שהיה יושב עם עמלק, ושומר לו בלעם סורו רדו מתוך עמלק פן תספה עמו, ותן באיתן מושבך ושים בסלע קנך, שהאיתן והסלע הוא ישראל, ואל תפחד בבואך עמו שתגלה עימהם ע"י מלך אשור כמו שהם עתידים לגלות, כי אם יהיה לבער קין, שהוא הקיני שילך בגלות עם ישראל לא יהיה גלותו נצחי כי אם עד זמן מוגבל, וזהו עד מה אשור תשבך, רוצה לומר עד זמן מוגבל תהיה השביה והגלות שתלך בו ע"י אשור כמו שפירשו בזה **המפרשים** כולם. והוא בלתי מתיישב, לפי שלא נמצא בסיפורי הגלויות כולם שגלו בני חובב עם ישראל ע"י מלך אשור, וגם לא ראיתי בנבואה יעוד גאולה כי אם לישראל לא לקיני, ועוד כי לדבריהם מה הייתה העצה שיעץ לקיני להתיישב עם ישראל אם היה עתיד להיות גולה עמו כל הגלות הארוך הזה, ויותר ראוי היה לסור מעמלק אבל שלא יתחבר עם ישראל ולא יסבול גם שנאתם גם גלותם. ולכן ראוי לפרש הקיני, שהוא אחד מעשרה עממים שנתן ה' יתברך לאברהם כמו שיתבאר אחרי זה, מאותם השלש מלכויות שלא כבשו ישראל הקיני והקניזי והקדמוני, וכן תרגם **אונקלוס** בקיני שנזכר ביעוד אברהם ובמקום הזה, בשניהם תרגם יחד סלמאה, וכבר אחז"ל (ירושלמי פ"א, ה"ח) שאותם השלוש מלכויות, קיני קניזי וקדמוני הם עמון מואב ואדום, ולכן נזכרו בפרשה הזאת אדום ומואב ולא נזכר עמון שהוא הקיני. ולפי שבלעם ראה אותו קיני שהיה מתיישב במקומות חזקים מצדות סלעים משגבו, לכן אמר אליו איתן מושבך ושים בסלע קנך, כלומר עם היות שמושבך במקום חזק כאשר תבוא עליך הגזרה האלוהית ויהיה לבער קין, רוצה לומר לבער אותך מן הארץ, האם תחשוב שתנצל במקומות החזקים ההם, עד מה אשור תשבך, רוצה לומר כמה זמן חשבת שיצטרך מלך אשור להוליכך בשבי, באמת בימים מעטים יגלך וישבך מארצך, ובזה נבא שסנחריב יגלה את הקיני כמו שעשה לעמים רבים.

ונכון לפרש שכל הנבואה הזאת הייתה מיוחדת לישראל, ולכן זכר עמלק שיהיה עדי אובד ע"י ישראל, וכן הקיני לפי שהיה מי' עממים שנתנו לאברהם וישראל לא זכו לירש את ארצו כמו שיתבאר, לכן אמר עליו אל תחשוב כי לחוזק המקומות אשר אתה יושב בהמה תנצל בהם לימות המשיח, כי אם יהיה השבט שיקום מישראל אשר זכר משולח לבער ולהשחית את קין באחרית הימים, לא ימנע זה בעבור גלות אשר גלו ישראל שמה, כי הגלות ההוא לא יהיה לעולם וישבו בנים לגבולם, ואז יהיה לבער קין. וזה אומר עד מה אשור תשבך, שכנוי תשבך חוזר לישראל אשר זכר, וכבר ידעת מדרך הנבואות שידברו פעם לנוכח פעם לנסתר.

ואומנם אמרו באחרונה אוי מי יחיה משומו אל, פירושו בלא ספק אוי מי יחיה באותם הימים שאדם ילוד אשה ישים עצמו אל, שרמז לישוע הנוצרי שאמר על עצמו שהיה אלוה או שאמרוהו אחרים עליו, כי לא מצאנו זולתו שישים עצמו אלוה ואף על פי שאמר נבוכדנצר

אדמה לעליון אין זה מורה על האלוהות כי ההידמות בלתי השווי, וגם שהוא חרף וגדף ויישא מרום עיניו אל קדוש ישראל הנה לא אמר שהיה הוא הסבה הראשונה בורא עולם כאשר עשה ישוע הנוצרי או עשו עליו.

ואולי אמר אוי מי יחיה משומו אל, על בני יהודה שהרגוהו בירושלים וסבבו לבני ישראל בגלות אדום צרות רבות ורעות, ועליו אמר עוד וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אובד, ופירוש ציים, ספינות ודוגיות או חברות כמו שתרגם המתרגם וסיען, ולשון מיד, נאמר על המקום כמו יד אבשלום, וכתים, הם הרומיים וכן תרגם **אונקלוס** רומאי, יאמר הכתוב שחברות ממקומות הרומיים יבואו ויענו אשור ויכבשו את ארצו, וכן יענו עבר, רוצה לומר שיכבשו כל ארץ ישראל בחורבן בית שני, אבל אחרי כל זה גם הם רוצה לומר הכתים יהיה אחריתם עדי אובד שיבואו לאבדון, והוא בעצמו מה שאמר למעלה באדום והאביד שריד מעיר. וזו היא החיה הרביעית אשר ראה דניאל כמו שביארתי במעייני הישועה.

הנה הנבואה הזאת עוד ברור על הגאולה העתידה, לפי שמבואר עניינה שלא נתקיימה בזמן בית ראשון ולא בבית שני, כי הנה אז לא קם שבט מישראל שיקרקר כל בני שת, ולא אדום ירשה, כי עם היות שנכנסו בברית לא היו ירושה לישראל, ולא האביד שריד מעיר ולא היה אדום אחריתו עדי אובד, וכל זה יורה בהכרח שדברי המבשר טוב הזה שרוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו עתידים הם להתקיים בביאת משיחנו:

מבשר טוב השני [משה רבנו]

הקדמה

משמיע ישועה הוא **משה רבנו ע"ה**. וכבר נמצא ממנו בבשורה העתידה הזאת ארבע נבואות:

מבשר טוב השני - נבואה א'

הנבואה הראשונה היא בפרשת עקב, באמרו למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה וגומר.

הנה פשט הכתוב הזה מוכיח שהייתה שבועת ה' יתברך לאבות לתת לזרעם את הארץ מתנה תדירה בלי הפסק לנצח נצחים כימי השמים על הארץ, כי כן נאמר לאברהם כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, רוצה לומר מתמדת וקיימת עליהם תמיד מבלי שיגלו עוד ממנה. וידוע שהשבועה הזאת לא נתקיימה בבית ראשון ולא בבית שני כיון שלא ישבו על הארץ בתמידות אבל גלו ממנה, ומפני זה יחויב שיבוא זמן שצדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה, וכמו שאמר: הנביא וישבו עליה הם ובניהם ובני בניהם עד עולם, ושלא ילכו עוד בגלות ולא יסחו עוד מעליה ובזה תתקיים השבועה הזאת.

מבשר טוב השני - נבואה ב'

הנבואה השנית היא בפרשת שופטים ושוטרים.

שאחרי שציוה על ג' ערי מקלט אשר יבדילו בארץ כנען אמר ואם ירחיב ה' אלוהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וגו', ויספת לך עוד ג' ערים על השלש האלה. והמצווה הזאת היא עתידה. ועניינה שה' יתברך במראת בין הבתרים נתן לאברהם במתנתו הרחבה ארצות עשרת עממים, שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמור לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני, ואת החתי ואת הפריזי וגו'. והנה ישראל לא ירשו בכניסתם לארץ כמו שנזכר בספר יהושע כי אם ארץ שבעת עממים, לפי שראה י"ת שלא היה זכותם מספיק ליותר מזה, ולכן לא נתן להם המתנה היעודה כולה, וכמו שאמר: בפרשת ואתחנן כי יביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גויים רבים מפניך החתי והגרשגי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסים שבעה גויים רבים ועצומים ממך, כי אין ראוי לחשוב שתהיה מתנת הארץ לישראל כל כך קטנה ומועטת כאשר היא היום הזה וכאשר הייתה בשבתם עליה, אבל הייתה המתנה יותר גדולה מאד אם לא שהם בחטאתם לא זכו אליה אז, ולפי שלא זכו לרשת הקיני והקניזי והקדמוני והיו ישראל עתידים לירש אותם לימות המשיח לכן אמר משה רבנו עליו השלום לישראל כי יכרית ה' אלוהיך את הגויים אשר ה' אלוהיך נתן לך, עתה שהם ז' עממים, שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך, רוצה לומר שמלבד ג' הערים אשר הבדלתי אני מעבר לירדן עוד תבדיל לך בתוך ארץ כנען ג' ערים אחרות ויהיו כולם ו' ערים.

האומנם כאשר ירחיב ה' אלוהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך, שההרחבה היא בירושת הקיני והקניזי והקדמוני, ונתן לך את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותיך, כלומר כאשר ייתן להם ארצות כל ה' עממים יחד, שזה יהיה כאשר תשמור את כל המצווה לאהבה את ה' אלוהיך וללכת בדרכיו כל הימים, רוצה לומר כשימול לבם הערל וישובו אל ה' כמו שיעד הנביא על הגאולה העתידה ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים וגו', וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיב אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי, הנה אז כאשר תהיה במעלת החסידות שבעבור זכותך יתרחב גבולך וייתן לך האלוהים ארצות עשרת העממים כולם יחד, אז תתחייב להבדיל עוד ג' ערים אחרות באופן שיהיו ערי המקלט כולם תשעה. הנה התבאר מבלי ספק שהמצווה הזאת עתידה להתקיים כיון שירושת ארצות ג' העממים קיני וקניזי וקדמוני שנשבע ה' לאברהם לתת לזרעו לא נתקיימה בזמן בית ראשון ולא בזמן בית שני ולא נבדלו ג' הערים ההם, ויתחייב א"כ שתתקיים לעתיד לבוא בזמן קבוצ הגלויות כי לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם.

מבשר טוב השני - נבואה ג'

הנבואה השלישית בסדר ניצבים בפרשת כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' עד כי תשוב אל ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך.

וכמה מהספק ראוי שייפול אצל כל חכם לב במה שמצאנו שברית הראשון בפ' בחקותי אחרי זיכרון הקללות, בסופם באה נחמה בתקוות וזיכרון הגאולה העתידה, כמו שאמר: ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' וזכרתי להם ברית ראשונים וגו'. אומנם בברית השני בפ' והיה כי תבוא שנזכרו שמה קללות רבות ועצמות לא נזכרה בסופם אחריהם נחמה כלל ולא יעוד מהגאולה העתידה, וכבר הוקשה זה מאד לחכמינו זכרם לברכה, ושלחו כתב בפי יונת אלם אל האלוהי רבי שמעון בן יוחאי בהיותו במערה על זה, והוא השיבם דברים טובים נכוחים בדברים עמוקים על פי הקבלה, ואינם מזה המקום. אבל כפי הפשט האמתי אומר אני שבקללות שבתורת כוהנים נזכר נחמה אחריהם לפי שנשלמו הקללות שמה בפ' בחקותי, אבל קללות ערבות מואב לא נשלמו בפ' והיה כי תבוא, כי הנה מיד אחריהם באה הברית בפ' ויקרא משה אל כל ישראל, ובפרשת אתם ניצבים כמו שאמר: לעברך בברית ה' אלוהיך ובאלתו, שהם כולם דברים קשורים זה בזה עד הנסותרות לה' אלוהינו, ושם נשלמות הקללות והברית.

ואחרי השלמתם באה הנחמה ויעד הגאולה העתידה בפ' והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה וגו', שהיא כלל תקוותנו ונחמתנו ותרופה כללית לכל צרותינו. ולכן באה הפ' הזאת סמוכה לברית ולאלות אשר זכר, כדי לדבר על לבם שבהיותם בכל כך מהצרות אשר יעד לא יתייאשו מן הגאולה. והוא אמרו והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה, רוצה לומר הברכות והקללות שנזכרו בפרשת והיה כי תבוא, בבאם לארץ ובכבושה וניצחון האויבים ודשנותה, ואם הגלות והחורבן שיהיה אחר זה, הנה בהכרח כאשר יבוא עליך כל זה תשוב אל ה' אלוהיך בכל לבבך והוא ישיב את שבותך ויקבץ נדחך. האומנם ראוי לעיין למה באו לשונות התשובה כפולים בפ', אם מצד ישראל שאמר והשבות אל לבבך, ושבת עד ה' אלוהיך, ואם מצד ה' יתברך באמרו ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקיבצך, ששניהם, רוצה לומר תשובת ישראל והשבת ה' יתברך אותם נזכרו זוגות ומאמרים כפולים, גם כי אחרי כן נאמר עוד בפ' ואתה תשוב ושמעת ואמר עוד כי תשוב אל ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך, ובאו א"כ פסוקי התשובה משולשים ומרובעים.

וכבר הרגיש הרב רבנו **נסיים** בראשון מהספקות האלה והשתדל להתירו, אבל בעיני לא הגיע הרב אל כוונת הפרשה ותוכה. ועניינה באמת שהאדם בעוה"ז כאורח נטה ללון והוא מתנועע במה שהוא מתנועע מיום היוולדו ועד יום מותו בזה הדרך העולמי אשר הוא הולך בו, וכמאמר דוד המלך עליו השלום אנכי הולך בדרך כל הארץ. והנה בהליכה הזאת ישיגנו

שלשת גבולי התנועה בהכרח, והם גבול מה שממנו התנועה שהוא מטפה סרוחה מבטן אמו, וגבול שאליו התנועה והוא להדבק באלוהיו ולעמוד בהיכלו, והגבול האמצעי שבין הקצוות האלה, והוא כלל האמצעיים וההכנות אשר יעשה אותם האדם בחייו, כי הם המעברות אשר יעבור בהם בדרכו להגיע אל מקום חפצו ותכליתו, ועל ההליכה וההדרכה הזאת במעשים המשובחים והאמונות האמתיות נאמר בשלמים לשון הליכה, ויתהלך חנוך את האלוהים, את האלוהים היתהלך נח, ולאברהם, היתהלך לפני והיה תמים, האלוהים אשר היתהלכו אבותיי לפניו, והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה, לפי שכל חיי האדם ועסקיו הם הליכה, אם בדרך טוב ואם בדרך רע, וכמו שהאדם הטועה בדרך אשר הוא הולך עיקר טעותו הוא שבמקום שהיה לו ללכת תמיד פניו מכוונות כלפי המקום אשר הוא פונה שמה הפך אליו עורף ולא פנים, ולכן כל עוד שילך יותר יתרחק יותר מתכליתו ומחוז חפצו, ככה האדם בעוה"ז יתיישר דרכו והליכתו כאשר ישים מגמת פניו אל המקום אל אלוהים אשר הוא דורך אליו, ואומנם כאשר יטה פניו ויפנה אליו עורף כוונתו אין ספק שכל עוד שאורך ימים ושנות חיים יוסיפו לו יתרחק יותר ויותר מן המקום שהיה לו ללכת שמה, וכמאמר הנביא עזבו את ה' ניאצו את קדוש ישראל נזורו אחור.

וידוע שהאנשים הולכי אורחות עקלקלות כשירגישו בפתייתם וידעו שטעו מן הדרך ושהם הולכים לצד המנגד, אין להם אופן ותחבולה לתקן את אשר עיוותו בדרכם כי אם לעזוב הדרך הרע אשר הלכו בו ולקחת הדרך הסותר וההפכי אליו, וככה העוזבים אורחות יושר ללכת בדרכי חשך תרופתם האמתית שיעזבו אותו דרך הרשע ויחזרו ממנו כמאמר הנביא יעזוב רשע דרכו וגו'.

ועל זה באה הפרשה הזאת ללמדנו עניין התשובה וסודה, שהוא שיעיין האדם בדרכו ואופן חייו, וכאשר יתעה מני דרך אלוהים ישוב ממנו. ולזה אמר והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה, שהברכה הייתה הדרך הישר שנתן ה' יתברך לישראל, והקללה הדרך המוטעה שלקח לו האדם לסור מאחרי ה' יתברך, שאז אין לו תקנה כי אם שישוב מאותו דרך מוטעה ובמקום שהפך עורף לאלוהיו ונתרחק ממנו ישוב ללכת אחריו ובו ידבק, ועל זה אמר והשבות אל לבבך, שייתן אל לבו שטעה מן הדרך וישוב מהדרך הרע, ואם תאמר שלא תדע לשוב אל הדרך הנכונה בהיותך מוטעה, הט אונךך ושמע כי תמיד קול האלוהים קורא אליך שובה ישראל, וזהו ושמעת בקולו, רוצה לומר שישמע באותו קול הקורא אליו ויתמיד ההליכה לקול קריאתו הלוך וקרוב עד שיגיע עדיו.

והנה משה אדוננו צופה ברוחו האלוהי כל מה שעתידי להיות בגלותנו זה, וראה בבני ישראל שני חלקים או אמור שתי כתות, האחת מאותם שבאורך הגלות מתוקף הצרות והשמדות יצאו מכלל הדת וחלפו תורות, עברו חוק ויתערבו בגויים ויעשו כמעשיהם, אבל על כל זה נכון לבם

בטוח בה' ואמונתם שרירה וקיימת כדת משה וישראל, והם הנקראים היום אצלנו אנוסים, לפי שבאנוס יצאו מכלל הדת והם במעשיהם הנכרים אשר יעשו אנוסים ומוכרחים. והחלק או הכת השנית הם ההולכים בתורת ה' ושומרים משמרתו ובשם ישראל יכנה תמיד, והם הנשארים מעט מהרבה. וכנגד שתי הכתות האלה אמר והשבת אל לבבך, ושבת עד ה' אלוהיך, כי באמרו והשבת אל לבבך רמז אל כת האנוסים שאעפ"י שחטאו ישראל הם, ולפי שמעשיהם הטובים והישרים ואמונתם היא בסתר ולא בגלוי מיראת העמים לכן אמר והשבות אל לבבך בכל הגויים אשר הדיחך ה' אלוהיך שמה, רוצה לומר שבהיותו מעורב בגויים ונקרא בשמם יתעורר בלבו ויקרא אל ה' בסתר לא בגלוי. ועל הכת השנית מהיהודים המפורסמים שעמדו תמיד בתורתם ולא שנו טעמם וריחם לא נמר אמר ושבת עד ה' אלוהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצווך היום אתה ובניך, כי אלה יעשו המצות וישמעו בקול ה' הם ובניהם בפרסום מבלי יראה לפי שלא עזבו שם אלוהיהם. וכאשר הכתות האלו שתיהן כל אחד כפי אפשרותה ישובו אל ה' וילכו אחריו הבטיח אדון הנביאים שהוא יתברך יקרבם אליו. באמרו ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקיבצך, כי הנה אמר ושב ה' אלוהיך את שבותך על כת היהודים הגמורים המחזיקים בבריתו בפרסום, שהם עומדים בשביה וגלות ועבדות, ועליהם אמר את שבותך, ואמר ורחמך לפי שמפני צרותם בשבי יצטרכו לחנינה ורחמים.

אומנם על הכת השנית מאשר יצאו מכלל הדת מפני אנוס אמר ושב וקיבצך מכל העמים, ולא אמר בהם שביה ועבדות והם כיתר העמים בכבוד ובמעלה, לא בשבי, אבל אמר שיקבצם במקום שהיו מפוזרים ומפורדים בהם ומתחתנים עמהם. ועל אלו ואלו כולם אמר אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' וגו'. והנה אמר ושב ה' אלוהיך ולא אמר והשיב, להגיד שכמו שישראל ישובו מדרכם הרעה ללכת בדרך טובה ככה ה' יתברך ישוב מגזרתו שהייתה להרע להם וישוב להיטיב אותם ולקבצם. וזכר שיביאם אל הארץ אשר ירשו אבותם ושלא יצטרכו לכבשה ז' שנים כמו שעשה יהושע כי הנה ה' יתברך יכבשנה לפניהם, וזהו וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך, כלומר שתהיה נחלתם וירשתם בארץ יותר ממה שהייתה לאבותיהם אשר הם ירשו ז' עממים בלבד וגם הניחו מהם גויים רבים אשר לא הורישו, אבל בזמן הגאולה העתידה יירשו כל עשרת העממים וה' יאביד שריד מעיר. ולפי שלא יפחדו עוד מגלות אחר יען וביען יצר לב האדם רע מנעוריו ואיש אין בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, בעבור זה יעד ומל ה' אלוהיך את לבבך ואת לבב זרעך באופן שיטה לבך תמיד לאהבה את ה' אלוהיך בכל לבבך וכל נפשך למען חיך, רוצה לומר כדי שלא תבוא לגלות אחר ולא לקללות אחרות.

ורמז עוד באמרו ומל ה' אלוהיך וגו', על כת פושעי ישראל האנוסים שזכרתי, שעם היות שיולדו על ברכי הגויים וילמדו ממעשיהם הנה ה' יתברך ימול לבבם הערל וגם ערלת בשרם לפי שלא היו קודם לזה נימולים, ויעשה זה כולו באופן שיגיעו למדרגת האהבה האלוהית בכל

לב ובכל נפש. וערלת הלב הזאת אשר זכר משה אדוננו אינו העדר הבחירה ושלייתה בימים ההם, כי האפשרות הוא מטבע הבעל שכל, אבל ענינו שיראו כל כך מהנסים ומהנפלאות שיעשה ה' יתברך לפניהם עד שמפני זה ייכנע לבבם הערל ולא יטו עוד אל התאוות החומריות אשר הם הערלה באמת, כי אם אל השלמות והקדושה, ויהיו באותם הימים במדרגה אשר נולד בה אדם הראשון קודם שחטא, וכמו שאמר: הנביא ירמיהו הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה וגומר, ולכן בהיות להם בחירתם לא יבחרו כי אם בטוב ולא יתאווה טבעם למה שאינו ראוי, והיא ערלת הלב וביטול היצר, וזהו אמרו והייתי להם לאלוהים והמה יהיו לי לעם, ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, וכן נאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן וגו', וכמו שיתבאר הפרשיות האלה במקומם.

וזה שדרשו חז"ל והגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ, אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה, לפי שלא יהיה בהם חפץ ותאוה לדבר רע והלב יתאוה תמיד הדברים הטובים והישרים כפי השכל. ומפני שישראל סבלו בגלות רעות רבות, לכן אמר משה רבנו אחרי זיכרון גאולתכם, ונתן ה' אלוהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך, והוא רמז לנקמה שייקח ה' מהם. **והרמב"ן** כתב בוויכוחו, שאמר **אויביך על הנוצרים ושונאיך על הישמעאלים**.

והנה אמר עוד ואתה תשוב ושמעת בקול ה' אלוהיך וגו', כנגד פושעי ישראל האנוסים אשר זכרתי שהייתה תשובתם בלב אבל לא היו עושים מעשה המצות מפחד האויבים, לכך אמר אין ספק שיש לך לעשות תשובה מעליא יותר משאר הישראלים אשר לא נסוגו אחור, כי מפני שיצאת מכלל הדת ולא שמרת מצות ה' ולא עשית אותם שנים רבות, תצטרך עתה שאתה תשוב ותשמע בקול ה', דברי התורה ולמודה ועשית את כל מצותיו, כי לא תהיה פטור מהם כאשר היית עד כה, והיא תשובה נוספת על מה שיצאו מחוק התורה האלוהית.

ואמר עוד והותירך ה' אלוהיך בכל מעשה ידיך, לשתי כוונות:

ראשונה שלא יחשבו שכמו שיצטרכו לעזוב דרך הגויים לענין שמירת המצות שג"כ יצטרכו לעזוב שאר הטובות והקניינים אשר קנו בגיותם, וגם הבנים אשר יולידו מבנות הגויים, כי זה לא יהיה כן, לפי שהקב"ה יותיר להם פרי בטנם ופרי בהמתם ואדמתם וכל מעשה ידיהם לטובה.

והכוונה השנית היא שלפי שזכר שישובו אל ה' וידבקו בו, שלא יחשבו שיצטרכו להיפרד מממונם ולעזוב האשה והבנים ולשבת יחידים בעניות וחוסר כל ובסגוף הגופים ככומרי אומות העולם שאסרו על עצמם הנשים והבנים והממונות והקניינים כולם, על זה אמר והותירך ה'

אלוהיך, כלומר שלא יאסור כל זה עליהם כדרכי הגויים, כי לא יחפוץ ה' שיסתגפו ויתענו האנשים הדבקים בו, אבל ישוב ה' לשוש עליהם לטובה כאשר שש על אבותיהם שהיו מושפעים בטובות הגופניות והנפשיות גם כן.

וכלל עוד בזה המאמר שאז בזמן הגאולה ישוב ה' לשוש עליהם לטוב כאשר שש על אבותיהם בדבקות השכינה בתוכם הארון והכרובים הנבואה ורוח הקדש ואש מן השמים ושאר הדברים הקדושים כולם שהיו עם אבותיהם במדבר עם המשכן ובבית המקדש אשר בנה שלמה, ונתן הסבה למה יותיר להם ה' הטובות וההצלחות הגשמיות ההם אשר זכר, ואמר שיהיה זה לפי שידע יתברך שלא יקרה להם מה שקרה לאבותיהם שברבות הטוב בעטו בו יתברך וסרו מאחריו, והם לא יעשו כן כי ישמעו בקול ה' לשמור מצוותיו וחוקותיו יען וביען תהיה תשובתם בכל לבבם ובכל נפשם ולכן יעמדו בצדקתם ולא ישובו לחטוא.

הנה התבאר פשט הפרשה הזאת על פי אמיתתה והותרו ספקותיה כולם, ויצאו לנו ממנה שבעה למודים, כולם עתידין להיות לפי שלא נתקיימו עד הנה:

הא' שה' יתברך בעצמו ישיב שבותנו, כמו שאמר ושב ה' אלוהיך את שבותך, ולא תהיה כפקידת בית שני ששבו ישראל לאדמתם ברישיון כורש מלך פרס ומצוותו ולכן לא התמידה ישיבתם בארץ להיותם על ידי ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז, אבל לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא בעצמו ישיב שבותנו ולכן תהיה תשובתו קיימת בקיומו.

הב' שהגאולה העתידה תהיה כוללת לכל שבטי ישראל מארבע כנפות הארץ, כמו שאמר: אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלוהיך, ולא תהיה כפקידת בית שני שלא שבו בנים לגבולם, לא השבטים שהגלה מלך אשור ולא בני ישראל ויהודה שהיו במצרים ובעמון ומואב צרפת וספרד ושאר הארצות, שלא שבו כי אם קצת מעולי בבל והיו הפסולת והמעט שבהם.

הג' שהגאולה העתידה תהיה לכל זרע יעקב וגם ליוצאים מכלל הדת, וכמאמר הנביא ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה', כי שבי פשע הם פושעי ישראל שישובו וידאגו מפשעם, וגם זה לא היה בבית שני.

הד' שבגאולה העתידה יהיו ישראל במעלה יותר עליונה ורמה ממה שהיו בבית ראשון בימי דוד ושלמה, וכמו שאמר: והטיבך והרבך מאבותיך, ולא כפקידת בית שני שהיו בה תמיד משועבדים, פעם לפרס ומדי פעם ליון ופעם לרומיים ולא הגיעו למעלת אנשי בית ראשון.

הה' שישוב ה' יתברך להשרות שכינתו בתוכם, וכן נבואתו ויתר הקדושות שהיו בבית ראשון, שנאמר כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך, כי הששון והערבות הוא בדבקות השכינה בהם, וכמו שאמר: הנביא רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך, ולא כבית שני שחסרו שמה הדברים הקדושים האלוהיים ההם כולם.

הו' שבגאולה העתידה לא ילכו ישראל עוד בגלות ולא ישובו לכסלה ולחטא, כמו שאמר: ומל ה' אלוהיך את לבבך וגו', מה שלא היה בבית שני שאז רבו הפריצים והרוצחים המינים והצדוקים, כמו שכתב **יוסף בן גוריון** בספרו.

הז' שבגאולה העתידה יהיו אויבנו נכרתים ומקוללים ונענשים בכל העונשים והמכות, כמו שאמר: ונתן ה' אלוהיך את האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך, ולא כעניין בית שני שברוב הזמן גברו האויבים עליהם ורדף אותם החרב הרעב והדבר עד כלותם אותם ואויבים חיים עצמו עתקו וגם גברו חיל.

הנה הנבואה הזאת דבריה ברור מללו שהיא עתידה להתקיים, וכבר נתקשו ונתחבטו בפירושה חכמי הנוצרים ומהם השתדלו לקיימה בפקודת בית שני וילאו למצוא הפתח, ומהם באו לפרשה על הגאולה הרוחנית שבעניין הנפש ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, לפי שהאמת יורה דרכו שאם היו הקללות כפשוטם ונתקיימו ראוי שתהיה הגאולה כפשוטה ותתקיים גם כן, על כן אמרתי כמו שלא קם נביא עוד בישראל כמשה ככה ביעוד הגאולה העתידה בברור ובאמות אחריו לא קם כמוהו.

מבשר טוב השני - נבואה ד'

הנבואה הרביעית היא בסוף שירת האזינו.

וכבר כתבתי **במרכבת המשנה** אשר לי בפירוש הפרשה שבשירת האזינו היו ששה חלקים, האחד חלק הקדמת השירה, והב' חלק החסדים שקבלו מה' יתברך, והג' חלק החטאים והעונות שחטאו ופשעו נגדו, והד' חלק העונשים אשר יענישם ה' יתברך על חטאתם, והה' חלק המחשבה שחשב ה' לכלותם וחדל ממנה, והו' הוא חלק הנחמה בנקמת האויבים וגאולת ישראל. תחילתו הלא הוא כמוס עמדי, עד וכפר אדמתו עמו.

ופירוש הכתובים בחלק האחרון הזה, שהוא הצריך לענייננו זה הוא, שאל יחשוב אדם שנשכחו לפני הקדוש ברוך הוא רשעת האומות ותועבותיהם כיון שהם כל כך מצליחים בארצותם לגוייהם, כי באמת הלא הוא כמוס עמו חתום באוצרותי, וכנוי הוא חוזר לחמת תנינים שזכר שהוא רמז אל המעשים הרעים שעשו האומות לישראל ולאכזריותם ורוע פעולותיהם. ואמר שאותו חמת תנינים שהם השקו את ישראל בגלות הוא עצמו כמוס עמו יתברך, חתום באוצרותיו להשקות אותו אליהם מדה כנגד מדה, ושתו ולעו והיו כלא היו, וכמאמר הנביא גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי. וביאר צורך החתימה היא אצלו יתברך באמרו לי נקם ושלם, רוצה לומר לי תאוות הנקמה והשלום לעשותו אליהם בזמן הראוי אליו,

והוא לעת תמוט רגלם, כלומר לעת שתתמלא סאתם וישלם זמן ממשלתם הנגזרת, וכעניין שנאמר בדניאל וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועדן. ואמר כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו, כפי **המפרשים**, שמעת שתתחיל רגלם להתמוטט לא יתאחר יום אידם וחיש ומהרה יבואו למו העתידות מהנקמה והשלום שאני מיעד עליהם, וכמאמר ישעיהו הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם.

ואומנם באמרו כי ידין ה' עמו נתן הטעם על מה שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל כל הזמן הארוך הזה לסבול עול האומות בגלות, ועל זה אמר כי ידין ה' עמו. וכיון במאמר הזה כוונות עצומות:

ראשונה שרצה לעשות דין ומשפט בעמו על אשר חטאו נגדו ולכן הוצרך להענישם בגלות. **והשנית** שייקח דין עמו ונקמתו מן האויבים, כי כמו שדן את עמו על חטאתם כן ידין את אויביהם, וכמאמר ישעיהו עונותיכם ועונות אבותיכם יחדו אמר ה' צבאות אשר קטרו על ההרים והגבעות חרפוני ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם, רוצה לומר שבראשונה ישלם לישראל כפעלם וידין ה' עמו ואח"כ על עבדיו יתנחם וידין דין האומות להענישם. **והכוונה השלישית** היא המקובלת באומה שתחיית המתים ויום הדין יהיה קרוב לקבוץ גלויות, וכאלו אמר כי ידין ה' עמו בתחיית המתים כאשר על עבדיו יתנחם.

ומה שיוכיח פשט הכתובים באמת הוא, שמאמר כי קרוב יום אידם הוא סמוך עם כי ידין ה' עמו, יאמר כי קרוב יום אידם של האומות וחיש מהרה באו עליהם הדברים העתידים לבוא כאשר ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, שידין אותם עם האומות שהרעו עימהם ויתנחם על צרות עבדיו ורעותיהם. ועניין זה כי עם היות שהאומות כפי רוע מעשיהם והפסד אמונותיהם נתחייבו עונשים עצומים לפני ה', הנה האריך להם אפו בעוד שישראל אינם ראויים להיגאל ובעבור עוונותם יאריך זעם אפו לאויביהם, האומנם כאשר ידין ה' עמו על עבדיו יתנחם, הנה מיד יעשה נקמה באויבים ויהיה קרוב יום אידם, וישמש לפי זה מלת כי קרוב יום אידם לנתינת הסבה, וישמש כי ידין ה' עמו בלשון כאשר. וכבר זכר המשורר זה הפסוק, במזמור א' אמר כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם עצבי הגויים כסף וזהב וגומר, כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם בית ישראל ברכו את וגומר, רוצה לומר שידין עמו עם אויביהם ויתנחם על עבדיו, ויהיה דין הגויים לפי שעצביהם כסף וזהב והם עובדים את האלילים ולכן יגזור את הדין שכמוהם יהיו עושיהם, אומנם בית ישראל בראותם נקמת האומות יברכו את ה'. ובישר עוד בשירה מתי יתנחם השם על עבדיו באור כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב, רוצה לומר שיתנחם עליהם בראותו כי אזלת ידם ויכולתם וכבר אינם בוטחים בעצמם ובגבורתם כי אין בתוכם לא מלך ולא שר ואין עומד בפרץ לפניו, כי זה הוא הנרצה באמרו ואפס עצור ועזוב, כי עצור הוא מלשון זה יעצור בעמי, ועזוב הוא מלשון עזר כמו עזוב תעזוב עמו.

עוד זכר סבה שנית לזה, והיא מפני חלול שמו שהאומות אומרים אי אלוהימו של ישראל צור חסיו בו, שהוא ה' יתברך, ואמרו אשר חלק זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם, רמז לקרבנות בית המקדש ונסוך היין שהיה נעשה שם, והם אומרים אי אלוהיך ישראל אשר הקרבת לפניו כמה קרבנות ונסיכים, יקומו עתה ויעזרו אתכם בגלות הזה, יהי עליכם סתרה בעת צרתכם. וכאשר יחליטו האומות המאמר הזה בחלול ה' וחרפתו יקנא ה' יתברך לשמו וישיבם, ראו עתה כי אני אני הוא, רוצה לומר אני הוא שהיו מקריבים לפני ישראל זבחימו כמו שאמרתם, אבל אין אלוהים עמדי, כי אני יחיד, ולא רבים כדבריכם - חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרו אתכם שאמרתם כל זה בלשון רבים, ראו עתה כי אחד אני, מבלי ריבוי, וכפל המלה אני אני, להודיע שאין שם התחלות שונות, אחת פועלות הטובות ואחת פועלות הרעות, אינו כן, כי אני אמית ואחיה, שהם פועלות הפכיות והפועל אחד, אני הוא שעשיתי את ישראל כמתים בגלות שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם, לא אתם בגבורתכם, אני אחיה אותם בגאולתם אני מחצתי אותם בצרות הגלות ואני ארפא אותם בגאולתם, כמו שאמר: ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא, אבל דעו נא וראו כי כאשר עשיתי בהם דין ומשפט על חטאתם כן אעשה בכם, וזהו ואין מידי מציל.

וכבר קבלו חכמי האמת שגם בכאן רמז שתחיית המתים תהיה קרובה לזמן הגאולה, ושעליו אמר אני אמית ואחיה בלשון עתיד, ושאמר מחצתי ואני ארפא על הגלויות וגאולת ישראל, ואמר ואין מידי מציל על נקמת האויבים, לפי ששלושת הדברים האלה, רוצה לומר, תחיית המתים וקבוץ גלויות ונקמת אויבי ישראל הם שלשת הפליאות העצומות שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות, ונזכרו כפי מעלתם. וכבר תמצא ביחזקאל הנביא שזכרם בזה הדרך בעצמו, בשלוש פרשיות סמוכות זו לזו, כי הנה בפרשת הייתה עלי יד ה' זכר ענין התחייה, וזכר אחריה פר' קח לך עץ אחד שאמר על הגאולה, ואחריה פר' שים פניך אל גוג שאמר על נקמת האויבים כמו שפירשתי במעייני הישועה. ואפשר אצלי שמדברי משה אדוננו לקח לו יחזקאל סדור הנבואות האלה.

ואמרו עוד כי אשא אל שמים ידי ואמרת יי אנוכי לעולם, מלבד מה שיש בו מהשבועה, שהרים ימינו ושמאלו השמים וישבע בחיי העולם, עוד רמז בזה שאפילו שיחייבו שרי מעלה הכוכבים ממסילותם הוראות שמימיות לטובה על האומות או לרעה על ישראל, שלא ימנעו מפני זה הדברים אשר יעד, כי יישא הקדוש ברוך הוא את ידו למערכות השמימיות וישדד אותם ויבטל השפעתם לפי שהוא יתברך חי ויכול למלאת רצונו וחפצו, וזהו ואמרת יי אנוכי לעולם. ואפשר לפרש עוד אני אני הוא, כאומר האם חשבתם שכבר נתבטל יכולתי והייתי כאיש נרדם וכגיבור לא יוכל להושיע וכאלוהות המתים אשר לכם, ראו עתה כי אני אני הוא אני הוא שהייתי בימים הראשונים בסוד אלוה על אוהלי ישראל ואני הוא שאגלה עתה ואשוב לשוש עליהם לטוב כאשר ששתי על אבותיהם, אני הוא שהחרבתי פרעה וארצו בעבורם ואני

הוא שאחריב אתכם, ושריכם העליונים המליצים עליכם טובה לא יועילו כי אין אלוהים עמדי ואין מי שימחה בידי, ולכן אני אמית לאומות ואחיה לישראל, ולאותם שאני מחצתי אני ארפא ואין מידי מציל כי חי אנכי לעולם. ובעבור זה אם שנותי ברק חרבי, רוצה לומר כאשר אשן ברק חרבי ותאחז ידי במשפט ישראל אשיב נקם לצרי, ואין מלת אם במקום הזה כלשון מסופק, אבל הוא במקום כאשר, כמו ואם יהיה היובל לבני ישראל, אם כסף תלווה את עמי. ומלת שנותי הוא מלשון שנון, והעניין שכפי שורת הדין והמשפט הישר הקדוש ברוך הוא ישן חרבו והרק חנית ואז ישיב נקם לצריו.

ואומנם אומרו עוד ולמשנאי אשלם הוא להגיד שמהאומות יהיו ראויים לעונש גדול בעבור מה שהרעו לישראל, ועל זה אמר אשיב נקם לצרי, כי צוררים הם לכם. ויש מהם שלא הרעו לישראל כי לא היו בארצותם, אבל באמונותיהם ותועבותיהם הם משנאי ה', ומזאת הבחינה יהיו ג"כ ראויים לעונש רב והוא אומר ולמשנאי אשלם. וביאר שלא תהיה נקמת האומות והעונש בגלות ארוך כמו שהיה עונש ישראל אלא במכת חרב והרג ואבדן, וזהו אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר, ונתן הסבה למה יתחייבו לשפיכת דמם באמרו מדם חלל ושביה, רוצה לומר מסיבת דם החללים והשבויים ששבו והרגו מבני ישראל, וכן יתחייבו חרב מראש פרעות אויב, רוצה לומר מסבת ראש וגודל הפרעות והנקמה שעשה האויב בישראל, ובאמרו אויב בלשון יחיד רמז לאדום אשר כלנו ואשר דמה לנו, כי הוא היה האויב האמתי.

ובסוף דברי השירה אמר הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו יקום, באמרו הנה עד עתה בהיות עם ה' בגלות בקרבכם הייתם מסבבים בכייתו וצעקתו אל אלוהיו כל היום, אומנם עתה יהיה בהפך, שאתם תהיו סיבה לרינתם ושמחתם במה שיראו מהנקמה בכם, על דרך ישמח צדיק כי חזה נקם, וזהו הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו יקום, שהם המתים בגלות מתוקף הצרות, ונקם ישיב לצריו שהם האומות המכעיסות אותו, ובזה ירונו וישמחו עמו, ועוד ישמחו לפי שיכפר על עמו ועל אדמתו. ואפשר לפרש וכפר מלשון טהרה כמו שפירשו **הראב"ע**, ויאמר הכתוב שעם היות אדמת הקדש מלאה גלולי אומות היושבים עליה וכן ישראל בגלותם הקדוש ברוך הוא יטהרם, וזהו וכפר אדמתו ועמו, ויחסר וי"ו התוספת כמו ראובן שמעון לוי.

הנה יצאו לנו מהשירה הזאת שבעה עיניים:

האחת, שמתנאי הגאולה האמתית הוא הנקמה בכל האומות הצרים אותם, כמו שאמר: לי נקם ושלם, אשיב נקם לצרי, אשכיר חצי מדם וגומר, כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו, וזהו אין ספק שלא נתקיים בבית שני ולא בזמן אחר.

העין הב' שנקמת האויבים וגאולת ישראל יש לה זמן ועת מוגבל ידוע לפניו יתברך, אי אפשר לעבור ממנו ולא גלה אותו לשום נביא, כמו שאמר: הלא הוא כמוס עמדי חתום

באוצרותיי לעת תמוט רגלם וגומר, וכמו שאמר: לדניאל כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ. וגם זה לא נתקיים בבית שני כי יודע היה כל שער עמי שלשבעים שנה יפקדו, ולא הייתה בפקידתם נקמה באויבים, כי ברישיון כורש מלך פרס שבו לירושלים ובמצות מלכי פרס בנו את מקדש ה' ואת חומת העיר.

העין הג' שהגאולה האמתית תהיה אחרי שכפי הדין ישראל ירצו את עוונם ויתם עוונם, וכמו שאמר: כי ידין ה' עמו כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב, רוצה לומר שיגיע מצדם לתכלית השפלות והדלות לריבוי עונותיהם ואז כפי הדין יזכו לגאולה, כמאמר הנביא ציון במשפט תפדה וגו', והיה זה אחרי שכבר אמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגך ואסירה כל בדיליך. וגם זה לא נתקיים בבית שני, כי עדיין היו עונותיהם קיימים ונתחייבו בגלות אחרת כדי להשלים עונש עונותיהם, כמו שאמר: המלאך לדניאל שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קודשך לכלא הפשע ולהתם חטאת ולכפר עוון, כמו שפירשתי שם גם כי בזמן הפקידה כשעלו ישראל מבבל לא היו שמה בשפלות ודלות כי אם בעושר וכבוד ומעלה עד שמפני זה לא רצו לעלות מבבל כי אם הפסולת שבהם ונשאר שמה, וכן היה בספרד וצרפת ובשאר הארצות.

העין הד' שבגלותנו זה תמה זכות אבות, כמו שכתב **הרמב"ן**, ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו הגדול המחולל בגויים, וכמו שאמר: לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו וכו', ואמר אי אלוהימו צור חסיו בו וגו', ומסכים אליו אמר הנביא יחזקאל וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם שם וגו', וכן אמר ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגויים.

העין הה' שהגאולה והכפרה אשר יעיד בשירה הזאת אינה בתנאי התשובה ולא כשנשמע לקול ה' ונשמור מצוותיו, כי השירה הזאת אינה רק שטר עדות שעתידיים אנחנו לעשות הרעות והחטאים עד אין די ושהוא יתברך יענישנו עליהם בצרות רבות ורעות ועונשים עצומים, אבל לא ישמיד זיכרוננו מני ארץ, ושבסוף הרעות הקדוש ברוך הוא למען שמו לבלתי החל לעיני הגויים ישוב מחרון אפו ויתנחם על הרעה ויפרע מאויבינו בחרבו הקשה ויכפר על חטאותינו ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. וא"כ השירה הזאת היא הבטחה מבוארת בגאולה העתידה כי לא נפל ענינה לא בבית שני ולא בזמן אחר וכמו שזכרו **הרמב"ן**.

העין השישי שתחיית המתים תהיה קרובה וסמוכה בזמן לקבוץ גלויות, כמו שאמר: כי ידין ה' עמו, ואמר אני אמית ואחיה. וכבר העיר המלאך לדניאל על העיקר הזה באמרו ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר, וסמך ליה ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. ובדברי ישעיהו פסוקים רבים מורים על זה עצמו כמו שיתבאר במקומם. ויואל אמר כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשיב את שבות יהודה וירושלים וגומר. וזה יורה שכל הנביאים פה אחד

נבאו שתהיה תחיית המתים סמוכה וקרובה לקבוצ גלויות, והוא המוכיח שלא נתקיים דבר מזה בבית שני.

העין השביעי שכל דברי השירה הזאת נתקיימו בכל חלקיה, אם החסדים שקבלו מה' יתברך בירושת הארץ ודשנותיה וטובותיה, ואם בעונות והחטאים מע"ז והשדים שיעבדו האנשים והנשים בהיותם בארץ, ואם בעונשים והמכות שיבאו עליהם, כי כל זה מהטבת הרשע והעונש נתקיים בשלמות ולא נפל מכל דבריו, וכן נתקיים בלתי כליית האומה עם כל צרותיה.

וכיון שמששת חלקי השירה הזאת נתקיימו החמישה מהם ככל הכתוב בה, ראוי שנאמין אמונת אומן שגם כן יתקיים החלק השישי הזה האחרון ממנה מגאולת העם ונקמתם מהאויבים.. וכבר עשה הנביא ירמיהו הטענה הזאת באמרו כי כה אמר ה' כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דובר עליהם, לפי שהייעודים הרעים בקיומם הם חזקים על הייעודים הטובים שיתקיימו.

ומה נמלצו לחכי דברי **הרמב"ן** שכתב בפירוש התורה שלו ז"ל:

ואלו הייתה השירה הזאת מכתב אחד מהחוזים בכוכבים שהגידו מראשית אחרית היינו ראויים להאמין בהם מפני שנתקיימו כבר רוב ייעודיה ולא נפל דבר ממנה, אף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדבר האלוהים מפי נביאו נאמן ביתו אשר לא היה לפניו ולאחריו כמוהו, ע"כ.

הנה נתתי לך בדבר הזה שבעה כללים כוללים אמיתת השירה ויעודיה, והם באמת לכל בעל דת שבעה עיניים, כ"ש כשתצטרף השירה הזאת אל פרשת התשובה אשר קדמה והיו לאחדים בגלוי האמת אשר יעד אדון הנביאים עליו יקים ה' את דברו הטוב.

מבשר טוב שלישי – [ישעיהו הנביא]

הקדמה

משמיע ישועה הוא הנביא ישעיהו, ואין ספק שהוא ניבא על הגאולה העתידה נבואות רבות, ואם באתי לזכרם כולם פה יארך המאמר מאד, לכן ראיתי לבחור מהם היותר מבוארות והיותר מוכחות בעיני. וכבר ידעת מה שכתב **הרב המיימוני** בהקדמת הפרקים אשר הוציא מדברי **גאלינוס** בחכמת הרפואה אמר שהבוחר יבחר לעצמו, רוצה לומר שהאדם בוחר בדברים כפי דעתו ופעמים ייטב בעיניו כדבר אחד ויבחר בו מבין הזולת ואדם אחר יבחר באחר יותר ממנו. גם אני אבחר בנבואות כפי הישר בעיני, ואחרי כל אדם יוסיף לקח ונבון

תחבולות יקנה, וכל המוסיף נבואות וראיות על מה שאזכיר יישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלוהי ישעו.

מבשר טוב השלישי - נבואה א'

הנבואה הא' היא בפ' והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וגו' עד בית יעקב לכו ונלכה באור ה'.

וראוי שתדע שהנבואה הזאת באה ג"כ בדברי מיכה המורשתי, ואין הפרש מה שנזכר כאן למה שנזכר שמה כי אם בשנוי המלות ותוספת ביאור, וחתם הנבואה היא מיכה באמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלוהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלוהינו לעולם ועד. וראוי לעיין איך עלה סגנון אחד מהנבואה הזאת לנביאים האלה, כי עם היות שסגנון אחד עולה לכמה נביאים כבר קבלו חז"ל שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, רוצה לומר שאפשר הוא שיהיה הדבר המושג בנבואה אחד בשני נביאים אבל שאין הדברים והמלות עצמם שווים בהם כי הם מתחלפים בכל אחד כפי הכנתו וסדר דבורו בעצמו. ולכן אמרתי שהנבואה הזאת באה ראשונה לישעיהו, ולכן אמר הכתוב בה הדבר אשר חזה ישעיהו בן אמוץ, כי הוא היה באמת החוזה אותה, וכאשר חל השפע על מיכה וגלה לו הדבר הזה בכללות ספר אותו מיכה באותם הדברים שכבר ידע שדברה ישעיהו, ובלבד עשה בה תוספת ביאור. וכזה תמצא בנביאים אחרים שיאמרו דברים שאמרום נביאים זולתם, לא שהיו מגנבי דבריהם חלילה, אבל שידברו הנבואה המגעת אליהם בלשון דברי הנביאים האחרים שכבר היו שגורים בפייהם.

והנה הנבואה הזאת אי אפשר לפרשה על בית שני, לפי שהנביא אמר והיה באחרית הימים, וידוע שמזמן ישעיהו שניבא הנבואה הזאת עד שעלו מבבל לבית שני לא היו כי אם ק"ע שנה, ואיך יקראם אחרית הימים, אבל הם בלי ספק לימות המשיח שהם אחרית ימי הזעם וסוף הגלות לישראל, ולפי שלא יצטערו עוד בגלות אחרת. וכן כתב **הרמב"ן** בפרשת ויחי יעקב, על את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, שכל מקום שנאמר בו אחרית הימים הוא לימות המשיח. והעד המגלה ומבאר זה באמת, הוא מה שאמר מיכה הנביא אחרי שזכר זאת הנבואה בעצמה, ביום ההוא נאם ה' אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי, ושמתי את הצולעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ומלך ה' עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם, כי כיון שידענו ששתי הנבואות אחת, הנה הכתובים האלה שסמך מיכה לנבואה הזאת יעידון יגידון שהיא עתידה לימות המשיח.

ויעד הנביא בזה חמשה יעודים:

הא', בנין בית המקדש העתיד ושיהיה נכון וקיים רוצה לומר מתמיד עדי עד, שלא ישוב ליחרב עוד, והוא אמרו נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות, שמלת נכון תאמר על

הדבר הקיים והמתמיד, להיותו נכון על מתכונתו, והר בית ה' הוא הר המוריה שבו נבנה ביהמ"ק.

היעוד הב' שלא נחשוב שיהיה הר בית ה' נכון ונשא ברוממות מקומו ובמעלת בנין הבית בלבד, כי אם בעניין הקדושה והאלוהות, שהאומות כולם יסכימו לקבל האמונה האלוהית, יכירו וידעו כי ה' הוא האלוהים, ושבהר ה' יראה הכבוד העליון, וששקר נחלו אבותיהם, הבל ואין בם מועיל. ועל זה אמר ונהרו אליו כל הגויים, ולא בלבד איש אחד פרטי, כי אם שילכו עמים רבים בקבוץ ויאמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלוהי יעקב, כלומר לא מפאת ההר כי אם מבית אלוהי יעקב אשר שם, והעניין שלא ירצו לעבוד עוד את אלוהיהם על ההרים הרמים כאשר היו עושים עד עתה. ואמר ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, רוצה לומר שלא יהיו כבני ישראל שקבלו את התורה ולא הלכו בדרכיה, אבל הם כשירה להם דרכיו ילכו באורחותיו.

היעוד הג' שבימים ההם כל עמי הארץ בארצותם לגוייהם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו ילמדו לשונם לקרא בשם ה' ויכנו את האלוה ברוך הוא בשמו, וכמאמר צפניה הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' וגומר. וזהו אמרו כאן לכו ונעלה אל הר ה', כי אותו השם הנכבד יהיה שגור וידוע בפיהם, מסכים ליעוד הנביא והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. וזכר שיתנו העמים סבה על הערתם זאת, באמרם כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

היעוד הד' הוא אמרו ושפט בין הגויים והוכיח לעמים רבים, והוא חוזר לדבר ה' מירושלים אשר זכר, כי דבר ה' ונבואתו בימים ההם ישמור ויזכיר בין הגויים. ואפשר גם כן לפרשו על הר בית ה' כי שמה ישבו כסאות למשפט, והבית ההוא בקדושתו וברוח נבואה שימצא שמה ישפוט בין הגויים ויזכיר לעמים רבים.

והיעוד הה' הוא שיהיה שלום בכל הארץ בזמן ההוא, וכמו שאמר: וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא יישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה. ומיכה המורשתית בספרו הנבואה הזאת הוסיף בה ביאור, באמרו וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי ה' צבאות דבר, רוצה לומר שרוב המלחמות בין הגויים הם בסבת חלוקה הדתות כמלחמות אדום וישמעאל, ולכן בהיות שיקראו כולם בשם ה' וייכנעו לתורתו ומצוותיו ישבו בטח בדד מבלי גזל וחמס איש תחת גפנו ותחת תאנתו ולא איש תחת הגפן ותאנת אדם אחר לפי שה' צבאות דבר והם נשמעים למצותו ולדבריו, ולכן לא ישמע עוד חמס בארצם שוד ושבר בגבולם.

וחז"ל אמרו בפסיקתא:

אל בית אלוהי יעקב, משל למלך שהיו לו שלשה אוהבים ובקש לבנות פלטין, הביא את הראשון אמר זכור אני אותו הר מתחלה, הביא לשני אמר זכורני אותו שדה מתחלה, הביא לשלישי אמר זכורני אותו בית, אמר לו חייך שאני בונה אותו פלטין וקורא אותו על שמך, כך אברהם אמר בהר ה' יראה, יצחק אמר לשוח בשדה יעקב אמר אין זה כי אם בית אלוהים, לכן נאמר אל בית אלוהי יעקב, וכן הוא אומר הנני שב את שבות אוהלי יעקב, ע"כ.

והמאמר הזה קשה בהבנתו כי אם היה בית המקדש בזמן אברהם הר שהוא הר המוריה ובימי יצחק היה שדה וגם בימי דוד והיה שם גורן ארונה היבואי איך יכנו אותו בשם בית, ואם יעקב ראה אותו בבנינו והם לא ראוהו הנה מה' הייתה זאת ואין על האבות הראשונים אשם ולמה אם כן לא יקרא על שמם. אבל הם ז"ל כיונו במאמר הזה לבאר ענין אלוהי, וכמו שפירשתי בעיון השלישי מהחלק השני ממאמר ישועות משיחו, ואוסיף להגידו לך פה כי זה הוא המקום הראוי אליו. והוא ששלושת הבתים, בית ראשון ובית שני והבית העתיד היו כנגד אברהם יצחק ויעקב, כי כמו שבאברהם נמצאת הגדולה והגבורה העושר והכבוד והקדושה האלוהית כך נמצא כל זה בבית ראשון, וכמו שנמרוד מלך בבל הצר לאברהם ככה נבוכדנצר מלך בבל הצר לישראל בחורבן בית ראשון, ולפי שמזרע אברהם מבני קטורה יצאו האשורים שהחריבו בית המקדש בימי נבוכדנצר, לכן אמרו שאברהם ראה אותו הר, כלומר שמזרעו יצא מי שעשה אותו הר חרב, ושעליו התפלל ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה, כלומר ה' ישגיח וישמור הייעודים אשר הוא מיעד אותו היום לכאשר יהיה בית המקדש הר חרב וישראל בגלות כי אז יצטרכו ליעודים ההם, וזהו בהר ה' יראה.

והיה יצחק כנגד בית שני, כי כמו שכהו עיניו מראות כן בבית שני לא הייתה ליהודים אורה ושמחה מהנבואה ורוח הקדש הארון והכרובים ושאר הקדושות שחסרו להם, ולפי שמזרע יצחק מבני עשו באו כמו שיתבאר, הרומיים שהחריבו בית שני לכן אמרו שיצחק ראה את הבית שדה, כי כן אמר הנביא על חורבנו ציון שדה תחרש, ושעליו אמר ויצא יצחק לשוח בשדה, רוצה לומר שיצא להתפלל על בית המקדש כשיהיה שדה נחרב.

והיה יעקב מורה על הבית הג' העתיד, ולכן היה מיטתו שלמה ולא נמצא פסול בזרעו, כי כן יהיו בני הדור ההוא זרע ברכ' ה' מבלי פסול ויצר הרע, ויעקב נלחם עם שרו של עשו וישר אל מלאך ויוכל לרמוז שבזמן הגאולה יעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ויהיה נקמה לה' באדום, ולפי שהיו ליעקב י"ב בנים שבטי יה, לכן בבנין הבית העתיד יתקבצו שמה כל הי"ב שבטים, ולהיות הדבר קונה השם מהתכלית והחלק היותר נבחר שבו, לכן לא נקראה האומה בשם אברהם ולא בשם יצחק כי אם בשם יעקב ובשם ישראל יכנה, ולפי שהבית העתיד לא יחרב עוד כל ימי הארץ לכן אמרו שראה אותו יעקב בית מיושב ובעל הבית

בתוכה, וזהו אמרו אין זה כי אם בית אלוהים, וכאלו גלה הקדוש ברוך הוא לאברהם עניין בית ראשון העתיד להיות נחרב על ידי זרעו, והראה ליצחק עניין בית שני העתיד ליחרב על ידי זרעו, והראה ליעקב הבית השלישי שעתידי להתקיים בבניו ולכן נקרא בית אלוהי יעקב, וחתם המאמר באמרו וכן הוא אומר הנני שב את שבות אוהלי יעקב, לפי שנאמר זה על קבוץ גלויות שיהיה באותו הבית העתיד.

הנה התבארה הנבואה הזאת. וידוע שחמשת היעודים אשר באו בה לא נתקיימו בבית שני, לא כולם ולא אחד מהם ושהם עתידיים להתקיים בזמן הגאולה העתידה בהכרח.

מבשר טוב השלישי - נבואה ב'

הנבואה השנית היא בפרשת הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה במערצה וגו' ושאר הפסוקים עד כי גדול בקרבך קדוש ישראל.

והנבואה הזאת כבר חשבו אנשים לפרשה על חזקיהו שהוא היה חוטר מגזע ישי ונצר משורשיו, ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה', ולא היה שופט למשמע אוזניו ולא למראה עיניו כי אם בהמתנה וחקירה רבה, ושעניין וגר זאב עם כבש היה משל לרוב השלום וההשקט שהיה בימיו, ושעומד לנס עמים נאמר על נס צל המעלות שנעשה לו, ושהייתה מנוחתו כבוד לפי שהמנוחה והשלום שהיה לו עם כל סביביו היה לכבודו, ושעניין כי מלאה הארץ דעה הוא שנתפשטה התורה והדעה בימיו בכל ארצו, וגם פירשו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע על מיתת סנחריב ומפלת מחנהו מתוך תפלתו.

והפירוש הזה הוא שקר מבואר מפנים.

ראשונה, שכאשר נאמרה נבואה זו כבר היה נולד חזקיהו והיה נער בן עשר שנים ויותר ואיך אם כן יאמר עליו ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משורשיו יפרה, שמורה שיולד ויצא לעולם ימים רבים אחרי הנבואה ההיא.

ושנית, שהנה חזקיהו לא מצאנו לו גבורת וחוזק לב שבעבורו יאמר עליו ונחה עליו רוח ה' רוח עצה וגבורה.

ושלישית, כי לא היה כל כך שלום בימיו שיאמר עליו ושעשע יונק על חור פתן. וגם שנסבול כל זה, הלא יישאר ספק עצום קשה ההתרה מאד, והוא אמרו מיד והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר יישאר מאשור וגו', וכל מה שנזכר בפרשה ההיא, מחזרת השבטים מאשור ושאר הדברים שנזכרו בפרשה, אי אפשר שיפורשו לא על זמן חזקיהו ולא על זמן בית שני.

והנה אוכיח זה מן הכתובים בפירוש הפרשה. ואי אפשר לחלק בין הפרשיות ולומר שפרשת ויצא חוטר נאמרה על חזקיהו ופרשת והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית נאמרה לעתיד לבוא, לפי שהנביא ביאר באמרו והיה ביום ההוא, שבאותו זמן עצמו שיהיה עניין הפרשה הראשונה יהיה עניין השנייה, ולכן מחויב שיתאחדו ויתדבקו שתיהן בפירושם. וכמה וכמה נתחבטו מפרשי הנוצרים בפירוש פר' יוסיף ה' שנית ידו, כי לא יכלו ליישב כפי תענועיהם חזרת השבטים ונפוצות יהודה, והחרים ה' את לשון ים מצרים, ושאר הדברים שנזכרו בפרשה. ובאו בדחקים זרים כדי לפתורם באופן שלא יורו על העתיד, כמו שתראה בדברי ניקולאס המפרש הגדול שלהם.

אבל הכתובים הן המה יעידון הנרצה בהם. האומנם כדי שתבוא על אמיתת פירושם ראוי שתתעורר בה על דברים:

האחד, מה עניין הנבואה הזאת במקום הזה, כי אם עדיין ישעיהו לא נתנבא על חורבן בית ה' וגלות ירושלים לא הראשון ולא השני, איך נאמר שניבא על גאולתו ועל נחמתו העתידה. **והב'**, אם תחילת הנבואה הזאת בענייני משיח צדקנו הוא בפסוק ויצא חוטר מגזע ישי, והכתובים הקודמים אליו הם מעניין סנחריב אשר קדם זכרו, למה אם כן היה הפסק הפרשה מהנה האדון ה' צבאות, והיה ראוי שיהיה מויצא חוטר מגזע ישי.

הג', למה יחס משיח צדקנו אל ישי ולא אל דוד שהיה התחלת המלכים, והנביא קרא למשיח צדקנו בשם דוד, שנאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם ולא זכר ישי. גם שפעם יקראהו הכתוב כאן חוטר, פעם נצר ופעם שורש ישי.

הד', בפסוק ונחה עליו רוח ה', שזכר ששה שלמויות, חכמה ובינה ועצה וגבורה ודעת ויראת ה', ולא הזכיר שאר המידות המשובחות כענווה ומשפט ושפלות הרוח וכבישת היצר. ועוד למה כלל כל אותם ששת השלמויות בשלוש רוחות, רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה', ולא זכר בכל אחד ואחד מהם, גם לא זכר רוח משפט ורוח בער כמו שזכר ישעיהו עצמו במקום אחר.

הה', באמרו יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר וגו', ולמה קרא הגאולה העתידה שנית, כי בערך אל יציאת מצרים ועליית בבל תהיה היא שלישית ולא שנית.

ועתה שמע פירוש הנבואה הזאת על בורייה.

הנה בספרים המדויקים אשר לנו מצאנו ראינו הפסקו התחלת הפרשה בפסוק הנה אדון ה' צבאות מסעף פארה במערצה ולכן ראוי שנאין שמשם תתחיל הנבואה העתידה הזאת ואף שתהיה התחלת הפרשה בויצא חוטר לא יתחלף הפירוש בעניינה.

ועניין קישורה עם הנבואות הקודמות הוא בשני פנים:

הראשון: שאחרי שזכר למעלה גלות עשרת השבטים על ידי סנחריב ואחרי כן נזכרה מפלתו ומפלת עמו שהגלו אותם, ראה האל יתברך להודיע לנביא מה יהיה אחרית אלה, האם ישובו על אדמתם בזמן מהזמנים. ולכן נסמכה הפרשה הזאת להודיע שה' צבאות יעשה בשאר האומות באחרית הימים יותר ויותר ממה שעשה בסנחריב שיכרות אותה בידו החזקה, כי זה הוא המכוון במסעף פארה במערצה. ורמי הקומה שהם המלכים ושרי האומות יהיו גדועים ונכרתים והגבוהים בארצותם לגוייהם יושפלו. ולפי שתהיה השחתת האומות וחורבנם אלו ואלו בחרבם ובקשתם ומתוך כך וכך יתגלה מלך המשיח וימלט עמנו. ולכן אמר ונקף סבכי היער כברזל, ימיתו ויהרגו אלה לאלה ומתוך כך שהלבנון שהוא בית המקדש, כמו שאמר הנביא פתח לבנון דלתיך באדיר ייפול, שהוא הקב"ה אדיר במרום ה' שתחזור האבידה לבעליה או ביד מלך מלך המשיח שנקרא אדיר שנאמר והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא. ולזה סמך ויצא חוטר מגזע ישי, ואז ישובו השבטים משביים, כמו שבא בפרשת יוסף ה' שינית.

ואופן השני מהפירוש הוא, שבתחילת הנבואה ראה הנביא חורבן ירושלים ובית ה' וגלות בני ציון היקרים, ועל זה אמר: הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה במערצה. רוצה לומר שהקב"ה יחריב ירושלים החזקה ורמי הקומה שהם בני יהודה ילכו בגלות גדועים. ונקף סבכי היער שווה משל לחזק ירושלים ייפול ביד נבוכדנצר מלך בבל שהיה קשה כברזל, והלבנון שהוא בית המקדש ייפול ביד אותו מלך בבל האדיר. ואולי אמר ונקף סבכי יער כברזל על חורבן בית ראשון, והלבנון באדיר ייפול על עניין חורבן בית שני שנפל ביד רומי אדיר וחזק. ואחר שיעד על החורבן, יעד על הגאולה באומרו: ויצא חוטר מגזע ישי. והנה ייחס מלך המשיח אל ישי, אם לפי שישי היה צדיק גמור ולא חטא מימיו, כמו שאמרו חז"ל שמת בעטיו של נחש, שהכוונה בו שמת בגזרת האדם הראשון לא בעבור חטאו, ולכן ייחס המשיח אליו לפי שהיה מעוטר ביראת ה' כישי.

והיותר נכון הוא, שהנביאים קראו למלך המשיח דוד כמו שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם, ומפני זה לא אמר כאן ויצא חוטר מגזע דוד יורה שיבוא מזרעו, כי הוא נקרא כשמו, ויהיה כאילו הוא עצמו. אבל אמר חוטר מגזע ישי, כאילו הוא דוד שיצא מגזע ישי אביו ואמרו: ונצר משורשיו יפרח, רוצה לומר שיקום נצר אחד משורשי ישי והם דוד ושלמה בנו, כי מלך המשיח יבוא מהם ויתדמה להם במידות ובדעות שנמצאו בשורשים השלמים ההם.

והנה הזכיר הנביא עשרה **תוארים שימצאו במלך המשיח**, שהם תנאים הכרחיים שמציאותו, שאי אפשר שימצא בלתי.

התנאי הראשון – מייחוסו ומשפחתו. רוצה לומר שיהיה מזרע בית דוד מגזע ישי החסיד ונצר משורשיו דוד ושלמה האלוהיים. והיה זה לפי שיעקב אבינו נתן הממשלה והמלכות באומה אל שבט יהודה כפי שאמר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו, והשם יתברך בכל משפחות בית יהודה בחר בדוד עבדו (ולא) [ולו] היה הייעוד שתמיד יהיה כסאו לעד, ומפני זה יחויב שיהיה המושיע מזרעו ולא מזרע אחר עד שישב במקומו ובכסא דוד ויקרא כשמו. והתנאי הזה מבואר שלא נתקיים בבית שני, לפי שלא היו שמה המלכים מבית דוד כי אם פעם מן החשמונאים מזרע אהרן הכהן, ופעם משאר השבטים וגם מן הגרים בהורדוס ובזרעו שהייתה אמם אדומית.

התנאי השני הוא במדרגת נבואתו, שמלך המשיח נבא במדרגה עליונה, וכמו שאמר ונחה עליו רוח ה', ואמר ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אוזניו יוכיח ושפט בצדק דלים, וכן אמר זה הנביא עצמו הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו. וגם התנאי הזה לא נתקיים בחזקיהו מלך יהודה כי לא היה נביא וכל שכן שלא נתקיים בבית שני שנסתלקה מהם הנבואה ורוח הקדש.

התנאי השלישי מחכמתו כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. וגלה הנביא בזה המאמר דרוש אמיתי, והוא שכאשר נתבונן נמצא עם השלמויות השכליות דבקים ונמשכים אחריהם חסרונות.

האחד, שהאיש השלם בעיוניות יסכל ידיעת המדיניות, לפי שבהיות השכל האנושי טרוד בעיוני תמעט השגתו במעשי.

והחיסרון השני הוא שנמצא תמיד השלם בשכל המעשי בעצותיו ותחבולותיו, שלא יהיה בעל גבורה בחוזק האברים, כי כמו שזכר הפילוסוף על המעט והזרות ישלים הטבע אדם אחד בכוחות הגופניות והשכליות יחד.

והחיסרון השלישי הוא שהשלם בחכמה ובעיון ומפליג בו ימצא על הרוב נוטה מדרך האמונה התוריית, ועל זה אמר שלמה ואל תתחכם יותר למה תשומם.

ויעד הנביא כאן שמלך המשיח בשלמות חכמתו, להיותה בדרך נס, לא ימצאו עמה אחד מהחסרונות האלה, כי הוא בהשתלמו בשכל העיוני ישתלם גם כן בתבונה שהוא פועל השכל המעשי, ועל זה אמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה, רוצה לומר שברוח אלוהין קדישין ועל דרך הפלא ימצא בו רוח שיכלול יחד החכמה העיונית והבינה המעשית. גם לא ימצא בו החיסרון השני, כי יהיה רוחו רוח עצה וגבורה, כלומר שבהיותו בעל עצה ונבון תחבולות יקנה, יהיה גיבור כארי. גם לא ימצא בו החיסרון השלישי, כי בהיותו שלם ברוח דעת תתחבר בו גם כן יראת ה', הנה בזה זכר שלמות חכמתו. ולהיותה נכללת בשלושת הסוגים האלה, זכר שלושת הרוחות בלבד ולא זכר רוח משפט ולא שלמות אחר, לפי שהייתה נכונה לספר

שלמותו בחכמה ולא לדבר אחר. וגם התנאי המופלא הזה לא נמצא בימי חזקיהו ולא באנשי בית שני, כי הוא מיוחד ומסוגל להימצא במלך המשיח.

והתנאי הרביעי הוא שיהיה מלך המשיח כובש את יצרו ונבדל ונפרד מהתאוות הגשמיות. ידוע כי מחמשת החושים החיצוניים היותר גס ועב מהם הוא חוש המשוש, אשר לגסותו הוא חרפה לנו, ובו נפלו אזהרות העריות כולן. ואחריו בגסות הוא חוש הטעם, שהוא גם כן משוש מה אלא שהוא מיוחד בדברים הנטעמים, ובו נפלו אזהרות המאכלות אסורות. ושני החושים האלה לא יוחסו בספרי הקדש לאלוה יתברך מפני גסותם, כמו שזכר הרב המורה והנביאים כולם, גם החכמים השלמים היו מתרחקים מהם מפני חרפתם כי רבה היא. אומנם החוש השלישי שהוא הריח הוא יותר רוחני, ולכן ישיג מושגיו בהתרחקו מהם, ויוחס אליו יתברך כמו שאמר וירח ה' את ריח הניחוח. והנאת החוש הזה הוא דבר נאות למלכים ויועצי ארץ, כמו שאמר ממשל באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי, עד שנזכר בדברי הימים בספור מיתת אסא מלך יהודה ויקברוהו בקברותיו אשר כרה לו בעיר דוד ושכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרוקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שרפה גדולה עד למאד.

ואומנם שני החושים הנשארים שהם הראות והשמע הם יותר רוחניים, ולכן ישיגו מוחשיהם ממרחק יותר רחוק. והיו שני החושים האלה יותר מתייחסים ומיוחדים להשגת החכמה, וכל זה אמר שלמה אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם, ולהיות חוש השמע יותר מיוחד לזה אמר אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין.

הנה אם כן, מחמשת החושים, שנים מהם המשוש והטעם הם גסים ועבים. ושנים מהם הראות והשמע - דקים רוחניים. וחוש הריח האמצעי ביניהם, ולכן זכר הנביא כאן, שמלך המשיח, לא די שלא היה נטייתו אחרי שני החושים הגסים כשאר בני אדם, אבל אף בעניין הריח שהוא יותר דק מהם לא ישתמש ממנו כיתר המלכים לתכלית התענוג וגסות הרוח, כי אם לעבודת השם יתברך, וזהו אמרו והריחו ביראת ה', וזכר שאף משני החושים הדקים הרוחניים לא ישפוט בהם כל כך, וזהו לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אוזניו יוכיח, וכמו שיתבאר.

התנאי החמישי בעניין המשפט, שיהיה מלך המשיח רודף צדקה ומשפט, וכמו שאמר עליו זה הנביא עצמו נתתי רוחי עליו ומשפט לגויים יוציא, ואמר עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו, להגיד שיהיה בעל משפט לא לבד בקרב עמו, כי אם גם בכל האומות. ועתה ביאר שעם היות כפי הדין אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות וכפי מה שישמע מטענות הבעלי דינים ומעדות העדים, הנה מלך המשיח לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אוזניו יוכיח בני אדם,

כי הוא ידע הדברים כפי אמיתתם מדרך נבואה ורוח הקדש, וכיד אלוהיו הטובה עליו ישפוט בצדק דלים בעניין המשפט, ועניין התוכחה והלמוד יוכיח במישור לענווי ארץ.

וזכר הדלים והעניים וכל שכן העשירים וגדולי הארץ, והעניין כולו, שיהיה משפטו תמיד מסכים אל האמת, וכבר אמרו בשלמה שהיה מכיר בפני הבעלי דינים מי היה משקר והיה משפטו אלוהי. ובזה הדרך, או בשלמות יותר גדול, זכר שיהיה במלך המשיח. וגם התנאי הזה לא היה בחזקיהו, כי אף על פי שהיה חכם לא הייתה ידיעתו נסיית אלוהית, וכל שכן שלא נמצא כזה בבית שני שהשחית כל בשר את דרכו ורבו הפריצים ומלאה הארץ חמס.

והתנאי השישי שימצא במלך המשיח, הוא פעל הנסים והנפלאות אשר יעשה שלא כמנהג הטבע, כי בסיבת דבקותו באלוהיו ובכוח נבואתו יעשה אותות ומופתים, וכמו שניבא יואל הנביא והיה ביום ההוא אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגומר, ונתתי מופתים בשמים ובארץ. כי לפי שבחורבן בית המקדש נסתלקה הנבואה ומעשה הנסים, כמאמר המשורר אותותינו לא ראינו אין עוד נביא, לכן היה משורת הדין שבשוב ה' את שיבת ציון ישובו שני החסדים האלה לקדמותם, רוצה לומר הנבואה והנפלאות, ולכן אחרי שזכר הנביא בכאן שמלך המשיח יהיה בו רוח נבואה, זכר גם כן שיעשה אותות ומופתים, וזהו והכה ארץ בשבט פיו ורוח שפתיו ימית רשע, רוצה לומר שלא יצטרך להלחם עם האומות לא בחיל ולא בכוח, כי הוא בשבט פיו יכה הארץ והמדינה שתמרוד בו, ואם איש אחד יחטא ברוח שפתיו ימית אותו רשע ויכלהו. והעניין שעל פי דברו ותפלתו על גוי ועל ממלכה ירד אש אלוהים מן השמים וישרפהו או תבקע האדמה ותבלעהו או ימיתהו הארי והנחש ושאר שלוחי ההשגחה, כמו שהיה עניין אליהו באמרו אם איש אלוהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך, וכן נאמר באלישע ויקללם בשם ה' ותצאנה שתיים דובים מן היער וגו'. וגם התנאי השישי הזה מבואר נגלה שלא נתקיים בחזקיהו ולא בימי בית שני.

התנאי השביעי הוא רוב השלום שיהיה בארץ בימי המלך המשיח. ולפי שהמלחמות בין בני אדם הם או בסבת חמדם לגזול זה לזה או לחלף האמונות והדתות, לכן אמר והיה צדק אזור מותניו, כנגד החמדה, וכנגד חלוף הדתות והאמונות אמר והאמונה אזור חלציו, רוצה לומר שלא יהיה חמס ושוד בארץ, כי הצדיק ידבק במלך המשיח כאלו הוא אזור מותניו או יחזור אל העולם כולו שיתרבה בו הצדק והמשפט והשלום, וגם כן לא יהיה בין בני אדם חילוף אמונות כי תהיה האמונה אזור חלציו, ובסיבת הסכמת העולם בצדק ובאמונה יתבטלו המלחמות ולא ירעו איש לאיש. וזהו אמרו וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבע, שהוא משל לאנשים המשתררים בעולם, הטורפים והחומסים, שבימות המשיח ישובו בשובה ונחת עם החלשים בקרב הארץ. וזהו אמרו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה', רוצה לומר שהאנשים לא ירעו אלו את אלו, לפי שתמלא הארץ דעת את ה' בשלמות האמונות,

ותהיה כל מגמתם להשלים נפשותם, לא לרשת משכנות לא להם. וכבר כתב **הרב המורה** שהרעות הנופלות בבני אדם מקצתם לקצתם הם כולם מפאת הסכלות והעדר החכמה, כמו שהסומא מפני שהוא נעדר הראות יכשל בכל מקום ויעשה בזולתו חבורות פצע, כן בני אדם מרעים זה לזה מפני סכלותם, ולכן ספר כי לא ירעו ולא ישחיתו למה כי מלאה הארץ דעה את ה'.

האומנם חכמים אחרים פירשו הכתובים האלה כפשוטיהם, שיברא ה' חדשה בארץ, שיהיו הדברים כפי מה שהיו בתחילת הבריאה, כי האריה לא היה אז טורף, וכן שאר החיות והעופות הדורסים, שאם לא היה כן היו נפקדים המינים הנבראים, כיון שלא נבראו אלא זכר ונקבה, ותיבת נח תוכיח על זה. ויהיה אם כן פירוש הכתוב שבימות המשיח ישובו הדברים לאיתנם הראשון שלא יטרפו הטורפים ולא יהיו נטרפים הבעלי חיים הפתיים, אבל ישבו כולם בשובה ונחת. וזכר שהפלא הזה יהיה בארץ ישראל בלבד, לא בכללות העולם, והוא אמרו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, והיה התכלית הנס הזה להורות על רוב השלום לא בלבד בין האנשים כי אם גם בין הבעלי חיים בלתי מדברים. ולמה יקשה על הרב המורה לפרש היעוד הזה כפשוטו, והנה יעדה התורה וגם את הצרעה וגו', וכתוב והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל, וביעודים הטובים אמר והשבתי חיה רעה מן הארץ, ואמר וכרתי לכם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה, ונאמר וחית השדה השלמה לך. וזהו כולו ממה שיורה שברצות ה' דרכי איש גם הבעלי חיים הטורפים המזיקים לא יזיקוהו, לפי שהם כלי השגחתו, וחטא ממית ולא ערוד ממית, כמו שאמר השלם רבי חנינא בן דוסא. ומי שיכחיש זה מה יעשה לענין דניאל בגובא די אריותא, האם יפרשהו גם כן על צד המשל, אלא שהדבר כפשוטו. ולכן שנו בתורת כוהנים מעבירם מן העולם, ר' שמעון אומר משביתם שלא יזוקו, אמר רבי שמעון אימתי הוא שבחו של הקדוש ברוך הוא בזמן שיש מזיקין ואינם מזיקים הבריות או בזמן שאין מזיקים בעולם, וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת למשבית מן המזיקים שלא יזוקו, וכן הוא אומר וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וגו', ובין לרבי יהודה בין לרבי שמעון פסוקים אלו כפשוטם הם.

וכבר אמרו במשנת אבות שמעולם לא הזיק נחש ועקרב בירושלים. ומה המונע שלא יהיה כך, ויותר מזה לימות המשיח שתמלא הארץ דעה את ה' ובהיות האנשים יודעים ריבונם ועובדים אותו ישבית חיה רעה מן הארץ. והנה הידיעה בהפכים אחת, ואם במצרים לרשעת פרעה וסכלותו בדרכי השם בא הערוב על הארץ ושכל אותם, לימות המשיח שתמלא הארץ דעה את ה' מי המונע שיסור רוע הבעלי חיים המשחיתים. והסתכל אמרו ואריה כבקר יאכל תבן, כי גלה בו הנביא דבר אמיתי, והוא שאכילת הבשר מוליד בנפש האוכל תכונה רעה, אכזריות חמה ושטף אף, עד שמפני זה היו הבקר והצאן וכל הבעלי חיים האוכלים עשב הארץ אם לח ואם יבש כתבן הם שלמים וכן רבים לא ירעו ולא ישחיתו, וכן בעופות, הצפרים

והתורים ובני היונה והתרנגולים, לפי שהם ניזונים מהעשבים והחיטה, אינם דורסים ולא טורפים זולתם. אומנם הבעלי חיים הטורפים והעופות הדורסים הם כולם ניזונים מהבשר, ולכן היה בהם מהאף והזדון והאכזריות הנמרץ, ובעבור זה כשנתן הקדוש ברוך הוא רשות לנח ולבניו לאכל בשר אמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, שחשש שמפאת האכזריות והזדון אשר יקנו ויתילד בהם מאכילת הבשר יהרוג איש את אחיו. ולכן אמרו חכמינו זכרם לברכה שלא יאכל בשר אלא לתיאבון. ולכן יעד הנביא כאן שכדי שהבעלי חיים לא ירעו ולא ישחיתו יעשה השם שהאריה כבקר יאכל תבן, כי בהיותו ניזון מהתבן ולא מבשר בעלי חיים לא יהיה בו אכזריות ולא יטרוף טרף לא ירע ולא ישחית, והנה התנאי הזה, בין שיהיה ענינו השלום המופלג בכל פאות היישוב או שיהיה בין הבעלי חיים גם כן כפשט הכתובים, מבואר נגלה שלא נתקיים בימי חזקיהו וכל שכן שלא היה ולא נברא בזמן בית שני שנתרבו אז הקטטות והמלחמות.

והתנאי השמיני הוא שידרשו העמים למלך המשיח ויכנעו תחת ידו, וכמו שניבא הזקן עד כי יבוא שילה ולו יקהת עמים, ואמר ישעיהו עצמו עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו. ועל זה אמר כאן שמלך המשיח שהוא שורש ישי היוצא ממנו יעמוד לנס עמים, שיביטו בו וילמדו ממעשיו וילכו באורחותיו כמו שיביטו בנס המלחמה ללכת אחריו במחנה. וזהו אליו גויים ידרושו והייתה מנוחתו כבוד, רוצה לומר שלא יקנה הכבודות והמעלה מן המלחמות אשר יעשה, כי הם ידרשו אותו, ומנוחתו מן המלחמות תהיה אליו כבוד.

והנה קרא למלך המשיח שורש ישי, עם היות שלמעלה קראו חוטר ונצר, לפי שלמעלה ביאר יחוסו ומשפחתו לבית אבותיו, שיהיה כבן ישי וכדוד עצמו, ולכן קראו חוטר היוצא מהגזע, ונצר שהוא הענף הגדול. אומנם כאן יעד שיאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל ובערך הבנים שיעמדו ויצאו ממנו, קראו שורש ישי, כי הוא יהיה לבניו שורש היחס כמו שהיה ישי שרש לכל מלכי יהודה. ואפשר שכיון עוד בזה שבתחילת מלכותו יעלה כיונק וכענף, ואחר כך יתרבה ויתגדל במלכותו עד שיהיה שורש גדול. וגם התנאי הזה בידוע שלא נתקיים לא בימי חזקיהו ולא בבית שני, כי לא באו מלכי האדמה וגוייהם לדרוש אותם כי אם להחריבם.

התנאי התשיעי שימצא במלך המשיח הוא שיקבץ נפוצותינו ויביא נידחי ישראל, והם עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד הנה, וגם נפוצות יהודה שנפוצו בחורבן בית ראשון ובחורבן בית שני, כולם יקבצם וימלוך עליהם, וכמו שניבא יחזקאל בנבואת העצים כמו שיתבאר בזה המאמר, ועל זה אמר כאן יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו. והנה קרא הישועה העתידה שנית, בערך ליציאת מצרים, לפי שגאולת בבל לא הייתה גאולה שלמה כי אם פקידה חלושה, וכמו שאמר למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה אפקוד אתכם. וגם בזה תשובה למינים שפירשו הגאולה הזאת רוחנית לנפש ולא גשמית כפשוטה, כי הנה

הנביא אמר יוסיף ה' שנית, והוא המורה שתהיה הגאולה העתידה שנית ליציאת מצרים, ולאותם הנגאלים עצמם, ומתדמה אליה מכל צד, מה שלא תתדמה לפקידת בבל ולא לגאולה נפשית.

והדמויין שביניהם הם חמשה, והם הבדלים עצמיים בין גאולת מצרים לפקידת בבל: **אחד**, שבגאולת מצרים נגאלו כל ישראל ולא נשאר מהם שם אחד, ואומנם בפקידת בבל לא שבו כל השנים עשר שבטים אלא מעט מזער מבני יהודה ובנימין שעלו לבבל. **השנית**, שבגאולת מצרים יצאו משעבוד לחירות מוחלט, אומנם בבית שני היו משועבדים תמיד, פעם לפרס ומדי, פעם ליוון ופעם לרומי. **השלישית**, שכאשר יצאו ממצרים זכו לארון וכרובים ונבואה ואורים ותומים ואש מן השמים, אבל בבית שני נעדרו מכל הדברים הקדושים ההם. **הרביעית**, שבגאולת מצרים נעשו בקרב ישראל נסים ונפלאות רבים ועצומים שהיו נעשים במקדש בקרב ישראל, אומנם בפקידת בבל בבית שני אותותינו לא ראינו. **החמישית**, שביציאתם ממצרים כשמלכו המלכים היו משבט יהודה דוד ושלמה והבאים אחריהם, אומנם בבית שני לא מלך מלך משבט יהודה ומזרע דוד כלל ולכן לא הייתה פקידת בבל כגאולת מצרים ולא מתדמה אליה.

אומנם הגאולה העתידה תתדמה לכל הדימויים ההם לגאולת מצרים. כי הנה יתקבצו שמה השבטים כולם, ויצאו לחרות המוחלט, ותחול בהם הנבואה ושאר הקדושות כולם, ויתרבו האותות והמופתים, וימלוך עליהם שורש ישי ומבן דוד. ולהיות הגאולה העתידה דומה לגאולת מצרים קראה הנביא לשון קניין. לקנות את שאר עמו, לפי שישראל הם חלק הקדוש ברוך הוא וחבל נחלתו והאומות החזיקו בהם, ולכן יוסיף ה' לקנותם כאשר קנה אותם ממצרים מיד פרעה. ואין פירוש הכתוב שיקנה ה' את שאר עמו אשר נשאר באשור ובמצרים, אבל פירושו שיקנה אותם שנשאר ממצרים ומיתר הארצות אשר זכר שהלכו שם בשביה, ואותם שנשאר מהם באי זה מקום שנשאר יקנה אותם.

והנה זכרם כפי מה שגלו. כי אמרו ואסף נידחי ישראל, הם השבטים שהגלה מלך אשור, ולכן אמר בהם נידחי, לפי שגלו כולם יחד אל פאה אחת, ואמר ונפוצות יהודה יקבץ על גלות בית ראשון וגלות בית שני, כי לפי שנתפזרו בכל קצות הארץ ולא הלכו כולם אל פאה אחת כגלות שומרון, לכן אמר עליהם ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ, ולא זכר בנימין, לפי שדבר מראשי הממלכות מלכות ישראל ומלכות יהודה ולא השבטים שנכללו תחתם.

ואפשר לפרש בעניין ונשא נס באופן אחר. והוא שהנה במדבר ציוה הקדוש ברוך הוא על הדגלים, והיה דגל מחנה יהודה קדמה מצד הפנים, ודגל אפרים ימה מצד האחוריים, והיה על

זה קנאה ביניהם, יען היו בני האמהות בדגל מחנה יהודה, ובדגל אפרים היו בני הגבירות, עד שאולי גם מזה נולד מה שנמשך מחלוק המלכויות, מלבד הסבה שזכר הכתוב שמה. אומנם עתה בימות המשיח יהיו כולם לעם אחד וגוי אחד ולא יחלקו עוד בחלוקים שונים, ועל זה אמר ונשא נס לגויים, כי לא יהיו שמה נסים ודגלים הרבה מתחלפים כי אם נס אחד בלבד, ודגל אחד מורה על התאחדות האומה ועל אחדות האלוה, ואף על פי שיתקבצו בני יהודה ובני ישראל יחד לא ישובו לכסלותם וקנאתם, כי אז בלי ספק תסור קנאת אפרים שהייתה בדגלים ובשאר הדברים ודבר המלוכה שהיו מקנאים בבני יהודה. ואמרו וצוררי יהודה יכרתו אין הכוונה שיכרתו מן העולם, כי הם שאר שבטי ישראל, אלא שיכרתו ויסורו מהיותם סורים, והוא אמרו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים, רוצה לומר שלא ידחק אותו.

וביאר איך יבואו לארץ ישראל הנדחים והרחוקים ואותם אשר בארצות המערב שהם בכלל איי הים, ועל זה אמר ועפו בכתף פלשתים ימה, ומלת ועפו היא מלשון עופפות, יאמר שבמהרה יבואו אותם הרחוקים דרך ימה בכתף פלשתים, שהוא משל לאניות הגינזבי"סי והויניצי"אני שהם מזרע פלשתים, והם יביאו את ישראל ממערב למזרח, ויביאו אותם באנייה בלב ים, ואחרי כן הם יחדיו יבזו את בני קדם. ואחרים פירשו שאפרים ויהודה שזכר ילכו בתנועה קלה ומהרה בהתעופפות לארץ פלשתים שהיא ימה, רוצה לומר למערב א"י, וכן הם יחדיו יבזו את בני קדם שהם האומות היושבות במזרח של ארץ ישראל, וכן יהיה משלוח ידם אדום ומואב העומדים מפאה אחת, כי ישלחו יד בהם לקחת את ארצם, וכן בני עמון העומדים מפאה אחרת יהיו משמעתם, רוצה לומר נכנעים ונשמעים ליהודה וישראל.

והנה אלה האומות אדום עמון ומואב נאסרו ארצותם מלפנים לישראל אם מואב, דכתיב אל תצר את מואב, ואם עמון, דכתיב וקרבת אל מול בני עמון אל תצורם, ואם אדום, דכתיב אל תתגרו בם וגומר, כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר. האומנם לימות המשיח מפני שהם הרעו לישראל בגלותם הותרו להם ארצותם כולם, ואלה הם הקיני והקניזי והקדמוני שנזכרו במתנתו של אברהם ולא ירשו ישראל ארצם. וגם התנאי הזה מבואר שלא נתקיים לא בבית ראשון ולא בבית שני כיון שאותם הארצות לא נכבשו לישראל עד הנה והן עתידות להיכבש.

והתנאי העשירי הוא שיעשה ה' לימות המשיח נס דומה לקריעת ים סוף שעשה על ידי משה. והוא אמרו והחרים ה' את לשון ים מצרים, שהוא נילוס שנכנס בים, וקראו לשון לפי שהוא קצת מהים, שיכנס הנהר בו כדמות לשון. וזהו והניף ידו על הנהר, כי הים הוא מקום מים מלוחים והנהר מקום מים מתוקים. ומלת בעים הוא לשון חזק, יאמר שיחריבהו ויגזרהו בחוזק רוחו וגבורתו לשבעה נחלים, כדי שיעברו בהם הבאים בשבעת הגלויות שזכר למעלה, מאשור וממצרים ומפתרוס וגומר, באופן שידרוך ישראל בתוך הנחל ההוא בנעלים מבלתי

שיחלצם כהולך ביבשה. ולפי שכתוב הזה בא לשון ים, באמרו והחרים ה' את לשון ים מצרים, ובא גם כן לשון נהר, באמרו והניף ידו על הנהר, הוקשה על **המפרשים** אי זה מהם יבקע ויחרב, אם ים מצרים או נהר אחר. **יונתן** תרגם הנהר הזה נהר פרת הסמוך לארץ ישראל, ולדעתו יחרים שניהם, נילוס ונהר פרת דרך לעבור גאולים.

והיותר נכון כפי הפשט הוא שיעד הנביא כאן על שני דברים: **האחד** שיחרים ה' לשון ים מצרים, רוצה לומר נילוס, שיחרב וייבשו מימיו, ובזה תהיה הרעה גדולה למצרים כי משם יבאו תבואותיה כולם. **והשני** שיניף ידו על הנהר בחוזק רוחו, כלומר ברוח חזק כמו שאמר בים סוף ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה. וכן הוא באמת פירוש בעים רוחו. ובזה האופן יכהו לשבעה נחלים כדי שישראל ידרוך ויעבור בו ביבשה בנעלים, ויהיה הנהר ההוא מסילה, רוצה לומר דרך סלולה גלויה ומפורסמת לשאר עמו אשר יישאר מאשור כאשר היה ים סוף מסלה ודרך לעבור בו ישראל בעלותם ממצרים.

ואומנם למה אמר אשר יישאר מאשור ולא זכר שאר האומות והמלכויות, חשבו **המפרשים** שהדין שווה בכלם, אבל האמת הוא שאמר זה על עשרת השבטים אשר הגלם מלך אשר לחלח וחובר נהר גוזן וערי מדי שהם אחרי נהר פרת. ולכן יעיד שיקרע השם הנהר ההוא כדי להביאם. והתנאי הזה גם כן מבואר הוא שלא נתקיים עד הנה. ואמר הנביא שבזמן התשועה ההיא יאמרו ישראל אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, רוצה לומר כפי אורך הגלות אמרתי נגזרתי, אבל עתה שגאלתני אודך ואזמר את שמך אף על פי שאנפת בי כיון ששב אפך ונחמתני. ולפי שישראל כשיצאו ממצרים היו יראים מהמצרים, אמר שלא יהיו ישראל עתה כן, אבל יאמרו הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד, ולפי שישראל על הים אמרו בשירתם עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, ניבא הנביא שגם עתה יאמרו ישראל כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה, כי בהיות הגאולה העתידה הזאת שנית ליציאת מצרים ומתדמה אליה היה ראוי שאותם דברי השירה עצמם ששוררו שמה ישוררו עתה גם כן. ולפי שישראל בצאתם ממצרים קבלו את התורה, אמר עתה כנגד זה ושאתם מים בששון ממעיני הישועה, רוצה לומר אתם עתה לא תקבלו תורה חדשה, אבל תלמדו התורה שלכם מפי הנביאים והחכמים שהם מעיני הישועה כמו שתרגם **יונתן** מבחירי צדיקיא.

וציוה הנביא כדרך עצה לאנשי הגולה שאז ישוררו ויזמרו אותו מזמור שסדר דוד המלך להעלות את ארון האלוהים, שהוא הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו, ונתן הטעם למה ישוררו באמרו הזכירו כי נשגב שמו, רוצה לומר הזכירו המזמור ההוא, לפי שבו היה נשגב שמו של הקדוש ברוך הוא מפי הנביאים בהעלותם את ארון ה' וחתם גם עתה שתעלו את ארון האלוהים ותבוא בקרבכם שכינת ה'. זמרו ה' כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ,

שהיא הגאולה העתידה הכוללת, כי בעבור שתתפרסם בכל העולם ונהרו אליו כל הגויים, אמר מודעת זאת בכל הארץ. ואל ירושלים בפרט אמר צהלי ורוני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל, רוצה לומר את בת ציון צהלי ורוני יותר מכל האומות הנכנסות תחת כנפי השכינה לפי שבך תשרה השכינה האלוהית, ועתה יגדל בקרבך קדוש ישראל שהוא ה' יתעלה בהשרותו שכינתו בציון וגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון.

הנה התבארה הנבואה הגדולה והעצומה הזאת בעשרה תנאים באר היטב, והותרו הספקות אשר העירותי בה, והוכחתי תוכחת מגולה שענייניה ותנאיה אי אפשר לדרשם על חזקיהו ודורו ולא גם כן על דור בית שני, ושהם עתידים בהכרח להתקיים בביאת משיחנו מהרה יגלה והוא מה שרציתי פה לבאר.

מבשר טוב השלישי - נבואה ג'

הנבואה השלישית היא בפרשת הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש ושאר הפסוקים עד משא מצרים.

והנבואה הזאת פירשוה ראשוני מפרשי הנוצרים על מלך מצרים שהיה שולח מלאכים למלך ישראל להבטיחו שיהיה בעזרו כנגד מלך אשור ולא היה כן. אומנם אחרוני מפרשיהם הודו ולא בושו שהכתובים לא יסבלו הפירוש הזה, ופירשו אותם על עשרת השבטים שהגלה סנחריב לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי, ששלחו מלאכים בזמן בית שני לדעת מה נעשה מבני יהודה. וגם על זה אי אפשר שיתיישבו פשוטי הכתובים. אומנם המפרשים שלנו פירשו אותם לעתיד לבוא, על ענין גוג ומגוג. ואני זאת בריתי אותם שלא אשא פני איש, אבל אתנהלה לאטי לרגל הכתובים לבוא על אמתתם.

וראוי ראשונה לדעת מה ענין הפרשה הזאת בזה המקום, כי הוא התחיל משא דמשק, ולמה הביא בתוכו הנבואה הזאת שאינה מעניינה. ולכן אומר שלא נאמרה הפרשה הזאת על מלחמת גוג ומגוג, ושאינן פירוש קו קו מלשון נטה קו לא השיב ידו מבלע, וגם לא מלשון קיא כמו שפירשו רש"י. אבל שכוש ואותם האומות אשר הם מעבר לנהרי כוש היו כולם ממשלת סנחריב והוא היה המולך עליהם, והמה בקצות היישוב לפאה הצפונית, ולפי שהנביא זכר למעלה מפלת סנחריב וכל לאומיו שמתו בדרך נס על אשר שלחו ידם בישראל, כמו שאמר לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבוזזינו, לכן סמך אליו פרשת הוי ארץ צלצל כנפיים וגומר, להודיע שיהיה הפלא הוא ממפלת סנחריב שגור בפי כל בני אדם מהאבות אל הבנים עוד כל ימי הארץ ההיא, עד שבזמן קבוץ הגלויות בקצוות הארץ ההיא כשישמעו בני אדם תשועת ישראל ישלחו שלוחיהם בספינות דרך ים לבשר את ישראל

ולהיכנס באהבתם, כי יפחדו אם לא יעשו כן שיקרה להם כמו שקרה לסנחריב ואל עמו שיצא מלאך ה' ויהרגם, ולכן ימהרו אלה לשלוח מלאכים לפניהם.

והנה קרא לארץ ההיא ארץ צלצל כנפיים בעבור רוב הצל אשר בה מפאת האילנות הגדולים אשר על הנהרות, כמו שהיום הזה מעידים אנשי מלכות פורטוגאל ההולכים שמה, וכל דרכם הוא על הנהרות, ויש משני עברי הנהרות אילנות גבוהים עד לשמים, והם רבי הענפים והעלים עד שעושים על הנהרות צל ארוך גדול מאוד, וספינות הנוצרים עוברים בנהרות תחת אותם צללים שחופפים את הנהר כמו כנפיים, ולכן נקראה ארץ צלצל כנפיים, ונתייחסה לנהריים כמו שאמר: אשר מעבר לנהרי כוש, לפי שעל הנהרות יהיו הצללים. ואמר הנביא כקורא אליהם מרחוק, הוי ארץ צלצל כנפיים, שבזמן ההוא יהיה שולח בים צירים, רוצה לומר שלוחים מלשון ציר נאמן לשולחיו, וישלחם בכלי גומא שהם הספינות שלהם על פני המים. והסתכל אמרו בכלי גומא, שגם זה מפי השמועה למדנו שבשפת אותם הנהרות נולדים קנים גדולים ועבים מאד מאד, ואנשי הארץ ההיא יקחו קנה אחד מהם ויחקקוהו ויפסלוהו ויעשו ממנו ספינה שיכנסו בה ארבעה אנשים ויותר, וקוראים אותם בלשונם אל מאדיאש, וזה מנהגם בכל ארץ כוש, ועל זה באמת נאמר כאן ובכלי גומא על פני מים, כי הקנים הם מין ממיני הגומא הגדלים על שפת הנהר.

ואמר שיאמרו לאותם השלוחים לכו מלאכים קלים, רוצה לומר שילכו בקלות אל ישראל שהוא הגוי שהיה עד עתה ממושך וממורט מן העמים ועתה יהיה עם נורא מכאן והלאה עד עולם, כי הנה אמרו מן הוא הרצון כמו מי הוא, וכן כשנזכר זה אחרי כן בפסוק בעת ההיא יובל שי, נאמר ומעם נורא מן הוא והלאה, ואמרו שיהיו עם נורא משם והלאה, על דרך מה שאמר משה רבנו עליו השלום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ויגידו עוד מתוארי עם ישראל דבר רשום וגדול מאד, באמרם גוי קו קו ומבוסה, והוא באמת מלשון תקווה ובטחון, רוצה לומר גוי שהיה לו תמיד תקווה רבה באלוהיו אף על פי שהיה במבוסה ושלל והכנעה אשר בזאו נהרים ארצו, שהוא משל למצרים שמשלו בישראל ובארצו פעם מאדום ופעם מישמעאל, כי עם כל זה היו מקוים בני ישראל תמיד לישועת ה', כמו שנקראו על זה אסירי התקווה. ואפשר שישלחו המלאכים הקלים להביא מארצם את ישראל אשר נפוצו שמה ולהשיבם על אדמתם, ויהיה לכו המלאכים הקלים רוצה לומר לכו להביא הגוי הממושך והממורט שהוא הגולה ביניהם, והולינו אותם אל עם נורא מן הוא והלאה, שהוא ישראל היושבים על אדמתם. ואמר כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו וגומר, להגיד כי לא לבד מעבר לנהרי כוש יהיה זה, אבל גם בכל קצוות העולם ובכל פינותיה, כאשר השם יתעלה יישא את נסו וישמיע קול שופרו ויראו וישמעו אותו לרוב פרסומו.

הנה התבאר שעניין זאת הפרשה מסכים עם הנבואה הראשונה שזכרתי, מנכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וגו', והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' וגומר, והוא עצמו מה שניבא צפניה כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד, מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי, וזה לנו עד גדול שמה שנזכר כאן מעבר לנהרי כוש בארץ צלצל כנפיים, ופסוק בעת ההיא יובל שי לה' צבאות, הוא עצמו מה שזכר צפניה, שמעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי, רוצה לומר שיובילו שי למורא.

האומנם מהו זה הנס וקול השופר אשר זכר כאן אין ראוי שיעלה על לב אדם שהוא כפשוטו, כי מכת הנמנעות הוא שירימו נס או יתקעו שופר במקום מן המקומות שיראו וישמעו אותו בכל כדוריות מקומות הארץ הרחוקים והקרובים. אבל ראוי שיפורש באחד משני אופנים: **האחד**, שהוא רמז לקבוץ הגלויות ותשועת ישראל שידמה בעינינו לנשיאות הנס בהרים ולתקיעת השופר כשיעשו אותם לקבוץ האנשים ולקרא אותם. וכפי זה הפירוש יהיה מאמר הנביא אחרי זה כי כה אמר ה' אלי אשקטה ואביטה במכוני, כביכול שבזמן הגלות אין לו יתעלה מנוחה והשקט, כמו שאמר למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט, אומנם כנשוא נס לקיבוצם וכתקוע שופר לתשועתם יאמר יתעלה אשקטה ואנוח ואביט במכוני, רוצה לומר אשגיח בירושלים ובית המקדש שהוא מכוני, כמו שאמר בהר נחלתך מכוני לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך, ואמר בנה בניתי בית זבול לך מכוני לשבתך עולמים.

וההבטחה ההיא תהיה כחום צח עלי - אור, רוצה לומר כשמש הבהיר, כי הוא יקרא חום להיות מחמם ולכן נקרא גלגל חמה, ואור הוא המטר, כמו יפיץ ענן אורו, ונקרא אור לפי שיתחדש המטר מניצוץ השמש המכה במים ומעלה האיד הלח, והיה עניין זה המשל כמו שלפעמים יבא גשם שוטף יחריב הדשאים והצמחים וכשיפסק ויבוא אחריו שמש צח אז טוב להם, ככה ה' יתעלה יביט על עמו ועל ארצו ומכוננו אחרי היותם שטופים חרבים ומתמעטים בגלות. וכן דמה השגחתו כעב טל בחום קציר, רוצה לומר שכאשר יעשה חום גדול ששורף העולם בזמן קציר וירד הטל ביום ההוא יפסק החום וינוחו בני אדם, ככה תבוא לישראל מנוחה גדולה בזמן הגאולה אחרי היותם שרופים באש כסוחים בצרות הגלות. ואמר כי לפני קציר כתם פרח על האומות, שקודם שתגמר מחשבתם הרעה להחריב את ישראל ולכלותם מעל פני האדמה ילקו הם ויחרבו. ודמה מחשבתם לזריעה, באמרו כי לפני קציר, רוצה לומר קודם שיקצרו המלילות שהם ישראל ויכרתו אותם, כשיתום הפרח ועדין הבוסר מתחיל לגמול, שכל זה משל לקודם שתגיע מחשבתם לתכלית כוונתם לכלות את ישראל, הנה אז ה' יתעלה יכרות הזלזלים, שהם היונקות הרכות, יכרות אותם במזמרות, וכן הנטישות, שהם הענפים או הפארות החזקות שהם נטושות ומתפשטות לכאן ולכאן, שהוא כולו משל למלכים הגדולים וקטנים, לכולם הסיר התז, רוצה לומר כרות יכרות אותם ה' יתברך.

ואותם הרשעים יהיו נעזבים כולם יחד לעיט הרים ולבהמת הארץ, כי לרוב רשעתם לא יהיו ניתנים לקבורה, ותהיה קללתם כל כך שאפילו הבהמות ימאסום ולא ירצו לאכלם, ועל זה אמר וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף, כי תחרף הוא מלשון יחרף לבבי כל ימי. וסמך לזה בעת ההיא יובל שי לה' צבאות עם ממושך ומורט, להגיד שבעת ההיא כשהאומות חרבו יחרבו תהיה תשועת ישראל וגאולתו השלמה, והשי והמנחה שיביאו לפניו יתברך הוא עמו הממושך ומורט שיביאו אותו אל ארצו, וכמו שאמר: דניאל אחרי שזכר חורבן האומות ובעת ההיא ימלט עמך, כמו שפירשתי במעין י"א ממעיני הישועה. וכן אמר יחזקאל אחרי שספר מלחמות גוג ומגוג שנאמרה באמת על חורבן האומות כולם כמו שביארתי במקום הנזכר, אמר עתה אשיב את שבות יעקב וגו'. זהו האופן הראשון מהפירוש בכתובים האלה.

והאופן השני מהפירוש הוא שרצה בזה הנס, על הנס והפליאה העצומה אשר יעשה ה' יתעלה באחרית הימים בזמן קבוץ גלויות, והוא נס תחיית המתים שבאמצעותו יכירו וידעו כל יושבי תבל אמיתת אמונת אלוהות ה' יתעלה ויקראו בשמו, וכמו שביארתי ביאור רחב במאמר צדק עולמים. ועל אותה הפליאה אמר כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו, שהוא נס תחיית המתים, וכתקוע שופר תשמעו, שהוא פרסום הפליאה ההיא והתבהלות בני אדם עליה. ולפי שתהיה התחייה בכל פאות היישוב לכן בכל גלילות הארץ יקראו בשם ה', כי בראותם המתים קמים מקברותיהם קוראים בשם ה' ומפרסמים אמיתת אמונתו, ילמדו הם גם כן לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. ואומנם אם יקומו כל המתים שכבר מתו או קצתם או בלבד צדיקי ישראל ומהו חמר התחייה וצורתה ותכליתה אין ביאורו ממה שיאות בזה המקום, ואנכי מלאתי ידי לה' בו בחבור הנזכר. ועל זה אמר הנביא כאן כי כה אמר ה' אלי אשקטה ואביטה במכוני וגו', כי מלת אלי בפסוק הזה מורה שהנביא על עצמו אמרו, שאמר לו ה' יתעלה על עצמו שימות וישקוט מהמיית העולם הזה, כי ההשקט האמתי הוא עם המוות, וכמו שאמר כי עתה שכבתי ואשקוט ואחרי המוות אביטה במכוני, רוצה לומר שאעמוד לגורלי לקץ הימים ואשוב להביט במכוני שהוא הגוף שהוא משכן הנפש, ואמר שהנפש אשר תחול על הגוף בזמן התחייה לא תחול בו כמו שתחול בילדים, בלתי נשלמת, ותצטרך אל הגדול והלמוד אבל היה זה כחום צח עלי - אור, רוצה לומר שהמקבל יהיה מוכן כאור הבהיר והיורד עליו שהוא הנפש יהיה כחום צח רוצה לומר כשמש הצח בגבורתו, ולפי שישעיהו אחרי זה דמה עניין התחייה לטל באמרו כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל, ולכך אמרו חכמינו זכרם לברכה טל שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות בו את המתים, לכן אמר כאן הנביא כעב טל בחום קציר. והסתכל המשילו יום התחייה לחום צח ולחום קציר שהוא השמש, כי כן אמר הנביא מלאכי על זה כי הנה היום בא בוער כתנור וגו', וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, שיהיה שם החום והשמש האלוהי ללהט את הרשעים ולהשמיע ישועה לצדיקים, ולכן אמר אחר זה להגיד עונש הרשעים ביום ההוא.

ומתי תהיה הפליאה העצומה הזאת, כי לפני קציר כתם - פרח, רוצה לומר קודם שיהיה תכלית העולם וחורבנו ובהיות ישראל בגלות שהוא הפרח קרוב לכליה המוחלטת, וזהו כתם פרח יראה השכר לצדיקים. ועל זה אמר ובוסר גומל יהיה נצה, וגומל מלשון גמול, רוצה לומר יצא נץ השכר והגמול, וזה כנגד הצדיקים. וכנגד הרשעים אמר וכתת הזלזלים במזמרות וגומר, יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ, שהאומות המרשיעות הגדולים עם הקטנים יכרתו ממשלתם וחרוב יחרבו מן העולם ויהיו נעזבים למאכל העופות עיט הרים ולבהמת הארץ וגם המה ימאסו אותם וזהו וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף, כמו שפירשתי. כי לא אמר וקץ על זמן הקיץ ותחרף על זמן החורף כמו שפירשו **המפרשים**, ומדברי חכמינו זכרם לברכה הוא, ומכאן למדנו שעונש רשעים בגיהנום שנים עשר חדש קיץ וחורף. אבל הדבר כולו כפשוטו, רוצה לומר שפגרי הרשעים המתים במלחמותם אלו עם אלו יהיו מושלכים על פני תבל ארצה, וכמאמר זה הנביא עצמו ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דיראון לכל בשר, כי מפני אותו דיראון וסרחון מופלג אשר יהיה בהם ימאסו אותם ויברחו מהם כל העופות והבהמות.

ומפני שתהיה תחיית המתים סמוכה לזמן קיבוץ הגלויות לכן אמר הנביא אחרי זה בעת ההיא יובל שי לה' צבאות, כי הוא חוזר למעלה אל ארץ צלצל כנפיים שיובילו שי לה' צבאות, והשי הוא שיובילו בני ישראל הגרים ביניהם שהוא עם ממושך ומורט כמו שתיאר אותם למעלה, וזכר שיובילו אותם אל מקום שם ה' צבאות הר ציון רוצה לומר אל מקום הר ציון אשר שם נגלה שם ה' צבאות, כי יבואו שמה עימהם כמו שאמר בית יעקב לכו ונלכה באור ה', והוא על דרך מה שאמר זה הנביא עצמו והביאו את כל אחיכם מכל הגויים מנחה לה'.

הנה התבאר מזה שהנבואה הזאת מקושרת בעניינה עם הפרשיות אשר קדמו ממפלת סנחריב. וכפי עניינה אי אפשר שיפורשו לא על זמן בית ראשון ולא על זמן בית שני כי לא באו מעולם מלכים מנהרי כוש עם ישראל לירושלים, וזה ממה שיוכיח שהיא עתידה להתקיים בביאת משיחנו.

מבשר טוב השלישי - נבואה ד'

הנבואה הרביעית בפרשת משא מצרים הנה ה' רוכב על עב קל וגו', ושאר הפרשיות עד בשנת בא תרתן אשדודה.

וראוי שנשאל בעניין הנבואה הזאת דברים ישירנו להבינה על אמתתה. ראשונה, החורבן הזה שנזכר כאן ממצרים על ידי מי היה, כי הנה הכתוב לא פירשו ואמר בלבד וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה ומלך עז ימשול בהם, ולא ידענו מי היה המלך הזה אם סנחריב או נבוכדנצר או אלכסנדרוס מוקדון או אנטיוכוס או רומי, כי כל אחד מהם כבש

את מצרים, או אם יהיה החורבן הזה עתיד להיות, ואם היה סנחריב שהלך לכבוש את מצרים ואת כוש ולקח שללם ומשם בא על ירושלים כשהייתה המגפה במחנהו כדברי **המפרשים**, או אחד משאר הנזכרים, יקשה אמרו ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש, וכל מה שיעד על היאור ועל הדייגים ועובדי פשתים שהיה חורבנה כל כך אם לא שיאמרו שהוא משל, כי לא נזכר מזה דבר בסיפורי חורבנה כאלו פסק מהם הנהר, והוא בלתי מתיישב לפי שרוב הפרשה מדבר בזה, גם ביום ההוא יהיה מצרים כנשים, והייתה אדמת יהודה למצרים לחגא, הוא דבר שאין לו עניין, כי אף על פי שסנחריב ילך על מצרים וישיב ממנה שבי בדרך כל הארץ מאן דאליים גבר למה היה מצרים כנשים? ומה היא תנופת יד ה' ולמה תהיה אדמת יהודה לחגא בעבור מפלת סנחריב? והנה מפלתו לא נזכרה כאן בפרשה. ואם זה החורבן הוא מנבוכדנצר או משאר המלכים לא יהיה עניין למאמר והייתה אדמת יהודה למצרים לחגא, גם כי מלת חגא אינה באמת מלשון פחד כי אם מלשון חג ומועד, ומאמר יחוגו וינועו כשכור הוא גם כן מזה השימוש לפי שבחג יתנועעו האנשים וירקדו בשמחתם, או יהיה חג מלשון סבוב כמו היושב על חוג הארץ, וכמחוגה יתארהו לפי שיהיה מלשון פחד.

ושנית, באמרו ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות וגומר, ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים וגו', כי איך יתכן שנחשוב שהמצרים אשר בארץ מצרים ידברו שפת כנען שלא נסו לדבר בה, וישבעו לה' צבאות ויהיה להם מזבח וידעו את ה' ועבדו זבח ומנחה וידרו נדר לה' ושלמו, והנה הדברים האלה כולם הם גופי תורה ומתי מצינו לא בחורבן סנחריב ולא בחורבן נבוכדנצר ולא בשאר החורבנות שנתגירו המצריים והיו כישראל ממש לכל דבר, כי עם היות שסנחריב הולך עמו ממצרים ומכוש אוכלוסים רבים אסורים באזיקים ואת כל שללם, וכאשר באה מפלתו לקח חזקיהו את השלל ופטר את האסורים והם שמחו ותמהו מהפלא ההוא והשתחוּ לחזקיהו, וכמו שאמר יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעבורו ולך יהיו אחריך ילכו בזיקים יעבורו ואליך ישתחוּ אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלוהים.

הנה עם כל זה לא נודה שנתגירו וכל שכן שלמדו לשונם לדבר שפת כנען ושהיו נשבעים לה' ועניין המזבח והזבחים נדר ונדבה, כי זה כולו לא נזכר בכתוב. אבל אמר כנגד חזקיהו, אליך ישתחוּ אליך יתפללו, שהיו משתחוּיים לפניו לפי שפטרם והיו אומרים אך בך אל ואין עוד, כמו שאמר נעמן שר צבא מלך ארם לאלישע, ולא יתחייב מזה שילמדו הלשון ויזבחו לה' ויעשו להם מזבח ועולות ושאר הדברים אשר זכר.

ועוד כי אם היה כל זה על עניין סנחריב שהביא יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים כדברי **סדר עולם והמפרשים**, למה לא אמר על כוש כמו שאמר על מצרים, מאחר שכולם ראו אותו נס ופטרם חזקיהו, והיה ראוי שיהיו גם כן חמש ערים בארץ כוש מדברות שפת כנען ונשבעות

לה' ועשות מזבח ועולות כמו שזכר במצרים. אבל כל זה בלי ספק הוא דבר שאין לו שחר בפשט הכתובים.

ושלישית, מה יהיה עניין ביום ההוא תהיה מסלה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור ועבדו מצרים את אשור, ואם היו היעודים האלה אשר זכר נמשכים ממפלת סנחריב כדעת **המפרשים**, יקשה למה אחרי מפלתו תהיה האהבה והאחוזה בין מצרים ואשור עד שיבואו זה בזה, ויותר היה ראוי להיות ביניהם שנאה וקטטה בעבור מה שעשה אשור, כל שכן שיעבדו מצרים את אשור אחרי שמת גיבורם וכל מחנהו, שיותר היה ראוי שיתעוררו מצרים לנקום נקמתם מאשור.

ורביעית, באמרו ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ. והנה מלכות יהודה אחרי שהגין הקדוש ברוך הוא עליה והציל אותה מיד סנחריב היה ראוי שתהיה ברכה בקרב הארץ, אבל מצרים שכבשה ושלל שללה למה תהיה ברכה בקרב הארץ, כי אף שחזקיהו יתיר האסורים וישלחם לא תמחה חרפתם ומתיהם בל יחיו, רפאים שהרג סנחריב בל יקומו, וכל שכן אשור שאף ה' חרה בהם ויהרוג במשמניהם קפ"ה אלף בלילה אחד, על מה ועל מה תהיה ברכה בקרב הארץ, אדרבה שקללה תחשב לו, אף שקרא את מצרים עמי, ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל? ולמה יקרא מצרים עם ה' ואשור ראש אויביו מעשה ידיו ויבורך מפיו? ואם יתעקש המתעקש שהיה זה למצרים בעבור שנתגיירו ובשמו ישבעו ותחת היות להם מזבח, מה נעשה לאשור שלא מזכר דבר מזה? ולמה יתברך האויב המקולל ההוא?

הנה מפני זה כל הפרשיות האלה צעקו חוצה שאין חורבן מצרים זה אחד מהמזכרים אשר עברו עליה, ואין המזבח ההוא בסיבת מפלת סנחריב, ולא גם כן מחונו הכהן, כי יהיה אם כן מזבח עבודה זרה או לכל הפחות שוחט ומעלה בחוץ והוא עוון פלילי, ואיך ינבא ויעיד עליו כמבשר טובה וכבוד? ואיך יאמר עליו והיה לאות ולעד לה' צבאות בארץ מצרים כי יצעקו אל ה' מפני לוחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם, גם אמר בעניין הנגף ושבנו עד ה' ונעתר להם ורפאם, שמורה שהיו נענים בזכות המזבח ועולותיו.

אבל אמתת הנבואה הזאת היא עתידה לימות המשיח. וענינה שבאחרית הגלות יתעוררו מלחמות עצומות בין אדום וישמעאל ויעשו מלכי **הנוצרים** חורבן עצום במצרים והריגה רבה מאד, ועל זה יבואו האשורים וכל בני המזרח לנקום נקמתם ויעשו הריגה מופלגת בבני אדום ובני אדום בהם גם כן. ויש על זה עדים ברורים בנבואות, אם בדברי דניאל בסוף מראותיו במלחמת מלך הנגב ומלך הצפון ושם נאמר: וארץ מצרים לא תהיה לפליטה, וזו היא מלחמת גוג ומגוג כמו שביארתי במעין י"א ממעיני הישועה. ויחזקאל גם כן על חורבן מצרים זה

העתיד להיות נבא בפרשת שא קינה על פרעה מלך מצרים וגו', ושם נזכר חורבן היאור ויבשו ומיתת הדגה שנאמר בחרבות גיבורים אפיל המונך עריצי גויים כולם ושדדו את גאון מצרים ונשמד כל המונה, והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים וגו', אז אשקיע מימיהם וגו', וכמו שאבאר בעזרת האל במבשר החמישי. ועל זה עצמו אמרו בפרק חלק אין בן דוד בא עד שיבוקש דג קטן לחולה, ולא ימצא לרמוז על חורבן יאור מצרים העתיד, וכמו שביארתי במאמר ישועות משיחו בעין הראשון מהחלק השני, כי היה זה מקובל בימי הנביאים והחכמים כולם, ועל כן אמר ישעיה בנבואתו השנית שזכרתי והחרים ה' את לשון ים מצרים.

וזהו באמת עניין הנבואה הזאת. משא מצרים הנה ה' רוכב על עב קל, כי אחרי שזכר למעלה נבואת הוי ארץ צלצל כנפיים, שביאר בה שמעבר לנהרי כוש בכל ארץ האשורים יכירו וידעו בזמן התשועה יכולת השם יתברך וישובו אליו, סמך לזה משא מצרים להגיד שבאותו זמן יבוא חורבן עצום במצרים ומתוך כך ישובו גם הם אל ה' וייכנעו לתורתו. וכבר הודעתוך שהגאולה העתידה תתדמה לגאולת מצרים בצדדים רבים, ולכן נאמר כאן שעם היות שבזמן הגלות הקדוש ברוך הוא הסתיר פניו ממנו, הנה בזמן הגאולה העתידה אלוהינו זה קיווינו לו ירכב על עב קל ובא מצרים, לפי שפתאום יבא האדון אשר אנחנו מבקשים. וכמו שבגאולת מצרים עשה באלוהיהם שפטים, ככה על הזמן ההוא אמר ונעו אלילי מצרים מפניו, והוא רמז לשרי מעלה שיתבטלו עבודתם מקרב מצרים והאלילים כרות יכרתו, כלומר שלא יהיה עוד אדם עובד אותם. ואמר שלבב מצרים ימס בקרבו, לפי שיפחדו ויראו מפני אדון כל הארץ עד שכל אדם יסיר מעל שכמו משא מלך ושרים, וכמו שאמר זה הנביא עצמו ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. ועל זה אמר ונלחמו איש באחיו עיר בעיר ממלכה בממלכה, גם רמז בזה גם כן על המלחמות והקטטות שיתחדשו בעולם באותו זמן, ולפי שישתנו עליהם סדר בראשית ועולם הפוך יראו לכן לא ידעו לתת עצה בענינם. וזהו ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע, ושירשו אל האלילים ולאובות ולידעונים לדעת מה זה ועל מה זה.

וזכר שימסור השם יתעלה את מצרים ביד אדונים קשה ומלך עז כדי להענישם על אשר הרעו לישראל בגלותם, גם כי זה יהיה סיבה לשיבואו כל בני מזרח לנקום נקמת וכשל עוזר ונפל עוזר וגם המחריבים אותם חרוב יחרבו. וכמו שבגאולת מצרים הוכה היאור והדגה אשר ביאור מתה כך בזמן ההוא זכר הנביא שיחרב נילוס וכל היאורות ואגמי המים ואנו הדייגים וגומר, לפי שתתערר הדגה, גם עובדי פשתים שעושים המכמורות והרשתות הצריכים לצוד אותם ילבשו בשת וכלימה. ומפני שיראו דברים מופלאים יוצאים מדרך המושכל לכן אמר שישבו כאווילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה, וכל עצתם תהא עצה נבערה עד שהתל בהם הנביא, אם כנגד החכמים יועצי פרעה, ואם כנגד שרי צוען, אם כנגד החכמים היועצים באמרו איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני, רוצה לומר שכל אחד מיועציו וחכמיו היה אומר שירש

החכמה מאביו ושהייתה ידיעתו מלידה ומבטן ומהריון, ועל השרים אמר בן מלכי קדם, רוצה לומר שכל אחד משריו היה אומר שהוא מזרע המלוכה, ולפי שאמר כנגד החכמים איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני וכנגד שרי צוען אמר בן מלכי קדם, רוצה לומר איך תאמרו כל אחד מהם אני בן מלכי קדם אמר עוד כנגד החכמים אים איפה חכמיך וגו', וכנגד השרים אמר נואלו שרי צוען, כי לא היה בחכמים עצה ולא בשרים גבורה, אבל בהפך שכולם התעו את מצרים שהייתה פנת שבטיה, כלומר ראש המלכות, והסבה בכל זה היה לפי שהקדוש ברוך הוא מסך בקרבה רוח עוועים, רוצה לומר שבוש וטירוף הדעת, ובזה התעו את מצרים אותם החכמים והשרים כהתעות שכור בקיאו.

ולפי שהיה זה כולו מיוחד לחכמים לכן חזר לדבר כנגד השרים ראשי הצבא הגיבורים באמרו ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש זנב כפה ואגמון, רוצה לומר שלא יהיה תועלת במצרים בשום מעשה, אשר יעשה לא ראש הצבא, ולא זנב הלוחמים, לא כפה שהוא הגיבור ולא האגמון שהוא החלש, לפי שביום ההוא יהיה מצרים כנשים והגיבורים והחלשים כולם יפחדו מפני תנופת יד ה'. ואפשר לפרש ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש זנב, כי לפי שדמה אותו כשכור בקיאו לכן אמר שכמו שהשכור לא יעשה דבר מסודר כן מצרים בזמן ההוא יהיה כל כך מבולבל ומוטעה בעצתו שלא יהיה ולא ימצא במעשה אשר יעשה לא ראש ולא זנב, רוצה לומר התחלה וסוף, ולא חוזק ולא חולשה, וזהו שאמר כפה ואגמון. ומפני שיכירו וידעו מצרים שלא יהיה חרבנם בכוח אנושי כשאר הפעמים שנחרבו אבל שהוא עצת ה' אשר יעץ, לכן יבול לבם של מצרים כנשים מפני פחד ה' אשר הוא מניף עליו כי יודו ויאמינו שהיה חרבנם דבר אלוהי, מסודר ממנו יתברך, להיותו התחלה למעשהו.

ואומנם אמרו אחרי זה והייתה אדמת יהודה למצרים לחגא, הוא מלשון חג, שהמצרים יחוגו חג לה' מדי שנה בשנה, והוא בלי ספק מה שאמר זכריה הנביא והיה כל הנותר מכל הגויים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסכות, וכבר אמר הנביא הנזכר ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגוף ה' את הגויים אשר לא יעלו לחוג את חג הסכות, שפירושו כפי הפשט בתמיהה, כאומר האם יחשבו שלא עליהם תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים שבאו לצבוא על ירושלים, והמגפה הזאת תהיה למצרים על אשר לא יעלו לחוג את חג הסכות, הנה על זה באמת אמר בכאן והייתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד מפני עצת ה' וגו', כי יפחדו מעונש הגזרה הגזורה ההיא ואתה קרא עצת ה' ולכן יעלו לירושלים לחוג את חג ה' בפחדם מהמגפה.

ומפני שאז תמלא הארץ דעה את ה' ובכל מקום יהיה מוקטר ומוגש לשמו כמו שאמר צפניה כי אז אהפוך אל עמים וגו': לכן אמר כאן שבזמן ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות

שפת כנען, כי בעבור שמצרים וכנען היו אחים כמו שאמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען, לכן כדי להודיע שתהיה בין מצרים וארץ יהודה אהבה ואחוה אמר שערי ארץ מצרים ידברו שפת כנען לפי שיהיו להם שפה אחת ודברים אחדים מפני אהבתם וגם בעניין האמונה. ואין הכוונה בחמש ערים שיהיה זה בחמש ערים בלבד ולא בשאר ערים, אבל כוונת הכתוב שבכל ארץ מצרים כל חמש ערים יתאחדו זו עם זו כמו שיתאחדו חמש אצבעות שביד, ותהיה התאחדותם לדבר שפת כנען כלומר להיות אחים עם בני יהודה היושבים בארץ כנען כמו שבתחילה היו מצרים וכנען בני אב אחד ובעלי שפה אחת, ויהיו נשבעות לה' צבאות, רוצה לומר שיהיו כולם נשבעות לעבוד לה' צבאות ולהאמין בו ואם אחת מהן תכפור באמונתו שיחריבוה ותהיה תל עולם לא תבנה עוד. וזהו אומר עיר ההרס יאמר לאחת, רוצה לומר שתהיה עיר הרוסה ונחרבת העיר שתוציא את עצמה מן הכלל הזו להיותה נקראת אחת, רוצה לומר לבדה, נפרדת מהשאר. וכדי לפרסם אמונתם יעשו מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה וזה לאות ולעד שהם מאמינים בה' ומאמינים באלוהותו, וזה לפי שהם יזעקו אליו יתעלה בעת מלחמת האויבים הנוצרים הלוחצים אותם וישלח הקדוש ברוך הוא להם מושיע ורב והצילם שהוא מלך המשיח שישמיד ויחריב את הנוצרים ההם, ולכן יהיה נודע ה' למצרים ונדרו ושלמו זבח ומנחה לעשותו בירושלים או במזבח שלהם.

ואומנם אמרו ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא, אולי תהיה המגפה לאותם אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות וישבו אל ה' וייעתר להם וירפאם, ומי יודע אם יהיו במצרים חמש ערים בלבד שיקבלו ראשונה האמונה האלוהית, ושאחת מהן היה שמה מקדם עיר ההרס כדברי המתרגם שהוא השמש לפי שהיו עובדים אותו שם, ואותם החמש ערים יעשו המזבח וידעו את השם ויעבדוהו, אומנם שאר הערים שלא יעשו כן ינגפם השם והם ישובו אל ה' וייעתר להם ויעשו גם הם כחמש הערים, ובזה האופן יהיו כולם נכנסים תחת כנפי השכינה. ולפי שבני אשור יבאו על הנוצרים לנקום את נקמת המצריים מידם לכן הודיע הנביא שעם היות מצרים ואשור בראשונה אויבים ולוחמים זה בזה הנה אז תהיה ביניהם אהבה ושלוה ואחוה, ולכן יהיו השיירות מצויות ממצרים לאשור ומאשור למצרים. ואמרו ועבדו מצרים את אשור אין הכוונה שיעבדו זה לזה אלא שמצרים עם אשור יעבדו את השם הנכבד, כי מפני שזכר למעלה במצרים ועבדו זבח ומנחה ונדרו נדר לה' לכן כנגד אותה עבודה אמר ועבדו מצרים את אשור, ומלת את תשמש במקום עם, והרבה בכתוב כן, והכוונה ששניהם יעבדו ה' יתברך, ובא הכתוב קצר לפי שנסמך על מה שזכר למעלה.

גם אפשר לפרשו כפי מה שביארתי שלפי שעתידיה מלכות אדום להחריב את מצרים ושבני אשור יתעוררו ויבאו לנקום נקמתם וירבו חללים בנוצרים, שלכן יעבדו מצרים את אשור בעבור שבאו לעזרתם ולנקום נקמתם. ומפני שבימים הראשונים המצריים העבדו את ישראל בפרך והאשורים הגלו אותם מעל אדמתם ועתה אחרי נקמת ה' בכולם ישובו וייכנעו ויאמינו

באלוהים כולם ויהיה ישראל בתורתו מורה צדק אליהם ומלמדם להועיל, לכן אמר הנביא כאן ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ, כי יתחברו מצרים ואשור לישראל באמונתם מזה אחד ומזה אחד עד שלהשתתפם עמו באמתת אמונתו יברכם ה' צבאות ברוך עמי מצרים, לפי שהם כבר עם ה' באמונתם, ומעשה ידי אשור לפי שהם מעשה ידי יוצר, אבל לא יקרא נחלה כי אם ישראל בלבד, כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו: ומזה תדע דבר אמתי יורו עליו הכתובים האלה, והוא שמצרים ואשור וכל ארץ מזרח אחרי נקמת השם מהם ישובו אל ה' ויכירו באמתת אמונתו ויהיה להם שם ושארית בארץ, אומנם אדום להיותו ראש האויבים בגלות ישראל והמפקד האמתי באמונתו לא יזכה לדבר מזה כמצרים ואשור, וכבר ראה זה דניאל במראה הראשונה בדברו על החיה הרביעית היא רומי, שנאמר חזה היות באדין מן קל מליא רברבתא די קרנא ממללא חזה היות עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא, ואומנם בשאר החיות לא אמר כן, רק אמר ושאר חיותא העדיו שלטנהון וארכה בחיין יהיבת להון עד זמן ועדן.

הנה התבארה הנבואה הזאת. וידענו מענייניה שחורבן מצרים הזה ועניין היאור והדייגים ובלבול היועצים והשרים והערים המדברות שפת כנען והמזבח עולה זבח וידיעת ה' והמסילה ממצרים אשורה ושאר הדברים לא נתקיימו לא בזמן בית ראשון ולא בזמן בית שני ועתידים להתקיים בהכרח.

מבשר טוב השלישי - נבואה ה'

הנבואה החמישית בפרשת הנה ה' בוקק הארץ ובולקה, ופרשת מכנף הארץ זמירות שמענו, ושאר הפסוקים אשר בפרשיות הנמשכות שהן כולן מקושרות עד אורח לצדיק מישרים.

וכדי שלא להאריך בעניינה לא אחוש לזכור ספקותיה, ולבד אודיעך כי פרשת הנה ה' בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ יושביה, אין ספק אצלי שטעו **המפרשים** שפירשו אותה על גלות עשרת השבטים, כי הנה לא נזכר בפרשה עניין השבטים, ושנסמכה אליה פרשת מכנף הארץ שהסכימו כולם שהיא לימות המשיח, ומה להם לעשות שיעורים בפרשיות. ומשבח אני בזה מפרשי **הנוצרים** שפירשו הנה ה' בוקק הארץ וגו' וכל אותה פרשה על חורבן העמים באחרית הימים, ופירשו פרשת מכנף הארץ על יום הדין וצרות האנטיקריסטו, וכבר הודעתך בספר מעיני הישועה שהאנטיקריסטו אשר הם אומרים הוא משיח בן יוסף שעתידי ליהרג במלחמות, כי היה האמת הזה מקובל גם ביניהם מחכמי בית שני ולא יוכלו להכחיש האמיתיות אבל שנו את שמותם.

ועתה שמע פירוש הפרשיות האלה כפי פשוטם ואמתתם. הנה ה' בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ יושביה, נאמר בלא ספק על חורבן האומות והנקמה אשר ינקום השם בהם בזמן הגאולה העתידה, ולפי שיהיה חורבן עצום עד אשר יישאו ערים מאין יושב לכן אמר הנה ה' בוקק הארץ ובולקה, רוצה לומר שיריקה ויחריבה מיושביה. ועל העשירים נכבדי הארץ שהם פני הארץ וראשה אמר ועוה פניה, שיהיו מעוותים ומבוהלים, ועל ההמון אמר והפיץ יושביה. ואמר שתהיה רעתה כל כך שלא תהיה מעלה לנכבד על הפחות, לפי שהאויבים לא יישאו פנים לזקן ונער לא יחוננו, ועל זה אמר והיה כעם ככהן כעבד כאדוניו וגו' כקונה כמוכר, שהקונה נכבד מהמוכר בעניין הקרקעות, ויהיה המלווה כלוה בעניין הממונות והמטלטלים, והעניין שהאויב לא יכבד לזה יותר מזה, והיה זה לפי שהבוק תבוק הארץ והבוז תבוז, רוצה לומר שילכו בבזה ושלא תהיה זאת צרה פרטית ובעיר או במחוז אחד כי אם בכל הישוב, וזהו אמרו עוד אבלה נבלה הארץ אומללה נבלה תבל וגו'. ונתן הסבה למה יבוא העונש כללי בכל הארץ באמרו והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חוק הפרו ברית עולם, רוצה לומר שלשלו סבות נתחייבו בני העולם בעונש הזה:

האחד, לפי שלא הייתה אחת מהן שומרת את התורה ונימוסיה בעניין המשפט והיושר כראוי, וזהו עברו תורות,

הסבה השנית היא שחלפו חוק, שהוא חוק שבע מצות בני נח הכוללים לכל אדם, **והסבה הג'** לפי שהפרו ברית עולם, והוא שהעולם נברא כולו כדי שהמין האנושי יכיר את בוראו ויעבדהו וכמו שאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, והנביא אמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת.

ומפני שכלל האומות נפסדו באמונותיהם ודתייהם מדומות כוזבות ואת דתי המלך ה' צבאות אינם עושים לכן אמר על זה הפרו ברית עולם. ורמז גם כן בזה שרוב האומות היו אחים לישראל כגון עמון ומואב ישמעאל ואדום וכולם הרעו עמו ונשתעבדו בו עבודת פרך ולא זכרו ברית אחים, ובעוון זה גם כן ייתמו חטאים מן הארץ, והוא אמרו על כן אלה אבלה הארץ ויאשמו יושבי בה על כן חרו יושבי ארץ, וחרו הוא כמו נשרפו, מלשון עצמו יחרה, רוצה לומר על כן נשרפו יושבי ארץ ובמקום שהיו ראשונה עמים רבים נשאר עתה מהמלחמות והדבר אנשים מועטים, והוא אמרו ונשאר אנוש מזער. וזכר שתהיה הצרה כל כך שתענוגי בני אדם יבטלו מקרב הארץ, והוא אמרו אבל תירוש אומללה גפן נאנחו כל שמחי לב, שבת משוש תופים וגו' בשיר לא ישתו יין, כלומר שלא ישתו היין בשירים ורננות כמו שהיה מנהגם, כמו שאמר: והיה כינור ונבל תוף וחליל ויין משתייהם, כי תהיה הצרה כל כך גדולה בין העמים עד שימר השכר לשותיו כלומר שהיין עם כל מתיקותו ימר להם.

וזכר שלא לבד יהיה זה החורבן בכפרים, אבל גם כן בכל מדינה חזקה שהיא יותר נשמרה ובטוחה מהאויבים לרוב המונה ושבה ימצאו יותר התבואות תשבר ותחרב גם כן ויתבטלו

ממנה התענוגים כולם, וזהו נשברה קריית תוהו, שקראה כן על שם סופה שתהיה לתוהו ולשמה, סוגר כל בית מבוא רוצה לומר שיסגרו הבתים מבוא להם שום אדם כי איננו, ובמקום שהיו קודם לכן בזמן משושם על היין משוררים בחוצות עתה לא יהיה כן, כי תהיה צווחה על היין בחוצות, מרוב צרתם אמר ערבה כל שמחה גלה משוש הארץ, ובמקום השמחה שהיה בעיר נשאר בה שמה ושאייה יוכת שער, רוצה לומר שתישאר אחד מעיר ושנים ממשפחה ולכן יהיה בעיר שמה ושאייה לפי ששער העיר יוכה בכשיל וכלפות שהוא המביא לחורבנה, ויהיה נשאר כמו נשארה, שהדברים אשר כאלה פעמים יאמרו בלשון זכר ופעם בלשון נקבה, ונתן הסבה למה העיר תשאה שממה באמרו כי כה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים כנוקף זית כעוללות אם כלה בציר, רוצה לומר כי כן יהיה בקרב הארץ בתוך כל עם ועם מהעמים, כאדם הנוקף וחובט הזית לראות אם נשארו בו זיתים מועטים, וכענפים וכעוללות הכרם כאשר יכלה הבציר שיישאר שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, ככה יישאר מהעמים בכל עיר ועיר אחד מעיר ושנים ממשפחה, וזה הפסוק מורה שלא נאמרה על השבטים זאת הנבואה כי אם על כל הגויים.

וזכר שאותם המעטים שיישאר מהאומות יקבלו אמונת ה' יתברך ויכירו אלוהותו, והוא אמרו המה יישאו קולם יירונו בגאון ה' צהלו מים, כי קרא הגאולה העתידה גאון ה' ע"ד ה' מלך גאות לבש, ואמרו צהלו מים אפשר לפרש מים מים שהיא מם היתרון שיצהלו ויירונו קולם יותר מהמיית הים. ויותר נכון לומר שלא בלבד אנשי המזרח יירונו בגאון ה' כמו שנזכר למעלה בפרשת הוי ארץ צלצל כנפיים אשר מעבר לנהרי כוש, אבל גם אנשי המערב יישאו קולם בגאון ה', וזהו צהלו מים כלומר מצד המערב, ולכן לא זכר צד מזרח לפי שכבר זכרו למעלה כמו שאמרתי.

ואמרו על כן באורים כבדו ה', הוא אצלי מלשון אש, כי היה המנהג בימים הקדמונים וגם בימים האלה בהתחדש בארץ חידוש גדול יעשו כל הלילה אורים גדולים להודיעו למרחוק מעיר אל עיר ומממלכה אל עם אחר, וכן אמרו במסכת ראש השנה פרק שני שבראשונה היו משיאין משואות, להודיע לכל ישראל יום קביעות ראש חדש, ועל זה נאמר כאן על כן באורים כבדו את ה' וגם באיי הים יכבדו שם אלוהי ישראל, לפי שבזמן הגאולה תתפשט האמונה האלוהית בכל מרחקי ארץ. ואפשר לפרש צהלו מים מלשון ים ממש, ואמר המה יישאו קולם יירונו בגאון ה', ותהיה רינתם בהרמת קול כדי שישמע קולם אל יושבי הים ויצהלו משם ויירונו גם כן, ולפי שהקול אינו כל כך נשמע למרחוק לכן ראוי שבאורים שהם משואות של אש יכבדו את ה' באופן שמתוך אותו אש שיראו אותם למרחוק גם באיי הים יכבדו שם ה' אלוהי ישראל.

ואומנם פרשת מכנף הארץ ראוי לפרשה באחד משני אופנים:

האופן הראשון שנאמרה על קבוץ גלויות, כאלו אמר הנביא אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב מכנף הארץ ותכליתה באחרית הימים זמירות שמענו שיהיה צבי לצדיק שהוא ישראל או מלך המשיח. ואומנם מתי יהיה זה לא אוכל לאמרו, כי רזי לי רזי לי, סודי מיוחד הוא לעצמי, אבל אודיע בזה דברים:

האחד, שקודם הצבי והתשועה היא יעברו עלינו צרות רבות ועצומות בגלות, והוא אמרו אוי לי בוגדים בגדו, והם המחריבים את ארץ ישראל, ובגד בוגדים שהם אשר החריבו את המחריבים כאלו תאמר פרס שהחריבה לבבל ויוון שהחריבה לפרס ורומי שהחריבה לציון גם הם בגדו בישראל.

עוד אודיעך שנית שגם אותם ששלחו יד בעם ה' להחריבו ולהצר לו בגלותו רעה תבוא עליהם, וזהו אמרו פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ, ואמר זה כנגד בבל ופרס ויון שלושת המלכויות שבאו זה אחר זה שזה החריב את זה, וזה שאמר והיה הנס מקול הפחד ייפול אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח, ושזה כולו יהיה בהשגחה אלוהית כי ארובות ממרום נפתחו וגומר. וזכר שבהתחדש כל אחת מהמלכויות האלה תחרב המלכות הקודמת, וזהו אמרו רועה התרועעה הארץ, וזה כנגד בבל אמרו, ורוע הוא מעניין שבר כמו תרועם בשבט ברזל, ואמר פור התפוררה ארץ, על פרס ומדי כשלכדו אותם היונים, ולפי שמלכות אלכסנדרוס נחלקה לכמה חלקים אחרי מותו לכן אמר פור התפוררה ארץ, שהארץ אשר כבש נעשית פירורים, ואמר מוט התמוטטה ארץ, על היוונים כשכבשה מלכות רומי והשפילה מעלתם מטה מטה. ואומנם על חורבן מלכות רומי העתיד אמר נוע תנוע ארץ כשכור, רוצה לומר שהארץ עם היותה מרכז העולם, יסוד נח בלתי מתנועע ממקומו, שהוא משל לחוזק מלכות אדום וקיומה יתנועע כשכור המתנועע מזן אל זן, והתנוודדה כמלונה וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום, וגם בזה העיר על מה שביארתי בסוף הנבואה שעברה, שיהיה חורבן אדום כליה מוחלטת בו מבין שאר המלכויות ולזה אמר עליו וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום, שלא אמר כן על הנשארות.

עוד הודיע שלישי שבזמן הגאולה העתידה יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה, רוצה לומר שיהיה ה' למלך על כל הארץ, אלוהי כל הארץ יקרא, וכל העמים אליו יעבדו ולא לשר ומזל בשמים, וגם מלכי האדמה יחד לו ממלכותם, וכמו שניבא זה הנביא עצמו ושח גבהות האדם וגומר, והאלילים כליל יחלוף, ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, הנה על זה עצמו נאמר כאן יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה, לפי שהאומות לא יעבדו עוד לשרים העליונים וגם לא למלכי האדמה. ולפי שיהיה כל זה מהנביא יעוד התשועה העתידה שאמר עליה זמירות שמענו צבי לצדיק, לכן השלים הנביא לספר עניין הגאולה באמרו ואספו אספה אסיר על בור וגומר, רוצה לומר שיאספו אספה ויתקבצו אותו עם שהוא עתה אסיר על בור הגלות ושסוגרו על מסגר הם יתקבצו בזמן

הגאולה ובהיותם מרוב ימים בגלות יפקדו לתשועה, ולפי שכלל אנשי העולם נכללים עתה בבני ישמעאל שמושללת הלבנה עליהם, ובבני אדום שמושללת עליהם החמה, לכן אמר וחפרה הלבנה ובושה החמה לפי שיתבטלו הוראותיהם והשפעתם על אותם האומות, או הוא על דרך יחשכו כוכבי נשפו, משל על מפלתם, לפי שהקדוש ברוך הוא בהשגחתו הפרטית ימלוך בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו יהיה הכבוד, לא נגד זקני שאר האומות. זהו האופן הראשון מהפירוש בפרשה הזאת.

והאופן השני בפירושה הוא שנאמרה על תחיית המתים העתידה. כי מפני שאמר למעלה על האומות המה יישאו קולם יירונו בגאון ה' וגו', על כן באורים כבדו ה' בא"י הים שם ה' אלוהי ישראל, ביאר הנביא בנבואה הזאת איכה ואיככה יהיה הדבר הגדול הזה שהאומות בכל קצות הארץ וא"י הים יבואו אל השגת אמונת ה' יתברך, ואמר שיהיה זה מפאת תחיית המתים שתהיה בימים ההם, ויקומו בכל מחוז ומחוז מארצות האדמה רבים מישני אדמת עפר, ומהם יתבהלו בני אדם והמה יגידו וילמדו דרך ה' ובאופן הזה העולם כולו יחד ידעו אותו למקטנם ועד גדולם.

והנה מכנף הארץ זמירות שמענו הוא מאמר האומות שזכר למעלה, וכבר ידעת ששם כנף יאמר על ההסתר, מלשון ולא יגלה כנף אביו כמו שפירש **הרב המורה**, ויהיה א"כ מאמר מסתר הארץ מתחת הקרקע, רוצה לומר מאותם המתים שיקומו בתחייה זמירות שמענו שהם אומרים צבי לצדיק, כי אותם אשר יקומו יגידו לבני אדם אך פרי לצדיק ישראל ואמונתו ותורתו אמת, ולכן תאמר כל אומה ואומה אחרי שהדבר כן וכי שקר נחלו אבותינו ושעליו נדונים בעונשים נמרצים בעולם הנשמות כדברי המתים, אם כן רזי לי אוי לי, הוא מעניין כחישות ודלות, ויתנו הסבה על האוי והרזון שלהם באמרם בוגדים בגדו, והוא כנגד הנביאים שהיו להם שהטעו אותם באמונתם הכוזבות וחכמיהם הבאים אחריהם שבפיהם ירצו סלה, וזהו ובגד בוגדים בגדו. ומפני זה יהיה אליהם פחד ופחת ופח, כי יפחדו מעונשי הקדוש ברוך הוא שיבואו עליהם אם בעולם הזה שהוא עולם הפחד, והנס מקול אותו הפחד, רוצה לומר מי שינצל מעונשי העולם הזה ייפול אל הפחת שהוא עונש גיהנום אחר המוות בהיכנס האדם בקבר, ומי שלא יקבל שם כל עונשו ייפול בפח, שהיא העונש שיקבלו בתחיית המתים, כמו שאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר. ולפי שבתחייה תשוב הנפש מהעולם העליון לחול בגוף ויתהווה הגוף מהיסודות כמו שהיה, לכן יאמרו כי ארובות ממרום נפתחו להוריד הנשמות מהמדור העליון, וירעשו מוסדי ארץ שהם ארבעת היסודות לשיתהווה מהם הגוף כאשר היה בתחילה, ולכן יהיו אותם האומות תמהים בעצמם צועקים יישאו קולם איך נשתנו עליהם סדרי בראשית שהארץ תפתח בעצמה ויתנועעו חלקיה זה לזה בהתהוות והתחבר הגופות לתחייה, והוא אמרו רעה התרועעה הארץ, לפי שתשבר ותפתח האדמה את פיה להוציא את המתים מתוכה, פור התפוררה ארץ, שיתפרדו חלקיה ויעשו חלקים קטנים

פירורים כדי שידבק כל אחד מהם באותו גוף שהיה בראשונה, מוט התמוטטה ארץ, רוצה לומר שאם היה על דרך משל הזרוע במקום אחד והשוק במקום אחד תימוט ותטה מצד אל צד להדבק כל חלק בחלקי גופו, ובכלל אמר נוע תנוע ארץ כשכור, כי היו התנועות ההמה לארץ כדי להדבק חלקי הגופות המתייחסים זה לזה. עוד יספרו מתכלית התחייה ויאמרו שחלק מאותה הארץ שהם הרשעים והפושעים שיקומו בתחייה לא יתענגו בשכר התחייה כי הם אחרי שיחיו ויספרו גדולת ה' ואמתתו יכבד עליהם פשעם, יפלו ולא יוסיפו קום לפי שיהיו נדונים בעונש נמרץ לדורי דורים כמו שאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדיראון, ואמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות וגו', והנה המשיל הרשעים כארץ הכבדה באמרו וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום, להגיד שהם כולם חמר ירד מטה מטה ולא יעלו במעלות השלמות והשכר הנפשי מעלה מעלה.

ומפני שתחיית המתים לא תהיה בדרך טבע מאת הסדור השמימי, גם שבזמנה יתבטלו מלכויות המלכים והשרים בכל הארץ כמו שביארתי, לכן אמר והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה, והמשיל ענין המתים בתחייה בשובם בגופותיהם ובמומיהם כאשר היו כאסירים שהיו בבור ובמסגר כאלו לא היו מתים כי אם אסורים ומסוגרים תחת הארץ במסגר ושיצאו משם במצות השופט שציוה לאוסרם, והוא אמרו ואספו אספה אסיר על בור וסוגרו על מסגר, שהוא כולו רמז לקבר, ומרוב ימים יפקדו, לחיות ולקום מקברם. ולפי שכמו שזכרתי מפני תחיית המתים תוסר עבודת אלוהים אחרים מבני אדם לכן אמר וחפרה הלבנה ובושה החמה, רוצה לומר שלא יעבוד אדם עוד ללבנה ולחמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים, והוא יהיה למלך על כל הארץ, לא אלוה אחר. ובעבור שזכר למעלה דין הרשעים שיקומו בתחייה באמרו וכבד עליה פשעה וגו', זכר כאן שכר הצדיקים אשר יקומו בה והוא אמרו ונגד זקניו כבוד, וכמו שאמר: לדניאל והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. הנה התבארה הפרשה בזה האופן השני מהפירוש שיהיו הדברים כולם כפשוטם, רועה התרועעה הארץ פור התפוררה וגו'.

ואשר אאמינהו אני הוא שלשני הפירושים יחד כיון הנביא בפרשה הזאת, כי הדברים האלוהיים זה דרכם לרמוז בדברים אחדים על עניינים שונים, כי גם הדברים הטבעיים בחכמת בוראם יש להם פעולות וסגולות רבות מתחלפות, וכן העניין בדברי הנבואות.

ואומנם אמרו אחר זה ה' אלוהי אתה ארוממך אודה שמך, הוא שבח והודאה שנתן הנביא על זה אשר זכר אם מן הגאולה ואם מן התחייה. ורצה בזה שהנפלאות בכלל, הנה יסודם הוא האמונה בחידוש העולם, כי כשנאמין שהקב"ה חדש את העולם אחר האפס המוחלט לא יספק ממעשה הנסים והנפלאות דבר וכ"ש בפלא התחייה שהוא מעניין הבריאה הראשונה

הכוללת, וזהו אמרו אלוהי אתה כלומר מימים קדמונים היית לי לאלוהים והייתי חייב להודות שמך אבל עתה בפרט ארוממך אודה שמך כי עשית הפלא הגדול הזה, כי בו יתאמת בלבות בני אדם שהעצות שהיו מרחוק שהוא חידוש העולם שנזכר בתחילת התורה הם אמונה אומן, רוצה לומר אמונה אמיתית קיימת, ומפרשים פירשו עצות מרחוק על נבואות הנביאים ושיעודו על הגאולה. והתחיל לפרט הדברים שעליהם היה נותן הודאה ורוממות לה' יתברך, אם בראשונה על חורבן האומות שזכר בפרט הנה ה' בוקק הארץ ובולקה, ועל זה אמר כאן כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה ארמון זרים מעיר לעולם לא יבנה, רוצה לומר שהעיר שהייתה רבתי עם שמת אותה לגל אבנים וכן שמת הקריה הבצורה למפלה וכן הארמון של האומות הזרים ושבת מעיר עד שלעולם לא יבנה עוד. ולפי שהערים יש מהם עיר גדולה מבלי מבצר ומהם קריה גדולה עם מבצר ומהם ארמון ומבצר מבלי עיר, לכן דבר על שלשתן ואמר כי שמת מעיר לגל שהוא העיר שאין לה מבצר, קריה בצורה למפלה היא העיר שיש לה מבצר, ארמון זרים מעיר רוצה לומר הארמון שהוא זר ונפרד מעיר לעולם לא יבנה, ויהיה ארמון שם כולל כאלו אמר ארמונים זרים מעיר.

וראיתי נוסחא בתרגום **יונתן** שתרגם כי שמת מעיר לגל על קוסטאנטינא, וקריה בצורה למפלה על עיר רודי"ש, וארמון זרים על רומי, ששלושתן הן עמודי מלכות אדום, וראוי היה להיקרא רומי ארמון זרים לפי שארמון האפיפיור אשר שם החשמנים הנקראים קארדינאליש והאגמונים רובם הם זרים משאר המלכויות, ועל המעט ימצא בתוכם איש אחד מרומי, וגם האפיפיור עצמו הוא מן הזרים שימשחו אותו פעם מצרפת ופעם מספרד ופעם מאשכנז ומיתר הארצות, ואולי שעל כן נקרא ארמון זרים, והעניין כולו חורבן האומות בזמן ההוא. ומפני שאותם הנשארם יבואו באחרונים להאמין בה' יתברך ולכבדו כמו שאמר: למעלה המה יישאו קולם יירונו בגאון ה', לכן אמר כאן על כן יכבדוך עם עז, רוצה לומר העם שהיה עד עתה עז פנים יכבדוך ויודו שמך בזמן ההוא, וכן כל קריית גויים עריצים יראוך. הנה ההודאה הזאת אמר על נבואות החורבן אשר זכר.

עוד נתן הוראה על היעוד השני, והוא בקבוץ הגלויות ותשועת ישראל שזכר בפרשת מכנף הארץ זמירות שמענו, ועל זה אמר מכלל ההודאה כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו, שהדל הוא ישראל הנואש מן הגאולה ואתה היית לו מעוז ומחסה בצר לו, והמשיל המחסה והמעוז שהיה לישראל באמרו מחסה מזרם צל מחורב וגומר, רוצה לומר מחסה מזרם המטר וצל מחורב השמש שלא ישרפהו ולא יכהו, וזה כולו משל לרוב הצרות שעברו עליו בהיותו בגלות ויצילם ה' מכליה. ולפי שדמה תוקף הצרות לזרם וחורב השמש נתן הטעם על שני הדימויים ההם, כי על עניין הזרם שזכר אמר וביאר כי רוח עריצים כזרם קיר, רוצה לומר שעצת העריצים שהם האומות המרשיעות ורוחם הקשה על ישראל בהיותם בגלות היה כזרם החזק המפיל את הקיר והורס את הבניין.

ועל הדימוי הב' שהמשיל רשעי האומות לחורב שרפת השמש אמר כחורב בציון שאון זרים תכניע חורב בצל עב זמיר עריצים יענה, רוצה לומר כמו החורב והחום השורף במקום ציה שמייבש ומפסיד הכול כן היה שאון הזרים והאומות על ישראל, ואתה אלוהינו תכניע חורב בצל עב כלומר תכניע שרפתם שהיו רוצים לשרוף את ישראל בצל חסדיך ובעב רחמיך הרבים, עד שמפני זה זמיר עריצים יענה רוצה לומר שיד הגויים והעריצים יענה לפניך ויודה שמך, ויענה הוא מגזרת וענית ואמרת, והעניין כולו על דרך מה שאמר ירונו בגאון ה'. ואחרי שנתן ההודאה על קבוץ הגלויות ובה עניין תחיית המתים שיהיה בימים ההם, ועל זה אמר ועשה ה' צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים שמרים, ואין משתה שמנים כמו משתה שמרים כולו דבר עב וגס ונמאס, ולא אמר ובלע בהר הזה פני הלוט על גוג ומגוג, וגם לא אמר בלע המוות שתסור המיתה המקרית והריגת האויבים מישראל כמו שפירשו **המפרשים** כולם, אבל אמתת הכתוב הוא שבזמן התחייה לא יהיו כל הקמים בה מקבלים שכרה, אבל מהם יקבלו שכר גדול ומהם יקבלו עונש מופלג, וכמו שאמר המלאך לדניאל אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדיראון עולם, ועל זה אמר כאן הנביא כממשל שיעשה הקדוש ברוך הוא לכל העמים בהר ההוא שהוא הר ציון וירושלים ששם היה יושב הנביא משתה גדול, שרוצה לומר סעודה כמו שאמר: באחשורוש עשה משתה לכל שריו ועבדיו, אבל לא יהיה אותה משתה שווה לכולם כי ממנו יהיה משתה שמנים, רוצה לומר סעודת דברים שמנים וטובים, וממנו יהיה משתה שמרים שהוא הפסולת הרע הסמיי.

וספר בהפלגת טובת השמנים ורעת השמרים באמרו שמנים ממחים שמרים מזוקקים, רוצה לומר שמשתה וסעודת השמנים יהיו דברים טובים מאד כמוחות הבשר, והשמרים יהיו מזוקקים בשמריותם ורעתם מבלתי שיתערב בהם דבר טוב כלל, והעניין כולו שיהיו הטובים טובים מאד והרעים רעים מאד. ולפי שעיקר התחייה תהיה בעמק יהושפט לכן אמר בהר הזה. ועל אותם הקמים בתחייה שיבואו לסעודת ה' אמר ובלע בהר הזה פני הלוט, הלוט על כל העמים, ומלת ובלע אפשר לפרשה מלשון גלוי וממנו אצלי כבלע את הקדש, יאמר שיגלו בהר ההוא פני הלוט, הלוט שהם המתים שהיו נסתרים בקבריהם ומעוטפים באדרותיהם ויגלה אותם השם בהר ההוא. ואם יקשה עליך לפרש מלת בלע על גלוי, תפרשהו מלשון השחתה כפשוטו, ויאמר הכתוב שהפנים הנסתרים מהמתים תחת הארץ שהוא הלוט, הלוט ישחית ויבלע הקדוש ברוך הוא אותו כסוי כשיביאם לידי גלוי ויקימם מקבריהם, ויהיה זה על כל העמים, רוצה לומר בעבור כל העמים כדי שילמדו האמת מפיהם והאמונה האלוהית שהייתה מכוסה ומוסתרת מהם תהיה גלויה לעיני הכול, והוא אמרו והמסכה הנוסכה על כל הגויים שהיא האמונה הכוזבת המשותפת להם כפסל וכמסכה.

וזכר שכאשר יראו בני אדם תחיית המתים לא ידאגו עוד על מיתת קרוביהם ולא יבכו עליהם ולא ינדודו להם, והוא אמרו בלע המוות לנצח ומחה ה' אלוהים דמעה מעל כל פנים, גם אמר בלע המוות לנצח, לומר שהדעת השגור בפי בני אדם שאיש שכב ולא יקום לא ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד מקומו, אותו הדעת רוצה לומר שהיה המוות נצחית על המתים יבולע ויתבטל מלבנות האנשים כי בראותם המתים שכבר מתו שבים לתחייה הנה יאמרו שאין המוות לנצח. וימשך עוד מהתחייה שחרפת עמו ישראל יסיר הקדוש ברוך הוא מעל כל הארץ, שהיו אומרים האומות על ישראל שהיה עם נבל ולא חכם ושלא היה בהם אמונה אמיתית, ועתה מפי הקמים בתחייה יתגלה שמשה אמת ותורתו אמת, ובזה תוסר אותה החרפה עד שבזמן ההוא יאמר העם הישראלי הנזכר הנה אלוהינו זה קיוונו לו ויושיענו כלומר הלא אמרתם שלא היה לנו תורה ולא אלוהים, אמת אינו כן כי אלוהינו זה אשר קיוונו לו בגלות הארוך הזה הוא יושיענו, ולכן נגילה ונשמחה בישועתו.

ואם לא תרצה לפרש פרשת ועשה ה' צבאות לכל העמים על תחיית המתים כמו שפירשתי אותה פה, הנה תפרשנה בהכרח על חורבן האומות שיהיה בארץ ישראל בבואם אלו על אלו באחרית הגלות שאז יהיה יום נקם לה', ועליו אמר הנביא כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגויים, ואמר גם כן הנני נותן את ירושלים סף רעל לכל העמים, לפי שבבוא מלכי הנוצרים באחרית הימים לכבוש את ירושלים ולהחריב את יושבי הארץ יעלו עליהם הישמעאלים בני ערב מפאת המזרח והצפון כמו שיתבאר אחר זה, והייתה עת צרה לאלה ולאלה, ולכן הנביא בתתו ההודאה והרוממות לה' יתברך על גאולת עמו באמרו שאון זרים תכניע וגומר, ביאר באיזה מקום ואופן יהיה זה החורבן, ועליו אמר ועשה ה' צבאות בהר הזה משתה שמנים משתה שמרים, שיעיר ה' יתברך רוח האומות לעלות שמה ויקדיש קרואיו להבעלי חיים באותו הר הקדש, ולפי שהנוצרים ההם יצליחו בתחילתם שמה ומרה תהיה להם באחריתם לכן אמר שיעשה הקדוש ברוך הוא להם משתה, ושבראשונה יהיה משתה שמנים ובאחרונה יהיה להם משתה שמרים. וקרוב לזה פירשו רש"י שאמר כשיבואו העמים לצבוא על ירושלים הם סבורים לאכול משתה שמנים ויהפך להם למשתה שמרים ע"כ.

ואמר הנביא שיבלע וישחית הקדוש ברוך הוא ג"כ בהר ההוא פני הלוט הלוט, והוא משל לעמים שיבואו על הנוצרים מפאת מזרח והצפון שהיו מכוסים שמה ועשה עצתם ויועדו יחדיו לבוא ג"כ לרשת משכנות לא להם, ועל זה אמר והמסכה הנסוכה על כל הגויים. וכראות ישראל נקמתם בכל צריהם אשר רדפום לא יזכרו עוד הרוגיהם בגלות ולא יבכו ולא ינדודו עוד על צרותיהם אשר סבלו שמה, וזהו בלע המוות לנצח רוצה לומר המוות וההריגה אשר קבלו בגלותם תשכח מפיהם לנצח ומחה ה' אלוהים דמעה מעל כל פנים, כי לא יבכו עוד על צרותיהם. ואפשר לומר שהפסוק מדובק וקשור עם מה שלמעלה, כי לפי שאמר והמסכה הנסוכה על כל הגויים אמר עליה בלע המוות לנצח, רוצה לומר שאותה המסכה הנסוכה על

כל הגויים והיא החברה אשר נועצו לב יחדיו ויטיעצו לבוא לכבוש את ירושלים, אותה החברה והמסכה הנסוכה שהייתה על כל הגויים יבלענה המוות לנצח, רוצה לומר המוות שיבוא עליהם במלחמה היא יבלע ישחית חברתם ועצתם שלא ישובו עוד אליה לנצח, ותהיה כל כך צרתם וחורבנם שלא יישאר מי שיבכה עליהם, וזהו ומחה ה' אלוהים דמעה מעל כל פנים, ומתוך אותה נקמה חרפת עמו יסיר מעל כל הארץ, ויאמר ישראל ביום ההוא הנה אלוהינו זה קיווינו לו וגו', כי לגודל תשועתם ונקמתם מאויביהם ישמחו ויגילו, והוא אמרו מיד כי תנוח יד ה' בהר הזה, רוצה לומר שיד ה' גבורתו ומגפותיו ינוח באותו ההר על אויביהם, ויחריב את מואב תחתיו במקומו, כמו שידוש התבן בהיותו באשפה שהוא המדמנה, כי באשפה התבן מעצמו ישבר וידוק דק, וזכר מואב בפרט לרוב גאותו, כמו שאמר שמעון גאון מואב גיא מאד. ואפשר ג"כ לפרש מדמנה על עיר גדולה מארץ מואב.

וזכר שתהיה צרת מואב כל כך שיפרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השוחה לשחות, והוא על דרך פרשה ציון בידיה, רוצה לומר שיפרש וישבר ידיו בקרבו ויכה בהם על פניו כדרך המקוננים ויפוצו זרועי ידיו בצרתו מצד אל צד כמו שיפרש השוחה שמכה בידי המים בכוח גדול ובזה ישפיל גאותו. ודבר עוד הנביא כנגד האויב ומבצר משגב חומותיך השח, רוצה לומר המבצר והחומות שהיו משגב אליך, הקדוש ברוך הוא ישח וישפיל אותם לארץ עד שיעשה אותם כעפר האדמה, **ורש"י** פירש שמשגב חומותיך חוזר למואב. וכבר ידעת שהנביאים פעמים ידברו לנוכח ופעמים שלא לנוכח, והנה אמר ומבצר משגב חומותיך שהוא סמוך על סמוך כמו מספר מפקד העם, ויתכן שעל החומה היה משגב שהוא המגדל ועל המגדל מבצר חזק אחר, ולהיותם שלושה, רוצה לומר מבצר משגב חומותיך, אמר כנגדם שלושה מיני השפלה, והוא אמרו השח, השפיל, הגיע לארץ עד עפר. אבל ירושלים לא תהיה כן כי אם בהפך, שביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה, ויאמרו עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחיל, רוצה לומר שבזמן ההוא באבוד הגויים וחורבנם ישוררו ויירונו בארץ יהודה זה השיר, והוא עיר עז לנו, כלומר ירושלים הנחרבה עתה תהיה עיר עז לה', ואם בגלותה נאמר ויאבל חיל וחומה יחדו אומללו, עתה יהיה בהפך שישועה ישית חומות חיל, ומפני שעיר לשון נקבה ועז לשון זכר נראה לפרשו שעיר סמוך לעז שהוא שם להקב"ה שהוא עוזז וגיבור יאמר עיר העז והיכול הוא שלנו וישועה ישית הוא בחילה וחומותיה, ואם בזמן גלותה הגויים באו מקדשה עתה לא יהיה כן כי לא יוסיף יבוא בך עוד ערל וטמא, אבל פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, שהוא ישראל צדיק במעשיו ושומר אמונתו באמת, עם כל אורך גלותו גם יהיה שומר אמונים, מקווה וממתין נחמות הנביאים שניבאו על הגאולה, והוא מלשון ואביו שמר את הדבר. ואולי רמז באמרו גוי צדיק שומר אמונים, שבני הגולה יקומו ויתקבצו לעלות לירושלים, ובאותו טלטול וקבוץ הגלויות וצרות הזמן ההוא שיקראו חבלי משיח ימותו הרשעים והפושעים שבהם ולא יזכו לעלות אל הר ה' כי אם גוי צדיק שומר אמונים והגוי הצדיק ההוא יבא שמה.

וביאר הנביא שבני ישראל בבואם בירושלים יתפללו לאל על שני דברים:
ראשונה שימול לבם הערל ויטה יצרם הרע להיות תמיד סמוך ונכנע לשכלם באופן שלא יחטאו עוד, ועל זה אמר יצר סמוך תצור,

והשני שישים שלום בארץ ביניהם ומשאר האומות, וזהו שלום שלום כי בך בטוח.
 והנביא אומר להם ומבטיח אותם שכן יהיה, והוא אמרו בטחו בה' עדי עד, רוצה לומר אל תבטחו בחומות ירושלים ולא במלכי האומות ואהבתם כמו שהייתם עושים בשבת אבותיכם בקרב הארץ, שזהו מה שהביאם לכל גלות, אל תבטחו בדבר מזה כי אם בה' כי ביה ה' צור עולמים, ולא בדבר אחר, והראיה על שבו החוזק האמיתי כי השח יושבי מרום, רוצה לומר שהשפיל האומות שהיו יושבי מרום בגבהותם, וכל קריה נשגבה הקדוש ברוך הוא ישפילנה עד ארץ ויגיענה עד עפר. ולא עוד, אלא שאותה הקריה יירשוה בני ישראל וירמסוה רגלי עניי עמו, והוא אמרו תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים, ואולי אמר רגלי עני על המשיח שנאמר בו עני ורוכב על חמור, ופעמי דלים על כלל בני ישראל.

ועוד אחשוב שאמר כי השח יושבי מרום על אדום, כי מרום יורה על רומי כי הם שווים בלשון, ושומר קריה נשגבה עליה, כי הנה קריה נשגבה ועיר בצורה ובצורה כולם לשונות מעניין אחד נאמרו על רומי, ואין להפלא אם באו כל הדברים האלה בלשון עבר, בהיות כולם עתידים, שכבר זכרתי פעמים כי כן דרך הנביאים לספר מה שראו כאלו כבר יצא כולו בפועל. הנה התבארה הנבואה הזאת ומבואר מעניינה כפי כל אחד מהפירושים שלא נתקיימה לא בבית ראשון ולא בבית שני אבל היא עתידה להתקיים לימות המשיח.

מבשר טוב השלישי - נבואה ו'

הנבואה השישית תחילתה ארח לצדיק מישרים עד הוי עטרת גאות שכורי אפרים.

ואשר ראיתי אני בפרשה הזאת כפי פשוטה אגיד לך פה שהנביא אחרי שזכר עניין הגאולה וגם רמז בה על תחיית המתים מהאומות כמו שפירשתי למעלה, עשה בנבואתו תלונה כנגד האל וערך עמו משפט על מתי ישראל שמתו בגלות, וגם אותם שנהרגו על קדושת השם לפי שלא נאמר לו עליהם בפרט דבר בנבואתו, ולכן התחיל תלונתו ארח לצדיק מישרים, רוצה לומר הדרך הראוי לצדיק הוא שיעשה הדבר ביושר ואתה אלוהינו תפלו ותשקול במאזני צדק מעגל הצדיק אם הוא ישר אם לא, כי פלו ומאזני משפט לה' לשקול ולפלו המעגל הישר של הצדיק, ואחרי שכן דרכך לעשות וישר יחזו פניך ראוי הוא גם שיהיה אורח משפטיך ישר כמו שאתה רוצה שיהיה דרך הצדיקים, והוא אמרו אף ארח משפטיך ה' קוינך, רוצה לומר כמו שאתה תפלו ושוקל מעשה הצדיקים לדעת ישרם באורחותם ככה אנחנו קיווינו לראות ארח משפטיך וישרם, ולשמך ולזכרך תאוות נפש, כלומר נפשנו נכספה וגם כלתה לראות ישר משפטיך בעבור שמך וזכרך שהוא צדיק וישר ה' כי כן שמך וזכרך. ואמרו עוד נפשי

אויטיך בלילה, הוא ג"כ מאמר הנביא על עצמו, שהיה מעיין ומתבודד בדבר הזה כל הלילה וגם באשמורת הבקר שהוא הזמן היותר מוכן לעיין מפני התכת האדים העולים אל המא, וזהו אף רוחי בקרבי אשחרך. וביאר התועלת שימשך מהחקירה הזאת באמרו כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל, רוצה לומר כי כשיראה בקרב הארץ יושר משפטיך ילמדו ממנו לעשות צדק כל יושבי תבל ויעשו בני אדם כמעשיך בצדק ומשפט ומישרים.

ואחרי שהקדים כל זה ביאר עצם התלונה והתרעומת באמרו יוחן רשע בל למד צדק בארץ נכוחות יעול ובל יראה גאות ה', רוצה לומר וכי דבר ראוי והגון הוא שירוחם ויוחן הרשע שלא למד הצדק מימיו, ובארץ נכוחות שהיא ארץ ישראל יעול ויעשה חמס ולא יהלל גבורתך ולא יודה יכולתך, אבל יאמר בכוח ידי עשיתי, שאינו מייחס הצלחותיו ליכולת האלוהי כי אם לכוחו, והוא אמרו ובל יראה גאות ה', וכיון שהדבר ברשעתו כן, ה' רמה ירך בל יחזיון, רוצה לומר הרימה ירך ויכולתך עליהם כיון שהם בלתי רואים ובלתי מביטים ביכולתך ולא יחזון אותו עוד כל ימי הארץ אם לא תכביד עליהם ענשך, וזהו בל יחזיון, ויהיה הרמת ירך עליהם באופן שיחזו ויבושו קנאת עם, רוצה לומר שיראו ויכירו הקנאה שאתה מקנא על עמך ויענשו צוררי ישראל באש חרוךך והוא אמרו אף אש צריך תאכלם.

ולפי שהנביאים כולם היו מתנבאים על ביאת הגאולה אמר ישעיה שבזה לא נחה דעתו, וזהו ה' תשפות שלום לנו, רוצה לומר אמת הוא ה' אלוהים ידעתי ה' ידעתי שיבוא זמן שתשפות שלום לנו והוא עם מלך המשיח והגאולה כי כל מעשינו מהגלות והצרות הבאות עלינו אתה פעלת אותם לנו ואינם במקרה וכמו שנתקיימו הרעות כך נאמין שיתקיימו יעודי הגאולה ותשפות שלום לנו, אבל עם כל זה עדיין יישאר לי ספק גדול, והוא שבעלוננו אדונים זולתך, והם מלכי האומות בגלות ועם כל תוקף צרותינו לא עזבנו שם אלוהינו ולא פרשנו כפינו לאל זר, וזהו אמרו לבד בך נזכיר שמך, ומה תעשה א"כ לאותם הצדיקים והחסידיים שמתו בגלות ונהרגו על יחוד קדושת שמך הם וצאצאיהם לעיניהם ומה יועילם קבוץ הגלויות אחרי שהם מתו ולא אכלו בטובה, וזהו אמרו בדרך תמיהה, מתים בל יחיו רפאים בל יקומו, רוצה לומר בקבוץ הגלויות, ולא יראו בישועת ה' כיון שאתה פקדת ובהשגחתך השמדת אותם וכל זרעם, וזהו אמרו פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו, ולגויים המרשיעים עשית בהפך כי יספת לגוי נכבדת רחוקת כל קצווי ארץ, רוצה לומר לבני ישראל עשית שמד ואבוד כל זכר ולגויי האומות עשית תוספת עצומה והרחבת את גבולם עד מרחוק, וזהו רחוקת כל קצווי ארץ. ואמר נכבדת שהוא מהנפעל, כאומר כנגד השם האם נכבדת וקבלת כבוד ורוממות לפי שיספת לגוי ורחוקת כל קצוות ארצותם, באמת לא קבלת כבוד מזה כמו שתקבל בתשועת ישראל, וכמו שיאמר הנביא אחר זה עתה ארומם עתה אנשא. וכבר דרשו הפסוק הזה כן בפסיקתא, יספת לגוי נכבדת, אמר לו הנביא ריבון העולם נתת לגוי שלוח שמא קלסך עליה, אתה נותן לו בן אינו מוהלו וכו'.

ולפי שהייתה תלונתו זאת כל כך זרה וקשה נגד השם התנצל הנביא ממנה באמרו ה' בצר פקדוך צקון לחש מוסרך למו, רוצה לומר, ה' אלוהינו עמך בני ישראל בצרה גדולה פקדוך ולכן לחשם ודבריהם הם ממצוקה רבה לפי שמוסריך למו, רוצה לומר הצרות והעונשים הם כולם עליהם, אבל אין זה תרעומת מהעדר אמונה ולא מחוסר האהבה ודבקות באלוהותך, כי הם באמת כמו הרה תקריב ללדת שתחיל ותזעק בחבליה ועם כל צעקתה אינה אויבת לבעלה שסבב לה כל זה, כן היינו מפניך ה', שעם כל הייסורין שתביא עלינו לא נזוז מאהבתך. ועל דרך זה אמר המליץ **הבדרש"י** בתפלת המימין מתדמה מבכירה מצרה מתחללת מחבליה מקללת מאבנים משכבי מזדווג מחרתה מתנחמת מעמלה מאהבה מנשקת.

וזכר הנביא שעם היות שתתדמה האומה לעניין ההרה שתקרב ללדת במה שתחיל תזעק בחבליה הנה יש הפרש גדול ביניהם לפי שההרה היולדת תנחם עם הבן אשר תלד ותשכח חבליה עם שמחת הבן הזכר ואנחנו לא כן כי הרינו חלנו כמו ילדנו רוח, והסבה בכל הצער הזה היא ישועות בל נעשה ארץ ובל יפלו יושבי תבל רוצה לומר לפי שלא נעשית התשועה בארץ ישראל הנבחרת לעמך, ואמר נעשה להגיד שהכול היה על מתייהם, וגם כן היה צערם לפי שלא בא מפלת האומות וענשם, וזהו ובל יפלו יושבי תבל. עד כאן הייתה תלונת הנביא ותרעומתו.

ועליה השיבו השם, יחיו מתיך נבלתי יקומון, רוצה לומר ראה ראיתי עיקר תלונתך שהוא על מתי עמך שמתו בגלות ולא ראו בטובה וחשבת שבל יראו בתשועת השם אך אין הדבר כמו שאמרת מתיים בל יחיו אבל הוא ההפך שבזמן ההוא יחיו מתיך, רוצה לומר מתי עמך שמתו בגלות בידי שמים, ונבלתי שהם הנהרגים על קדושת שמי שעל כן קראם נבלתי בכינוי, אלו ואלו יקומון כולם מקבריהם בזמן הגאולה, ולכן אמר כנגדם הקיצו ורננו שוכני עפר, כי יקיצו משנתם שהוא משל לתחייה וירננו על הגאולה ועל התשועה שיראו בעיניהם.

ולפי שהיה זה קשה לציירו מפאת הגוף שנפסד ושב לעפרותיו לכן אמר עוד כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל, רוצה לומר שיבוא טל מאת ה' יתברך על הארץ ויהיה כוח הטל הוא ככוח טיפת זרע הזכר להתהוות העובר, והעפר הוא בסבת ההכנה שישים הקדוש ברוך הוא בו בדרך נס יהיה כזרע הנקבה באופן שתתרכב האדמה ויעשו בה הגופות באותו אופן שנעשה אדם הראשון עפר מן האדמה. ולפי שהיה זה לזמן רחוק לקץ הימים לכן אמר אחרי זה לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך, כלומר סתום פיך וסבול הגלות וסגור הדלת, הוא קיום המצות שיגינו עליהם. אומנם להודיע כמה מהזמן יהיה תחיית המתים שזכר למעלה אחרי קבוץ גלויות, ועל זה אמר אחריו יחיו מתיך, שבראשונה תהיה נקמת השם

באומות ואחר כך תהיה תחיית המתים, והוא אמרו לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך, רוצה לומר בזמן מלחמות האומות אל תצא לריב מהר, חבי כמעט רגע, כי במעט מהזמן תהיה המלחמה והנקמה היא ויעבור זעם השם הנשפך על האומות באותה נקמה ומיד תהיה התחייה. וביאר עוד העניין באמרו כי הנה ה' יוצא ממקומו לפקוד עוון יושב הארץ, וזה יהיה באותה המלחמה והנקמה, ואחרי אותה ההריגה המופלגת תגלה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד את הרוגיה, שהוא תחיית המתים, וכיון באמרו וגלתה הארץ את דמיה על המתים בגלות בידי שמים ולא תכסה עוד על הרוגיה על הנהרגים על קדושת השם שאלו ואלו יקוצו בתחייה ותגלה אותם האדמה ולא יכסה עוד עליהם עפר.

ומזה התבאר לך אמתת מה שכבר הודעתוך פעמים שיש שתי תכליות בפליאת תחיית המתים:

האחד פרטי באומה שיקומו הצדיקים מהם שמתו ונהרגו בגלות לראות בישועת ה', וכמו שאמר על זה ישעיהו עצמו שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, והנה יתבאר עוד התכלית הזו בדברי זה הנביא וכמו שאזכור.

והתכלית השני הוא כולל לכל האומות, כדי שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי לה' המלוכה ומושל בגויים וכמו שזכרתי.

ואומנם אמרו בכאן אחרי זה ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון, הוא יעוד חורבן האומות, ולפי שהם ברשעתם כבעלי חיים הטורפים והשרצים הגדולים הממיתים לכן קראם נחש בריח ונחש עקלתון, ואין ספק אצלי שלאדום וישמעאל קרא כן, שאחד מהם הוא נחש מתפשט מן הקצה אל הקצה שהוא ישמעאל המושל ברוב ישוב בני אדם, ולכן קראו בריח, רוצה לומר מבריח מן הקצה אל הקצה, ואת אדום קרא נחש עקלתון להיותו מעוקל במעשיו, וכאלו אמר שעם היות שהקדוש ברוך הוא עתה יסביר פנים אל אדום וישמעאל בחטאת ישראל, ועל כן רבו כמו רבו וגדלו עד היותם כלויתן הנחש הגדול. הנה בזמן ההוא יפקוד השם עליהם בחרבו הקשה להחריבם, וגם שאר מלכי האדמה שאינם מאמונתם ולא מהמונם אשר בקצות הישוב יחריב וימס, ולכן אמר והרג את התנין אשר בים. ורש"י פירש שלושת התנינים שנזכרו בפסוק הזה על אשור ומצרים ואדום.

יהיה מה שיהיה יאמר הנביא שה' יתברך ינקום נקמתו מהאומות ויחריבם ואומנם לישראל יפקוד ברחמים, והוא אמרו ביום ההוא כרם חמר ענו לה, כי מפני שדמה אותה ישעיהו עצמו בראש הספר הזה לכרם שעשתה באושים אמר שבאותו זמן יעשה ענבים טובים עד שתהיה הכרם כולה יין, כי חמר הוא היין החזק הטוב, כלומר שיקראו אותה חמר, כי ענו הוא מלשון וענית ואמרת. ועם היות שבזמן רשעת הכרם אמר עליה הסר משוכתו והיה לבער, הנה עתה

לא יהיה כן אבל הוא יתברך יצרנה כאישון עינו, וזהו אני ה' נוצרה, או שהוא היה נוצר אותה בגלות וכן תחת אמרו בזמן רשעתה ועל העבים אצווה מהמטיר עליו מטר, אמר עתה בהפך לרגעים אשקנה, רוצה לומר לרגעים הראויים אשקנה כדי שלא ישטפה גשם שוטף ויפלו העלים מכובד המטר, וזהו אמרו פן יפקוד עליה לילה ויום אצרנה, רוצה לומר תדע לך למה אמר לרגעים אשקנה הוא פן יפקדו עליה בבת אחת ויחסרו העלין שבה אם לחסרון המטר ואם לשטיפת ריביו, ולכן לילה ויום אצרנה מכל הפגעים.

ועוד זכר שאף בגלות לא נהג עימהם ה' יתעלה כפי מעשיהם, והוא אמרו חמה לי אין לי, כלומר לא הייתי מענישם באף ובחמה, כי אם הייתי מענישם באף ובחמה היו מתרבים עליהם כל כך הצרות שיבואו לידי כליה, וזהו אמרו מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד, רוצה לומר שאם היה לי חמה ועם שמיר ושית שהוא משל לחוזק הצרות אלחם עימהם, אין ספק שבפסיעה אחת אציתנה ואשרפנה באש עד כלה, כי מלת אפשעה היא מלשון כפשע ביני ובין המוות, או יחזק במעוזי, רוצה לומר אציתנה ואשרפנה יחד או יחזק כל אחד מהם במעוזי שהוא תורתני ואז יעשה שלום לי, כלומר יעמוד עמי בשלום ואני אברכהו בשלום, וזהו שלום יעשה לי. אומנם הבאים מהגלות ישמחו בשלמותם ולא יחטאו עוד באופן שלא יבואו לידי עונש, והוא אמרו הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, כלומר ייתן שורש למטה ויציץ ופרח למעלה, ומלאו פני תבל תנובה, והוא שירבו ויעצמו במאד מאד, וכפל העניין שזכר במלות שונות באמרו הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרוגיו הורג, רוצה לומר האם הייתה המכה שהוא היכולת הקדוש ברוך הוא הבלתי בעל תכלית, באמת לא הייתה כן מכתו כיון שניצולו ממנה, כי בהיות המכה בלתי בעל תכלית הכוח, אם הייתה ההכאה לפי ערכו תכלם, וזהו אמרו הכמכת מכהו, שהוא הקדוש ברוך הוא הכהו את העם הזה.

ועוד עשה טענה אחרת אם כהרג הרוגיו הורג, רוצה לומר אם הורג ישראל בענשו כמו שנהרגו שאר הרוגי הקדוש ברוך הוא, ורמז בזה לשאר האומות שבחרות אפו יתברך בהם נמחה שמם מני ארץ כסנחריב ועמו ובבל ועמה שנהפכו כמהפכת סדום ועמורה ושאר האומות הרוגי השם שלא נשאר להם שם ושארית, וישראל לא היה כן כי לא באו לידי כליה, אבל בסאסאה בשלחנה תריבנה, כלומר כאשר נלחם הקדוש ברוך הוא באומה זו ונתמלאה סאתם ברשעתם בשלחה, כלומר בשלח אותם מן הארץ והליכתה בגלות הריב אותה לא בעונש וכליה, ואמרו הגה ברוחו הקשה ביום קדים, הוא דבק עם למעלה, והגה הוא מלשון דבור כמו והגיתי בכל פעליך, ושעורו בשלחה תריבנה, בשלחה בגלות הייתה מלחמתה וריבה של אומה זו שדבר והגה הקדוש ברוך הוא, ברוחו הקשה רוצה לומר באפו, ביום קדים רוצה לומר בזמן הקדמון בחורבן ירושלים שאז הגה ברוחו הקשה זה המאמר, והוא בסאסאה בשלחה תריבנה, כלומר בעבור שנתמלאת סאתה, שלוח וגלות תהיה מריבתה, והוא על דרך מה שאמר הנביא מלאכי כי שנא שלח אמר ה' צבאות.

וזכר עוד שגם אותו גלות ושלוח לא היה לתכלית הנקמה אלא לתועלת ישראל למרק עונותיו, והוא אמרו לכן בזאת יכופר עוון יעקב וזה כל פרי הסיר חטאתו, רוצה לומר וזה כל פרי היוצא מאותה מכה וגלות, הסר חטאתו של ישראל, כדי שמזבחות ע"ז שהיו זובחים בהם והאשרים והחמנים שהיו עובדים יהיו מנופצות ונעזבות מהם, והוא אמרו בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות לא יקומו אשרים וחמנים, רוצה לומר שלא יקומו עוד ביניהם אבל יפלו לארץ המה ועבודתם. ורש"י פירש הפסוקים האלה על גלות מצרים, יאמר הנביא הבאים למצרים אשר השריש יעקב נצו ופרחו שם עד שמלאו פני תבל תבואה, הראיתם בגבורתי שכמו מכת האויב ליעקב הכיתי אותו, הם טבעו בניהם במים ואני טבעתי אותם בים, אם כהרג ישראל שהרג פרעה ועמו הורג באמת כן היה בסאסאה בשלחה תריבנה, כאותה מדה וסאה ששלח מצרים את ישראל תריבנה, הגה ברוחו הקשה ביום קדים, דבר וציוה השם בדברו הקשה ביום קדים, ויולך את הים ברוח קדים עזה, לכן עתה בזאת היה מתכפר עוון יעקב לזכות להיגאל כמאז, וזה כל פרי הטוב לו להסיר חטאתו ולשום כל אבני מזבחותיו כאבני גיר המנופצות באופן שלא יקומו עוד ביניהם אשרים וחמנים, וגם נכון הוא.

ואמרו עוד כי עיר בצורה בדד וגו', אחשוב בלי ספק שנאמר על רומי, כי לפי שזכר הגלות והצרות שבאו לישראל בעבור העבודה זרה שעבדו, אמר אחריו שעל זה עצמו, עיר בצורה שהיא רומי, ראש מזבחותם ועבודתם הזרה תהיה בדד, על דרך מה שאמר בירושלים איכה ישה בדד, ועל ארמון האפיפיור והחשמנים אשר בתוכה שהוא מקום קדושתם אמר שיהיה נווה משולח ונעזב כמדבר, עד שמפני חורבנו ושממותו שם ירעה עגל ושם ירבו וכלה סעיפיה, רוצה לומר ואז יאבדו מחשבותיה ואמונותיה של אומה זו וכל עוולה קפצה פיה, כי סעיפיה הוא מלשון סעפים שנאתי הנאמר על המחשבות הכוזבות, ואמר ביבש קצירה תשברנה, להגיד שבבא הזמן והעת הגזור עליה שהוא דומה לזמן הקציר, ביבשו תשברנה ותאבדנה אותם האמונות והסעיפים שזכר עד שלא יישאר איש שימשך אחריהם כי אם הנשים חלושות השכל או העם הסכל כנשים שבאות מאירות אותה בנרות. ולפי שאמונתם הוא דבר יוצא מן המושכל על כן אמר על אדם כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו, רוצה לומר כי אף על פי שמדרך הפועל לרחם על פעולתו הנה הקדוש ברוך הוא לא ירחם עליהם כמו שלא ירחם האדם על בנו כשיהיה חסר הדעת והתבונה, ואמר עושהו על הכנת החמר ויוצרו על השפעת הצורה עליו. **ורש"י** פירש שכאשר ישראל ירחקו מהעבודה זרה מיד עיר בצורה של עשו תהיה בדד, והנווה שהיה משולח מיושביו ונעזב כמדבר שהוא ארץ ישראל, שם ירעה עגל שהוא אפרים והוא יירשנו, וישראל נקרא עגל שנאמר כעגל לא לומד, וכלה סעיפיה, רוצה לומר ענפיה.

וחתם הנביא דבריו בגאולת ישראל ותשועתו באמרו והיה ביום ההוא יחבוט ה' משיבולת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל, רוצה לומר שיחבוט השבילים להוציא החטים מבין התבן, והוא משל להוציא את ישראל מקרב אותם האומות, והנהר הנזכר הוא נהר סמבטיון שגלו שם עשרת השבטים, ויש אומרים שהוא נהר פרת שבארץ אשור, ואמר משיבולת הנהר כי שיבולת הוא שם נאמר על חוזק המים, כמו שאמר ושיבולת שטפתי, והנמשל הוא אמרו ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל, וכמו שאמר ירמיהו ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה. ומאשר אמר ואתם תלוקטו לאחד אחד, רמז באמת אורך זמן הגלות וקשיו עד שיישארו מעט מהרבה ושלא יישאר מהם בגלות אפילו אחד, ועל זה אמר ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל, וכמו שאמר ירמיהו ולא אותיר מהם איש. וזה ממה שיוכיח שלא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני. ואמר עוד שבזמן ההוא יתקע בשופר גדול, והוא משל על התעוררות קבוץ הגלויות, ובאו האובדים שהיו בארץ אשור והנדחים שהיו בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים, והנה לא זכר שאר הנדחים שבשאר ארצות, לפי שכמו שזכרתי כל ישראל היום אם בגלות אדום ואם בגלות ישמעאל, והנביא ספר ראשונה חורבן אדום ואמר עליו הבאים ישרש יעקב ואחר כך ספר מאשר יבואו מארץ אשור ומצרים. הנה התבארה הנבואה הזאת, ועניינה מוכיחים שעתידה היא להתקיים לימות המשיח.

מבשר טוב השלישי - נבואה ז'

הנבואה השביעית היא פרשת קרבו גויים לשמוע עד ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו.

והנבואה הזאת תחילתה והקדמת דבריה תורה על מעלתה ועל עוצם העתידות שנזכרו בה. כי תחילת הדברים קרבו גויים לשמוע ולאומים הקשיבו להודיע שלא נאמרה הנבואה הזאת על בית ישראל ולא על יהודה וירושלים כיתר הנבואות אשר קדמו, אבל שנאמרה על כל הגויים המצירים את ישראל בגלותם, ולכן קראם כולם שישמעו הגזרה העליונה אשר גזר הקדוש ברוך הוא עליהם. ולפי שאינה מיוחדת למלכות אחת כי אם לכל ממלכות האדמה לכן אמר תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צאצאיה, רוצה לומר למען ידעו ויכירו שבגזרת עירין פתגמא, והוא אמרו כי קצף לה' על כל הגויים וחימה על כל צבאם, והיה זה אם לפי מה שנפסדו באמונותיהם ואם מפני מה שהחריבו את ישראל ברוב חלל ושבירה, ולכן בגזרתו העליונה החרימם נתנם לטבח, ושתהיה הפלגת הריגתם כל כך עד שחלליהם יושלכו, רוצה לומר על פני האדמה מבלי קבורה, ומפגריהם יעלה באשם וסירחון רב כפי ריבוי החללים שיהיו אלו על אלו, עד שנמסו ההרים מדמם, והוא דרך גוזמא של רוב הדם היוצא מהחללים על ההרים כאלו ימסו ההרים. ואמרו ונמקו כל צבא השמים, הוא להגיד שאף על פי

שההוראות העליונות יורו טוב והצלחה על אומה מהאומות ההמה, ה' יתברך ישדד משפעים וכוחותם בעניין שהשרים העליונים לא יעילו לאומותיהם ולא ישפיעו עליהם, ועל דרך זו נאמר במכת בכורות ובאלוהיהם עשה ה' שפטים, ואמרו חכמינו זכרם לברכה אין הקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה עד שנפרע מאלוהיה, לא שתבוא השחתה ומפלה בגרמים העליונים ושריהם בעצמם אלא שיתבטלו הוראותיהם מפאת ההשגחה הפרטית, ועל זה אמר כאן: ונמקו כל צבא השמים ונגולו כספר השמים וגו', רוצה לומר שיתבטלו הוראות המערכות העליונות המורות טובה על האומות, או שיעביר אותם השם יתעלה לעם אחר מאוהביו כמו שיעשה אדם בספר אחד שיגלול אותו מפרשה לפרשה כמו שירצה. אומנם אמרו וכל צבאם יבול כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה, אפשר לפרשו על הגויים שזכר למעלה וחימה על כל צבאם, שאותם צבאות הגויים יפלו מעצמם בבא העת הנגזר עליהם. ואם תפרשהו על צבא השמים יהיה העניין שיפלו ויתבטלו הוראותיהם לא הם בעצמם כמו שזכרתי.

האומנם מה יהיה החורבן הזה אשר יבוא על כל הגויים, כבר הודעתוך אותו נאמנה שבאחרית הגלות יתעוררו בני אדום ללכת לכבוש את ירושלים להיותו מקום קדושתם, וכן יכבשו כל ארץ מצרים וגלילותיהם, ויבואו בני אשור וכל ארץ המזרח עליהם למלחמה, אם לנקום נקמת ההרוגים שיהרגו בני אדום מן המצריים ושאר בני ערב שבארץ ישראל, ואם מפני שגם אצל **הישמעאלים** ירושלים ובית המקדש הוא מקום קדושה רבה והוא שער השמים, ולכן כולם יתקבצו ללקחו מיד ה**נוצרים**, ואז תהיה מפלה גדולה בבני אדום וגם בלוחמים בהם, כי מפני שהאשורים החריבו את ארץ ישראל ראשונה והרומיים בני אדום החריבוה בשנית היה מהגזרה האלוהית שבאותה הארץ אשר באו פעמים אחרות להתעולל עלילות ברשע שמה יקבלו עונשם ותהיה נקמת ה' בהם, ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה מישראל כי אם בדם שופכו, מקום הרשע שמה המשפט. ולכן זכר הנביא בכאן נקמת האויבים בכלל, ואחר כן זכר בפרט חורבן אדום אשר יהיה בנקמה ההיא. ואתה תראה שיחזקאל זכר המלחמה הזאת גם כן בכלל, ופרט הריגת האשורים ונקמת ה' מהם, כי כל אחד מהנביאים האלה ראה כללות העניין, וליחזקאל נתגלה יותר פרטיות נקמת אשור, ולישעיה נתגלה בכאן בפרט יותר עניין אדום ונקמתם. והוא אמרו כי רוותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד, ופירשו על זה ה**מפרשים** כי רוותה חרבי אשר בשמים שהוא רמז לגזרתו, והריבוי והשובע ההוא ירד על אדום. ויותר נכון לפרש שחוזר למה שאמר למעלה ונמקו כל צבא השמים, וכי רוותה בשמים חרבי, רוצה לומר לשדד את המערכות המצליחות לאומות, הנה אז על אדום תרד אותו חרב. וקראו עם חרמי, רוצה לומר רשתי, לפי שילכדהו ברשתו וחרמו לעשות בהם משפט. ועל אותה נקמה אמר חרב לה' מלאה דם הודשנה מחלב מדם כרים, רוצה לומר שתהיה חרבו מלאה דם ומחלב העתודים שהוא משל לעמים ולשריהם ומלכיהם.

וזכר שזה לא בלבד יהיה במקום המלחמה, אבל גם בבצרה שהיא הכרך הגדול שברומי יהיה כן, וזהו כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, שהנה אחרי אותה המלחמה העצומה והנקמה הגדולה שתהיה באומות על ירושלים, יתפשטו אם מאותם **הישמעאלים** שימלטו משם, ואם מבני התוגרמים היושבים סמוכים ליון, ויתר בני ערב אשר מעבר לים בחלק האפריקה, ויבואו על רומי ויחריבו אותה. והנה המשיל מלכי אדום לכרים ולעתודים, להיותם דשנים ושמנים מרוב הטובה שבא עליהם שנים רבות, שלא הורקו מכלי אל כלי וריחם לא נמר.

ואמרו עוד וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים, הוא להגיד שהרבה מלכים משאר האומות יתחברו עם אדום לעזרם, וכשל עוזר ונפל עוזר, שגם כן תהיה ארצם רווה ושבעה מדם החללים שיפלו מהם, ועפרם מחלב ידושן, רוצה לומר שעפר ארצם ידושן מן החלב והשומן הנתך מגופי חלליהם כחום השמש. ונתן הסבה בכל זה באמרו כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון, רוצה לומר שנתחברו בזה נקמת השם על היות שמו מחולל בגויים וזהו יום נקם לה', וגם כן שנת שלומים על מה שהחריבו ירושלים ומקדש ה' אשר בציון. והסתכל באמרו יום נקם ושנת שלומים, כי באותם המלות אמר משה רבנו עליו השלום לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו כי ידין ה' וגו'. וזכר שמלבד חרב המלחמה אשר תבוא בהם עוד יצא ה' וילחם בגויים ההם מן השמים, ובצרה הנזכרת גפרית ומלח תישרף כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה, ועל זה אמר כאן ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית וגו', וכן דרשו בילמדנו, ונהפכו נחליה לזפת זו תיברוס וטארסינוס הנותנים על שפת רומי, וכן תרגם **יונתן** ונהפכו נחליה, נחלתא דרומי, והוא המוכיח בביאור שבצרה היא רומא כמו שפירשתי, כי עם היות שמצאנו בצרה אחרת במלכות מואב, שנקראת כן להיותה קריה בצורה, מי המונע שתקרא גם כן רומי ככה, ומי יודע אם כיוונו הנביאים ע"ה לקרוא לרומי בצרה מפני שהמלה הזאת עולה בגימטריא הבי"ת והצד"י והרי"ש שבה רצ"ב, והה"א היא במקום האלפים, לרמז שבשנת חמשת אלפים רצ"ב ליצירת העולם תהיה חורבן רומי, כי כבר הודעתך במעייני הישועה ובישועות משיחו שזכרו חכמים ז"ל מהמגלה שנמצאת בגנזי רומי, והיה בתוכה שתהיה חורבנה בשנת חמשת אלפים ורצ"ב לבריאת עולם, ולהיות זה מקובל אצלם קראו אותה בצרה שעולה אותו מנין. ועליה אמר כאן לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה, לפי שתהיה ענינה כמהפכת סדום ועמורה, וכמהפכת בבל שנהפכה גם כן, ובעבור שהייתה הקריה בצורה הגדולה הזאת מטעה העולם באמונותיה, והיא הייתה בית מושב לחשמנים ולאגמונים ראשי אמונתם, לכן היה משורת הדין שתחרב לנצח נצחים אין עובר בה, ובמקום אגמוניה וחשמניה ירשנה קאת וקפוד וינשוף ועורב ישכנו בה, שהם הבעלי חיים והעופות המקוללים והארורים, ונטה עליה הקדוש ברוך הוא קו תהו ואבני בהו, רוצה לומר לסתור ולהשחית ולבלע ולא לבנות.

ואמרו חוריה ואין שם מלוכה יקראו, חוזר ג"כ לבצרה הנזכרת, וגם זה יוכיח שהיא רומי, לפי שיש בה חורים שהם שרים כמו חורי יהודה, והם החשמנים ואגמונים אשר בקרבה עם האפיפיור שלהם, אבל לא נקרא עליהם שם מלך ולא מלכות, והוא אמרו חוריה ואין שם מלוכה, רוצה לומר חורי בצרה, וביאר הכתוב למה אמר חוריה ולא אמר מלכיה, שהוא לפי שאין שם בבצרה רוצה לומר רומי קוראים לשון ושם מלוכה, וזהו מלוכה יקראו, כי אין מלך מולך עליהם שהנה אותם חורים וכל שריה יהיו אפס, ובמקום שהיו בבצרה ארמונות גדולים לאותם החורים והשרים עתה תעלה בארמונותיה סירים קמוש וחוח במבצרה והייתה נווה תנים חציר לבנות יענה, רוצה לומר שבאותם הארמונות להיותם שוממים מבלי יושב יעלו סירים וקמוש וחוח כמו שעולים במדבר השמם ולא ירעה שם צאן ובקר אבל יהיו נווה תנים ובנות יענה, ופגשו ציים את איים רוצה לומר מיני חיות רעות שונות זו מזו, ושעיר על רעהו יקרא, והוא כנוי לשדים מלשון ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, וכן אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח, שהיא השדה הנקראת בדברי חז"ל לילית, וכן תרגם **יונתן** שעירים וילית על שדים ושדות. וגם זה היה מדה כנגד מדה כי במקום שבבצרה היא רומי הייתה קדושת אלוהי אדום ועצביהם יהיו עתה שדים ורוחות. ויש מפרשים ושעיר על רעהו יקרא, שהם השעירים הבהמיים הנולדים במדברות, והלילית היא עוף צועק בלילה, וכן אמר שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה, רוצה לומר שהקפוז והוא הקפוד האמור למעלה ישב וידור בבצרה לחורבנה, ושם תמלט רוצה לומר תלד מלשון והמליטה זכר, ומליטתה היא הולדת הביצים ההם לצאת האפרוחים כמנהג העופות, ודגרה הוא מלשון קורא דגר ולא ילד, רוצה לומר ששם תוציא הביצים ותשב עליהם ותאסוף אותם ותוציא האפרוחים מבלי שיעבור אדם שימנעה מזה להיותו מקום חרב, וכן שם נקבצו דיות, שהוא מלשון ואת האיה והדיה למינה.

ולפי שהנבואה הזאת הייתה לזמן ארוך מאד לכן אמר הנביא אל תתיאשו מזה ואל תכחישו אותו בחשבכם שהוא דבר בלתי אפשר כפי ישוב העמים והצלחותיהם ומעלת בצרה, אבל דרשו מעל ספר ה', רוצה לומר ספרי הנבואות שכולם נתנו מרועה אחד ולכן קראם ספר ה', רוצה לומר היעודים והנבואות ההמה כי בלי ספק אחת מהנה לא נעדרה, רוצה לומר אחת מכל אותם הנבואות והיעודים לא יגרע ולא יעדר מלבוא, וכן אשה רעותה לא יפקדו מאותם הנבואות ולא יחסרו, לפי שפיו של הקדוש ברוך הוא הוא ציוה אותם הנבואות, ורוחו האלוהי הוא קבצן, והוא יתברך הפיל להם גורל, רוצה לומר הוא הפיל לחיות ולעופות הנזכרות גורל שידורו בבצרה, וידו של הקדוש ברוך הוא חלקתה את בצרה לאותם החיות בקו, והוא דבור המשלי כמו המחלק השדות לעובדי האדמה, או הבתים לאנשים שידורו בהם, ולכן עד עולם ירשוה לדור ודור ישכנו בה. ואז כשתהיה המפלת והחורבן הזה על בצרה ועל ארץ אדום אז ישושום מדבר וציה, רוצה לומר ישושו ערי ישראל שהיו כמדבר וכציה, כי ישושום מלשון ששון, וכן תגל אותה הארץ שהייתה ערבה ותפרח כחבצלת. ולפי שזכר בארץ ישראל שני

דברים השממה והפרח ביאר שתיהן באמרו פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן, ויהיה זה אם מפני השלמות הגשמי אשר ישיגו ויקנו בזמן ההוא, כמו"ש כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל והשרון, שיהיה לא"י כבוד והדר, והעניין שתבנה א"י לתלפיות מעצי הלבנון וכמו שהיה בימי שלמה ויותר הרבה, ואם מפני השלמות הנפשי אשר יקנו ג"כ שהוא יותר עליון, ועל זה אמר המה יראו כבוד ה' הדר אלוהינו, כי כנגד כבוד הלבנון שזכר בגשמי אמר ברוחני המה יראו כבוד ה', וכנגד הדר הכרמל והשרון שזכר בגשמי אמר הדר אלוהינו ברוחני, להגיד שהטובות הגשמיות אשר ישיגו יהיו מכוונות כנגד הטובות הרוחניות שיגיעו אליהם.

ואחרי שהנביא נבא הנבואה העצומה הזאת אמר חזקו ידיים רפות וברכים כושלות אמצו, והוא צווי לחכמי ישראל וגדוליהם בכל דור ודור שבהתארך זמן הגלות ובבא עליהם צרה וצוקה יחזקו הידיים הרפות מהאמונה והברכיים הכושלות מרוב הצרות יאמצו אותם והם ההמון בני הגלות, ואם יהיו ביניהם אנשים חסרי השכל, כדי שלא יתייאשו יאמרו לנמהרי לב ההם חזקו אל תיראו הנה אלוהיכם נקם יבוא, רוצה לומר עתיד אלוהיכם לבא בנקם גדול וגמול אלוהים על אשר סבלתם עול הגלות הוא יבוא וישיעכם, ואז בתשועתו תפקחנה עיני עיוורים, שהם ישראל מתוקף צרותיהם, ואוזני חרשים תפתחנה, ואותם הברכיים הכושלות בגלות ידלגו, וזה שאמר אז ידלג כאיל פסח, ואם מפני עבודתו נאלם דומיה החשה מטוב, תרון לשון אלם, לפי שיבקעו במדבר מים ונחלים בערבה, והיה השרב לאגם, רוצה לומר שהרעב והצמא שהיה להם בגלות תבוא לשבעה, ועשה משל הטובות לשפע מים רבים כשבאים על נפש צמאה במדבר בערבה עד שמרוב המים בנה תנים שמדרכו היה להיות צמא ויבש רבץ החציר ויצמח שם עשב הרבה גדול וקנה וגומא, וכל זה משל לרוב הטובות ולמעלת התשועה ושתמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

וזכר שבאותם המקומות המדבריים שלא עבר שם אדם יהיה שם מסלול ודרך ויהיה הדרך ההוא כל כך טוב שדרך הקדש יקרא לה, וגם לפי שיעבר בו קדש ישראל לה' ולא יעברנו טמא, רוצה לומר לא יעבור באותו דרך אחד מהגויים שהוא טמא ואיך יעבור בדרך הקדש, והנכון שאמר זה על רשעי ישראל שימותו בזמן חבלי המשיח ולא יזכו לעלות לארץ ה' כי אם הצדיקים כמו שאמר: ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, ועל הרשעים אמר לא יעברנו טמא. והמאמר הזה כולו הוא רמוז על יציאת ישראל מגלותם ושישמעו בקול ה' וידבקו בתורתו, והוא דרך הקדש אשר לא יעבר בו טמא כמו שזכר. ואומנם אמרו והוא למו הולך דרך, ופרשוהו **המפרשים** על ישראל, שדרך הקדש תהיה להם בלבד ותהיה סלולה עד שאפילו האווילים והפתאים לא יתעו באותו דרך שילכו בו, ויהיה אווילים כמו פתאים, מלשון גם אוויל מחריש חכם יחשב. ואפשר לפרש והוא למו הולך דרך על הקדוש ברוך הוא, כי הוא ינהגם בארץ ישראל וילך לפניהם יומם לנחותם הדרך, עד שמפני זה ישראל שהם אווילים שלא ידעו דרכיו לא יתעו כי הוא יישר דרכם לפניהם, על דרך ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם.

ואומנם אמרו לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה, הוא משל למלכי האומות אויבי ישראל שלא יעכבו את דרכם ביציאתם מן הגלות, ובזה הדרך ילכו גאולים ואמרו ופדויי ה' ישובון, רוצה לומר שישובו מהגלות אשר ילכו בו, או יהיה פירושו שישובו להיות פדויי ה', כי כמו שבראשונה פדה אותם ממצרים כן יפדה אותם עתה מהגלויות, וכיון עוד בזה שלא תהא עלייתם לירושלים כעולי בבל שעלו ברישיון כורש מלך פרס כי אלה פדויי ה' היו לא פדויי בשר ודם.

והנה אמר ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו, שהם שלושה מאמרים של שמחה, להגיד שיתחברו בביאת הגואל הרנה שהייתה בבית שבנה שלמה, וכמו שאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה, ויתחבר בה גם כן השמחה שהייתה להם בבית שני שהייתה שמחה עולמית, רוצה לומר גשמית מהכבוד והמעלה ואין עוד, ועל שמחה זאת אמר ושמחת עולם על ראשם, ועוד ימצא בה מה שלא נמצא בשני הבתים, והוא שבבתים ההם עם היות שהייתה שם שמחה היו גם כן אליהם תוגות רבות במלחמותם וצרותם, אבל בגאולה העתידה לא יהיה כן, כי אם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. הנה התבארה הנבואה הזאת, ועניינה מוכיחים מחורבן האומות ומפלת אדום ושממות בצרה היא רומי שלא נתקיימו לא בבית ראשון ולא בבית שני ושהיא עתידה להתקיים לימות המשיח.

האומנם שורש הטענה הזאת, ויסוד הבנה זאת הנבואה ונבואות אחרות שבאו בדברי הנביאים הוא, היות רומי וכל עמי איטליאה וכלל הנוצרים בני אדום, והדבר הזה שגור בדברי חכמים ז"ל ומוסכם מהם בתלמוד ובמדרשות כולם מבלי מערער וחולק עליו, עד שאמרו שהרומיים באים מאלוף מגדיאל שהיה מאלופי עשו הוא אדום, וכן דרשו על הברכה שברך יצחק את עשו הנה משמני הארץ יהיה מושבך זו איטליא של יוון, ובפ"ק דמגילה אמר עולא איטליא של יוון זו כרך גדול שברומי, ובפרק אלו הן הגולין דרשו כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום על רומי, אמר ריש לקיש שלושה טעויות עתיד שרה של רומי לטעות וכו', וכן דרשו בילמדנו אותה פרשה כולה על רומי, ופירשו ונהפכו נחליה לזפת זו טיברוש וטארסינוס שנתונין על שפת רומי כמו שכתבתי למעלה, ובויקרא רבה דרשו ונטה עליה קו תהו ואבני בהו על הכרך הגדול שברומי, ובפרקי רבי אליעזר דרשו מי זה בא מאדום ושאר הפסוקים שבאותה פרשה על רומי, וכאלה רבים בדבריהם לאין מספר, לפי שהיה מקובל וברור אצלם שרומי וכל ארץ איטליא נתיישבה מבני אדום. וגם מפרשי כתבי הקדש אשר לנוצרים כך קבלו אותו, וכמו שכתב ניקולאב המפרש הגדול שלהם בעניין מגדיאל אלוף אדום שיצאו ממנו הרומיים.

אך אומנם זה מקרוב חכם מבני עמנו שיצא מכלל הדת במלכויות ספרד, שמו לפניו בישראל שלמה הלוי, ונעשה אחר כך שר גדול בין הנוצרים ואגמון בורגנישיש היה, כדי להחזיק עצמו באמונתו לנגד עמו מלאו לבו לחלוק על זה, והתעצם להכחישו כדי לברוח מנבואות ישעיה ועובדיה וירמיה שניבאו על חורבן אדום, וכתב שחכמי ישראל בשנאתם לנוצרים בדו זה מלבם ושאין להם על מה שיסמוכו בדעת הזה, ועשה טענות לבאר שאין רומי מבני אדום, ואחרי ההתבוננות הטוב נראה לי שיוכל האויב לעשות טענות חזקה מאד בזה האופן לבאר שאין עם רומי מבני אדום, לפי שאם היה מהם הנה יהיה זה אם מפאת ארץ רומי אם יאמרו שהיא הייתה ארץ אדום, או מפאת העם היושב עליה שיהיו מן האדומיים, או מפאת הדת והאמונה שהיה לאדומיים אם לקחוח הרומיים ונמשכו אחריה.

וביאור בטול שלושת הבחינות האלה הוא כן, אם מפאת הארץ לפי שארץ אדום הקדומה היא הר שעיר שנתיישב בה עשו וזרעו, והיא ידועה היום הזה סמוכה לארץ ישראל, ועל כן נאמר בתורה וייקח עשו את נשיו וגו' ואת בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו, כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם, וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום, וכן תמצא שכאשר יצאו ישראל ממצרים והלכו לארץ ישראל סבבו את ארץ אדום, וכמו שאמר: אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר, ודוד המלך ע"ה לפי שהיו בני אדום שכניו הרעים הוא נלחם בהם והכניעם והציב בארצם נציבים, וכל ימי דוד ושלמה ורחבעם ואביה ואסא ויהושפט לא מלך מלך באדום, ועד ימי יהורם בן יהושפט שלפצעו פשע אדום מתחת ידו וימליכו עליהם מלך, ובזמן בית שני מלכי החשמונאים גם הם כפי מה שכתב יוסף בן גוריון משלו על בני אדום והכניסום בברית מילה, וכאשר עלה אספסיאנוס וטיטוס להלחם על ארץ יהודה באו בני אדום לירושלים ונתחברו עם בני יהודה להלחם ברומיים, וכל זה ממה שיורה שארץ אדום סמוכה וקרובה לארץ ישראל והיא בחלק האשי"א, ואומנם רומי היא בחלק האיאורופא, רחוקה משם מרחק עצום, ואינה א"כ ארץ אדום. ואומנם מפאת יחס העם ומשפחתו מבואר הוא שאדום הוא עשו היה מזרע אברהם ומבני עבר ומתולדות שם בן נח כמו שבא בכתובים, אבל הרומיים וכל ארץ איטליה הם מיון מבני יפת שנאמר ובני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס, ובני יון אלישה ותרשיש כתיים ודודנים, וידוע שהכתיים הם הרומיים וכל אנשי איטליה, וכמו שתרגם אונקלוס וציון מיד כתיים, וסיען יצטרחן מן רומאי, ואם היו הרומיים מבני יפת והאדומיים מבני שם מבואר הוא שאינם עם אחד. ואומנם מפאת הדת א"א ג"כ לפי שהאדומיים היו כנענים בתועבות אמונותיהם, והרומיים והנוצרים לא נמשכו לאמונתם ולא השתתפו עימהם בדתם ומעשיהם. וכל זה ממה שיוכיח שהרומיים והנוצרים אינם מבני אדום ולא מבני עשו, לא מפאת ארצם ולא מפאת משפחתם ולא מפאת דתם.

זזהו הכלל היוצא מכל טענותיו, והלצתי בעדו כי הוא לא סדר טענתו בזה האופן אשר סדרתיה פה. ועל זה חרף וגדף המשומד הזה אויב חרף ה' ואת חכמי ישראל וקבלתם ופער פיו לבלי חוק כנגד תורתנו המקובלת, עד שהעיז פניו לומר שאדום הנזכר בדברי הנביאים ביעודים הרעים ביעודי ישעיהו וירמיהו ועובדיה וזולתם נאמר על ישראל, שהם כאשר הרעו והוסיפו לחטא נעשו כבני עשו אבי אדום, עד שאמר שאחד ממייסדי פירוש התורה המקובל במשניות היה רבי מאיר שהיה גר אדומי, ולפי שאנחנו נמשכנו אחר קבלתו ופירושיו כנו הנביאים את ישראל בשם אדום. וכן אמר שבצרה הוא כנוי לכנסת ישראל, כי בעבור שהמשילה הנביא בזמן הצלחתם לכרם ה' צבאות כרם חמר, לכן אחרי חורבנה ושעלה הכורת עליה ובוצרים באו בה נקראה בצרה. וכאלה הרשעיות הסכליות הפליג ולדבר הרבה מאד כדי להוכיח שחורבן אדום המיועד פה ובשאר הנבואות וחורבן בצרה על ישראל נאמר, הפך מה ששמו חכמינו לפרשו על הנוצרים ומחזיקי דת ישוע. והיה סוף דבריו בדברו על חכמי ישראל, חרבם תבוא בלבם.

והנה מי האיש החכם אשר נתן לו האלוהים לב לדעת ועיניים לראות שלא יראה בתעתועים האלה שאין בהם ממש, כי הנה הנבואות המייעדות רעות על אדום הלא הם יורוך יאמרו לך שיהיה זה ענשו על שהרע לישראל, ושבחורבן אדום יצא ישראל מגלותו ויהיה עם נושע בה' תשועת עולמים, תבנה ותכונן עיר ציון. ולהיות כל זה דבר נגלה בנבואות לאשר עיניים לו, מה לנו להשיב על חלומותיו ועל דבריו של המשומד הזה והוא הבל יפצה פיהו, והתימה על זה הרשע, אחרי שבא לבקש תואנה להכחיש קבלת רז"ל בענין אדום, איך לא אמר שאדום הנזכר בנבואות הוא אדום הסמוך לארץ ישראל, ולמה זה הלך אחרי ההבל ויהבל לומר דברים שאין בהם ממש ושכל רואיהם ילעיגו לו, אלא שטבע האמת הכריחו להאמין שהנבואות ההם לא נאמרו על אותו אדום הסמוך לארץ ישראל. אך אומנם מה היא אומת אדום אשר נבאו הנביאים עליה, ראוי ומחוייב הוא להוכיח אמתתו, ויען וביען האמונה הזאת, רוצה לומר היות רומי וכל בני הנוצרים המחזיקים בדת ישוע מבני אדום היא מקובלת בין חכמי ישראל מקדם קדמתה מבלי חולק עליה, חל עלינו קהל המאמינים להשיב על הטענה החזקה אשר זכרתי בראשונה. ואני דרשתי מדברי חכמינו ז"ל חדשים גם ישנים ולא מצאתי בפיהם דבר בתשובת הספק העצום הזה, כי עם היות שהרמב"ן כתב וכן הר"ן והרד"ק שהרומיים הם בני אדום, לא נתנו טענה ולא ראייה לדבריהם, ולכן קמתי אני להשיב על דברי הצר הצורר הזה כפי סברא הגוברת, וממה שראיתי בדברי המספרים.

ואמרת ששעם היות שמפני אורך הזמן לא נמצא בספרי דברי הימים אשר לרומיים באי זה אופן מההשתלשלות נתיישבו בני אדום ברומי ובארץ איטליא, לא מפני זה ראוי להכחיש דברי חכמינו הקדושים בקבלתם, כי כבר כתב אישיר"ו, חכם קדמון וגדול מגדולי הנוצרים, במאמר החמישי מספר הטימולוגי"אש אשר לו מאמר ראוי לזכרו, והוא אמרו אין ראוי לגנות

ולהכחיש דברי המספרים הקדמונים במה שימצא בפייהם מהתחלות האומות וגויי הארצות ותמורתם אלו באלו, כי רומי העיר רבתי עם לא ידענו באמת משפחת עמה, האם באו הטרוי"יאני והתיישבו בה כדברי שאלושטי"ו, או היו אנשי א"י באנדרו שבנאה כדברי בירג לי"או או מאנשי רומולו כדברי אחרים. ואם במדינה הרשומה ההיא, שרתי במדינות, לא נודע עד היום באמת יחוס עמה ומשפחתה, בשאר מדינות מה יהיה, כי הנה אריכות הימים וקדמוניות הזמן יוליד הטעות והסכלות בדברים, ואלה הם דבריו. וכן נאמר אנחנו, הנה גויי הארצות הם תמיד בתנועה, נעתקים מפה אל פה, ועם היות איטליא ארץ הכתים ומבני יון בראשונה ובתחילת הבריאה וימי המבול, מי המונע שאחרי כן באורך הימים באו עמים מבני אדום ונתיישבו בה, כל שכן שכבר מצאנו לזה סמך גדול בדברי **יוסף בן גוריון** שכתב שכאשר עלה יוסף ואחיו ממצרים לקבור את יעקב אביהם וחיל גדול מהמצרים עימהם יצאו אליהם בדרך אלופי עשו וילחמו עימהם, ותכבד יד יוסף עליהם וילכוד את צפו בן אליפז בן עשו ואת בחוריו ויביאם אסורים מצרימה, ויברח צפו ואנשיו ממצרים ויבאו אל אפריקא אל אגניא"ס מלך קארטאגי"נה ואפריקא וקיבל את צפו בכבוד גדול וישימהו שר צבאו, והיה צפו לוחם מלחמות המלך כנגד הכתים הם אנשי איטליא שהיו אויבים לאנשי אפריקה וקרטיגי"נה, וינוסו מפניו, וכן כבש את בני תובל היושבים בפישא, והנה הכתים בראותם הצלחותיו במלחמות וכל מעשה תקפו וגבורתו המליכוהו עליהם ויקראו את שמו צפוגאנוס, כי כנוהו בשם כוכב שבתאי שהיו עובדים בימים ההם בחשבם שהיה בו כוחו ורוחניותו, וימלוך על הכתים חמשים שנה בבקעת קאנפנייאה, והוא היה המלך הראשון אשר מלך באיטליא, וכפי דעת רבים מהמספרים הוא אשר בנה גינ"ובא וקראה על שמו ונקבר שמה היא קבורת גאנוס הידועה עד היום הזה, ואחריו מלך בנו וכן נמשכו המלכים אחרים מזרעו, וכפי קבלת חז"ל היה אחד מהם אלוף מגדיאל שהתחיל ראשונה בישוב רומי המדינה קודם בא רומולו אשר בנה חומותיה והציב דלתיה. הרי לך עדות ברורה מדברי **יוסיפון**, שהיה ראש המספרים גם אצלם, שארץ הכתים מלכו מבני אדום, ואין ספק שבמלוך שמה מלכים אדומיים יבואו עמים רבים מארץ אדום להתיישב באיטליא בסבת המלכים המולכים בה, וירבו וישרצו ויעצמו במאד מאד ותמלא ארץ איטליא אותם, ומהם נבנית רומי.

ואתה תדע שבספרי דברי הימים אשר לרומיים נמצא זיכרון זה גאנוס, וכתוב שהוא היה המלך הראשון באיטליא, ושהיו קוראים לו אב האלוהות ואלוהי האלוהים ושער השמים, ושעל שמו עשו התחלת השנה בחדש מיוחד וקראוהו גיגי"רו על שמו. ועניין זה כולו שהיה הוא המלך הראשון בכל הארץ ההיא וגדול למלכים ולמושלים, ולפי שהיו קוראים אלוהות לאנשים שהיו להם כוחות עצומים בדבר מן הדברים והוא היה בארץ ההיא ראשון להם לכן היו קוראים אותו איש האלוהות ואלוהי האלוהים, ולהורות על הורדת שפע כוכב שבתאי שהיה בלשונם גאנוס, עליו קראוהו כן, וכנוהו בשער השמים אבל לא זכרו דבר ממשפחתו ועמו ולא מארץ מולדתו כמו שזכרו בשאר מלכי איטליא, ולבד זה אמרו שבא גאנוס מארץ המזרח, וגם זה

מורה על אמתת דברי **יוסיפון** כי הוא בא ממצרים ומארץ אדום ראשונה. גם אתן לך ראייה אחרת על אמתת זה, מאשר הם כתבו שכאשר בא גאנוס מארץ המזרח לאיטליא היו אלף וחמש מאות שנים קודם לידת ישוע הנוצרי, צא וחשוב ותמצא שהיה זה שש שנים אחרי מות יעקב וקבורתו ומלחמתו עם יוסף, ונמצא האמת מסכים מכל צד שאותם השנים היה במאסר במצרים ובארץ אפריקא כדברי **יוסיפון**. וכן אחשוב אני שלאטינוס שהיה גם כן ממלכי איטליא, שהיה לשון הלאטין, ומכתבו היה מהאדומיים כי ביניהם היה מורגל זה השם כמו שאמר אלוף לוטן.

הנה הצגתי לפניך הדברים האלה כולם למען דעת כי אבותינו הקדושים אמת יהגה חכם אין בהם נפתל ועיקש, ושעל זה נבא יצחק באמרו לעשו הנה משמני הארץ יהיה מושבך שהיא איטליא של יון שבאו בניו להתיישב שמה. והמתרגם בשישי ושמחי בת אדום, שתרגמו על קוסטאנטינה דאתבניא בארמיניאה ועל רומי דאתבניא באיטליא, אמר על שתיהן דאתמליאו אוכלוסין מבני אדום, גלה בזה שעם היות הארץ ההיא מארץ יון הנה באו עליה אוכלוסין ועמים רבים מבני אדום ונתמלאה מהם, ומאיטליא הלכו לקוסטאנטינה בימי הקיסר קוסטאנטינו שהלך לשם מרומי עם כל חילו ובנה את עיר קוסטאנטינה, וכמו שהתבאר במאמר מעיני הישועה. ולמה יתמהו מביאת אוכלוסי האדומיים מארץ המזרח להתיישב באיטליא, כי הנה בני תובל כתב גם כן **יוסיפון** שבאו משם ונתיישבו בפי"שא, ושמבני תירס יצאו האנגלישיש שהלכו להתיישב באנגלאטירא שהיא בקצה המערב, ושמבני תרשיש באו להתיישב בטושקאנה, ונראה שכן באו האדומיים להתיישב בארץ איטליא ומזרעם בנו רומי ועדות ביהוסף בן גוריון שמו, וכמו שבא סנחריב ובלבל את העולם כך נתבלבלו העמים באורך הזמן בסבות אחרות.

הנה התבאר מזה שהאיטליא עם היותה בראשונה מבני יון כבר נעשית ארץ אדום מפאת המלכים שמלכו בה ונאחזו בתוכה, והעם היושב בה אם היה בימים ההם מהכתים הנה אחרי כן האדומיים נתיישבו בה והם גם כן מבני אדום, כמו שארץ יון עצמה, שבשנים קדמוניות הייתה ליונים ועמה כולה בני יון, הלא עתה היא ארץ פרס או ארץ תוגרמה, לפי שהפרסיים הנקראים היום טורקוש מלכו בה ותמלא הארץ אותם.

ואומנם מפאת הדת והאמונה אומר אני שראוי היה לקרוא ה**נוצרים** בני אדום זרע עשו לפי שהאומות יכנו אותם הנביאים כפי מעשיהם. הלא תראה שהנביא ישעיה קרא לבני דורו קציני סדום עם עמורה, ויחזקאל אמר כנגד ישראל זאת חטאת סדום אחותך, ולא היה ישראל אח סדום במשפחתם כי אם במעשיהם.

וכבר נמצאו דימויים מתייחסים בין הרומיים וישראל כמו שהיו בין עשו ויעקב:

הדימוי האחד, שכמו שהשתתפו עשו ויעקב מפאת אביהם ואמותם, ככה אומת הנוצרים והישראלים משתתפים בשאב אחד לכולם באמונתם, הוא אלוהי האלוהים כי כולם משערים במציאות הסבה הראשונה ופונים אליה, בלתי עובדים לכוכבים ולשרים העליונים, וגם תורה אחת להם, לפי שאלו ואלו קיימו וקבלו תורת משה לאמתות.

הדימוי השני, שכמו שעשו היה עובד את אביו במרמה כמו שאמר: כי ציד בפיו, ויעקב איש תם יושב אהלים, ככה אומת הנוצרים והרומאיים באמונתם ודתם עובדים לאלוהיהם במרמה ודעות בלתי אמתיות אשר לא כדת, ובני ישראל דבקו באלוהיהם דבוק אמת באמונה ישרה. **והדימוי השלישי**, שכמו שעשו לקח לו נשים מבנות כנען מהחתי והחוי ובת ישמעאל ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה, ככה בממשלת הרומיים נתקבצו אומות מתחלפות, עמוניות מואביות חתיות ומבני ישמעאל ושאר העמים, והיו מכעיסים את המקום ברוך הוא ומגדפים תורתו, אומנם יעקב לקח לו נשים ממשפחתו ומבית אביו והיה השתלשלות עמו ויחוסו נקי זך ולא עבר זר בתוכו.

והדימוי הרביעי, שכמו שבהיות עשו ויעקב בני יצחק הנה הבכורה והברכה זכה בה יעקב ולא זכה עשו כי אם לברכת הטובות הגשמיות, ככה בני ישראל זכו אל הדבוק וההשגחה האלוהית והברכה העליונה, ואומנם הנוצרים לא קבלו ממנה כי אם הטובות הגשמיות בלבד לא הנפשיות.

והדימוי החמישי, שכמו שעשו היה שונא ליעקב ומתנחם ומבקש להרגו, ככה היו הרומיים עם בני יהודה צרים ואויבים להם והם החריבו ארצם והגלו אותם. הנה א"כ נתיישרה רומי וכל איטליא מבני אדום ומלכו מלכיהם והתנהגו במנהגיהם ואת דתי עשו תורותיו וחוקותיו עשו כמוהו, ומה אוסיף עוד לדבר.

והנה חכמי האמת קבלו שנפש עשו נתגלגלה בישוע הנוצרי, ולכן היה במדברות איש שדה, והיה איש ריב ומדון לחכמי הפרושים, ואולי שעל זה נקרא ישוע, שאותיותיו הם אותיות שם עשיו במלואו, ומפני זה כל המחזיקים בדתו ועובדים אותו היה ראוי שיקראו בני אדום, כיון שישוע הוא עשו ועשו הוא אדום. והנה ברומי הייתה התחלת הדת הזאת ושורשה, וקיסרי רומי ומלכי הנוצרים קבלו אותה ראשונה, ולכן כל הנוצרים המאמינים בדת ישוע הנוצרי הם בלי ספק בני אדום בני עשו.

אמרו בב"ר, ויצא הראשון אדמוני, כתוב מדוע אדום ללבושך, הוא אדום ותבשילו אדום וארצו אדומה, גיבוריו אדומים, לבושיהם אדומים, ופורע ממנו אדום בלבוש אדום. הוא אדום, שנאמר ויצא הראשון אדמוני. תבשילו אדום, הלעיטני נא מן האדום. ארצו אדומה, ארצה שעיר שדה אדום. גיבוריו אדומים, מגן גבורהו מאדם. לבושיהם אדומים, שנאמר אנשי חיל מתולעים. ופורע ממנו אדום, שנאמר דודי צח ואדום. בלבוש אדום, מדוע אדום ללבושך. העירו בזה הבחינות אשר בעבורם נקרא עשו וכל עמו הנקראים בשמו אדום, והוא לפי שהיה

מושל עליו מאדים ולכן נולד אדמוני, ונפשו מאכל אדום תאוה, כי המזון ראוי שידמה לניזון והארץ אשר גר בה הייתה תחת מאדים, וגם אחרי כן הגיבורים אשר יצאו ממנו ומלכו באיטליא כולם היו ממשלת מאדים, כל הורג נפש וכל נוגע בחלל, והם מלכי איטליא וקיסרי רומי לבושי תולעת שני כי כן היה מנהגם ברומי עד היום הזה, ולהיות ישוע הנוצרי תחת מאדים היה דמו בראשו ונהרג הוא ותלמידיו ושלוחיו ועמים רבים מהנמשכים אחריו. ומכל הצדדים והבחינות האלה הייתה רומי וכל ארצות האיטליא וכללות הנוצרים בארצותם לגוייהם אשר החזיקו בדת ישוע הנוצרי ואמונת רומי מבני אדום.

וכבר כתב **הרמב"ן** בזה בחינה אחרת והיא שהאדומיים שהיו שכנים לארץ ישראל המה קבלו ראשונה על עצמם אמונת ישוע הנוצרי, כי בהיותם נימולים מימי הורקנוס היו תמיד מתחברים לאנשי ירושלים, ולכן שלוחי ישוע הנוצרי ותלמידיו בבורחם מירושלים הלכו לארץ אדום ופתו את האדומיים עד שהכניסו אותם בדתם ואחריהם נמשכו הרומיים, ולכן נקראו כולם אדום בשם האומה שקבלה ראשונה האמונה ההיא, ואין ספק שלא בדה זה **הרמב"ן** מלבו, אבל היה הדבר הזה מקובל אצלו, ואולי ראה אותו בספר מדברי הימים ההם. סוף דבר המפורסם אבל הכול כמו שזכר **הפילוסוף**, אי אפשר שיכזב, ולכן בהיות שזה לנו אלף וחמש מאות שנה ויותר מזה, שהיה שגור בזמן בית שני ואחריו תמיד שרומי הייתה מבני אדום מבלי חולק ולא מערער עליו, מבואר הוא שהיה הדבר פשוט וברור אצלם שהאדומיים נתיישבו ונתפשטו ומלכו על רומי וכל הארצות האיטליא ושאר הארצות הנקראות היום ארצות הנוצרים, ולכן קראם כולם בני אדום ובאו ויבאו עליהם יעודי נבואות אדום בהכרח. והוא מה שרציתי פה לבאר, והארכתי בו, להיות הדרוש הזה הכרחי בידיעת אמתת הנבואות ולהסיר מעלינו תלונות המזייפים אותם.

מבשר טוב השלישי - נבואה ח'

הנבואה השמינית בפרשת נחמו נחמו עמי וגו', ושאר הפסוקים שבאו בפרשיות עד פרשת העניים והאביונים וגו'.

הנה בקשור הנבואה הזאת עם עניני חזקיהו שקדמו אליה מבואר שאחרי שזכר מפלת סנחריב ותשועת בני ירושלים מידו, ומה שקרה עוד לחזקיהו עם שלוחי מלך בבל, ומה שיעדו הנביא מהגלות העתיד להיות לבא אחריו, שעוד תבוא גאולה אחרת יותר גדולה מאותה שהייתה בימי חזקיהו ואז יצאו בניו מהגלות שנגזר עליהם.

אומנם במדרש שיר השירים נתנו בו טעם אחר, אמרו נחמו נחמו עמי, מה כתיב למעלה מן העניין ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר ה' אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת בימי אמר הקדוש ברוך הוא אל חזקיהו צרכך בקשת נחמו נחמו עמי שאין אתם צריכין לתפלתו של

חזקיהו שאני מנחם אתכם. והנה כפל נחמו נחמו אם כנגד שתי הגלויות שגלו ישראל בחורבן ראשון וחורבן שני ואם לחזק עניין הנחמה. אומנם אמרו דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה וגו', אפשר לפרשו בשני פנים:

האחד שאמר הקדוש ברוך הוא כנגד הנביאים וחכמי הדורות גדוליהם שינחמו את העם ושידברו על לבם דברי פיוס ודברים טובים, דברים ניחומים כדי שלא יתייאשו בגלותם מתוקף הצרות, והוא על דרך חזקו ידיים רפות וברכיים כושלות אמצו, וציוה שמלבד הפיוס עוד יקראו אותם לשוב אל ה' וללכת אחריו באופן שלא תתעכב תשועתו מצדם, וזה שאמר דברו על לב ירושלים, כנגד הפיוס שיזכור, וקראו אליה לתשובה ולמעשים הטובים כמו שיזכור גם כן אחר זה. ואמר בעניין הפיוס שלש בשורות טובות לנחמה:

האחת כי מלאה צבאה רצה לומר שירושלים אף על פי שעתה היא חרבה ושוממה ומבלי בניה היא יושבת הנה בזמן הגאולה תהיה מלאה מעמה ומצבאה מלשון כל יוצא צבא בישראל.

והשנית שיכפר ה' יתברך בעד עונותיה ויסלח לכל חטאותיה, וזהו כי נרצה עונה, שהוא מעניין כפרה וסליחה, מגזירת ונרצה לו לכפר עליו.

והשלישית שיאמר אליה כדי לפייסה כי לקתה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה, רוצה לומר שלא היו רעותיהם מקריות אלא השגחיות מאת השם ושלקו כפלים ממה שפשעו, כי עם היות שלא היה הדבר כן כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו, כדי לפייסם ציוה שיאמרו כן. ואולי אמר כפלים בלשון רבים כנגד שתי גלויות. והעניין כולו שכבר מרקו עונותיהם ונשאר הקדוש ברוך הוא כאלו לוח מהם וחייב להשלים להם טובות על מה שקבלו מהעונשין יותר מהראוי.

ואחרי שזכר דברי הפיוס הזה שידברו על לבה זכר עוד הקריאה אשר יקראו אליה, באמרו קול קורא במדבר פנו דרך ה', רצה לומר לא תהיה הקריאה ממילות מיוחדות אלא מאותו קול שהיה קורא במדבר סיני משמירת התורה ומצוותיה, כמו שאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי, אותו הקול עצמו משמירת התורה קראו עתה אליהם לאמור פנו דרך ה', רוצה לומר הנה אלוהיכם בא יבא ולא יאחר ובלבד שאתם לא תשימו לו מונעים בדרך ולא יעכבו עונותיכם את תשועתו, וזהו ג"כ ישרו בערבה מסלה לאלוהינו, כדי שתבוא תשועתו מבלי עוון מונע ומעכב אותה, ואם תעשו כן כל גיא יינשא וכל הר וגבעה יושפלו, שהעם השפל בגלות כגיא יינשא בתשועתו, והאומות אשר הם כהרים וכגבעות הנישאות יושפלו במפלתם, והצרות שסבלו ישראל בגלות יהיו זכויות אליהם וישובו לתועלתם, ועל זה אמר והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה, שהוא תאר לדברים המזיקים שישובו מועילים אליהם. ובזמן ההוא יגלה כבוד ה' יתברך שהוא תשועתו ואמתת אמונתו לא לבד לישראל אבל גם לכל האומות, והוא אמרו וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר. זהו הדרך הראשון מהפירוש בכתובים האלה:

והדרך השני בפירושה שאמר נחמו נחמו על שתי מיני נחמות שינחמו הנביאים את ישראל בתקוות גאולתם. ועניין זה שהגאולה יש לה שני זמנים להיות כמו שביארתי במאמר ישועות משיחו:

האחת היא זמן האפשרות, שאם ישראל ישובו בתשובה מיד נגאלים, וכמו שאמר: היום אם בקולו תשמעו,

והזמן השני הוא בהגיע עת הגזור לפניו יתברך שאז תהיה הגאולה מחויבת והכרחית, שנאמר כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה, ועל שני הזמנים ההם דרשו בפרק חלק אני ה' בעתה אחישנה, זכו אחישנה לא זכו בעתה. ועליהם אמר נחמו נחמו עמי, רוצה לומר בשתי נחמות:

האחד שיודיעם שיש גבול ותכלית לגלותם בהשלמו יגאלו בהכרח, ועל זה אמר בביאור הנחמה הראשונה, דברו על לב ירושלים שהם דברים מתיישבים על הלב, **ועל השנית** אמר וקראו אליה, שתשוב בתשובה כדי שיהיו נגאלים.

וביאר הנחמה הראשונה באמרו כי מלאה צבאה כי נרצה עונה, רוצה לומר שלא היה גלותם לאין תכלית אבל ימלאו ימיו וזמנו, ויהיה צבאה מלשון זמן, כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ, ואמר כי נרצה עונה, אם לבאר איך מלאה צבאה ואמר שהוא לפי שנרצה עונה, רוצה לומר שנשלם מירוק עונותיהם, ואם שיהיה נרצה מלשון רצון, יאמר שאם יגיעו בגלות לזמן הגזור ולעת הפקידה הנה יהיה זה לפי שכנסת ישראל רצתה בעונה והחזיקה בו ולא עזבתו, כי אם היו עוזבים עונם ושבים אל ה' היה ממחר גאולתם, ועל זה עצמו אמר כי לקחה מיד ה' כפליים בכל חטאותיה, שכפלים הוא רמז אל הריבוי והפצר הצרות אלו על אלו, או כפליים ממה שיהיה הרצון האלוהי להענישם, אבל היה כל זה בכל חטאותיה, כי חטאותיהם סבבו הכפל הרעות ורוביים, וכמוהו בלשון התורה ויספתי לייסרה אתכם שבע על חטאותיכם, שפירושו ויספתי לייסרה אתכם שבע רוצה לומר הרבה ייסורין ויהיה זה על חטאותיכם, וכלל דברי הנחמה הזאת היא שאם יגיעו עד קץ הגלות הנה יהיה בסיבת הפצרים בחטאותיהם.

אחרי זה זכר הנחמה השנית שעליה אמר בתחילת הנבואה וקראו אליה שהיא מזמן הגאולה האפשרי התלוי בתשובה ומעשים טובים, ועל זה אמר קול קורא במדבר פנו דרך ה', כי הנה קרא והמשיל את האומה כמדבר החרב והשמם וכערבה היבשה אין כל, יאמר אף על פי שאתם חרבים ושוממים כמדבר כערבה, קול ה' קורא אתכם שתטיבו דרכיכם כדי למהר את הקץ, אם אתם לא תטרידו דרכו ולא תעכבוהו, ואמר פנו דרך ה' על האמונות, ישרו בערבה על המעשים. ונתן אליהם לתקן מעשיהם ומידותיהם העצה שנתן **הפילוסוף** בשני **מספר מדות**, שבהיות האדם נוטה אל אחד מהקצוות ידריך עצמו לקצה המנגד באופן שכאשר יעזב לטבעו יישאר במיצוע המידותיי הישר, כי יקרה לו כמו שיקרה למיישרי המקלות המעוותות שיטו אותם הרבה לצד ההפכיי כדי שיישארו על השווי והיושר במיצוע. ועל כדומה לזה אמר

כל גיא יינשא וכל הר וגבעה ישפלו, שהוא משל למעשים והמידות כולן בהיותם נוטים אל קצה מהקצוות מהתוספת והחיסרון שייעתקו עצמם מן הקצה אל הקצה כמו הנעתק מקצה השפלות אל קצה הגובה או בהפך, וכאשר תעשו זה אז יהיה העקוב למישור והרכסים לבקעה, כי יישארו בשווים מבלי תוספת ולא חיסרון.

וזכר הנביא שכאשר יפנו דרך ה' בזה האופן יזכו מהרה לתשועה והגאולה, ועל זה ונגלה כבוד ה' ויראו וידעו כל בשר כי פי ה' דבר מה שדברו הנביאים כולם על זה ושמתו היו דבריהם, וקרא לגאולה כבוד ה', לפי ששמו בגלות מחולל בגויים. ואומנם אמרו עוד קול אומר קרא ואמר מה אקרא, ענינו אצלי באמת שרמז הנביא בזה שיעמוד זמן ארוך שתפסק הנבואה והנביאים לא ימצאו חזון מה' מפני היותם בחוצה לארץ והשכינה נסתלקה מבית המקדש שמשם היה מקור הנבואה, כי הנה כל מי שניבא לא ניבא אלא בה או בעבורה, כמו שזכר החבר לכוזר, ולכן אמר כאן שבזמן הגאולה הרוח הנבואי יחול בנביאים כימי קדם, וזהו אמרו קול אומר קרא, שיקומו הנביאים ויקראו נבואותיהם בקול רם כסוד אלוה עלי אוהלם, ושהנביא יאמר מה אקרא כל הבשר חציר, רוצה לומר מה אקרא ומה אנבא לישראל כיון שכולם כבר שוללו מכל מעלה וכבוד והם כמו החציר, וכל המצות והמעשים הטובים שהם עושים בגלות לא יועילו להם להביא גאולתם, והוא אמרו כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה. וביאר אופן הדמיון ההוא באמרו יבש חציר נבל ציץ, שהם ומעשיהם כולם יבשים וכלים מאליהם, כי רוח ה' נשבה בו, רוצה לומר לפי שרוח חרון הקדוש ברוך הוא וגזרתו נשבה בעמו ולכן הם כלים כחציר השדה ומה להם אם כן לנבואה כי בהיותם כלים ונפסדים לא יראו עוד בטובה והוא אמרו אכן חציר העם.

והמאמר הזה מוכיח שלא תהיה הגאולה כי אם אחרי שהעם יפסד ויגיע לתכלית העצום מהאבדון מפני אורך הגלות ותוקף צרותיו, ולכן אי אפשר לפרשו על הבית השני, כי לא יבש חציר נבל ציץ, כי היו ביותר מעלה והכבוד ממנה שהיו אחרי עלותם שמה, והייתה תשובת ה' יתברך אליו יבש חציר וגו', רוצה לומר אף על פי שיבש חציר נבל ציץ כמו שאמרת, דבר אלוהינו יקום לעולם ולא יבאו לידי כליה כי עתידים הם להיגאל על כל פנים, ולכן על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון וגו', כי היה הנביא ממאן ללכת בשליחותו ונבואתו בראותו ישראל מוכנים אל הכליה וההפסד, ולכן הזהירו ה' יתברך שעכ"פ ישמיע נבואתו כמו המבשר העולה על הר גבוה להרים קולו ולהשמיע אותו למרחוק, ואמר עלי לך מבשרת ושאר הדברים כולם בלשון נקבה כנגד הנבואה, שהיא תבוא לבשר את ציון וירושלים בישועתם, ועליה אמר הרימי אל תיראי, רוצה לומר אל תפחדי שמא תכזב בהבטחתך. **והמפרשים** אמרו שירושלים וציון שהייתה עיקר המלכות תהיה המבשרת לכל ערי יהודה שקרובה ישועתם לבוא, וכל זה דבור המשלי לפרסום התשועה והיגלותה. וזכר ערי יהודה ולא ערי ישראל לפי שעיקר המלכות יהיה לבית יהודה, כי מלך אחד ימלוך עליהם מבית דוד. והבשורה היא אמרו הנה אלוהיכם

וגו', רוצה לומר עם היות שעד עתה אלוהיכם הסתיר פניו מכם הנה עתה בא יבא ויושיעכם, וזהו הנה אלוהיכם כלומר הנה הוא בא לשכון בתוכם.

ואומנם אמרו עוד הנה ה' אלוהים בחזק יבא, אפשר לפרש בית בחזק, שהיא בית הכלי, כאלו אמר ביד חזקה יבוא, ולכן סמך אליו וזרועו מושלה לו. או תהיה בית בחזק במקום ה"א, וכבר זכר רבי יונה השימוש הזה, והביא מהם, כשמחת בקציר, כי היום יקדש בכלי, אם עוד רבות בשנים, לראותכם בדרך, ויהי בדבר הזה לחטאת ירבעם, והוא שימוש אמת. ויאמר הכתוב בזה הנה ה' אלוהים החזק יבוא, והוא ע"ד הוא יבוא ויושיעכם, ואמר וזרועו מושלה לו, להגיד שעם היות ישראל כחציר וכציץ היבש שאין בהם כוח להלחם באויביהם הנה זרועו של הקדוש ברוך הוא מושלה לו והוא ילחם להם, ועל זה הדרך אמר ישעיה עצמו ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרועי וגו', וכנגד הנקמה שיעשה באויביו אמר הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, כלומר שהוא יתברך מבלי אמצעי יחרימם כמו שהיה עניין מכת בכורות.

אומנם לישראל יקבץ נפוצותיהם בחמלה רבה, ולזה אמר כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים וגו', והנה המשיל הקדוש ברוך הוא כרועה שירעה עדרו, לא שירעה צאן של אחרים בעבור שכר שיתנו לו, כי אם כרועה אשר ירעה את עדרו ממש, שירחם יותר עליו מפני שהוא צאנו, ולכן אמר הנה שכרו אתו, כי אין לו לבקש שכר מאחר, ופעולתו לפניו, כי הוא רועה את אשר לו ולכן יהיו עיניו ולבו שם, ובזרועו יקבץ הטלאים ובחיקו יישאם, והעלות, שהם היולדות ינהלם לאטם כפי חולשתם. וזה רומז שהכוח והחזק הוא לאל יתברך מעצמו ואינו מקבל אותו מזולתו כשאר שרי מעלה, והוא המנהיג את עמו המיוחד לו, ומפני חולשתו בצרות הגלות ובפתיית עונותיו לא המשילו בשור או כשב או עז שיש בהם חוזק מה, כי אם בטלאים ועלות לחולשתם ורפיונם.

ואומנם סמך לזה מי מדד בשעלו מים, לומר אל יתמהו האומות ואל ייפלא בעיניהם אם אוציא את ישראל מעבודתם שהשתעבדו בהם כמה שנים והם דלים ונכשלים, כי הנה מי שברא את העולם אחר האפס המוחלט לא תקצר ידו מעשות זה, ולכן זכר לדעת **המפרשים** בריאת ארבע יסודות, על יסוד המים אמר מי מדד בשעלו מים, רוצה לומר שבראם בשיעור מוגבל שלא יוסיפו לכסות את פני האדמה, ואחריו זכר יסוד האש להיותו הפכי למים בשתי איכויותיו, ועליו אמר ושמים בזרת תכן, שהאש בהיותו סמוך לקערירות הגלגל יקרא בשמו, ועל יסוד הארץ אמר וכל בשליש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים, ואמר על יסוד האוויר מי תכן את רוח, כי להיות יסוד האש ויסוד האוויר קלים ודקים אמר בהם לשון תכן, ובמים ובארץ שהם יסודות גסים אמר לשון מדה ומשקל, כי שעלו ושליש הם שמות למדות ופלס ומאזנים הם שמות למשקל, להגיד שכיוונה החכמה האלוהית שלא תהיה כל הארץ מישור ולא כולה הרים וגבעות אבל הניח הכול בסדור מוגבל כאלו אם יושקלו ההרים והגבעות שלא

יהיו יותר ממה שראוי, והיה גזרת המאמר הזה כולו אמרו ה', רוצה לומר מי הוא אשר מדד את המים והאש והעפר והאוויר הלא אנכי ה', ואמר בדרך היתול או שאלה ואיש עצתו יודיענו, רוצה לומר האם היה שם איש שנתן לו עצה והודיעהו לעשות כל זה.

וכנגד הד' יסודות אשר זכר אמר ארבעה לשונות מהלמוד:

הא' את מי נועץ ויבינהו,

השני וילמדהו באורח משפט,

הג' וילמדהו דעת,

הד' ודרך תבונות יודיענו.

ואם הוא יתברך ברא כל זה מבלי דבר ברוחו הבלתי בעל תכלית, כל שכן שיעשה רצונו באומות, והוא אמרו מיד הן גויים כמר מדלי, כלומר נטפת המים הנופלת מתוך הדלי המלא, וכשחק מאזנים, שהוא האבק הדק שידבק במאזנים שבמעט רוח הנשימה ילך לו, וכאבק וכדק ייטול אותם. ואמרו אחר זה ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה, יהיה ענינו שהאומות לא יתרצו לפניו יתעלה ולא יכופר עוונם עם כל עצי לבנון לשרוף על המזבח ועם כל חיתו לעולה, ולכן כל הגויים כאין נגדו יתעלה וכאפס ותהו נחשבו לו. זהו פירוש הכתובים האלה כפי פשוטם ואליו נטו **המפרשים**.

ואפשר לפרשם באופן אחר, והוא שלהיות ישראל בגלות שפלים ונבזים אולי יאמרו האומות שאיך יעצרו כוח כנגדם בהיותם רמים ונשאים, ועל זה אמר שיכולתו יתעלה שווה בגדולים ובקטנים בעליונים ובשפלים, ולכן אמר מי מדד בשעלו מים שהוא יסוד שפל, ושמים בזרת תכן שהוא הגלגל המקיף, כי הנה העליון מדוד לפניו יתעלה כמו השפל בלי חלוף, וכן זכר בארץ וכל בשליש עפר הארץ, שהוא החלק השפל מהארץ, ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים, שהם חלקי הארץ העליונים על העפר. ואחרי שזכר עולם השפל ועולם האמצעי זכר העולם הרוחני, באמרו מי תכן את רוח, שתקן אותם השכלים הנבדלים במדרגותיהם, ונתן המשפט בכל זה באמרו ה', רוצה לומר הלא הוא ה' שנתן במידה וסדר מוגבל העליונים והשפלים יחד, ואם תאמר מי הגיד לנו שה' הוא אשר בראם כולם, דע שאיש עצתו יודיענו, רוצה לומר משה רבנו שהיה איש עצתו של הקדוש ברוך הוא הוא יודיענו בתורה שבכתב מפי השם שספר בה עניין הבריאה כולה, ועליו אמר את מי נועץ ויבינהו, רוצה לומר שמשה רבנו שעמד בסוד ה' ושמע עצתו הבינהו השם ולמדו באורח משפט, וזה במצוות שלמדו, וילמדהו דעת, באמונות ובדעות שהגיד לו מבריאת העולם וסדר השגחתו ודרך תבונה וכל הדברים מה למעלה ומה למטה הודיע אותו. ואם הדבר כן שכל הנמצאים שפלים ועליונים מאתו יתעלה, והוא בראם מה יהיו לפניו אם כן הגויים שהם כמר מדלי וכדבר שאין בו ממש שהנה יחריבם וישודדם במעט קט.

והנה עשה להם קל וחומר מירושלים שנקראת לבנון כמו שזכרתי למעלה, רוצה לומר מעניין חורבנה, וזהו ולבנון אין די בער, כלומר התחשבו שהשרפה וההריגה שבאה על הלבנון שהוא רמז לירושלים, ועל חיתו שהוא רמז לעמו, יהיה להם לבדם, באמת לא היה די במה שעשיתי בלבנון מההבער והשרפה וההרג והעולה וחיתו ועמו, כי גם על שאר הגויים יעבר הכוס ההוא לפי שכל הגויים כאין נגדו, רוצה לומר שבעניין העבודה זרה ושאר הפשעים כל הגויים היו כאין נגדו של לבנון וכאפס ותהו נחשבו לו ברשתם, ולכן אם נשרף הלבנון כל שכן שאר האומות שהם עצי היער בערכו של לבנון. ודמה העבודה זרה לאין והאמת למציאות, ולכן בהיות כל האומות בעניין העבודה זרה יותר מחויבים מישראל כפלי כפליים אמר כל הגויים כאין נגדו, רוצה לומר כמו כאין אל היש, כן הם לנגד ירושלים בעניין הזה. ואומנם מה שאמר אחר כן ואל מי תדמיון אל, בא לבאר ששרי האומות ההם המשפיעים עליהם לא יוכלו להציל אותם ולהושיעם, ועשה על זה הנביא טענות ואומר לא אזכרם פה מיראת האריכות.

וסוף הנבואה אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל וגו', רוצה לומר אל תיראי יעקב אף על פי שאתה חשוב כתולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם ואנשיך כמתים בגלות, וזהו מתי ישראל, לפי שאני עזרתך נאם ה', ואינך נגאל בדרך טבעי לשתצטרך לריבוי עם כשאר העמים וגבורתם, כי גואלך קדוש ישראל. והנה יהיה ענייך כעניין המורג שהוא מברזל שבהיותו יחידי וקטן הוא מוכן לחתוך בו הרים וגבעות גדולים, כך אתה הנה שמתוך למורג חרוץ חדש, רוצה לומר מורג מחתך בעל פיפיות שתדוש ותדוק ההרים והגבעות, שהוא משל למלכים ולאומות עד שתזרם ורוח תישאם וסערה תפיץ אותם, שהוא משל להפלגת החורבן שיבוא עליהם, לא שישראל יעשו אותו אלא שהקב"ה יעשה אותו בסיבתם, והם יהיו סיבתו, ולכן אתה תגיל בה' ובקדוש ישראל תתהללו. ושאר הפרשיות שבאו אחרי זאת כולם מקושרות ביעוד העתיד הזה, אם פרשת העניים והאביונים, שבאה לספר עניותם ודלותם בגלות, ואם פרשת העירות מצפון ויאת, שהוא יעוד לעשרת השבטים שישובו, ופרשת הן עבדי אתמך בו, שהם תארי מלך המשיח, ואם פרשת כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם, שבאה לבאר שתהיה הגאולה העתידה בעוצם פליאתה ממין הבריאה הכוללת הראשונה, ואם פרשת שירו לה' שיר חדש, שהוא בזיכרון ההודאה שכל בני עולם יתנו לו יתעלה בזמן ההוא, ואם פרשת החרשים שמעו שבאר בה סבת הגלות הזה שהיה לחטאת ישראל.

ויעדם בגאולה בפרשת ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל. והשתכל מאד כי בפרשה הזאת יעד הקדוש ברוך הוא שרבים מאומתנו יצאו מן הכלל בהם מתוקף צרות הגלות אבל לא יישארו בגיותם כי הם ישובו אל ה' ויזכו בגאולתו על כל פנים, ועל זה אמר אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה, רוצה לומר אחרי שבראשונה קראתי שמך יעקב וישראל להיות לי לעם לא תוכל להתעלם ולהתחלף ולהמיר עצמך בגוי אחר, לי אתה ושלי תהיה בהכרח, ולכן אמר עוד כי תעבור במים אתך אני, והוא רמז למים הזדונים שהם בני

אדום הנטבלים כשיקבלו דתם ואמונתם, יאמר אף על פי שתעבור באותם המים לא תצא מתחת ידי כי אתך אני, כי כל נהרות העולם לא ישטפוך מתחת השגחתי. ואפשר גם כן שאמר ובנהרות לא ישטפוך על טבילות **הישמעאלים**. ולפי שהיהודיים עושין סימן קבול דתם בכוויות אש על הפנים ועל זרועות הידיים, באמרם שהבריתות שלשה:

ברית דם שלקחו להם היהודים בברית מילה,

וברית מים שלקחו הרומיים בטבילתם,

וברית האש שהם רוצה לומר היהודיים לקחו להם מפני מאטי"ב השליח שציוה אותם עליו, ואמרו שעל זה נאמר אש דת למו, לכן אמר כנגדם הנביא כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך, רוצה לומר שהרושם ההוא לא יוציאם מכלל דתו, וכאומרם ז"ל אף על פי שחטא ישראל הוא. ונתן הסבה בזה באמרו נתתי כפרך מצרים, כלומר שהושיעם מגלותם, וכן כוש וסבא תחתיך, והוא מפלת סנחריב, ושעל כן אף על פי שהם התערבו בגויים ויצאו מתורת ה' עוד ישובו אליה ויראו בתשועת ה'. ועל זה אמר אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך, אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק וגו', וכמו שפירשתי אותם בפירושי לספר ישעיה.

והיוצא מכל זה שהכתובים האלה כולם כפי השכל הישר והפשט הברור אין ראוי שיפורשו כי אם על הגאולה העתידה, כי הנה לא נתקיימו בזמן בית שני ולא באו לא ממזרח ולא ממערב ולא נתחדשו שאר הדברים, וכל זה ממה שיוכיח תוכחת מגולה שהפרשיות עתידות להתקיים לימות המשיח מהרה יגלה.

מבשר טוב השלישי - נבואה ט'

הנבואה התשיעית תחלתה בפרשת כה אמר ה' וגו', לבזה נפש למתעב גוי וגו', עד כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם וגו'.

ופירוש הפרשה הזאת מבואר מעניינה, שאמר הקדוש ברוך הוא שנקרא גואל ישראל לפי שגאל אותם ממצרים ויגאל אותם לעתיד לבוא, והוא גם כן קדוש ישראל שהגאולה היא כנגד הגוף והקדושה היא כנגד הנפש, ואמר על ישראל שהיה עם בזוי ושסוי בקרב העמים לבזה נפש וגו'. וראה שכנה אותם בשלשה תארים:

הא' לבזה נפש,

השני למתעב גוי,

השלישי לעבד מושלים,

וענינים שישראל בגלות הוא לביזיון נפשי, לפי שאומרים האומות עליו אין ישועתה לו באלוהים סלה והם נחשבים בעיני הגויים לסכלים ושאין בהם שלמות נפשי כלל, ועל זה אמר לבזה נפש שהוא בזוי בענין הנפשי, עוד אמר שבענין הכבוד והשלמות הגופני שיש לאומות בארצותם לגוייהם היו ישראל משוללים גם כן ממנו, כי הוא נתעב ונאלח בעיני הגויים, ועל זה אמר למתעב גוי, שהוא גוי מתועב וסורו טמא קראו למו, וגם בהיות עבד נמכר בשבי משלו בו אדונים קשים ושונאים זה מזה, ואוי לו לעבד שימשלו בו רבים כי לא יחמול עליו אחד מהם, ועל זה אמר לעבד מושלים, רוצה לומר עבד לכמה מושלים. והבטיחו כנגד זה בשלשה ייעודים מהשלמות והכבוד, כי כנגד מה שאמר לעבד מושלים, יעדו מלכים יראו וקמו, רוצה לומר עוד יהיה זמן שבראות המלכים אותו יקומו מלפניו לכבדו, וכנגד מה שאמר למתעב גוי, יעדו שרים וישתחוו, רוצה לומר שלא יהיה אז מתועב אבל בהפך שהשרים ישתחוו לו אפים ארצה, וזכר שלא יהיה זה מפני גבורתו אלא מפני שנדבקה בו שכינת השם ושפע השגחתו, וזהו אמרו למען ה' אשר נאמן, רוצה לומר שהוא נאמן בהבטחתו שהבטיח לגאלו, וכנגד מה שאמר לבזה נפש, יעדו קדוש ישראל ויבחרך, וזה יורה על שלמות נפשי, כיון שיבחר בו קדוש עולמים ויקרא קדוש ישראל להיותו מיוחד אליו בהשגחתו.

ובאר הקדוש ברוך הוא לנביא מתי יהיה זה, באמרו כה אמר ה' בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך, רוצה לומר אל תתמה אם בגלות הארוך הזה לא עניתי אותך בכל צרותיך, כי הנה יש לזה עת מוגבל שלא תעבור הישועה ממנו שלא תבוא, כי הוא העת אשר רציתי אני להענישכם בגלות, ועליו אמר בעת רצון עניתיך, שהוא העת אשר רצה בגזרתו אז יענה אותם, וביום ישועה עזרתיך, והוא היום המוגבל לפניו יתעלה להושיעם ואז יעזרם אלוהים ויפלטם. ואם תאמר ומי יגיע לאותו זמן ואולי קודם הגעתו יכולונו אויבינו, לזה אמר ואצרך ואתנך לברית עם, כלומר אצרך מלשון יצירה, כי מפני שיחדש הקדוש ברוך הוא אז מעלת ישראל יהיה כאלו אז יצר אותם והוציאם לאוויר העולם, ויתנם לברית עם, רוצה לומר עם קיים

ונצחי, על דרך יקימך ה' לו לעם קדוש. וכנגד ארץ ישראל אמר להקים ארץ להנחיל נחלות שוממות, ועל בני הגלות אמר לאמור לאסורים צאו וגו'.

אומנם מאשר ראיתי ל**יונתן** שתרגם להקים ארץ לאקמא צדיקא דיתבין בעפרא, נראה לי שדבר הנביא בנבואה הזאת מקבוץ הגלויות ומתחיית המתים גם כן שיהיו קרובים זה לזה, ולכן אמר להקים ארץ על המתים שיקומו בתחייה, ואמר להנחיל נחלות שוממות על קבוץ הגלויות ושובם לארץ הנבחרת, ועל בני הגלות אמר לאמור לאסורים צאו, וכנגד המתים שיקומו בתחייה אמר ולאשר בחשך הגלו, שהמתים הם בחשך קבריהם מכוסים מן העפר ובתחייתם יגלו לבני אדם. ולפי שאלו ואלו יבאו לארץ ישראל לכן אמר על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם, ושפיים הם המקומות הגבוהים שאין דרך למצוא בהם כלום, ועם כל זה בעברם בהם לא ירעבו ולא יצמאו, לפי שמרחמם יתעלה ינהגם ועל מבועי מים ינהלם. ולפי שתהיה הליכתם ניסית ובדרכים אלוהיים ימציאם השם לעשות חפצו, לכן אמר ושמתי כל הרי לדרך ומסילתי ירומן, שיהיו דרכים אלוהיים וממרומים ינהגם. וזכר שיבואו מארבע פינות העולם מזרח ומערב צפון ודרום, ולפי שארץ ישראל אינה באמצע קו האורך ממזרח למערב לכן אמר כנגד מזרח הנה אלה מרחוק יבואו, שקרא המזרח לשון רחוק בערך אל ארץ ישראל לפי שהיא יותר קרובה אל המערב, וכן יבואו אלה מצפון ואלה יבואו מים שהוא מערב ואלה מארץ סינים שהוא הדרום כמו שתרגם **יונתן**, והעניין שיבואו המפוזרים והנפוצים בגלות מכל ארבע פינות הארץ ואז תרבה השמחה בעולם.

וכל זה ממה שיוכיח שלא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני, כי הנה לא עלו שמה כי אם מגולי בבל ואיך יאמר עליהם על דרכים ירעו וגומר, הנה אלה מרחוק יבואו ואלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים, האמת יורה דרכו שאי אפשר שייפול זה כי אם על בני הגלות הזה שנתפזרו למרחוק ובזמן הגאולה ירעו על דרכים, ועליו אמר בדרך המשל רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רנה כי נחם ה' עמו ועניו ירחם. ואומנם אמרו עוד ותאמר ציון עזבני וגומר, ראוי לעיין אם הייתה התלונה עזבני ה' וה' שכחני שהם שני דברים העזיבה והשכחה, איך הייתה תשובת ה' יתברך לבד בעניין השכחה ואנכי לא אשכחך, ולא השיב כלל מעניין העזיבה. גם יקשה אמרו גם אלה תשכחנה בלשון רבים, בהיות הפסוק מדבר באשה יחידה התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה, והיה ראוי שיאמר גם זאת תשכח בלשון יחיד. והמפרשים אמרו גם אלה הנשים ושידבר הכתוב פעם בלשון יחיד ופעם בלשון רבים, והוא דוחק.

והנכון בפשט הכתוב שציון הייתה מתלוננת בראותה אורך הגלות ואומרת עזבני ה', כאיש העוזב את אשתו וילך לו כן הקדוש ברוך הוא סלק השגחתו ממני ועזבני, ומלבד העזיבה הנה ג"כ נשכחתי כמת מלבו, שבאשר הוא שם אינו זוכר לשוב אלי עוד. וה' יתברך השיבה בהודאת העזיבה, שאין ספק שעזבנו ה' יתברך וסלק השגחתו מעלינו בחטאינו, אבל השכחה

אינו כן, וזהו התשכח אשה עולה אינו. ועניין המשל הזה הוא שהאהבה והרחמים היותר גדולים שאפשר הם, אם באשה לולדה הקטן, שבעבור שהוא אינו ניזון מעצמו היא משתדלת על פרנסתו ואוהבת אותו מאד, ועל זה אמר התשכח אשה עולה, ויש אהבה ורחמים אחרים מהבן אל האם, שתמיד יחמול האדם על הבטן אשר יצא משם, ועל זה המין השני מהאהבה והרחמים אמר מרחם בן בטנה, רוצה לומר הישכח הבן מהיותו מרחם אל הבטן האם אשר יצא ממנו. ועל שני מיני הרחמים האלה אמר גם אלה תשכחנה, רוצה לומר תשכח האם את הבן והבן את האם ואנכי לא אשכחך. ואמר על שניהם תשכחנה בלשון נקבה, לפי שהאשה היא נקבה ומבניה אשר תוליד מהן נקבות ואזלינן בתר רובא.

ולפי שדרך בני אדם כשירצו לזכור דבר מיוחד ושלא ישכחוהו ישימו סימנים על אצבעותיהם או יכתבו על הידיים הדברים שרצו לזכרם, לכן בדברו יתעלה כלשון בני אדם אמר הן על כפיים חוקותיך חומותיך נגדי תמיד, וכפיים הוא כפשוטו. והעניין הנמשל הוא אומרו חומותיך לנגדי תמיד שאומללו לארץ ולכן היו נגדו יתעלה תמיד להשיבם לקדמותם, הסכים למה שאמר ואנכי לא אשכחך. ואומנם אמרו מהרו בניך, פירושו **המפרשים** שימהרו לבוא, ובעונותינו שרבו אורך הגלות העיד שאין הפירוש הזה אמתי, אבל פירושו שיותר מהרה שכחו בני ציון את ארצם משישכח אותה השם יתעלה, לפי שהיו מהם רשעים שלא היו מרחמים על הארץ הקדושה והמה סבבו חורבנה, והוא אמרו מהרו בניך, רוצה לומר לעניין השכחה אשר זכרתי, לפי שמהרסיך ומחריביך ממך יצאו, כלומר שבסיבתם נחרבה הארץ ובית המקדש. **והמפרשים** פירושו מהרסיך ומחריביך ממך יצאו, שיכלו הפושעים מישראל קודם הגאולה ולא יהיה עוד בהם רשע ופושע.

וזכר שבזמן הגאולה יבואו לארץ ישראל הגולים מקצה השמים ועד קצה השמים ותתקשט האדמה עם עמה ובניה, והוא אמרו שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו באו לך, ולחיזוק העניין נשבע ואמר חי אני נאם ה' כי כולם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה. ועם היות ישראל מתמעט בגלות יעד שבזמן גאולתם תתמלא הארץ מהם עד שתצר להם כל הארץ ליישובם, והוא אמרו כי חרבותיך ושוממותיך וארץ הריסותך כי עתה תצרי מיושב, רוצה לומר שהארצות החרבות והשוממות והנהרסות תתישבנה מהנגאלים, וגם יהיה להם צר המקום, ולא יפחדו מהאויבים כי ירחקו האויבים שהיו מבלעים אותם, ופירש כי עתה תצרי מיושב, רוצה לומר שיצר להם מסבת רוב היושבים. ויהיו המוניהם כל כך עד שיאמרו זה לזה צר לי המקום גשה לי ואשבה, ואמר בני שכוליך, כלומר אותם שאת היית שכולה מהם יהיו כל כך רבים שלא ימצא להם מקום לשבת בו, עד אשר תאמר בלבבך בראותך רוב ההמון אשר יבוא לך מי ילד לי את אלה, כי תהיה הפליאה משלושה פנים:

האחד מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה, רוצה לומר שבני הגלות נהרגו ומתו מיתות משונות עד שנשארו מעט מהרבה והיא שכולה מהם, גם היו ישראל ברוב צרותיהם נפרדים מנשותיהם ובלתי מולידיים, ועל זה אמר מי ילד לי את אלה, **והשנית** ואלה מי גדל, רוצה לומר אף על פי שנאמר שנולדו מי גדלם, כי היה לישראל רחם משכיל ושדים צומקים, ובעבור זה היה רחוק שיבואו לידי גדול, **והשלישית** הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם, רוצה לומר שרוב בני האומה יצאו מכלל הדת והתערבו בגויים, ולכן תאמר האומה הן אני נשארתי לבדי ואלה איפה הם, שהיו נסתרים בקרב העמים.

ולפי שציון תתפלא על שיבת בניה לתוכה לכן אמר הנביא הנה הדבר הזה יהיה בכוח גבורתי ועל ידי הגויים עצמם יהיה הנס הזה, והוא אמרו הנה אשא אל גויים ידי ואל עמים ארים נסי, רוצה לומר יכולתי ונפלאותי, והם עצמם יביאו בניך בחוצן וגומר, והמלכים שעד עתה היו משעבדים אתכם עתה יהיו אומניך, רוצה לומר מגדלים אתכם גם באותו זמן כל עמי הארצות, אפיים ארצה ישתחוו לך, וכמו שאמר: זכריה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגויים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמור נלכה עמכם כי שמענו אלוהים עמכם, ואז בראותך שנתקיימו יעודי תדע כי אני ה' אשר לא יבושו קווי, רוצה לומר המקווים אותי ובוטחים בי.

ולפי שהיו בני אדם מספקים ביעוד הזה זכר הנביא כאלו האומות יקשו ויספקו עליו, ויאמרו היוקח מגיבור מלקוח, רוצה לומר איך אפשר שמיד האומות שהם גיבורים וחזקים בארצותם יוקח המלקוח שלקחו זה ימים רבים, וכל שכן שהוא שבי צדיק, שבצדק ומשפט לקחו אותו במלחמה ואיך אם כן ימלט מידו, ועל זה ישיבהו השם גם שבי גיבור יוקח, רוצה לומר אף על פי שהם גיבורים גם יוקח השבי מידם כי אני גיבור מהם לאין ערך, ומה שאמרתם שהוא שבי צדיק אינו כן, אבל הוא מלקוח עריץ, והוא שם נאמר על המעול וחומץ, כי בכוח ובעריצות לקחתם אותו לא בצדק ומשפט, ולכן לא לבד ימלט השבי אבל גם אעניש ואחריב את אשר לקחו, וזהו ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע. ואותם שבעריצות השתעבדו בך אשלח הם בהם באופן שעל ידיהם עצמם תהיה נקמתי, וזהו והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון, שהוא רמז אל המלחמה העצומה והנקמה הגדולה שיעשה השם באומות בזמן הגאולה, ואז ידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב.

האומנם כשתעיין ביעוד הזה מהפלגת ריבוי העם בזמן גאולתם יסופק הדבר עליך מאד, כי הנה ישראל נשאו בקרב העמים שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, ואף שיבואו מארבע פינות העולם אין בכלום היום כדי למלאת מדינה אחת ואיך ימלאו הארצות החרבות והנהרסות ויאמרו צר לי המקום, וכן אמר משה אדונינו בייעודו ונשארתי מתי מספר בגויים

אשר ינהג ה' אתכם שמה. וכאשר תשוב אל לבך שישבו עשרת השבטים מארץ המזרח, ושאותם שיצאו מכלל הדת מפני האונס שהתערבו בגויים ישבו אל ה' אלוהיהם גם כן, ואין ספק שתמלא הארץ מהם, יקשה הדבר לדעת ר' עקיבא שאמר שעשרת השבטים אינם חוזרים היאך יתקיים היעוד הזה. ולכן מחוייב שנאמר שכיון בנבואה הזאת להודיע תחיית המתים בזמן הגאולה, שיחיו המתים וישבו על אדמת ישראל, ועליהם באמת אמר מי ילד לי את אלה לפי שהיו ילודים **ונוצרים** לשעתם, ולפי שיקומו בקומתם ובצביונם לכן אמר ואלה מי גדל, שמבלתי גדול אנושי נולדו בגדולתם, ולפי שלא היו קודם זה באוויר העולם ויצאו מתחת הארץ, לכן תאמר גם כן ואלה איפה הם, רוצה לומר איפה היו קודם לזה כי לא היו על פני האדמה.

אין ספק אצלי שעל זה באמת נאמרה הנבואה הזאת, רוצה לומר על תחיית המתים שיבואו על אדמת ישראל, כמו שאמר יחזקאל כה אמר ה' אלוהים הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם וגו', על אדמת ישראל, ואמר ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם, כמו שאבאר שם בעזרת האל. ומאלה תתמלא ארץ ישראל וכל ארץ עשרת העממים ויאמרו איש אל רעהו צר לי המקום. ולפי שנאמרו הכתובים האלה על תחיית המתים לכן הוצרך הנביא להביא אחריה פרשה אחרת שנאמרה על קבוץ הגלויות, כה אמר ה' הנה אשא אל גויים ידי וגומר, והביאו בניך וגו'. ואיך שיהיו הדברים מבואר הוא שהפרשיות האלה אי אפשר שיפורשו על בית שני, כי שם לא באו מרחוק ומצפון ומים ומארץ סינים, גם לא היו בבבל לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים כי נבוכדנצר וביתו בלבד מלך עליהם, גם אי אפשר לומר על חורבן בבל עזבני ה' וה' שכחני כי לא ישבו שמה כי אם חמישים שנה ואיך יקרא זה עזיבה ושכחה. ושאר הכתובים כולם יעידון יגידון שלא נתקיימו עד הנה ושהם עתידים להתקיים בזמן ביאת משיחנו מהרה יגלה.

מבשר טוב השלישי - נבואה י'

הנבואה העשירית תחילתה שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה' הביטו אל צור חוצבתם וגו', ושאר הכתובים אשר בפרשיות הנמשכות אליה עד הנה ישכיל עבדי.

ואתה תראה בנבואה הזאת שלש פרשיות סמוכות זו לזו, תחילתן בלשון אחד:

האחד שמעו אלי רודפי צדק,

השנית הקשיבו אלי עמי וגו',

השלישית שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם, ששלושתם הם מלשון שמיעה והקשבה.

וענין זה שהיו בלב ישראל שלשה ספקות ומניעות גדולות בענין גאולתם,

האחד מפאת התמעטם בגלות עד שלא נשאר כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה ומי יהיה

אם כן נושא הגאולה ומקבל אותה,

והשני פן יאמרו אם היה שלא תהיה הגאולה בסבת תשובת ישראל וצדקתם כי אם לרצונו יתעלה המוחלט למה אם כן ירצה הקדוש ברוך הוא לגאלם ומה תהיה הסבה שירצה אז בגאולה ולא רצה בה קודם לזה כל ימי הגלות הארוך, **והשלישי** מפאת חוזק האומות ותקפם שיחזיקו וישתעבדו בהם עבודת פרך ומי יאמר להם מה תעשו.

הנה להשיב לשלשת הספקות האלה באו שלש הפרשיות האלה. כי כנגד מיעוטם בגלויות אמר שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה' וגומר, רוצה לומר איני מדבר עם העיקש ופתלתול שלא יודה לשום טענה ולא יצדיק את מאמר הצדיק ולא ירשיע את הרשע אבל אתם רודפים צדק מודים על האמת במה שהוא מבקשי ה', רוצה לומר מיחסים הדברים להשגחתו ומאמינים שהכול מאתו, הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם, וביאר משל הצור והמקבת שהם אברהם אביהם ושרה אמם, וביאר ענין המשל והוא כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו, רוצה לומר שהיה אברהם עקר בלתי מוליד בטבעו וכן הייתה שרה עקרה בטבעה ולכן אמר כי אחד קראתיו, כי הקריאה הוא רמז ליצירה כמו כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, והענין שהיה אברהם כמו האחד המספרי שלא יתרבה בטבעו כן היה אברהם עקר ואחד בלתי מתרבה כפי טבעו ועם כל זה ואברכהו וארבהו והוצאתי ממנו המון רב כן יהיה ענין זרעו. וענין ציון כי ינחם ה' ציון וינחם כל חרבתיה, ועם היותם חרבות ושוממות מבלי בנים כאברהם ושרה ישם אותו מדבר שמם כעדן ואותה ערבה יעשה כגן ה' המלאה לה כל שלמות, אבל עם היות שיעשנה כגן אשר נטע ה' בעדן לא ימצא בה היגון והאנחה שנמצא בגן עדן לאדם הראשון אבל בהפך שבציון ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה. ויהיה נחם עבר במקום עתיד כי ראה הנביא בנבואתו כאלו הדבר כבר יצא לפועל.

ואחרי שהשיב לספק הראשון השיב לספק השני, שהוא מפאת אורך הגלות וייאושו באמרו הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע. ואין פירושו שתצא תורה חדשה מאתו יתעלה בזמן הגאולה כדברי המפקירים כי תורתנו היא נצחית ולא תשתנה, אבל הכוונה בזה אחד משני עניינים:

הראשון שאמר תורה שם נרדף למשפט ושניהם על הגזרה האלוהית אשר גזר באמרו שתתקיים בהכרח בענין גאולתם, כי תורה היא מלשון הוראה, יאמר הכתוב הקשיבו אלי עמי ולאומי, שאתם מחויבים להאמין ביעודי שהגזרה אשר גזרתי על הגלות והגאולה שהיא תורה אחת ומשפט אחד תתקיים על כל פנים ותצא לפועל אף על פי שנתארך הגלות כל כך, וזהו אמרו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע, כלומר במנוחה ונחת תתקיים גזרתי בעולם, קרוב צדקי יצא ישעי, רוצה לומר יקרב צדק גזרתי ויתגלה אמתתה ויצא ישעי לפועל ולמציאות לפי שזרועי עמים ישפוטו בזמן הגאולה וכאלו העמים ואיי הים הרחוקים והקרובים כולם עתידים לזה ומקווים ומייחלים אותו. וחזק אמתת היעוד הזה באמרו דרך משל וגוזמא

שיותר אפשר הוא שימלחו ויושחתו השמים והארץ כבגד תבלה משאבטל אני גזרת ישועתי וצדקתי. וכזה עצמו אמר הנביא אחר זה כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימוש, לא שימושו ההרים וימוטו הגבעות ולא שימלחו השמים כעשן והארץ כבגד תבלה אלא שאמר אל תבהלו לאורך הגלות כי יותר אפשר הוא שיחרב ויפסד העולם משתבטל תשועתי וצדקתי, ויצא מזה שכמו שהשמים והארץ הם קיימים כן תשועתי וצדקתי תהיה קיימת, וכמו שאמר ירמיה אם ימושו החוקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע יעקב ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. זהו הפירוש הראשון שיסבלו הכתובים האלה, עם היות **שהרב המורה** פירש שמים כעשן נמלחו על מלכי האומות והארץ כבגד תבלה על העמים שהרעו לישראל.

והעניין השני בפירושם הוא שנבין הכתובים כפי פשוטם. והכוונה בהם היא מה שכבר הודעתך במאמר ישועות משיחו וגם בזה המאמר שהקב"ה ברא המין האנושי לתכלית ידיעתו והכרת אלוהותו, וכמו שאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. והנה בהיות כל עמי הארץ בארצותם לגוייהם יושבי חשך וצלמות באמונותיהם, ודתיים שונות כוזבות, ואת דתי המלך ה' צבאות אינם עושים, גזרה החכמה האלוהית שיבוא זמן שהמין האנושי בכללו יכיר אמונתו ואמתת אלוהותו באופן שלא תהיה בריאתו לבטלה. והנה קבלו חכמי ישראל שהעולם יתמיד ביישובו ששת אלפים שנה לא עוד, כמספר ימי בראשית, ושאחרי כן יפסד העולם ויחרב, ואנחנו לא נדע אם יהיה החורבן כללי במרכז ובמקיף או אם יהיה בעולם השפל לבד באיזה ממיני הפסד כמבול, אבל ידענו שראה ה' יתברך בגזרתו שקודם שיפסד העולם יבואו כלל המין האנושי לשלמות ויגיעו לתכלית אשר בעבורו נבראו מידיעת השם והכרת אלוהותו. ועל זה יתפרשו הכתובים האלה, הקשיבו אלי עמי ולאומי, רוצה לומר אתם המאמינים בחידוש העולם ובשאר האמונות האמתיות, דעו נא וראו כי התשועה הכרחית היא לא לבד לצרכיכם כי אם גם מפני כבודי כי תורה מאתי תצא, כלומר אמתת התורה ומשפטה יצא כי כבר התורה היא בידכם אבל התורה תצא מאתי ומשפטי לאור עמים ארגיע, רוצה לומר להאיר לעמים העם ההולכים בחשך שבזמן הגאולה ילמדו אמונות התורה כמו שאמר כי מציון תצא תורה, ועם משפטי ארגיע להם ואשקיטם ממלחמותיהם, כמו שאמר ושפט בין הגויים וגומר ולא יישאו גוי אל גוי חרב וגו'.

ואומנם אמרו קרוב צדקי יצא ישעי, הוא להגיד שיהיו שני הדברים סמוכים זה לזה שהם תשועת ישראל והצדק האמונה האמתית בעולם, וכאלו אמר קרוב יהיה צדקי, רוצה לומר הצטדקות אמונתי בעולם כאשר יצא ישעי עליכם, ואז זרועי עמים ישפוטו, שהוא משל לכוח ויכולתו, אלי איים יקוו ואל זרועי ייחלון, רוצה לומר שלא ישימו ביטחונם לא בחיל ולא בכוח ולא במלכי האדמה ושריה וגם לא לפסילי אלוהיהם אבל כולם אפילו מהאיים הרחוקים יקוו אל השם יתעלה ויכולתו. ולפי שזה היה עתיד להיות בסוף העולם באלף השישי לכן אמר שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו, רוצה לומר יושחתו מגזרת

ארץ מלחה, והארץ כבגד תבלה ויושביה כן ימותון שהוא כולו מליצה על הפסד העולם העתידי להיות באחרית החלד, וכיון שהדבר כן מחויב הוא שקודם לכן תבוא תשועתי כדי שלא תהיה בריאת המין האנושי עד הפסדו לבטלה, וזהו שאמר וישועתי לעולם תהיה, רוצה לומר לא תהיה תשועתי אחר חורבן העולם והפסדו, כי היא לעולם בהיותו ביישובו תהיה ולא לאחר הפסדו, וזה ממה שיוכיח שצדקתי והיא הגאולה העתידה לא תתאחר.

ואחרי שהשיב אל הספק השני השיב עוד אל הספק השלישי שהוא מפאת האומות וממשלתם. ואמר שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם, כי ראה לתאר אותם בתארים האלה לומר אחרי שכבר האמנתם ביעוד הראשון שאמרתי בו שמעו אלי רודפי צדק והייתם א"כ יודעי זה צדק ומשיגים אותו בשלמות, וגם אחרי שקבלתם הייעוד השני שאמרתי בו כי תורה מאתי תצא שעליו אמר עם תורתי בלבם, רוצה לומר אותו עניין שזכרתי להם מהתורה נכנס בלבבכם והאמנתם בי, כיון שכבר הוסרו שני הספקות ההם מכם, אל תיראו חרפת אנוש, רוצה לומר מהאומות שהיו מושלות בכם שהוא הספק השלישי, ומגידופיהם אל תחתו, שהיו מגדפים אתכם כמאמר המשורר אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך, כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם 00, רוצה לומר כי כמו שהעש שהוא תולעת קטן יאכל ויפסיד את הבגד הגדול כולו, וכן הסס שהוא גם כן מין תולעת קטן יאכל ויפסיד את הצמר הרב. ככה אתם במיעוטכם תאכלו את האומות, וכנוי מ"ם יאכלם חוזר להם, וכנגד עם תורתי בלבם שזכר אמר שאותו העם יאכל את האומות כמו העש לבגד והסס לצמר. אומנם לכם לא יהיה כן שלא יקום עוד מחבל שיחבל אתכם, והוא אמרו וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים.

ואומנם אמרו אחרי זה עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' וגומר, עד אנכי אנכי הם בלי ספק דברי הנביא, כי מפני שאמר לו הקדוש ברוך הוא שלשת המאמרים הנזכרים מהיעודים, ואמר זרועי עמים ישפוטו ואל זרועי ייחלון לכן השיב הנביא בשלשה פעמים מלת עורי, ודבר כנגד אותו זרוע לבשי עוז זרוע ה' וביארם באמרו עורי כימי קדם, רוצה לומר עשה עמנו עתה, כמו שעשית מימי קדם לאברהם שהיה אחד והרביתו כמו שזכרתי במאמר הראשון. וכנגד היעוד השני שאמר מדורות עולם שהם נעדרי התורה והאמת ויתחייב לבא זמן שיקבלו אותה אמר דורות עולמים, רוצה לומר עורי גם כן להשלים דורות העולמים כולם. והעורי השלישי הוא כנגד המאמר השלישי שאמר על האומות המרשיעות שיחריבם, ועל זה אמר כנגד הזרוע אשר זכר הלא את היא המחצבת רהב שהוא מצרים, מחוללת תנין, שהוא פרעה. בכל מכות מצרים, הלא את היא הזרוע יד ה' המחרבת ים מי תהום רבה, כקריעת ים סוף, השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים, ששמת תחתית ים יבש מבלי טיט, כמו שאמר וישם את הים לחרבה, כדי שיהא בו דרך לעבור אותם גאולים ממצרים. וכיון שכל זה עשית עשי זאת איפה כדומה לזה, והוא אמרו ופדויי ה' ישובו.

וכבר ידעת שבא בדברי ישעיה הפסוק הזה שני פעמים, והראשון מהם הוא דרך יעוד וכבר פירשתיו למעלה, וזהו דרך תפלה יתפלל הנביא שישראל ישובו להיות פדויי ה' באותו אופן שהיו במצרים, ואם בחורבן אויביהם אם שיחריב השם את מי הים להעבירם, כמו שיעד למעלה בנבואה השנית, ועל זה אמר ופדויי ה' ישובו, שישובו לאותם הדברים שזכו אליהם ביציאת מצרים, אבל לא יהיה עניינם כיוצאי מצרים שמתו במדבר בחטאותיהם אבל שאלו יבואו לציון ברנה, וגם לא יהיו כאותם שנכנסו לארץ ישראל שאחרי שבתם עליה גלו ונסחו ממנה, אבל תהיה שמחת עולם על ראשם, רוצה לומר שמחה עולמית ונצחית, לפי שששון ושמחה ישיגון בהיותם שמה, ומפני שלא יבואו עוד לגלות נסו מהם יגון ואנחה. ואפשר לפרש ושמחת עולם על ראשם שהשמחה שתהיה לעולם בכללו בבואם לאמונת השם יתעלה תהיה לישראל כעטרת צבי על ראשם, לפי שישתעבדו כולם לתורתם ויאמרו אליהם נלכה עמכם, כי שמענו אלוהים עמכם.

והנה מאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם הוא תשובת השם יתעלה לנביא, כי לפי שהוא אמר לבשי עוז זרוע ה' ודבר כנגד הזרוע ועשה ההמשל והדימוי ליציאת מצרים, לכן השיבו הנה גאולת מצרים הייתה דבר מועט עד שכנו אותה באצבע, כמו שאמר אצבע אלוהים היא, וקריעת ים סוף הייתה גאולה גדולה ממנה ולכן נתייחסה ליד, כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה, אומנם בגאולה העתידה לפי שהייתה יותר גדולה ממנה לאין שיעור, לכן לא תיחוס לא לאצבע ולא ליד ולא לזרוע כי אם לי בהחלט, והוא אמרו אנכי אנכי הוא מנחמכם, לא הזרוע בלבד. והעניין המשלי רומז לגודל התשועה לפי שבהיותם בגלות היו יראים מצרות האומות והיו עושים על זה השתדלויות אנושיים ולא אלוהיים וכמו שאמר והעם לא שב עד המכה, ועל זה אמר מי את ותיראי מאנוש ימות רוצה לומר מאנוש שהיום כאן ומחר בקבר, ומבן אדם שמיתתו תבוא מהרה כמו החציר, ותשכח ה' שהוא היכול המוחלט נוטה שמים ויוסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית, שהוא רמז לאומות המשחיתים בישראל, והכוונה שהיו מפחדים מהאויבים ולא מהשם יתעלה והוא היה טעות מבואר לפי שמפי עליון תצא הרעות והטוב וברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, ועל זה אמר ואיה חמת המציק מהר צועה להיפתח רוצה לומר ואיה חמת המציק ומה יכולת יש לה אם לא ברשותי. ואומנם העומד בצרה כשיצחק אל אלוהיו ימהר להושיעו, וזהו מהר צועה להיפתח, כי צועה הוא כמו צועק, כמו צועה ברוב כוחו, כי המנצח ירים קולו ויצעק קול ענות גבורה, וכן את צועה זונה וגם ושלחתי לו צועים וצעוהו הוא מלשון צעקה אלא שהצועים צועקים קול ענות גבורה וצעוהו הוא שיעצק קול ענות חלושה, וכן אמר כאן, מהר צועה להיפתח, אם היית צועק אל אלוהיך בגלותך היה ממחר לפתח מוסרות הגלות באופן שלא תמות לשחת בגולה וגם לא יחסר לחמך ומזונותיך שמה לפי שהרחמים והחנינה והצרות גם כן כולם מאתו ובידו ואינם במקרה, וזהו ואנכי ה' אלוהיך רוגע הים ויהמו גליו, כי מנוחת הים אמר על תתנו אותם לרחמים לפני כל שוביהם, ויהמו גליו הוא רמז לצרות הגלות הבאות על

חטאתם. והנה אמר השם יתעלה ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתך, להגיד שהוא אשר יצילם מיד הגויים שלא יכלו אותם בגלות, ושהייתה הצלתם בזכות התורה שבפיהם, וזהו אשים דברי בפיך שהוא התורה כדי שבצל ידי כסיתך והצלתך מידי האומות לנטוע שמים וליסוד ארץ, שהוא משל לגאולה העתידה, כמו שאמר הנבי בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות. וביאר הנמשל הזה באמרו ולאמור לציון עמי עתה, ועתה אחרי ההבטחה הזאת התעוררי התעוררי קומי ירושלים רוצה לומר ראוי שתתעוררי מלבך שכל הדברים שעברו עליך היו מפאת ההשגחה, אשר שתית מיד ה' את כוס חמתו בצרות הגלות, ודמה אותם לקובעת כוס התרעלה שהם השמים הרעים הסמיים, ואמר שתית מצית, להודיע שנתקיימו בה כל הקללות האמורות בתורה שלא נשאר אחת שלא נתקיימה בה, גם בעודה בגלות לא היה כוח לבניה להגין על כללות האומה ואין עומד בפרץ וזהו אין מנהל לה מכל בנים ילדה וגומר.

ואומנם אמרו שתיים הנה קוראותיך מי ינוד לך השוד והשבר וגומר, פירשו **המפרשים** שהשתיים הם השוד שהוא החרב והשבר שהוא הרעב. ופשט הכתובים אומר אני שלא אמר שתיים הנה קוראותיך כי אם על שתי הגלויות גלות בית ראשון וגלות בית שני ועל שניהם אמר מי ינוד לך. וזכר הרעות שקבלו בכל אחת משתי הגלויות ההנה שהם ארבע:

האחד הוא השוד רוצה לומר השלל והבזה ששללו אויביהם את כל אשר להם, מלשון כמו אם גנבים באו לך אם שודדי לילה,

והשנית השבר שהוא החרפה והביזיון נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה בחורים טחון נשאו וגו', שעליהם אמר הנביא על שבר בת עמי השברתי קדרתי,

והשלישי הוא הרעב,

והרביעי הוא החרב,

הרי לך שהם ארבעה מיני הרעות שסבלו בכל אחד משני הגלויות.

ועוד זכר רעה **חמישית** באמרו בניך עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר, רוצה לומר שאותם המתים מהרעב והחרב לא נתנו לקבורה, אבל היו מושלכים ברחובות שהמתים ברעב עולפו ומתו מאליהם, והמתים מחרב שכבו בראש כל חוצות כאלו לא יכלו לברוח שנלכדו ברשת ובמצודה, כי תוא הוא שם החיה הנקרא בתורה תאו, ותאו וזמר, ומכמר הוא הרשת. ואפשר לפרש בניך עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר על השבויים שנלכדו והלכו בשבי הגלות כאלו נפלו ברשת אויביהם ומכמרם. ועל הרעות ההם בכללותם אמר המלאים חמת ה' גערת אלוהיך וכיון שכבר נשלמו הרעות כולם לכן שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין רוצה לומר שכורת הצרות ששתית כוס תרעלתם כה אמר אדוניך ה' ואלוהיך יריב עמו רוצה לומר שבזמן הגלות בעלון אדונים קשים, אומנם בזמן הגאולה הוא יתברך יהיה אדוניך להצילך ולריב ריבך, והוא יהיה אלוהיך שתאמין בו בשלמות, והשמועה שאומר

עליך היא שלקח מידך את כוס התרעלה ולא תוסיף לשתותה עוד, ושמתיה ביד מוגיך רוצה לומר שאותם הצרות אשר סבלת עד פה בגלות לא תוסיפי לסבלם עוד כי לא תשתי עוד מאותו כוס התרעלה.

ואומנם מוגיך רוצה לומר מעציביך, כי הוא מלשון יגון והם האומות אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה רוצה לומר נעבור עליך ונרמסך כטיט חוצות, ותשימי כארץ גוך רוצה לומר שעשית עצמך בגלות כארץ שהוא רשות הרבים שהכל דורכים בו, הם ישתו אותו כוס התרעלה שיעברו עליהם הצרות והרעות השוד והשבר והרעב והחרב שעברו עליך ובניהם ישכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר כמו שהיו בניך ולא תחשוב שישב לעבור בך עוד גלות אחר. ועל זה אמר עורי עורי לבשי עזר ציון, כי לפי שאמר הנביא לה' יתברך עורי עורי השיבו השם באותו לשון עורי עורי. ואמר עורי שני פעמים כנגד שתי הגלויות שאמר עליהם שתיים הנה קוראותיך.

ולפי שהיו בירושלים שתי שלמויות אחד בזמן בית שני שהוא הגבורה שהייתה באנשי בית שני אשר כמוה לא נהייתה בכל העולם, והשני הקדושה שהייתה בבית ראשון, לכן אמר כנגדם לבשי עזר ציון שהיא הגבורה, לבשי בגדי תפארתך ירושלים, ובאר שהתפארת הוא היותה עיר הקודש גיא חזיון מקום הנבואה ושער השמים, כי לא יוסיף יבוא בך עוד ערל וטמא, שבזה רמז למלכות אדום שהם הערלים ולמלכות ישמעאל שהם טמאים במעשיהם הרעים עם היותם מראים עצמם טהורים ברחיצותיהם, כי הם היו המושלים בירושלים פעם אדום הערל ופעם ישמעאל הטמא.

ולפי שדמה אותה למתפלשת בעפר כמו שאמר ותשימי כארץ גוון לכן אמר התנערי מעפר קומי שבי ירושלים רוצה לומר קומי מעפרך ושבי במושב הכבוד והמעלה. **והרד"ק** פירש שבי ירושלים מלשון שבי ומלקוח כאלו אמר קומי שבית ירושלים מן העפר שאת שוכבת וגו'. ואומנם יהיה זה אחר ששביה בת ציון תתפתח מוסרי צווארה שהוא בעת היציאה מהגלות. ונתן הסבה בגאולתם באמרו כי כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו. ופירשו **המפרשים** חנם נמכרתם אלא בתשובה, ולדבריהם העיקר חסר מן הספר. ופשט הכתוב מורה אחת משתי כוונות, אם שאמר שהיו כל כך רעים וחטאים שנמכרו חנם כמו העבד הפחות והרע שיתנהו אדוניו בלא מחיר כדי להוציאו מרשותו, ועל דרך זה אמר המשורר תמכור עמך בלא הון ולא ריבית במחיריהם, וגם כן לא יגאלו מתוך תשובה ומעשים טובים שיעשו כי ראה הנביא שיעבור כל זמן האפשרות ולא יהיו נגאלים אלא בעתם, ועל זה אמר ולא בכסף תגאלו כי דמה בעניינם מכירתם לגאולתם, שיהיו חוטאים בזמן הגאולה כמו בעת הגלות והמכירה. והכוונה השנית היא שגלה בזה שכמו שנמכרו בדלות מופלג כמו שאמר

חנם נמכרתם כך בעת גאולתם יהיו עם עני ודל, וזהו ולא בכסף תגאלו שלא יישאו בידם מגלותם לא כסף ולא זהב.

ולפי שאמר חנם נמכרתם זכר הנביא על אי זה גלות אמר חנם נמכרתם. ומפני זה זכר שלושת הגלויות שעברו על ישראל:

האחד גלות מצרים ועל זה אמר מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם רוצה לומר ולא להשתקע והמה נשתעבדו בהם,

והשני היה גלות אשור, אם גלות עשרת השבטים על ידי מלך אשור, ואם חורבן ירושלים על ידי נבוכדנצר מלך בבל שהיה גם כן מלך אשור, ועליהם יחד אמר ואשור באפס עשקו כלומר גלות מצרים הן עמי ירד שם מעצמו עם היות שהיה לגור שם בלבד והם נשתעבדו בהם, אומנם אשור הרשיע עוד כי הוא באפס עשקו ולקחו מארצו ולא ירד עמי שמה,

ועל הגלות הזו השלישי שנעשה בחורבן בית שני אמר ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חנם רוצה לומר מה לי לומר פה בגלות השלישי, אלא שנמצא בו רעת מצרים ורעת אשור, והוא אמרו כי לוקח עמי חנם שהוא כמו ואשור באפס עשקו.

והעניין שהרומיים עלו על ירושלים והחריבוה גם הם כמו שעשו מלכי אשור בראשונה. גם נמצא בזה הגלות השלישי רעת מצרים, כי רבים מבני ישראל אחר החורבן הלכו מעצמם לארצות רבות ומשלו בהם גויי הארץ כמו שעשו המצרים ברדתם שמה, וזהו מושליו יהלילו רוצה לומר שיהללו עצמם עבור שהם מושלים עליהם כאלו לקחום בחזקה. ואפשר לפרש יהלילו מלשון יללה, שעשו ישראל יללה. ומלבד זה כולו שהוא בערך העם הנה בגלות זה של אדום תמיד כל היום שמי מנואץ, והוא רמז למה שדברו בני אדום בעניין האלוהות, כי הוא חלול שמו. ולזה היה הגלות הזה חמור מכל שאר הגלויות לפי שנתחברו בו רעת העם וחלול שם האל, ולכן בזמן ההוא ידע עמי שמי, שידע ידיעה אמתית קיימת אמתת שמי ושאינו מנואץ כדברי הגויים, ולכן ידעו ביום ההוא בראותם קיום הבטחותי שאני הוא שדברתי לנביאים על עניי גאולתם ושלא שניתי ולא אשנה, וזהו אמרו כי אני הוא המדבר הנני. ואפשר לפרש לכן ידע עמי שמי שהוא הסיבה, ולכן ביום ההוא הוא המסובב, יאמר לכן בעבור שידע עמי שמי בהיותם בגלות ולא נתפתו לדעות הגויים אבל ידעו ידיעה קיימת בשמי לכן מפני זה ביום ההוא אשר אני הוא המדבר ומיעד עליו שהוא זמן הגאולה אהיה נמצא להם להושיעם, והוא אמרו הנני, כי מפני קיום אמונתם יזכו לתשועה.

וזו לך ראייה עצומה מבלי תשובה שהנבואה הזאת לא נאמרה על בית שני, לפי שנזכרו בה שני הגלויות מחורבן ראשון ושני והיא אחריהם, וכמו שפירשתי באמרו שתים הנה קוראותיך, ובאמרו מצרים ירד עמי בראשונה וגו'. ולפרסום הגאולה זכר כאלו יכריזהו בהרים אנשים משמיעים קולות במקומות הגבוהים להודיע לכל בני עולם עניין התשועה. האומנם ראוי לדעת למה אמר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלוהיך, שהם ארבע

לשונות מהבשורות והשמועות. והנה נחום האלקושי אמר בלבד הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום, אבל היה תוכן העניין שהבשורה הזאת תהיה ממנה לאומות וממנה לישראל, וכנגד האומות אמר משמיע שלום מבשר טוב רוצה לומר שיהיה שלום בארץ ולא יישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ויבשר אותם שיתקרבו אל ה' יתברך שהוא הטוב המוחלט כמו שאמר: טוב ה' לכל, טוב ה' לקוויו לנפש תדרשנו, א"כ השמועה הזאת אחת היא כוללת לכל אומות העולם, ולכך אמר עליה משמיע שלום מבשר טוב.

ואומנם כנגד ישראל זכר שיבשרם בישועות השם שבוא יבוא להושיעם, ועוד יבשרם שאלוהיהם ימלוך על כל העמים, וזהו משמיע ישועה אומר לציון מלך אלוהיך כלומר מלך על כל האומות וכמו שאמר: והיה ה' למלך על כל הארץ, ולהיות השמועה השנית הזאת מיוחסת אל האומה בלבד לכן לא אמר בה כי אם משמיע אחד, משמיע ישועה אומר לציון וגו', כי אמר שתי פעמים משמיע, אחד כללי כנגד כל האומות ואחד פרטי כנגד ישראל, אומנם נחום זכר בלבד משמיע שלום, להבטיח את ישראל שלא יבואו עוד בגלות, והוא אמרו שמה הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בלייעל כלה נכרת. והוא דרך אחר מהנבואה.

ואומנם מהו המבשר הזה כבר זכרתי דעת **המפרשים** בו שהוא דבור המשלי נאמר על פרסום הגאולה שיודע הדבר בעולם כולו כלומר כאלו מבשרים מכריזים אותו על ההרים. וחכמים ז"ל דרשוהו על אליהו הנביא שיבוא קודם התשועה ויבשרנה. ולפי שהוא יבוא קודם תחיית המתים לכן אמר אחריו קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו, והוא יעוד גדול שהצופים והם הנביאים כולם שניבאו לישראל, יקומו מקבריהם ויישאו קולם וירננו נבואותיהם אשר נבאו על התשועה ויתנו הודאות ורננות לה' יתברך לפי שנתקיימו, ועליהם אמרו באמת כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון כי בעיניהם הגשמיים יראו תשועת ירושלים שיעדו ונבאו אותה. וכן דרשו חז"ל מכאן לתחיית המתים מן התורה. **והמפרשים** פירשו קול צופיך נשאו קול שבזמן הגאולה תשוב הנבואה שנפסקה מימי מלאכי בבית שני ויתרבו ביניהם צופים ונביאים בשוב ה' ציון, וגם נכון הוא.

ואני כבר פירשתי הכתובים האלה בסוף מעיני הישועה, ואמרתי שהיה המבשר הזה המחברת העצומה משבתאי וצדק שהתחברו במזל דגים משנת חמשת אלפים ורכ"ד ליצירה, שהמחברת היא בחכמת בוראה בשרה מעשה ה' כי נורא הוא ותשועתו כי קרובה לבא, כמו שהמחברת היא בעצמה אשר נעשתה שלוש שנים קודם לידת משה רבנו הורתה על יציאת מצרים ולידת הנביא ומעלת העם והצלחתו, ואתה יודע שאחרי המחברת העצומה הזאת שנעשתה עתה מקרוב יעשו המחברות קטנות מעשרים שנה לעשרים שנה, ואולי שעל העצומה ההיא אמר כמו שזכרתי מה נאוו על ההרים רגלי מבשר, ההרים הם השמים, ועל

המחברת הקטנה שנעשית אחרי כן בשנת רמ"ד במזל עקרב אמר משמיע שלום, ועל המחברת הקטנה שתהיה אחרי זה בשנת רס"ג במזל סרטן אמר מבשר טוב, ועל המחברת האחרת שתבוא אחרי כן בשנת רפ"ב שתשוב להיות במזל דגים אמר משמיע ישועה, לפי שבזמן המחברת היא תהיה תשועת ה' כמו שביארתי במעייני הישועה מקץ המגלה שזכרו חז"ל שנמצאת ברומי. וזכר הנביא שכאשר תבוא המחברת הקטנה האחרת שלאחריה במזל עקרב שהיא תהיה בשנת ש"ב כבר יאמר לציון מלך אלוהיך רוצה לומר כבר מלך וע"כ לא אמר ימלוך ולא מולך אלא מלך לפי שכבר מלך. ועל אותן המחברות המורות כולן קץ התשועה אמר גם כן קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו.

ואמר הנביא כנגד ארץ ישראל פצחו ורננו יחדו חורבות ירושלים על דרך שבחי ירושלים את ה', כי חזק בריחי שערך ונתן שתי סבות אל הרנה ואל השירה שהם מפאת העם ומפני ירושלים, וזהו אמרו כי נחם ה' עמו גאל ירושלים. ולפי שתהיה הגאולה מפורסמת בכל קצוות הארץ לכן אמר חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגויים וגו', עד שמפני זה יאמרו סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו, והוא המורה שתהיה עיר ירושלים ביד **הישמעאלים** כשיתגלה מלך המשיח כמו שאמר: בפרקי ר' אליעזר שעליו בן דוד יצמח, כי לכן אמר הנביא צאו משם טמא אל תגעו, שהטמא הוא רמז לישמעאל כמו שפירשתי למעלה, ואליהם אמר שיסורו ויצאו מירושלים, או אמר טמא על כל האומות, ואומנם אמרו צאו מתוכה הברו נושא כלי ה' הוא לדעתי נאמר על בני אדום וישמעאל שכל אחד מהם שללו בית המקדש ונשאו כלי בית ה' הבבליים לבבל בחורבן ראשון והרומיים לרומי בחורבן שני. ועל השוללים והשוודדים אמר הברו נושאי כלי ה', כלומר הבדלו מירושלים אתם השוללים שנשאתם משם כלי ה'.

ואפשר לפרש הכתוב כולו על ישראל, כי לפי שאמר וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוהינו אמר כנגד ישראל סורו סורו צאו משם כלומר מבין הגויים כי הם טמא אל תגעו בהם, ואמר צאו מתוכה בכינוי ה"א הנקבה יחידה לרמוז אל הארץ שאמר למעלה וראו כל אפסי ארץ. והענין כולו שיצאו מארצות הגלות וילכו לאטם לארץ ישראל כי בהר ציון תהיה פלטה והיה קודש.

וביאר הנביא כנגד מי אמר זה באמרו הברו נושאי כלי ה', רוצה לומר הבדלו מתוך העדה הרעה הזאת מהאומות אתם נושאי כלי ה' שאין לכם רומח וחנית כי אם התורה והתפלה שהם כלי ה', כי אתם לא תצאו בחפזון כמו שיצאתם ממצרים וכאדם המפחד מאויביו, ובמנוסה לא תלכון כמו שעשיתם בזמן בית שני שהיה לכם פחד ורעדה מסנבלט החורוני ושאר שכיניהם הרעים, אבל עתה לא יהיה כן כי הנה לא תמצאו האויב לא מקדם מצד הפנים ולא מצד האחוריים לפי שהולך לפניהם ה' וזה כנגד הפנים ומאסיפכם אלוהי ישראל כנגד האחוריים. הנה התבארה הנבואה הזאת. וידענו ממנה שהגאולה העתידה תהיה עם חורבן

האומות ועם קריעת הים כמו שהיה בגאולת מצרים, ושהבטיח עוד שאחרי אותה גאולה לא ישובו עוד לגלות ולא ימשול עוד בארץ אדם מאדום או מישמעאל כמו שאמר כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא. ועוד זכר בפירוש גלות מצרים וגלות אשור וגלות אדום בזה ועליהם יעד בגאולה העתידה, וזה כולו מממה שיוכיח שהנבואה הזאת בכל חלקיה לא נתקיימה בבית שני ושעתידה היא להתקיים בביאת משיחנו מהרה יגלה.

מבשר טוב השלישי - נבואה י"א

הנבואה הי"א תחילתה פרשת רני עקרה לא ילדה ושאר הכתובים אשר בפרשיות הנמשכות אליה עד כה אמר ה' שמרו משפט.

וענין הנבואה הזאת הוא שהמשיל את האומה או את ירושלים שהכול אחד כאשה העקרה שלא ילדה בנים שהיא שוממה ויחידה ובפעם אחד ילדה בנים רבים שכאשר תמצא סביבה בנים רבים תרון ותשבח לבוראה אשר נתנם אליה. וזהו אמרו רני עקרה רוצה לומר את ירושלים או את בית יעקב שהיית עד כה כאשה עקרה לא ילדה רני, פצחי רנה וצהלי אותה שעד עתה לא חלה, שהוא כפל ענין במלות שונות כי חלה הוא כמו ילדה. וכבר המשיל המשורר את האומה בזה המשל מהעקרה ג"כ באמרו מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה, וחז"ל בפסיקתא דרשו מלת עקרה באופן אחר:

אמרו א"ר מאיר רני עקרה עקורה, אומה שעקרה אומות העולם הה"ד זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים וגו', ע"כ.

ונתן הסבה למה תרון ותצהל באמרו כי רבים בני שוממה רוצה לומר אף על פי שהייתה ירושלים כעקרה וכשוממה מבלי בנים עתה ירבו בניה יותר מבני הבעולה שהוא שם הנאמר על האומות היושבות בשלוחה כאשה היושבת עם בעלה ובניה. **ויונתן** תרגם ארי סגיאין יהון בני ירושלים צדיקתא מבני רומי יתיבתא, שהיא האומה והמלכות שראה דניאל בחיה הרביעית.

ודבר כנגד ירושלים העקרה והשוממה ההיא וציוה לה שני דברים:

האחד הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשוכי רוצה לומר שבסבת רוב הבנים שיבואו לה ראוי שתרחיב מקום אוהלה ויריעות משכנותיה באופן שיוכלו בניהם כולם להיכנס שמה, ולכן תאריך מיתרי האהל כי בהתארכם יתפשט האהל יותר ויהיה מקומו יותר גדול. **עוד ציוה שנית** ויתדותיך חזקי רוצה לומר שעד עתה להיות האומה נעה ונדה בגלותה היה האהל נוסע ונודד מפה אל פה ולכן לא היו יתדות האהל תקועים במקום נאמן לפי שהיו נתקים ממקומם בכל יום, אומנם עתה יתמיד ישוב אהל ולא ייסע ממקומו, ולכן צריך שיחזיק היתדות ויתקעם בארץ מאד כיון שלא ייסעו עוד משם, ויהיה אהל בל יצען בל ייסע יתדותיו לנצח.

ונתן הסבה על שני הציוויים האלה אם על מה שציוה הרחיבי מקום אהלך וגו', אמר כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גויים יירש וערים נשמות יושיבו רוצה לומר שתפרוץ ימה וקדמה וגם הערים הנשמות והנהרסות יושיבו בניה ולכן אמר הרחיבי מקום אהלך כנגד ירושלים, ורמז גם כן בזה למה שניבא יחזקאל שתהיה ירושלים וגם הר הבית ומקום המקדש יותר גדולים כמה וכמה ממה שהיו בימי שלמה, כי על כן אמר הרחיבי מקום אהלך, וכנגד שאר ערי יהודה אמר ויריעות משכנותיך יטו אל תחשוכי, ואמר האריכי מיתריך על שאר ארצות מהקיני והקנזי והקדמוני שעתידיים ישראל להורישם, וגם זכריה הנביא אמר משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו ואמר גם חמת תגבל בה צור וצידון להגיד שתתרחב ארץ ישראל יותר ויותר ממה שהיה בימים הראשונים. וכנגד הציווי השני שציוה ויתדותיך חזקי, נתן הסיבה באמרו אל תיראי כי לא תבושי, שהבטיחה שלא תבוא עוד לגלות אחר ולא ייסע האהל ולא ילך מזן אל זן ולכן ראוי לחזק יתדותיה.

ולפי שהעולה במעלה ויורד ממנה יבוש ויכלם לכן אמר אל תיראי כי לא תבושי. ואמר ואל תכלמי כי לא תחפירי, על הצרות שעברו עליך בגלות שלא תקבל בושה בזיכרוןם כמו שאמר: כי נשכחו הצרות הראשונות, ועל זה אמר כאן כי בשת עלומיך תשכחי וגומר, שהוא רמז על עונותיהם הראשונים כמו שאמר: חטאת נעורי ופשעי. ונכון לומר כי בשת עלומיך תשכחי אמר על העונות שעשו בהיותם בארץ קודם גלותם, וחרפת אלמנותיך אמר על החרפות והגידופים שסבלו בגלות. ונתן הסבה למה ישכח כל העונות והצרות ההם באמרו כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו וגו', רוצה לומר עד עתה בגלות בעלך אדונים אחרים, אומנם עתה האל יתברך אשר בראך הוא יהיה בעלך ואדונך בלבד, ומפני זה הדבקות לא תחטאי עוד, גם כי גואלך שהוא קדוש ישראל אלוהי כל הארץ יקרא בזמן ההוא לפי שיהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולא יהיה אז בלבד אלוהי ישראל כי אם אלוהי כל הארץ, ומפני זה לא ירים איש מהאומות את ידו ואת רגלו כנגדך, כמו שעשו עד פה בסבת חלוף הדתות. והסתכל אמרו אלוהי כל הארץ יקרא שבאר בזה מה שכתבתי במעייני הישועה, שהאל יתברך משגיח בכל האומות ע"י אמצעיים ומשגיח בישראל בעצמו מבלי אמצעי, ולכן נקרא בערך העמים אלוהי האלוהים כי הוא אלוהי על האלוהים המנהיגים אותם. אומנם בערך ובחינת ישראל לא נקרא בשום מקום אלוהי האלוהים, כי אם אלוהים או אלוהי ישראל בלבד, לפי שהוא בעצמו המנהיג ואין אלוהים אחרים אמצעיים בהנהגתם וכמו שאמר: משה רבנו עליו השלום רומז בזה כי ה' אלוהיכם הוא אלוהי האלוהים ואדוני האדונים. אומנם בזמן הגאולה תהיה השגחתו מתפשטת על כל בני אדם והם יכירו אלוהותו ולכן תהיה השגחתו גם על כל הארץ מבלי אמצעי ולא יקרא אז בערך האומות אלוהי האלוהים כי אם אלוהי כל הארץ. וזהו ענין המלכות שאמרו הנביאים והייתה לה' המלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ כמו שנקרא מלך ישראל וגואלו, שהענין כולו התייחדות השגחתו על כולם מבלי אמצעי. ולרמז לזה עצמו אמר הנביא כאן וגואלך קדוש ישראל אלוהי כל הארץ יקרא. אמר עוד כי כאשר עזובה ועצובת רוח קראך

ה', להגיד שלא הייתה האומה בשום זמן מהזמנים נבדלת ונפרדת בהחלט מההשגחה האלוהית כאשה שמת בעלה שהיא אלמנה בהחלט, אלא כאשה עזובה מבעלה ועצובת רוח כן קראה השם וכן היה לפניו ענינה, וכאשת נעורים כי תמאס מבעלה, וכמו שדרשו חז"ל באיכה רבתי הייתה כאלמנה ולא אלמנה ממש, שנאמר כי לא אלמן ישראל מאלוהיו, אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור, וכן הוא בתעניות ובסנהדרין.

ואומנם אמרו ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך, בשצף קצף וגומר, הנה **המפרשים** פירשו רגע על הזמן המועט, וכן בשצף. ואם הדבר כן אין ראוי לפרשו על זמן בגלות כי רב הוא, לא רגע קטן ולא שצף קצף, אבל ראוי שיפורש שבבא עליהם צרה וצוקה בגלות מיד הקדוש ברוך הוא היה מרחם עליהם ויצילם מן הכליה, על דרך ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם, ועל אותו זמן מהצרות בגלות שהיה בלתי מתמיד ומועט עד בא רחמי שמים אמר הנביא רגע קטן ושצף קצף. אבל הנכון אצלי הוא, שרגע הוא כמו רוגע הים שהוא מלשון מנוחה, ושצף קצף הוא כמו בחרי קצף, וכן פירשו **רש"י** מדברי מנחם בן סרוק, 'יאמר הכתוב ברגע קטן רוצה לומר במנוחה קטנה עזבתי אותך בגלות כי שם נתמעטה מנוחתם לרוב צרותיהם, וכנגד זה ברחמים גדולים אקבצך, וכן בשצף קצף רוצה לומר בחרי אף הסתרתי פני שהיא שכינתי, וגם כן הסתרתי הרגע שהוא המנוחה וההשקט ממך, כי בהסתלק השכינה נסתלק המרגוע והמנוחה כלה, ויהיה א"כ אמרו הסתרתי מושך עצמו ואחר עמו, כאלו אמר הסתרתי פני והסתרתי הרגע ממך, וכנגד זה בחסד עולם רחמתיך אמר גואלך ה'.

ואומנם אמרו אחרי זה כי מי נח זאת לי, נמצא בספרים הקדומים חלוף במלה הזאת כי יש ספרים שהיא כתובה מלה אחת, כימי, וכן תרגם **יונתן**, וכן דרשוהו בפרק חלק מלשון ימים. ויש ספרים שהם שתי מלות, כי מי, שהוא מלשון מים. ויש לפרש שתי הנוסחאות, כי אם יהיה כי מי נח מגזרת ים, יאמר הנביא בשם האל, שכמו מה שקרה לישראל בחטאותיהם וגאולתם ותשועתם, כן קרה לדור המבול, שנתרבו על פני כל הארץ והשחית כל בשר את דרכו, ונתן להם השם זמן לשוב בתשובה ולא שבו ונתחייבו כליה, ונשאר מעט מהרבה נח ובניו והם נעשו לגוי גדול ומאלה נפצה כל הארץ, ונשבע ה' בזרוע קדשו שלא להביא עוד מבול לשחת כל בשר, כן ישראל פרו ורבו ותמלא הארץ אותם, ומלאה הארץ חמס מפניהם, ונתן השם להם מקום לשוב בתשובה ולא שבו עדיו, ומפני זה שיבולת מים שטפתם זרם מים רבים שהוא הגלות, האומנם יישארו מהם אחד מעיר ושנים ממשפחה כאותם שניצולו בתיבה והם יהיו לראש פנה וירבו ויעצמו בארץ, וישבע השם שלא להביא עוד עליהם גלות. והוא אמרו כי מי נח זאת לי רוצה לומר בת ירושלים הייתה לפני כמו אותם שהיו בימי נח בכל ענייניהם הטובים והרעים, וכמו שלאותם המועטים שניצולו מהמבול נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ, והשבועה היא הברית שכרת על זה, כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך. ואם נפרש כי

מי נח מלשון מים, יאמר הכתוב כי כמו אותה שבועה וברית שנשבעתי לנח על עניין המים, כן נשבעתי לישראל בעניין הגלות, ולכן קראם מי נח לפי שגזר הקדוש ברוך הוא על המים בזכות נח, עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך. וחזק שבועתו אליהם שלא יבאו עוד בגלות באמרו כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה רוצה לומר אלו ההרים החזקים והקשים בטבעם כבר ייפול בהם אפשרות ההפסד עם כל קשיים, אבל חסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תימוט, שאי אפשר שלא יתקיים. ואפשר לפרש שאמר ההרים ימושו על האבות הקדושים, והגבעות תמוטינה על האמהות, כמו שדרשו חז"ל מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות, וכן פירש רש"י, והעניין שאחרי הגאולה לא יצטרכו לזכות האבות והאמהות כי הם מפאת עצמם יזכו לדבקות האלוהי ולשמירת השגחתו, וזהו אמרו וחסדי מאתך לא ימוש רוצה לומר מאתך, מלבד זכות האבות, וקרוב לזה דרשוהו בבראשית רבה.

עניה סוערה וגו'. הכתובים האלה אפשר לפרשם באחד משני פנים:

האחד שהמה קשורים למעלה, רוצה לומר אחרי שהדבר כן שנשבעתי מקצוף עליך ומגער בך עוד כל ימי הארץ, את עניה סוערה, באותו סער הגלות ושבגלות לא נוחמה, דעי נא וראי שתהיה מעלתך אחרי גאולתך כל כך, שאפילו אבניך יהיו מיושבות על נופך, שיהיה לך במקום סיד, וכן אשים יסודך ספירים ושמתי כדכד שמשותיך, רוצה לומר החלונות שהשמש נכנס בהם, שדרך בני אדם לעשותם מזכוכית צבועה אני אעשה אותם מכדכד שהיא אבן זכה ובהירה, וכן שעריך יהיו מאבני אקדח, שהיא אבן מזהירה כאש הקודחת, וכל גבולך יהיה לאבני חפץ, וכל זה משל לרוב הגדולה העושר והכבוד. עוד יעדם בטובות הנפשיות, באמרו וכל בניך למודי ה' רוצה לומר שלא יצטרכו למלמד, וכמאמר הנביא ירמיהו ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. וזכר אם כן שלמותם בארץ.

ראשונה בעושר ובכבוד,

שנית בחכמה שתמלא הארץ דעה את ה',

שלישית שירבה השלום ביניהם,

וזהו ורב שלום בניך, כי השלום נמשך מהחכמה והידיעה כמו שפירשתי למעלה בנבואה השנית. ובזה הדרך בצדקה תכונני רוצה לומר בטוב מעשיך וצדקתך תכונני ותתרחקי מעושיך עושיך כי לא תיראי מהם כלל ולא תפחדי ממחתה ומגלות אחר לפי שלא יקרב אליך. ואפשר לפרש רחקי מעושיך שהוא צווי, שלא תשתדל ללכת לעשוק העמים כמנהג השלטונים כל אחד בעבדיו כדי לאסוף לו ממון לצרכיו, ולכן אמר כי לא תיראי, רוצה לומר לא תיראי מבוא לדלות ולא תצטרכי לעשוק בני אדם מפני זה.

ואמר הן גור יגור אפס מאותי, מלשון אסיפה ומגור, כפי **המפרשים** על גוג ומגוג שיאספו על בני ישראל אבל לא יהיה במצות השם, וזהו אפס מאותי, וכפי דרכם יותר נראה לי לפרשו

מלשון יראה, כמו גורו לכם מפני חרב, מגור מסביב, וענינו כי לפי שהבטיחו שלא יהיה עשוק וגזול ולא יבוא עוד לגלות כמו שאמר: רחקי מעושק וממחתה כי לא תקרב אליך, אמר האם תחשוב שגור יגור, כלומר שאסוף יאספו עמים עליך אם לא מפאת השגחתי, באמת זה בלתי אפשר, כי אם סנחריב מלך אשור אסף עמים להלחם עליך לא היה כי אם מאתי, שנאמר הוי אשור שבט אפי, וכן נבוכדנצר ושאר המחריבים כולם היו כלי חפצו של הקדוש ברוך הוא, ולכן אמר בלשון תימה, הן גור יגור אפס מאותי, כלומר האם אסוף יאספו העמים מבלתי רצוני זה לא יהיה, ואם יהיה יפלו בידיך, והוא אמרו מי גר אתך עליך ייפול, רוצה לומר מי שיאסוף עמים לבא עליך בשעתו הוא ייפול מגדולתו כמו שנפל סנחריב בבואו על ירושלים, לפי שאנכי בראתי חרש נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל, רוצה לומר אני בראתי החרש לעשות כלי זיין, ובראתי המשחית לחבל שכולם הם שלוחי ההשגחה, אבל לך לא יוכלו לחבל, וזהו כל כלי יוצר עליך לא יוצלח וגו'.

ורש"י פירש גם כן הן גור יגור מלשון יראה, רוצה לומר את אל תיראי כי אין ראוי לירא ולפחוד כי אם לנבדל ונפרד ממני, וזהו אפס מאותי, רוצה לומר הן אמת שגור יגור ויפחד מי שהוא אפס מאתי רוצה לומר נעדר מהשגחתי. ואומנם מאותם האומות מי גר אתך, רוצה לומר שבגלות היה גר ונאסף אתך ומתחבר אליך, בצרותיך עליך ייפול ועמך ישב בגאולתך. ומפני שיעד בזה כנגד האומות, לכן אמר כנגדם הוי כל צמא לכו למים, שישתדלו ללמוד דרכי התורה האלוהית כאומרו לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו, ואשר אין לו כסף לא יחוש כי אין צורך כי בחנם יתנו לו יין וחלב, ונמשלה התורה ליין לפי שהוא משמח הלב שנאמר ויין ישמח לבב אנוש, וכן פקודי ה' ישרים משמחי לב, וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגידולו כן התורה קיום התורה וגדולה, ואמר אכילה על היין והחלב כי הם כמאכל ומשקה לגוף, ואמרו ואכלו טוב הוא התורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזבו וחסדי דוד הנאמנים הוא המשיח שנקרא דוד, שנאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם, ונאמנים פי' קיימים, כמו במקום נאמן, והן עד לאומים, מזהיר ומעיד בכם. זהו הדרך האחד, והוא כפי **המפרשים**, והלצתי בעדם בפירוש הכתובים ויישובם, ועם כל זה אינו נכון בעיני כפי פשוטם.

והדרך השני הוא שהנביא תאר אותה בשלושה תארים:

עניה שהוא מגזרת עם עני ודל,

וסוערה שמרוב הצרות היא תמיד בצער, כמו שאמר הנה סערת ה' יוצא,

ותאר שלישי הוא **לא נוחמה** כי בהיותה בגלות אין לה נחמה,

וכמו שאמר במגלת קינות אין לה מנחם מכל אוהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבים. וכנגד שלושה התארים הרעים האלה יעדה בשלושה יעודים טובים, כי כנגד העניות והדלות שקראה עניה, אמר הנה אנכי מרביץ בפורך אבניך וגו', ושמתי כדכד וגו', רוצה לומר שהבית נבנה מחמר שהוא הסייד ומהאבנים, לפי שהסייד הוא ששמים ונטבעים בו האבנים, ומהאבנים

מהם שישימו ביסודות הבית, שהם אבנים גדולות ואינם כל כך משובחות, ומהם שישימו בחלונות ובשערים, והם האבנים היותר משובחות וטובים, ובכתלים שהם גבולי הבית ישימו משאר האבנים שאינם כל כך משובחות, ולכן אמר הנה אנכי מרביץ בפור אבניך שהפור יהיה לך במקום סיד, והוא מכחול השחור שישימו על העיניים, כמו שאמר: ותשם בפור עיניה כי תקרעי בפור עיניך. ואחר שדבר מהפור שיהיה במדרגת הסיד דבר מהאבנים, וראשונה מהאבנים אשר ישימו ביסודות שהן היותר פחותות, ועליהן אמר ויסדתיך בספירים. ואומנם בחלונות שיבוא בהם השמש אשר קרא שמשותיך, אמר שישים כדכד, והוא האבן האדומה הנקראת רובינ"ו והוא אבן יותר יקרה מן הספיר. והשערים גם כן שהם לכבוד ולתפארת ישים באבני אקדח שהוא אבן יותר יקרה מהכדכד, והיא הנקראת בלשונם קרבונקולו, שהיא מאירה בלילה כמו גחלי אש ולכן קראם אבני אקדח. ואומנם כל גבולך שהוא שאר כתלי הבית לא יהיו מאבנים כל כך יקרות כמו כדכד ואבני אקדח, אבל יהיו מאבני חפץ, שהם שאר אבנים טובות ומרגליות. וכל זה הוא משל לרוב עשרה תחת היותר בגלות ענייה, ואולי שגם זה לפי פשוטו יתקיים בבנין בית המקדש העתיד לבא שיבואו בני המזרח אשר שם האבנים הטובות ויביאו מהם רבות לבנין בית ה'.

עוד השיב על מה שאמר סוערה. ויעדה שתשב בזמן ההוא בהשקט ולא ישופנה השם עוד בסערה. ועל זה אמר וכל בניך לימודי ה', ובסבת זה יהיה רב שלום בניך, כי מהחכמה ופועל השכל ימשך השלום. ואמר גם כן על זה בצדקה תכונני, רוצה לומר תהיי במכון ובהשקט שהוא הפך הסערה. וכנגד מה שאמר לא נוחמה, שהיה כן מפאת הגלות והנוגשים אצים עליהם כל היום, אמר רחקי מעושק כי לא תיראי, רוצה לומר את תהיי מרוחקת מעושק ומגזל ומכל מיני מחתה כי לא תיראי שיקרבו עוד אליך. ואומנם אמרו הן גור יגור ראוי לפרשו מלשון גר שהוא הנחתו הראשונה, וכן כתב **אבן כספי** בשורשיו שגור הוא המתנועע בטלטול בלי נחת, ולכן נקרא הגר גר מפני טלטולו, והוא כנגד התושב היושב לבטח, ונקרא האריה הקטן גור לתנועתו הקלה יותר מהאריה הזקן, ומפני שהגר בארץ לא לו הוא מפחד תמיד לכן הושאל זה השם לפחד מגור מסביב מגורת רשע תבואנו. אך אומנם ההנחה הראשונה שהיא העיקר שממנו יצאו הענפים ההם כולם היא מלשון טלטול וגרות, כמו ימי שני מגורי, ואהבתם את הגר, ומגרת ביתה, וכן אבני גר מנפצות, הם האבנים הפחותות המושלכות בכל צד, ועל זה הדרך נאמר כאן הן גור יגור אפס מאותי רוצה לומר אתה בצדקה תכונני ורב שלום בניך.

אומנם גור יגור בגרות וגלות וטלטול מי שהוא אפס מאותי, כלומר מי שיהיה נעדר ונפרד ומרוחק ממני. ולפי שאין מקבלין גרים לימות המשיח כמו שאחז"ל, לכן אמר מי גר אתך עליך ייפול, כלומר אותם חסידי אומות העולם שגרו ונטלטלו עמך ובכל צרתך היה להם צר, עליך ייפול, עמך ישב ובקרברך, והוא מלשון על פני כל אחיו נפל וכן פירשוהו חז"ל. והבטיחה שלא תפחד מאומות העולם שמא יבואו להשחיתה ברשתם, באמרו הנה אנכי בראתי חרש וגו',

ואנכי בראתי משחית לחבל, רוצה לומר ועם כל זה לא יחבלו אותך כי כל כלי יוצר עליך לא יוצלח וגומר, לפי שזאת נחלת עבדי ה' וצדקתם וזו היא תכלית הנחמה. והנה אמר כל כלי יוצר עליך לא יוצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי, לפי שהאומות היום הזה בחלופ דתיהם, מהם יכריחו דתם לא מויכוח שלא יחפצו בטענות אבל יאמרו שמי שיסתור דתם ירהגוהו, וזה עניין אומת ישמעאל, ומהם יעשו להכרחתה ויכוחים וטענות והקשים עיוניים, וזה עניין חכמי אדום שנתייסדו בחכמת הדבור, לכן אמרו הנביא כנגד שניהם כל כלי יוצר עליך לא יוצלח בדרך מלחמה כמשפט בני ישמעאל, וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי בדרך הויכוח כמשפט בני אדום, לפי שזאת נחלת עבדי ה' וצדקתם שלא יזיקם דבר לא בחיל ולא בכוח ולא בטענות הלציות הכוזבות.

ואומנם אמרו עוד הוי כל צמא וגו', אפשר לפרשו על בני האומה ג"כ. אך אומנם ראוי לעיין בפסוקים האלה בדברים:

הא' מה עניין אמרו ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכולו, ואם אין לו כסף איך ישברו ויקנו האוכל.

הב' אם היה התחלת הדברים הוי כל צמא לכו למים, ולא דבר מאכילה כי אם משתיית המים, היה ראוי שעליו יאמר לכו שברו ושתו ולא ואכולו.

הג' למה חזר לומר שנית ולכו שברו והוא מאמר כפול.

הד' מה עניין אמרו בלא כסף ובלא מחיר, האם יקבל ה' יתברך כסף או מחיר מיד בני אדם ללמדם דעת ויראת ה', ומה שאמרו **המפרשים** ואשר אין לו כסף לא יחוש כי בחנם יתנו לו הוא תפל מבלי מלח.

הה' באמרו יין וחלב ולא זכר מים שבהם היו הדברים, וג"כ לא זכר לחם שיזכור אחרי זה כי אם יין וחלב, ויתאר את התורה א"כ פעם במים ופעם ביין ופעם בחלב ופעם בלחם והוא זר. **הו'** באמרם למה תשקלו כסף בלא לחם, והם היו דבריו כמו שזכר עם מי שאין לו כסף, איך יאמרו עליו למה תשקלו כסף בלא לחם, ואם אין לו כסף אינו שוקל אותו.

אבל מתת העניין הוא שהנביא עשה בישראל מדרגות, כי מהם צמאים גם רעבים, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה', וכמאמר המשורר צמאה נפשי לאלוהים לאל חי, ואליהם הייתה הקריאה ראשונה הוי כל צמא לכו למים שהוא התורה והשפע אשר יבוא בזמן ההוא בירושלים כמו שאמר: הנביא זכריה והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחורף יהיה, שהוא גם כן רמז אל השפע התורני שיצא משם לכל הארץ כמו שאמר: כי מציון תצא תורה, ועל זה אמר לכו למים. עוד שער מדרגה אחרת מהאנשים שאין להם צמא ותאוה ותשוקה רבה, והם עמי הארץ שאין בהם עיון. וכבר ידעת שמלת כסף הנחתה הראשונה היא הכוסף והתאוה, ומפני שמתכת הכסף יכספוהו הכול לכן מפני הכוסף נקרא כסף. והנה העיון המחקרי יתואר בכסף, לפי שבני

אדם כוספים אותו עד שמפני זה קראו לחכמה עיונית פיליסופיא, והמעייין פילוסוף שפירושו חשק החכמה או חושק החכמה, ולכן אמר הנביא כאן כנגד האנשים שאין בהם ידיעה ולא חכמה ולא כוסף אליה, ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכולו, רוצה לומר אף על פי שאתם חסרים מכל ידיעה ולא כוספים אליה לכו ללמוד ולהטריח וליגע עצמכם בלימוד התורה ואז תאכלו ותהנו ממנה, וכמו שאמרו יגעתו ולא מצאתי אל תאמן. ומלת שברו היא כפשוטה מלשון שבירת הגוף ויגיעתו, וכמו שדרשו חז"ל זאת התורה אדם כי ימות באהל, אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, שהוא רמז שיטריח גופו וישברהו, ולכן נקראת תושייה שמתשת כוחו של אדם .

האומנם חזר לומר ולכו שברו להגיד שהיגיע בתורה לא לבד יזכה לדעת פירוש המצות המעשיות שתיאר בשם אכילה כמו שאמר: לכו שברו ואכולו, אבל גם יזכה לדעת אמתיות והאמונות העליונות, ואותם תאר ביין וחלב באמרו שנית ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב, כי המצות המעשיות כינה בשם אכילה, והאמונות בשם משתה היותר שלם שאפשר. ומה טוב תוארו את הדעות ביין, לפי שכאשר יעבור אדם גבולו ישתכר, וכמו שאמר: וכגבר עברו יין, ולכן ראוי לשתותו באופן ממוצע וממוזג מהמים, כן בדעות צוו במופלא ממך אל תדרוש, כי יש בשכל האנושי גבול לא יעבור ממנו, ומזיגת הדעות היא כמים שהיא התורה האלוהית. גם היה משל החלב נאות, לפי שכמו שמחלב תעשה הגבינה ואיננה כי אם חלב נקפא, ככה המצות המעשיות הן תולדות מהאמונות יוצאות מהם, אם לא שהאמונות הן רוחניות והמעשיות הן מוגשמות.

ואומנם אמרו למה תשקלו כסף בלא לחם אמר כנגד כת שלישית מהאנשים שהם עיוניים ייגעו עצמם בחכמות נכריות. וכנגדם אמר למה תשקלו כסף, והיא חקירה פילוסופית שהיא כולה בשקול הדעות, למה תתייגעו בשקול ההוא כיון שאין בו הזנה אמתית לנפש, כמו התורה שהיא לחם מן השמים ומזון אלוהי, ועוד שהעמל והיגיעה שאתם עמלים ויגיעים בעיון ובחקירה ההיא אינה לשבעה, כי הנפש לא תמלא ולא תסתפק בה אבל תמיד יישארו ממנה ספקות, ולכן הפילוסופים האחרונים חסרו דברי הראשונים ובטלו דעותיהם, לפי שאין בעיון המחקרי שבעה כמו שיש בדברי הנבואה שלא יישאר מהם לנביא ולא לבאים אחריו פקפוק ולא ספק, ולכן אמר ויגיעכם בלא לשבעה, וכיון שהדבר כן שמעו שמוע אלי ואכלו טוב רוצה לומר המאכל הטוב שהוא מעשה המצוות, ותתענג בדשן נפשכם במשקה הדעות והאמונות. ומה טוב אמרו ותתענג, לפי שכמו שזכר הפילוסוף העידון והערבות משיג משיגי השכל, ואמר הנביא זה העונג כנגד היין והחלב שזכר.

וביאר עוד שמלבד כל השלמות ההוא שיזכו אליו בעולם הזה עוד יזכו לאחר המוות לחיים נצחיים בעולם הנשמות, ועל זה אמר עוד הטו אוזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם, שהוא חיי

הנפש, ולפי שאמר זה על האמונות לכן המשיך אליו ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים, שאמר ברית עולם על החיים הנפשיים שזכר שהוא ברית עולמים בל תמוט, ועל האמונות האלוהיות אמר חסדי דוד הנאמנים, כי כן אמר המשורר חסדי ה' עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך בפי. ונתן טעם למה יחס אותם לדוד באמרו הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצווה לאומים, ועד הוא מלשון עדי, שהיה דוד עדי לכל הגויים נגיד ומצווה אותם בדבריו ותהילותיו לשיתנהגו בדרך ה'. וחתם הדברים באמרו כנגד האומה הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו רוצה לומר שהגויים שלא ידעום מעולם יבואו אל ישראל ללמוד תורה כאלו הוא קורא אותם, וזהו למען ה' אלוהיך ולקדוש ישראל כי פארך. ולפי שאמר למעלה לכו למים, לכו שברו, ואכלו טוב, ויגיעכם בלא לשבעה, לכן ראה הנביא לבאר המשל הזה על איזה דבר נאמר בפרשת דרשו ה' בהימצאו וגו', שהוא עניין לכו למים וגומר. ובאר ג"כ מה שאמר למה תשקלו כסף בלא לחם שהוא על החכמות הפילוסופיות, ועליו אמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וגומר. וביאר הבדל המחקר העיוני מהמחקר הנבואי באמרו כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי וגו'. ומה טוב אמרו כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם, לפי שהיו המחשבות האנושיות ארציות וחומריות והידיעות הנבואיות הן שמימיות אלוהיות. ולפי שכנה את התורה בשם מים ולחם, כמו שאמר: לכו למים, למה תשקלו כסף בלא לחם, נתן הטעם למה המשיל אותה כן באמרו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב אלא שהרווה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל, כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגומר, שיהיה לכם כמים וכלחם. ואמר לא ישוב אלי ריקם לפי שהתורה היה ממנו יתברך ואליו תשוב. וכל זה יהיה באותו זמן, שבשמחה יצאו מהגלות ובשלום יובלון אל אדמת הקדש, שכל העמים ישמחו ויגילו, והוא אמרו בדרך המשל, ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וגומר. ואז האנשים חסרי השלמות והנעדרים ישתלמו באמונותיהם והרשעים ישובו צדיקים, ועל זה אמר תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס, והיה הדבר הזה רוצה לומר הכנעת כל גויי הארץ לאמונה האלוהית, יהיה זה לה' לשם לאות עולם שלא ייכרת ולא יפסק עוד זכרונו.

הנה התבארה הנבואה הזאת. יעוד ריבוי הנגאלים, שערים נשמות יושיבו, ומהשבועה שנשבע השם שלא יביא עוד מבול כמו שנשבע על מי נח שלא יעברו עוד על הארץ, וקבול האומות כולן האמונה האלוהית. ומבואר הוא שהדברים האלה לא נתקיימו בבית שני ולכן יחוייב בהכרח שיתקיימו לימות המשיח מהרה יגלה:

מבשר טוב השלישי - נבואה י"ב

הנבואה הי"ב בפרשת קומי אורי, עם פסוקים הקודמים אליה והנמשכים אחריה, עד שוש אשיש בה'.

תחילת הנבואה הזאת היא בפרשת הן לא קצרה יד ה' מהושיע, שנתן בה הנביא טעם לאורך הגלות, שהוא בסבת פושעי ישראל וחטאתם, ובסופה נאמר ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל ויראה' וירע בעיניו, רוצה לומר שכאשר יראה הקדוש ברוך הוא האמת נעדרת בכללות העולם, וגם התורה שהיא האמת המוחלט כאלו היא בטלה ונעדרת, והאנשים הצדיקים שהם סרים מרעה הם משתוללים, רוצה לומר משוללים, ירע בעיניו כי אין משפט בעולם, וירא כי אין איש רוצה לומר בישראל, כי אין איש עומד בפרץ לפניו, ואין מפגיע ומתפלל על צרתו, ולכן ותושע לו זרועו רוצה לומר כוחו ויכולתו האלוהי יעמוד כנגד הגויים להנצח מהם ולהושיע לישראל, כי אליו בא כנוי ותושע לו, וצדקתו היא סמכתהו רוצה לומר שיעשה עימהם צדקה להושיעם. ולפי שהתשועה יוכלו שני דברים:

האחד נקמת האויבים,

והשני הצלת ישראל, לכן זכר שניהם,

ואמר וילבש צדקה כשריון, רוצה לומר שכאשר יעלה על דעתו לעשות צדקה בישראל ולהתלבש בה כשריון, וכובע ישועה בראשו רוצה לומר שרצה להושיעם, אז קודם לזה וסמוך אליו ילבש בגדי נקם ויעטה מעיל קנאה, והוא כולו משל לנקם האומות. ואמרו כעל גמולות, חוזר לקנאה שזכר למעלה, כאלו אמר ויעט כמעיל קנאה שכמו שקנא על הגמולות הראשונות שעשה בפרעה ובסנחריב ובשאר צרי ישראל, כעל ישלם, רוצה לומר כן ייקח אותה קנאה על מה שישלם חימה לצריו גמול לאויביו. ושני הכפין הם לדמיון, כמו כמוני כמוך כעמי כעמך. ואמר חימה לצריו כנגד בני ישמעאל שהחריבו בית ראשון, כי הם עצמם הבבליים כמו שביארתי בחלק הראשון מספר ישועות משיחו. ואמר גמול לאויביו כנגד בני אדום שהחריבו בית שני. ואומנם לאיים הרחוקים שלא היו בחורבן ראשון ולא בחורבן שני גם כן גמול ישלם, כפי אמונותיהם הרעות ומעשיהם הרעים, באופן שממערב ועד מזרח ייראו את שם ה' ואת כבודו. וזכר ראשונה ממערב לפי שסמך אותו אל לאיים גמול ישלם, והאיים הם בקצה המערב. ואומנם אמרו כי יבוא כנהר צר רוח ה' נוססה בו, נראה לי לפרשו בשני פנים:

האחד שיבוא הצר הצורר שהוא שם כולל לאומות כנהר, וזה רמז לאומות שיעלו על ירושלים ואז יהיה השלום והגמול אשר זכר, ובאותו זמן רוח ה' נוססה בו על ישראל שירים נסם, והוא אמרו אחריו ובא לציון גואל.

והשני שתיאר והמשיל נקמת השם וגמולו שיבוא על האומות, כנהר הצר שאינו רחב ידיים כי אם צר גדר מזה וגדר מזה, כאשר תהיה רוח ה' נוססה בו רוצה לומר בנהר הצר, שאז תהיה סערה יותר עצומה, לפי שכאשר תבוא רוח סערה בים הגדול ורחב ידיים יהיה לה מקום להתפשט, והאנייה אשר תלך בו לא תהיה סכנתה כל כך עצומה להיותה מרוחקת מן הארץ, אומנם כאשר יהיה הנהר צר ורוח ה' בשערה תשופני נוססה בו, אז בהכרח האנייה העומדת שם חשבה להישבר להיות הנהר קצר וגדר מזה וגדר מזה משני עברותיו, וכל זה משל לגודל הנקמה שתהיה סערת ה' גדולה עליהם.

ואחרי שזכר עניין נקמת האומות זכר גאולת ישראל, והוא אמרו ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה', כי הנה אמר ובא לציון גואל על היהודים אשר עמדו ביהדותם ועמד טעמם במ, ואמר ולשבי פשע על אותם אשר יצאו מכלל הדת עברו תורות חלפו חוק וישובו אל ה' מפשעם, כי הם באמת שבי פשע ביעקב ויזכו בגאולה. ואמר שהנבואה הזאת שבאה לנביא היה ברית חזק לישראל על גאולתם שלא ישוב אחור, וזהו שאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה', והברית הוא רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפוך, ודברי הנבואה הזאת ראוי מפני זה, כיון שהם כברית, שלא ימוש מפוך ומפי זרעך וגו' מעתה ועד עולם. ויש מפרשים שהברית הזו היא התורה שנתנה בברית, והבטיחם שלא תמוש מפיהם עד עולם. ולהיות היעוד הזה בהחלט, התחיל הנביא לבשר את ישראל ולומר להם קומי אורי כי בא אורך, שהוא נאמר על התשועה ועל הגאולה, וכנגד השכינה שתשוב לחול בתוכה אמר וכבוד ה' עליך זרח. ואמר על צרות האומות כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים, בנקמת האומות וחורבן ראשונה, ועליך יזרח ה', שהיא התשועה שבא אחריו, ואז וכבודו ושכינתו עליך יראה, ואז כל האומות הנשארות מאותה נקמה ילמדו דרך תורתך, כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', ועל זה אמר והלכו גויים לאורך, ולא לבד הגויים והעמים אבל גם המלכים ילכו לנגה זרחך, שאי סביב עיניך וראי שכל האומות ההם יקבצו ויבואו לך, ואז על ידיהם בניך מרחוק יבואו ובנותיך על צד תאמנה, שהוא מלשון כאשר יישא האומן את היונק. ויהיה כל כך ריבוי הבאים עד שאת תיראי ותפחד וירחב לבבך בראותך שיהפך עליך המון גויים וחיל גויים יבואו לך.

ולפי שברוב הספרים כתוב ורחב בחית, יהיה פירושו שאז תירא ותפחד בראותה המון גויים הבאים, אבל יתרחב לבבה בראותה שההמון וחיל הגויים הבאים הם נהפכים מרשעתם, ושהם יבאו אליהם להיכנע תחתיהם, ועל זה עצמו אמר שפעת גמלים תכסך, שהוא מעניין ריבוי, ובכרי מדין הם קטני הגמלים, כולם משבוא יבואו ויביאו מנחה לה', וזהו זהב ולבונה יישאו ותהילות ה' יבשרו גם מארץ קדר יביאו צאן ואילים למזבח השם, וזהו כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך בהם, כדי שיעלו על רצון מזבחי, ובזה האופן מהמנחות, הדברים שיביאו האומות בית תפארתי אפאר. ועל בני ישראל הבאים מהגלות במרוצה לאדמת הקדש אמר מי אלה כעב תעופנה, רומז למהירות ביאתם, וכיונים אל ארובותיהם, שיותר יעופפו היונים בשובם אל קניהן ממה שיעופו בצאתם משם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם וארובותיהם החלונות שבשובך. ואמר זה המשל לרוב הקהילות העולות מן הגלות, ויש לפרשו על עשרת השבטים שיחזרו אז. ואמר כי לי איים יקוו כנגד האומות הבאות להתגיר, רוצה לומר ששוכני האיים יקוו לו יתברך בהאמינם ביכולתו והשגחתו, ומהם אניות תרשיש יבואו בראשונה להביא בניך מרחוק בדרך הים, כי הם יהיו ראשונים בזה ואחריהם שאר האומות. אבל אמרו כספם וזהבם אתם אין ראוי אצלי לפרשו על ישראל, אחרי שכבר נאמר ולא בכסף תגאלו כמו שפירשתי, אבל הוא חוזר אל האיים ואניות תרשיש אשר זכר,

שיביאו כספם וזהבם אתם להקריב מנחה להשם, והוא אמרו לשם ה' אלוהיך ולקדוש ישראל כי פארך. ואותם בני נכר שיבואו להתגיייר המה יבנו חומות ירושלים, ואף המלכים והגדולים שבהם ישרתו באותו בנין, כי תחת שהיו אבותיהם בראשונה מחריבים אותו יהיו זרעם הבונים, וזהו שאמר ובנו בני נכר חומותיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך.

וזכר שתהיה ביאת הגויים לירושלים כל כך מתמדת עד שיהיו שערי ירושלים תמיד פתוחות, יומם ולילה לא יסגרו כדי להביא אליך חיל גויים, ומלכים יבואו נהוגים רוצה לומר שיבואו מארץ רחוקה נהוגים בדרך על ידי התיירים הנהוגים אותם לפי שלא ידעו הדרך, כי הנה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו ולא יבאו לירושלים להשתעבד לדת האלוהים יאבדו במכות ה' יתברך, והגויים ההם אשר לא יבאו חרוב יחרבו. וכמו שבימי שלמה חירם מלך צור שלח העצים היקרים לבנין בית ה', כן לעתיד לבוא האומות כולם כבוד הלבנון מבחר עציהם שהם ברוש תדהר ותאשור, יחדו אליך יביאו כדי לבנות מהם בית עולמים, והוא אמרו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד, וקרא את בית המקדש מקום רגליו, לפי שהוא מכוון כנגד כסא הכבוד שהוא השמים, והארץ הדום רגליו לא מפאת כללותה כי אם בבחינת בית המקדש שהוא שם שהוא הדום רגלי.

ויעד שבבוא אותם הגויים לירושלים לא יבאו בגאה וגאון ודרך רע, אבל יהלכו אליה שחוח, רוצה לומר בשפלות והכנעה, אותם שבראשונה היו בני מעניך. ומפני מה שהרעו אליך בזמן הגלות ישתחוו על כפות רגליך כל מנאציק כדי להתחנן אליך, ויקראו לירושלים עיר ה' ולציון יקראו קדוש ישראל, לפי שלא ייכנעו ולא ישתחוו לך מפאת גבורתך כי אם מפאת אלוהות והקדושה אשר בך. וזה גם כן מורה בהכרח שלא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני, כי לא באו שם הבבלים ולא השתחוו להם המנאצים שהחריבו כי כבר היו נחרבים להחלט, אלא שנאמר על אנשי הגלות הזה שאיביהם קיימים, ויבאו אליהם בזמן הגאולה שחוח וישתחוו להם תחת מה שהרעו כנגדם.

ואמר תחת היותך וגו', שבמקום שהיית בזמן הגלות עזובה ושנואה ואין עובר עליך שמתוך בזמן הגאולה גאון עולם משוש דור ודור, וכמו שאמר המשורר יפה נוף משוש כל הארץ. ובמקום שהיו האומות בזמן הגלות בוזזות ושוללות נכסי עדת ישראל יהיה אז בהפך, שתינקי חלב גויים ושוד מלכים, רוצה לומר לא לבד מהאומות אבל גם ממלכיהם, כמו שתרגם **יונתן** ותשבעון נכסי עממיא ובנות מלכין תתפנקון, באופן שתכיר שהוא דבר אלוהי, וזהו וידעת כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב. ויהיה כ"כ מה שתינקי ותיקח מנכסי האומות, עד שתחת הנחושת שהם לקחו ממך בזמן חורבנך ובגלות אביא זהב, שאתן בלבם להביא אליך מרצונם כל כך מהזהב כמו הנחושת שלקחו ממך הם ואבותם, וכן ותחת הברזל אביא כסף ותחת

העצים נחושת ותחת האבנים ברזל, כי הנה בחורבנות ירושלים לא לבד שללו הזהב והכסף, כי אם גם הנחושת וגם הברזל שאינו שווה כנחושת והעצים שאינם שווים כברזל וגם האבנים שללו משם, והביאו לפי שא ולרומא והנם עודם שמה. האומנם הם לקחוהו ובזזו אותו ממך בעת צר ומלחמה ושעבוד, ואתה תיקחהו מהם בשלוח ובצדקה, לפי שהם יביאו אותו מעצמם, וזהו אמרו ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה, כי אמר פקודתך על זמן החורבן, שישובו עתה לשלום, ואמר נוגשיך על זמן הגלות שישוב לצדקה, לפי שלא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר בגבולך, אבל בהפך שתקראי תשועה בחומותיך, ולכן בכל שעריך תהילה.

ולפי שבתחילת הפרשה המשיל הגלות לחשך והישועה לאור, לכן אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וגומר, רוצה לומר שלא יהיה אורם ותשועתם מפאת הוראות המערכות השמימיות, אבל יהיה מפאת ההשגחה הפרטית מה' יתברך, והוא אמרו והיה לך ה' לאור עולם ואלוהיך לתפארתך, ולכן לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף, רוצה לומר שלא תבטל עוד מלכותך, וכמו שתרגמו **יונתן** לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי כלומר שהדברים המחויבים מפאת ההוראות השמימיות יש להם זמן מוגבל, בהגיעו יפסקו ויחדלו. אומנם הדברים המושגחים יהיו כפי רצון המשגיח יתעלה מבלי הפסק, וזהו אמרו לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך. האומנם ההשגחה האלוהית יצטרך אליה זכות המקבלים, כי לא תחול על הרשעים, מפני כן אמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, רוצה לומר שיצרף אותם האל כמאמר הנביא וצרפתים כצרוף את הכסף, והנשארים בהם יהיו כולם צדיקים כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו, ולכן לעולם יירשו ארץ וישכנו לעד עליה, באופן שהכול יכירו שהם זרע ברך ה' נצר מטעיו מעשה ידיו להתפאר. ואף על פי שהם עתה בגלות מתי מספר הנה אחרי הגאולה יתרבו באופן שהשבט הקטן מהם יהיה אלף פעמים ממה שהוא עתה, והצעיר לגוי עצום הוא כפל במלות שונות. ואומנם מתי יהיה כל זה הנה הוא בעתה, רוצה לומר בגבול המחויב מהגאולה, שבהגיעו יעשה הדברים ההם במהירות מופלג ובחפזון רב, וזהו אני ה' בעתה אחישנה, כי לפי שנתארך הגלות אמר הנביא שלא יתיאשו כי בהגיע השעה הקדוש ברוך הוא ימהר יחיש מעשהו. וחז"ל בפרק חלק דרשו זכו אחישנה לא זכו בעתה, גלו בזה שיש לגאולה שני זמנים:

האחד הוא אפשרי על ידי תשובה וזכות הדור

והאחר הוא מחויב בהגיע העת הגזור לפניו יתעלה וכמו שביארתי במאמר ישועות משיחו.

ולפי שהנביא ראה יעוד הגאולה והבטחתה בביאור מופלג ובהאמתה רבה וחוזק עצום, לכן אמר הוא מעצמו על זה רוח ה' עלי יען משח ה' אותי, רוצה לומר שרוח ה' דבר בו זכה למעלה עליונה בנבואה בבשורת התשועה וענייניה יותר מכל הנביאים, לפי שמשח ה' אותו בפרט לבשר ענווים שהם ישראל, לחבוש לנשברי לב רוצה לומר לחבוש מכתם מצרות הגלות

עד שהם כנשברי לב, כי עם היות שהלב אינו מקבל פרוק וחבור ולא שבירה הנה המשיל הגלות לשבירת הלב שאין לה תרופה בדרך טבע כי אם בדרך נס אלוהי, וכמאמר המשורר הרופא לשבורי לב, וביאר מהו שבירת הלב ואמר שהוא הגלות, ולכן תהיה תרופתו לקרא דרור לשבויים שהם ישראל, ולאסורים בכור עוני וגלות יקרא פקח קוח רוצה לומר בפתיחת המאסר, כי הגלות והשעבוד הוא לקיחה ולכן פתיחתו וביטולו יקרא פקח קוח.

ועוד זכר שמשחו לקרא שנת רצון לה' ויום נקם וגו', רוצה לומר שהודיע על ידו שהיה לגלות עת מוגבל שרצה השם לגאול עמו בו ולנקום נקמתו מהאומות ולנחם כל האבלים ולא לבד לנחמם בדברים אבל בפועל, והוא אמרו לשום לאבלי ציון לתת להם פאר בגאולה, תחת אפר שהיה להם בגלות, שמן ששון ישועתם תחת אבל שהיה להם בגלותם, מעטה תהילה במעלתם תחת רוח כהה שהיה להם בשעבודם, שהם כולם כפל עניין במלות שונות, עד שמפני עוצם מעלתם יקרא להם אילי הצדק כפי צדקתם, מטע ה' להתפאר כפי דבקותם בו יתעלה. עוד זכר שמשחו השם להודיע ולבשר שבגאולתם יבנו חרבות עולם שוממות ראשונים, רוצה לומר שאותם הארצות שהיו שוממות מדורות ראשונים הם יקוממו אותם, ויחדשו ערי חורב רוצה לומר הערים שהיו חרבות והיו שוממות מדור ודור, והדבור הזה הוא כולו גם כפל עניין במלות שונות.

וזכר שגם כן משח השם אותו לבשר הכנעת האומות אליהם, עד שיעמדו זרים ורעו צאנם ונכרים יהיו עובדי שדותיהם וכרמיהם, כדי שבני ישראל לא יתעסקו בדבר מהעבודות האלה רק לעבוד את השם הנכבד בתורתם ותפלתם, ועל זה אמר ואתם כהני ה' תקראו, רוצה לומר אבל אתם לא תהיו רועי צאן ולא עובדי אדמה כי אם עובדי גבוה ככהני ה' ומשרתי אל עליון יקרא לכם. ולהיותכם פנויים לעבוד עבודתו יתברך, חיל גויים תאכלו ובכבודם תתימרו רוצה לומר תתחממו. ואמרו ותחת בושתיכם משנה וכלימה יירונו חלקם, פירושו במקום שהייתם בגלות לבשת וחרפה ולכלימה יהיה לכם משנה כבוד ושמחה ורנה, כך פירשוהו **המפרשים**. ויותר נכון לפרש תחת בושתיכם בגלות משנה מהבושת וכלימה, רוצה לומר כפליים ממנה, עד שיירונו חלקם רוצה לומר שהאומות היו מרננים חלקם ושמחים בכלימת ישראל, לכן מפני זה בארצם של האומות משנה יירשו ישראל ושמחת עולם תהיה להם. גם אפשר לפרש שהאומות בעצמם ירשו בזמן ההוא משנה מהבושת והכלימה שירשו ישראל בגלות, ולבני ישראל יהיה הפך כי שמחת עולם תהיה להם.

והנה יהיה זה לפי שאני ה' אוהב משפט ומודד מדה כנגד מדה, ושונא גזל בעולה רוצה לומר גם בעולה הנקרבת על גבי המזבח, כמו שהתרעם באומרו והבאתם גזול, וכל שכן שאהיה אוהב את המשפט בין בני אדם, ולכן ונתתי פעולתם באמת וברית עולם אכרות להם, כלומר שימדוד להם שכר פעולתם כפי המשפט האמתי, ויכרות להם ברית עולם והוא שיהיה נודע

בגויים זרעם, וצאצאיהם שהיו בגלות בתוך העמים, הנה עתה אחרי גאולתם כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'. **והמפרשים** פירשו ונודע בגויים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים על בני ישראל אחר הגאולה, כשילכו בארצות הגויים לטייל או לסחורה שיהיו נודעים ונכרים שהם זרע ברך ה'. ואפשר אצלי לפרש שונא גזל בעולה מלשון מעלה, רוצה לומר שהקדוש ברוך הוא אוהב משפט ושונא הגזל שעושה אותו אומה מהאומות מתוך מעלתה אל הנכנעים תחתיה.

הנה התבארה הנבואה הזאת. ונזכרו בה גם כן העיקרים שנזכרו בנבואות האחרות, אם נקמת ה' יתברך על האומות לגוייהם, ואם קבוץ השבטים ממזרח וממערב, וגם לשבי פשע, וגם הכנעת האומות תחת ישראל וקבלם תורתו והבאתם מנחתם לבית ה'. וידוע שהדברים האלה כולם בזה האופן שזכרם הנביא לא נתקיימו בבית שני ולכן עלינו להאמין שהן עתידות להתקיים בביאת משיחנו מהרה יגלה.

מבשר טוב השלישי - נבואה י"ג

הנבואה הי"ג תחילתה בפרשת שוש אשיש, ושאר הפסוקים אשר בפרשיות, עד חסדי ה' אזכיר.

וענין הנבואה הזאת, שאחרי שניבא הנביא על הגאולה העתידה אם בנקמת האומות ואם מתשועת ישראל בפרשת קומי אורי, וביאר אחרי זה היאך משחו הקדוש ברוך הוא, רוצה לומר שיחדו מבין שאר הנביאים לבשר כל זה לבני הגאולה, זכר דברי ירושלים והאומה והודאתה על אותה ההבטחה והיעוד, והוא אמרו שוש אשיש בה' תגל נפשי באלוהי. והמאמר הזה דומה למה שאמר בנבואה השנית אשר פירשתי בזה המאמר, אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, שבזמן הגאולה תודה על רעת הגלות ועל טובות התשועה, ולכן אמר כאן שוש אשיש בה' שהוא שם ממידת הרחמים, רומז אל התשועה והגאולה, תגל נפשי באלוהי שהוא מדת הדין, רומז אל הגלות, ולכן אמר שוש אשיש בכפל מלת הששון, ולפי שבגאולה ישישו הגוף והנפש לפי שיקנו טובות גשמיות ורוחניות, אבל בגלות לא היו כי אם טובות נפשיות בתורה ובמצוות בלבד, לכן אמר על הגלות תגל נפשי באלוהי, שאותה גילה יוחדה אל הנפש בלבד. וביאר שמחת הגאולה באמרו כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני, רוצה לומר הנה הקדוש ברוך הוא עשה לישראל כמו שיעשה המלך לעבדו האוהב אותו שכדי לכבדו ילבישהו מבגדיו, כן ה' יתברך שנאמר בו וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו, ילביש לישראל אותם הבגדים, והוא אמרו בגדי ישע מעיל צדקה, כי עם היות שהישע והצדקה היו בערכו יתברך כשריו וכובע בהילחמו בגויים ההם, הנה בערך ישראל לא יהיו אלא כמו בגדי הכהן הגדול בעת עבודתו, ולכן אמר בגדי ישע מעיל צדקה, ועל המעיל אמר יעטני, שהאדם לובש בגדיו ומתעטף עליהם במעיל. והנה המשיל ענינו לחתן ולכלה, והם דימויים מתחלפים.

והמפרשים פירשו כחתן שילבש בגדי פאר ככהן גדול וככלה אשר תעדה כליה שהם תכשיטים. ויותר נכון לפרש שלפי שאמר שוש איש בה', כי הלבישני בגדי ישע, אמר כנגד המלביש שהוא השם יתברך כחתן יכהן פאר, שהוא בערך האומה חתן והיא כלתו, כמו שבא במשלי שיר השירים, וכדברי הנביא עצמו כמו שיתבאר, ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלוהיך, וכאלו אמר כמו החתן שמכין את הפאר, ועל ישראל אמר וככלה תעדה כליה.

ואחרי שאמר זה בביאור ששון הגאולה, זכר הששון השני מהגלות באומרו כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח וגו', רוצה לומר שהיה ישראל בגלות, וגאולתו כמו הארץ שתוציא צמחה וכגן שזרועיה תצמיח, שהנה יצמיח אותם אחרי ההפסד שיפסיד הזרע ראשונה ואחר כך יצמח, כן היו ישראל בגלות שראשונה הגיעו לתכלית ההפסד והאבדון ואז ה' אלוהים יצמיח צדקה ותהילה נגד כל הגויים, שכמו שגרריר החיטה הנזרעת אחרי הפסדו יצאו מגרריר אחד גרגרים רבים יותר יפים וטובים ממנו כן יהיה עניין העם, וכמו שצמיחת הזרעים והצמחים יש להם עת זמן מוגבל כן ה' אלוהים יצמיח צדקה ותהילה נגד כל הגויים בזמנה המוגבל. והסתכל אמרו כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח, שאמר תוציא צמחה מעצמה מבלתי זריעה, וזרועיה תצמיח הם הנזרעים כי על כן קראם זרועיה, ובזה גלה הנביא שהיו לגאולה שני זמנים:

זמן האפשרות,

וזמן החיוב אשר כבר הודעתך,

וכנגד זמן החיוב שהוא בעתה אמר כי כארץ תוציא צמחה, רוצה לומר שהארץ תוציא הצמח מעצמה מבלי זריעה שהוא משל לגאולה שתהיה בעתה מבלי זריעת התשובה והמעשים הטובים וזכות הדור, ועל זמן האפשרות אמר וכגנה זרועיה תצמיח, ישראל יזרעו התשובה והמעשים הטובים והשם יתעלה יצמיח מהם הגאולה.

וזכר הנביא שהקב"ה יבא להושיעם אם מפאת הארץ הנבחרת שהיא בידי אויביה והקב"ה ירצה לגאולה וכמו שאמר: והארץ אזכור, ואם מפאת העם עמו ונחלתו היושב בקרב האויבים. ולעניין הארץ אמר למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט, כי ציון רומז לבית המקדש וירושלים לכללות העיר, יאמר לא תתקרב דעתי בעבור ציון וירושלים עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער, וכנגד האומה אמר וראו גויים צדקך וכל מלכים כבודך וקורא לך שם חדש, כפי גאולתך לא כפי גלותך, והיית כעטרת תפארת ביד ה'. ובאר עניין השם באמרו לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה, והוא השם שהשם יתעלה ייקוב ויפרש, וכן לארצך יקרא בעולה רוצה לומר שבעלה ואלוהיה קרוב אליה, כי כמו שיבעל בחור את הבתולה שהוא זווג נאה כן ארץ ישראל תתייפה בשוב בניה לתוכה, וכמשוש חתן על כלה בימי חופתה ישיש עליך אלוהיך. ומזה הוכחה שהחתן שזכר בתחילת הנבואה כחתן יכהן פאר, הוא משל להשם יתעלה.

ואומנם אמרו על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים פירושו אצלי על חומותיך ירושלים, בהיותך במעמדך קודם החורבן, הפקדתי שומרים שהם הנביאים הקוראים אותם שלא ינומו ולא ישנו כדרך שומרי החומה, והעניין שישבו בתשובה, ולכן אמר כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, רוצה לומר אותם השומרים כל היום וכל הלילה היו קוראים בקול גדול מבלי הפסק, והיו מזכירים את ה' בקריאתם ולא היו מניחים אותם, וזהו אל דמי לכם כלומר שלא היה בנביאים דומיה מלצעוק לכם שתשובו, וכיון שהם קראו לכם ואתם לא שמעתם אליהם ראוי עתה שאתם תקראו אל ה' ותצעקו לפניו, והוא אמרו ואל תתנו דמי לו רוצה לומר לא תשתקו ולא תפסקו מלצעוק אליו עד שיכונן וישים את ירושלים תהילה בארץ. ואל תחשבו שתהיה תפילתכם לשווא כי כבר נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך, רוצה לומר שלא ימשלו עוד האויבים עליכם אבל יגאלכם מביניהם, באופן שעל אדמת הקדש תאכלי את תבואותיך ובחצרות קדשו תאכלי מעשר שני ונטע רבעי כימי קדם, והעניין שלא תשובו לגלות עוד. ולכן אתם גדולי ישראל נביאיו וחכמיו, עברו עברו בשערים ופנו דרך העם והסירו מקרבכם העונות המונעים, וזהו סלו סלו המסילה סקלו מאבן, ועם יושר מעשיכם מיד הרימו נס על העמים, וזה לפי שה' השמיע אל קצה הארץ עניין מלכותו.

ואומנם אתם אמרו לבת ציון הנה ישעך בא, והנה שכרו אתו לתת לעמו ועבדיו, ופעולתו לפני עד שהעמים ההם יקראו לבת ציון עם הקדש גאולי ה', ולעיר ירושלים יקראו דרושה עיר לא נעזבה, מפני שתשוב השכינה לתוכה בסוד אלוה עלי אוהלה. והודיע הנביא שקודם זה יהיה חורבן אדום בהכרח, והוא כמו שזכרתי למעלה מלכות הנוצרים, ועל זה אמר מי זה בא מאדום, כאלו היה הנביא שואל מי זה אשר בא מאדום כלומר ששב מחורבנה, והוא חמוץ בגדים רוצה לומר אדום מדם ההרג שעשה בבצרה שהיא רומי ראש מלכות אדום, והאדון הזה הוא הדור בלבושו שהם בגדי נקם ומעשיו הם הדורים ויפים במה שעשה, והוא צועה רוצה לומר צועק ברוב כוחו ואומר אני מדבר בצדקה רב להושיע כלומר אני אומר ומדבר במשפט ובצדקה שאהיה רב להושיע את ישראל. וזכר כאלו הנביא שאלו מדוע אדום ללבושיך ובגדיך כדורך בגת. והנה לא אמר מדוע אדום לבושיך כי אם ללבושך כלומר מה האדום האדום הזה אשר נדבק ללבושיך עד שבגדיך הם דומים לבגדי הדורך בגת. ושהשם יתעלה השיבו פורה דרכתי לבדי רוצה לומר כן דברת שהייתי כדורך בגת, כי פורה שהוא הגת דרכתי אני לבדי, ומעמים אין איש אתי, שאין זכות ישראל לעזור בזה, ואדרכם באפי וגו', ומפני זה הזה דמם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי, ונצחם הוא כמו כוחם, והדם הוא הכוח, וגאלתי הוא כמו הגאלתי בה"א. ולפי שאמר כל זה בדרך המשלי באר הנמשל בו, אם באודם הלבוש באמרו כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. ואומנם מה שאמרתי ומעמים אין איש אתי, יבאר שענינו הוא שהתבונן שלא היה מישראל זכות ולא מעשים טובים עוזרים לתשועתו, וכלשון בני אדם אמר ואשתומם כי אין סומך, עד שמפני זה במלחמה שעשיתי הושיעה לי זרועי, לא

שיהיה הקדוש ברוך הוא נושע כי אם שתשועתו עשתה זרועו, והחמה שהייתה לו על האומות היא סמכתהו להנקם מהם, ולכן אמר ואבוס עמים באפי רוצה לומר ארמוס אותם באפי ובחמתי, ואוריד לארץ נצחם רוצה לומר כוחם ותקפם. ויש לי לפרש שהתמדת מלכות רומי ונצחיותה יורידהו וישפילהו לארץ, כי לפי שרומי מתמדת במעלתה שנים רבות אמר עליה לשון נצחיות. ולהיות היעוד הזה עצום מאד סמך אליו הנביא פרשת חסדי ה' אזכיר וגו'.

הנה התבארה הנבואה הזאת. וענייניה מסכימים עם שאר הנבואות שעברו, אם בספור עניין התשועה וגדלה ודבקות השכינה והנבואה בעם, ואם בהבטחה שלא יבואו עוד לגלות, וביעוד חורבן בני אדום ורומי רבתי בגויים. והדברים האלה מבואר מעניינם שלא נתקיימו בבית שני ושהם עתידים להתקיים בהכרח בגאולה העתידה.

מבשר טוב השלישי - נבואה י"ד

הנבואה הי"ד תחילתה כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול עד כה אמר ה' השמים כסאי.

וענין הנבואה להודיע שאף על פי שישראל לא ישובו אל ה' כראוי בגלותם, שעל כל פנים יגאלם בבא עת פקודתם, לא בבחינת זכותם באשר הם שם כי יהיו בהם רשעים, אלא בעבור הצדיקים ובבחינת מה שיהיו אחרי הגאולה שיהיו כולם צדיקים וטובים, והצדיקים שבהם בגלות יזכו בגאולה ויתמידו בה, ואויבי ה' יכלו בזמן הטלטול וחבלי המשיח. ולכן עשה משלו כאשר ימצא התירוש באשכול, וגם יש בו חרצנים וזגים, ולכן יאמר האדם לחברו אל תשחיתוהו כי ברכה בו, רוצה לומר שבו חומר מוכן להיות תירוש שיאמרו עליו ברכות השם ויהיה ברכה ושמחה בקרב הארץ, ולא יחוש לחרצנים וזגים שיש בו מבלי תועלת, כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכול, רוצה לומר שאף על פי שיש בהם רבים בלתי ראויים לגאולה לא אשחית הכול, אבל אביט אל הצדיקים שבהם עתה ויותר בעתיד. והוא אמרו והוצאתי מיעקב זרע ומיהודה יורש הרי וירשוהו בחירי ועבדי ישכנו שמה, רוצה לומר שיוציא מיעקב זרע ברכה שהוא כנגד עשרת השבטים, ומיהודה יורש הרי הוא כנגד מלכות יהודה, ואלו ואלו כולם יהיו בחירי וירשו את הארץ ויהיו עבדי וישכנו בה. ואמר הרי על כלל ארץ ישראל, גם ירמז להר ציון ולהר הבית, ואל זה הדרך מהפירוש נטה **יונתן** בתרגומו באמרו ואמרית דלא לחבלותיה בדיל לקיימא עלמאה מיניה.

וזכר עוד שאף על פי שארץ ישראל כשגלו ישראל ממנה נתקללה בטבעתה ובתבואותיה, הנה בזמן ההוא השרון שהוא עתה מקום יבש יצמח עד שיהיה לנווה צאן, כלומר לרעות שמה צאן מפני רוב העשב והדשאים שיצמחו שמה, וכן עמק עכור עם כל עכירותו עתה יהיה אז מקום דשן ורענן עד שיהיה לרבץ בקר כלומר לרבוץ ולרעות שמה בקר, וזה כולו יהיה לעמי אשר

דרשוני רוצה לומר בעבור עמי אשר דרשוני. וביאר פושעי ישראל לא יעכבו את הגאולה אבל יביאם השם יתעלה במדבר העמים ושם יצרפם וימותו בחטאתם. ועליהם אמר כאן ואתם עוזבי ה' השכחים את הר קדשי, רוצה לומר שאינם חוששין לחורבן ירושלים העורכים לגד שולחן, ופירוש גד הוא קבוץ מלשון גדוד יגודנו, ומני הוא מלשון מנין, וממסך הוא נסך יין, כמו לחקור ממסך, מסכה יינה, יאמר ואתם עוזבי ה' שאינכם צועקים ולא מתפללים אליו השכחים את הר קדשי שהוא חרב ואינכם מתאבלים עליו, וכל השתדלותכם הוא לאכול ולשתות בקבוצים וחברות אכל בקר ושחוט צאן וחקור ממסך יין, שאתם עורכים לגד שהוא חברתכם וקבוצכם שולחן לאכול לשבעה ולמכסה עתיק, והממלאים למני כלומר למניין החברה והקרואים ממסך יין. הנה מפני זה אמנה אתכם לחרב וכולכם לטבח תכרעו, שאחרי ששמתם הצלחתכם כולה בדברים הגשמיים לאכול ולשתות ראוי שחרב תאכלו ותבואו לטבח כצאן. ואמרו ומניתי ידוע שהוא דרך צחות ולשון נופל על הלשון כמו דן ידין עמו, ועקרון תעקר, שלפי שאמר בפשעם הממלאים למני ממסך אמר גם כן בענשם לשון מנין ומניתי אתכם. מלבד זה כיון הנביא להודיע בו פרטיות השגחתו יתעלה שבמנין ובמידה ובמשקל ובמשורה ימנה את הרשעים לחרב ואת הצדיקים לגאולה, כי כן אמר למעלה וירשוה בחירי ועבדי ישכנו בה על הצדיקים, ואמר ואתם עוזבי ה' על הרשעים, שהייתה רשתם כל כך שעם היות שהתרה בהם הקדוש ברוך הוא על ידי עבדיו הנביאים הם לא ענו, והיה זה בהיות אבותיהם בארץ, ועל זה אמר יען קראתי ולא עניתם דברתי ולא שמעתם, וגם אמר עוד ותעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרתם. זהו הנראה אלי בפירוש הכתובים האלה.

אבל **המפרשים** פירשו העורכים לגד שולחן שהיו עובדים למזל ממזלות השמים, וכן הממלאים למני הוא שם כוכב, או שאמרו על שבעה כוכבי לכת שהם מנויים, ואמרו שהפסוקים האלה נאמרו כנגד רשעי ישראל שהיו בירושלים בעת החורבן עובדי עבודה זרה. וכבר כתב **הרד"ק** הספקות אשר ייפול על זה הפירוש עד שבעבור זה נעתק לפרשו על השכר והעונש הנפשי כמו שדרשוהו חז"ל. ומה שכתבתי אני הוא הנכון בלא ספק ע"ד הפשט, שהפרשה כולה על עולי הגולה נאמרה, שיצרפם השם כצרוף כסף באופן שהצדיקים יזכו בגאולה והרשעים לא יאכלו בטובה, ועליהם אמר גם כן לכן כה אמר ה' אלוהים הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו וגו'. והכתוב הזה מוכיח שמה שפירשתי אני על העורכים לגד שולחן והממלאים למני המסך הוא האמת, שספר גנותם בהיות כל עניינם אכול ושתה, ולכן היה משפטם שבמקום אותו מאכל ירעבו ובמקום אותו ממסך ומשקה יצמאו, ועבדי ה' שסבלו צרות הגלות ברעב ובצמא הם יאכלו וישתו. ולפי שבסעודות אחרי המאכל והמשתה ישמחו ויגילו ויירונו מטוב לב, לכן אמר הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב וגומר. והנה אמר ישמחו כנגד עבדי ישתו, לפי שהיין ישמח לבב אנוש, ואמר יירונו מטוב לב כנגד המאכל, על דרך ולחם לבב אנוש יסעד.

ולפי שהאדם יקר רוח יחוס על כבודו יותר מעל גופו, אמר שגם כבודם בקלון ימירו, והוא אמרו והנחתם את שמכם לשבועה לבחירי, רוצה לומר שהצדיקים בחירי השם כאשר יקללו את אויביהם יאמרו ימיתך השם אלוהים כמו שהמית לפלוני. אומנם הצדיקים כמו שיבדלו מהרשעים בהנאות הגופניות כשיאכלו וישתו תבואות הארץ הקדושה, כן יגדל כבודם ושמם בקרב כל הגויים, ועל זה אמר ולעבדיו יקרא שם אחר רוצה לומר הפכי משם הרשעים שיישאר לשבועה והוא על דרך כך יברך ישראל לאמור ישימך אלוהים כאפרים וכמנשה, ובסוטה נאמר יתן ה' אותך לאלה ולשבועה, לפי שבזמן הגאולה יודע ויוכר הצדיק מהרשע, הטוב מן הרע, האמת מן השקר, לפי שתמלא הארץ דעה את ה'. ולכן אמר אשר המתברך בארץ יתברך באלוהי אמן, כי לפי שאמר למעלה והנחתם שמכם לשבועה ולעבדיו יקרא שם אחר, ביאר שבזמן הגאולה לא יאמרו לרשע צדיק אתה, ולא יהיה אדם מברך את רעהו בקול גדול בשווא ודבר כזב, אבל יהיה בהפך שהמתברך בארץ מתהלל מפי אחר לא יהיה הלול וברכתו כי אם בהיותו עובד אלוהי אמן שהוא אלוהי האמת, וכן הנשבע בארץ ישבע באלוהי האמת, ולכן לא ימצא בפיהם לשון תרמית כי נשכחו הצרות הראשונות, שבהיותם בגלות היה הרשע מכתיר את הצדיק שהיו מחניפים בני אדם זה לזה מה שאז לא יהיה כן.

ואומנם אמרו כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה, יש מפרשים אותו כפשוטו שיברא ה' יתברך שמים אחרים וארץ אחרת, והוא דרך דרש אין ראוי לקבלו בפשט הכתוב.

ורש"י פירש שמים חדשים שיהיו שרי ישראל עליונים ושרי האומות תחתונים. ואפשר שתהיה כוונתו שיפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה, ולכן יתבטלו ההוראות השמימיות המשפיעות על האומות ויחרבו האומות בארץ ותתחדש ההשגחה עליונה המיוחדת להשגחת ישראל מאת ה' מן השמים ותתחדש אחריה ארץ ישראל, וזה ענין שמים חדשים וארץ חדשה, ואם כיון לפירוש הזה יפה פירש.

והראב"ע פירש שמים חדשים על הרקיע שהוא האוויר, שיחדש הקדוש ברוך הוא אויר טוב בארץ ישראל שיהיו בני אדם בריאים וטובים ויחיו שנים רבות, וגם יוסיף בכוח הארץ רוצה לומר ארץ ישראל כאלו היא חדשה.

והרד"ק פירש שהוא משל כי מרוב הטובה שתהיה בעולם יראה כאלו יהיה עולם חדש שמים חדשים וארץ חדשה וכמו שאמר ולא תזכרנה הראשונות.

ודעתי הוא מה שכבר הודעתך למעלה, וביארתי ענינו במעין הי"ב ממעיני הישועה, שכמו שקדמה ליציאת מצרים מחברת שני המאורות שבת יוצדק במזל דגים שבשרו גאולת העם ושפע הנבואה הצלחה ומעלה וירושתם הארצות, והיה זה פ"ג שנה קודם יציאת מצרים ביום הולדת אהרן, כן רצה הקדוש ברוך הוא להקדים לגאולה העתידה אותה מחברת עצמה אשר כמוה לא נהייתה מאותה ראשונה שנעשית מיציאת מצרים עד עתה, וכמו שהמחברות קטנות גם גדולות שקדמו אליה הורו על ישראל גלות וצרות עצומות, כן המחברת הזאת שתהיה

בשנת רכ"ד לאלף השישי תורה על ישראל אורה ושמחה וששון ויקר והתחדשות נבואה וחירות ומעלה וירשת ארצות. ועל המחברת היא אמר כאן כי הנני בורא שמים חדשים, לא שיפסדו השמים הראשונים אבל שתתחדש תמונתם באותו מחברת, ומשם תמשך ארץ חדשה רוצה לומר שתתחדש ארץ ישראל במעלתה וקבוץ בניה לתוכה בשמחה. ועל המחברות הראשונות שהיו מורות הגלות והצרות על האומה אמר ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלנה על לב, או שאמרו על הצרות עצמם שלא תזכרנה מפני המעלה וההצלחה שתתחדש.

ואמרו כי אם שישו וגילו עדי עד אפשר לפרשו על השמים החדשים והארץ החדשה אשר זכר שהם ישמחו ויגילו. והעניין שיורו שמחה וששון בהוראתם על מה שיברא השם מהתשועה. ואפשר שנאמר כנגד עבדי ה' אשר זכר למעלה, שישישו ויגילו עדי עד כי לא יבואו עוד לגלות ולא יתחדש עליהם עוד יגון ואנחה, ולכן אמר שישו וגילו עדי עד בעבור מה שאני בורא, וביאר הבריאה באמרו כי הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש. ואמר שתהיה הגילה והששון אם בבחינת השם יתעלה להדבק שכינתו ונבואתו ביניהם, ועל זה אמר וגלתי בירושלים וששתי בעמי, ואם בבחינת העם בעצמו שלא יבאו עוד לחורבן ולא יסבלו עוד צרה, וזהו ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה, עד שאף הבכי והזעקה שעושים בני אדם על המתים לא תהיה ביניהם לפי שלא ימות מהם אחד בקוצר שנים כי אם עד זקנה ושיבה, ולכן לא יבכו למת ולא ינדו לו, וזהו לא יהיה משם עוד עול ימים רוצה לומר עולל בימים, וגם לא יהיה זקן אשר לא ימלא את ימיו, כי גם בזקנתו מספר ימיו ימלא עד שהנער בן מאה שנים ימות וגו'.

ואומנם איך יהיה זה, חשבו **המפרשים** שלזמן הגאולה ישו בו בני אדם לחיות חיים ארוכים כימים הראשונים בתחילת בריאת העולם, ושלכן אמר שאם ימות אדם בן מאה שנה יאמרו עליו נער מת, וכן החוטא כשיקולל מהשם יהיה במותו בן מאה שנה. ואני אחשוב שאם נאמר זה על זמן קבוץ הגלויות, שלא יתארכו החיים כל כך, ולא בא הכתוב להודיע כי אם שהנער שמיתתו היום בן עשר או עשרים שנה מפני שנכרתו ימיו לא ימות בזמן ההוא כי אם בן מאה שנה לפי שימלא את ימיו, כמו שאמר לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו, וכן החוטא בעטיו של נחש, כי זהו החטא הנזכר כאן שמפניו נתקלל אדם ונתחייב זרעו למיתה הנה הוא בן מאה שנה תבואה המוות שהיא קללת האדם הראשון, ולא הגיד הכתוב אם כן שיחיו האנשים כימי נח ומתושלח, אלא אם נפרש אלה הפסוקים על זמן תחיית המתים שתהיה קרובה לקבוץ גלויות, כי אז בלי ספק יתארכו ימי הקמים בתחייה, לפי שאף על פי שיאכלו וישתו הנה יהיה כפי השכל ובדרך הנהגה טובה, והקדוש ברוך הוא יחדש בם מזג נאות קיים ובלתי משתנה, כי כמו שהייתה בריאתם דוגמת בריאת אדם הראשון עפר מן האדמה כן יחיו אז כחיו, ועליהם אמר כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל, ואמר גם כן כי כימי עץ ימי עמי.

זכר עוד שלא יגעו לריק בנחלתם ונכסיהם עוד כמו שהיה בזמן קללתם, וגם לא ילדו בניהם לבהלה כמו שהיו בימי שבתם על הארץ, אבל המה יבנו בתים וישבו בהם ונטעו כרמים ויאכלו את פריים, לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל כמו שהיה בקללות. ונתן טעם לשני היעודים האלה אשר זכר, אם למה שאמר לא יהיה משם עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו, אמר עליו כי כימי העץ ימי עמי, שיזקין בארץ שורשו שנים רבות, ואם ליעוד השני שאמר ובנו בתים ונטעו כרמים וגומר, אמר עליו ומעשי ידיהם יבלו בחירי לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה, רוצה לומר שהם יכלו מעשי ידיהם ולא יכלו אותו אחרים, ובזה האופן לא יגעו לריק, וגם לא ימותו בניהם נערים קטנים וזהו ולא ילדו לבהלה לפי שהם וצאצאיהם יהיו זרע ברוכי ה'. ואם היה שבגלות נאמר סכות בענן לך מעבור תפלה, הנה בזמן הגאולה לא יהיה כן אבל טרם יקראו ואני אענה. ואם תאמר איך אפשר שאם הם לא קראו יענה אותם, הנה להתיר הספק הזה אמר עוד הם מדברים ואני אשמע רוצה לומר עוד הם מדברים זה עם זה לאמור נקרא אל אלוהינו ונתחנן לו מיד אני אשמע כוונתם שהיא לקראני, ולכן טרם יקראו ואני אענה.

וכדי לחזק הבטחתם הודיעם מה יהיה משפט ארבע המלכויות שמשלו עליהם, באמרו זאב וטלה ירעו כאחד וגו', שזכר ראשונה הזאב שהוא מעניין הדוב שראה דניאל במשל פרס, וכן דרשו חז"ל בבראשית רבה בנימין זאב יטרוף על מלכות פרס, ולפי שהייתה עבודתו מתוקה לישראל זכרו תחלה, וטלה אמר כנגד יון כי כן ראה אותו דניאל צפיר העזים, וכבר ידעת שהתורה עשתה דבר אחד שה כשבים ושה עזים, ומה טוב אמרו זאב וטלה ירעו כאחד כי לפי שיון החריבה את פרס והייתה תמיד שנאתם גדולה זה לזה אמר שבזמן ההוא ירעו יחדו ויהיה שלום ביניהם. ועל מלכות בבל שנעשות מלכות ישמעאל אמר ואריה כבקר יאכל תבן, כי כן ראה דניאל את בבל בצורת אריה ואמר כבקר יאכל תבן לפי שישראל נמשלו לבקר כמו שאמר: ואפרים עגלה מלומדה, יאמר שהם ישתתפו לישראל באמונותיהם אם לא שיהיה ישראל אוכל החיטה שהוא הגרעין והאריה יאכל התבן, וזהו שאמר שהאריה כבקר יהיה לפי שעליו בן דוד יצמח כמו שאמר: בפרקי ר' אליעזר, אבל עם כל זה אותו אריה יאכל תבן. ועל מלכות אדום אמר ונחש עפר לחמו, וכבר ידעת שסמאל הוא שרו של עשו וכמו שזכרו חז"ל שהיה סמאל רוכב על הנחש שהסית לחווה כי הוא היה לישראל נחש צפעוני, ולכן יאמר שזה לא יזכה בטובה כשאר האומות אבל יהיה עפר לחמו לפי שלעפר ישכן סלה. ועם זה אלו ואלו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, הוא אשר דברתי אליכם שתהיה נקמת השם יותר באומת אדום מבשאר האומות ולא תזכה אותה אומה המקוללת אל מה שיזכו האומות האחרות, לכן אמר עליו בלבד ונחש עפר לחמו.

הנה התבארה הנבואה הזאת. וכפי מה שפירשתיה ענייניה מוכיחים שלא נתקיימה בבית שני ושהיא עתידה להתקיים לימות המשיח:

מבשר טוב השלישי - נבואה ט"ו

הנבואה הט"ו תחילתה כה אמר ה' השמים כיסאי עד סוף הספר.

ואפלא מהחכמים אשר פירשו הנבואה הזאת, שאמרו שבא הנביא להוכיח בה את בני דורו על דברי הזבחים בהיות מעשים רעים בידיהם, מסכים למה שאמר בתחילת הספר למה לי רוב זבחיכם, כי הנה כל הנבואות האלה שזכר הנביא בסוף ספרו היו על הגאולה העתידה, ולמה ישוב למה שאינו מעניינה שכבר דבר עליה בתחילת ספרו.

אבל אמתת כוונת הנבואה וענייניה כולם הם על דבר הגאולה העתידה כאותם הנבואות כולן אשר קדמו, וקשורה עם שלמעלה הוא, כי לפי שיעד טובות רבות בגאולה העתידה חשש אולי יחשוב חושב שהיה רצון הקדוש ברוך הוא לגאול את ישראל לצרכו כדי שיבנו לו בית המקדש ותהיה ירושלים ביד עבדיו לנוח שמה, ולהסיר מלבם המחשבה הנפסדת הזאת אמר שהוא יתעלה אינו צריך לדירה ומקום אשר ינוח, לפי שאינו יתעלה בעל שיעור כמשפט כל מקומם, וזהו אמרו השמים כיסאי, אשר אני יושב עליו כמלך היושב על כסא מלכותו, שאין ספק שהכסא נבדל ממנו אבל הוא כלי מכליו מורה על גדולתו, כן השמים בתנועתם מורים על גדולת ממציאם ויכולת מניעם הראשון יתעלה, והארץ הדום רגלי, רוצה לומר שרפרף, והוא מושב קטן שמנהג המלכים לשום עליו רגליהם כשהם יושבים על כסא מלכותם, ורמז בזה שהשמים משפיעים בעולם התחתון ושם יתראו סבותיו שהמשיל בשם רגלים, ואמר שאין בעולם כולו כי אם השמים שהוא המקיף והארץ שהיא המרכז, והשמים הם בערכו כמו כסא והארץ היא כשרפרף הדום רגליו, איזה בית אשר יבנו לו לשיקוף בו ולא לבד הבית אבל גם ירושלים או במקום אחר איך ישוער מקום שינוח בו, כיון שזה הוא כולו ממה שבארץ אשר היא כולה הדום רגליו, ואיך יקיף השרפרף אשר תחת הרגלים את האדון היושב על הכסא המקיף בכל וכבר אמר על זה שלמה המלך עליו השלום הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי.

עוד אמר ואת כל אלה ידי עשתה, רוצה לומר כל שכן שגם אותם השמים שהם כיסאי והארץ שהיא הדום רגלי כל אלה ידי עשתה אותם והם נבראים אחר האפס המוחלט, ואם כן קודם בריאתה לא הייתי צריך אליהם אף כי לבית המקדש ולירושלים. ולפי שאמר בהם ידי עשתה באר שדבר בזה בלשון בני אדם, אבל כפי האמת לא נעשו ביד כי אם במאמר השם, כמו שאמר בדבר ה' שמים נעשו, ועל זה אמר ויהיו כל אלה נאם ה', רוצה לומר שיהיו כולם בנאומו ובמאמרו לא ביד. והיוצא מזה כולו שאי אפשר לומר שתהיה הגאולה לצרכי כדי לבנות לי בית, אבל היא באמת כדי לרחם על ישראל בגלות, וזהו שאמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי, שהוא ישראל שבצרות הגלות הוא עני ונכה רוח ועם כל זה הוא חרד

על דבר השם שהיא התורה כדי לשמרה ושלא לעבור עליה. וגם כן אעשה זה כדי להנקה מתועבות הגויים בכל פיגוליהם שכל אחד מהם הוא שוחט השור לגנבו ומכה את בעליו כדי לגזלו ממנו, וכן זובח השה רוצה לומר שוחט השה ואוכלו בגנבו אותו מן העדר, ועורף הכלב ששומר העדר כדי שלא יחרץ לשונו נגדו, וכן מעלה מנחה דם חזיר רוצה לומר שמעלים אלו לאלו מנחה מדם החזיר כאלו היה דבר משובח והיה פיגול מצד היותו דם ומצד חזיר, וגם מזכיר לבונה בבית תפילותיהם בהיות מברך און ומתפלל תפלת שווא, ואין ספק שכולו על בני אדם נאמר שהם בבתי תפילותיהם מקטרים לבונה לא ריח אחר, ומזכיר הוא מלשון אזכרתה, וברכתו ותפלתו תהיה און שווא ודבר כזב.

ואפשר לפרש שספר בגויים שני גנויות האחד אכזריותם על ישראל ועל זה אמר שוחט השור מכה איש, ומלכות יוסף נקרא שור כמו שאמר בכור שורו הדר לו, ולכן עשה ירבעם העגלים, ולפי שהיה אמרו שוחט השור מאמר המשלי לכן בארו באמרו מכה איש שהוא הנמשל בענין שוחט השור, וכן זובח השה הוא נאמר על שה פזורה ישראל שהיו מרבים חלליהם. ואחרי שזכר הגנות הזה זכר הגנות השני, והוא מטומאתם ומעשיהם הרעים, וזהו אמרו עורף כלב, שהרצון בו שעורף הכלב לאכלו, ומעלה מנחה דם חזיר כמו שפירשתי, והוא על דרך אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר. ולפי שיוכלו האומות לומר שאין עליהם חטא על מה שהרעו לישראל לפי שהקדוש ברוך הוא הביאם בגלות, וגם במאכליהם לא היו נזהרים ולא צוה אותם עליהם, לכן השיבם השם גם המה בחרו בדרכיהם ובשיקוציהם נפשם חפצה, רוצה לומר מה שהרעו לא עשו אותו במצותי ומאמרי אבל המה בבחירתם עשו אותו גם כי אני קצפתי מעט והרבה עזרו לרעה, ועל זה אמר גם המה בחרו בדרכיהם שמפני בחירתם הרעה עשוהו. וכנגד הגנאי השני מגילוליהם אמר ובשיקוציהם נפשם חפצה. אבל כמו שהם בחרו בדברים הרעים ההם גם אני אבחר בתעלוליהם, והוא רמז לנקמה ולחרב אשר יביא עליהם, והוא מלשון אזכור מעללי יה רוצה לומר אבחר בעלילות שאעשה בהם ומגורותם אביא להם שהוא החרב והרעב שהם יראים מהם. ואמר שאין ראוי להם להתנצל באמרם שלא צוה להם הקדוש ברוך הוא תורה ולא אסר להם המאכלות האסורות, לפי שכמו שאמרו חז"ל על ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו' שחזר על כל האומות שיקבלו את התורה ולא רצו לקבלה, ולכן זכר שעיר ופארן לפי שכל האומות היום נכללות באדום וישמעאל, והענין שהם עזבו את ה' ניאצו את קדוש ישראל נזורו אחור ואפילו שבע מצות בני נח שנצטוו לא קיימו אותם, ועל זה אמר יען קראתי ואין עונה וגם אין להם להתנצל במה שעשו כנגד ישראל באמרם שמה' הייתה זאת להענישם, לפי שהם לא שמעו דבר ה' אשר דבר על ישראל, והוא אומר דברתי ולא שמעו, אבל בבחירתם הרעה כמו שאמר: ויעשו הרע בעיני כלומר להכעיסני ולמרות כבודי, ובדברים ובשיקוצים אשר לא חפצתי בחרו המה.

ואומנם אמרו אחרי זה שמעו דבר ה' החרדים אל דברו וגו', נתקשה על **המפרשים** ליישבו על פשוטו כי יש בו דברים בלשון יחיד ודברים בלשון רבים דברים לנוכח ודברים לנסתר. ומה שנראה אלי אמתי כפי ענינו הוא שאומר השם אל הצדיקים מעמו החרדים על דברו ותורתו לשמרה, הלא ראיתם מה שאמרו אחיכם בני עשו ובני ישמעאל, כי הם אחיכם לפי שהיה ישמעאל אח ליצחק ואח עשו ליעקב, ועם היותם אחיכם הם שונאים ומנדיכם, ואמר שונאים על **הישמעאלים** ומנדיכם על בני אדום. ומה שאמרו למען שמי הוא יכבד ה' רוצה לומר שתמיד יאמרו שיתקדש ויתגדל ויתכבד שם האל, כי הם בפיהם חולקים תמיד כבוד גדול לשמי ואינם מחללים אותו, והוא על דרך העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו ריחק ממני, ולכן אמר יתעלה כמלעיג עליהם הלא ראיתם מה שהם אומרים תמיד למען שמי, כלומר על דבר שמי יכבד ה' ויתגדל שמו. ועוד אומרים כנגדם ונראה בשמחתכם, רוצה לומר שהנבואות והנחמות שניבאו הנביאים כולם לא יתקיימו בכם כי אם בהם, ושעליהם נאמר ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ויתר היעודים, וזהו ונראה בשמחתכם, שהם אומרים אנחנו הם הרואים בשמחה שדברו הנביאים שאתם הייתם מקווים אותה. ואחרי שזכר מאמר האחים השונאים ההם השיב על דבריהם והם יבושו, רוצה לומר שלא יהיה כמו שאמרו כי לא יראו בשמחתכם, אבל יבושו בשת, לפי שהנה כתובה לפני לא אחשה מה שעשו בחורבן ירושלים ובשריפת היכל ה', וכאלו קול שאון מעיר וקול מהיכל צועקים אלי מן האדמה, ולכן קול ה' ורצונו הוא להיות משלם גמול לאויביו. גם יכווין בקול ה' משלם גמול לאויביו שמלבד הנקמה שיעשה השם באומות על מה שהחריבו את ירושלים ושרפו את בית קדשו עוד יחרימם על מה שדברו כזבים באלוהותו, ולכן זכר שלושה קולות שעליהם הקדוש ברוך הוא משלם גמול לאויביו:

האחד קול שאון מעיר מהרוגי ירושלים,

והשני קול מהיכל משרפת היכל ה',

והשלישי קול ה' שרוצה לומר קול דברי העמים אשר דברו על ה', כמו שאמר בדניאל חזה הוית באדין מן קל מליא רברבתא די קרנא ממללא חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא, שבאר בזה שמפני קול הדברים שהחיה הרביעית מדברת בפנות האלוהיות יהיה חורבנה.

ואומנם אמרו אח"כ בטרם תחיל ילדה ושאר הפסוקים הנמשכים פירשו **המפרשים** על ירושלים העיר, שזכר כאלו היא האם שילדה הבנים עולי הגולה, ולפי שפתאום תבוא ישועות ה' לכן עשה משלו ביולדה באמרו בטרם תחיל ילדה, רוצה לומר שבאת לדתה פתאומית קודם הצירים שהם צרת גוג ומגוג, וכנגד עולי הגולה אמר והמליטה זכר, לפי שבלדת הזכר תגדל השמחה בבית, ולפי שאחרי הגלות הישועה טרם יתקבצו כל ישראל בארצם תהיה להם זמן מועט כמו חבלי יולדה, כמו שאמר זכריה ונלכדה העיר ונשסו הבתים ואחר החבלים האלה ויצא ה' ונלחם בגויים ההם, לכן אמר בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר, כי אחר

ההמלטה יבואו לה החבלים. ולהיות קבוץ הגלויות פליאה גדולה אמר מי שמע כזאת מי ראה כאלה, והוא היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כאלו ילדה ציון את בניה כולם בבת אחת. והבטיח הנביא שינצלו מאותם חבלי משיח, והוא אמרו האני אשביר ולא אוליד, כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמרו, אם אביא האשה על המשבר ולא אוליד אותה, רוצה לומר אם אביא ציון על המשבר במלחמת גוג ומגוג ולא אוליד אותה בתשועה המוחלטת מאותה צרה, אם אני המוליד ארצות הגויים ומצליח אותם ועצרתי מלעשות כן לישראל, וזה כולו בתמיהה הוא. זהו דרכם בפירוש הכתובים האלה, ואינו נכון אצלי כפי פשוטם.

אבל אחשוב שהעיר הנביא בהם לתחיית המתים אשר תהיה באותו זמן, ולכן אמר בטרם תחיל ילדה רוצה לומר בטרם תחיל העיר הנזכרת ירושלים תלד, כלומר שמבלי חבלים תלד, והעניין שיחיו המתים לא בהווייה מודרגת אחרי הכנות טבעיות שהם במדרגת הצירים הקודמים ללידה, אומנם התחייה לא תהיה כן אלא שעל צד הפליאה יתהוו גופות האנשים פתאום ויקומו בצביונם ובקומתם, ועל זה אמר בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר, לא שיבואו החבלים ההם אחר הלידה אלא שתהיה הלידה מבלי חבלים כלל. ולכן הייתה התמיהה עצומה מי שמע כזאת ומי ראה כאלה, וביאר מי שמע כזאת באומרו היוחל ארץ ביום אחד, שעל הארץ היולדת אותם היוצאים מקבריהם אמר בלשון נקבה מי שמע כזאת, וביאר אמרו מי ראה כאלה בלשון רבים באמרו אם יולד גוי פעם אחת, והוא רמז לריבוי הנולדים הקמים בתחייה יחד. ואמרו כי חלה גם ילדה ציון את בניה, סרסוהו כאלו אמר כי גם חלה וילדה ציון את בניה כמו שאר האומות, והעניין שיקומו בתחייה כל בני ישראל הצדיקים שהם הנקראים בניה באמת. והנה פירש זה בציון לפי שבה היו הדברים מתייחסים אל תשועתה. ולפי שהייתה פנת תחיית המתים קשה על השכל לציירה לכן הוצרך השם יתעלה לעשות עליה טענה באמרו האני אשביר ולא אוליד, והנה אשביר אינו מלשון משבר כי אם מלשון שבר על שבר, יאמר האני אשביר את ישראל בגלות שמתנו בו, ובשומרם את תורת קבלו צרות רבות ושבר עצום, ולא אוליד ולא אחיה אותם בעת התשועה והגאולה, באמת מן הראוי הוא שיזכו בה, ואם אני המוליד אדם הראשון מעפר האדמה וכל בריות בראשית מלא דבר איך אהיה עצור ובלתי יכול להחיות את המתים, והוא אמרו אם אני המוליד ועצרתי אמר אלוהיך, וכן תרגם **יונתן** הפסוק הזה כפי מילותיו, עם היות שכיון בפירושו לקבוץ גלויות, שתרגם אנא אלהא בריית עלמא מבראשית אמר ה' בדריית יתכון לביני עממיא אף אנא עתיד לאכנשא גלוותך אמר אלוהיך, הנה פירש אשבור מעניין שבר וחורבן הגלות, ופירוש, אני הוא המוליד על בריאת העולם כמו שפירשתי.

אבל אין ספק שעל הקמים בתחייה אמרו הנביא, ולכן ביאר הסבה למה יחיה מתי ישראל באמרו שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, רוצה לומר ראוי הוא שכל אוהבי ירושלים וחסידיה שמתו בגלות מתאבלים עליה ישמחו וישישו

עמה בגאולתה כדי שכמו ששבעו מהצרות מחורבנה וגלותה כן יינקו וישבעו משוד תנחומיה, שהוא מלשון ושוד מלכים תינקי וזה בדברים הגשמיים, וגם כן למען ימוצו ויתענגו מזיז כבודה, שהוא כמו זיו כבודה, כשתשוב השכינה לתוכה והנבואה למקורה ושאר הדברים הרחוניים, לפי שככה אמר ה' להיות נוטה אל ירושלים השלום וכבוד הגויים כנהר וכנחל שוטף שיבוא במרוצה כן יבוא שלומם וכבודם פתאום יחד, ואותם הקמים בתחייה והעולים בגולה כולם יזכו ויינקו ממנו, והוא אמרו על צד תינשאו ועל ברכים תשעשעו, שהוא כולו משל כאשר יישא האומן את היונק וישעשעהו. ואמר כבוד גויים להגיד שיזכו לכבוד הגויים ועושרם שלא יגעו בהם. וכאיש אשר אמו תנחמו שתנחומיה הם בחמלה רבה כן אנכי אנחמכם, וזה אין ראוי שיהיה כי אם במקום הצער, וזהו אמרו ובירושלים תנחמו.

וכנגד אותם הקמים בתחייה אמר וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה, רוצה לומר שיראו התשועה בעיניהם הגשמיים והעצמות היבשות יפרחו כדשא, ובאמצעות זה תודע יד ה' את עבדיו שידעו הכול כי יש אלוהים בישראל. ומלבד זה הנה השם יקום נקמתו מן האומות, והוא אמרו וזעם את אויביו כי באש ה' יבוא ובסופה מרכבותיו, שהם גזרותיו היורדות מן השמים, להשיב בחמה אפו וגערותו בלהבי אש, רוצה לומר להשיב אפו שהיה על ישראל על האומות בחמלתו עליהם, והוא מלשון פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו וכמו שאמר אם שנותי ברק חרבי אשיב נקם לצרי. **והר"ר יוסף קמחי** פירש להשיב מלשון נשיבה, כאלו אמר להבעיר בחמה אפו. ולפי שאמר כי באש ה' יבוא וגערותו בלהבי אש, ביאר הנביא שלא נאמר האש ההוא בדרך המשלי כי אם על פי פשוטו, לפי שכאשר תהיה נקמת האומות יתחברו שני הדברים יחד חרב איש באחיו ביניהם ואש גפרית ורוח זלעפות מאת ה' מן השמים, וכמו שאמר יחזקאל חרב נאם ה' אלוהים חרב איש באחיו ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו. ועל זה אמר כאן כי באש ה' נשפט, רוצה לומר אש וגפרית מלמעלה, ובחרבו את כל בשר שהוא חרב האומות איש ברעהו ובזה האופן ירבו חללי ה'.

ואומנם מי יהיו האומות אשר תהיה הנקמה בהם, ביאר באמרו המתקדשים והמטהרים אל הגנות, כי הנה אמר מתקדשים ומטהרים על **הישמעאלים** שהם מראים עצמם קדושים וטהורים ברוב רחיצתם, ולכן לא אמר הקדושים והטהורים כי אם המתקדשים והמטהרים שאין המתקדש הוא הקדוש ואין המטהר הוא הטהור אבל המתקדש והמטהר הוא המראה עצמו כן ואינו קדוש ולא טהור באמת, על דרך יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב, וכן **הישמעאלים** הם מתקדשים ומטהרים ברחיצותיהם והם מסוללים וטמאים במעשיהם, ולכן אמר אל הגנות אחר אחד בתוך, לפי שהם עושים תמיד בתי תפילותיהם בתוך הגנות והגנות והפרדסים סובבין אותם, וכאלו בתי תפלתם כל אחד מהם הוא אחרי גנה אחת בתוכה לפי שהגנים יסובבוהו. ועל **הנוצרים** אמר אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר, לפי שאוכלים כל

בשר הטמא והטהור יחדיו. ועל שניהם רוצה לומר **הישמעאלים והנוצרים** אמר יחדו יסופו ויתמו מן בלהות.

וראיתי בשורשים שעשה **רבי יוסף אבן כספי** אשר קרא **שרשות כסף**, שכתב בשורש אחר שכבר תאמר על הזולתיות וממנו והנה איל אחר נאחז בסבך, כי וירא והנה איל היא גזרה אחת בעצמה ואמרו אחר נאחז בסבך בקרניו היא גזירה אחרת, כלומר ואחר כן נאחז בסבך בקרניו, ולהראות כן שמו געיא במלת אחר, וכן אחר אחד בתוך, כלומר אחר התקדשם והטהרם הם מטנפים עם הזונה ששימו נקבה אחת בתוך מעמדם, והוא קרי וכתבי, כתיב אחד וקרי אחת, להגיד שה**ישמעאלים** פעם ישימו קדש ופעם קדשה.

וזכר הנביא עוד איך יהיה זה שיספו ויתמו כולם אם כל אחד בארצו בדבר ובמגפה או באש וגפרית כמהפכת סדום ועמורה או באי זה אופן אחר באמרו ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה, כלומר אנכי ידעתי מעשיהם ומחשבותיהם ולכן הגזרה מלפני באה לקבץ את כל הגויים והלשונות, והקבוץ בארו יחזקאל שיהיה כולו על ירושלים, כי הנה יעלו שמה ה**נוצרים** בתחילה ויחריבו את ארץ מצרים במכת חרב והרג ואבדן גדול, ואז יאספו עליהם ה**ישמעאלים** כל בני מזרח וצפון ותהיה מלחמה ביניהם קרוב לירושלים, והייתה להם עת צרה אשר כמוה לא נהייתה כי תהיה חרב איש באחיו רבה מאד כמו שביארתי במעין אחד עשר ממעיני הישועה, ועל זה נאמר כאן ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה לקבץ את כל הגויים והלשונות, לפי שהכול יהיה בגזרת עירין לתת נקמת ה' באויביו. ועל אותה נקמה אמר ובאו וראו את כבודי כי היא תהיה כבוד ה' באמת, כמו שאמר יחזקאל עליה והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים וידעו כי אני ה'. ולפי שבעצת ה' ימלטו מאותה מלחמה פליטים עם מומים רבים כמו שאמר זכריה וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלים המק בשרו והוא עומד על רגליו ועיניו תמקנה בחוריהן ולשונו תמק בפייהם, לכן אמר כאן ושמתי בהם אות שהם אותם המומים והנגעים, ושלחתי מהם פליטים רוצה לומר שיסבב השם שימלטו במלחמה וילכו אל הגויים שזכר תרשיש פול ולוד, ואל מושכי קשת שפירשו ה**מפרשים** שהם הטורקוש, ואל בני תובל אשר באינגלא טי"רא, ואל יון שהיא ארץ היוונים וגם כל ארץ איטליא, ובכלל לכל האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי, ויגידו הפליטים ההם את כבודי שהיא המלחמה ונקמתה בגויים ההם, ואז גויי הארצות כשידעו זה הפלא הגדול שעשה השם יביאו את כל אחיכם והם בני ישראל שנשארו בארצות הגויים ולא עלו עדין לירושלים, יביאו אותם הגויים מנחה לה' בכבוד גדול, בסוסים וברכב ובצבים שהם העגלות המכוסות ואהל בהם כמו שש עגלות צב, ובפרדים ובכרכרות שהם הגמלים הקלים שלרוב מרוצתם יראה כאלו הם מרקדים, מלשון ודוד מכרכר. **וינותן** תרגם אותו מלשון שבח, כלומר שיביאו אותם בשירים ותשבחות על הר קדשי ירושלים כמו שהיו מביאים בני ישראל את המנחה והבכורים בכלי טהור בית ה' ובשמחה ובשירים בתוף ובכינור.

ואמר שמאותם בני ישראל שיביאו מהארצות הרחוקות שהיו מעורבים בגויים ונשקעים בתוכם, גם מהם ייקח להיות כוהנים ולוויים, וזה מאותם שהיו ממשפחת כהונה ולווייה, ולא יחושו אם נמכרו לעבדים ונעשו גויים על צד האונס.

ואומנם איך יודע זה אין ספק שיהיה ברוח הקודש, כמו שאמר הנביא מלאכי וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם כזהב וכסף והיו לה' מגישי מנחה בצדקה וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות, והוא המורה שלא יעבדו בכהונה ובלווייה כי אם אותם שהיו ממשפחתם ומבית אבותם כשנים הקדמוניות. **וה"ר יוסף קמחי** פירש וגם מהם אקח לכוהנים ללוויים רוצה לומר לצרכם להיות להם חוטבי עצים ושואבי מים, כי כן אמר זכריה ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות, רוצה לומר שלא יהיו עוד שמה הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי הגויים יהיו עובדים את הכוהנים ואת הלוויים. ולפי שלא יאמרו ומה יועיל כל זה אם נשוב ללכת אח"כ בגלות אחר, איך יתקיימו הנבואות האלה אם יוליכו האומות אותנו בגלות, לכן כדי להסיר הספקות האלה בסוף נבואותיו לחזק עוד נצחיות האומה והתמדתה, באמרו כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה וגומר, ופירושו שלא יחשבו שההקדמה הפילוסופית האומרת כל הווה נפסד תצדק גם בדברים הנסיים כמו שהיא צודקת בדברים הטבעיים בהווייתם והפסדם, כי הדברים אשר יהיו כפי הרצון האלוהי כבר יהיו מחודשים ולא יבואו לידי הפסד, כמו שזכר **הרב המורה** בעניין העולם בפרק כ"ו חלק שני, וכן יהיה ענין ישראל שבהיותו מחודש ממנו יתברך לא יפסד עוד, וזהו אמרו כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה שנתחדשו בבריאת העולם, וזהו אשר אני עושה כלומר אשר אני עשיתי אותם, ואמר עושה בלשון הווה לפי שה' יתברך הוא גם כן סבה שומרת לעולם ותמיד עושה ופועל בו, ואמר אף על פי שהם מחודשים הם עם כל זה עומדים לפני וקיימים ובלתי נפסדים להיות בריאתם בדרך נס, כן יעמוד זרעכם ושמכם רוצה לומר שזרע ישראל יהיה קיים עדי עד, וגם לא יומר ולא יתחלף לעם אחר ולדת אחרת בכלל אלא תמיד יהיה זרעם קיים ושמם קיים, וזהו כן יעמוד זרעכם ושמכם.

ואומנם אותם מבני ישראל אשר יקומו בתחייה לשוב עם ירושלים זכר מעניינם שיהיו צדיקים וישרים בלבותם מבלי חטא, ועל זה אמר והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה', כי לא אמר כל בשר על כל האומות כי אם על צדיקי ישראל שישבו על הארץ, והוא על דרך ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד, והכוונה בכאן שיתמידו בזה מפני חסידותם ודבקותם בו יתברך. והם יצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים, שהם אשר יקומו בתחייה לקבל ענשם לפני כל בשר, כי יראו אותם הצדיקים שתולעת הפושעים ההם לא תמות ואשם לא תכבה, כי הם יהיו בעונש מתמיד בעמק יהושפט ויהיו דיראון ומיאוס גדול לכל בשר הרואה אותם, מסכים למה שנאמר בדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדיראון עולם. **ויונתן** תרגם כי תולעתם לא תמות ארי נשמתהון לא

ימותן ואשתהון לא תטפי ויהון רשיעיא מדנין בגיהנום עד דימרון עליהון צדיקיא מסת חזינא עשה העונש הזה נפשיי לנשמות בגיהנום, ותרגם דיראון כמו שתי מלות די ראון מלשון ראייה. ואם נפרש יבוא כל בשר על כל הקמים בתחייה הן מבני ישראל הן משאר האומות, אין ראוי לפרש מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו שבכל חדש ושבת יבואו כל בני עולם לירושלים כי זה בלתי אפשר, אבל ענין הכתוב שבשני זמנים מהשנה יבואו כל בשר בירושלים להשתחוות למלך ה' צבאות, האחד הוא בחדש השביעי ועל זה אמר מדי חדש בחדשו שהוא החדש שבו נברא העולם ונתחדש, ואמר מדי חדש בחדשו להגיד שכל אותו חדש השביעי יהי הזמן הרגל שלהם, וכאלו אמר בכל שנה באותו חדש בכל ימי אותו החדש הרשום, והעת השני הוא מפסח עד עצרת שנאמר בו וספרתם לכם ממחרת השבת וגומר, שבע שבתות תמימות תהיינה, ועל זה הרגל אמר ומדי שבת בשבתו, רוצה לומר באותו זמן שנמנה בשם שבועות ושבתות, ואמר מדי שבת בשבתו להגיד שכל אותם שבע שבתות יהיה הרגל שלהם. וכפי מה שפירשתי למעלה בפסוק כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה על המחברת העצומה משבתאי וצדק שנעשית בשנת רכ"ד ומורה על הגאולה העתידה, אפשר גם כן לפרש מה שאמר כאן כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה, שקרא השמים חדשים בבחינת אותה מחברת, וקרא ארץ ישראל חדשה מפני שתתחדש כנשר נעוריה.

ואמר הנביא שלא יחשבו שבעבור זמן המחברת העצומה הזאת תתחדשנה מחברות אחרות שיורו רעה והזק לישראל ויתקיימו עליהם כמו שנתקיימו הקדמוניות, לכן אמר שלא יהיה כן אבל שכמו שהשמים ההם שנתחדשו באותו מחברת אם בכללותם מתנועעים מאתו יתעלה כי הוא המניע הראשון לכללותם, וכן הארץ המתחדשת עיני ה' בה והוא המשגיח עליה, ועל זה אמר עומדים לפני כלומר הם מתנועעים ומושגחים ממנו ומתקיימים בדברי, כן בזה האופן יעמוד ויתקיים זרעכם ושמכם ולא ישתנו בסבת מחברות אחרות, כי אני אהיה מקיים אתכם במאמרי ורצוני המוחלט והשגחתי הפרטית כמו שאני מקיים ומניע השמים וארץ ישראל שלא עבר זר בהנהגתם. ומפני שתיוחד הנהגתכם כולה להשגחתי ולא למערכות עליונות שמימיות כמו שהיה מעשה בראשית מיוחד להשגחתי, לכן מדי חדש בחדשו רוצה לומר באי זה חידוש שיהיה מהעליונים אם מהלבנה בחידושה ואם משאר הכוכבים לא יתנו בני אדם לב אליהם לפי שידעו שהשגחתי למעלה מהם, ולכן יבא כל בשר להשתחוות לפני, לא שיבואו לירושלים אלא שיתעורר ויתנועע מעצמו להשתחוות לפניו יתעלה אשר בידו הכול כחומר ביד היוצר, וכן יעשו מדי שבת בשבתו של זיכרון בריאת העולם, כל בשר כאשר הוא שישתחוו לפניו יתעלה יוצר הכול, גם כי יביאם לשלמות האמונה הזאת לפי שיצאו וראו האנשים הקמים בתחייה שהיו בהם הפושעים בי באמונתם, שפגריהם תמיד בוערים באש שלא יכבה והם דיראון וסירחון יהיו לכל בשר, ומפני זה כל בשר ישתחוו לפני ה'. ונכון לפרש כפי זה הדרך והיו דיראון כדברי המתרגם שיהיו די ראיון ולמוד לכל בשר.

הנה נתבארה הנבואה הזאת. ועניינה מוכיחים שלא נתקיימה בבית שני ולא בתוך זמן אחר ושהיא עתידה להתקיים בביאת משיחנו מהרה יגלה.

הרי ביארתי לך חמש עשרה נבואות גדולות שניבא ישעיהו הנביא על הגאולה העתידה. ואין ספק אצלי שלא נמצא בכל הנביאים מי שניבא כל כך נבואות עליה, ולכן החכימה ההשגחה האלוהית מעת צאת הנביא הזה מבטן לקראו ישעיהו מלשון ישועת ה' לפי שהוא הרבה עליה היעודים והנבואות יותר מזולתו, וכמו שאמר: הוא עצמו על זה משח ה' אותי לבשר ענווים שלחני לחבוש לנשברי לב לקרא לשבויים דרור ולאסורים פקח קוח לקרוא שנת רצון לה' ויום נקם לאלוהינו. ואפשר ג"כ שמספר הנבואות היותר עצומות וגדולות שניבא בישע אלוהים נרמז ג"כ בשמו ישע י"ה, רוצה לומר חמש עשרה שעולים למספר י"ה מהנבואות שהראנו בישע אלוהים. ומפני זה ראיתי להוציא מכל נבואותיו אלו בדרך כלל העיקרים היותר עצמיים שזכר בענין התשועה, שהם תנאים יותר הכרחיים בה, כדי שיהיו יסוד מוסד לנבואות שאר הנביאים שאזכור אחרי זה, ואסכים דבריהם עם הנבואות האלה בעיקריהם.

הכלל היוצא מכל חמש עשרה הנבואות האלה הוא, שבשם ה' אל עולם דבר האיש אדוני הארץ, מזרע המלוכה ומן הפרתמים, ישעיהו בן אמוץ שהיה אחיו של אמציה מלך יהודה. והודיע לכל באי שער עירו ארבעה עשר עיקרים עצמיים הכרחיים שימצאו בהכרח בזמן הגאולה העתידה, והנני זוכר אותם פה אחד לאחד ואוכיח מכל אחד מהם שאי אפשר שיפורשו בדרך הנוצרים. ועם ישראל אתווכח גם כן רוצה לומר עם האומרים שכל הנבואות אפשר שיפורשו על בית שני, ואוכיח תוכחת מגולה שהעיקרים האלה כולם ולא אחד מהם לא היו ולא נבראו ולא נתקיימו בזמן בית שני.

העיקר הראשון הוא הנקמה אשר יעשה הקדוש ברוך הוא באומות בזמן ההוא, אם בחרבם בעצמם אלו עם אלו אדום וישמעאל מכת חרב והרג ואבדן עצום מאד לא היה כמוהו מימי עולם, ואם בדבר ומגפה אש וגפרית ורוח זלעפות מכות ה' מן השמים. ושהיה זה בהיקבץ עמים יחדו על אדמת קדש, וכמו שבארו בנבואה הג' והד' והה' והו' והז' והח' והט' והי' והי"ב והט"ו. וחכמי הנוצרים לא יכלו להכחיש העיקר הזה אבל פעמים יאמרו שהוא ליום הדין ודבריהם אמת, כי הנקמה היא דין ומשפט אלוהי הוא לדין עמים, ופעמים יאמרו שהם המלחמות והרעות אשר יעשה האנטיקריסטו, ואני כבר הודעתוך בספר מעיני הישועה שהאנטיקריסטו אשר אמרו הוא משיח בן יוסף שאנו מקווים שיבוא בתחילת הגאולה, אבל יש בזה להם טעות גדולה, והיא שהנבואות כולם מוכיחות שתהיה הנקמה הזאת קודמת אל שלמות הגאולה, דבקה וסמוכה אליה, והם יעשו גאולתם הנפשית קודמת אל הנקמה יותר מאלף ות"ק שנה. והוא שקר מבואר, כי הנה בפרשה השישית שפירשתי נאמר חבי כמעט רגע עד יעבר זעם כי הנה ה' יוציא ממקומו וגומר, ביום ההוא כרם חמר ענו לה, ובפרשה י"א

אמר והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאצריך, וכל זה יורה שהנקמה וחורבן האומות תהיה קודם הגאולה אבל סמוך ודבק אליה בקבלתם ז"ל.

האומנם בני ישראל אשר השתדלו לפרש הנבואות כולם בבית שני לא ידעתי מה יעשו בעיקר הזה, כי בידוע שלא נתקבצו האומות בארץ ישראל כי אם בעת שהחריבוה, ובנו הייתה הנקמה לא בהם. גם אי אפשר לפרש זה בעניין הנפש כי אין בה חרב איש באחיו ולא דבר ומגפה ולא מהפכת אש ואבני אלגביש כמהפכת סדום ועמורה, על כן ייסכר פי דוברי שקר שהעיקר הזה אי אפשר שיפורש קיומו כי אם לעתיד לבוא.

העיקר השני שתהיה נקמת אדום ובצרה יותר גדולה מנקמת שאר האומות, ושלא יזכו הנשארים מהם למה שיזכו פליטי שאר האומות מקבלת האמונה ועבודת אל עליון, שיתבאר כמו שבא בנבואה החמישית והשישית והשביעית והשלשה עשר. וכבר נתחבטו מפרשי ה**נוצרים** בפרשת קרבו גויים לשמוע ובפרשת מי זה בא מאדום לסלקם מעליהם עד שבאו לכלל הזיוף לומר שאנחנו היהודים היינו בני אדום כפי רוע מעשינו ועונותינו, ושעלינו נאמרו אותם הנבואות וקללותיהם. ומהם אמרו שר' מאיר היה מיסד התלמוד לפי שרבנו הקדוש ססדר המשניות קבל ממנו, ושרבי מאיר היה גר אדומי, ושלכן אנחנו המחזיקים בתורתנו כנו הנביאים בשם אדום, ובאלה ההבלים חשבו להינצל מיעודי הנבואות המנבאות על אדום, ולא שתו לב שסמוך אליהם באה נחמת בני ישראל וגאולתם, והוא מה שיוכיח שאינם מהם ולא מהמונם. אך אומנם הטיבו לראות במה שלא פירשו דבר מנבואות אדום על בני שעיר הוא אדום הקרוב לארץ ישראל, כי הודו ולא בושו שאי אפשר שיפורשו עליהם הנבואות, ולא הייתה בצרה מארץ אדום הנה העיר שנקראת ראשונה, כי בצרה ממואב היא לא מאדום, אבל בצרה זאת שזכר ישעיהו עם אדום בנבואות האלה היא רומי בלי ספק, כי להיותה רבתי בגויים עיר בצורה נקראת כן, הלא תראה שהנביא עצמו אמר כי עיר בצורה לשמה תהיה, ואין ספק שעל רומי נאמר, ואין הבדל בין בצורה לבצרה, וכן קראה קריה נשגבה שהעניין כולו אחד, וכל זה מורה בביאור שאין מקום לדברי ה**נוצרים** גם כי נרמז בבצרה זמן חורבנה כמו שפירשתי בפר' קרבו גויים ודברי הדרש אינם מהמקום הזה.

אומנם האומרים שהנבואות כולם אפשר לפרשם על זמן בית שני גם בזו ייסכר פי דוברי שקר, כי נקמת אדום לא נעשתה בזמן בית שני, ובני אדום הקרובים לארץ ישראל בשלום היו עימם ונלוו אליהם לעזרם כנגד הרומיים.

העיקר השלישי הוא תשועת ישראל וגאולתם וקבוץ גלויותיהם, כמו שבא בנבואות הב' והג' והה' והז' והח' והט' והי' והי"א והי"ב והי"ג והי"ד והט"ו. וחכמי ה**נוצרים** כדי לברוח מזה אמרו שישראל יעקב ויהודה ועם ה' הנזכרים לטוב בנבואות נאמרו עליהם, כי הם ליושר אמונתם

ושררתם נקראו ישראל, ולהיותם מודים בפינות דתם יקראו יהודה, והם נעשו עם ה' מפאת תורתם, וגם נעשו בני יעקב לפי שדבקו באלוה כמוהו, וכן יפרשוהו ירושלים וציון על בית תפלתם ועל השלמותם הנפשי באמונות. והדברים האלה אין בהם ממש, כי הנה בנבואה אמר יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו', ואסף נידחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ, ואי אפשר לפרש זה על הנוצרים כי הם לא יצאו ממצרים לשיאמר עליהם שנית, ולא היו הם נדחים ונפוצים בגלות לשיקראו נידחי ישראל ונפוצות יהודה. וירמיהו אמר אני אקבץ נידחי מכל הארצות אשר הדחתים, ואמר כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים, וכאלה רבים בדברי הנביאים, והנה הרעות אות על הטובות. והם יפרשו ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגידופים עלינו היהודים, ופירשו הפסוק הנסמך אליו ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו אל תירא וגו' על הגויים עצמם, ואף בפסוק אחד שנזכר הגלות והגאולה יפרשו הגלות עלינו והגאולה על עצמם, ועל מי נאמר הנה אנכי מרביץ בפורך אבניך כי אם על הענייה סוערה לא נוחמה שבתחילת הכתוב, ואיך יפרשו שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה וכן וגלתי בירושלים וששתי בעמי ולא ישמע בה קול בכי וקול צעקה, האם אפשר שיפורש הטוב והנחמה כי אם על מי שיפורש עליו הרע והגלות. ומה אוסיף עוד לדבר בזיוף טענותיהם, שמבואר הוא כפי השכל הישר שאין להם יסוד בכתוב. אומנם שיפורש כל נבואות הגאולה האלה על בית שני אי אפשר גם כן, לפי שלא נתקבצו אז נידחי ישראל ונפוצות יהודה, כי לא עלו לבית שני כי אם קצת מגולי בבל, אבל שאר היהודים היושבים בארץ מצרים ובעמון ומואב וביון ובצרפת וספרד ידוע הוא שלא עלו בבית שני ואיך נתקיימו אם כן יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים ואומר אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך ושאר הכתובים רבו מספור.

העיקר הרביעי שבזמן הגאולה העתידה ישובו עשרת השבטים שהגלה סנחריב בארץ אשור, וכמו שבאו בפר' השני' והשישית והתשיעית שנאמר על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם, הנה אלה מרחוק יבואו והנה אלה מצפון וגו' שבצפון היה גלותם. והנוצרים יפרשו זה על אותם האומות שמארץ המזרח באו לקבל דתם. והכתובים צעקו חוצה שאינם מדברים כי אם מאותם שהלכו בשביה ושהיו מזרע ישראל, וכמו שאמר: בנבואה השנית יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר יישאר מאשור וממצרים ומפתרוס וגו', ואמר וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים, האם נאמר שהיו ההודיים והאשורים שקבלו דת ישוע עם ה' שנשאר מאשור, ואם היו נידחי ישראל, ואם יתוארו בשם אפרים שהוא מלכות ישראל המקנא במלכות יהודה, והרי לא אמר הכתוב כי אם לקנות את שאר עמו אשר יישאר מאשור ולא דבר על עם אשור, ואמר ובאו האובדים בארץ אשור שהם הגולים שמה, וכנגדם אמר ממזרח אביא זרעך, שעל זרע ישראל נאמר לא על

שאר העמים הנכרים, וגם זו ראייה מכחשת שלא נאמרו הנבואות ההם כי אם על חזרת עשרת השבטים. והוא מבואר בעצמו שלא חזרו בבית שני.

העיקר החמישי שתהיה הגאולה העתידה דומה לגאולת מצרים בבחינות רבות. **האחת** שיצאו מהגלות כולם ולא יותר מהם איש בכל הגלות כמו שלא נשאר במצרים, וכמו שאמר: ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל.

והשנית שהאומות המחזיקות בהם חרבו יחרבו כמו שנחרב פרעה וכל מצרים. **השלישית** שתהיה גאולתם על ידי נביא גדול בנבואה ובמופתים כמו שהיה משה רבנו בגאולת מצרים.

הרביעית שיחרים השם ויחרב את הים מפניהם כיום עלותם מארץ מצרים, וכמו שבא בנבואה השנית והעשירית.

והנוצרים פירשו כל זה על הגאולה הנפשית, מעניין אמונת הנפש, ושהייתה על ידי משיחם עם חורבן האיובים שהם לדעתם בני ישראל אבל הכתובים מבארים שקרות זה, כי הנה באותה הנבואה אמר יוסיף ה' שנית ידו לרמוז שתהיה הגאולה העתידה דוגמת גאולת מצרים בגופניות והוצאתם מגלות לחירות כמו שאמר: ואסף נידחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ, אומנם בהתחדש דתם היה בהפך, שאז גלו ישראל ויהודה ונתפזרו בין העמים, גם עניין קריעת הים לא נמצא להם דבר יהיה כעניינו, ובנבואה העשירית שאמר עורי לבשי עוז אמר הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים, וסמך ליה ופדויי ה' ישובו, והוא המורה שיהיה זה בשוב ה' את שבות עמו לא בזמן שגלו, וגם זו ראייה שלא נאמרו הנבואות ההמה על בית שני כיון שלא נתקיים זה בהם, ולא נדמתה פקודת בית שני לגאולת מצרים באחת מהבחינות אשר זכרתי, אבל בהפך שבגאולת מצרים נתחדשה הנבואה, ונתנו לוחות, ירד אש מן השמים, ונענה הכהן באורים ותומים, וכל זה חסר בבית שני.

העיקר השישי שיש עת מוגבל לפניו יתברך לגאולת עמו ושלא ימנעה בבא עתה אף שיהיו בהם רשעים ופושעים, אבל הרשעים שבהם יכלו בזמן חבלי משיח בקבוץ הגלויות והצדיקים יבאו אל הארץ ויזכו בטובותיה. התבאר זה בנבואה הה' והז' באמרו כי יום נקם לה' וגו', ובאמרו לא יעברנו טמא, והי"ב באמרו אני ה' בעתה אחישנה, והי"ד באמרו ואתם עוזבי ה' השכחים את הר קדשי וגו' ומניתי אתכם לחרב וגו', ואמר הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו'. גם ביאר בנבואות י"ב וי"ג שלא תהיה הגאולה בזכות ישראל, כמו שאמר: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וגו', ואמר ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרועי, כי הנה עם היות לגאולה זמן האפשרות כפי זכות ישראל ותשובתו, ירד הנביא לסוף הדבר וראה שלא תהיה גאולתם בזכותם כי אם בהגיע התשועה וגם כן ייתמו רשעים מן הארץ. ואי אפשר שיפרשו הנוצרים הצרות ההם שבאו בנבואות י"ד על רעות האנטיקריסטו

ומלחמותיו כדרכם, כי הם אמרו מצד אחר שבאותו זמן הצדיקים יסבלו יותר רעות מהרשעים לפי שזה יהיה מירוק עונותיהם. גם אי אפשר לפרשו על אנשי בית ראשון ועונשם על העבודה זרה שהייתה ביניהם, לפי שבבוא גזרתם לא ניצולו הצדיקים ונענשו הרשעים, אבל בזה ובזה אכלה חרב, והיה כצדיק כרשע, כולם הלכו בגלות. גם אי אפשר לפרשו על גולי בבל ולא על אנשי חורבן בית שני, כי לא נעשה ביניהם אותו הבדל בין צדיק לרשע, אבל הגולים לבבל והעולים משם ואשר גלו בחורבן בית שני כולם הלכו צדיק עם רשע. אבל העניין הוא כמו שפירשתי שבבא עת הגאולה לא תמנע מפני הפושעים אבל הם יתמו בצרות קבוץ הגלויות וטלטולם וצדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה, וכמו שאמר: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, והתבאר זה עוד בדברי יחזקאל הנביא.

העיקר השביעי שלא תהיה הגאולה כי אם אחר עבור זמן רב מהגלות, כמו שבא בנבואה החמישית בפסוק ומרב ימים יפקדו, ובנבואה הח' באמרו יבש חציר נבל ציץ כי רוח ה' נשבה בו שמורה על אורך הגלות ותוקף צרותיו מה שלא היה בבית שני. גם שבפרשת י' זכר שני הגלויות באמרו שתים הנה קוראותיך, ואחריהם זכר פעם שנית גלות מצרים וגלות אשור וגלות החל הזה באמרו מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו ועתה מה לי פה וגו' כמו שפירשתי, ועל שלושתם זכר הגאולה, והוא ממה שיוכיח שלא נתקיימו עד כה. וגם התנאי זה בנבואה התשיעית באמרו ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני, וזו ראייה הכרחית שלא נתקיימו הנבואות האלה בבית שני, כי הם לא היו בגלות בבל כי אם חמישים שנה עד שובם לארץ עד שהיו בהם אנשים שראו הבית הראשון, וכמו שאמר חגי הנביא מי בכם הנשאר אשר ראה הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם רואים אותו עתה הלא כמוהו כאין בעיניכם, וכן נאמר בספר עזרא ורבים מהכהנים והלוויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו הבית הראשון ביסודו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ורבים בתרועה ושמחה להרים קול, ואיך יאמר אם כן על זה ומרוב ימים יפקדו ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני, כי רוב ימים והעזיבה והשכחה אינה כי אם מזמן ארוך. וה**נוצרים** פירשו נבואת ותאמר ציון על גלות בבל, והנך רואה מה שיתחייב אליהם ג"כ מן הביטול.

העיקר השמיני שבזמן הגאולה תשוב השכינה לחול ביניהם כאשר הייתה בהיותם על הר סיני ויותר בשלמות, וישוב הרוח הנבואי להדבק במוכנים מהם, וגם בכללות עם ישראל תתרבה החכמה והידיעה לאין שיעור עד שלא ילמדו איש את רעהו כי תמלא הארץ דעה את ה', וכמו שבא בנבואה השנייה והשלישית והעשירית והי"ב. וכבר התחבטו חכמי ה**נוצרים** לתת טעם וסבה, אם היה השם עימם כדבריהם למה לא היו בהם נביאים ולא מצאו חזון מה' כמונו היושבים בגלות ובחרון אף השם שנסתלקה ממנו בעווננו, וכמאמר המשורר אותותינו לא ראינו אין עוד נביא, והשיבו על זה שהנבואה לא חלה בנביאים כי אם להודיע הגשמת האל וביאת המשיח, ושאחרי שנעשה כל זה לא הוצרכו עוד לנבואה ולכן לא בא רוח

הקדש ביניהם, אבל זה אין עניין לו, כי גם קודם בואו קרוב לארבע מאות שנה נסתלקה כבר הנבואה מישראל מעת שנבנה בית שני, ולא היה אם כן הסתלקותה לאותה סבה שאמרו אלא שהיו בהסתרת פנים ולכן גם נביאיהם לא מצאו חזון, וגם זו ראייה שאין תשובה עליה, שאי אפשר לפרש הנבואות ההמה על עניין בית שני כיון שלא הייתה שמה לא נבואה ולא רוח הקודש ולכן לא נקראת גאולה כי אם פקידה.

העיקר התשיעי שבגאולה העתידה ישובו גם פושעי ישראל אשר יצאו מכלל הדת והתערבו בגויים, אם מפאת האונס או באופנים אחרים מפני חרבות או פיתויים, ונתחרטו ממעשיהם ושובו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם בחדרי משכיתם שהמה צאן ה' ומעדרו יצאו ואליו ישובו, וכמו שאמר בפרשה השמינית ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה כי תעבור במים אתך אני וגו' כמו שפירשתי שם. ובנבואה הי"ב באמרו ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה' שעליהם נאמר כמו שביארתי שם. וגם משה אדונינו המבשר הטוב הב' ביאר העיקר הזה בנבואה השלישית אשר ביארתי מדבריו. והעיקר הזה אין ספק שלא נתקיים בבית שני ושאיין דרך לבארו על הגאולה הרוחנית כדברי **הנוצרים**.

העיקר העשירי הוא שבגאולה העתידה ימלוך מלך מבית דוד ויקרא בשמו ונחה עליו רוח ה' וישים ארץ משפט ולתורתו איים ייחלו, כמו שבא בנבואה השנייה ובנבואה השמינית בפר' הן עבדי אתמך בו. וכמה וכמה נתחבטו גם בעיקר הזה חכמי **הנוצרים** להוכיח שישוע אלוהיהם היה מזרע בית דוד, ועשה מאטי"ב באוואנגיליו ספור משפחתו מאברהם עד דוד וממנו מאב לבן עד יוסף איש מרים, ונתקשו חכמיהם בדבר הזה באמרם שאחרי שמרים הייתה בתולה ולא שכב יוסף עמה וישוע לא היה בנו איך א"כ חייבו שהיה ישוע מזרע דוד לפי שבעל אמו היה מאותה משפחה, עד שמפני זה נדחקו לומר שהנשים בישראל לא היו נשואות כי אם לבני שבטם כמו שציוה משה בעניין בנות צלפחד, ויתחייב מזה שבהיות יוסף איש מרים מזרע דוד שתהיה אשתו מרים גם כן ממנו ולכן היה בנה בן דוד.

והטענה הזאת אין לה על מה שתסמוך, לפי שמה שציוה משה לא היה כי אם בבת יורשת נחלה כבנות צלפחד כדי שלא תיטוב נחלה משבט לשבט, והוא מבואר בכתוב, ומי הגיד להם שהייתה מרים בת יורשת נחלה לשיפול בה הדין ההוא, ועוד כי אף שתהיה יורשת נחלה אפשר שתינשא לאחד משבט יהודה ולא תהיה מזרע דוד, כי כמה אוכלוסין וכמה משפחות היו בשבט יהודה, כל שכן שהדין לא נהג אלא באותו דור מפני חלוקת הארץ שהייתה עתידה להיות כמו שקבלו חז"ל, כדאיתא בסוף מסכת תעניות, הלא תראה שאחרי מלחמת פילגש בגבעה נתנו ישראל בנותיהם לבני בנימין, ודוד שהיה משבט יהודה לקח את מיכל בת שאול שהיה משבט בנימין, ויהושפט שהיה מבני יהודה נשא בת אחאב שהיה משבט אפרים,

וכאלה רבים היו בזמן בית ראשון, כ"ש בבית שני שלקחו נשים נכריות מצריות אדומיות, והורקנוס המלך נשא בת תלמי מלך מצרים, ואנטיפטר אביו של הורדוס נשא אשה אדומית, ואם בזה היו פרוצים כ"ש לישא אשה אנשי שבט זה משבט אחר, אף שבבית שני לא נעשית חלוקת הארץ שלא נתחלקה לשבטים, ובהיות שלא יבואו למכשול שתיסוב נחלה משבט לשבט, מבואר הוא שגם בת יורשת נחלה לא תתחייב להינשא לאיש משבטה, ומלבד כל זה אם היא עצמה הייתה מזרע דוד למה לא בא היחס אליה ובא אל הבעל שלא היה אבי הנער היולד, הלא שמאטי"ב ספר הדברים כהויתם ולכן יחס יוסף אל המשפחה ולא מרים, והמשכיל יבין. ואומנם בבית שני לא היה מלך מבית דוד כי אם פעם מבני החשמונאים ופעם מבית הורדוס, ומזה יראה הראות מבואר שא"א שיפורשו הנבואות ההם על זמן בית שני.

העיקר הי"א שאחרי אותה גאולה שיעדו הנביאים בנבואותיהם לא ישוב הגאולה ממנם ולא מזרעם לגלות אחר עוד כל ימי הארץ, לפי שימול השם את ערלת לבבם ואל ישובו לכסלה ולחטא אבל יהיו לעולם צדיקים ולכן לעולם יירשו ארץ, וכמו שבא בנבואה הה' והעשירית והי"א והי"ב והי"ג והי"ד. **והנוצרים** כבר יקבלו העיקר הזה, אבל יפרשוהו על הגאולה הרוחנית שאחרי שזכו בה לא יסחו עוד ממנה. ותשובת זה מבוארת מענייני הנבואות ההם ויעודיהם שאי אפשר שיפורשו כי אם על הגאולה הגשמית אשר יקבלו בני יהודה ובני ישראל ביציאתם מן הגלות אשר הם בו, וכמו שהוא מבואר נגלה מעניינם. וגם זו ראייה מוכרחת שאי אפשר לפרש אותם הנבואות על זמן בית שני, כיון שאז נכפל יצרם הרע ומלאה הארץ חמס ושפיכות דמים ורבו ביניהם הפריצים והמינים ואפיקורסים וכ"ש אחרי אותה פקידה גלו בגלות הארוך הזה.

העיקר הי"ב שאחרי הגאולה העתידה יקבלו רוב האומות הנשארות אמונת ה' יתברך ויכירו וישתעבדו לאלוהותו וידרשו תורתו, וכמו שהתבאר בנבואה הא' והג' והד' והח' והי"ב. ואי אפשר שיפרשו **הנוצרים** זה על עצמם כדבריהם שאמרו שהם האומות שאמר, הגאולה הנפשית שגאלם אלוהיהם קבלו דתו בכל העולם, כי הנה מארצות העמים וגויי הארצות הם המעט מכל העמים, הלא תראה שהאשייא שהיא בכמות הארץ וריבוי העמים, ויותר מחצי הישוב כולו היא מבני ישמעאל, הן אמת שקצתם בארץ מצרים ובבל וארץ ישראל קבלו דת ישוע מפני אונס קוסטאנטינו קיסר, אבל עוד מעט עזבוה, אומנם חלק האפריקא היא גם כן כולה מה**ישמעאלים**, וגם בחלק האיאורופיה שהוא החלק היותר קטן משלושת חלקי הישוב, הלא ארץ יון כולה שהיא החלק החמישי היותר גדול מהאיאורופיה היא היום ביד התורקוש שהם בדת ה**ישמעאלים**, הנה א"כ **הנוצרים** הם המעט מכל העמים ואיך יתקיימו בהם הנבואות שמיעדים זה בביאור על רוב העולם, כ"ש שהם לא קבלו אמונת ה' יתברך ולא תורתו אבל הם סותרים ומנגדים אליה. ואומנם בבית שני אי אפשר ג"כ לפרש העיקר הזה לפי שאז לא נתפשטה אמונת הקדוש ברוך הוא בעולם, אבל בהפך שנולדו ביניהם פריצים

צדוקים ומינים כמו שזכרתי, וגם נתחדשה ביניהם אמונת ישוע הנוצרי שהטעתה את כל העולם.

העיקר הי"ג שבזמן ההוא יהיה שלום בכל העולם ולא יישאו עוד גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, כמו שהתבאר בנבואה הא' והב' והד' והי"ד. העיקר הזה סותר בבירור גדול אמונת ה**נוצרים**, כי אין ספק שאחרי שנתחדשה בעולם נתחדשו מלחמות הרומיים בארץ ישראל וחרבה ירושלים וגלו בני יהודה מעל אדמתם, ובכל העולם רבו כמו רבו המלחמות והקטטות וסיפורי קיסרי רומי יוכיחו, ואחרי שנתחדשה אמונת ה**ישמעאלים** נתחדשו עוד המלחמות העצומות ביניהם ובין ה**נוצרים**, והוא המוכיח שאי אפשר שיפורשו בעניינם הנבואות האלה בעיקר הזה. גם ייסכר פי דוברי שקר האומרים שהנבואות נתקיימו בבית שני, כי אז לא שב יעקב ולא שקט ושאנן ואין מחריד, אבל בהפך שמעת שהתחילה מלכות היונים וגבורת החשמונאים אין שלום אמר ה' בכל הארץ עד שספו תמו מן בלהות, ואחריהם בכל העולם השחית כל בשר את דרכו ומלאה הארץ חמס.

העיקר הי"ד שבאותו זמן מהגאולה או קרוב אליה יחיו המתים, וכמו שהתבאר בנבואה הה' והו' והט". וכבר זכרתי שתהיה הפליאה העצומה הזאת לשני תכליות: **האחד** כולל לכל באי עולם, והוא כדי שבסבת ובאמצעות המתים שיקומו בתחייה אנשים יחידים והיותר רשומים שבכל מחוז ומחוז חכמיהם קדושיהם ונביאיהם, יבואו האומות להאמין באלהות ה' יתברך ולעבדו שכם אחד, כי הקמים יפרסמו ויגידו מעשה ה' כי נורא הוא ושמשה אמת ותורתו אמת.

והתכלית השני הוא מיוחד לבני ישראל, כדי שאותם שמתו בגלות הטובים וישרים בלבותם יזכו בתשועת ה' וגאולתו, וכמו שאמר: על ירושלים שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, ולכן תהיה התחייה לבני ישראל כוללת לכל יראי ה' וחושבי שמו. והעיקר הזה אין מי שיכחיש שלא נתקיים עד הנה לא מה**נוצרים** ולא מבני עמנו, אבל אמרו שלא יתחייב שתהיה התחייה סמוכה לגאולה, ודברי הנבואות הנזכרות יכחישו דעתם זה לפי שהמה יעידו בביאור שתהיה התחייה באותו זמן עצמו או קרוב אליו מאד.

אלה הם י"ד עיקרי הנבואות האלה. והוכחתי מעניינם שכפי הסברא הישרה והדעת האמיתי בפשט הכתובים א"א שיפורשו כולם ולא אחד מהם לא כפי דרך ה**נוצרים** בגאולתם הרוחנית ולא כדעת היהודים המשובשים ומפרשים הנבואות כולם על בית שני, ושהוא מחויב שיפורשו על הגאולה העתידה מהרה תגלה, וכבר יוכל ישעיהו לומר על העיקרים האלה הייתה עלי יד ה'.

מבשר טוב הרביעי – [ירמיהו הנביא]

הקדמה

ירמיהו הנביא ע"ה. והנבואות אשר ראיתי בו כפי השכל הישר היותר מוכרחות לשפורשו לעתיד לבוא הם אלו שאזכור.

מבשר טוב הרביעי - נבואה א'

הנבואה האחת תחילתה שובו בנים שובבים נאם ה' כי אנכי בעלתי בכם וגו', עד כי כה אמר ה' לאיש יהודה.

עניין הנבואה כך הוא, שלפי שזכר הנביא למעלה שאמר השם אליו הלוך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משובה ישראל נאם ה' לא אפיל פני בכם כי חסיד אני ה' לא אטור לעולם, שנאמר על עשרת השבטים אשר בלחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי, לכן דבר על גאולתם העתידה, ואמר שובו בנים שובבים ומורדים כי אנכי בעלתי אתכם, והוא אצלי מלשון בעל, רוצה לומר אני הייתי בועליך עושיך בימים הראשונים וגם באחרונה אקח אתכם בהיותכם בתכלית הדלות והמיעוט אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון, והוא בגאולה העתידה. ונתתי לכם רועים כלבי רוצה לומר לא כירבעם ולא כאחאב ושאר המלכים פושעי ישראל, אבל יהיו רועים מזרע בית דוד אשר נאמר עליו בקש ה' לו איש כלבבו ויצוהו ה' לנגיד על עמו, ועל זה נאמר כאן רועים כלבי. ואמר ורעו אתכם דעה והשכיל, להגיד שלא ילמדו את העם לעבוד ע"ז כמו שהיו עושין מלכי ישראל, אבל ילמדו אותם דעה והשכל טוב. **והמפרשים** פירשו זה על פרנסי ישראל שיהיה עם מלך המשיח, כמו שאמר: בנבואת מיכה והקימונו עליו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם.

ואומנם אמרו עוד והיה כי תרבו ופרייתם בארץ בימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' וגו' הוא פסוק זר מאוד, באמרו שלא יזכרו עוד ארון ברית ה', גם כי אין עניין לזה אמרו כי תרבו ופרייתם אחרי שכבר אמר אחד מעיר ושנים ממשפחה, וגם יראה הכתוב מכופל מאד, באמרו לא יאמרו עוד ארון ברית ה', ואמר שנית ולא יעלה על לב, שלישית ולא יזכרו בו, רביעית ולא יפקודו, חמישית ולא יעשה עוד, ומהו עניין העשייה הזאת, מי ייתן ואדע. **והמפרשים** פירשו אף על פי שתרבו ופרייתם בארץ לא יקנאו בכם הגויים כדי שיבואו להלחם בכם ותצטרכו לצאת עימהם למלחמה וארון האלוהים עמכם, כי הנה בימים ההם לא תהיה לכם מלחמה ולכן לא תצטרכו להוציא הארון, כי בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגויים לשם ה', ולעבדו, לא להלחם, ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע שאר הגויים להלחם בישראל. והנך רואה שכל אלה היו דברים חיצונים כי בכתוב לא נזכר המלחמה, ולכן לא נתיישב לי הפירוש הזה עם היות שנטה אליו **יונתן**.

אבל הנראה לי בו הוא שאין הכוונה שבזמן הגאולה לא ישוב ארון ברית ה' אל מקומו, אבל הרצון שבזמן בית המקדש הראשון לפי שהיו בני ישראל נמשכים אחר עונותיהם שהייתה כל קדושתם בשבועתם תלויה בבית המקדש ובארון אלוהים אשר שם, וכמו שאמר: שלמה בתפלתו את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה ואתה תשמע השמים ושמעת וגו', ולכן אמר כאן שייקח אותם אחד מעיר ושנים ממשפחה, ויביא אותם לירושלים בזמן הגאולה, ושייטן להם רועים שירעו אותם בדעת ובהשכל ולא בתאוה גוברת, ושלא די שיהיו יראים את ה' טובים וישרים בלבותם בהיותם מעטים ועולים מהגולה, אבל גם אחרי שירבו ויפרו בארץ יעד שלא ישכחו חסדי ה' אשר עשה עימם, כמאמר אדוננו משה כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם, אבל הם לא יהיו כן בימים ההמה, שלא יאמרו עוד ארון ברית ה'. והוא חוזר אל הרועים אשר זכר שלא יאיימו את הבעלי דינין באמרם גורו לכם מארון אשר שם ברית ה', ולא יעלה על לב מהבעל דין עצמו לאמור נירא נא את ארון ברית האלוהים ולא נחטא, ולא יזכרו בו לעניין השבועה והאלה, ולא יפקודו רוצה לומר שלא תהיה פקידתם לירושלים מפני ארון ברית האלוהים אשר שם כמו שהיו עושים עולי הרגל, ולא יעשה עוד רוצה לומר לא יעשה שם זה עוד, או שלא יעשה ביניהם עוד מעשה מגונה יצטרך החוטא לבקש מחילה עליו לפני ארון האלוהים, לפי שכל זה לא יהיה לו מקום בימים ההם בסבת רוב הקדושה והחסידות שיהיה בבני ישראל, עד שלירושלים כולה יקראו כסא ה' כמו הגלגל העליון שיניעהו הקדוש ברוך הוא מבלי אמצעי, כי תהיה הקדושה והדבקות כל כך בירושלים כמו בשמי השמים כסא ה', ומפני זה לא יאמרו עוד ארון ברית ה', לפי שהקדושה לא תהיה לבד במקום הארון כי אם בירושלים כולה, ולכן יתקבצו אליה כל הגויים בשמעם קדושת ירושלים ובני ישראל אשר זכר כי עליהם היו הדברים, לא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע ולכן לא יצטרכו לבקש מחילת חטאים בפני הארון ולא ללכת להישבע שמה על כל דבר פשע כמו שזכר.

ולפי שאמר ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה, באר הנביא שלא אמר זה להגיד שיעלו מתי מספר לירושלים בזמן הגאולה ויישארו מהם רבים בגלות כמו שהיה בעליית בית שני, כי הנה בימים ההם לא יהיה כן, אבל ילכו בית יהודה על בית ישראל רוצה לומר שכולם יבואו בגאולה יחדיו, ואמר מארץ צפון לפי שהוא רמז לעשרת השבטים שהגלו שמה, ואלו ואלו בית יהודה ובית ישראל יבואו על הארץ אשר הנחלתי את אבותיהם שהיא ארץ ישראל. ואומנם אמרו ילכו בית יהודה על בית ישראל פירשו **המפרשים** שהוא כמו עם בית ישראל, ע"ד ויבאו האנשים על הנשים. והנכון בעיני שהוא כפשוטו, שימלוך בית יהודה על בית ישראל ולא יהיו עוד לשתי ממלכות.

ואומנם אמרו עוד ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים, לא נתישב אצלי פירוש **המפרשים** בו. ונראה לי לפרשו בהיותם בגלות מצרים עבדים לפרעה, שאמר אז הקדוש ברוך הוא בלבו איך

אשיתך בבנים רוצה לומר אתם עבדים למצרים ואיך אעלה אתכם במעלה כל כך עליונה עד שתהיו בנים לה' אלוהיכם, ואיך אתן לך ארץ חמדה ארץ ישראל שצבי היא לכל הארצות, ואומר אבי תקראי לי, רוצה לומר אבל אמרתי האנשים האלה כיון שהוצאתים מעבדות להיותם בני ונתתי להם ארץ חמדה הם בלי ספק יהיו לי בנים נאמנים וקראוני אבי כיון שאני שמתים כבנים ומאחרי לא ישובו בעבור הארץ אשר נתתי להם, אבל לא היה כן, כי כמו שבגדה אשה מרעה שהוא בעלה כן בגדתם בי בית ישראל. ואמר מרעה במ"ם והיה לו לומר ברעה להגיד שבגדה ממנו והלכה לאיש אחר.

אך אומנם עם כל זה אשר הוסיפו לחטא שומע אני צעקת תשובתו, ועל זה אמר קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם שכחו את ה' אלוהיהם רוצה לומר העוו את דרכם במה שבין אדם לחברו, שכחו את ה' במה שבין אדם למקום, והיה קולם וצעקתם בתחנוניהם, שאומרים כנגד השם אותו המאמר שאמר אליהם שובו בנים שובבים, כאלו יאמרו הלא אמרת שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם, ועתה הנה עשינו כמצותך כי הנה אתאנו לך לפי שאתה ה' אלוהינו, וידענו באמת כי אכן לשקר מגבעות המון הרים, לפי שהיינו עובדים ע"ז על ההרים ועל הגבעות ואין בה מועיל כי בה' אלוהינו תשועת ישראל ואינה באחר, והבשת שהוא הע"ז שהיו עושים כמו שאמר ויכירו לבשת שהוא הבעל לפי שהוא בשת למתעסקים בו, אכלה את יגיע אבותינו צאנם ובקרבם בניהם ובנותיהם, ואנחנו אחזנו מעשיהם הרעים בידינו, ולכן נשכבה בבושתנו רוצה לומר אנחנו שוכבים בבושתנו ותכסנו כלימתנו כיון שלה' חטאנו אנחנו ואבותינו ולא שמענו בקולו. וכאלו ה' יתברך משיבם על תשובתם זאת אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב, רוצה לומר אם תעשה תשובתך בזה האופן מהשלמות לשוב אלי הנה אז תשוב לארצך ותושב למעלתך ומלכותך, אבל צריך שאם תסיר שיקוציך מפני שתהיה קיים בתשובתך ולא תשוב לכסלה ולחטא, והוא אמרו ולא תנוד כלומר לא תסתלק מתשובתך. גם רמז באמרו אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב, שלא ישימו אמצעיים בתפלתם כי הוא מדרכי הע"ז, וכאלו אמר לא תתפללו למיכאל ולא לגבריאל שיליצו בעדכם לפני אבל אלי תשוב ולא לאחר. ועוד צריך שתשבע חי ה' באמת במשפט ובצדקה לא כמו שאתם נשבעים עתה לשקר, וכמו שאמר: ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו, וכאשר יהיה זה אז תהיה מעלת ישראל ושמו בעולם כ"כ שיתברכו בו גויים ובו יתהללו. ודבר הנביא בכתובים האלה כנגד ישראל פעם לנוכח פעם לנסתר כדרך הנבואות.

והנה אמרו באמת במשפט ובצדקה, כתב ה"ר יוסף קמחי באמת שתשבע על מה שתדע שהוא אמת, במשפט כשתתחייב לישבע מצד המשפט והדין, ובצדקה שאם תכיר שהמשפט אינו בצדקה לא תקבל השבועה. ויותר נכון לפרש שעניין השבועה הוא הקיום שיקיים יכולת ה' יתברך בגאולת מצרים שהייתה אמת לפי שקיים הקדוש ברוך הוא מה שהבטיח לאברהם בין הבתרים, ואמר במשפט על פקידת בבל שהייתה במשפט אחרי שרצתה הארץ את

שבתותיה כל ימי השמה, ואומנם על הגאולה העתידה אמר ובצדקה לפי שתהיה בצדקת ה', כמו שאמר: ישעיה ושביה בצדקה, ואמר וילבש צדקה כשריון, וכאלו יודה לה' יתברך על שלושת הגאולות. ועל האחרונה העתידה שתהיה בצדקה אמר והתברכו בו גויים ובו יתהללו לפי שאז ילכו עמים רבים אחרי בני ישראל לאמור נלכה עמכם כי שמענו אלוהים עמכם.

הנה התבארו בנבואה הזאת ד' עיקרים:

הא' שתהיה הגאולה העתידה אחרי שיתדלדלו ישראל ויתמעטו בגלות מפני ארכו עד שיהיו אחד מעיר ושנים ממשפחה, והוא העיקר השביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' שיגיעו אחרי גאולתם למעלה עליונה מהחסידות והקדושה ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שיקבלו האומות אמונת ישראל, כמו שאמר: ונקוו אליה כל הגויים לשם ה', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' גאולת ישראל ויהודה ותשועתם מגלותם, והם העיקרים השלישי והרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

ואתה רואה שאי אפשר לפרש דבר מזה לא כדרך ה**נוצרים** ולא על בית שני כמו שהוכחתי באותם העיקרים מנבואות ישעיהו ואין צורך בהישנות הדברים.

מבשר טוב הרביעי - נבואה ב'

הנבואה השנית תחילתה הוי רועים מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי וגו', עד לנביאים נשבר לבי בקרבי.

וענין הנבואה הזאת הוא שהיה מתרעם כנגד מלכי ישראל ויהודה הרעים שהיו מאבדים את ישראל במעשיהם המושחתים ועבודותם הזרות, כמו הרועים הרעים שמאבדים ומפיצים הצאן במקום שהם מונחים לשמרו ולהצילו. ולפי שמלכי ישראל ויהודה הרשעים בפשעיהם סבבו חורבן ירושלים וגלות בני יהודה ובני ישראל מעל אדמתם לכן אמר כנגדם אתם הפיצותם את צאני ותדיחום ולא פקדתם אותם, רוצה לומר לא השגחתם עליהם לנחותם במעגלי צדק, ולכן הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם נאם ה', והוא רמז למלכי ישראל ומלכי יהודה שמתו מיתות משונות מכת חרב והרג ואבדן הן בידי עבדיהם והן בידי אויביהם. והודיעם שעוד יבוא זמן שיקבץ את שארית צאנו מכל הארצות אשר הדיחם שם בגלות וישיבם על אדמתם כבראשונה, והוא אמרו והשיבותי אתהן על ניהן. ולפי שזה יהיה אחרי שבאורך הגלות יתמעטו ויישארו מעט מהרבה, וכמו שאמר: שנים שלושה גרגרים בראש אמיר, לכן אמר ופרו ורבו, כי הנה עם היותם בזמן הגאולה מתי מעט ישימם השם ככוכבי השמים לרוב. ולפי שימים רבים יהיו לישראל בגלותם אין מלך ואין שר לכן אמר שעוד ישיב מלכיהם ושופטיהם כבראשונה, וזהו והקימותי עליהם רועים ורעום. והודיעם עוד שלא יראו

ויפחדו מלכת עוד בגלות אחר, ועל זה אמר ולא ייראו עוד ולא יחתו ולא יפקדו נאם ה', רוצה לומר שלא יפקד מהם איש אחרי שבתם על הארץ ופריים ורביים עליה וזה לא מפאת מלחמות ולא בגלות.

ולפי שיעד בזה על שני דברים בכלל על גאולת העם ועל חזרת המלכים למלכותם לכן הביא אחרי זה שתי פרשיות אחת על כל יעוד ויעוד מהם, כי הנה על ענין המלך אמר הנה ימים באים נאם ה' והקימותי לדוד צמח צדיק, והוא ע"ד מה שאמר ישעיהו ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משורשיו יפרה, והוא מלך המשיח אשר קיוונו לו, וקראו צמח לפי שיצא כצמח השדה, והודיעו שהוא ימלוך בישראל כמו שאמר ומלך מלך, וכמו שאמר: ישעיהו לפניו ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה, כן אמר ירמיה בכאן והשכיל, וכמו שאמר: ישעיהו עליו ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענווי ארץ כן אמר כאן ירמיהו ועשה משפט וצדקה בארץ, וכמו שאמר: ישעיהו ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו' ואסף נידחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ כן אמר ירמיהו כאן בימיו תיוושע יהודה וישראל ישכון לבטח, שהן שתי המלכויות מלכות יהודה ומלכות ישראל.

ועוד הוסיף ירמיהו לבאר כאן שמו באומרו וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו, כי לפי שיהא מלך המשיח דבק בה' אלוהיו יקראו שמו עליו ה' צדקנו, כמו שקרא משה רבנו את המזבח ה' נסי ויעקב קרא למזבח אל אלוהי ישראל ויחזקאל קרא לירושלים ה' שמה, הכול כפי ענינו, כלומר ה' מצדיק אותנו בימיו של זה, וכן תרגמו יונתן. ויש מפרשים שלא יהיה שמו כי אם צדקנו בלבד, ויאמר הכתוב וזה שמו אשר יקראו ה' כי הוא יתברך יקרא לו צדקנו. ויותר נכון לומר שלפי שקרא למעלה למלך המשיח צמח צדיק ונתן הסיבה בו לפי שהוא יהיה מלך משכיל ויעשה משפט וצדקה בארץ לכן אמר שה' צדקנו יתברך יקרא לו זה השם הנזכר למעלה שהוא צמח צדיק.

ואחרי שבזה יעד בענין המלך חזר לדבר ביעוד השני שהוא בגאולת העם, ואמר לכן הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, רוצה לומר שתהיה הגאולה העתידה כל כך גדולה בעניינה יותר מגאולת מצרים מפאת נפלאותיה, וגם להיות גלות מצרים כולו בארץ אחת והגלות הזו מפוזר ומפורד בארבע פינות העולם, שלכן בימים ההם לא ישבע הנשבע חי ה' אשר העלה את בני ישראל ממצרים לפי שיהיה אצלם קבוץ הגלויות פליאה יותר עצומה מאד ולכן יתלו בה השבועה מפני שתהיה זה הנס יותר גדול והיותר נפלא ביניהם. והתבונן אמרו במצרים אשר העלה, לפי שהיו כולם מקובצים בארץ אחת, אומנם בקבוץ הגלויות אמר אשר העלה ואשר הביא, לרמוז על ריבוי הפאות אשר יקבצו ויביאם מהם, ואמר את זרע ישראל מארץ צפונה על עשרת השבטים שהגלם סנחריב שמה, ועל שאר הגולים ממזרח וממערב אמר ומכל הארצות אשר הדחתים שם.

הנה התבארו בנבואה הזאת ה' עיקרים.

הא' ששייב ה' יתברך את שבות עמו ויקבץ את נדחיו, כמו שאמר: ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אותם שם, וזהו העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו. **והב'** שתהיה גאולתם וקיבוצם אחרי היותם מתמעטים באורך הגלות, כמו שאמר: את שארית צאני, ואמר ופרו ורבו, וזהו העיקר השביעי מעיקרי נבואות ישעיהו. **והג'** שעשרת השבטים אשר הגלה סנחריב ארץ אשור צפונה ישובו לאדמת הקדש, וזהו העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו. **והד'** שימלוך עליהם בגאולה העתידה מלך מבית דוד, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שלא ישובו עוד לגלות אחר, וכמו שאמר: ולא ייראו עוד ולא יחתו ולא יפקדו נאם ה', וזהו העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו. ואתה רואה שא"א לפרש דבר מזה לא כדרך **הנוצרים** ולא על בית שני כמו שהוכחתי באותם העיקרים מנבואות ישעיהו.

מבשר טוב הרביעי - נבואה ג'

הנבואה השלישית תחילתה הדבר אשר היה אל ירמיהו וגו', כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר וגו', עד כה אמר ה' מצא חן במדבר .

וענין הנבואה שאחרי שיעד הנביא על חורבן ירושלים ע"י נבוכדנצר מלך בבל ציוה הקדוש ברוך הוא לנביא שיכתוב הנבואה הזאת כדי שתהיה נחמה לישראל, ויראו שכמו שנתקיים הפורענות כן תתקיים הנחמה הגדולה הזאת באחרית הימים, ולכך אמר ה' יתברך לנביא כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר, רוצה לומר שיכתבם בספר לפי שהם עתידים להיות לזמן ארוך ויצטרך שיעמדו ימים רבים, ואמרו אל ספר הוא כמו בספר, וכמוהו ואל הארון תיתן את העדות שהוא כמו ובארון, ואמרו את כל הדברים אשר דברתי אליך הם אשר זכר אחרי זה ואלה הדברים אשר דבר ה' אל ישראל ואל יהודה וגו'. ולפי שכבר נאמרה לו הנבואה הזאת לכן ציוהו ה' יתברך כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר כדי שידעו שהנה ימים באים שאשיב שבות ישראל ויהודה והשיבותים אל הארץ אשר נתתי לאבותם. והמאמר הזה מורה שלא נאמר על פקידת בבל כי הנה משם לא שבו אלא יהודה ובנימין, אבל הוא יעוד לעתיד לבוא שישובו ישראל שהם עשרת השבטים שגלו לאשור מגלות שומרון ויהודה שגלה בחורבן ירושלים. והנביא לקיים מצות ה' כתב מה ששמע, והוא אמרו ואלה הדברים אשר דבר ה' אל ישראל ואל יהודה, רוצה לומר שנבואתו זאת היא מהגאולה העתידה לבוא על שתי המלכויות מלכות ישראל ומלכות יהודה, ואמרו כי כה אמר ה' קול חרדה שמענו פחד ואין שלום ושאר הפסוקים אינם על גלות ישראל וחורבן ירושלים, אבל הוא רמז למלחמה העתידה להיות בין אדום וישמעאל על אדמת הקדש שבה תהיה נקמת ה'

עליהם וממנה תצא גאולת ישראל כמו שכבר הודעתוך פעמים, ועליה אמר קול חרדה שמענו פחד ואין שלום, והוא בבוא האומות אלו על אלו כי אז יהיה הפחד ביניהם עצום מאד עד שבדרך המשל אמר שאלו נא וראו אם יולד זכר, רוצה לומר שאלו לאנשי המלחמה ההם הזכרים אם הם על המשבר ללדת כמו הנקבה, האם אפשר שהזכרים המה יולדים כנקבות, וזהו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר בהיותו זכר ידיו על חלציו כיולדה הנקבה ונהפכו כל פנים לירקון מרוב הפחד. אבל העניין הוא כי גדול היום ההוא מאין כמוהו, כי לא היה ולא יהיה בעולם כיום ההוא מריבוי החללים ועוצם המלחמה והפלגת הנקמה. ולפי שישראל היושבים בירושלים יהיו בעת ההיא בצרה גדולה מן העמים ההם לכן אמר ועת צרה היא ליעקב וממנה ישוע, רוצה לומר שממנה תצא ישועתו לפי שביום ההוא נאם ה' אשבור עולו מעל צווארך, וכנוי עולו שב למה שאמר כל גבר ידיו על חלציו, כאלו אמר שמן היום ההוא והלאה לא יהיה עוד עול גבר מהאומות ההם על ישראל ויהודה, וזהו אשבור עולו מעל צווארך ומוסרותיך אנתק, רוצה לומר הייסורים והשעבודים אשר שמו האומות בך אנתק אותם ולא יעבדו בו עוד זרים, וכנוי בו חוזר אל העול שזכר, רוצה לומר שהאומות הזרות לא יעבדו ישראל אותם באותו עול שעבדום עד עתה אבל יעבדו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם, וביאר בזה שני דברים:

האחד שלא יוסיפו עוד לחטא לאלוהיהם בנבואותיהם,

והשני שלא ימרדו עוד במלכות בית דוד כמו שעשו במלכות רחבעם, ועל זה נאמר את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם, שהוא רמז למשיח בן דוד שבזמן הגאולה ביניהם יצמח.

ולפי שהגאולה היא הייתה עתידה להיות אחר זמן ארוך לכן אמר ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק, ואין פירושו מארץ רחוקה כמו שכתבו **המפרשים**, אבל רוצה לומר מזמן רחוק, וכמוהו מרחוק ה' נראה לי, וכאלו הודיעם שלא תהיה הגאולה לאותם עצמם שגלו כי אם לזרעם, וזהו ואת זרעך מארץ שבים, האומנם אחרי שיגאלו לא יחרדו עוד במלחמות ולא בצרות אחרות ולא ילכו עוד בגלות אחר, ועל זה אמר ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד. ונתן הסבה למה לא יהיו לו מחרידים באמרו כי אתך אני נאם ה' להושיעך כי אעשה כלה בכל הגויים אשר הפיצותיך שם, רוצה לומר שהם זכו לישועה ואותם הגויים אשר נשתעבדו בהם יבואו לידי כליה באותה מלחמה שזכר, וישראל לא יבוא לכליה אבל בלבד ייסר אותם ה' יתברך כפי משפט מעשיהם, אבל נקה לא אנקך שהוא מעניין כריתה.

והמשיך הנביא דבריו עוד בייסוריהם מגלות באמרו כי כה אמר ה' אנוש לשברך נחלה מכתך, רוצה לומר השבר והגלות שלך הוא גדול ואנוש ומכתך היא נחלה כלומר עצומה עד שמהרופאים אין דן דינך למזור, רוצה לומר אין אדם מהם שיראה מכתך שידון וישפוט שיהיה

למכתך מזור ורפואה, ולכן רפואות תעלה אין לך, כלומר שהרופאים אינם עושים לך כבר רפואה כלל לפי שמתייאשים מבריאותך, וגם כל מאהביך שכחוך, שהם האוהבים ההולכים לבקר החולה בחוליו, הנה הם אותך לא ידרושו לפי שחשבוך כמת וכבר התייאשו כולם רוצה לומר הרופאים והאוהבים ממך, לפי שמכת אויב הכיתך מוסר אכזרי, רוצה לומר בדין דנו חולייך למיתה לפי שהכיתך מכה עצומה כמו אויב אכזרי, אבל זה היה על רוב עוונך שעצמו חטאותיך ולכן מה תצעק על שברך באמרך שאנוש מכאוביך כיון שעל רוב עוונך בכמותם ושעצמו חטאותיך באיכותם לכן עשיתי אלה העונשים לך. ובאו הדברים האלה מהמכה והרופאים והאוהבים דרך משל לתוקף צרותיהם בגלות. ודבר אותם בלשון נקבה כנגד כנסת ישראל, ואמר מה תזעק בלשון זכר כנגד העם, והכול נאות בלשון.

ואמר עוד שאעפ"י שהיו עונשיהם על רוב עוונם הנה עם כל זה כל אוכליך יאכלו וכל צריך כולם בשבי ילכו וגו', לפי שרעה תבוא אליהם על מה שהרעו נגדך, ואומנם לך אעלה ארוכה וממכותיך ארפאך, רוצה לומר שאעפ"י שאין דן דינך למזור וכולם היו אומרים שאין ישועתה לך עוד באלוהים, הנה לא יהיה כן כי אני אעלה ארוכה לך בדרך השגחתי וממכותיך שהם צרות הגלות ארפאך, ואמרו כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה, מלת כי משמשת במקום אעפ"י, כמו ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא, אמר וממכותיך ארפאך אף על פי שקראו נדחה וכבר לא היה לך דורש ולא מבקש, וכמו שאמר: כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרשו.

ומפני שזכר עניין גאולתם במשל הרפואה לחולה המתייאש מרפואתו לכן ביאר הנמשל בו באמרו כה אמר ה' הנני שב את שבות אוהלי יעקב שהוא רמז אל עריהם, ומשכנותיו ארחם שהוא רומז למדינות הגדולות שלהם, ונבנתה עיר על תלה שהיא ירושלים, כי להיותה גבוהה מכל ארץ ישראל אמר בה על תלה, וארמון על משפטו ישב שיבנה בית המקדש על מכונו, ויצא מהם רוצה לומר מאהלי יעקב ומשכנותיו קול תודה וקול משחקים רוצה לומר שידו לאל על גאולתם ועל פדות נפשם. ועם היותם בזמן הגאולה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר הנה יתרבו מאד, והוא אומרו והרביתים ולא ימעטו. ועם היותם בגלות בקלון וצער ומצוקה רבה הנה אז יזכו לכבוד מבלי צער, וזהו והכבדתים ולא יצערו, והיו בניו כקדם שנאמר עליהם ובני ישראל פרו וישרצו ויעצמו במאד מאד, ועדתו לפני תיכון רוצה לומר שתהיה עדת ה' יראה וחושבי שמו, ויפורש א"כ והיו בניו כקדם על ריבויים ועדתו לפני נכון על צדקתם. ואמר ופקדתי על כל לוחציו להגיד שהאומות שלחצו אותם בכלל יפקוד עליהם חטאתם באותה המלחמה אשר זכר. ולפי שבבית שני היו משועבדים פעם לפרס ופעם ליון ופעם לרומיים, והיו מהם תמיד נציבים ומושלים בארץ ישראל, וגם המלכים שמלכו אז בבית שני לא היו ראויים למלוך, לכך אמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא, ולא יהיה כהורדוס וזרעו שנתרחקו מה' נזורו אחר, וזהו והקרבתיו ונגש אלי.

ואומנם אמרו עוד כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי לא נפלו **המפרשים** בהבנת אמתתו. ופירושו הוא שאדם כדי להתקרב לבורא יתברך ולהדבק בו לא יספיק רצונו וכוונתו אם לא ילווה אליו העזר האלוהי, כמו שאמר: ושכותי כפי עליך, ועל זה אמר המשורר אשרי תבחר ותקרב, כי האיש אשר יבחר ה' ויקריבהו אליו הוא הנקרב לא זולת זה, כי ה' יתברך יחזיק בו להקריבו אליו ואז הוא יעצר כוח לגשת אליו, וזהו שהוצרך לבאר ולזה אמר כאן והקרבתיו ונגש אלי, ואמר למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי רוחך טובה תנחני וגו', שנאמר עליו לבאר למה אמר והקרבתיו, באמרו כי מי הוא זה ערב לבו לגשת אלי אני לא אקריבהו ולא אשלח יד עזרי והשפעתני בו. וכמו שיעד בעניין המלך כן אמר בעניין העם, והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלוהים, כלומר שימול לבבם הערל באופן שהמה כולם יקרבו אליו לשרתו והוא ישגיח בהם כאב את בן ירצה. והוצרך אחר זה לבאר מתי תהיה מלחמת האומות זו ומתי תהיה תשועת ישראל, האם תהיה אחת מהם בזמן אחד והאחרת בזמן אחר או יהיו קרובות וסמוכות זו לזו, ועל זה אמר הנה סערת ה' חמה יצאה וגו' על ראש רשעים יחול, והוא נקמת האומות אויבי ישראל אשר זכר, ושיהיה באחרית הימים כי אז תתבוננו בה כלומר שבאחרית הגלות תהיה ובאותו זמן עצמו תהיה תשועת ישראל, והוא אמרו בעת ההיא נאם ה' אהיה לאלוהים לכל משפחות ישראל והמה יהיו לי לעם.

הנה התבארה בנבואה הזאת ז' עקרים:

הא' יעוד הגאולה העתידה, כמו שאמר: הנני שב שבות אלוהי יעקב ומשכנותיו ארחם, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' שבגאולה העתידה ישובו עשרת השבטים שגלו אשורה, כמו שאמר: ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה, ואמר ואלה הדברים אשר דבר ה' אל ישראל ויהודה, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' נקמת האומות אשר הרעו לישראל שתהיה קודם הגאולה וסמוך אליה, כמו שאמר: כי אעשה כלה וגו', ואמר כל אוכליך יאכלו וגו', וזהו העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

והד' שבגאולה העתידה ימלוך מלך מבית דוד, כמו שאמר: ועבדו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם, ואמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא, וזהו העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שתהיה הגאולה העתידה אחרי עבור זמן רב מהגלות, כמו שאמר: ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק, ואמר אנוש לשברך וגו', והוא העיקר השביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והו' שאחרי הגאולה העתידה לא יבואו עוד על ישראל לא מלחמות ולא גלות ולא צרות אחרות, וכמו שאמר: ולא יעבדו בו עוד זרים, ואמר ושב יעקב ושקט ושאן ואין מחריד, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

והז' שתשוב השכינה והנבואה לחול על ישראל, כמו שאמר: ואנכי אהיה לכם לאלוהים, וזהו העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו. ואתה רואה שא"א שיפורש דבר מזה לא כדרך הנוצרים ולא על זמן בית שני כמו שהוכחתי באותם העיקרים בנבואות ישעיהו באר היטב.

מבשר טוב הרביעי - נבואה ד'

הנבואה הרביעית תחילתה כה אמר ה' מצא חן במדבר, עד הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' בשנה העשירית לצדקיהו.

והנבואה הזאת סמוכה ומקושרת עם הנבואה שזכרתי למעלה וייעודיה כיעודים ההם. והסתכל היטב בנבואה הזאת כי היא נחלקת לג' חלקים:

הראשון הוא מתחילתה עד נקבה תסובב גבר, והחלק הזה ידבר מקבוץ עשרת השבטים. **החלק הב'** הוא מן כה אמר ה' צבאות אלוהי ישראל עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה וגו' עד ושנתי ערבה לי, והחלק הזה ידבר מקבוץ מלכות יהודה ובנין ירושלים,

והחלק הג' מן הנה ימים באים נאם ה' וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה עד סוף הנבואה, והחלק הזה ידבר מהתחברות שתי הממלכות יחד יהודה ואפרים.

ורש"י פירש פסוק מצא חן במדבר שהם דברי האל, ומרחוק ה' נראה לי שהם דברי הנביא, ומאמר ואהבת עולם אהבתיך שהם דברי ה', ופירש מרחוק בזכות האבות. ושאר **המפרשים** פירשו הכתובים האלה ואמרו שיש בהם בלבד מאמר ה' ותשובת ישראל, כי אמרו מצא חן במדבר הם דברי ה', ומרחוק ה' נראה לי הוא תשובת ישראל כאלו הם מתרעמים שמזמן רחוק נראה אליהם ועתה הסתיר פניו מהם, ושה' יתברך השיבם ואהבת עולם אהבתיך וגו'. ופירשו מצא חן במדבר שמצא חן בעיניו כשהוציאו ממצרים, שהיו שרידי חרב שהמצרים היו מתנכלים להמיתם, והלוך להרגיע הוא ענין האל ההולך לפניו במדבר, וזהו דרך יותר מעט הספקות. אבל הוקשה אצלי למה אמר מצא חן במדבר והיה לו לומר במצרים, ומה שאמר **יונתן** שספק צרכינו במדבר אינו מעניין הפרשה. גם אמרו עם שרידי חרב על יוצאי מצרים הוא דבר אין עניין לו כי שם לא הרגום בחרב. וכדי לברוח מהספקות נראה לי לפרש במדבר מלשון ומדברך נאוה שהוא נאמר על הדבור והתפלה, יאמר ה' יתברך מצא חן במדבר ותפלתו ישראל, שהיה מדברו ומאמרו לפניו יתברך עם שרידי חרב הלוך להרגיעו, רוצה לומר העם הגולה הזה אותם שנשאר מחרב האומות אתה אלוהינו הלוך להרגיעו, כלומר לך להרגיעו ולהניח לו מגלותו, כי הלוך הוא מקור וישמש בלשון צווי כמו זכור את יום השבת, רגום אותו, ובאר מי הוא אשר מצא חן בדבורו זה ואמר ישראל, ויהיה א"כ הכתוב מסורס כאלו אמר מצא חן ישראל במדברו ודבורו שאמר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו, כיון שמרחוק ה' נראה לי מאז שהייתי במצרים נראה אלי לגאול אותי כן אתה הלוך להרגיעו.

ואמר שמצא חן בדבור הזה לפי שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וכאלו ערבה לה' תפלת יהודה וירושלים, ועל זה ישיבהו ה' יתברך כן דברת שמרחוק נראיתי לך, ועוד אודיעך שאהבת עולם אהבתיך וע"כ משכתיך חסד להוציאך מגלות מצרים ולתת לך את התורה ואת ארץ חמדה נחלת צבי ושאר החסדים אשר עשה עימהם שכלל כולם באומרו על כן משכתיך חסד. ומה טוב אמרו ואהבת עולם אהבתיך שגלה בזה שתכלית העולם השפל הוא כולו בעבור המין האנושי כדי שיכיר את אלוהיו ויעבדהו, ומהמין כולו לא הגיע לתכלית הזה כי אם עם ישראל, הנה א"כ שהאהבה שאהב הקדוש ברוך הוא את כל העולם היא תלויה בישראל, ועל זה תקנו בתפלת אהבת עולם אהבתנו שהאהבה שהיה לו עם העולם נתנה עלינו, ולכן אמר כאן ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד להיותך תכלית המין כולו. ואעפ"י שעזבתיך בגלות זה שנים רבות עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל, לפי שהאומה בחורבנה וגלותה כבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ועציו וכשיבנה יתקבצו.

האומנם אמר עוד אבנך ונבנית להגיד שבנינה יהיה ממנו יתברך ומישראל ג"כ, ולכן אמר עוד ואבנך ברחמי וחמלתי, ונבנית את מעצמך שבמקום שבימים הראשונים נבעלת לאלוהים אחרים עתה תשובי להיות בתולת ישראל שבועליך עושיך ולא אחר. ולכן אמר גם כן עוד תעדי תופיך שהוא משל לשלמות המידות והאמונות, ובמקום שהיית בגלות נאנחה ולבך דוה הנה בזמן גאולתך תצאי במחול משחקים, ובמקום שהכותיים נתיישבו בהרי שמרון ואכלו פרי כרמך עוד יבוא זמן שאת תטעי כרמים בהרי שמרון והנוטעים שיטעו אותם יחללום בשנה הרביעית, ונטעו הוא עבר במקום עתיד, ולפי שדרך בני אדם לטעת הכרמים בהרים כי הוא מקום לעשות יין יותר משובח, ובשומרון מפחד האויבים ימים רבים היו יראים לצאת לכרמים לכן להבטיחם על השלום אמר להם כן. ואין לפלא מאשר דבר ראשונה בלשון נכח לנקבה היחידה באמרו עוד תטעי כרמים ומיד באותו פסוק דבר בלשון רבים זכרים לנסתרים, באמרו נטעו נוטעים וחללו, כי זה דרך לשון הנביאים פעם ידברו כנגד כנסת ישראל בלשון נקבה יחידה ופעם ידברו כנגד אנשיה בלשון רבים זכרים, והכול נאות כפי הלשון והעניין. ואפשר לפרש נטעו נוטעים וחללו על הכותיים שבהרי שומרון נטעו כרמים וחללו אותם בתועבותם, ולפי זה הפירוש יהיה הכתוב כולו מתוקן בלי דוחק.

ואומנם אמרו כי יש יום קראו **נוצרים** בהר אפרים קומו ונעלה ציון וגו', פירשו **המפרשים** **נוצרים** על הצופים כשהיו עומדים מפחד האויב להיות ישראל בארץ ועתה יעלו שם לקרא ליושבי הכפרים לעלות לציון להודות לה' על תשועתם. ואינני מוצא בפירוש הזה לא טעם ולא ריח לפי שלא נזכר בכתוב הזה מלחמת ישראל שהיו ה**נוצרים** צופים את הארץ, ולא נאמר בו שיקראו לכפרים לעלות לציון, והם באמת כולם דברי רוח. אבל לפי דרכם נראה לפרש שלפי שירבעם בחלוק המלכויות היה מונע את בני ישראל מלעלות לירושלים כמו שנאמר ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלים, והיה משים צופים ומונעים בדרכים למנעם מלעלות שמה,

לכן יעד הנביא כאן שבזמן התשועה לא יהיה כן, כי יבוא זמן שיעמדו **נוצרים** וצופים ושומרי הדרכים בהר אפרים, לא למנעם מלכת לירושלים כימי קדם כי אם בהפך, לאמור קומו ונעלה ציון אל ה' אלוהינו, ולכן אמר בהר אפרים. אבל כל זה איננו שווה לי. לפי שאתה תראה שירמיהו עצמו בתחילת ספרו זה בזכרו חורבנות ירושלים אמר הזכירו לגויים הנה השמיעו על ירושלים **נוצרים** באים מארץ המרחק ויתנו על ערי יהודה קולם וגו', וידוע שלא אמר **נוצרים** על הצופים כי הוא אמר **נוצרים** באים מארץ המרחק. **והמפרשים** פירשו שהם אוכלוסי נבוכדנצר וכאלו קראם נבוכד - נצרים. **ויונתן** תרגם שם **נוצרים** כמו בוצרים בבית. וכולם לא הגיעו לאמתת הכוונה אשר היא באמת אצלי שה**נוצרים** הם הרומיים בני אדום.

והנה הנביא ירמיהו כשיעד שם על חורבן ראשון נבא גם כן על חורבן בית שני, ועליו אמר השמיעו על ירושלים **נוצרים** באים מארץ המרחק שהם הרומים שבאו עם אספסיינוס וטיטוס, ולכן אמר מארץ המרחק שבאו מן המערב כי בבל לא תקרא ארץ מרחק על ירושלים, וכן אמר משה בתוכחותיו יישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ, שפירשוהו **המפרשים** כולם על הרומיים הנקראים היום אצלם **נוצרים**, ועליהם אמר שם ירמיהו ויתנו על ערי יהודה קולם, לפי שאספסיינוס וטיטוס ראשונה כבשו ערי יהודה ובאחרונה כבשו את ירושלים, ואחר זה אמר כנגד ירושלים כשומרי שדי היו עליה מסביב כי אותי מרתה. ולפי שניבא שם על חורבן ראשון ועל חורבן שני לכן אמר מיד דרכך ומעלליך עשו אלה לך, ורמז במלת אלה לשני החורבנות, ולפי שהאחרון הכביד אשר כולנו ואשר דמה לנו לכן אמר עליו זאת רעתך כי מר כי נגע עד לברך, ועליו אמר עוד מעי מעי אוחילה וגו'. וחתם הדברים באמרו שבר על שבר נקרא, ומהו שבר על שבר כי אם חורבן ירושלים השני שבא על החורבן הראשון, וזאת לך ראייה ברורה שקרא **נוצרים** הרומיים בני אדום.

ואומנם למה קראם כן הוא לפי ששורש נצר הוא גם כן מעניין חורבן, וכבר הביאו **הרד"ק** בשורשיו, והביא ממנו ונצורי ישראל להשיב, כעיר נצורה, ונצורת לב, הנה כולם עניין חורבן, ומפני שהיו הרומיים כובשי ממלכות מחריבי ארצות לכן קראם **נוצרים**, מצורף למה שזרה עליו הנראה שצפה הנביא ברוח הקדש שיאמינו בישוע הנוצרי ויקראו מפני זה **נוצרים**, ועליהם אמר כאן כי יש יום קראו **נוצרים** בהר אפרים, כי לפי שיעד את האומה בבניינה ושלוותה ביאר מתי יהיה זה, ואמר כי יש יום וזמן עתיד להיות שאז יקראו ה**נוצרים** בהר אפרים כשיאמרו אלו לאלו קומו ונעלה ציון לכבוש ירושלים וארץ ישראל. ואמרו עוד אל ה' אלוהינו הם דברי הנביא וחוזר למעלה, כי יש יום אל ה' אלוהינו קראו **נוצרים** בהר אפרים קומו ונעלה ציון, ואמר בהר אפרים אם לפי שהיו דבריו כנגד מלכות ישראל ולכן המשיך הנבואה כנגד ארצם בייחוד, ואם באולי שניבא שראשונה יעלו בהר אפרים ומשם יאמרו קומו ונעלה ציון, ואמר שאז כאשר יהיה זה רוצה לומר שיעלו ה**נוצרים** בא"י באחרית הימים ישמחו ויגילו בני ישראל כי קרובה ישועתם

לבוא, ולכן אמר ה' שירונו ליעקב שמחה ויצהלו על ראש אותם הגויים וישמיעו בהלולם ויאמרו הושע ה' את עמך את שארית ישראל, לפי שמאותה הקריאה והעלייה שיעשו הנצרים על ציון תמשך המלחמה והנקמה ומשם תצא תרועת ישראל.

ולפי אז תהיה צרה ליעקב וממנה ישע בתפלתו לכן ציוה שיירונו ויתפללו ויאמרו הושע ה' את עמך את שארית ישראל ואז יושיעם ה', וכמו שאמר: דניאל ובעת ההיא ימלט עמך, ולכן יעדם שמיד אחרי זה יביא את עשרת השבטים מארץ צפונה אשר הוגלו שמה ויקבץ שאר השבטים מירכתי ארץ, ואמר במ עור פסח הרה ויולדת להגיד שיהיו עולי הגולה דלים ונחשלים ושכולם אפילו היותר חלש מהם ישובו שמה ואמר בבכי יבואו להגיד שיהיו צרות זמן קבוצ גלויות וחבלי משיח כל כך עד שיבואו בוכים וצועקים מהרעות שסבלו ובתחנונים אל האלוהים שיצילם מיד שוסיהם ויוליכם אל ארץ טובה ורחבה ארץ נחלי מים, כי בהיות הארץ רווה מהמים לא יחסר כל טוב בה. ואפשר לפרש נחלי מים על התורה, לומר שימול לבבם הערל וינהגם על נחלי מי התורה והאמונות הטובות ובדרך ישר במידותיהם באופן שלא יכשלו עוד בחטאתם, כי יהיה הקדוש ברוך הוא לישראל כאב את בן ירצה ללמדו להועיל, ואפרים שהוא רמז למלכות ישראל תהיה אהבתו אותו כבן בכור, וזכר אפרים לפי שבכל זה לא דיבר דבר ממלכות יהודה כי אם ממלכות ישראל, האומנם למה קראו בכור אפשר לומר שהיה מפני ברכת יעקב ליוסף, שנטל הבכורה מראובן ונתנה לו ואפרים היה ראש לבית יוסף ואולי שמפני שגלה אפרים ראשונה לכן זכר הנביא כאן נחמתו ראשונה וקראו בכור רוצה לומר קודם וראשון בגלות.

ולפי לאורך גלות השבטים שהם היום יותר מאלפים שנה יאבד זיכרון עניינם וגלותם מבין הגויים שכניהם הרעים, לכן באה פרשה אחרת שיכריזו ויפרסמו עניינם, ועליהם אמר הנביא כמכריז שמעו דבר ה' והגידו באיים ממרחוק ואמרו מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרועה עדרו, רוצה לומר אתם הגויים אעפ"י שראיתם בני ישראל מתארכים בגלותם אל נא תחשבו שיד סנחריב היה בהם כשגלה אותם ולא ג"כ אתם בכוחכם אלפים מהשנים האלה, אין הדבר כן, אלא שהקב"ה הוא היה מזרה ישראל בגלותו והוא יתברך עצמו יקבצנו וכי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפנה, והביא להם ראייה על זה משמירתם בגלות, כי איך אפשר שיתמידו בגלות כל כך מהשנים ולא יכלו וגם לא ייעתקו ולא יומרו לעם אחר אם לא שגדול הרועה שמצילם, ולזה אמר ושמרו כרועה עדרו, כי כמו שהרועה פעם יפזר הצאן בשדה ופעם יקבצנו כן ה' יתברך פעם פזרם ופעם יקבצם, והוא אמרו כי פדה ה' את יעקב, שהוא כנוי לעשרת השבטים המחזיקים בהם בארצות גלותם.

ומפני שבהיות מלכות ישראל בארץ היו נמנעים מלעלות לירושלים כדי שלא להיכנע למלכי יהודה, לכן אמר שבגאולה העתידה לא יהיו כן כי לא יזבחו עוד את זבחיהם לעגלים כימי

קדם אבל יביאו וירננו למרום ציון, שהוא כמו שתרגם **יונתן** טור בית מקודשא דאתבני בציון. וביאר עוד שבזמן ההוא לא ישיגו הרעב וחוסר כל כמו שזכר עמו שהיה להם בעת רשעתם וגם אני נתתי ניקיון שינים בכל עריהם וחוסר לחם וגו', ואמר וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם וגו', ועל זה אמר ונהרו אל טוב ה' שהוא לעלות לרגל במרוצה שלש פעמים בשנה, ויהיה זה על דגן ועל תירוש וגו', רוצה לומר מרוב כל ובשובע הברכות, ולכן אמר והייתה נפשם כגן רווה ובזה לא יוסיפו לדאבה עוד ביגון ואנחה אבל כהפך שאז תשמח בתולה במחול, רוצה לומר כל בתולה ובתולה ילכו במחול וכן הבחורים והזקנים לפי שאהפוך את אבלם לששון וניחמתים ושמחתים מיגונם, ואומנם הכוהנים שבחורבן בית ה' חדלו ונעדרו ממתנותיהם בזמן ההוא תהיה נפשם רווה ומתענגת בדשן ושובע רב לפי שתחזור עבודת בית המקדש למקומה וישבעו דשן הקרבנות שיבואו מכל המקומות והארצות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך. ואמר קול ברמה נשמע בדרך המשל על עשרת השבטים שראשם אפרים, לכן זכר כאלו רחל אמו של יוסף אבל אפרים ומנשה היא בוכה דרך משל על בניה ובא להשמיע קולה בכך תבכה, ברמה רוצה לומר בגבעה רמה.

ואומנם אמרו מבכה על בניה בלשון רבים וחזר ואמר בלשון יחיד כי איננו פירשו **המפרשים** שאיננו ירמוז לעם אפרים, ויותר נכון אצלי לפרש שרחל ילדה שני בנים יוסף ובנימין, והם נחלקו בשתי מלכויות, כי יוסף בשני בניו אפרים ומנשה היה במלכות ישראל ובנימין היה במלכות יהודה, ולפי שבני יוסף גלו עם השבטים לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי ולא שבו עוד לבית שני ולא ידענו מהם דבר איה הם ואנה הם, אומנם שבט בנימין גלה בבבל עם שבט יהודה ושבו לבית שני וגלו בחורבן שני וידענו גלותם שבתם וקיימתם, לכן במשל הזה זכר כאלו רחל מבכה על בניה כלומר שהלכו בגלות, האומנם גודל אנחותה ודאגתה היא על שבט יוסף ומלכות ישראל כי איננו ולא שב לבית שני ולא ידעה ממנו דבר ולכן אמר מבכה על בניה על גלותם וחורבנם, האומנם מאנה להינחם על בניה ולקחת תנחומי הנבואות מפני שאיננו, רוצה לומר יוסף בנה הגדול, ולכן ישיביה ה' על כל אחד מבניה באמרו מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך, והפעולה היא הנהי והבכי שזכר, ושבט מארץ אויב נאמר על בני בנימין ששבט לבית שני מגלות נבוכדנצר האויב הגדול ועוד ישבו הם פעם אחרת בגאולה העתידה, ועל זה אמר ויש תקווה לאחריתך בגאולה האחרונה העתידה שאז גם כן בני בנימין ישובו, ועליהם אמר גם כן ושבט בנים לגבולם.

ואחרי שהשיבה מענין בנימין בנה הקטן השיבה כנגד בית יוסף, באמרו שמוע שמעתי אפרים מתנוודד, רוצה לומר ראה ראיתי השבטים מלכות ישראל אשר גלו אשורה שהם מתנוודדים כאיש המקונן בוכה ונוהה ואומר ייסרתני ואוסר, כלומר כבר הסירותי מעלי דרכי הע"ז ושאר הפשעים שהיו בי ואני מוכן לקבל ייסורין ולמוד חדש, וכאלו מתחנן לפני שאייסר אותו והוא יקבל מוסר ולימוד כעגל לא לומד, כי אין בו כבר קניין רעוע ומשחת שימנע הלמוד ולכן היה

מתפלל השיבני ואשובה כי אתה ה' אלוהי, והייתה תשובתו כל כך עד שהיה אומר אחרי שובי נחמתי, כלומר אחרי ששבתני מדרכי הרעים נחמתי ונתחרטתי מהם, ואחרי הודעי שקבלתי ידיעה אמתית מרוע מעשי ספקתי על ירך כמתחרט ובושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי רוצה לומר בוש על בוש קבלתי בזה לפי שהאדם כאשר יחטא במעשיו יאמרו כל ראויו הלא הרשע הזה מימי עלומיו התחיל להרשיע, ובעבור עוונותי עתה יזכרו לי חטאת נעורי ופשעי ויתחברו אם כן שתי הבושות והכלימות מהזמן הזה ומזמן הנעורים, ועל זה אמר בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי רוצה לומר כי מפני מעשי אלה נשאתי חרפת נעורי שיזכרו לי עונות נעורי ג"כ. ולהיות תשובתו כל כך שלמה בחרטה והודאה ישיבהו ה', הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים, רוצה לומר לא תישא עוד חרפת המעשים שעשית בהיותך גדול ולא גם כן חרפת נעוריך ממה שעשית בילדות כי אתה אחרי שהגעת לגבול אנשים היית לי בן יקיר שהוא השם הנאמר על הבן הגדול הנכבד ובהיותך ילד קטן היית לפני ילד שעשועים, וזהו מה שאזכור מדי דברי בך לא מן החטאים כי לא יעלו עוד על לב. ומפני שעשה אפרים תשובה בזאת ואנכי דברתי על לבו דברים טובים דברים ניחומים על כן המו מעי לו על גלותו.

ובמדרש ויקרא רבה פירש מדי דברי בו על מתן תורה שדבר אליהם לישראל, וגם נכון הוא בפשט הכתוב, יאמר כי מאז שדברתי בישראל ללמדם תורה ומצות ודברתי על נביאיהם נקשרה אהבתי במ ולכן בזכרי זה רחם ארחמנו נאם ה', והרחמים הוא בשובי את שבותי וקבצי את נידחיו, ולכן אמר כנגד מלכות ישראל הנזכר הציבי לך ציונים רוצה לומר כשתלך בגלות עשה בדרכים סימנים וציונים כמו גלי האבנים או אבן מצבת כדי שתדע לשוב בדרך אשר הלכת בו בעת גאולתך. ואומנם אמרו שימי לך תמרורים פירשו **המפרשים** כמו ציונים כי הוא לשון גובה, ויותר נכון לפרשו כפשוטו, כי לפי שכאשר היו הולכים בגלות הלכו בבכי נהי ותמרורים לכן אמר אף על פי שתשימי לך תמרורים כשתלכי בגלות עם כל זה שיתי לך למסילה כדי לזכור אותה, לפי שבאותו דרך שהלכת תשובי בתולת ישראל ותשובי אל עריך אלה אשר היו לך בראשונה, וקרוב לזה תרגם **יונתן** שימי לך תמרורים התפללת ממרות נפשך.

ולפי שעשרת השבטים נתארך גלותם שלא שבו עוד, לכן אמר כנגד אותו מלכות ישראל עד מתי תתחמקין הבת השובבה, כי תתחמקין הוא מלשון תנועה, כמו חמק עבר, כלומר עד מתי תתמיד הליכתך ותנועתך שלא תשבי ותנוחי כי ברא ה' חדשה בארץ, שעם היות שעד עתה היית כנקבה הנבעלת לאיש המושל עליה וכך בעלך אדונים זולתי ומשלו בך אויבך, הנה עתה לא יהיה כן כי את עם היותרך עד כה כנקבה שתשש כוחה תסובבי הגבר המושל עליך ואת תמשולי בו, ולפי שבסבת ישראל וכדי לנקום נקמתו יבאו האומות אלו על אלו למלחמה לכן אמר נקבה תסובב גבר כי היא תהיה סבה לסיבובו ובואו למלחמה. ובמדרש פירשו נקבה

על ישראל וגבר על הקדוש ברוך הוא, והעניין שישראל ישוב וייסוב מהדרך הרע ויבקש את ה' אלוהיו שהוא הגיבור המוחלט. ומדרש אגדה אחר נקבה תסובב גבר הנקבה תסובב להיות גבר, רוצה לומר שעם היותה בגלות כוחה תשוש כנקבה תסובב להיות גבר אמיץ לבו בגיבורים. והתבונן שראשונה קראה בתולת ישראל ועתה קראה נקבה, לפי שישראל להיותם מיוחדים להנהגות ה' יתברך ולא לשר ומזל בשמים לכן כנו אותם הנביאים בשם בתולה שאיש לא ידעה, גם היו ראויים להיות מתוארים בשם בתולה לפי שבסוד אלוה עלי אוהלם לא היו משועבדים לשום אומה ולשון.

ובב"ר דרשו רז"ל חטאו כבתולה שנאמר ושם עשו דדי בתוליהן, ולקו כבתולה שנאמר נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה, ומתנחם כבתולה שנאמר כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר, רב הונא בשם ר' אמי זה מלך המשיח שנאמר אני היום ילדתיך. וכבר הביאו המאמר הזה פריצי עמנו בויכוחיהם להוכיח ממנו תעתועי אמונת הנוצרים בעניין הבתולה, ואני כבר השיבותי עליהם בעיון השלישי פרק שלישי ממאמר ישועות משיחו אשר עשיתי, והכלל כלו הוא מה שזכרתי שישראל נקראו בשם בתולה משתי הבחינות אשר זכרתי, ולכן אמרו חטאו כבתולה שנבעלו לאלוהים אחרים בהיותם אומה בתולה ערוכה בכל ושמורה לאלוהיה, וכמו שהוכיחו מפסוק ושם עשו דדי בתוליהן שנאמר על ע"ז שהיו עובדים, גם כיונו לומר חטאו כבתולה שבהיותם חופשיים ובלתי משועבדים לשום אדם כי אם לה' לבדו מרוב הטובה בעטו בו והלכו למצרים ולאשור לעזרה, וכן בענשם לקו כבתולה שהכניסו האויבים פסל בהיכל ה' וחללו העבודות הקדושות שהן היו הנשים הבתולות שעינו בציון וערי יהודה, גם כי באו גויים בנחלתם והעבידו את ישראל ונשים בציון עינו בתולות בערי יהודה כפשוטו, וכן מתנחמים כבתולה שישובו ויבקשו את ה' אלוהיהם והוא יגאלם מבין האומות, וזהו החדשה שנקבה תסובב גבר, שהנקבה שהייתה נכבשת לאומות תמשול בהם, אומנם רבי אמי לא דרש תסובב גבר על האומות כי אם על מלך המשיח, ואין הפלא שאשה תלד בן שיהיה אחרי כן משיח אלוהי יעקב כמו שילדה יוכבד את משה, אבל שיברא ה' חדשה בארץ שהנקבה שהיא האומה בחולשתה יצא ממנה מלך המשיח לא במדרגת ילד קטן כי אם במדרגת גבר חכם בעוז לפי שבהגלותו מיד יתראו גבורותיו, ואמר רבי אמי שעל זה אמר דוד אני היום ילדתיך, רוצה לומר שכאשר נמשח למלך ומשיח ה' יהיה כאלו נולד באותו היום.

הנה בזה השלים הנביא ליעד על חזרת עשרת השבטים, ועניין קול רחל ודברי ה' אליה, ותשובת השבטים ומאמרי ה' על תשובתם, בציוני הדרכים מבואר נגלה שהוא כלו דבור הלציי נאמר על צד המשל.

ואחרי כן ניבא על מלכות יהודה, באמרו כה אמר ה' צבאות אלוהי ישראל, כלומר אותו שיעד על ישראל ועתיד לגאלו אמר זה על בני יהודה ועל עריו בשובו את שבותם, והוא שיאמר

אליהם כל רואיהם יברכך ה' נווה צדק הר הקדש, כי יקראו את ארץ יהודה נווה צדק לרוב צדקה ויקראו את ירושלים הר הקדש לפי שתשוב שמה השכינה ותחול הנבואה באנשיה, לא כמו שהיה בבית שני שלא הייתה ירושלים לא נווה צדק ולא הר הקודש, וישבו בה יהודה רוצה לומר שלא ילכו עוד בגלות אבל ישכנו בה לבטח, וכל עריו יחדו איכרים רוצה לומר שבכל עריו יהיו איכרים הרבה צאן בקר לרוב ונסעו העדרים ממקום למקום ולא יפחדו מפחד אויב. ולפי שבני יהודה היו בגלותם נפש עייפה ברעב ובצמא וחוסר כל, לכן אמר כי הרוויתי נפש עייפה וכל נפש דאבה מלאתי, וזה ברוב הטובות אשר יהיו בזמן הגאולה העתידה. וביאר הנביא שהנבואה הזאת אשר זכר עד כה באה אליו בחלום הלילה, ועל זה אמר על זאת הקיצותי רוצה לומר שעל זאת הקיץ משנתו, כי התפעל כל כך ושמח לבו ויגל כבודו בבשורת נבואתו זאת שהקיץ עליה.

ואומנם אמרו עוד ואראה ושנתי ערבה לי פירשו **המפרשים** אותו מלשון עבר, וכבר ראיתי הנבואה אשר קדמה ולכן שנתי ערבה לי. ויותר נכון אצלי לפרשו על הנבואה אשר יזכור אחרי זה, כי על הראשונה אשר קדמה אמר על זאת הקיצותי ולפי שחזר לישן וראה עוד הנבואה השנית לכן אמר ואראה ושנתי ערבה לי, ומה שראה בתוך שנתו הערבה הוא אמרו מיד הנה ימים באים נאם ה' וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם זרע בהמה, וזהו החלק הג' מהנבואה הכוללת הזאת שבאה על התחברות ישראל ויהודה, כי מאחר שניבא על כל אחד מהם בעצמו ניבא על שניהם יחד, ואמר שיהיה עניינם כזרע שמגרעין אחד יצאו כמה גרעינים, ותהיה הברכה לא לבד בעצמם כי אם גם בבהמתם שלא תהיה משכלת ועקרה בארצם, והוא ע"ד ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך, כי כמו שבאו עליהם הקללות והרעות בהפלגה מהשגחת ה' יתברך בזמן הגאולה, יבואו עליהם הטובות והתשועות בהפלגה, ועל זה אמר והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ וגו' כן אשקוד עליהם לבנות ולנטוע.

ואומנם אמרו בימים ההם לא יאמרו עוד אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה כי אם איש בעונו ימותו וגו', חשבו **המפרשים** שבזמן התשועה לא יענשו הבנים בעוון אביהם כמו שהיה קודם לכן. ותמהתי מדבריהם, שהנה פוקד עוון אבות על בנים לא נאמר אלא על חטא עבודה זרה כשהבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, שאז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויהיה העונש גדול ואיך יצדק זה לימות המשיח, אבל פירוש הכתוב הוא שעתה בגלות היו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, לפי שבחטא העבודה זרה שעבדו אנשי בית ראשון נתחייבו גלות ובניהם אשר ילדו נמשכו בו, ולכן היו ממשלים משל כמו שזכר יחזקאל אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה, אומנם בזמן הגאולה לא יהיה כן כי מלאה הארץ דעת את ה' וימול את לבבם הערל באופן שבמקום שאבותיהם הלכו בגלות הם יזכו בתשועת ה', ולכן לא יאמרו עוד שהם סובלים עונות אבותיהם אבל יאמרו שאיש בעונו ימות,

כלומר אבותיהם בחטאתם מתו והמה שהיו אוכלי בוסר הע"ז קהו שיניהם ובניהם לא היו כן כי זכו לגאולה, וא"כ על העונות הראשונים דיבר הנביא לא על העתידים להיות, ובאו דברי הנביאים פעמים העתיד במקום עבר ופעמים עבר במקום עתיד.

ולפי שהמאמר הזה שאמר לא יובן על העתיד שיבואו ישראל לחטוא כבראשונה לכן סמך אליו אמרו הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה, וביאר שלא תהיה הברית חדשה תורה אחרת שייתן אליהם אז כי הנה תורת משה מורשה לא תשתנה ולא תתחלף בזמן מן הזמנים, אבל יהיה עניין הברית שייתן להם נטייה רבה לקיום התורה האלוהית ושלא לעבור על מצווה מן המצוות כבראשונה, וזהו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בהם, רוצה לומר כשלקחתי אותם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי והיו עוברים על מצוותי ומפני זה אנכי בעלתי בם, והמפרשים פירשו בעלתי כמו בחלתי שהוא כמו קצתי בם, ונראה לי שהוא כפשוטו שהמה הפרו את בריתי עם היות שאנכי בעלתי בם לקחת אותם לי לעם, כי זאת הברית אשר אכרות רוצה לומר אלא זאת הברית אשר אכרות אתם אחרי הימים ההם מגאולתם וקיבוצם, שאתן תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה רוצה לומר שאותה תורה שכבר נתתי להם על ידי משה בסיני שהיו מפרים אותה עתה אתקענה בקרבם ועל לבם אכתבנה, כי לא תהיה בפיהם מצות אנשים מלומדה ולבם רחוק ממנה, כי הנה על לבם תהיה התורה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר, והעניין שיראו בעיניהם כל כך מהנפלאות שיתבטל יצרם הרע ויכנעו לעבוד את ה' ועל זה אמר והייתי להם לאלוהים והמה יהיו לי לעם, רוצה לומר שלא יבואו עוד להסתר פנים בהסתלקות השגחה אבל תמיד יהיה להם ה' הנכבד לאלוהים משגיח בם ושוכן בתוכם והמה יהיו לו לעם יודע ריבונו ושומר את מצוותיו.

ואומנם אמרו ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, הוא זר מאד, שיבואו בני אדם לידיעת הדברים האלוהיים בלי למוד ושישתוו בידיעה ובחכמה הקטנים עם הגדולים, ומה שראוי שיאמר בו הוא שהדברים הטבעיים אינם צריכים ללמוד כי הטבע יפעל אותם מבלי למידה, והקטנים המתחילים בלמוד החכמה ידעו אותם כמו הגדולים והמובהקים בידיעה, אבל הדברים המלאכותיים והנקנים מכוח הטענות וההיקשים יצטרכו אלו ללמוד, ולכן אמר שתהיה בזמן הגאולה יראת ה' וההכנעות לפניו כל כך תקועה בלבבות בני אדם כולם עד שלא יצטרכו ללמד אותה איש את רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ה' לפי שכולם ידעו הידיעה הזאת ליראה את ה' הנכבד מקטנם ועד גדולם, כמו שיודעים כולם המושכלות הראשונות שאין השכל מספק בהם דבר. ואמר שלא יעשו זה מפחד העונשים כי הוא יתעלה יסלח לעוונם ולא יזכור עוד חטאתם, אבל יהיה זה לפי שתשקע יראת ה' והכרת אלוהותו בלבבות בני אדם כולם מפני הנפלאות אשר יראו בעיניהם ולא יספק בה לא קטן ולא גדול. ובילמדנו אמרו בעולם הזה ישראל לומדים

תורה מבשר ודם לפיכך משכחים אותה, שכשם שבשר ודם עובר כך תלמודו עובר, שנאמר התעיף עינך בו ואיננו, אבל לעתיד לבוא אין ישראל לומדים אלא מפי הקדוש ברוך הוא שנאמר וכל בניך למודי ה', רצו בזה שעתה היה למוד התורה דבר מלאכותי ועל ידי בשר ודם ולכן לא יעמוד ימים רבים כי הפעולה תתייחס אל הפועל אותה אבל בזמן הגאולה תהיה למידת התורה על דרך נס, וזהו אמרם מפי הקדוש ברוך הוא ולכן תתקיים ותעמוד כפי הפועל אותו.

ואומנם אמרו עוד כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם וגו', רוגע הים, חשבו **המפרשים** שהוא נאמר על חוזק ההבטחה וקיומה, ויקשה להם למה הביא עניין השמש עם רוגע הים, ואמרו שזכר עניין הים להגיד שהוא אשר בטל חוק הים כקריעת ים סוף בעבור ישראל. ויותר נראה לפרש שכוונתו היא להודיע שעם כל תכיפות הצרות וריבויים לא יתייאשו מהגאולה, כי הנה יקרה להם כמו שיקרה למאור הגדול ולמאור הקטן וכמו שיקרה לים, כי כמו שהשמש המאיר על הארץ בלילה יחשך אורו אצלנו ונהיה בחשך אפלה ואח"כ יצא השמש על הארץ ויאיר לדורים עליה, וכן הירח והכוכבים יאירו בלילה וביום יסתרו, וככה עניין הים שפעמים הולך וסוער ואחר כך ברצות ה' יקם סערה לדממה, ככה יהיה עניין ישראל שאחרי חושך הגלות ואפלות הצרות יראו אור גדול וכבוד ה' עליהם יזרח, ואחרי רעש ים הגלות משבריו וגליו וצרותיו ה' יתברך ישים העקוב למישור ושקט ושאנן ואין מחריד, ועל זה אמר כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה, וכן רוגע הים ומשקיטו כאשר יהמו גליו, כי רוגע הוא מלשון מרגוע שהכול מאתו, כן יהיה עניין ישראל בגלותם שזרעם לא ישבתו מהיות גוי ולא יכלו ולא יפסדו בשום צד, ואעפ"י שתמצא בהם תנועת ההעתק מלמעלה למטה מממשלה אל שפלות וכן תנועת השנוי מטוב לרע הנה עם כל זה לא תמצא בהם תנועת ההפסד והכיליון, כי הנה כמו שלא יפסד השמש והירח והכוכבים בזמן חשכתם אבל יבוא אחרי אותו החשך אור, וכן לא ימושו חקי הים כי תמיד יבא המרגוע אחרי ההמיה, כן זרע ישראל לא יישבותו מהיות גוי כי אחרי הגלות יבואו לגאולה ויהיו גוי אחד בארץ למעלתם.

ואומנם אמרו אחרי זה כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ מלמטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל וגו', יראה שאין צורך בו ושהוא כפל דברים, וכן חשבוהו **המפרשים** לכפל עניין במלות שונות, גם יראה שאין עניין המשל מתוקן כראוי כי איך ידמה מדת השמים וחקירת מוסדי הארץ לעניין המיאוס בכל זרע ישראל, גם אמרו השמים מלמעלה ואמרו ארץ למטה הוא ביאור בלתי הכרחי, הלא ידענו כי השמים הם למעלה והארץ היא למטה. ולכן הנראה אלי בזה הוא שהיה ההמשל והדימוי כי כמו שאי אפשר שימדוד האדם גובה השמים ולא עובי הארץ, שהם שתי הקצוות לצד המעלה שהוא המקיף ולצד המטה שהוא המרכז, ככה לא יקום ולא יהיה שיספרו עונותיהם של ישראל באופן שמפניהם יבוא לידי מיאוס לפניו יתעלה, ולכן אמר אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה,

אם יתכן להיות זה לשום אדם גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו, רוצה לומר על כל העונות שעשו כי אמדד ואספור אותם, וימשך מזה כי אם לא יתכן ולא יקום ולא יהיה אדם שימדוד השמים מלמעלה ומוסדי ארץ למטה גם אני לא אמאס בכל זרע ישראל בעשותי מספר ומידה בכל אשר עשו, כי לפי שהיו סוגי העונות שנים, והם מה שבין אדם למקום ומה שבין אדם לחברו, לכן עשה המשלו ממידת השמים מלמעלה כנגד מה שבין אדם למקום ולחקירת מוסדי הארץ למטה כנגד מה שבין אדם לחברו, להיות האדם השפל שבשפלים בערך הגלגל הסובב וכ"ש בערכו יתברך.

והנה אמר בשמים מלמעלה ובארץ למטה לפי שהתבאר בחכמה שתכלית מה שהגיע אליו החקירה האנושית הוא עד קערורית הגלגל השמיני, אבל לא עד קערורית הגלגל התשיעי שאי אפשר שתגיע עדיו החקירה והעיון, ועל קערורית הגלגל התשיעי אמר אם ימדו שמים מלמעלה שהוא יותר עליון ממנה, ואומנם מוסדי ארץ למטה אמר על הנקודה אשר מצבה באמצעות כדור הארץ, שאותה הנקודה המרכז האמתי לא כדור הארץ בכללה, ועל זה אמר תולה ארץ על בלימה, לפי שהנקודה היא בלתי מתחלקת ואין לה אורך ורוחב ועומק ולכן קראה בלימה. ולפי שהשגת כל זה נמנעת בחוק המין האנושי לכן המשיל עליו המיאוס בזרע יעקב, והמאמרים האלה כולם כוחם כוח הקש תנאי מתדבק אם ימושו החוקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבות, וכן אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ מלמטה גם אני אמאס, ונשלל סתירת הקודם ויוליד סתירת הנמשך, רוצה לומר אבל לא ימושו החוקים האלה אם כן גם זרע ישראל לא ישבותו, וכן אבל לא ימדו שמים מלמעלה וגם לא יחקרו מוסדי ארץ למטה אם כן גם אני לא אמאס.

ואומנם אמרו אחרי זה הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל וגו', הוא יעוד על ירושלים שיהיה ישובה כפול ומכופל ממה שהיה כי תבנה העיר לה', רוצה לומר מפני קדושת ה' אשר יהיה בה יבאו עמים רבים להתיישב בירושלים, ונתן גבול הרחבתה ממגדל חננאל שהוא בקצה האחד עד שער הפנה שהוא הקצה האחר, וכן אמר זכריה בנבואתו עד שער הפנים, וכן יתרחב גבולה מן קו המידה נגדו על גבעת גרב ונסב געתה, והם שמות למקומות מרעה צאן שהם אצל ירושלים כי יתרחב הישוב העברי עד הם, וכן וכל עמק הפגרים שהוא המישור הקרוב לירושלים, ואולי שהוא עמק יהושפט ושלכן נקרא עמק הפגרים, ורש"י פירש העמק הפגרים העמק שנפלו בו פגרי סנחריב, וכן הדשן הוא מקום שהיו שופכין שם הדשן מחוץ לעיר, או יהיה פירוש הדשן כר נרחב דשן ושמן שהיה שם, והשדמות הם השדות הסמוכות לעיר שאז יהיו בכלל העיר תוך החומה שתמשך ותלך עד נחל קדרון. וזכר עוד שהר הבית יתרחב גם כן וימשך עד שער הסוסים, שהוא השער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך ישר למרוצת הסוסים, ולפי שאותו מרחב יכנס בהר הבית לכן אמר בו מזרחה קודש לה' שזה יכנס מצד מזרח להיות קודש לה' בהר הבית,

ושהבית ההוא לא יהיה כבית ראשון וכבית שני שנחרבו כי גדול יהיה כבוד הבית האחרון ולא יינטש ולא ייהרס עוד לעולם, וכאלו הגיד הנביא שעונותיהם של ישראל לא ימדו ולא יספרו לפניו יתברך כמו שלא ימדו השמים לרום והארץ לעומק, אבל עיר ירושלים יצא קווה במידה וימדו רחבה שיהיה יותר ממה שהיה בימי שלמה במאד מאד וכמו שיבאר הנביא יחזקאל בספרו.

הנה התבארו בנבואה הזאת חמשה עיקרים:

הא' חזרת השבטים אשר הגלה סנחריב אשורה בזמן הגאולה העתידה שהיו נקראים מלכות ישראל וראשם אפרים, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' שהנוצרים והם בני אדום יעלו קודם הגאולה לארץ ישראל ושם תהיה נקמת ה' מהם כמו שאמר: כי יש יום קראו **נוצרים** בהר אפרים קומו ונעלה ציון, והוא העיקר השני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שתשוב דבקות השכינה והנבואה בירושלים כמו שאמר: יברכך ה' נווה צדק הר הקודש, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שלא ישוב עוד לגלות וימול ה' את לבבם הערל ותמלא הארץ דעה את ה', והם העיקרים השמיני והאחד עשר מעיקרי נבואות ישעיהו. ועוד הוסיף הנביא ליעד בנבואה הזאת התרחבות ירושלים וישובה שלא זכרה ישעיהו.

ואתה רואה שאי אפשר שיפורש דבר מזה בדרך ה**נוצרים**, כי הנה הנגאלים ביאר הנביא שהם מלכות אפרים ומבני רחל ואיך יפורש זה על האומות הנכריות, וביאר שאותם הנגאלים הם אשר הלכו בשבי ובגולה וכמו שאמר: מזרה ישראל יקבצנו, ולכן אי אפשר שיפורש על האומות שיכנסו בדת ישוע הנוצרי שלא הלכו בגלות מעולם, גם אמרו ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם מבואר הוא שלא נתקיים עד הנה בשום זמן מן הזמנים, וכל שכן היעוד האחרון מהרחבת ירושלים כפי מה שהתבאר כאן מבואר נגלה הוא שאי אפשר שיפורש על ירושלים שלמעלה בענין הנפשי אחרי שביאר הנביא ממגדל חננאל ונחל קדרון ושאר הסימנים אשר נתן בדבר, ומהבחינות האלה בעצמם אי אפשר שתפורש הנבואה הגדולה הזאת על זמן בית שני.

מבשר טוב הרביעי - נבואה ה'

הנבואה החמישית תחילתה ועתה לכן כה אמר ה' אלוהי ישראל אל עיר הזאת וגו', עד כי כה אמר ה' כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת.

וענין הנבואה הזאת הוא שבפרשה שלמעלה יעד על חורבן ירושלים כמו שאמר: הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנצר מלך בבל ולכדה, ובאו הכשדים הנלחמים על העיר הזאת והציתו את העיר הזאת באש, ואמר כי על אפי ועל חמתי הייתה לי העיר הזאת

וגו', והנה בני יהודה האמינו אמונת אומן בדברי הנבואה והיו אומרים שכבר נתנה ירושלים אל נבוכדנצר ולזרעו רוצה לומר עד עולם ושהייתה מתנה מוחלטת אליו, ולכן אמר יתברך אין הדבר כמו שחשבתם שנתנה ירושלים במתנה מוחלטת אל נבוכדנצר, כי הנה עם היות שאמרתי שעל אפי ועל חמתי הייתה לי העיר הזאת לא אמרתי שיהיה כן לעולם, אבל בהפך שאמרתי למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה שהוא הגבלת זמן אבל לא יהיה כן לעתיד, גם כי הרעה ההיא אשר באה על ירושלים הייתה על כל רעת בני ישראל ובני יהודה אשר עשו להכעיסני, ולא יתחייב מזה שתתמיד רעתה לנצח נצחים כי כבר יבוא זמן אשר אקבץ את עמי ואשיבהו אל המקום הזה ירושלים וישבו עליה לבטח ולא אסתיר פני מהם אבל יהיו לי לעם לפי שהם ייטיבו מעשיהם ולא כאשר אתם עושים עתה, וזהו קשור הפרשיות, ולכן אמר ועתה לכן כה אמר ה' אלוהי ישראל אל העיר הזאת אשר אתם אומרים נתנה ביד מלך בבל, רוצה לומר שכבר הייתה מאתי נתונה אליו במתנה מוחלטת לפי שבא עליכם בחרב ואני השלכתי בכם הרעב והדבר, וכאלו מן השמים נלחמו עמכם לעזרתו ושכן יהיה תמיד, אין הדבר כמו שחשבתם כי הנני מקבצם רוצה לומר את יושבי יהודה וירושלים שזכר למעלה מכל הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול, או אמר מקבצם על ישראל כולו שעליו היו הדברים כה אמר ה' אלוהי ישראל והוא יותר נכון, ולכן זכר באפי ובחמתי ובקצף גדול, שאמר באפי על גלות עשרת השבטים שהיה הראשון, ובחמתי על חורבן ירושלים ע"י נבוכדנצר, ובקצף גדול אמר על הגלות הזה כי הוא הגדול לאורכו, ועל כולם אמר והשיבותים אל המקום הזה רוצה לומר לירושלים כי לא נתתי אותו מתנה לנבוכדנצר כמו שאמרו, ואחרי זה אמר והושבתים לבטח להגיד שאחרי שובם בגאולה העתידה לא יבואו עוד בגלות אחר כי ישבו על הארץ תמיד, אבל יהיה זה לפי שהם יהיו לי לעם רוצה לומר לעם קדוש, ואני אהיה להם לאלוהים לפי שלא יהיה עימהם אל נכר ולא ישובו לחטא עוד, שעם היות לבות האדם מתחלפים זה מזה ביצריהם ותאוותיהם הנה בענין יראתם אותי והכנעם לפני יהיה להם לב אחד ודרך אחד ליראה מלפניו, אלא שיעשה לעיניהם ג"כ מהדברים הנפלאים עד שמזה יתפעלו בנפשותם התפעלות מופלא, וכ"ש בראותם הפליאה העצומה מתחיית המתים, ובזה האופן ייתן להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותו כל הימים ויהיה זה לטוב להם ולבניהם אחריהם לפי שבהיותם טובים וישרים בלבותם אכרות להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם, כלומר שלא אסתיר פני מהם ולא אשוב מלהטיבם כי יהיו ב' הדברים נצחיים הטבת ה' יתברך וצדקת ישראל, ועל זה אמר וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיב אותם והם ג"כ יהיו ראויים אליו לפי שיראתי תהיה בלבם לבלתי סור מעלי.

ואמר עוד וששתי עליהם להטיב אותם, להגיד שהרעה אשר הגיד שתבוא על ירושלים היה באפו ובחמתו לפי שלא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה, אומנם בהיטיבו אותם ישמח ה' במעשיו, וזהו וששתי עליהם להטיב אותם, וכן אמר משה ע"ה כי ישוב ה' לשוב עליו לטוב כאשר שש על אבותיך, וכן אמר ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי,

רוצה לומר שבשאר הפעמים שבאו לארץ בל נטעו בל שורשו בה לפי שגלו ממנה, אומנם לעתיד לבוא תהיה ישיבתם עליה נטיעה קיימת באמת כאשר עם לבבי וחפצי לפי שלא יסחו עוד ממנה ולא ילכו בגלות אחר.

הנה התבארו בנבואה הזאת ד' עיקרים:

הא' קבוץ הגלויות וגאולתם העתידה, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' שישובו עשרת השבטים בגאולה העתידה על אדמת ישראל, והוא העיקר החמישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שתשוב דבקות השכינה עם ישראל כימי קדם כמו שאמר: ואני אהיה להם לאלוהים, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שלא ישובו ללכת עוד בגלות אחר וימול ה' את לבבם ואת יראתו ייתן בלבבם כל הימים, וכבר התבאר בהם שהעיקרים האלה אי אפשר שיפורשו לא בגאולה הרוחנית כדברי ה**נוצרים** ולא על פקידת בית שני.

מבשר טוב הרביעי - נבואה ו'

הנבואה השישית תחילתה ויהי דבר ה' אל ירמיהו שנית והוא עודנו עצור בחצר המטרה וגו', עד הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' ונבוכדנצר מלך בבל.

וראוי לעיין בנבואה הזאת למה אמר בה שנית, **והרד"ק** כתב שנית רוצה לומר על זה העניין, ולא ידעתי כוונתו כי הוא פירש הפרשה שלמעלה כי כה אמר ה' כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת וגו', על פקידת בית שני, והוא מפרש הנבואה הזאת אשר יזכור לעתיד לבוא ואיך יקראה אם כן שנית ויאמר שהייתה על זה העניין בעצמו שזכר למעלה ממנה, ואם נאמר שקראה שנית לפי שנזכר למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' בשנה העשירית וגו' וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה, ושזאת הנבואה אשר אני עתה בביאורה הייתה השנית אשר באתה בחצר המטרה, יקשה עלינו שהוא נבואה שלישית לא שנית, כי שם נאמר ויאמר ירמיהו היה דבר ה' אלי לאמור הנה חנמאל וגו', והיא הנבואה הראשונה שבאתה בחצר המטרה ועליה התפלל, ובאתה עליו נבואה שנית ויהי דבר ה' אל ירמיהו לאמור הנה אנכי ה' אלוהי כל בשר הממני ייפלא כל דבר, ולפי זה תהיה הנבואה הזאת אשר אני בביאורה עתה שלישית ולא שנית, וגם שתהיה שנית הנה אחרי שאמר והוא עודנו עצור בחצר המטרה לא היה צריך לומר שנית, גם כי נבואות רבות אחרות באו לו בהיותו עצור שמה והם רוב הנבואות שיזכיר אחר זה כי הוא ישב עצור בחצר המטרה עד שנלכדה ירושלים ולא אמר שם שלישית ולא רביעית ולא מספר אחר. ולכן נראה לי כפי סגנון הפרשיות שאחרי שזכר הנביא עניין הגאולה העתידה בנבואה שפירשתי למעלה מזאת, הביא אחריה פרשה קטנה הודיע בה עניין בית שני, והיא אמרו כי כה אמר ה' כאשר הבאתי

אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת רוצה לומר אשר זכרה למעלה, כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אני דובר עליהם והוא במה שאמר הנבי מִקְבָּצָם מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְגו'.

האומנם קודם זה זכר שתבוא פקידת בית שני ונקנה השדה בארץ הזאת וגו' שדות בכסף יקנו וגו', אבל ביאר ואמר שלא יהיה זה כי אם בארץ בנימין ובסביבות ירושלים ובערי יהודה ובערי ההר ובערי השפלה ובערי הנגב שהיה כל זה משבט יהודה ובנימין ובזה גלה שלא ישובו לבית שני כי אם יהודה ובנימין, ועליהם אמר כי אשיב את שבותם נאם ה' אבל לא שישבו שאר השבטים שהגלה סנחריב. ואחרי שגלה הקדוש ברוך הוא לנביא גאולת בית שני שישבו בה יהודה ובנימין הביא לו נבואה שנית להודיעו הגאולה העתידה שישבו בה לא יהודה בלבד כ"א מלכות ישראל ג"כ. ולפי שהייתה הנבואה הזאת על הגאולה השנית העתידה לכן אמר בה ויהי דבר ה' אל ירמיהו שנית, רוצה לומר על הגאולה השנית בערך אל גאולת בבל שזכר למעלה שהיא למעלה. והודיע שהיה עדין עצור בחצר המטרה לרמוז כי היה ענינו רמז לענין האומה שהוא היה עצור ואסור בחצר המטרה ימים רבים ושמה באתהו נבואות שתי הגאולות, הפרטית מבבל והכוללת מקבוץ הגלויות, כן ישראל היו עצורים ואסורים בגלותם זמן רב והיו כמטרה לחצי אויביהם, ועליהם תבוא הגאולה הפרטית ותבוא הכוללת העתידה להיות. ועל גאולת בבל הראשונה אמר כה אמר ה' עושה, רוצה לומר שלא יעשה אותה כורש אלא הקדוש ברוך הוא שהעיר את רוחו, ועל הגאולה השנית העתידה אמר ה' יוצר אותה להכינה מלשון יוצר אור כי היא תהיה אור ה' ותשועתו, ולפי שהיא צריכה אל הכנות גדולות אמר להכינה, ואפשר שרמז בהכנה ענין המחברת העצומה אשר זכרתי. ועליה אמר קרא אלי ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם, כי לפי שהקב"ה אמר לירמיהו שלא יתפלל על בני דורו כמו שאמר: ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תישא בעדם רנה ותפלה לכן נתן לו עתה רשות שעל הגאולה העתידה ודורו של משיח יקרא אליו והוא יתברך יענהו בשורות ונחמות שהם גדולות ובצורות כלומר חזקות. ולפי שלא אמר זה על בית שני שכבר הודיעו ענינו לכן אמר לא ידעתם.

ועל זה אמר כי כה אמר ה' אלוהי ישראל על בתי העיר הזאת ירושלים ועל בתי מלכי יהודה הנתונים אל הסוללות ואל החרב, פירשו **המפרשים** שרוצה לומר בסוללות ובחרב, ואמרו באים להלחם את הכשדים ולמלאם את פגרי האדם אשר הכיתי פירשו שחוזר ליושבי הבתים אשר זכר, כי לפי שאנשי ירושלים באו להלחם את הכשדים ולא פתחו להם לפיכך התחזקו הכשדים והכו הבתים בסוללות ובחרב, ויושבי הבתים ג"כ גרמו למלאת את הבתים מפגרי האדם. ויותר נכון לפרש שכונת המאמר שכה אמר ה' ובה גזר על בתי העיר הזאת ועל בתי מלכי יהודה שיהיו נתוצים, וספר על דרך משל שהוא אמר אל הסוללות ואל החרב שיהיו באים להלחם על ירושלים עם הכשדים שבאו עליה, ואמר אליהם למלאם רוצה לומר אותם הבתים מפגרי האדם אשר הכה ה' באפו ובחמתו לפי שהסתיר פניו מהעיר הזאת על כל

רעתם אשר עשו. ועם היות שהוא יתברך הענישם בעונש הזה כפי חטאתם זכר שהוא עצמו ישיעם ויגאלם.

ואמרו הנני מעלה לה ארוכה ומרפא רוצה לומר לעיר ירושלים שזכר, וכנגד בני יהודה אמר ורפאתים, וגליתי להם עתרת שלום ואמת רוצה לומר רוב שלום ואמת, כי כל עתרת מלשון ריבוי. אבל לא יהיה כפקידת בבל שלא שבו כי אם קצת ממלכות יהודה, כי הנה בגאולה העתידה והשיבותי את שבות יהודה וגם את שבות ישראל שהם עשרת השבטים, ואם עתה בחורבן נתחייבו גלות על רעתם הנה בזמן ההוא אטהרם מכל עוונם אשר חטאו לי וסלחתי לכל עונותיהם אשר חטאו לי ואשר פשעו בי, כי זכר בזה לשון חטא ועוון ופשע לכלול כל מיני העונות. ואם בעת חורבנו הייתה ירושלים לנדה בתולותיה נוגות והיא מר לה, הנה אז לא יהיה כן אבל תהיה לשם ששון לתהילה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את כל הטובה אשר אני עושה אותם רוצה לומר לבני ישראל ולבני יהודה אשר זכר, וגם הם עצמם הנגאלים לא ישובו עוד לחטא אבל יפחדו וירגזו על כל הטובה והשלום אשר אני עושה לה, רוצה לומר לירושלים כי יפחדו מחטוא באופן שלא יאבדו הטובה והשלום אשר נתן ה' להם, וכמו שאמר הושע ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים, כי הפחד על הטובה הוא שלא תבוא לידי אבדון עוד. ואם עתה ירושלים בחורבנה בכה תבכה ודמעתה על לחיה הנה בזמן ההוא קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה שיעשו בשמחתם חופת חתנים, ובפרט ישמע קול ההודאה שיאמרו כולם הודו את ה' צבאות כי טוב רוצה לומר שקבץ צבאות ישראל ולכן יביאו תודה בית ה' לפי שאשיב את שבות הארץ כבראשונה.

ויעד עוד על ברכת צאנם ובקדם באמרו כה אמר ה' צבאות עוד יהיה במקום הזה שהוא עתה חרב מאין אדם ומאין בהמה, וגם כן יהיה בכל עריו נווה רועים מרביצים צאן עד שתמלא כל הארץ מהם, וערי ההר שהם המקומות הגבוהים וערי השפלה, ויתרבו כל כך עד שלא יוכל בעל הצאן למנות צאנו ויצוה מונה אחר למנותם, ועל זה אמר עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה, ואפשר לומר שרמז בזה גם כן על ענין האומה עצמה שתתרבה ותפרה בקרב הארץ, כי הם נמשלו לצאן כמו שאמר עדת ה' כצאן, ואתנה צאני, צאן מרעיתי, והמלך הוא במדרגת הרועה, ולפי שמדרך הרועה הטוב למנות צאנו מפני שמירתו לכן אמר עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה, רוצה לומר בהיות בארץ מלכי ישראל ומלכי יהודה היו רועים ומפזרים הצאן ומאבדים אותם אבל עוד יבוא זמן שתעבורנה הצאן ע"י מונה שירעה אותם מלך צדיק שיחוס עליהם וישמרם כבבת עינו, ולכן סמך לזה יעוד המלך באמרו הנה ימים באים נאם ה' והקימותי את הדבר, רוצה לומר שבימים ההם שיקים ה' את הדבר הטוב אשר דבר אל בית ישראל ועל בית יהודה רוצה לומר להשיב את שבותם, הנה אז בעת ההיא יצמיח לדוד צמח צדקה, והיעוד הזה הוא אשר נזכר למעלה בנבואה השנית, אם לא ששם אמר על מלך המשיח צמח צדיק וכאן אמר צמח צדקה, והעניין אחד, שיהיה מזרע דוד ויהיה בעצמו

ותכונתו צמח צדקה, גם יצמח מבית דוד ומבני ירושלים אשר תאר וכנה בשם צדקה, וכן יעשה משפט וצדקה בארץ, ולפי שהוא יהיה מבית יהודה וישראל ישכון לבטח שהוא ימלוך עליהם. ואמרו זה אשר יקרא לה ה' צדקנו אפשר לפרשו על ירושלים, ושהוא על דרך מה שאמר יחזקאל ושם העיר מיום ה' שמה, שלפי שצדק ילין בה מאת ה' יתברך לכן תקרא היא ה' צדקנו. והנכון אצלי לפרשו כמו שפירשתי למעלה והוא שלפי שאמר אצמיח לדוד צמח צדקה, שאמר צדקה בלשון נקבה כנגד ירושלים כמו שאמר ועשה משפט וצדקה בארץ, וכאלו אמר צמח ירושלים שהיא צדקה אמר הנביא שזה אשר יקרא לה רוצה לומר זה השם שזכר בירושלים שקראה בשם צדקה ה' יתברך שהוא צדקנו יהיה קורא אותה כן.

האומנם אמר שלא יהיה בגאולה העתידה חלוק מלכויות כמו שהיה מימי קדם בין ישראל ויהודה, כי משיח בן דוד ימלוך על בית ישראל כמו שימלוך על בית יהודה, והוא אמרו כי כה אמר ה' לא ייכרת לדוד איש יושב על כסא בית ישראל. ואתה תדע שהיו בישראל שתי השתלשלויות, אחד מהמלכים שהיו כולם נמשכים מזרע דוד, והשני מהכהנים שהיו כולם נמשכים מזרע אהרן, והנה בחלוק המלכויות כשמלך ירבעם שלא היה מזרע דוד רצה להפסיק שתי ההשתלשלויות יחד, ולכן כמו שהוא מלך שלא היה מזרע דוד כן עשה כוהנים מקצה העם כל הישר בעיניו מבלי משפחה ידועה ולא מזרע אדם מיוחד, ולכן יעד במקום הזה שישובו שתי ההשתלשלויות למעמדן הראשון, אם המלכות שלא ייכרת לדוד בן יושב על כסא ישראל ואם לכהונה אמר ולכהנים הלויים לא ייכרת איש מלפני מעלה עולה וגו'. וכדי לחזק היעוד הזה באתהו מיד נבואה אחרת חדשה, כה אמר ה' אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה, רוצה לומר אם יהיה אפשר שתופר ותבטל ההנהגה הטבעית המסודרת מהיום והלילה, וקראו ברית להיותו דבר קיים ועומד, גם בריתי תופר את דוד עבדי מהיות לו בן מולך על כסאו בעניין המלכות, ותופר ג"כ את הלויים הכוהנים משרתי, שתעתק הכהונה מהם למשפחה אחרת. והנה אמר אם תפרו בכינוי לישראל מפני שהם בחלוק המלכויות הפרו את ברית דוד בהעתקת המלכות מזרעו ואהרן בהעתקת הכהונה מבניו, ולכן אמר ה' כנגד ישראל כמו שאין יכולת בכם להפר חוקות שמים וארץ ביום ובלילה כן לא תוכלו להפר ביטול והפרה נצחית את ברית דוד במלכות וברית הכוהנים הלויים בכהונה, ואף על פי שאתם מיעטתם אותם אני ארבה ואפרה אותם, והוא אמרו אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים רוצה לומר כמו שלא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים לריבויים כן ארבה את זרע דוד עבדי ואת הלויים משרתי.

ולפי שגם ישראל היו עושים דמוי אחד והוא שכמו שנתבטלה מלכות דוד והשבועה שנשבע לו ה' וגם ברית אהרן כהונת עולם כן נתבטל ישראל בכללו מהיות עם ה' וכמו שדרשו חז"ל על אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי איש לאוהליו ישראל, שכאשר פרקו מעליהם מלכות בית דוד כן פרקו מעליהם עול מלכות שמים, לכן בא לנביא במקום הזה נבואה אחרת להשיב

על זה באומרו הלא ראית מה העם הזה דברו לאמור שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם וימאסם, רוצה לומר משפחת דוד במלכים ומשפחת אהרן בכוהנים אשר בחר ה' בהם בתחילה מאס אותם עתה מהיות מהם מלכים ולא כוהנים, ועוד שנית אגיד לך שאת עמי ינאצון מהיות עוד גוי לפניהם, וזה חוזר לשתי המשפחות אשר זכר שבחשבם שאלוהים מאסם גם הם היו מנאצים את עמו ולא היו מוכיחים ולא מנהיגים אותם בדרך טובה בחשבם כי פסקה המלכות, והכהונה שישראל ילכו בגלות ולא יהיו עוד גוי וממלכה לפניהם רוצה לומר לפני אותם המשפחות מהמלכים והכוהנים, ואין הדבר כמו שאמרו כי כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה וגו', רוצה לומר אם לא יהיה וימשך בריתי יומם ולילה מתנועת הגלגל כאלו חוקות שמים וארץ לא שמתי במעשה בראשית, אם יהיה זה אפשר יהיה אפשר שאמאס זרע יעקב שהוא שבט לוי לעניין הכהונה ודוד עבדי לעניין המלכות, והוא אמרו מקחת מזרעו מושלים אל זרע אברהם יצחק ויעקב, וכוח זה המאמר הוא כוח הקש תנאי מתדבק שנשנה סתירת הקודם ויוליד סתירת הנמשך, כאלו אמר אבל בריתי יומם לילה תהיה וחוקות שמים וארץ שמתי שהוא סותר הקודם ויוליד שזרע יעקב ודוד לא אמאס שהוא ג"כ סותר הנמשך. וביאר יתברך איך ומתי יהיה זה באמרו כי אשיב את שבותם וריחמתים, רוצה לומר אמת שבגלות לא יהיה להם מלך ולא כהן אבל אשיב את שבותם בגאולה העתידה ואז ימלוך עליהם מלך מבית דוד ולא ייכרת לכוהנים הלויים איש מעלה עולה ומקטיר מנחה ועושה זבח כל הימים כמו שזכר למעלה.

והנה בנבואה הכוללת הזאת תכלול נבואות רבות שבאו לירמיהו כולן בעניין הזה, כמו שאמר כי כה אמר ה' אלוהי ישראל על בתי העיר וגו', כה אמר ה' עוד ישמע במקום הזה וגו', כה אמר ה' צבאות עוד יהיה במקום זה החרב וגו', הנה ימים באים נאם ה' והקימותי לה וגו', כי כה אמר ה' לא ייכרת לדוד וגו', ויהי דבר ה' אל ירמיהו אם תפרו את בריתי וגו', ויהי דבר ה' אל ירמיהו הלא ראית וגו', כה אמר ה' אם לא בריתי וגו', שבא כל אחד מאלה בפרשה בפני עצמה. והנכון שנאמר שבאותם הנבואות שאמר כי כה אמר ה', כה אמר ה', הנה ימים באים, לא היה בהם הפסק זמן כי כולם נאמרו בנבואה אחת מדובקת עם היותם פרשיות כל אחת בפני עצמה, כי נכתבו כן להורות חלוף המאמרים ולכן נאמר בהם כה אמר ה' או כי כה אמר ה' והנה ימים באים, אבל אומרו ויהי דבר ה' אל ירמיהו שבאו כאן ב' פעמים זו אחר זו רוצה לומר שנפסקה הנבואה הראשונה ואחרי הפסקה באה אליו הנבואה האחרת ולכן נאמר בתחילה ויהי דבר ה' אל ירמיהו לפי שהוא דבור בפני עצמו, האומנם נסמכו אל הראשונה להיות העניין הנאמר בהם אחד עם הנבואה הקודמת, ולכן כשנשלמה הנבואה הראשונה שהתחילה ויהי דבר ה' אל ירמיהו שנית ונפסק הדבור מהנביא כדי להרגיע גופו וכוחותיו ביקיצה באה מיד אחריה אליו נבואה אחרת ויהי דבר ה' אל ירמיהו אם תפרו את בריתי וגו' ונפסקה גם זאת ובאה אחריה נבואה אחרת והיא ויהי דבר ה' אל ירמיהו לאמר הלא ראית

וגו', הנה אם כן באו הנבואות מדובקות זו אחר זו להיותן כולן ממין אחד על הגאולה העתידה וענייניה, ולכן כללתי גם אני אותם כולם בנבואה השישית הזאת.

הנה התבארו בנבואה הזאת ד' עיקרים:

הא' שהקב"ה יעלה ארוכה ומרפא לגלות ישראל ויהודה ויוציאם ויגאלם ממנו באמרו הנני מעלה לה ארוכה ומרפא ורפאתים וגו' ואמר כי אשיב את שבותם וריחמתים, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' שבגאולה העתידה לא לבד ישובו בני יהודה ובנימין כמו שבאו לבית שני כי ג"כ יבואו בית ישראל והם עשרת השבטים שלא שבו עד כה, כמו שאמר: והשיבותי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובניתים כבראשונה, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שבגאולה העתידה ימלוך עליהם מלך מבית דוד כמו שאמר: בעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שלא ישובו לגלות אחר וכמו שאמר: לא ייכרת לדוד איש יושב על כסא בית ישראל ולכוהנים הלויים וגו' כל הימים, ואמר אם תפרו את בריתי היום וגו', גם בריתי תופר וגו', והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

ואתה רואה שהעיקרים האלה א"א שיפורשו על הגאולה הרוחנית כדרך ה**נוצרים** ולא על זמן בית שני כמו שהוכחתי באר היטב בעיקרי נבואות ישעיהו.

מבשר טוב הרביעי - נבואה ז'

הנבואה השביעית היא לירמיהו ג"כ במגלת קינות באומרו שישי ושמחי בת אדום וגו', תם עוונך בת ציון וגו', פקד עוונך בת אדום וגו'.

והמאמרים האלה א"א לפרשם על זמן בית שני כי אז לא עבר על בת אדום כוס התרעלה ולא נתקיים על בת ציון תם עוונך וכל שכן לא יוסיף להגלותך. והנה המתרגם ביאר אמתת הנבואה הזאת באמרו חדי ובדחי קוסטאנטנינה דמתבניא בארע ארמיניאה בסגיאות אוכלוסין דמן עמא דאדום, אף עליך עתיד למיתי פורענותא ויצדון יתך פרסאי ותעבר עליך כסא דלווט תתרוי ותתרוקני תם ובתר כן ישלם עוייתך כנשתא דציון ותתפרקין על ידי מלכא משיחא ואליהו כהנא רבא ולא יוסף ה' למיתבי להגלותך, ובההוא זמנא אסער חוסן רומי רשיעא דמתבניא באיטליא ומליא אוכלוסין מבני אדום וייתון פרסאי ויעיקון עליך ויצדון יתך ברום תתפרסם קדם ה' על חובותיך. ובנבואות עובדיה אבאר כמה מההכרח יש בראיה הזאת כפי מה שתרגמה השלם הזה. ובנבואה הזאת התבארו העיקר השני והשלישי והי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

הרי לך מדברי ירמיהו שש נבואות גדולות שניבא לעתיד לבוא, ונכללו בהם ז' עיקרים מי"ג עיקרי נבואות ישעיהו.

הא' נקמת האומות לעתיד לבוא מחורבנם ומפלתם על אשר הרעו לישראל, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' תשועת ישראל וגאולתם מהגלות אשר נפוצו בו, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' בגאולה העתידה ישובו י' השבטים שהגלה סנחריב אשורה יבוא זרעם על אדמת הקודש, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שתהיה הגאולה אחרי עבור זמן רב מהגלות ואחרי צרות רעות ורבות שיסבלו בו, והוא העיקר השביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שתשוב השכינה והנבואה והקדושה בקרב ישראל כימי קדם בסוד אלוה עלי אוהלה יזכו להפלטת החכמה והתרבות הידיעה ביניהם, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והו' שבזמן הגאולה ימלוך מלך מבית דוד על ישראל ועל יהודה יחד כמו שמלך עליהם דוד, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והז' שאחרי הגאולה העתידה ימול ה' את לבבם וכולם מקטנם ועד גדולם יראו מלפניו באופן שלא ישובו עוד לחטא לו ולא יתחייבו עוד ללכת בגלות אחר, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

ואומנם אם נבא ירמיהו בייחוד על נקמת אדום לעתיד כמו שיראה מפרשה ואקח את הכוס מיד ה' ואשקה את כל הגויים וגו', שזכר ביניהם בפרט את אדום, וגם אחרי כן כשניבא על כל הגויים נבואה ונבואה על כל גוי וגוי, שאמר לאדום כה אמר ה' צבאות האין עוד חכמה בתימן, ופירשו **המפרשים** אותה פרשה לעתיד לבוא, וכן דרשוהו בפ"ק דיומא שנאמר על מפלת אדום העתידה שהוא העיקר השני מעיקרי נבואות ישעיהו, הנה אנכי אחקור עליו בהגיעי לנבואת עובדיה ב"ה, כי לפי שהוא היה הראשון מהנביאים שניבאו על מפלת אדום בפירוש, ובלשון נבואתו ניבא ירמיהו ג"כ חורבן אדום באותה פרשה שזכרתי לאדום כה אמר ה' וגו', לכן היה מהראוי שבאותו מקום מנבואת עובדיה אבאר העניין הזה כי יש עליו ספק הרבה כמו שיתבאר.

ואומנם שאר העיקרים שזכר ישעיהו, רוצה לומר שתדמה הגאולה העתידה לגאולת מצרים, ושיש עת מוגבל מחויב לגאולה לפי שיהיה מבלי זכות הדור, ושפושעי ישראל שיצאו מכלל הדת באונס ושובו אל ה' יזכו לגאולה, ושבזמן הגאולה העתידה יקבלו אומות העולם וגוייהם אמונת ה' יתברך וייכנעו לתורתו, וג"כ שיהיה שלום בכל הארץ ולא יישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, וגם כן אמונת תחיית המתים אשר יחיו ויקומו מקבריהם, הנה בששה

העיקרים האלה שזכר ג"כ ישעיהו לא ניבא ירמיהו לפי שלא באו אליו מאת האלוהים, אבל מצאנו בדבריו ונבואותיו שתי עתידות שלא זכר ישעיהו:
הא' שבאר שם המלך המשיח אם יהיה שמו ה' צדקנו או צמח צדיק כפי כל אחד מהפירושים, **והב'** התרחבות ירושלים והר הבית כמו שהתבאר בנבואה הרביעית, ואלו ואלו דברי אלוהים חיים.

מבשר טוב החמישי – [יחזקאל הנביא]

הקדמה

הוא **יחזקאל הנביא ע"ה**. והנבואות אשר ראיתי בדבריו יותר מבוארות ויותר מוכרחות לשיפורשו לעתיד לבוא הם אלו אשר אזכור.

מבשר טוב החמישי - נבואה א'

הנבואה האחת תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמור בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך וגו', עד ואדבר אל הגולה את כל דברי ה' אשר הראני.

וענין הפרשה כך הוא, הנה יכניהו מלך יהודה מפני מה ששמע מנבואות ירמיהו שהיה מנבא על יהויקים שיטה עולו לעבוד את נבוכדנצר מלך בבל ויחיה והאדמה לא תשם, הנה כאשר עלה נבוכדנצר על ירושלים בתחילת מלכות יהויכין יצא אליו הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסין, וייקח אותו מלך בבל ויוצא משם את כל אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך, ויקצץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה בהיכל ה', והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גיבורי החיל והחרש והמסגר, ויוליכם בבלה והמליך בירושלים את צדקיהו, והנה יהויכין וכל שריו וכל העם אשר הלכו אתו באותה גולה לפי שראו שנשאר צדקיהו וכל יושבי ירושלים בשלום והעיר לא נתנה ביד הכשדים, ושהם בעבור שהאמינו לדברי הנביא לצאת אל נבוכדנצר ולהיכנע אליו הלכו בגולה, נתחרטו מאד מאשר שמעו לדברי ירמיהו ויצאו אל נבוכדנצר, וכדי לנחמם ולדבר על לבם באה הנבואה ליחזקאל שהיה שם עימהם, כמו שאמר: ואני בתוך הגולה על נהר כבר בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין, והודיעו שעוד מעט יבוא צר ואויב בשערי ירושלים, וכמו שביארתי על מראות יחזקאל הראשונה בספר מעיני הישועה, ולכן במראה השנית שראה יחזקאל בשנה השישית, ראה כאלו נשאתו רוח אלוהים ויבא אותו ירושלים אל שער בית ה' הקדמוני הפונה קדימה, ושהיו שם מאנשי ירושלים, ואמר לו יתברך אלה האנשים החושבים און, וספר לו מגנותם שהיו אומרים שירושלים הייתה הסיר והמה הבשר לרמוז שיתמידו בעיר ולא יסחו ממנה, ואמר בתשובה זה שכדבריהם כן יהיה אבל לא כמחשבתם, וזהו לכן כה אמר ה' חלליכם אשר שמתם בתוכה המה הבשר והיא הסיר וגו', והוצאתי אתכם מתוכה ונתתי אתכם ביד זרים וגו'. ולפי שהשתומם הנביא ואמר אהה ה' אלוהים כלה אתה עושה את שארית ישראל, הוצרך הקדוש ברוך הוא להודיעו רוע דבריהם

על אחיהם שהלכו בגולה, שמפני זה היה ראוי שגם המה ילכו בגלות, ועל זה באתה הנבואה הזאת בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך וגו'. ופירש הפסוק הזה כך הוא אצלי, בן אדם הלא ידעת מאחריך אחיך, וביאר מה הם האחים שזכר שני פעמים, ואמר שאמר אחיך האחד על אנשי גאולתו והם בני הגולה שהוא הלך עימם, ושאיך השני אמר על בית ישראל כולו והם עשרת השבטים אשר הגלה סנחריב, ומפני ריבויים אמר עליהם וכל בית ישראל כולו. וספר מגנות אנשי ירושלים שאמרו עליהם רוצה לומר על עשרת השבטים אשר גלו ראשונה ועל גלות יהויכין גם כן, שמה שקרה להם מהגלות היה ברשעתם כי רחקו מעל ה' ולכן נתרחקו מארצו ושהם לא יהיו כן, ועל זה אמר אשר אמרו להם יושבי ירושלים רוצה לומר שאמרו עליהם כולם שרחקו מעל ה' והלכו בגלות אומנם להם נתנה הארץ למורשה, וכבר גלה לו הקדוש ברוך הוא שגם המה יצאו מתוכה וילכו בגלות, אומנם עתה השיבו לענין הגולים אשר אמרו עליהם רחקו מעל ה', והוא אמרו לכן כה אמר ה' אלוהים כי הרחקתם בגויים, ואמר זה כנגד עשרת השבטים שהלכו למרחוק, וכי הפיצותם בארצות, ואמר זה כנגד גלות יהויכין, הנה עם כל זה שם בגלותם אהיה להם למקדש מעט, שאעפ"י שלא יהיה להם שם בית המקדש גדול יהיו להם בתי כנסיות שיועדו להתפלל בהם ותמצא בהם מעט קדושה בארצות אשר באו שמה.

האומנם אלו ואלו אם אשר כבר גלו ואם העתידין לגלות כולם יגאלו באחרית הימים, ועל זה אמר לכן אמור כה אמר ה', כנגד אותם יושבי ירושלים מאותו הגלות אשר כבר זכרת שילכו בו ביד זרים אקבץ אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות ונתתי לכם את אדמת ישראל, ואז יבאו ג"כ שמה אותם עשרת השבטים שגלו וכל הגויים עם יהויכין וזרעם, ועליהם אמר בלשון נסתור ובאו שמה רוצה לומר שבגאולה העתידה גם כן יבאו אותם שגלו לראשונה כמו אותם שגלו באחרונה. ולפי שבזמן ההוא תהיה כל ארץ ישראל מלאה גלולים מתועבות הגויים אשר עשו בה לכן אמר והסירו את כל שקוציה ואת כל תועבותיה ממנה, שהבאים בקבוץ הגלויות יטהרו אותם מהם. ועם היות בימים הראשונים איבה ושנאה בין בני יהודה ובין בני ישראל, חלוק מלכויות וחלוק לבבות, וגם בני יהודה עצמם אותם שנשאר בירושלים עם צדקיהו היו מטיחין דברים כנגד אותם שהלכו בגלות יהויכין, לכן אמר ונתתי להם לב אחד, ואמר זה כנגד עשרת השבטים וגלות יהויכין, וכן אמר כנגד יושבי ירושלים ורוח חדשה אתן בקרבכם. ולפי שעשרת השבטים בהיותם בארץ עזבו את ה' ניאצו את קדוש ישראל מזורו אחר לכן אמר כאן כנגדם והסירותי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר למען בחקותי ילכו ואת משפטי ישמרו ועשו אותם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלוהים.

ואומנם אמרו אחרי זה ואל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הולך וגו', נראה לי שחוזר למעלה ליושבי ירושלים שזכר, כי מפני שספר גנותם שהיו אומרים על אחיהם הגולים רחקו מעל ה' לנו היא נתנה הארץ למורשה, והשיבם ה' יתברך שאלו ואלו כולם ישובו והיו לו לעם, חזר

לדבר מעניינם, שהיו אומרים על אחיהם רחוק מעל ה' והם עצמם הוסיפו לחטוא מהם, ועל זה אמר ועל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הולך כי הם לא עזבו דרכם הרעה ולכן לא ישבו שנים רבות בירושלים כי דרכם בראשם נתתי שהוא העונש העתידי לבוא עליהם כפי מעשיהם. ולכן זכר מיד הנביא שנשאו הכרובים את כנפיהם והאופנים לעומתם וראה כאלו כבוד ה' נעלה מתוך העיר שהוא רמז להסתלקות השכינה מירושלים לתתה ביד אויב ובזה נפסקה המראה הנבואית. והוא ספר אל בני הגולה שהיו עמו את כל דברי ה' אשר הראהו, רוצה לומר שיושבי ירושלים מהרה יסחו ממנה, וכי כבר ראה את כבוד ה' נעלה מתוך העיר שהוא היה סבת גלותם, ושגלות עשרת השבטים וגלות יהויכין וגם גלות יושבי ירושלים כולם באחרית הימים ישובו לארץ ישראל, וימול ה' את לבבם הערל ויהיו לו לעם באמת ובמשפט ובצדקה.

הנה התבארו בנבואה הזאת שלשה עיקרים:

הא' תשועת ישראל וגאולתם העתידה, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' שישובו עשרת השבטים אשר הגלה סנחריב אשורה, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' שימול ה' את לבבם ורוח חדשה ייתן בקרבם באופן שלא יחטאו עוד ולא ילכו בגלות אחר, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר ביארתי באותם העיקרים מנבואות ישעיהו שא"א שיפורשו לא על הגאולה הרוחנית כדברי הנוצרים ולא על זמן בית שני.

מבשר טוב החמישי - נבואה ב'

הנבואה השנית תחילתה והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו', עד לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל נאם ה' אלוהים.

והנבואה הזאת עצומה מאד, ראוי לתת לב עליה כי רובה כבר קרנו בגלות המר והנמחר הזה אשר אנחנו בו. וראוי שתדע שהנבואה הזאת תחילתה למעלה בפר' ויהי דבר הה' אלי לאמור בן אדם דבר אל זקני ישראל וגו', הלדרוש אותי אתם באים וגו', כי שם ספר עניין ישראל מעת שהיו בגלות מצרים ומה שחטאו שם וההתראות והאזהרות ששלח הקדוש ברוך הוא לעשות להם כדי להשלימם ולהדריכם במעגלי צדק, ואחרי כן ספר להם שנתן להם התורה והספיק צרכיהם במדבר ארבעים שנה, ומה שחטאו עוד במדבר ובואם אל הארץ אחרי אזהרות רבות ומה שחטאו בהיותם עליה עד שנתחייבו הגלות, ושמפני זה נשבע יתעלה אם יידרש להם בהתחננם אליו. ולפי שהיו ישראל אומרים בלבותם אם נלך בגולה כדי שנמלט מהקלות שיעד ה' נצא מכלל דתו ונהיה כגויים כמשפחות הארצות אשר נלך שמה לעבוד אלוהים

אחרים ובזה נזכה בהצלחת העמים ההם ולא נהיה עם ה' וצאן מרעיתו ולא ישפוך עלינו חרון אפו, על זה אמר יתברך והעולה על רוחכם היו לא תהיה, וביאר מהו העולה על רוחכם ואמר שהוא אשר היו אומרים נהיה כגויים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן כמו שהם עובדים, ועל זה אמר יתברך חי אני נאם ה' אלוהים שלא יהיה ולא יקום כדבריכם, אלא שביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם.

ואמר שלוש לשונות האלה:

אם ביד חזקה כנגד הזמן הראשון שהיו בו בגויים בארצותם עובדים לכוכבים ולכל צבא השמים,

ואמר **בזרוע נטויה** כנגד הזמן שבא אחריו **שהנוצרים** לקחו להם אמונת ישוע הנוצרי,

ואמר **ובחימה שפוכה** על זמן אמונת **הישמעאלים**, וכאלו אמר שאף שיצאו מן הדת בכל הזמנים האלה אמלוך עליהם, ואף על פי שהם יתערבו בגויים ויתחתנו בהם אוציאם מתוכם ואבדילם מהם, ועל זה אמר והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בהם, רוצה לומר בכל אחד מאלו הזמנים שרמז באמרו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה, ולא בלבד על החטאים האלה בנפשותם אמר והוצאתי אתכם כי קבוצ הגלויות יהיה כולל לכולם לכל אשר יקרא בשם יעקב ובשם ישראל יכנה.

והודיע אותם שהרשעים שבהם לא יחשבו שיזכו לגאולה כמו הצדיקים, וזה שאמר ואביא אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים. ואומנם מהו המדבר הזה ולמה קראו מדבר העמים לא שערו בו **המפרשים** שער אמתי שחשבו שיהיה מדבר שמם במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו הגויים ברעתם וישמח לבבם, ושזה הוא אמרו פנים אל פנים רוצה לומר ביני וביניכם יחד בלי אמצעי, אבל אמתת העניין הזה הזמן והניסיון בעונותינו שרבו הורה אותנו, והוא שהקב"ה יוציא את ישראל ויקבצם מן הארצות אשר נפוצו בהם אם היהודים האמתיים ואם אותם שיצאו מכלל הדת, האומנם לא יבאו דרך ישרה מבלי עיכוב אל אדמת ישראל אבל יתהלכו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר בארץ נכרייה ובגוי לא ישמעו לשונו, ואל הטלטול הגדול הזה המתמיד ימים רבים קרא בלי ספק מדבר העמים כי הוא היה אליהם כמדבר אשר בו נחש שרף ועקרבו וצימאון, האומנם לא יהיה מדבר שמם כמו אותו מדבר שהלכו ישראל בצאתם ממצרים כי אותו מדבר היה מדבר שמם, וזה יהיה מדבר העמים המתחלפים אשר יעברו בהם ובו יתבררו ויתלבנו ויצרפו רשעים כי במדבר ההוא ייתמו ושם ימותו האנשים הפושעים וזה המשפט אשר יעשה ה' בהם.

ולפי שלא יהיו הרעות והצרות אשר יסבלו בעברם במדבר ההוא, לא מפאת המקרה ולא מפאת המערכות השמימיות, כי אם בהשגחה פרטית ממנו יתברך, לכן אמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, שהוא שם נאמר על השגחתו הפרטית, כמו שאמר פנים בפנים דבר ה'

עמכם, ובזה גלה שתהיה הגאולה העתידה מתדמה לגאולת מצרים, רוצה לומר שכמו שבצאתם ממצרים הלכו במדבר ארבעים שנה נהוגים בהשגחה פרטית נסית כן יהיה בגאולה העתידה, והוא אמרו כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם, וכמו שבמדבר מצרים נכנסו תחת ההנהגה האלוהית ובברית ה' שכרת אתם כן אמר על הגאולה העתידה הזאת והעברתי אתכם תחת השבט, והוא שבט השגחתו, וגם רמז בזה שיפקוד בשבט פשעם ובנגעים עוונם, וכנגד אותם שהיו מתערבים בגויים ושבזו אל ה' אמר והבאתי אתכם במסורת הברית, והוא שיקבלו ברית מילה ככל אחיהם בני ישראל ולא יהיו עוד ערלי לב וערלי בשר כאשר היו בין הגויים, וגם רמז בזה לכללות האומה, שמתוך צרותיהם דבקו באלוהיהם ויתחננו לפניו, והוא גם כן מסורת הברית אשר זכר. וכמו שבגאולת מצרים מתו במדבר כדרך המורדים והפושעים שלא האמינו באלוהים כן לעתיד לבוא בקבוץ גלויות אמר וברותי מכם המורדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבאו, רוצה לומר שיוציא ויקבץ אותם מן הארצות אשר נפוצו שם שהם ארץ מגוריהם שהיו גרים שם בגלות ויבדיל את המורדים והפושעים מהם לכלותם באותו מדבר העמים שהוא בטלטולם באופן שלא יזכו לבוא לארץ ישראל ולראות תשועת ה' ובזה יכירו השגחתו ומשפטו, והוא אמרו וידעתם כי אני ה'.

ודברתי אני אל לבי, דבר גדול דבר אלינו הנביא הזה באמרו שישפוט הקדוש ברוך הוא את ישראל במדבר העמים כאשר נשפט אתם במדבר ארץ מצרים, כי הנה רמז עוד בזה הדימוי כי כמו שישראל כשיצאו ממצרים הלכו במדבר ארבעים שנה ואחריהם התחילו בירושת הארץ כן ילכו בני ישראל בגאולה העתידה ארבעים שנה במדבר העמים, ותהיה התחלתם משנת רכ"ד שאז נעשתה המחברת העצומה משבתאי וצדק כמו שזכרתי, כי מאז התחילו הצרות בישראל ובכל היוצאים מזרעם מאותם שנתערבו בגויים, אם בארץ שאבווייא ופרובינצייא ופיימונט ולומברדיאה וכל מלכות ספרד, וציציליא וצארדינייא ורושיאה ובארצות הקיסר אשר ירש מאביו, ופורטוגל וגם במלכות נאפוליש ופיורנסיא ובארצות מיוחדות משררת ויניציאה עשו גרושים, ועוד ידם נטויה על האנוסים אשר מזרע ישראל הם להוציאם מארצם, ואמין בה' שיתמיד זה עד תשלום ארבעים שנה אחר אותה המחברת, שתהיה השלמתם בשנת ה' אלפים ורס"ד ליצירת העולם, שהוא מקץ הראשון אשר מצאתי אני בדברי דניאל כמו שזכרתי בספר מעיני הישועה, כי עם היות שחז"ל עשו הקץ מהמגלה שנמצאה ברומי בשנת רצ"א לאלף החמישי הזה, אין חלוף ולא סתירה בדבר כי אפשר שתהיה תחילתה בשנת רס"ד או רנ"ג ותכליתה בשנת רצ"א.

ונשוב אל דברי הנביא, שאחרי שזכר עונש המורדים והפושעים שיצאו בגרוש ולא יראו בתשועת ה' כמו הצדיקים, אמר כנגד בני ישראל א"כ איפוא אתם בית ישראל, איש גלוליו לכו עבודו, ואין זה מצווה אלוהית שיעשו כן חלילה אבל הוא דרך גנאי ע"ד שמח בחור בילדותך

שישי ושמחי בת אדום, רוצה לומר עשו כטוב בעיניכם לעבוד הגלולים שהנה אחרי זה אם אינכם שומעים אלי ידוע תדעו שאת שם קדשי לא תחללו עוד במתנותיכם ובגלוליתכם כי הנה לא אביא אתכם אל ארצי ולא אבחר במתנותיכם כדי להרחיק גלוליתכם מעלי, ותהיה לפי זה וא"ו ואת שם קדשי נוספת כמו ויישא אברהם את עיניו ויאמר ה' אל הושע, יאמר שאם לא ישמעו אליו לשוב בתשובה לא יגיעו לאדמת ישראל כדי שלא יחללו שמו שם במתנותיהם ובגלוליהם.

אומנם הצדיקים לא יהיו כן כי יזכו לבא שמה במתנותיהם, והוא אמרו כי בהר קדשי בהר מרום ישראל שהוא ירושלים הגבוהה מכל הארצות שם יעבדוני כל בית ישראל כולו בארץ רוצה לומר כל אשר בשם ישראל יכנה, שם ארצם ושם אדרוש את תרומותיכם וגו'. וחזר לומר בריח ניחוח ארצה אתכם בהוציא אתכם מן העמים וקבצתי אתכם וגו', לתת הסבה למה ירצה אותם כריח ניחוח בזמן שיצאו מהגלות ויקבצו מן הארצות ולא קודם לזה, ואמר שהוא מפני שיתקדש שמו לעיני הגויים באמצעותם, וזה שאמר הלא תדעו למה אמרתי שכריח ניחוח ארצה אתכם בהוציא אתכם מן העמים לפי שאז אקדש בכם לעיני הגויים, כי שבאמצעות הנסים והנפלאות אשר אעשה בזמן הגאולה יתקדש שמי לעיני הגויים, וגם אתם בעצמכם תדעו כי אני ה' כי תגיעו לשלמות הידיעה האלוהית בהביא אתכם אל אדמת ישראל שהיא הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאבותיכם ושקיימתי הבטחתי. וכאשר תזכרו עם זה את דרכיכם ואת כל מעלליכם אשר נטמאתם בם ותתביישו מהם, והוא אמרו ונקוטותם בפניכם שהוא מעניין קטטה כי האדם המתחרט על הדבר אשר הוא לוחם ומתקוטט עם עצמו, הנה מאז תדעו באמת כי אני ה' חנון ורחום בעשותי אתכם התשועה והגאולה למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל. ואמר זה ג"כ כנגד הצדיקים הזוכים לתשועה לפי שהמה או אבותיהם כבר חטאו לה' בגלות וקודם החורבן.

הנה התבארו בנבואה הזאת ארבעה עיקרים:

האחד שבני ישראל אשר בגלות מראש פרעות אויב יצאו מכלל הדת והתערבו בגויים אף על פי שיעבדו עבודה זרה לא יצאו מהשגחת ה' יתברך ומסדר הנהגתו, ולא יוכל אחד מצאנו ועם מרעיתו להיות מעם אחר, לא יחליפנו ולא ימיר אותו הזמן טוב ברע או רע בטוב, כי הנה עכ"פ ישוב אל העדר אשר ממנו לוקח הוא או זרעו, ועליו אמר אדוננו משה והפיץ ה' אתכם בעמים ונשאתם מתי מספר בגויים אשר ינהג ה' אתכם שמה ועבדתם שם אלוהים אחרים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון ובקשתם משם את ה' אלוהיך וגו', שגלה בזה שיתמעטו עם ישראל בגלות ברשעת הגויים שיכלו אותם, והוא אמרו בגויים אשר ינהג ה' אתכם שמה, וגם יתמעטו לפי שבסבת הצרות והשמדות יבאו רבים לצאת מכלל הדת ולעבוד אלוהים אחרים, לא להאמין בהם בנפשם כי אם מפני חרבות ומכת חרב והרג ואבדן בידיעתם שהם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון,

מפני שלא תהיה העבודה ההיא כי אם להימלט מן המוות, ועליהם אמר ובקשתם משם רוצה לומר מתוך אותה עבודה שתעשו מפני האונס תבקשו את ה', אבל לא יהיה זה במעשה המצות מפני הפחד כי אם בכל לבבך ובכל נפשך, וכן נבא עליו ישעיהו כמו שפירשתי על קראתי בשמך לי אתה כי תעבור במים אתך אני וגו', ועל זה עצמו אמר ירמיה במגלת קינות בשם האומה אני הגבר ראה עני בשבט עברתו שהוא רמז אשר עברו על ישראל בחורבן בית ראשון, ואמר אותי נהג ויולך חשך ולא אור על בית שני, ועם כל זה אף על פי שהשליך אותי מארצו וגרש אותי מעל פניו לא עזבני מכל וכל ולא סלק ממני השגחתו בהחלט, כי אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום, לפי שהסתרת הפנים שיעד הקדוש ברוך הוא בעונשיו אינו בהסתלקות ההשגחה במוחלט לעזבם למקרי הזמן ולהוראות המערכות השמימיות אם טוב אם רע, אבל הוא לבד שלא ייטיב אותם כי על ידי זה תהיה הסתרת הפנים ולא ימנע מזה שישגיח בהם להענישם, וכמו שאמר: והסתרת פני מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות ורעות, וג"כ לשמרם מן הכליה, וכמו שזכרתי בתמר האחרון ממעיני הישועה. הנה א"כ בכל מקום שגלו ישראל שכינה עימהם להשגיח עליהם כפי מעשיהם ולשמרם, ואף שיצאו מכלל הדת אחר ישובו ובקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם, וזהו העיקר הט"ו מעיקרי נבואות ישעיהו.

והעיקר הב' הוא שגואלנו ה' צבאות והוא יקבץ נפוצות ישראל, וכמו שאמר: והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' שבקבוץ הגלויות וטלטולם ימותו המורדים והפושעים המחזיקים ברשעתם ולא שבו אל ה', והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו. והד' שתתדמה הגאולה העתידה לגאולת מצרים, וכמו שאמר: כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר כן אשפט אתכם, וזהו העיקר החמישי מעיקרי נבואות ישעיהו. ואתה רואה שהעיקרים האלה אי אפשר שיפורשו לא על הגאולה הרוחנית כדרך ה**נוצרים** ולא על זמן בית שני בשום צד מהצדדין, כמו שהתבאר בעיקרי נבואות ישעיהו.

מבשר טוב החמישי - נבואה ג'

הנבואה השלישית תחילתה ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש וגו', בן אדם נהא על המון מצרים, עד והושכב בתוך ערלים את חללי חרב פרעה וכל המונה נאם ה' אלוהים.

והנבואה הזאת אשר ניבא יחזקאל על חורבן מצרים אי אפשר לפרשה כשאר הנבואות אשר ניבא על מצרים שהחריבה נבוכדנצר מלך בבל, לפי שאותו חורבן כבר ניבא עליו יחזקאל בפרשיות אשר קדמו לזאת ולא היה צורך עוד בנבואה הזאת, כ"ש שבנבואה הזאת מצאנו שנכלל אשור ועילם משך ותובל ואדום ונסיכי צפון, ואמר שתהיה מפתלם יחד, וזה לא היה

במפלת מצרים כי לא נשתתפה בו אומה אחרת, ולכן לא מצאו **המפרשים** דרך לפרשה כי אם על עונש גיהינום שילך שם מצרים ואשור ושאר האומות אשר זכר. והוא באמת פירוש תפל מבלי מלח, ומה לו לנביא לזכור פה עונשי גיהינום בתוך שאר נבואות שניבא על האומות נעשו עצים לגיהינום כדבריהם ז"ל, ולמה זה יזכור יחזקאל לעונשי גיהינום האומות האלה בלבד ולא השאר, ולמה לקצתם קרא ערלים ולקצתם לא קרא כן, ואיך לא זכר בכללם בבל שהוא ראש המחריבים, ולמה יהי המון מצרים ראשון בעונשי גיהינום יותר מן השאר, ואם בא לזכור עונשי גיהינום מה לו לזכור החללים, האם לא ירדו שמה כי אם חללי חרב הלא ידענו כי אין שלום אמר ה' לרשעים בעולם הבא ושקטן וגדול שם הוא.

אבל אמיתת כוונת הנבואה הזאת היא כפי מה שאומר, אתה תראה שלמעלה מזה בחצי הספר בפר' ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש זכר שבאו ליחזקאל נבואות רבות על צור וצידון מחורבנם, ואמר בסופם לא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאיב מכל סביבותם וגו', וסמך לזה פרשת כה אמר ה' בקבצי את בית ישראל וגו', לומר שאף על פי שילכו ישראל בגלות עוד יצטרכו למה שאמר שלא יהיה להם סלון ממאיר וקוץ מכאיב מכל סביבותם, והוא לעתיד לבוא לפי שאקבץ את בית ישראל מכל העמים אשר נפוצו שם וישבו על אדמתם לבטח בעשותי שפטים בכל הגויים אשר סביבותם שהם הסרבים והסלונים אשר זכר, ואחר זה בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש באה אליו הנבואה בחורבן פרעה ומצרים ע"י נבוכדנצר, ואמר בסופה ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם. והוקשה על רש"י פירוש הפסוק הזה ואמר שהוא מוסב לפרשה שלמעלה. **והרד"ק** כתב שאמר זה על כורש שנולד באותו זמן. ולי נראה שלא כיון הנביא לדבר מכל זה אלא שכאשר יראו ישראל חורבן מצרים שניבא יחזקאל כמו שניבא על קבוץ הגלויות יאמינו בתשועתם וגאולתם, שיאמרו כמו שנתקיים מה שניבא על חורבן מצרים כן יתקיים מה שניבא על גאולתנו ועל תשועתנו, ובזה האופן באמונתם ובדעתם יצמיח קרן גאולתם ויהי ליחזקאל פתחון פה שנתקיימו דבריו.

ואחר שניבא על חורבן מצרים הקרוב לאותו זמן באה לו נבואה אחרת במה שעתידי להחריב את מצרים חורבן אחר באחרית הימים, באמרו ויהי דבר ה' אלי לאמור בן אדם הינבא ואמרת כה אמר ה' הלילו הה ליום וגו', רוצה לומר החורבן הזה שניבאת על מצרים בימי נבוכדנצר כאפס ותוהו תחשב לו בערך אל חורבן אחר שיהיה לו אחרי כן ביום ה' הגדול והנורא שהוא יום קבוץ הגלויות, וכאלו אמר אל תיללו על החורבן הזה אבל הלילו על אשר יהיה ביום ה' שהוא יהיה יום ענן ויום גויים, רוצה לומר עת שיפלו בו גויים רבים, כי אז תבוא חרב גדול במצרים ומשמעותו תהיה חלחלה בכוש בשמעם חללי מצרים, ולכן זכר עמו כוש ופוט ולוד, והאומות האלה לא זכרם ירמיהו בפר' הכוס כי לא היו אלה בכלל האומות אשר החריב נבוכדנצר אבל הם עתידות להיחרב לעתיד לבוא כמו שיתבאר, ועל זה אמר גם כן כה אמר ה'

ונפלו סומכי מצרים, רוצה לומר שהאומות אשר יבואו לסמוך את מצרים ולעזרו יפלו ג"כ מהם חללים הרבה כמו שאמר: ונשברו כל עוזריה, ואמר ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש בטח והייתה חלחלה בכוש כיום מצרים כי הנה באה, יאמר שישמעו בני כוש הריגת מצרים וריבוי חלליהם וירעדו מאד פן עליהם תבוא החרב ההוא ג"כ.

ואחרי שזכר הנביא חורבן מצרים העתיד להיות ע"י נבוכדנצר וחורבנו העתיד להיות באחרית הימים הביא הנבואות שבאו אליו לבאר שתיהם. והתחיל בפ' כה אמר ה' אלוהים והשבתי המון מצרים ביד נבוכדנצר וגו', ובאה לו ג"כ עליו נבואה אחרת באחת עשרה שנה בשלישי באחד לחדש, ונמשכו הדברים על אותו חורבן שיעשה נבוכדנצר במצרים עד פר' ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש באחד לחדש, שאז באתה הנבואה לבאר לו ענין החורבן האחרון אשר יבוא על מצרים בזמן קבוץ הגלויות, והוא אמרו בן אדם שא קינה על פרעה מלך מצרים, שאותה הפרשה כולה על החורבן האחרון ידבר, והוא אמרו כי כה אמר ה' אלוהים חרב מלך בבל תבואך, בחרבות גיבורים אפיל המונך עריצי גויים, רוצה לומר עם היות שחרב מלך בבל תבואך עתה הנה באחרית הימים לא לבד חרב אחד כחרב מלך בבל תבוא עליך אבל בחרבות גיבורים רבים אפיל המונך והם עריצי הגויים ומלכיהם שישדדו את גאון מצרים וישמידו כל המונה, ועל רוב חללי מצרים שיהרגו אמר ממשל והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים וגו', כי לפי שהיה כל טוב מצרים תלוי ביאור המשיל כאלו יחרב ויבש והדגה אשר ביאור מתה, והוא אמרו אז אשקיע מימיהם כי למיעוטם לא יישארו כי אם בקרקע היאור, ונהרותם כשמן אוליך כי מפני שלא תעבור בו רגל אדם ופרסות בהמה יהיו המים צלולים כשמן, וביאר הנמשל ביאור ובדגים באמרו נתתי את ארץ מצרים שממה ונשמה שהוא הנמשל ביאור, וכן בהכותי את כל יושבי בה שהוא הנמשל באבוד הבהמה. וכבר פירשו חז"ל הנבואה הזאת לעתיד לבוא כמו שאמרו בפ' חלק אין בן דוד בא עד שיבוקש דג קטן לחולה ולא ימצא, שנאמר אז אשקיע מימיהם, וכמו שביארתי במאמר ישועות משיחו ח"ב עיון ראשון. וחתם דבריו באמרו קינה היא וקוננוה בנות הגויים תקוננה אותה על מצרים ועל כל המונה וגו'.

ואחרי שניבא על החורבן העתיד הזה שיבוא על מצרים באה אליו נבואה שנית י"ד ימים אחרי הראשונה, בן אדם נהה על המון מצרים וגו', להודיעו מה שימשך על אותו חורבן מצרים, ואמיתת עניינה הוא מה שביארתי לך במעין הי"א ממעיני הישועה, והוא שקודם הגאולה העתידה יתעוררו הנוצרים בני אדם אשר בארצות המערב ללכת לכבוש ארץ ישראל וכל ארץ הנגב, וילכדו ארץ מצרים ראשונה ואת כל ארץ ישראל ובבל שהוא כולו היום ממלכות מצרים, ויחריבו את מצרים ויהרגו המון רב ועצום בקרבה, וכשישמעו שאר האומות מארצות המזרח והצפון אכזריות הנוצרים אשר עשו במצרים ובארץ ישראל ושאר הארצות יפחדו וירעדו מפניהם פן יתפשטו גם על ארצותם ויעשו להם ככה, ויקנאו על זה גם על היות הנוצרים

לוקחים להם ירושלים מקום הקדושה ושער השמים גם כפי אמונתם שגם על זה יקנאו קנאה עצומה, ועל זה נאמר בפר' שזכרתי למעלה והייתה חלחלה בכוש בנפול חללי מצרים וגו' כוש ופוט ולוד וכל הערב ובני ארץ הברית אתם בחרב יפלו, שארץ הברית היא ארץ ישראל, ופרט אותה לפי שעליה לכבשה תהיה עליית הנוצרים שמה, ומפני זה יתקבצו העמים ממזרח ומצפון ויבואו על הנוצרים ויערכו אתם מלחמה קרוב לירושלים ויהרגו אלו לאלו מכה רבה והייתה להם עת צרה גדולה כי ייתמו חטאים מן הארץ ותהיה נקמת ה' עליהם, והאשורים הם היום בני ישמעאל שהחריבו בית ראשון והגלו עשרת השבטים, והנוצרים בני אדום שהחריבו בית שני בהיותם מתקוממים אלו עם אלו למשול על אדמת הקודש יבואו לקבל עליה עונש מה שעשו בתוכה. וכבר העיר על כל זה דניאל איש חמודות בסוף נבואותיו כשזכר מלחמת מלך הצפון ומלך הנגב שאמר שם וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה, ומשל במכמי הזהב והכסף ובכל חמודות מצרים וגו', וזה כולו הוא ממה שיעשו הנוצרים בארץ מצרים, ושמועות יבהלוהו ממזרח ומצפון הם שמועות אנשי המזרח ואנשי הצפון הבאים על הנוצרים, שלכן לא זכר מערב וכמו שפירשתי שם. ועל זה באמת ניבא יחזקאל במקום הזה באומרו על מצרים ועל חלליה, ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים, רוצה לומר את מצרים היית מתפארת מכל האומות ועתה תרדי ותשכבי לארץ במלחמתך את ערלים שהם הנוצרים, אבל לא תחשוב שיעשו לך כמו שעשה נבוכדנצר שבות וגולה כי הם יכוך מכת חרב, וזהו אמרו בתוך חללי חרב יפולו חרב נתנה משכו אותה ואת כל המוניה, שעל מצרים ועל חלליה אמר זה.

ולפי שיתקבצו המוני אומות המזרח וגיבוריהם לעזור את מצרים ולנקום את נקמתו מיד הנוצרים הערלים לכן אמר בדרך המשל ידברו לו אילי גיבורים מתוך שאול את עוזריו ירדו שכבו הערלים חללי חרב, כלומר שמן הקבר יהיו אילי גיבורים שהם חללי מצרים קוראים לו רוצה לומר בעדו, שבעד מצרים יקראו את עוזריו של מצרים שיבואו לנקום נקמתו, ומזה נמשכה הנקמה שגם כן ירדו שכבו חללי חרב הערלים רוצה לומר מחריבי מצרים, וזהו כלל הנבואה, רוצה לומר שהערלים יחריבו למצרים ויבאו עוזריהם ויחריבו את הערלים ויחריבו גם העוזרים ההם, ואמר ידברו על החללים בדרך המשל, כאלו הם ידברו את עוזרי מצרים ויספרו להם צרתם ושבעבור זה ירדו שכבו גם הערלים חללי חרב.

וביאר הנביא מי הם האומות אשר יבאו שמה לאותה מלחמה ושיפלו בה גם כן כי ייפול עוזר ונפול עוזר, ולזה אמר מיד שם אשור וכל קהלה סביבותיו קברותיו כולם חללים, והנה לא קרא לאשור ערלים לפי שהם היום ישמעאלים כולם נימולים, אבל אמר ששם לאותה מלחמה יבוא מלך אשור וכל המונו, ואמר סביבותיו קברותיו, שחוזר למצרים לפי שהם יבואו לנקום נקמתו מאת הנוצרים שהרגו את המונו, ולפי שגם בני אשור יפלו במלחמה רבים מאד לכן אמר סביבותיו קברותיו, רוצה לומר סביב מצרים יהיו קבורות אשור, לא באותו מקום שהיו קברות

המצרים אבל שיתקרבו אליהם בהריגה, והוא אמרו אשר נתנו קברותיה בירכתי בור ויהי קהלה סביבות קבורתה כולם חללים נופלים בחרב, ונתן הסבה למה יפלו האשורים שם בחרב ואמר אשר נתנו חתית בארץ חיים, רוצה לומר שהאשורים עשו שבר על שבר בארץ ישראל בגלות השבטים שהיא ארץ חיים ועל זה יבואו לקבל ענשם שמה. עוד אמר שם עילם וכל המונה סביבות קבורתה כולם חללים וגו', רוצה לומר שגם אנשי עילם שהוא מדי וכל המונה יבואו לאותה מלחמה בשמעם את שמע מצרים וילחמו ב**נוצרים** ויפלו שם גם הם חללים בחרב אשר ילחמו עם הערלים וירדו אלו ואלו אל ארץ תחתיות רוצה לומר עילם והערלים, לפי שהערלים ההם נתנו חיתתם בארץ חיים ולכן יישאו גם הם כלימתם את יורדי בור.

ולפי שעילם שהוא מדי לא החריבו ארץ ישראל עם היות שמשלו בהם, הנה נענשו בתוך החללים מפני שהפרסיים ג"כ נתנו חיתתם בארץ החיים בהיותם מושלים בארץ, פעם במנעם בנין הבית ופעם באופנים אחרים, ועל זה אמר עוד בתוך חללים נתנו משכב לה בכל המונה שרומז לעילם, ואמר שהיו סביבותיו קברותיה כולם ערלים חללי חרב, רוצה לומר שהיו סביבות עילם חללים רבים מהערלים ה**נוצרים** הלוחמים בהם ואותם הערלים היו כקבר לעילם לפי שהיו אלו על אלו מושלכים על פני השדה. הנה הסבה בכל זה היא לפי שאנשי עילם הנזכר נתנו חיתתם בארץ חיים בהיותם מושלים בארץ ישראל, והסתכל שבאשור אמר אשר נתנו חתית בארץ חיים לפי שהם הגלו את השבטים והרשיעו לעשות הם בעצמם בארץ ישראל, וכן אמר על הערלים אשר נתנו חתיתם בארץ חיים כי גם הם החריבו בית שני והגלו את ישראל מעל אדמתם, אבל בעילם לפי שהם לא הרעו לישראל בכוונה מרשעת אבל שמעו למוסרים וצוו לעכב בנין הבית לכן אמר בהם כי נתן חתיתם בארץ חיים ולא אמר נתנו, כאלו הם לא נתנו בעצמם המחיתה אבל נתנה בשמם, ועם כל זה נענשו כפי חטאם ויישאו כלימתם את יורדי בור.

עוד אמר שם משך תובל וכל המורה סביבותיו קברותיה כולם ערלים מחללי חרב כי נתנו חתיתם בארץ חיים, ואם היו משך ותובל מארצות הצפון מבני יפת כדברי ה**מפרשים** הנה הם בלי ספק גויי גוג ומגוג, כמו שאמר: אחרי זה בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג ושא ראש משך ותובל, שגם הם יבואו אל המלחמה הזאת כמו שיתבאר בפרשת גוג, ויהיה לפי זה פירוש הזה שגם משך ותובל יבואו לאותה מלחמה ויהיו שכיריו של מצרים, וגם יהיו קברותיו של עילם הערלים המושלכים עליו, ועל זה אמר כולם ערלים חללי חרב, כי החללים הם ה**נוצרים**, ולפי שבני עילם מתו בתוכם לכן אמר שהיו הערלים החללים קבר לעילם, וכל זה לפי שמשך ותובל נתנו חתיתם בארץ חיים, כי הם באו עם נבוכדנצר בחורבן בית ה' ולזה יהיה מעונשם שימותו חללים. אבל **יוסף בן גוריון** כתב שמבני יפת הם בצרפת על נהר שיינא ומהם בארץ בריטאניא על נהר לירא, ובני תובל הם בפישא, ובני תירס הם האינגלישי, ובני

אשכנז הם בני אלמנייא, והכתים הם הרומיים החונים בבקעת קנפאנייא על נהר תיבריא, ובני תרשיש ישבו בטושקאנה ויהי גבולם עד נהר תיבריא, ובני יון ארצם ידועה, וכן בני תוגרמה שהם י' כמו שזכר. וכל זה ממה שיוורה שבני יפת נתיישבו בחלק האיאורופה ושמשך ותובל הם היום מכלל הנוצרים, והסכימו בזה כל המספרים בספרי דברי הימים אשר לרומיים, שהם אמרו שבני נח חלקו ביניהם את הארץ שראו בחכמתם שהייתה עתידה להתיישב, ושנפל חלקו של שם בארץ האשיאה וחלקו של חם באפריקה ושיפת לקח לו האיאורופה ושנתחלקה לבניו, ותובל ירש את ארץ ספרד וצרפת, ומהם עברו הים לאינגלאטיירא, וכפי זה הרשום בכתב אחת משך ותובל הם היום הנוצרים. ויהיה עניין הכתוב הזה שאחרי שזכר עניין אשור ועילם אשר באו לעזרת מצרים זכר אומות הנוצרים שהיו באותה מלחמה, וראשונה זכר משך ותובל שנפלו שם חללים כמו שאר האומות, ועליהם אמר כולם ערלים מחללי חרב, רוצה לומר שיהיו מכלל אותם חללי חרב לפי שנתנו חתיתם בארץ חיים והוא בחורבן בית שני.

ואומנם אמרו עוד ולא ישכבו את גיבורים נופלים מערלים וגו', נראה לי לפרשו כפי זאת הכוונה, שגם אלה משך ותובל בהיותם נופלים חללים לא יהיו נקברים בכבוד כמו שהיו נקברים גיבורים רבים שכבר מתו מן הערלים ונקברו בכבוד בכלי מלחמתם וחרבותם תחת ראשיהם כי כן יקברו הנוצרים את הגיבורים והפרשים לכבוד ולתפארת, לא יזכו לדבר מזה אחת מאומות אלה, אבל תהיה עוונותם על עצמותם ויקבלו שכר מה שעשו, והוא שגם הם לא נתנו קבורה בכבוד לבני ישראל במלחמותם, והוא אמרו כי חתית גיבורים בארץ חיים, רוצה לומר כי מחתה רבה עשו הם גם כן לגיבורי ישראל ויהודה בארץ חיים ולכן יפלו כפגר מובס ויענשו מדה כנגד מדה, וזהו אמרו ותהי עוונותם על עצמותם כי חתית גיבורים בארץ חיים ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב את חללי חרב, רוצה לומר לכן כאשר עשית יעשה לך שאתה בתוך ערלים ועם המונם תשבר כמו שנשבר ישראל בתוכך, ותשכב את חללי חרב רוצה לומר שלא תקבל קבורה בכבוד אלא שתשכב עם חללים רבים. ועם היות שהנביא אמר אחר כך בעניין גוג אתן לגוג מקום שם קבר גיא העוברים, הנה יהיה עניין קבורתם שיעשו חפירה גדולה וישליכו שמה פגרי החללים לטהר את הארץ כקטן כגדול כנקלה כנכבד. וממה שזכר הנביא יחזקאל בכאן יתבאר ביאור שלם אמיתת מה שכבר פירשתי בעניין גוג ומגוג במעיני הישועה מעין י"א, כי לא תהיה ביאתו להלחם בישראל בלבד אבל בעצם וראשונה להלחם עם בני אדום הבאים בארץ הנגב ובארץ הצבי וכמו שאבאר, ולכן זכר כאן חורבן מצרים שהוא תחילת המלחמה. וזכר האומות אשר יבאו לנקום נקמת מצרים ולבער את בני אדום מן הארץ הנבחרת, אשור ועילם משך ותובל, כי אלה כולם יבואו כנגד אדום להלחם בו ולכן זכר חורבנם יחד, ואחרי זה זכר חורבן אדום שהם מהערלים שזכר, ועליו אמר שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה אשר נתנו בגבורתם את חללי חרב, רוצה לומר שבני אדום יעשו

גבורות רבות ומתוך גבורתם יהיו כולם חללי חרב והמה בכלל הערלים הפחותים ישכבו את חללי חרב.

עוד אמר שמה נסיכי צפון, והמפרשים פירשוהו על מלכי בבל וצידונים אמרו שהם מצידון, ואני אחשוב שנסיכי צפון וכל צידוני הם משפחות ההודיים אשר מארץ הודו שהם מכלל הנוצרים ולא יוכלו בשם אדום אשר יוחס לרומי ולכל הגויים אשר תחת הנהגתה ודתה, והם הנקראים היום ממלכות הפריטשו גואן ואינם נכנעים לאפיפיור אבל הם מדת ישוע הנוצרי ג"כ, ומפני הדת יבא בעזרת בני אדום לכבוש את א"י וכל ארץ הנגב, ולפי שהם עם בזוי ושסוי ואין לב לכן אמר עליהם אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בושים, רוצה לומר שיבושו מחולשת גבורתם וישכבו ערלים עם שאר חללי חרב. והתבונן שלא אמר באלו שנתנו חתיתם בארץ חיים כמו שאמר: בשאר האומות כולם, אולי שלא היו הם במלחמות ארץ ישראל, אומנם אדום לא נאמר בו אשר נתנו חתיתם לפי שענין המלחמה הזאת לא תהיה רק על ביאת אדום לכבוש את ארץ ישראל, והיה א"כ הדבר מבואר בעצמו, אבל שאר האומות שלא באו על זה הוצרך לזכור בהם סבת נפילתם שהיא עונותיהם הראשונים, ואולי שלזה ג"כ לא זכרו בנסיכי צפון, ולכן אמר על מפלת אדום ונסיכי צפון אותם יראה פרעה ונחם על כל המונו חללי חרב פרעה וכל חילו, רוצה לומר שישמח פרעה כי חזה נקם עם היות שהוא עצמו פרעה וכל חילו יהיה מהחללים.

ובסוף הנבואה אמר כי נתתי את חתיתי ארץ חיים והושכב בתוך ערלים את חללי חרב פרעה וכל המונו. ופירושו שהנה נתחברו במלחמה הזאת שתי סבות:

אחת אלוהית

ואחת אנושית,

והאלוהית היא נקמת ה' על עמו וארצו, ועליו אמר כי נתתי את חתיתי בארץ חיים רוצה לומר לנקום נקמתם ממחריביהם הראשונים והאחרונים, והסבה האנושית הייתה מפני שהושכב בתוך ערלים את חללי חרב פרעה וכל המונו, ומפני אותה ההריגה והאכזריות העצום שעשו הערלים הנוצרים בפרעה והמונו מצרים התעוררו שאר האומות לנקום נקמתו ונתחייבו כלה ונחרצה על כולם.

הנה התבארה הפרשה הזאת בשלמותה, הרחק מאד כרחוק מזרח ממערב מדרכי המפרשים, והאמת עד לעצמו, ואין להפלא מאשר באו בה הדברים פעם ליחיד פעם לרבים פעם לנוכח פעם לנסתר, ואל האומות פעם בלשון זכר פעם בלשון נקבה כי כן דרך הנביאים. ותדע ותשכיל שעל זה ג"כ נבא ישעיהו בפר' קרבו גויים לשמוע שהיא הנבואה השביעית שפירשתי ממנו, אם לא ששם ביאר כללות המלחמה בקוצר ומפלת אדום אשר תהיה בה באר באריכות ויחזקאל ביאר כאן המפלה הכוללת באריכות וחורבן אדום בקוצר, כי מה שלא

באר בזה באר בזה. וכבר זכרתי במעיני הישועה מה שיראה מדברי הנבואות שגם במלחמה הזאת יצאו בני ישראל אותם המקובצים בירושלים ועל אדמת הקדש ומאשר יבאו מארצות המזרח, ועשו להם ראש אחד הוא משיח בן יוסף וימות באותה מלחמה, ובני ישמעאל אשר לא יפלו שמה בחימה שפוכה יבואו על רומי ויחריבוה, ואז יתגלה משיח בן דוד ותשלם גאולת ה', כמו שאמר: דניאל על זה ובעת ההיא ימלט עמך. וראה גם ראה איך יהיה הדבר הזה מקובל אצל חכמינו הקדושים שאמרו בפרקי רבי אליעזר שלוש מלחמות של מהומה עתידים בני ישמעאל לעשות באחרית הימים עם בני אדום, שנאמר כי מפני חרבות נדדו,

אחת בים, שנאמר: מפני חרב נטושה,

ואחת בשדה, שנאמר: מפני קשת דרוכה,

ואחת בכרך גדול שברומי שהוא כבדה משתיהן, שנאמר: ומפני כובד מלחמה, ומשם בן דוד יצמח ויראה באבדן של אלו ושל אלו, ומשם יבוא לארץ ישראל שנאמר מי זה בא מאדום.

והתבונן אם ידעת בינה כי הנה שתי המלחמות שאמרו אחת בים ואחת בשדה הם אשר יהיו בארץ ישראל מהנוצרים אשר ילכו שמה והישמעאלים שיבואו עליהם כי כל שאר העולם היום נקראים ישמעאלים, וכן נאמר לדניאל ובעת הקץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות, לפי שהנוצרים ילכו שמה מהם דרך אניות בלב ים ומהם ילכו ברכב ובפרשים דרך יבשה, ולכן אמר ג"כ שם והטה אוהלו בין הימים להר צבי קדש, כי יהיו אניתיהם על הים והמה נלחמים בארץ, ונראה שהישמעאלים ג"כ יבואו עליהם בשני דרכים בים וביבשה ולכן יהיו שתי המלחמות שמה אחת בים ואחת בשדה. ומפני מפלת אדום שתהיה עצומה יעצרו כוח הישמעאלים לבוא על רומי כמו שהרומיים הלכו על ירושלים ואז תהיה המלחמה גדולה בכרך גדול שברומי. וממה שאמרו ומשם בן דוד יצמח ויבוא לא"י יראה שיהיה משיח בן דוד מהיהודים אשר בגלות אדום וכמו שדרשו מי זה בא מאדום.

והנה התבאר בנבואה הזאת עיקר הנקמה שיעשה ה' באחרית הימים על צריו ואויביו בני אדום ובני ישמעאל, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו. וידעת עם זה קשור פרשיות רבות מנבואות יחזקאל באופן לא שערו המפרשים כמו שתראה מעניינם אם תשים אליהם לב, והעיקר הזה אם תשאל לנוצרים מהם יאמרו שהוא עתיד להיות כפשוטו בימי האנטיקריסטו, וגם אני אודה להם כי הוא המשיח אשר יבוא וינגד דת ישו ויחריב את המאמינים בו, ומהם יפרשוהו אל עונשי גיהנום, וכבר הודעתוך מה שיתחייב להם מהספק והביטול, ואומנם בבית שני מבואר נגלה הוא שלא נתקיים אבל הוא עתיד להתקיים בזמן ביאת משיחנו מהרה יגלה.

מבשר טוב החמישי - נבואה ד'

הנבואה הרביעית תחילתה כי כה אמר ה' אלוהים הנני אני ודרשתי את צאני ובקרתים וגו', עד בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם.

ועניין הפרשה שהנביא זכר למעלה בשנת שתיים עשרה לגלות יהויכין בא אליו הפליט מירושלים לאמור הוכתה העיר רוצה לומר שנלכדה ונשרפה, ועליו בא אליו הנבואה על פושעי ישראל אשר סבבו חורבן ירושלים, וג"כ על מלכי יהודה שסבבו גלות ישראל באמרו בן אדם הינבא על רועי ישראל וגו' הוי רועי ישראל, וספר מרשעתם ורוע הנהגתם ושלכן יסתלק מהם המלכות, כמו שאמר: והשבתים מרעות צאן ולא ירעו עוד הרועים אותם והצלתי צאני מפייהם ולא תהיין להם לאכלה, שהוא רמז לכל מלכי יהודה הרשעים שייתמו ולא ימלוך מהם איש לא בהיות העם בגלות בבל וגם לא בשובו אל בית שני, אבל הודיעם שעוד יבא זמן שיגאלו השבטים כולם וישובו אל אדמתם וימלוך עליהם מלך מבית דוד, וזהו אמרו הנני אני ודרשתי את צאני רוצה לומר בהיותם בגלות, ובקרתים כבקרת רועה עדרו ביום היותו בתוך צאנו והם נפרשות רוצה לומר בהיותן מפוזרות בד' פינות הארץ, כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפוצו שם ביום ענן וערפל, שהוא משל ליום החורבן שנשרפה ירושלים ותעל עשנה כענן וערפל.

ולפי שהיו דבריו בדרך המשל בצאן ביאר הנמשל בו באמרו והוצאתים מן העמים וקיבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם ואז ארעה אותם אל הרי ישראל, רוצה לומר בהרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ, ובכלל אמר במרעה טוב ארעה אותם שהוא רמז לכל ארץ ישראל כולה צבי היא לכל הארצות, ובפרט בהרי מרום ישראל שהוא רמז לירושלים יהיה נויהם וגו'. ומלבד טוב המרעה הנה הרועה יהיה יותר טוב ממנו, והוא אמרו אני ארעה צאני ואני ארביצם. ואמר את האובדת אבקש כנגד ראובן וגד וחצי שבט מנשה שגלו מעבר הירדן בראשונה וכאלו נאבדו מתוך הקהל, ואמר ואת הנידחת אשיב כנגד ארצה זבולון וארצה נפתלי שגלו אחרי כן, ואמר ולנשברת אחרוב כנגד גלות שומרון שהיה שבר על שבר גדול, ואמר ואת החולה אחזק כנגד גלות יהודה ובנימין שגלו לבבל, ובאחרונה אמר ואת השמנה ואת החזקה אשמיד שהוא כנגד הגלות הזה שהרשעים השמנים והחזקים ישמידם, ועל כולם אמר ארענה במשפט שירעה אותה כמשפט עונותיהם. ועל זה אמר כנגדם ואתנה צאני כה אמר ה' אלוהים הנני שופט בין שה לשה לאילים ולעתודים, רוצה לומר שתדבק בהם ההשגחה הפרטית לשפוט את הרשע ואת הצדיק כל אחד כפי מעשיו. ואמר כנגד רועי ישראל שדבר בהם בראשונה, המעט מכם המרעה הטוב תרעו, כלומר שתשבו במלכותכם בארץ ישראל, ויתר מרעיקם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו וגו', ושצאני מרמס רגליכם תרעינה וגו', כלומר שיהיו נכנעים תחת רגליכם, אלא שאתם סבבתם חורבנם, לכן כה אמר ה' הנני אני ושפטתי בין שה בריאה ובין שה רזה, כלומר שבזמן הגאולה העתידה בקבוץ הגלויות ישפוט בין צדיק לרשע כמו שאמר: למעלה וברותי מכם המורדים והפושעים בי. ויען

שהמלכים בצד ובכתף יהדופו את הצאן ובקרניהם ינגחו עד שיפוצום, והוא משל לעניינים שסבבו חורבן ישראל וגלותם, לכן אני אושיע לצאני באופן שלא תהיה עוד לבז ולגלות, וגם ביניהם עצמם אשפוט בין שה לשה, שאברר הצדיק מן הרשע כמו שנזכר.

ובזמן ההוא תשוב הממלכה לבית דוד, והוא אמרו והקימותי עליהם רועה אחד ורעה אתה, וביאר מי יהיה הרועה הזה באמרו את עבדי דוד שהוא ירעה אותם. ולפי שבחלוק המלכויות פרקו ישראל מעליהם מלכות דוד ומלכות שמים יחד לכן אמר שישבו להם שניהם כאחד, ועל זה אמר ואני ה' אהיה להם לאלוהים ועבדי דוד נשיא בתוכם. והבטיחם שלא ישובו עוד לגלות ולא למלחמות וצרות האויבים, והוא אמרו וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים, רוצה לומר שאפילו במדבר וביער ששם מצויים חיות רעות שם ישבו לבטח וישנו מבלי הזק. ועוד הבטיחם שעם היות שארץ ישראל נתקללה בתבואותיה אחרי שגלה עמה ממנה הנה בימים ההם לא יהיה כן כי ייתן הקדוש ברוך הוא בהם ובכל סביבותם ברכה ויוריד גשם בעתו כדי שיהיו גשמי ברכה, וזהו מצד הפועל, ואומנם מצד המתפעל ייתן עץ השדה את פרו והארץ תיתן יבולה, ולא יהיה כימים הראשונים שנאמר בהם וישמן ישורון ויבעט וייטוש אלוה עשהו, כי אז יראו כולם שממני באות הצלחותיהם בשברי את מוטות עולם והצלתיים מיד העובדים בהם שהם האומות, ולא יהיו עוד בז לגויים כי לא יוכלו לבוא עוד בארצם, וחית השדה לא תאכלם שהוא רמז לאויבים, אבל ישבו לבטח ואין מחריד. ותהיה ישיבתם על הארץ תמידית כדבר נטוע ונצחי, ועל זה אמר והקימותי להם מטע לשם ולא יהיו עוד אסופי רעב בארץ, והוא מלשון אסוף אסיפם, כלומר שלא יכלו עוד ברעב כמו שכלו כשבא נבוכדנצר על ירושלים וכשבא טיטוס עליה גם כן, ולכן לא יישאו עוד כלימת הגויים שלא יבואו עוד להיעזר בהם ולגלות בינותם בסבת הרעב. גם שיזכו אל דיבוק השכינה והנבואה, והוא אמרו וידעו כי אני ה' אלוהיהם אתם והמה עמי בית ישראל, רוצה לומר שיכירו וידעו זה האומות בראותם הצלחתם וטובם עד שתהיה מעלתכם בזמן הגאולה על מעלתכם בגלות בעניין הידיעה והדבוק האלוהי כמעלת האדם על הבעל חי הבלתי מדבר, ועליו אמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלוהיכם, כלומר שבגלות יהיו כצאן לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה אבל בזמן הגאולה יהיו כתפארת אדם. ובספרי אמרו:

אם צאן למה אדם ואם אדם למה צאן, א"ר יוחנן צאן לעונשים ואדם למתן שכר, רוצה לומר שאין סתירה בכתוב מאשר קראם צאן וקראם אדם כי הם בבחינות שונות, שאם ישראל חייבין הקדוש ברוך הוא מעלה עליהם כאלו הם צאן פתאים ובלתי בעלי שכל ולכן לא היו ראויים לעונש, וכמו שאמר שם מה צאן משבר את האילנות ואף ע"פ כן אין בעליה מקפידים עליה אף הקדוש ברוך הוא כן, לרמוז שבעניין העונשין יחשבו כאלו הם צאן או ילדים שאין בהם דעת ואינם בני עונשין, אומנם אם עשו מצות ייתן להם שכר כאלו הם אדם בעל שכל, וזהו אמרו ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם.

ואחרי שניבא כל זה על ישראל נבא מיד על הר שער, היא החיה הרביעית אשר הגליתנו ובגלותו אנחנו היום הזה, ולכן סמך מפלת שער לגאולת ישראל. ולפי ששנאת בני אדום לישראל הייתה מלידה ומבטן ומהריון מלידת עשו ויעקב אבותיהם לכן אמר עליו יען היות לך איבת עולם רוצה לומר עם בני ישראל, עד שמגרת ומסרת את בני ישראל על ידי חרב, רוצה לומר שהרגת אותם ביום אידם וחורבנם, והוא מלשון יגירוהו על ידי חרב, ולכן אמר בעת אידם בעת עוון קץ, שהוא רמז לחורבן בית שני, שמפני שעשאו אדום נקרא אידם, ועת עוון קץ כי הוא היה קץ גלותם ועונש עונם, ולכן יעד לאדום שכמו שסבב דם הרבה לישראל כאלו הוא דבר הנמשך מטבעו, כי אדום הוא מגזרת דם, כן לדם אעשך ודם ירדפך שיבוא עליהם החרב ויתרבה בהם דם החללים, ונתתי את הר שער לשממה לפי שהכרית ממנו עובר ושב, וארבה בו החללים והשיממון כמו שיזכור, וכבר תרגם **יונתן** שהר שער הוא הכרך הגדול שבאדום רומי הרשעה.

ואומנם אמרו יען אמרך את שני הגויים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשונה וה' שם היה, רוצה לומר שישראל ויהודה שהם שני הגויים ושתי הממלכות וארצותיהם, יירשו אותם בני אדום והם הרומיים, ולא זכרת שה' שם היה כלומר בית מקדשו אשר החרבת, ומפני זה ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשית, כלומר כמו שאתה עשית באפך ובקנאתך על ישראל כן אעשה גם אני בך, וכאשר אשפטך אהיה ידוע ויהיה יקר אלוהותי בקרבך כי תכיר ותאמין שאני ה' שמעתי כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל לאמור ששממה יהיו ושהם נתנו לך לאכלה. ומלבד זה שעשית לישראל הנה עוד שמעתי מה שדברת ופרסמת כנגדי, רוצה לומר בפניות אלוהותי אשר לא כדת בענין ההגשמה ויתר הדברים שעליהם אמר והעתרתם עלי דבריכם אני שמעתי. והנה בחורבנך תשמח כל הארץ כשמחתך לנחלת בית ישראל רוצה לומר לגודל כאבם ומכתם.

ולפי שאז עם חורבן אדום תהיה נחמת ישראל לכן סמך אליו ואתה בן אדם הינבא אל הרי ישראל וגו', יען אמר האויב עליכם האח, שאמר זה על אדום שהיה שמח ביורשו את ארץ ישראל. ולפי שלא לבד אדום זכה בארץ ישראל כי גם החזיקו בהם ה**ישמעאלים** וכל דאלים גבר בה לכן אמר עוד הינבא ואמרת כה אמר ה' אלוהים יען וביען שמות ושואף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגויים, שהייתה ארץ ישראל דבר חמוד לכל הגויים לשאוף ולבלוע אותה להיות להם למורשה, ותעלו על שפת לשון ודיבת עם, כלומר שכל לשונות הגויים היו מדברים על ישראל ועל ארצם ומוציאי דיבה עליהם, לכן אמר ה' להרי ישראל אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגויים ועל אדום, ואמר שארית הגויים על משפחות ה**ישמעאלים** שנקבצו באותה אמונה של נביאם, ואדום על בני רומי אשר נתנו את ארצו להם למורשה, שפעמים היו הרומיים מושלים בארץ ישראל ופעמים ה**ישמעאלים**, ומפני שכלימת הגויים נשאתם בהיות ארצכם להם למורשה לכן אותם הגויים ואדום המה כלימתם יישאו, ואתם הרי

ישראל שבעת הגלות הייתם מקוללים ומתקללים בתבואותיהם הנה בעת גאולתי ענפכם תתנו ופרייכם תישאו כימים הראשונים, לפי שיהיה לעמי ישראל, כי הנה כאשר גלו מן הארץ נתקללו התבואות שהיו מכוונים מהשגחה אלוהית בעבורם ולכן בשובם על אדמת הקודש ישובו התבואות לברכתם כיון שהם לעמו ישראל, כי הנה אעפ"י שהם עתה מעטים בגלות ולא יצטרכו לתבואות רבות הנה אז ירבו מאד, והוא אמרו והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל וגו', ורמז בזה לעשרת השבטים, ועליהם אמר ונושבו הערים והחרבות תבנינה, ועל בני יהודה אמר והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם, ויותר מהזמן קדמון, והוא אמרו והטיבותי מראשיתכם, וכנגד ההרים אמר והולכתי עליכם אדם את עמי ישראל וירשוך, ואל תיראו שמא תבואו עוד לגלות כי תהיו להם נחלה ולא תוסיף הארץ עוד לשכלם.

והנה סמך לזה נבואת כה אמר ה' יען אומרים לכם אוכלת אדם את, שנאמרה לפי דעתי על הגלות הזה בין בני אדום שמוציאים דיבה על בני ישראל שהורגים את ילדיהם כדי לאכול מדמם בחג הפסח, והיה זה סבה לחורבנות והריגות עצומות באומתנו ינקום ה' נקמתנו, על כן הבטיח הנביא שלא תהיה לנו הכלימה הזאת עוד, וזהו אמרו יען אומרים לכם אוכלת אדם את ומשכלת גוייך היית רוצה לומר שאת הורגת ילידי הגויים אשר את שוכנת בתוכם, ועליהם אמר גוייך בכינוי, לכן בצאתך מתחת יד אדום לא תאכלי עוד אדם שלא יאמרו עליך כן, וגוייך כלומר הגויים אשר אתם בקרבם לא תכשלי עוד, וביאר ענין מאמרו לא תכשלי עוד, שהוא שלא אשמיע עליך עוד כלימת הגויים וחרפת עמים שאומרים עליך זה. **והמפרשים** פירשוהו לומר שארץ ישראל הייתה משכלת את ישראל מקרבה.

הנה התבארו בנבואה הזאת ז' עיקרים:

הא' נקמת אדום העתידה להיות באחרית הימים, והוא אשר קראו הר שער הנה יורה על היותו רומי בלי ספק, ממה שאמר את שני הגויים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה שהוא נאמר על כבוש הרומיים את כל ארץ ישראל בחורבן בית שני, כי אדום הסמוך לארץ ישראל לא ירש ארץ ישראל ויהודה בזמן אחר, וזהו העיקר השני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר והוצאתים מן העמים וקיבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' שישובו עשרת השבטים, וכמו שאמר: והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כולה, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והד' שגם בשאר האומות מלבד אדום תהיה נקמת ה', וכמו שאמר: אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגויים ועל אדום, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שבזמן הגאולה העתידה ימלוך עליהם מלך מבית דוד, וכמו שאמר: והקימותי עליהם רועה אחד ורעה אתהם את דוד עבדי הוא ירעה אותם, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והו' שתדבק בהם השכינה והנבואה כימי קדם, וכמו שאמר: ואני אהיה להם לאלוהים, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והז' שלא ישובו עוד לגלות אחר, וכמו שאמר: ולא יהיו עוד בז לגויים, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

ואתה רואה שאי אפשר שיפורשו העיקרים האלה לא כדרך הנוצרים ולא על זמן בית שני כמו שהוכחתי בה.

מבשר טוב החמישי - נבואה ה'

הנבואה החמישית תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמור בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגו' עד הייתה עלי יד ה'.

ועניין הנבואה הזאת היא, כי לפי שזכר למעלה קבוץ הגלויות וגאולת ישראל, ראה ה' יתברך שיוכל האומר לומר אם היה רצונך להושיבם על אדמתם למה הוצאת אותם משם, לכן הודיעו שהם בראשונה היו יושבים על אדמתם ואם יצאו ממנה היה בסבת חטאותיהם, וכיון עם זה להודיע לישראל שבשום זמן מהזמנים בחורבנם וגלותם לא נתן להם ספר כריתות מהאל יתברך כי לא אלמן ישראל מאלוהיו, אבל היה עניינם שבהיותם יושבים על אדמתם שהייתה אדמת הקודש המה טמאו אותה בדרכם ובעלילותם ברוב פשעיהם עד שנתחייבו גלות, אבל לא הייתה הכוונה האלוהית כשהגלם בין הגויים לכלות חמתו בהם ושלא ישובו עוד להיות לו לעם, כי היה דרכם כטומאת הנדה שבעלה מרחיקה מעליו כל ימי נידתה וחוזר ומקרבה אליו אחרי טהרתה, כן הייתה כנסת ישראל שנמשלה לאשה מתקדשת בקדושי המצות ובכתובת התורה והוא יתברך בעלה, שכאשר חטאו לפניו הרחיק אותם מפני טומאתם והגלם לארצות אבל תמיד היה בכוונתו להחזירם אחרי שיטהרו מעונותיהם, והוא אמרו בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם אבל עם כל זה כטומאת הנדה הייתה דרכם לפני. וביאר עניין הנמשל באמרו ואשפוך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה, כי זכר הדם להשלים משל הנדה, ומפני טומאתם הפיצתי אותם בגויים ויזרו בארצות והכול היה במשפט כדרכם ובעלילותם. אבל עם כל זה אחרי שבאו בגויים נמשך מעניינם חלול שם קדשי, והוא באמור הגויים עליהם עם ה' אלה ומבלתי יכולת כלומר שלא יכול להגן על עמו ובלתי יכולת לגאלם ולהושיעם כי הם היו עמו ונחלתו, ובזה האופן אמר ויחללו את שם קדשי, לא שהם יחללוהו בעצמם כי אם שבסבות גלותם וצרותיהם בהיותם עם ה' יהיה מחולל שמו בגויים, ולכן אמר ואחמול על שם קדשי אשר חללוהו בית ישראל בגויים אשר באו שמה, כי מפני שבאו שמה נמשך החלול בין הגויים, ואמר לא

למענכם אני עושה בית ישראל, כלומר שלא תהיה גאולתם בזכות הדור כי אם לשם קדשו אשר חולל בגויים, ולכן אמר בהכרח אקדש שמי שעם היותו גדול הוא עתה מחולל בגויים, ויהיה זה באופן שהגויים עצמם יכירו וידעו אלוהותי באמצעות הנפלאות אשר אעשה ביניכם לעיניהם, וזהו וידעו הגויים כי אני ה' וגו' בהקדשי בכם לעיניהם, והנה יהיה זה כשאקח אתכם מן הגויים ואקבץ אתכם מן הארצות ואביא אתכם אל אדמתכם.

ולפי שעשה משלו בעניין הנדה אמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם, כי כמו שהנדה כדי להתקרב לבעלה תטבול במים חיים להיטהר מהטומאה כן ישראל יסירו מעליהם עונותיהם בעניין שיישאר טהורים ופרושים מהם, והנה יחס זה הקדוש ברוך הוא לעצמו באמרו וזרקתי עליכם, לפי שהתשובה לא תשלם כי אם עם העזר האלוהי וכמו שאמר: השיבנו ה' אליך ונשובה. וכדי שלא תשובו לחטא עוד אתן לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם, והוא רמז אל יושר התאוות וממשלת השכל, ועל בטול יצר הרע אמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר, **ויונתן** תרגם לב חדש ורוח חדשה לב דחיל ורוח דחילא, ותרגם לב האבן לב רשיעא דהוה תקיף כאבנא, ולב בשר לב דחיל לקדמי למעבד רעותי, וכבר זכרתי פעמים מהו הנרצה ביעוד הזה, שאינו בטול הבחירה והאפשרות ושיהיו בני אדם מוכרחים במעשיהם, אלא שיעשה הקדוש ברוך הוא לעיניהם כל כך מהאזות והמופתים עד שיפחדו אל ה' ואל טובו ולא תהיה בהם נטייה אל התאוות הגשמיות כי אם אל השלמות, כמו שהיה באדם הראשון כשנוצר קודם חטאו.

ואומנם אמרו אחרי כן ואת רוחי אתן בקרבכם, הוא רמז אל הנבואה שתחול במוכנים אליה בזמן ההוא, וגם בכללותה יבוא השפע העליון באופן שיתיישרו בכל מעשיהם, ועל זה אמר ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם. ואפשר עוד אצלי לפרש ורוח חדשה אתן בקרבכם על תחיית המתים, שאותם הקמים יהיה להם לב חדש ולא לב האבן ובאמצעותם ישתלמו בני אדם כולם, וזהו אמרו ועשיתי את אשר בחוקי תלכו וגו'. ועל אלו אמר וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם ותדבק בכם השכינה העליונה, והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלוהים. וביאר שני היעודים ההם, אם מה שאמר והייתם לי לעם באמרו והושעתי אתכם מכל טומאותיכם, כי כאשר יתרחקו מהטומאות ומהפשעים יהיו עם אלוהים, וכן ביאר מה שאמר ואנכי אהיה לכם לאלוהים באמרו וקראתי אל הדגן וגו', רוצה לומר שכל התבואות יהיו נמשכות ומבורכות ממנו יתברך באופן שלא ייתן עליהם רעב, וכן יתרבה פרי העץ ותנובת השדה כדי שלא ייקחו עוד חרפת רעב בגויים, ואז תזכרו את מעשיכם הרעים שהם הפשעים הגדולים כע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים, ומעלליכם אשר לא טובים והם שאר העברות שאינם כל כך חמורות. ולא תהיה אותה זכירה כדי לשוב לעשות אבל בהפך שתלחמו ותתקוטטו עם עצמכם על אותם העונות והתועבות אשר עשיתם, ועל זה אמר ונקוטתם בפניכם שהוא מלשון קטטה כמו שפירשתי למעלה. וכאשר תזכרו דרכיכם

ומעלליכם אז תכירו ותדעו שלא למענכם אני עושה את הגאולה ואת התשועה כי אם למען שמו כמו שזכר למעלה, ובזמן שהוא שאטהר אתכם מכל עונותיכם והושבתי את הערים רוצה לומר ערי ישראל החרבות, והארץ היא שהייתה נשמה בזמן הגלות תעבד ותזרע במקום שהייתה שממה לעיני כל עובר. וזכר שיאמרו הארץ הלזו, ומלת ואמרו חוזר לעיני כל עובר שאמר למעלה, שבהיות הארץ שממה העוברים בה היו אומרים הארץ הלזו שעתה היא נשמה ושממה הייתה כגן עדן רוצה לומר בשבת ישראל עליה, והערים שעתה הם נשמות ונהרסות בזמן שהוא בצורות ישבו רוצה לומר חזקות ובצורות היו בשמים, ולהיות זה מקובל ביניהם כאשר עתה אותם סביבותיהם כשראו הארץ בחורבנה ויראו בנינה וישובה במעט זמן ידעו כי יד ה' עשתה זאת, ועל זה אמר וידעו הגויים אשר יישארו סביבותיכם כי אני ה' בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני ה' דברתי ועשיתי, רוצה לומר דברתי אל הנביאים כל זה ועשיתי כמו שהבטחתי. ואם תאמרו איך אפשר זה בהיות שנתמעטו ישראל בגלות ולא נשארו כי אם מעט אחד מעיר ושנים ממשפחה, הנה להשיב לזה אמר כה אמר ה' אלוהים עוד זאת אדרש לבית ישראל, עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שיזכור, והיא להרבות אותם כצאן אדם, רוצה לומר שארבה אותם אדם כמו הצאן שהוא בטבעו מתרבה מאד, ולא יהיה ריבויים סבת בעטם וגאותם כמו שהיה מקדם כי הם יהיו כצאן קדשים הנקרבים על המזבח בקדושתם וצאן ירושלים במועדיה, שהיו ישראל מביאים בירושלים במועדים שלש פעמים בשנה צאן הרבה בעלותם לרגל, כן תהיינה הערים החרבות שבארץ ישראל מלאות צאן מרעיתו של הקדוש ברוך הוא שהם אדם. אבל עם היות שיהיו כצאן בערך אל הרועה אותם, הנה הם בעצמם יהיו בעלי שכל וחכמה רבה והוא אמרו וידעו כי אני ה' שהוא שלמות הידיעה ומעלתה.

הנה התבארו בנבואה הזאת ה' עיקרים:

הא' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר: ולקחתי אתכם מן הגויים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' שתהיה תשועתם כפי גזרתו יתברך מבלי זכות הדור, כמו שאמר: לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי.

והג' שתשוב השכינה והנבואה בקרבם, כמו שאמר ואת רוחי אתן בקרבכם וגו' ואנכי אהיה לכם לאלוהים, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והד' שימול ה' יתברך לבבם הערל באופן שלא ישובו עוד לגלות אחר, כמו שאמר: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי לב האבן מבשרכם וגו', והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שאומות העולם יקבלו אמונת ה', כמו שאמר וידעו הגויים כי אני ה' וגו', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

ואתה רואה שעיקרים האלה א"א לפרשם כפי הסברא הישרה לא על הגאולה העתידה כדרך הנוצרים ולא על זמן בית שני כמו שהוכחתי בעיקרי נבואות ישעיהו ושהם עתידים להתקיים בביאת משיחנו.

מבשר טוב החמישי - נבואה ו'

הנבואה השישית תחילתה הייתה עלי יד ה' וגו', עד קח לך עץ אחד.

ולפי שהנבואה הזאת היא בעיני גדולת הערך ראיתי להעיר עליה ספקות כפי פשט הכתובים. ראשונה, אם המתים שהחיה יחזקאל היו דרך משל או היה הדבר כפשוטו של כתוב, וכבר ידעת שעל זה חלקו בפרק חלק, והייתה דעת רבי אליעזר שמתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה, ורבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי יהושע וחכמים אחרים הסכימו עמו, אומנם רבי יהודה אמר באמת משל היה, והנה הרב המורה ושאר חכמים שבאו אחריו כולם פירשו הנבואה הזאת דרך משל על קבוץ הגלויות, אבל למאן דאמר שהיה העניין כפשוטו יקשה אמרו בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקוותינו נגזרנו לנו, שמורה באמת היות המראה משל, ואומנם למאן דאמר שענין העצמות היה משל לאנשי הגלות יקשה מאד אמרו כשבא לתאר הנמשל העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו וגו', לכן הינבא וגו' הנני פותח את קברותיכם וגו', וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ונתתי רוחי בכם וחיייתם, שחזר אם כן לענין המשל, והיה ראוי לבד לאמור הנני מעלה אתכם מבין הגויים והנחתי אתכם על אדמתכם, כי זהו הנמשל, ומה לו עוד בקברים וברוח ובתחייה, כל שכן שבמשל לא נזכר קברים כי בבקעה היו עצמות ומה צורך אם כן לומר בנמשל הנה אני פותח את קברותיכם.

ושניה הנביא על שאלת ה' התחינה העצמות האלה השיבו, ה' אלוהים אתה ידעת, והנה לא ימלט הדבר מחלוקה, אם שחשב הנביא שהייתה שאלת ה' התחינה כפי המנהג הטבעי והיה ראוי א"כ ששייבהו לא יחיו, או אם שחשב שהייתה השאלה אם יוכל הקדוש ברוך הוא ביכולתו הבלתי בעל תכלית לחיותם על דרך נס והיה ראוי א"כ ששייבהו ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזימה, ואם שאלו על העתיד להיות היה ראוי ששייבהו כן יחיו, כי הנביא לא יספק בעיקר תחיית המתים, ולמה א"כ לא השיבו באחד מהפנים האלה ואמר לו ה' אלוהים אתה ידעת, הלא ידענו כי אל דעות ה', גם כי אמר אתה ידעת בלשון עבר והיה לו לומר אתה תדע או אתה יודע.

ושלישית, במה שבא יעוד הרוח כפול ומכופל, שאמר הנה אנכי נותן בכם רוח וחיייתם, ואמר עוד וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחיייתם, ומה צורך לבא א"כ יעוד הרוח שני פעמים. והרד"ק פירש שהראשון הוא עיקר, ושהכתוב ביאר בשני איך יביא הרוח, באמרו שיביא

הגידים והבשר והעור ובאחרונה יבא אותו הרוח אשר זכר. וכל זה איננו שווה לי כי הנה כפי דרכו היה די במאמר השני והראשון אין צורך בו.

ורביעית, אם היה היעוד האלוהי על הדברים כולם בשווה, רוצה לומר על הגידים ועל הבשר על העור ועל הרוח, תתקיים ויצא לפועל בעניין הגידים והבשר והעור, כמו שאמר ויהי קול כהנבאי והנה רעש וגו' וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה, איך לא בא הרוח ג"כ מכוח אותו היעוד והוצרך לנבואה שנית עליו כמו שאמר ורוח אין בהם ויאמר אלי הינבא אל הרוח, האם קצרה יד ה' מהביא הרוח מכוח מצוותו הראשונה כמו שהביא שאר הדברים, וגם מה עניין אמרו הינבא אל הרוח הינבא בן אדם ואמרת אל הרוח, שהוא הכפל דברים ומותר מבואר.

וחמישית, באמרו מארבע רוחות בואי הרוח, ויורה שהיה הרוח הזה אויר מהרוחות הנושבות הבאים מכל הפאות, וכן חשבו **הרד"ק** שכתב ז"ל זהו רוח חיים לפיכך אמר מד' רוחות כלומר מאיזה דבר שיהיה כי הוא מהאויר, ומה שאמר ונתתי רוחי בכם הוא רוח השכל לכך אמר רוחי ע"כ, והתימה ממנו כי גם הרוח החיונית לא יתהווה מן האויר כמו שחשב כי הוא נולד מהדק שבליחות כמו שכתבו הרופאים, כ"ש שהרוח הנאמר כאן יכלול גם כן הרוח השכלי, דאי לא תימא הכי יתחייב שהיה היעוד שיולדו כבהמות שדה, ואף על פי שלא אמר בו רוחי הנה אמר וידעתם כי אני ה' ולא תיפול הידיעה כי אם ברוח השכלי, ושלמה אמר והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה, וידוע שעל הרוח השכלי ידבר עם היות שלא אמר בו רוחי, ולכן יקשה אמרו על הרוח השכלי שיבוא מד' רוחות כאלו הוא אויר פשוט, וגם יקשה אמרו בואי הרוח ופחי בהרוגים האלה, שיורה שנפש אחת תחול בכלם כדעת **אבן רש"ד** והוא כפירה מבוארת בבעל תורה והיה ראוי לומר בואו הרוחות כי יש לכל אדם נפש מיוחדת נבדלת מזולתו, **ורש"י** כתב שאמר מד' רוחות בואי הרוח, שכל מקום שהלכו נשמותם לשוט לארבע רוחות משם יתקבצו ויבואו, וגם זה רחוק הוא, כי אם היה שהגופות כולם היו בבקעה באותם העצמות מה להם לנשמות לשוט בד' רוחות העולם ולא היה להם כי אם ללכת למקומם, אם למקום השכר ואם למקום העונש, לא לשוט בארבע רוחות עולם.

השישית באמרו והעליתי אתכם מקברותיכם עמי שאתה תראה שזכר כאן שלושה דברים:

האחד הנה אני פותח את קברותיכם ובזה לא אמר עמי.

והב' והעליתי אתכם מקברותיכם ובזה בלבד אמר עמי.

והג' והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ובזה ג"כ לא אמר עמי.

ואי אפשר לחשוב שהיה זה במקרה כי הנה הנביא חזר לזכור שלושתם בפסוק השני ושמר אותו דרך עצמו שלא אמר מילת עמי ביעוד הראשון ולא באחרון, כי אם באמצעי, שנאמר וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי וגו' והנחתי אתכם

על אדמתכם וגו'. וראו אם כן לשאול למה לא אמר בכולם עמי כי אם בלבד בהעלאה מהקברים.

ופירש הנבואה הזאת והתר ספיקותיה כך הוא אצלי. אין בידינו להכריע אם מתי יחזקאל היו משל או היה הדבר כפשוטו, כי מי ישלח ידו בין גאוני עולם להכריע במה שחלקו בו, אבל לבד אודיעך שגם שנודה שהיה הדבר כפשוטו ושקמו וחיו אותם המתים, בין שהיו מבני אפרים שמיהרו את הקץ לצאת ממצרים ונהרגו בגת ובין שהיו אנשים שכפרו בתחיית המתים או שמתו בבקעת דורא, אם היה שחיו שמה ועמדו על רגליהם הודיע הקדוש ברוך הוא לנביא שכך יהיו כל בית ישראל שמתו בגלות, שעוד יקומו מקבריהם ויבואו על אדמת ישראל, כי מה שקרה לאלה יקרה להם גם כן, וזה עניין אמרו כפי זה הדעת העצמות האלה כל בית ישראל המה וגו'. ואם נאמר שהיה הדבר משל שהוא היותר מתיישב על הלב, לא יעלה על לבך שהיה הנמשל קבוץ הגלויות ושקרא לארצות הגלות קברים באמרו הנני פותח את קברותיכם, ושעל הידיעה שתתחדש בזמן הגאולה אמר ונתתי רוחי בכם וחיייתם כמו שפירש **הרד"ק**, כי הנה ליעוד קבוץ הגלויות לא היה הנביא צריך למשל וכמה פעמים נבא עליהם באין משל ולא בחידות, אבל הייתה המראה הזאת משל לעניין תחיית המתים הכוללת שתהיה סמוכה לזמן הגאולה, ולכן היה המשל הזה מתחיית העצמות היבשות שראה הנביא באותה בקעה שהיה הנמשל בה התחייה אשר תהיה באחרית הימים, ולכן אמר בביאור הנמשל הנני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם וגו' ונתתי רוחי בכם וחיייתם, והנבואה הזאת היא תכלית הנפלאות והעצומה שבהם.

האומנם הודיע הנביא בפרשה שאחריה שקודם אותה תחייה שהוא התכלית האחרון יקדם אליה קבוץ הגלויות, ובפרשת קח לך עץ אחד וגו' וגם אחרי אותה פרשה הביא נבואת גוג ה' הודיע שקודם אותו קבוץ הגלויות והגאולה העתידה תהיה מלחמת האומות ונקמת ה' יתברך מהם. הנך רואה בעיניך עניין שלש נבואות האלה שבאו זו אחר זו בסדור והדרגה:

הראשונה מהתחייה שהוא התכלית,

והשנית מקבוץ גלויות וגאולת ישראל שיקדם אליה,

והשלישית בנקמת האויבים שתקדם לגאולה וכמו שאבאר בעניינם.

וכיון שקבוץ הגלויות בא בנבואה בפני עצמה יתחייב שהנבואה הזאת אשר קדמה לנבואת הקבוץ תהיה מעניין אחר זולתו והוא התחייה כמו שזכרתי, והותרה בזה השאלה הראשונה אשר העירותי.

ואחר שידענו עניין הנבואה בכללותה נבא לפי הכתובים. זכר הנביא שהייתה עליו יד ה', וכבר פירש **הרב המורה** בפרק מ"ה חלק שני שיד ה' היא אחת ממדרגות הנבואה אשר יגיעו לנביאים, כי לפי שהיה האדם בשגם הוא בשר בלתי הגון וראוי לקבל השפע האלוהי,

והנבואה ימשילו הנביאים כאלו הקדוש ברוך הוא החזיק בו בידו או שסמך את ידיו עליו וכאלו רמז להורדת השפע האלוהי על הנביא, ואם הייתה הנבואה כפשוטה יהיה ענין זה שהאל יתעלה לקחהו בציצית ראשו ויניחהו בתוך הבקעה שהייתה מלאה עצמות אדם, וכדי שיראה כמותם ואיכותם העבירהו עליהם סביב סביב. **ורש"י** כתב שמפני שהיה יחזקאל כהן כדי שלא יטמא בעצמות האדם העבירהו סביבותם. וזכר שהיו רבות מאד בכמותם ושהיו יבשות מאד באיכותם, ורמז בריבוי שראה שיהיו המתים שיקומו בתחייה ריבוי מופלג, ורמז ביבשות שזה יהיה לזמן ארוך לקץ הימין. ואמר ששאלו יתעלה התחייה העצמות האלה, ואין פירושו אם יחיו בדרך טבע ולא אם יוכל יתעלה לחיותם בדרך נס, אבל שאלו אם היו הם ראויים לזכות התחייה כפי מעשיהם אם לא, ולכן הייתה תשובתו ה' אלוהים אתה ידעת, רוצה לומר אתה ידעת וראית את מעשיהם אם הם ראויים לשתיעשה עימהם הנס הנפלא ההוא כדי לקבל שכר או כדי לקבל עונש, ועל זה אמר ה' אלוהים, רוצה לומר הרחום בדינו, אתה ידעת את מעשיהם ותדע מה לעשות להם, גם אפשר לפרש מלת ידעת מלשון רחמים כמו וידע אלוהים ואמר ה' אלוהים אתה תמיד ריחמת והיית מטה כלפי חסד בדורות הראשונים ולכן גם עתה סלח נא לעוון העם הזה כי זה כולו נכלל באמרו אתה ידעת, והותרה בזה השאלה השנית.

והנה הייתה השאלה הזאת לפי שבנבואה שלמעלה אמר יתעלה לא למענכם אני עושה בית ישראל, לכן שאל את הנביא אם היו ראויים לתחייה כדי ששיביהו כמו שהשיב ה' אלוהים אתה ידעת, אם כפי פירוש הראשון שידע מעשיהם מי הוא הראוי לתחייה ומי הוא שאינו ראוי אליה ואם כפי פירוש השני לבקש עליהם רחמים, ואז אמר לו יתעלה שינבא העצמות היבשות שמעו דבר ה', רוצה לומר אף על פי שאתם עצמות יבשות ואין בכם הכנה ולא לחות עד שהחיות נמנע אצלכם, ורמז בזה שלא היו מפאת עצמם ראויים לתחייה, עם כל זה הטו אזנכם ושמעו הדבור האלוהי ותבינו מעשה ה' כי נורא הוא אשר הוא עושה עמכם, והוא מה שזכר מיד הנה אני מביא בכם רוח וחייתם, והרצון בזה הרוח שיביא בתוכם שמה רוח ואויר נושב יקדם לתחייתם, והוא הרעש שיזכור אחר זה שנאמר ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו, כי הנה על הרעש ההוא שיתחדש בתוכם כדי שיקרבו העצמות עצם אל עצמו אמר בראשונה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם, לפי שהתנועות העצמות עצם אל עצמו היה הכרחי להרכבת הגופות כדי שיוכנו לקבל התחייה, ועל זה נאמר באמת הנה אני מביא בכם רוח וחייתם. ואחרי אותו רעש שיקריב העצמות אמר שייתן עליהם גידים ויעלה בשר ויקרם עור, והתבונן שבענין הרעש אמר לשון הבאה הנה אני מביא בכם רוח לפי שהוא הרוח הנושב שיבוא מחוץ, אבל בגידים ובבשר ובעור לא אמר מביא כי אם נתן ומעלה, שהם דברים יעשה ה' בדרך נס ולא יבואו מחוץ, ובסוף אמר ונתתי בכם רוח וחייתם וידעתם כי אני ה', רוצה לומר שייתן בהם נפש כוללת הכוחות כולם, שהוא הרוח החיוני הכולל לדעת ראש הפילוסופים לשאר הרוחות שבו יוכללו חיוני וטבעי ונפשי והתחלת כולם מן הלב, ועל הרוח הכולל הכוחות ההם אמר ונתתי בכם רוח וחייתם לפי שהחיות כולל לכולם, אומנם כנגד כוח

השכלי אמר וידעתם כי אני ה' כי הוא היודע והמשכיל. ובזה הדרך לא יהיה יתור כלל בפסוקים, כי היה הרוח שזכר ראשונה נאמר על הרעש ולכן אמר בו לשון הבאה, הנה אני מביא בכם רוח, שהוא האוויר הבא מחוץ, והרוח שזכר בפסוק השני נאמר על הנפש שהיא אחת בנושא רבת הכוחות, ולזה לא אמר בה לשון הבאה כי אם לשון נתינה, והותרה בזה השאלה השלישית.

ואמר וניבאתי כאשר צויתי, להגיד שהיה הדבר הזה בעיני הנביא נמנע כפי הטבע אבל עם כל זה ניבא עליו לקיים מצות האל שציווה להינבא. האומנם מיד אחר נבואתו ראה דבר מופלא שנתחדש הרעש ונתקרבו העצמות, והוא אמרו ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו, רוצה לומר שמיד כשניבא בא הרוח שיעדו ראשונה שהוא הרעש ובו נתקרבו עצמות האיש הפרטי אחד לאחד והושמו בהנחה הראויה לגוף האדם, כאלו תאמר הראש למעלה ושאר העצמות במצבם הנכון. וספר שהגידיים והבשר והעור נעשו מאליהם, וזהו שאמר והנה עליהם גידיים ובשר עלה ויקרם עליהם עור, אבל הנפש לא חלה בהם, וזהו ורוח אין בהם, והיה זה לפי שעם היות שהנביא מצד דבקותו בה' יתעלה פעל בחומר העולם ויעשה אותות ומופתים כי אלוהיו הטובה עליו הנה אין יכולת בידו להביא נפש אנושית ולברוא אדם, כי זה יוחס אל הבורא לבדו יתעלה, כמו שאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי, רוצה לומר צורות הבעלי חיים הבלתי מדברים כשהם בייחוד נקראו רוח כבר ישפוט אותם השכל הפועל שהוא כלי לרצוני והוא לפני, וזהו כי רוח מלפני יעטוף, אבל הנשמות אני עשיתי אותם, ולכן כדי להודיע זה אל הנביא היה שלא נשפעה הנפש על אותם המתים מכוח נבואתו הראשונה, ולכן אמר לו הינבא אל הרוח הינבא בן אדם ואמרת אל הרוח, כלומר הלא נתתי לך רשות מיוחד להינבא על הרוח בשמי ולא תמנע מזה להיותך בן אדם חמרי ולהיות השפעת הנפש מפועל ידי ולא מפועל אחר, וזהו אמרו הינבא אל הרוח, וציוה עליו שינבא, ואף על פי שאתה בן אדם הינבא ואמרת אל הרוח בשמי כה אמר ה' אלוהים מארבע רוחות בואי הרוח, והותרה בזה השאלה הרביעית.

ואומנם מהו עניין הארבע רוחות האלה אחשוב אני שאינם ארבע רוחות העולם כמו שחשבו **המפרשים**, אבל כוון בזה שהרוח והנפש שתהיה נשפעת על אותם המתים לא תבוא בהדרגה זמנית כמו שתחול בעובר כשהילד במעי אמו, שזכר **הפילוסוף בספר בעלי חיים** שראשונה תחול בו נפש ההזנה, ואחר זמן ידוע תחול בו הצורה החיונית, ואומנם השכלית תבוא אליו באחרונה, ואחר הגדול והלמוד כי עיר פרא אדם יולד, אבל בתחיית המתים לא יהיה כן אלא שתחול בהם הרוח כולל הכוחות כולם יחד באופן שבאותו עת יהיה זן וחי ובעל שאר הכוחות טבעיות ושכליות כולם, וכמו שאמר באדם הראשון שבקומתו נברא בצביונו נברא, בדעתו נברא, כלומר שלא נברא ילד ונתגדל אחרי כן אלא בקומת אדם גדול נברא, וגם לא נולד מטונף ומלוכלך כעובר היוצא ממעי אמו שנולד מלוכלך מלחות וזוהמות הבטן, אבל בצביונו

נברא רוצה לומר ביופיו, כמו שנאמר וייף בגדלו, שהיופי בא אחר הגדול, וגם לא נולד עיר פרא ונתלמד וידע מתוך למודו כי הוא בדעתו שהוא שכלו ושלמותו נברא, כן יהיה ענין המתים בתחייתם שתחול בהם נפש אחת בנושא רבת הכוחות בשלמות כולם. ומפני שהיו הכוחות שלשה, חיוני וטבעי ונפשי, והכוח השכלי שהיא הרביעי והחיות הוא נאמר על כולם, לפי שכמו שזכר **הפילוסוף** במה שאמר החיות גם כן נאמר על ההשכלה, וכן כתבו **הרב המורה** בפרק מ"ב חלק א' בשיתוף חי, הנה מפני זה אמר מארבע רוחות בואי הרוח, רוצה לומר שיבוא עליהם הרוח שהוא הנפש כלול מד' הרוחות, החיוני שבלב והטבעי שבכבד והנפשי שבמוח והכוח השכלי. ואמר ופחי בהרוגים האלה, לפי שישראל בגלות הם כולם הרוגים מבלי חרב כי גם אותם שלא ימותו על יד האויבים ימותו מדאגת הגלות ולכן קראם הרוגים. ומה שאמר בזה רוח בלשון פרטי הוא בערך המין כולו. ואפשר לומר שעל כל אחד ואחד ההם אמרו, רוצה לומר מד' רוחות בואי הרוח על כל אחד מההרוגים האלה, וכן אמר שלמה מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה, שעם היות שאמרו על רוח השכל הנה זכרו בלשון יחיד בערך המין או בערך כל אדם ואדם, וכבר באר הנביא שהיה הרוח הגופני בכוחות אחד בכל האנשים אבל הנשמות השכליות הן רבות כפי מספר האנשים, וכמו שאמר על הכוחות הגופניות כי רוח מלפני יעטוף בלשון יחיד, אומנם על הנשמות השכליות אמר בלשון רבים ונשמות אני עשיתי, והותרה בזה השאלה החמישית.

ואמר והנבאתי כאשר ציווני, להגיד שהיה הנביא בוש ונכלם ירא וחרד מהנבאת על הכוח השכלי שהוא תחת כסא הכבוד, אבל שעשה בזה מה שצוהו ה' בהינבאו עליו ושתקיימה נבואתו כי מיד באה בהם הרוח ויעמדו על רגליהם, רוצה לומר שאותו רוח היה אנושי ולכן שמם ניצבי הקומה, והודיעו ה' יתעלה שהיה הדבר הזה אם כפי מה שקרה מתחיית המתים ההם או כפי מה שהראהו בנבואתו להיותו משל לתחייה הכוללת העתידה להיות, וזה שאמר העצמות האלה כל בית ישראל המה שאומרים יבשו עצמותינו אבדה תקוותנו נגזרנו לנו רוצה לומר שיחיה אותם אחרי היותם קבורים שנים רבות ויוציאם מקבריהם, ואחרי תחייתם יביאם אל ארץ ישראל, וזה שאמר גם כן ונתתי בכם רוח וחיייתם. ולפי שהתחייה תהיה לצדיקים ולרשעים אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדיראון עולם לכן לא אמר בפתיחת הקברים מלת עמי כי יפתחו לטובים ולרעים, ולא אמר גם כן לעניין ביאתם לארץ מלת עמי כי כולם טובים ורעים יבואו שמה למשפט, אבל אמר בלבד עמי בענין העלייה כמו שאמר והעליתי אתכם מקברותיכם עמי, לפי שרמז בעלייה המעלה והשלמת העליון והשכר שיקנו הצדיקים באותה התחייה ולהם בלבד אמר עמי, והותרה בזה השאלה השישית.

ועם היות שגם כן יקומו בתחייה ממתים שאר האומות כמו שהוכחתי במאמר צדק עולמים אשר עשיתי, הנה לא הראה הקדוש ברוך הוא את הנביא במראה הזאת כי אם תחיית עם ישראל

אשר מתו בגלות, שיקומו בתחייה ויבאו לירושלים ויגילו בתשועת ה' כמו שאמר ישעיה שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, לפי שנבואותיו אלה היו כולם על הגאולה, גם כי שאר האומות אף על פי שיחיו לא יזכו לשכר התחייה, וכמאמר המשורר על כן לא יקומו רשעים במשפט, רוצה לומר שלא יהיה להם קימה ומעלה בתחייה ובדין ההוא ולכן לא זכר תחייתם, ואומנם עיקרי התחייה ושורשיה לא ראיתי להביאם במקום הזה, הלא הם כתובים באותו המאמר צדק עולמים אשר עשיתי, וראשי פרקים כתבתי מהם בנחלת אבות במשנת הילודים למות והמתים להחיות, וגם בהקדמת פירוש ספר ישעיה.

הנה התבאר בנבואה הזאת עיקר תחיית המתים, והוא העיקר הי"ד מעיקרי נבואות ישעיהו. ואין מי שיכחיש שהעיקר הזה לא נתקיים עד כה לא מהנוצרים ולא מבני ישראל, ואומנם שתהיה התחייה סמוכה וקרובה לקבוץ הגלויות כבר התבאר משירת האזינו ומנבואות ישעיהו כמו שפירשתי.

מבשר טוב החמישי - נבואה ז'

הנבואה השביעית תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמור ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו', עד סוף הפרשה בהיות מקדשי בתוכם לעולם.

יעוד הנבואה הזאת הלא אם קטן הוא בעיניך ראש יעודי ישראל הוא. וענינו כמו שזכרתי שאחרי שבנבואה הקודמת ביאר עניין תחיית המתים העתידה בא להודיע בנבואה הזאת שקודם התחייה יהיה קבוץ הגלויות ויתאחדו מלכויות יהודה וישראל. ולפי שאדם עץ השדה לקח לו משל העצים, שציוה לנביא קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו, רוצה לומר שיכתוב על העץ ההוא שהוא עץ יהודה ובנימין ובני לוי אשר נלוו אליהם, ועל אלה שהיו ממלכות יהודה אמר ולבני ישראל חבריו, וכתוב חברו לרמז לבנימין שהוא היה השבט הנלווה ליהודה בכללותו מיום שנחלקו המלכויות, אומנם בעבור שגם כן נכנסו במלכות יהודה מבני שמעון וגם קצת משאר השבטים לא בכללותם כי אם אנשים מהם לכן בקרי עשה חבריו. וציוה גם כן שייקח עץ אחד ויכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבריו, כי מפני שבחלוק המלכויות מלך ירבעם שהיה משבט אפרים לכן נתייחס המלכות כולו לאפרים, האומנם מצאו תואנה בדבר לפי שיעקב אבינו בברכותיו נתן הבכורה ליוסף וישם את אפרים לפני מנשה שמפני זה היה ראוי שיקרא המלכות בשמו, ולזה נאמר כאן ליוסף עץ אפרים כי עשה אב המלכות יוסף כי הוא הבכור ואפרים שבחר בו ה' על אחיו.

ולפי שהיו במלכות אפרים שאר שבטי ישראל לכן אמר וכל בית ישראל חבריו. והנה בעץ יהודה היה כתוב ולבני ישראל ובעץ אפרים היה כתוב וכל בית ישראל לפי שהיו רוב השבטים במלכות ישראל ומיעוטם במלכות יהודה. וציוה הקדוש ברוך הוא לנביא שיקרב אותם שני

העצים אחד אל אחד רוצה לומר זה לזה, וכל כך יהיו מתדבקים עד שבידו יהיו כעץ אחד, והוא אמרו והיו לאחדים בידך. והרב רבי יוסף קמחי פירש וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד שהנביא יקרבם זה לזה ויחברם יחד וה' יתעלה בדרך נס יעשה שיתאחדו ויהיו לאחדים בהיותם בידו. וציוהו שכאשר יאמרו בני עמו וישאלוהו על מה מורה המשל ההוא שהיה עושה מהעצים והכתיבות ההמה, שיגיד אליהם ענין הנמשל והוא הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים שהוא הכולל אותו ואת שבטי ישראל חבריו וגו'.

האומנם ראוי לעיין למה זכר ראשונה בזה עץ יוסף כי הנה בתחילת הנבואה הזכיר ראשונה עץ יהודה,

ועוד למה אמר ונתתי אותם עליו והיה ראוי שיאמר ונתתי עליו את עץ יהודה לא מלת אותם, **ועוד** שלישית מה ענין אמרו אחרי זה והיו העצים אשר תכתוב עליהם בידך לעיניהם, כי הכתוב הזה היה ראוי להיות למעלה קודם וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמור הלא תגיד לנו מה אלה לך, כי לא תיפול השאלה ההיא אלא אם היו העצים לעיניהם,

ועוד רביעית מה ענין אמרו ודבר אליהם כה אמר ה' אלוהים הנה אני לוקח את בני ישראל וגו', כי ענין זה הוא מה שאמר למעלה דבר אליהם כה אמר ה' הנה אני לוקח את עץ יוסף וגו' ושניהם נמשל בעצים, ולמה אם כן כפל מאמרו. ולכן נראה לי שהיו היעודים בנבואה הזאת שנים:

האחד על משיח בן יוסף שיקום תחלה ללחום מלחמות ה' והוא יהיה מלך על בני ישראל ועל בני יהודה הנמצאים שמה, ועל זה אמר הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו, רוצה לומר על אפרים כי הוא יהיה הראש, ושיתאחדו בזה גם כן בני יהודה כי הוא ימלוך על כולם ולא יהיה ביניהם חלוק כלל, ולזה אמר ונתתי אותם עליו את עץ יהודה רוצה לומר עם עץ יהודה, ועשיתם לעץ א' והיו אחד בידי, שכולם יתאחדו וידבקו תחת ממשלת משיח בן יוסף.

וציוה הקדוש ברוך הוא לנביא שאחרי שיאמר זה לישראל השואלים אותו לא יסיר העצים מנגד עיניהם אבל יתמידם שמה עד שידבר אליהם **היעוד השני**, והוא מהשלמת קבוץ המלכויות והמלכת בית דוד עליהם כולם, ועל זה בא הדבור השני באמרו ודבר אליהם כה אמר ה' אלוהים הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגויים אשר הלכו שם וגו' והבאתי אותם אל אדמתם, וזה כולל למלכות יהודה ומלכות ישראל שישתלם קיבוצם. ואחרי היותם בארץ אמר ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכולם למלך ולא יהיו עוד לשני גויים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד, וכיון בזה שלא יהיו עוד בישראל חלוק מלכויות מלכות יהודה ומלכות ישראל ולא תהיה ביניהם איבה ושנאה כאשר היה בהיותם על אדמתם, ולפי שחלוק המלכויות לא בא כי אם מרשעת המלכים גם שנאתם ואיבתם באה מרשעת העם, לכן אמר שלא יהיו עוד לשני גויים רוצה לומר שונאים ונלחמים זה בזה, ולא יחצו עוד

לשתי ממלכות מפאת המלכים, לפי שלא יטמאו עוד רוצה לומר את הארץ בגלוליהם ובשיקוציהם ובכל פשעיהם שזה היה סבה לחלוק הגויים וחלוק המלכויות.

ואמר והושעתי אותם מכל מושבותיהם אשר חטאו בהם, להגיד שיושיעם מחטוא עוד בדרך ובית אל אשר עבדו העגלים שם, ובזמן ההוא יושיעם מאותם המקומות אשר חטאו בהם. ואפשר לפרש מכל מושבותיהם אשר חטאו בהם על ארצות הגלות שהיו מושבותיהם וארצות מגוריהם וחטאו בהם, כמו שאמר אדוננו משה עליו השלום ועבדתם שם אלוהים אחרים. ומפני ששם נגואלו בחטאותיהם לכן אמר וטהרתי אותם, שיטהר אותם מכל חטא ופשע באופן שיזכו לכל מה שאבדו, כי כמו שהם פרקו מעליהם מלכות דוד ומלכות שמים כך יחזרו וישבו אליהם יחד, ועל זה אמר והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלוהים וזה כנגד מלכות שמים.

וכנגד מלכות דוד אמר ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהי לכולם, כי כמו שכל מלכי מצרים נקראו זמן רב בשם פרעה ואחר כך נקראו כל אחד מהם בשם תלמי כן יקרא מלך המשיח וכל זרעו בשם דוד לעדות שיהיה מזרעו יושב על כסאו ירא אלוהים וסר מרע כמו שהיה דוד. וכאשר יבקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם אז לא תבואם לא צרות ולא מלחמות ולא גלות, וזהו וישבו על הארץ אשר נתתי ליעקב, כי לפי שאברהם הוליד ישמעאל ובני קטורה ויצחק הוליד עשו לכן לא זכר במתנה אברהם ויצחק כי אם יעקב, לפי שנתנה לו ולזרעו בלבד עד עולם, והוא אמרו וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם, שיעד על נצחיות האומה בארץ ועל נצחיות דוד על ממלכתו. והתבונן אמרו עד עולם, כי להיות העולם עתיד לכלות ולהפסד כמו שזכרו חכמינו זכרם לברכה בקבלתם לכן אמר עד עולם שיתמידו ישראל בארצם ונחלתם עד שיתום העולם ויכלה החלד. וגם לא יהיה להם קטטה ולא מלחמה עם שכניהם מסביב כי ישפוט להם שלום מכל הצדדין, ועל זה אמר וכרתי להם ברית שלום ברית עולם, שברית שלום הוא מהאויבים וברית עולם הוא ממה שבטבע שיביא גשמייהם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה ייתן פריו כי זהו הנכלל בברית עולם.

והנה אמרו ונתתים והרביתי אותם פירשו **המפרשים** ונתתים בארצו או בברכתי, ולא נזכר זה בכתוב, ויותר נכון לפרש ונתתים על ברית השלום והברית עולם שזכר, שיאמר שיתן אותם הבריות בינו ובניהם וירבה אותם. וכל זה הוא בטוב הגשמי, אומנם ברוחני אמר ונתתי את מקדשי בתוכם והיה משכני עליהם, כלומר שלא תסתלק עוד מביניהם השכינה והנבואה ושאר הקדושות שנסתלקו ולא שבו בבית שני כי כולם ישובו בזמן גאולתם ויתמידו ביניהם, ועל זה אמר ונתתי את מקדשי בתוכם, ואמר שעם זה יהיה מוראו עליהם באופן נפלא, וזהו והיה משכני עליהם ובזה האופן אהיה להם לאלוהים והמה יהיו לי לעם. ואפשר לפרש והיה משכני עליהם על השגחתו ושמירתו העליונה שתשכון עליהם על דרך והיו עיני ולבי שם כל הימים. וספר שתהיה קדושתם כל כך שתתפשט גם בכל הגויים שיבואו לקבל האמונה

האלוהית באמצעותם, ועל זה אמר וידעו הגויים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם.

הנה התבארו בנבואה הזאת ו' עיקרים:

הא' תשועת ישראל וגאולתם העתידה, כמו שאמר הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגויים אשר הלכו שם וקבצתי אותם מסביב והבאתי אותם על אדמתם, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' שישובו עשרת השבטים, ולא נזכר בכל הנבואות העיקר הזה יותר מפורש מבזה המקום, כמו שאמר הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שימלוך מלך מבית דוד על ישראל ויהודה יחד, וגם זה העיקר לא פרשו נביא באר היטב יותר מיחזקאל בנבואה הזאת, כמו שאמר ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכולם למלך ולא יהיו עוד לשני גויים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות וגו' ועבדי דוד מלך עליהם, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שתשוב השכינה והנבואה ושאר הקדושות להיות ביניהם כירחי קדם, כמו שאמר ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם והיה משכני עליהם, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו. **הה'** שימול ה' לבבם הערל באופן שלא ישובו עוד לגלות, כמו שאמר ולא יטמאו עוד בגלוליהם וגו' וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם וכרתי להם ברית שלום וגו', והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

הו' שיקבלו האומות אמונת ה' יתעלה ויכירו וידעו אלוהותו, כמו שאמר וידעו הגויים כי אני ה' מקדש את ישראל, והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי בביאור העיקרים ההם שאי אפשר שיפורשו לא כדרך ה**מוצרים** על הגאולה הרוחנית ולא בזמן בית שני ויתחייב מזה שהם עתידיים להתקיים בביאת משיחנו מהרה יגלה.

מבשר טוב החמישי - נבואה ח'

הנבואה השמינית תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמור בן אדם שים פניך אל גוג וגו', ויתר הפסוקים שבפרשיות עד בעשרים וחמש שנה לגלותנו.

כפי דעת ה**מפרשים** עניין הנבואה שאנשי סוף הצפון מבני יפת באחרית הימים אחר קבוץ הגלויות והתיישבות בני ישראל על אדמתם יתעוררו מארצם לבוא על ישראל להלחם בהם, ושיהיה זה לצרוף וללבן הרשעים שבהם, ושתעלה חמת ה' בהם על בואם להחריב את ירושלים, ושאז יהיה רעש גדול באדמת ישראל כמו שיקרה פעמים רבות שתגעש ותרעש הארץ, תהיה חרב איש באחיו וישלח אש בהם ומתוך כך יתגדל ויתקדש שמו. ואין אמתת הדבר כמו שחשבו, כי למה יתעורר אז הגוי הגדול הזה לבוא על ארץ ישראל לשחתה מירכתי

צפון מה שלא תעשה אומה אחרת לא מצרים ולא בבל ואשור ושאר העמים שהיו יותר קרובים, ואיך יהיה חרב גוג איש ברעהו אם אין אומה אחרת לוחמת עמו, ולמה הקדוש ברוך הוא יצטרך לעשות לו כן לצרף וללבן פושעי ישראל מהם והלא כבר נצרפו כצרוף כסף בקבוצ הגלויות כמו שניבאו עליו הנביאים מבלי שיצטרכו לזה הצער באחרונה אם לא היה לו יתעלה בו תכלית אחר הכרחי. אבל תוכן העניין כך הוא, שגוג הוא כמו שכתב רש"י שם המלך ומגוג שם האומה, ואף שיאמר שהיו מבני יפת שנתיישבו בארץ הצפון אין ספק שמשם יצאו אוכלוסין מהם להתיישב בארץ המערב כמו שכתב **יוסף בן גוריון**. וזהו מה שאמר כאן נשיא ראש משך ותובל, לפי שאותם שתי האומות יצאו משם, והודיע הנביא מי הוא מגוג אשר לא ידענו עם משך ותובל אשר ידענו לפי שיצאו משם, כי הנה בראשונה יראה שנתיישבו בארץ הצפון ואחרי כן אם שלא יכלה הארץ לשאת אותם או לסבות אחרות יצאו משם משך ותובל והלכו להם לצד המערב כי כן עשו אומות אחרות בארצותם לגוייהם שנעתקו מפה אל פה, ואולי שעל זה נקרא העם ההוא משך ולפי שנמשך ויצא מארצו לרשת משכנות לא לו במערב, ותובל שהוא מלשון הולכה והובאה, והראיה על זה שכאשר זכר כאן גוג וביאר האומות שבאו עמו אמר פרס כוש ופוט אתם, גומר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צפון, אבל לא זכר שבאו עמו משך ותובל לפי שכבר בזמן ההוא לא היה מהם ולא מהמונם.

יהיה מה שיהיה, עניין הנבואה הזאת הוא כעניין הנבואה השלישית שפירשתי למעלה, שכאשר ילכו הנוצרים על אדמת ישראל ויחריבו את מצרים ויתקבצו אומות המזרח לבוא עליהם יהיה גוג זה מכללם אשר יבוא על זה גם כן מירכתי צפון. ואם אמת היה הדבר שמשך ותובל הם אומות ארץ המגוג כדעת המפרשים, נאמר אם כן שבאותה פרשה מחורבן האומות נכלל עניין גוג ומגוג, כמו שאמר שם משך ותובל שהכול אחד ושנזכר שמה מפלתו בתוך שאר האומות בקוצר ועתה ספר הנביא אותה בפרט בנבואה בפני עצמה. ואם העניין כדברי **יוסף בן גוריון** שמשך ותובל הם מכלל הנוצרים נאמר אם כן שלהיות מפלת גוג גדולה עד מאד לא זכר אותה שם עם שאר האומות וזכר אותה בפני עצמה עתה בארוכה, אבל מכל מקום לא תהיה ביאת גוג ומגוג על אדמת ישראל כי אם להלחם בנוצרים שיעלו עליה ליורשה והמה יבאו גם כן ללקחה להם, ואין ספק אצלי שהאומה הזאת הייתה מתחילתה עצומה בגדודיה מטלת אימה רבה על כל שכניה, ואולי שלכן נקראה מגוג מלשון והגבעות תתמוגגנה, ההמון נמוג, וכן ותמוגגנו ביד עווננו, ברביבים תמוגגנה, כי מפני שנמוגו כל יושבי הארץ מפניהם נקראה האומה ההיא מגוג ומלכה לקח לו השם נגזר ממנה וקראוהו גוג. ואמר ה' הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל, רוצה לומר אני אסבב סבות לשאנקם ממך גוג, והתבונן אמרו נשיא ראש ולא אמר נשיא משך ותובל, לפי שמשך ותובל כבר יצאו מהם ונעתקו לעמים אחרים והם עתה מכלל הצרים ולכן אין גוג עתה נשיא להם אבל היה נשיא בתחילה לראשי משך ותובל בהתחלתם קודם שיצאו מהארץ ההיא.

ואמר ושובבתיך ונתתי חוחים בלחיך רוצה לומר שיעיר לבבו ורצונו לבא בחיל גדול על הנוצרים שיעלו על ארץ ישראל, וכאלו עליית הנוצרים היו החוחים להמשיך ולהביא את גוג ומגוג שמה, וכמוהו בדברי דבורה לברק לך ומשכת בהר תבור וגו', ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא וגו', כי ציוה אותו שיעלה בהר תבור לפי שבעלייתו זאת יתעורר סיסרא וכל המונו להסירו מהמקום החזק ההוא, וכן יהיה עניין גוג שיבוא על ארץ ישראל מפני הנוצרים אשר כבשוה וישבו עליה. וזכר ממעלתם של מגוג באמרו סוסים ופרשים לבושי מכלול כולם קהל רב צינה ומגן תופשי חרבות כולם, כלומר שיהיו רבים בכמותם ונכבדים במלבושיהם ובכלי מלחמתם, שהם לא יבואו למלחמה כבני כושיים שאין בהם חרב ולא חנית אבל גוג ומגוג עם היותו קהל רב יהיו לבושי מכלול לכולם יהיו צינה ומגן תופשי חרבות כולם.

וזכר שאר האומות שיבואו עמו בחברתו באמרו פרס כוש ופוט אתם, ואמר בהם כולם מגן וכובע להגיד שעם היות הכושיים באים למלחמותם תמיד בידיים ריקניות מבלי כלי מלחמה הנה אז בסבת בואם עם גוג ומגוג כולם יישאו בידיהם מגן וכובע בראשם, רוצה לומר שלהיותם אתם יבאו כן, וכן גומר וכל אגפיה רוצה לומר עדת גומר וכל חיילותיה, וכן בית תוגרמה שהם עשר משפחות כמו שזכר יוסף בן גוריון אותם הדרים בירכתי צפון יבאו עם גוג, ואמר זה לפי שמשפחות תוגרמה יש מהם שאינם בירכתי צפון והם הטורקים שהם שכני ארץ יון ומושלים בה היום שגם הם מכלל תוגרמה כמו שזכר יוסף בן גוריון, וכדי להוציא אותם מכלל הבאים עם גוג אמר בית תוגרמה ירכתי צפון.

וכאלו אמר ה' אליו היכון והכן לך אתה וכל קהלך וגו', רוצה לומר אל תקל בעיניך המלחמה הזאת אבל התייצב והכן לך בשמירה רבה וכן כל קהלך הנקהלים עליך והיית להם למשמר, ואמר זה לפי שעל ראש הצבא מוטל לסדר את מלחמתו באופן שישמור אנשיו ולא יפלו לפניו לחרב, ולכן אמר כנגד גוג ומגוג שיסדר מלחמתו בדרך שישמור קהילותיו. ונתן הסבה בצורך ההכנה והשמירה הזאת בעמיו וקהילותיו באמרו מימים רבים תפקד וגו', רוצה לומר אלו היית מלומד מלחמה לא הייתי צריך לצוותך זה אבל אתה לא קרבת למלחמה זה ימים ואנשיך בלתי מלומדים בה ולכן תהיה נפילתם קרובה לבא, ומפני זה אמרתי היכון והכן לך והיית להם למשמר, לפי שמימים רבים שלא נלחמת תפקד באחרית השנים, ולא תחשוב שתגין עליך הארץ אשר אתה בה, שאף אלכסנדרוס מוקדון מלך יון לא יכול לכובשה ונסגרת בה, לא יהיה עתה כן, כי לא תהיה שמה מלחמתך אלא שבאחרית השנים שהוא רמז לסוף הגלות תבוא על ארץ משובבת מחרב מקובצת מעמים רבים, כלומר תצא מארצך בדרך מרחקים ותבוא אל ארץ ישראל שהיא משובבת מחרב העמים הבאים עליה תמיד לכובשה אלו לאלו. ומאשר אמר מקובצת מעמים רבים יתבאר לך אמתת מה שזכרתי שתהיה ביאת גוג ומגוג שמה בסבת שנתקבצו עמים רבים שהם הנוצרים על הרי ישראל שהיו לחרבה תמיד, פעם משלו בה הרומיים ופעם הישמעאלים ובני אדום אחריהם והישמעאלים אחר כן לכדוה מידם

ועתה היא מעמים הוצאה, כלומר שהנוצרים לכדוה מידי הישמעאלים שהיו מושלים בה וישבו עליה לבטח אותם הנוצרים כולם אותו זמן שיתמידו בה, ומפני זה תעלה אתה גוג ומגוג כמו השואה שתבוא פתאום ולרוב המונך תהיה כענן לכסות הארץ.

ולפי שהנוצרים אחרי כובשם את הארץ ישבו לבטח ימים אחדים עליה לכן אמר על גוג ומגוג והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה, והיא שתאמר בלבבך שאינך בא ללחום על עיר מבצר ובית מקדש מלך ולא עם עם חזק מלומד מלחמה כנוצרים, אלא שתעלה על ארץ ערי פרזות שאין לה חומה והם נכבשות מאליהן ושתבוא על אנשים שקטים יושבים לבטח באין חומה ובריח דלתים, ולא יהיה לך טורח אחר כי אם לשלול שלל ולבז בז להשיב ידך על חרבות נושבות, רוצה לומר להשיב ידך על הערים החרבות שבארץ ישראל שהם עתה נושבות מהנוצרים להחריבם עוד, וכן להחריב עם מאוסף מגויים, וגם זה מורה על אמתת מה שפירשתי, שלא נקרא ישראל עם מאוסף מגויים אבל אמרו על הנוצרים שכבשו את הארץ והוא עם מאוסף מגויים מתחלפים שנאספו לבא שמה. ואחרי שכבשו עשו בה מקנה וקנין מאשר גזלו והיו יושבים על טבור הארץ, וכאלו יחשוב גוג ומגוג שבהרף עין יחרימם וישלול כל אשר להם. והנראה שאשור ועילם שבאו לאותה מלחמה היה כפי אמונתם וכפי פעל המעלה כוונתם רצויה, רוצה לומר לנקום נקמת מצרים אחיהם אשר יעשו בהם הנוצרים ולהציל את הארץ הקדושה מידי הערלים, אבל גוג ומגוג לא תהיה כוונתו כי אם לשלול שלל ולבז בז, ולכן אמר כאלו שבא ודדן סוחרי תרשיש וכל כפירה יאמרו לו הלשול שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהליך וגו', כי הנה יאמרו זה הסוחרים כאלו הם באו שמה לקנות מגוג ומגוג השלל והבזה אשר ייקח מהנוצרים להיות מחשבתו שישלול ויבז את הנוצרים ואת כל הארץ, ולא יהיה כן כי יפלו חללים מהם כדומן על פני האדמה.

והשתכל נועם דברי הנביא שהגיד שאלה בני צפון הגלו את השבטים מארץ ישראל ושפכו דמם כמים ולכן יהיה מהמשפט האלוהי שמקום הרשע אשר עשו שמה יקבלו המשפט והעונש, ועל זה אמר לכן הינבא בן אדם ואמרת לגוג כה אמר ה' אלוהים הלא ביום ההוא בשבת עמי ישראל לבטח תדע, ופירושו אצלי הלא בזמן ההוא בימי סנחריב כשבת עמי ישראל לבטח בעבר הירדן ובארצה זבולון וארצה נפתלי ובשומרון ובנותיה תדע, רוצה לומר זכור תזכור מה עשית בימים ההם והוא שבאת אז ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך וגו' ועלית על עמי ישראל כענן לכסות הארץ, וכל זה הוא ספור מה שהיה בזמן חורבן השבטים, והיה תכלית המאמר באחרית הימים תהיה והביאותיך על ארצי למען דעת הגויים אותי, רוצה לומר כמו שבאת בימים הראשונים להחריב את שבטי ישראל כן תהיה באחרית הימים שאביא אותך אל ארצי למען שידעו הגויים אותי בהענישי אותך על מעשיך, ולכן אמר מיד כה אמר ה' האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים וגו', רוצה לומר הלא ידעת שאתה הוא אשר דברתי בימים הקדמונים ביד עבדי הנביאים שהיו מנבאים עליך בימים ההם,

ויעדתי להביא אותך עליהם רוצה לומר להביא אותך פה להחריבך בעבורם, וזה מה שאמר עליהם שפירושו בעבורם ולנקום נקמתם, ואמר בימים ההם שנים, כאלו אמר זה שנים רבות.

ולפי שבמלחמה הזאת אשר תהיה להם עם הנוצרים תהיה הריגה גדולה ועצומה בכולם, וכל א"י ובני ישראל היושבים עליה יהיו בצרה גדולה כמו שאמר: ועת צרה היא ליעקב וממנה ישע, לכך אמר ביום בא גוג על אדמת ישראל תעלה חמתי באפי. וזכר שיהיה רעש גדול, ואין הרעש כפשוטו כמו שחשבו המפרשים אבל הוא דמיון ומשל להפלגת ההריגה אשר תהיה ביניהם ועל המלכים והשרים אשר יפלו חללים שמה, ולכן אמר ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וגו', שהוא כולו משל לגודל ההריגה והנקמה, ואמר ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה לארץ תיפול כנגד המלכים והשרים אשר יפלו שמה, והוא מה שבאר באומר וקראתי עליו לכל הרי חרב, שהוא החרב הוא הרעש אשר זכר, ואמר חרב איש באחיו תהיה, לרמוז לאדום וישמעאל שהם אחים כפי אבותיהם הראשונים. הנה התבאר ענין הרעש שזכר הנביא, וכן הוא מה שאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזיתים, שהענין בו שתהיה בה מלחמה כל כך חזקה שמה בין שתי הכתות אדום וישמעאל כאלו נבקע הר הזיתים אשר שם ילחמו לאותם הפאות, שזכר שהם בבחינת הלוחמים עליהם עד שמפחד המלחמה ההיא ינוסו כולם כאלו רעשה הארץ, והוא אמרו ונסתם גיא הרי וגו' כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו.

וזכר הנביא כאן שמלבד חרב המלחמה עוד ישפטם ה' יתעלה שמה בדבר, רוצה לומר במגפה שתיפול ביניהם וימותו מעצמם וגם בגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית ורוח זלעפות שימטיר עליהם מן השמים באופן שיהיו כמהפכת סדום ועמורה, ומתוך כך אמר והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים כי בהנקמו מאויביו יתגדל ויתקדש שמו. ומפני שהיעוד הזה נאמר בדרך משל הרעש, לכן בא הדבור השני ואתה בן אדם הינבא על גוג וגו', רוצה לומר שלא היה היעוד הזה בעבור פרס וכוש ופוט ושאר האומות אשר באו בחברתו כי הם לא היו בחורבן השבטים ולא עליהם יהיה הזעם אלא מפני שנתחברו לגוג פרץ ה' עליהם פרץ, וזהו אמרו ואתה בן אדם הינבא על גוג וגו', כי עליו הייתה הגזרה ועליו אמר ושובבתיך וששאתיך, כי הנה ושובבתיך הוא מלשון וילך שובב בדרך לבו שהוא מעניין זדון גאה וגאון ודרך רע, אומנם וששאתיך פירש רש"י מלשון הסתה כמו לא ישיא אויב בו והרב רבי יוסף קמחי פירשו מלשון ששה, והעניין [ששת השפטים בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש] אש וגפרית וגו' שהם ששה, וכלל הדבר שעל גוג הייתה הגזרה להעלותו מירכתי צפון ולהביאו על הרי ישראל, ולהודיע שלא יועילוהו כלי מלחמתו אמר והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל. וביאר ענין הרעש שזכר שיהיה על אדמת ישראל באמרו על הרי ישראל תיפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך, כלומר לפי שהיו אתו ובעזרתו מתחברים עמו לכן ידונו גם כן באותו עונש, ותהיה הריגתם כל כך שיהיו לאכלה לעיט צפור כל כנף וחית השדה שיבואו לאכול מהם, וכאלו ביאר שלא יהיה ענין הרעש שתפתח האדמה

את פיה ותבלע אותם כאשר עשתה לקרח ולעדנו ותכס עליהם הארץ, כי המה לא יהיו כן כי חללים יפלו לעיני כל אדם, ועל זה חזר לומר על פני השדה תיפול רוצה לומר מגולה, וכן אמר שהאש אשר ייפול מן השמים יהיה בעבור מגוג וזהו ושלחתי אש במגוג וגו', ושמיתוך אותה נקמה יודע שם קדשו אם בקרב הגויים ואם בתוך עמו ישראל ולא יתחלל עוד השם הנכבד בקרב העמים באמרם כמו שאמר למעלה עם ה' אלה ומארצו יצאו ומבלתי יכולתו נחרבה ארצם כיון שיראו נקמתו ומשפטיו, ולכן ידעו הגויים כי ה' הוא קדוש ישראל.

ולפי שהייתה הנבואה הזאת שבא ליחזקאל לזמן רחוק מאד לאורך הגלות לכן אמר הנביא הנה באה ונהייתה הוא היום אשר דברתי, כי הראהו לו בנבואתו כאלו הדבר כבר יצא לפועל. וזכר שיהיה ריבוי האומות כל כך במלחמה ההוא וכמות כלי מלחמתם כל כך עצום ומופלג עד שיצאו יושבי ערי ישראל מעריהם אל השדה אשר תהיה שמה המלחמה לקחת חנית וחצים להדליק בהם את האש במקום עצים, והוא אמרו ובערו והשיקו בנשק ומגן וצינה בקשת ובחצים ובערו בהם אש שבע שנים, באופן שלא יצטרכו לחטוב עצים מן השדה לפי שבאותם כלי נשק יבערו אש, ועם זה ישללו את שוליהם שהם כל האומות ההמה ששללו את ישראל ובזזו אותם בחורבנם ובגלותם יבזזו ישראל עתה אותם ובזה יתעשרו עושר רב. ומפני שירבו חלליהם במלחמה ההיא ויטמאו את הארץ ויעפשו את אוירה לכן יעד יתעלה שייתן לגוג שם קבר בישראל רוצה לומר שייתן להם שם מקום קבר, ואין ענינו שיקברו כל אחד ואחד מהם ולפי כבודו כי אם שיעשו חפירה אחת וישליכום שמה כפגר מובס ויכסום בעפר כדי לטהר את הארץ. ולפי שתהיה המלחמה הזאת בין ימים להר צבי קדש כמו שנזכר בספר דניאל לכן אמר שתהיה קבורתם בגיא העוברים קדמת הים, רוצה לומר בגיא שעוברים בו ההולכים לים המזרחי אשר בארץ ישראל, והייתה הקבורה הזאת לא לכבודם כי אם לפי שחוסמת היא את העוברים, רוצה לומר כי מפני דיראון החללים הרבים ובאשם היו העוברים שמה חוסמים וסוגרים אפיהם מהריח הרע ולכן נתנו לקבורה ויקברום בית ישראל לא לכבודם אלא למען טהר את הארץ ולריבוי החללים. ויתמיד עניין קבורתם שבעה חדשים, שיתעסקו בקבורה הזאת כל עם הארץ, והיה להם זה רוצה לומר בתוך האומות לתהילה ולשם ולתפארת ולזיכרון, והוא אמרו והיה להם לשם יום הכבדי נאם ה'.

וזכר שיהיה השתדלותם על הקבורה ההיא כל כך עד שאנשי תמיד, רוצה לומר שאנשים יבדילו להיות תמיד עוברים בארץ לחקור על החללים באי זה מקום הם כדי שיקברו ויטהרו את הארץ, ויהיה זה אחרי שבעה החדשים שכל עם הארץ יקברו החללים על פני השדה, אחריהם יבדילו אנשים עוברים בארץ תמיד, רוצה לומר זמן הרבה לחקור אם יש איזה חלל שנפל באיזה מקום והם יהיו עוברים בארץ וכראותם עצם אדם יבנו אצלו ציון וסימן עד שיבואו המקברים, שיבואו אחרים ויישאוהו להיקבר אל גיא המון גוג, כי מפני שנפלו שמה ונקברו שמה יקרא גיא המון גוג, וגם שם עיר המונה, רוצה לומר כמו שהגיא ההוא יקרא גיא המון גוג

כן העיר הסמוכה לגיא תקרא המונה על שם גוג שנהרגו סמוך אליה, ובזה האופן מהקבורה יטהרו את הארץ.

וגם יעשה ה' אופן שני לטהרה, והוא שישרוק לכל עוף השמים ולכל חיות הארץ לבוא לאכלם, ועל זה אמר ואתה בן אדם וגו' אמור לצפור כל כנף ולכל חית הארץ היקבצו ובואו על זבחי אשר אני זובח זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתייתם דם, שהוא דבור המשלי, כאלו ה' יתברך הקדיש קרואיו החיות הטורפות והעופות הדורסים לאכול לשבעה ולמכסה עתיק מהם, וכאלו אמר להם שייתן להם מאכל משובח לפי שבשר גיבורים יאכלו ודם נשיאי הארץ ישתו שהם כאילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן, רוצה לומר כאילים וככרים וכעתודים וכפרים וכמריאי בשן כי הווין חסרים במנינם, ותאכלו חלב לשבעה ושתייתם דם עד שיהיה לכם לשיכרון כי יהיה לכם המאכל והמשתה רב כיד המלך בזבחו אשר זבח לכם. ועוד תשבועו על שלחן ה' אשר נתן לכם לאכלה מסוס ורכב מהגיבורים ומכל איש מלחמה שנפלו שם, שזכר ראשונה הלוחמים ואחרי כן סוסייהם ורכביהם.

עוד אמר ואל תחשבו שברוב עם הדרת מלך ושבהיות כל האומות ההם חללי חרב יתמעט כבודי, הנה לא יהיה כן, אבל בהפך שאז אתן את כבודי בגויים וראו כל הגויים את משפטי אשר עשיתי וגו', וישתלמו בידיעה האלוהית בעצם וראשונה בית ישראל, וזהו וידעו בית ישראל כי אני ה' אלוהיהם מן היום ההוא והלאה, רוצה לומר שמן היום ההוא והלאה ייכנעו לעבודתו ולא יטעו עוד באמונותיהם. ולא לבד ישראל אבל גם הגויים ידעו כי בעוונם גלו בית ישראל על אשר מעלו בי, ושלא היה להם יכולת להחריבם כי אם לפי שהסתרת פני מהם ונתתם ביד צריהם ולכן נפלו בחרב כולם ושכטומאתם ופשעיהם עשיתי להם כל מה שעשיתי, לא כמו שהיו אומרים להם עם ה' אלה ומארצו יצאו מבלי יכולתו.

ואחרי שזכר הנביא מפלת האומות האלה אמר בשם האל יתברך עתה אשיב את שבות יעקב וריחמתי כל בית ישראל, רוצה לומר עתה שנעשתה הנקמה בגויים המכעיסים אותי עת לעשות להשיב את שבות יעקב ולרחם את כל בית ישראל כיון שכבר קנאתי לשם קדשי בנקמת הגויים, וישראל מכאן והלאה ינשו את כלימתם, רוצה לומר ישכחו אותם שהוא מלשון נשיתי טובה, וכן ישכחו את כל מעלם אשר מעלו בי, והנה ישכחו כל זה בשבתם על אדמתם לבטח ואין מחריד, ואם הייתה גאולתם ברצון הגויים מבלתי נקמה מהם לא ישכחו כלימתם, אבל בשובי אותם מן העמים ובקבצי אותם מארצות אויביהם ונקדשתי בם לעיני הגויים, רוצה לומר באותה המלחמה והנקמה אשר זכר אז ידעו כי אני ה' אלוהיהם ושאני הגליתי אותם בין הגויים מפני חטאותיהם ושבתי וכנסתים על אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם בגולה, ורמז בזה לענין בית שני שעלו מעט ונשארו הרבה בגלות אבל לעתיד לבוא לא אותיר עוד מהם שם אפילו אחד. והבטיחם שלא ישוּבו ללכת בגלות שני, והוא אמרו ולא אסתיר עוד פני מהם

אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל, והוא רמז לנבואה ולרוח הקדש שישוב להיות בתוכם כבראשונה.

הנה התבארה הנבואה הזאת. ואין לאומר שיאמר מדוע יעלה חרון אף ה' בעלות גוג על אדמת ישראל יותר מעל אשור ועילם העולים שמה באותה מלחמה, כי הנה שאר האומות יענשו גם כן באותו העונש שייענש גוג וכולם יפלו חללים כדומן על פני האדמה, ולכן לא נאמר שישלח חרון אפו על גוג בלבד כי אם שתעלה חמתו ביום ההוא על כל אויביו אשר החריבו את ארצו ונשתעבדו בבניו ולכן יחרימם ויתנם לטבח. והנה ישעיהו כמו שזכרתי למעלה ניבא על חורבן אדום שיהיה במלחמה ההיא, ויחזקאל ניבא בנבואה השלישית שפירשתי ממנו בכללות המלחמה, ובעבור שהיה גוג וכל קהליו רוב העמים הבאים שמה ביאר מפלתם בנבואה בפני עצמה.

והתבארו אם כן בנבואה הזאת ד' עיקרים:

הא' נקמת האומות אשר הרעו לישראל שהיה גוג ומגוג מכללם, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר עתה אשיב את שבות יעקב וריחמתי כל בית ישראל שהם עשרת השבטים, ואמר ולא אותיר מהם שם שהוא המבאר והמוכיח בלי ספק שלא נתקיימה בבית שני, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שלא ישובו ישראל עוד לגלות, כמו שאמר ולא אסתיר עוד פני מהם, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שיקבלו האומות אמונת ה' יתעלה, כמו שאמר ונתתי את כבודי בגויים וגו' וידעו הגויים וגו', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

ומפרשי ה**נוצרים** פירשו עניין גוג ומגוג על האנטיקריסטו ופירשו תשועת ישראל על עצמם, וכבר זכרתי הביטולים שיתחייבו אליהם. ואומנם בזמן בית שני מבואר נגלה הוא שאי אפשר שיפורש דבר מזה והוא עדות ברורה שיתקיים לעתיד לבוא.

מבשר טוב החמישי - נבואה ט

הנבואה התשיעית תחילתה ובהפילכם את הארץ בנחלה, עד כה אמר ה' אלוהים כי ייתן הנשיא מתנה וגו'.

ואם באתי לפרש הנבואה הזאת על פשוטה כפי ארכה וקושי ציור ענייניה יתארך המאמר מאד ויצא מהעניין המכווין, ולכן ראיתי לרשום בכאן בדרך כלל העניינים שזכר הנביא הנה שמהם נעשה ראייה על הגאולה העתידה, והם חמשה יעודים:

הראשון הוא מה שזכר מהרחבת בית המקדש וגם ירושלים והגדלתה, כמו שאמר ובהפילכם את הארץ בנחלה תרימו תרומה לה' קדש מן הארץ וגו', שעניין זה הוא שציוה יתעלה שמארץ ישראל ירימו תרומה למקום המקדש ולמושב הכוהנים ולמושב הלויים, ואמר שיהיה מזה אל הקודש חמש מאות קנים אל חמש מאות מרובע סביב וחמישים אמה מגרש לו סביב, וכבר ביאר הנביא למעלה בספור בנין הר הבית שהמידה היא היא מקנה המידה שיהיה ארכו שש אמות. וכבר התאמצו מפריצי עמנו שיצאו מכלל הדת לבאר שהבניין הזה והחלוקה הזאת שראה יחזקאל ראוי שתובן בדרך רוחני, ושהיא משל לשלמות נפשם שקנו בירושלים שלמעלה, והוכיחו שאינה כפשוטה באומרם שאם הייתה כפשוטה הנה כפי האורך והרוחב מהמידות ההמה תהיה ירושלים יותר גדולה מחצי הישוב כולו והמקדש יותר גדול מכל ארץ ישראל, אבל שיהיה הכול משל על השכר הרוחני, והביאו ראיה ממה שאמרו רבותינו זכרם לברכה בסנהדרין פרק חלק ובמסכת סוכה פרק לולב וערבה אמר רבי אבא תמני סרי פרסי הוי דרא קמי קודשא בריך הוא שנאמר סביב שמונה עשר אלף, וכתב רש"י בפירושו בירושלים שלמעלה משתעי קרא בסוף יחזקאל, וזה כולו טעות מבואר, לפי שמדברי הנביא יחזקאל מבואר נגלה שהיה המקדש והר הבית כולו מרובע, ושיהיה לו ת"ק קנים שהם שלושת אלפים אמות שהם מיל אחד וחצי מיל, והעיר ירושלים כולה בין המקדש וההר ותרומת הכוהנים שהם ק"נ אלף אמה באורך וששים אלף אמה ברוחב, ותרומת הלויים בצדה במידה ההיא, ואחוזת העיר אשר בצד תרומת הלויים שהם לשנים עשר שבטי ישראל שלשים אלף אמה רוחב באורך ק"נ אלף, נמצא כשנצרף חלק תרומת הכוהנים אשר בתוכו הר הבית והמקדש עם חלק תרומת הלויים ועם חלק אחוזת העיר שיעלה הכול מאה וחמישים אלף אמה ברוחב ומאה וחמישים אלף אמה באורך, ונמצא כל העיר ירושלים ומגרשיה מאה וחמישים אלף אמה מרובע סביב שהם שבעים וחמשה מילין אורך ושבעים וחמשה מילין ברוחב, וזהו הנראה באמת מכוונת הנביא, גם כי הכתוב מבאר שאחוזת העיר שהייתה לשנים עשר שבטי ישראל לא הייתה רק שלושים אלף אמה רוחב על שלושים אלף אמה אורך, ומאלה היו אלף וחמש מאות אמות לכל רוח למגרש העיר, ומה שיישאר מהאורך לצד מזרח ולצד מערב שהוא ששים אלף אמה לצד מזרח וששים אלף אמה לצד מערב יינתן לעובדי העיר, ונמצא מהרצועה הזאת שהייתה חמשת אלפים קנים רוחב ועשרים וחמשה אלף קנים אורך, שישוב ירושלים שהיה בתוכה לשנים עשר שבטי ישראל לא היה רק ארבעת אלפים וחמש מאות קנים ברוחב וארבעת אלפים וחמש מאות קנים באורך, והוא אמרו סביב שמונה עשר אלף, כי סביב ארבע חומותיה מארבע רוחותיה יעלה לשמונה עשר אלף קנים, ויהיה א"כ אורך ישוב ירושלים כ"ז אלף אמות, שהם י"ג מילין וחצי באורך, ורחבה כ"ז אלף אמות, שהם י"ג מילין וחצי באורך וי"ג מילין ברוחב, שהוא מהלך אדם בינוני בשליש היום.

ואין לתמוה אם בזמן הגאולה תהיה ירושלים במידה הזאת, כי הנה נינוה הייתה עיר גדולה מהלך שלשת ימים, וגם היום מצרים עיר גדולה מאד מהמידה הזאת. גם אין לתמוה אם הר

הבית והמקדש היה מיל אחד וחצי, והמפקר טעה בזה ששם כל גבולי ארץ ישראל תוך העיר ירושלים, ואיך יכחישו הנוצרים התרחבות ירושלים והגדלתה בזמן הגאולה, והנה ירמיהו אמר בפ' הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר ממגדל חננאל עד שער הפינה וגו' וכל העמק הפגרים וגו' עד נחל קדרון עד פנת שער הסוסים מזרחה קודש לה', האם יפרשו מגדל חננאל ונחל קדרון ועמק הפגרים ושאר השמות שנזכרו שמה כולם על השכר הנפשי, הנה כל זה לא יסבלהו השכל. ואומנם מה שטען מדברי י' בירושלים שלמעלה משתעי קרא, אין פירושו שפשט הבניין לא יורה על מובנו האמתי מהבניין העתידי להיות, אלא שעם היות הדברים כפשוטן עוד ירמזו לבית המקדש שלמעלה, וז"ל **רש"י** שם אף על גב דבירושלים דלעתיד לבוא כתיב קרא דרשינן נמי במקום ששינה שמה, משמע מדבריו שאינו מוציא הכתוב מפשוטו אלא שידרשהו בדרך רמז לעניינים גדולים, ולזה כיוון רבי אבא במאמרו, והוא דומה למאמרם ז"ל כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, שלא יכחישו הפשט כפי הכתוב אבל יאמרו שמלבד הפשט יש בו עוד סימן למה שיקרה לבנים, ולכן תמצא שכתב **רש"י** בפירוש לספר יחזקאל בסופו פירש הכתובים האלה כפשוטם, וכתב שמונה עשר אלפים קנים הם ושש אמות לכל קנה. הנה התבאר מזה כולו התרחבות ירושלים ובית המקדש במצבו הגשמי, וזה ממה שיוכיח שלא נתקיים היעוד הזה בזמן בית שני ושהוא עתיד להתקיים.

היעוד הב' הוא מהתרומה. שספר שיתנו כל עם הארץ אל נשיא ישראל תרומה מן החטים ששית האיפה, וכן מהשעורים ומהשמן יתנו בת מן הכור, ומן הצאן שה אחד ממאתיים הצאן, ובאר שהיה זה למנחה ולעולה ולשלמים, ושיתנו אותה לנשיא, ושעל הנשיא יהיה מוטל לתת העולות והמנחות והנסכים בחגים ובחדשים ובשבתות בכל מועדי ה'. ותמהתי מה**הרד"ק** שכתב ז"ל זהו לעתיד לבוא רוצה לומר שירימו לחנוך הבית לחנוכת המזבח ע"כ, והנה הכתוב מורה שאין הדבר כן, אם ממה שאמר כל עם הארץ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל מורה שאליו יתנו אותו, ונדחק החכם לפרש לנשיא בישראל בעבור הנשיא, שיעשו זאת התרומה לחנוכת המזבח והנשיא לא יצטרך לעשותו בעד עצמו, כי ישראל יעשו בעבורו.

ועוד שהכתוב אומר בפירוש ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל מועדי בית ישראל הוא יעשה את החטאת ואת המנחה ואת העולה ואת השלמים לכפר בעד בית ישראל, וזה מורה בביאור שלא הייתה התרומה הזאת פעם אחת בלבד לחנוכת המזבח אבל שהייתה מדי שנה בשנה שייתן כל אחד מישראל לנשיא שהוא המלך זה המכס והתרומה מן הצאן ומן החטים והשעורים והשמן, ושהנשיא יהיה מוטל עליו לתת הצריך לעולות לקרבנות, והקמח והשמן הצריך למנחות בחגים ובמועדים ובשבתות, אבל לא התמידים לפי שעל כל פנים יהיו נקנים משל צבור ממחצית השקל, והוא אמרו הוא

יעשה את החטאת ואת המנחה ואת העולה ואת השלמים, ולכן נתייחדה התרומה הזאת לאותם הדברים הצריכים אליהם.

ואומנם היין עם היות שלא היו נותנים ממנו לנשיא הנה היה מוטל עליו לתתו, וכמו שאמר עולות והמנחה והנסך. וראוי שתדע שהתרומה הזאת אינה התרומה שחייבה התורה לתת לכוהנים, כי התרומה שחייבה תורה אינה רק מתרומת גורן ותבואת יקב ולא היו מרימין מהצאן, אבל התרומה הזאת הייתה מיוחדת למלך כדי פרנסתו וכדי שהוא ייתן כל הצריך לחטאת ולמנחה ולעולה ולשלמים, ומאשר אמר לכפר על בית ישראל יורה שלא אמר זה על השלמים הפרטיים אשר יעשה כל אחד מבני ישראל שלמי תודה בעלותו לרגל. והיעוד הזה מבואר נגלה מענינו שלא נעשה ולא נתקיים בבית שני. גם כפי דרך הנוצרים אי אפשר לפרשו על התרומה שהם נותנים לכוהניהם כי אינה בזה האופן שזכר כאן, אבל הוא כולו לעתיד לבוא.

היעוד הג' במה שזכר בחנוכת המזבח, שאמר כה אמר ה' אלוהים בראשון באחד לחודש תיקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש, והחודש הראשון הזה הוא חודש ניסן, כמו שאמרה תורה ראשון הוא לכם לחודשי השנה, וכן מפורש עניין בראשון בארבעה עשר יום לחודש יהיה לכם הפסח וגו', יגיד הנביא שביום הראשון לחודש ניסן יחנכו את המזבח בקרבנות, ואי אפשר לומר שנתקיים זה בבית שני כי הנה בספר עזרא כתוב מיום אחד לחודש השביעי החלו להעלות עולות לה' וגו', ושם כתוב שהיה בחג הסכות אם כן לא הקריבו המילואים בניסן, ואין לומר שיאמר שהיה הקרבן הזה קרבן החודש הכתוב בתורה, כי הנה הכתוב ספר שזה הפר יהיה חטאת כמו שאמר ולקח הכהן מדם החטאת ושיזו אל מזוזת הבית ואל ארבע פינות העזרה למזבח, וזה לא היה בקרבן החודש כי הפר היה עולה ולא היו מזין מדמו אל מזוזת הבית כלל, גם על המזבח לא היו מזין אל ארבע הפינות רק שתי המתנות שהם ארבע, ולכן יתחייב בהכרח שיהיה זה לעתיד לבוא שיעשו חנוכת המזבח ביום הראשון לחודש ניסן בזה האופן אשר ביארו פה.

היעוד הרביעי בעניין הקרבנות, שזכר כאן יחזקאל שעשה בהם שנויים מהמצוות אשר באו בתורת משה:

ראשונה במה שאמר בחג הפסח ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת, והנה בתורת משה לא נזכר בכל ימי הפסח פר לחטאת כי אם שעיר, שנאמר ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם, ואם אמר שיעשה זה ביום ארבעה עשר שהוא ערב הפסח יהיה חידוש מוחלט שלא נזכר כן בתורה.

ושנית במה שאמר ושבעת ימי החג יעשה עולה לה' שבעת פרים ושבעת אילים, וגם בזה שנוי רב, כי עולת הפסח לא הייתה כפי התורה כי אם פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים, ויחזקאל הוסיף בפרים והוסיף באילים ולא זכר הכבשים.

ושלישית באמרו ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל, שהשוה מנחת הפר למנחת האיל איפה לכל אחד מהם, והנה בתורה כתוב שלושה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל.

ורביעית באמרו ושמן הין לאיפה, והתורה בפרשת שלח לך לאיל האחד שהייתה מנחתו סולת שני עשרונים דצריכה שלישית ההין שמן, ולמנחת בן הבקר שהייתה סולת ג' עשרונים הצריך חצי ההין שמן, ואיך א"כ יחזקאל נתן מדת הין לאיפה והשוה המידה לפר ולאיל.

וחמישית באמרו בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעולה וכמנחה וכשמן, וזה ג"כ שינוי גדול, כי הנה בשבעת ימי החג לא היו הפרים שווים אלא הולכים ומתמעטים, ולא היו האילים שבעה כי אם שנים בלבד, גם היו שם בכל יום י"ד כבשים לעולה שלא זכר יחזקאל כאן, ובמנחה שנה מה שזכרתי בסולת ובשמן, גם כי לא זכר יין כלל בקרבנות האלה כמו שזכרה התורה.

וששית באמרו והעולה אשר יקריב הנשיא לה' ביום השבת שישה כבשים תמימים ואיל תמים ולכבשים מנחה מתת ידו, ובזה מהשינוי רב, אם במה שאמר שישה כבשים ובתורת משה כתוב וביום השבת שני כבשים, ואם במה שנזכר איל ולא נזכר בשבת איל כלל בתורת משה, ואם מה ששם מנחת הכבשים מתת ידו מה שהיה בתורת משה דבר מוגבל ומחויב, וגם במידת המנחה והשמן שינה כמו שזכרתי למעלה.

ושביעית באמרו וביום החודש פר בן בקר תמימים וששת כבשים ואיל תמימים יהיו, ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה, ובזה ג"כ שנוי רב, אם ממה שזכר בעולת החודש פר בן בקר ובתורת משה כתוב פרים בני בקר שנים, ואם מה שעשה הכבשים שישה ובתורת משה כבשים בני שנה שבעה, ובענין המנחה והשמן שינה ג"כ כמו שזכרתי.

ושמינית באמרו וכבש בן שנתו תמים תעשה עולה ליום לה' בבוקר בבוקר תעשה אותו, ומנחה תעשה עליו בבוקר בבוקר שישיית האיפה ושמן שלישיית ההין, ובזה ג"כ מהשינוי שזכר תמיד של שחר ולא זכר תמיד של בין הערבים, וגם במנחה שנה שהתורה אמרה ועשירית האיפה סולת למנחה בלולה בשמן כתית רביעית ההין ויחזקאל הוסיף בסולת ובשמן.

עוד תשוב תראה שלא זכר יחזקאל כלל מחג השבועות ולא מיום תרועה ויום הכפורים וגם לא משמיני חג עצרת, ומי ייתן ידעתי ולמה לא זכר ג"כ סדר עבודתם בשינוי או מבלי שינוי כמו שעשה בשאר מועדי ה'.

וכבר נתקשו חז"ל על השנויים האלה במס' מנחות פ' התכלת עד שא"ר יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה, כלומר שאין אנו יודעים לדרוש אותה לפי שמצות התורה הן נצחיות ואיך ישנה יחזקאל מדברי משה אדוננו מפי הגבורה, והלא אחרון הנביאים אמר זכרו תורת משה עבדי

אשר ציוויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים, והנה רב אשי השיב על זה מילואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה, ולא יעלה על דעתך שכיון רב אשי ושאר החכמים שהסכימו עמו, שנבואה זו של יחזקאל נתקיימה בבית שני, כי הנה בספר עזרא כתוב ויקם ישוע בן יהוצדק ואחיו הכוהנים וזרובבל בן שאלתיאל ואחיו ויבנו את מזבח אלוהי ישראל להעלות עליו עולות ככתוב בתורת משה איש האלוהים, והוא מה שיורה שכפי תורת משה היו מעלין עולותיהם לא כפי תורת יחזקאל כי תורתו ונבואתו זאת כולם מודים שלעתיד לבוא נאמר, אבל נוכל לומר שהיה דעת רב אשי ור' יוסי שאמר גם הוא כן, שבימי עזרא עשו מילואים כדרך שעשה משה במדבר אבל לא במספר הימים ההם, כי הנה משה עשה למילואים שבעת ימים וביום השמיני התחילו הנשיאים להקריב קרבנם אומנם בימי עזרא התחילו המילואים ביום אחד לחדש השביעי והתמידו בהם עד סוף שבעת ימי הסכות שהיו כ"א יום, ויסבור רב אשי שלעתיד לבוא יקריבו ג"כ מילואים, ושעל ימי המילואים ניבא יחזקאל לא על הקרבנות המסודרים כפי התורה, כי בתורה לא יהיה שינוי חלילה וחס.

אומנם בימי המילואים העתידיים אשר יעשו נבא הנביא מה שיעשה בהם ממנחה וחטאת ועולה. וגלה בזה אם כן הנביא שבראשון באחד לחדש שהוא יום ר"ח ניסן יתחילו לעתיד לבוא ימי המילואים, וציוה ה' שבאותו יום יקריבו פר בן בקר חטאת, ושכן יעשו בשבעה לחדש שיקריבו פר שני לחטאת לכפר על איש שוגה ופתי אם מתוך השמחה נכנס בשוגג במקום שלא היה לו רשות להיכנס שם, ובבוא חג הפסח בתוך אותם ימי המילואים אמר שיהיה להם חג הפסח שבעת ימים מצות יאכל, כי הנה לא שנה דבר בחוקות הפסח והמצות, אבל אמר שבערב הפסח שהוא בארבעה עשר יום לחדש יעשה הנשיא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת. ולפי שכל שבעת ימי חג הפסח היו מכלל ימי המילואים לכן אמר ושבעת ימי החג יעשה עולה שבעת פרים וגו' כי זה הוא כולו מקרבנות המילואים באותם הימים מלבד מוסף הפסח הכתוב בתורה.

וגלה עוד הנביא בזה שאותם ימי המילואים לעתיד לבוא יהיו מיום הראשון לחדש ניסן שאז נשלמו ימי המילואים של משה כמו שזכרה תורה, עד סוף שבעת ימי חג הסכות שבו נשלמו ימי המילואים בבית שני, כי הנה משה עשה המילואים שבעה ימים, ושלמה כשבנה הבית עשה ימי המילואים הכפל ממה שעשה משה שנאמר שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום, ובבית שני עשו כפלים ממה שעשה משה שהם עשרים ואחד יום, ומפני שהבית העתיד הגדיל מעלתו וקדושתו מהמשכן שעשה משה ומהבית שבנה שלמה ומבית שני הרבה מאד, לכן ציוה יתברך שלעתיד לבוא יהיו המילואים מן הזמן אשר עשאו משה עד הזמן אשר עשאו בבית שני שהוא מר"ח ניסן עד כ"א בתשרי מהסבה אשר אזכור אחרי זה. וציוה הנביא כאן מה שיעשו לעתיד לבוא באותם ימי המילואים, אם בכל יום וציוה שיעשו כבש בן שנתו בבקר עם המנחה שזכר, והיה זה מלבד תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים שציוה

משה, ואם בשבתות אשר היו באותם ימי המילואים, וביום החודש, כי הנה כל זה הוא כמו מה שזכר משבעת ימי חג הפסח ושבעת ימי חג הסכות, רוצה לומר קרבנות ימי המילואים ההם שהיו אלה כולם מלבד הקרבנות האמורות בתורה.

ולפי שבזה לא דבר הנביא כלל מהקרבנות שבאו בתורת משה, לכן בדבר המסכים ממנו עם מה שבתורה לא נאמר ככתוב בתורת משה, מפני שהיה דבר זולתי אליה באותם ימי המילואים בלבד, כי הייתה הנבואה הזאת להוראת שעה לאותם ימי המילואים ואחרי השלמתם לא נעשו עוד, כי כן תמצא שנזכר בספר עזרא שמיום א' לחדש השביעי החלו להעלות עולות, ונכללו בימים ההם מהמילואים חג הסכות ולא נזכר שם דבר משמיני חג עצרת, אבל אחרי שזכר ויעשו את חג הסכות וגו' אמר אחרי כן עולת תמיד ולחדשים ולכל מועדי ה' וגו', לפי שהעולות הראשונות היו מהמילואים ואחרי כן הקריבו כפי מצות התורה בלבד, ועל כן הוציא חג הסכות ולא כללו עם שאר מועדי ה' כמו שכלל שמיני חג עצרת לפי שעד סוף ז' ימי חג הסכות היו מילואים, ולא תחשוב שנכלל שמה שמיני חג עצרת עם חג הסכות כי אתה תראה אחרי כתוב שעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות, ושם נאמר ויעשו את החג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט, כן העניין בדברי יחזקאל שזכר ימי המילואים ומה שיעשה בהם בלבד, ואין סתירה על זה ממה שאמר כאן במנחה עולת היום בבוקר בבוקר מנחה לה' חוקות עולם תמיד, כי לא אמר חוקות עולם על אותה מנחה שזכר אלא להזהיר שלא יחשבו שבעבור העולה והמנחה הזאת אשר יקריבו בבוקר בבוקר בימי המילואים יחדלו מהקריב התמידין שנזכרו בתורת משה, על כן אמר על אותם שצויה משה חוקות עולם תמיד יעשו את הכבש, רוצה לומר תמיד תורת משה שהם חוקות עולם תמיד יעשו אותם עם הכבש ועם המנחה ועם השמן אשר זכרתי שיקריבו בבוקר בבוקר, שזה וזה יעלו תמיד לעולה בכל יום בבוקר בבוקר מאותם ימי המילואים.

ואומנם למה לא זכר מנחה חדשה שיקריבו בחג השבועות ויום תרועה ויום הכפורים אשר יהיו באותם ימי המילואים כמו שזכר אותם בחג הפסח ובחג הסכות, הנה הוא לפי שבחג הפסח רצה הקדוש ברוך הוא שיעשו קרבנות בעבור שמחת הגאולה לפי שבניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל כדברי ר' יהושע, ובחג הסכות יוסיפו ג"כ הקרבנות מפני תשועת מלחמת גוג ומגוג שתהיה בימים ההם, אבל בחג השבועות וביום תרועה ויום הכפורים לפי שלא נעשה בהם דבר מיוחד לא נתווספו בהם הקרבנות. ובכלל אומר לך שיהיו ימי המילואים מראש חדש ניסן עד כ"א בתשרי לפי שבאותו זמן כולו תהיה הגאולה ומלחמת האומות ומפלת גוג ומגוג, ומזה תדע שדעות שני השלמים ר' אליעזר ורבי יהושע אלו ואלו דברי אלוהים חיים, כי רבי יהושע שער בתחילת הגאולה שתהיה בניסן ורבי אליעזר שער בתכליתה שתהיה בתשרי.

היעוד הה' ממה שבאר הנביא הדרך אשר יבוא הנשיא, וששער החצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח. והנה פתיחת השערים האלה וסגירתם וכן מה שאמר קודם לכן בספור הבניין על שער המקדש החיצון הפונה קדים שאמר השער הזה סגור יהיה לא יפתח וגו', את הנשיא נשיא הוא יושב בו לאכול לחם לפני ה', לא נזכר דבר ממנו בבית שני, והנביא עשה בנבואותיו אלה עיקר גדול מזה באמרו ובא הנשיא דרך אולם השער וגו' והשער לא ייסגר עד הערב, ואין המלט מהיות זה חידוש גדול ציוה עליו יתברך לעתיד לבוא, ואי אפשר לפרשו לא בדרך רוחני כדברי ה**נוצרים**, וכ"ש על זמן בית שני שלא היה שם דבר מזה כלל.

וחמשת היעודים האלה יעידון יגידון שהם כפשוטם ושאינ בהם תוך רוחני ושלא נתקיימו בזמן בית שני אבל שהם עתידיים להתקיים לעתיד לבוא. וכבר ימצאו בנבואות האלה יעודים יותר מאלה שהם עתידיים להתקיים ולא נתקיימו עד הנה, ונסתפקתי באלו להיותם היותר מוכרחים ולבחירת הקצור גם כן, והעיקרים האלה לא נמצאו בדברי ישעיהו ולכן לא נכללו בעיקרי נבואותיו.

מבשר טוב החמישי - נבואה י'

הנבואה העשירית תחילתה כה אמר ה' אלוהים זה גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל וגו', עד סוף הספר.

וגם בנבואה הזאת באו ה' יעודים:

היעוד הראשון שיבואו כל י"ב שבטי ישראל בגאולה העתידה ויזכו להתנחל על אדמת הקדש. וכבר התבאר זה במקום הזה תכלית הביאור, אם באמרו אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל, ואם במה שזכר אותם כל שבט ושבט בפני עצמו בפרשה ואלה שמות השבטים, שזכר דן ראשונה ואשר ונפתלי ומנשה ואפרים אחריו וראובן אחריו ויהודה אחריו ואחרי כן זכר בנימין ושמעון אחריו ויששכר אחריו וזבולון אחריו וגד באחרונה, זה לך עדות ברורה שישבו השבטים כולם בזמן הגאולה העתידה איש לא נעדר, ושלא נתקיים זה בבית שני כי לא שבו שמה השבטים האלה. וגם אי אפשר לפרש שמותם על השכר הרוחני אם לא בדרך הזיות והבלים שאין ראוי לשים להם לב.

היעוד הב' בעניין הנחלה. והוא שלא תהיה נחלתם כמו שהייתה בימי יהושע לגולגלותם, והשבט שהיה רב באוכלוסין היה חלקו רב והשבט שהיה מועט באוכלוסין היה חלקו קטן כמו שאמר: לרב תרבו את נחלתו, אבל לעתיד לבוא רצה הקדוש ברוך הוא שלא יהיה כן אלא שכל השבטים ינחלו חלקים שווים בין שיהיה רב אוכלוסין או מעט, ועל זה אמר כאן ונחלתם אותה איש כאחיו, כי זה על השבטים נאמר, רוצה לומר שלא ינחלו איש כפי פקודיו אלא

שיעשו בכל ארץ ישראל ממזרח למערב רצועות שוות בארץ ורוחבם כמספר השבטים וכל אחד מהם ייטול רצועה מהן בשווה זה לזה, כי החלוקה אשר עשה יהושע ציוה עליה משה לפי שעה ולא הייתה מצווה לדורות, ואומנם היה זה כן לפי שבחלוק הארץ שעשו בימי יהושע לפי שהיה חלוק ראשון נעשה איש לפי פקודיו ולרב הרבו נחלתו, אומנם לעתיד לבוא ראה הקדוש ברוך הוא שאין ראוי לעשות החלוקה כך, לפי שהיו עתידים המתים לחיות וישבו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו, ואם הייתה החלוקה נעשית לגולגלות העולים מן הגלות אולי שיתנו לשבט מה גורל מועט לפי פקודיו וכאשר יחיו מתיו נבלותיו יקומון לא תכיל אותם הארץ, ומפני כן ראה יתברך שינתן להם כלומר לעולי הגולה חלקים שווים בנחלתם, וכל שבט יעמוד לגורלו מהקמים בתחייה ממנו אם מעט ואם הרבה באופן שלא יישאר עלבון נחלה לשבט האחד על האחד. וגם זה היעוד לא נתקיים בבית שני כי לא נחלקה שמה הארץ לשבטים, וענינו בהכרח חלוק גשמי, ולכן יחויב שיתקיים לעתיד לבוא.

והיעוד הג' באומרו והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים הגרים בתוכם אשר הולידו בנים בתוכם והיו לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל, והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו נחלתו וגו'. כי הנה בחלוקת הארץ שנעשית בימי יהושע לא נתחלקה כי אם לשבטי ישראל, והגרים הגרים אתם ציוה תורה לאהוב אותם ושלא להונותם אבל לא שיתנו להם נחלה, אבל כאן גלה הנביא שלעתיד לבוא ינחלו הגרים בחלוקת הארץ כאזרח בבני ישראל, לא שייתן להם חלק בפני עצמם כשבט אחד אלא לשתתחלק הארץ לשבטים והשבטים יחלקו חלקם לבתי אבות ובכללם יהיה כגר כאזרח, והוא אמרו והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו נחלתו. האומנם למה לא היה זה כן בימי משה וציוה ה' עליו לעתיד לבוא, הוא שהערב רב שעלו עם ישראל ממצרים לא נלוו אליהם בגלותם ולא סבלו בסבלותם אבל כשראו הצלחתם וגאולתם התערבו עימהם, וכמו שאמר: וגם ערב רב עלה אתם, כי בזמן העלייה נלוו אליהם לא קודם לכן, וגם הם היו לצור מכשול ולאבן נגף לבני ישראל במעשה העגל ובשאר הפעמים שחטאו במדבר ולכן לא זכו להתנחל עימהם. אומנם לעתיד לבוא לא אמר הנביא שיתנחלו עם בני ישראל הגרים אשר ילוו אליהם בזמן הגאולה, כי כבר אמרו חז"ל שאין מקבלים גרים לימות המשיח, אבל ציוה זה על הגרים שבהיות ישראל בגלות גרו עימהם וקבלו ברית קודש וקבלו צרות הגלות, שלכן אמר כאן הגרים בתוכם אשר הולידו בנים בתוכם, רוצה לומר שכבר נאחזו אתם ובכל צרתם להם צר ולכן היה ראוי שמהטוב ההוא אשר ייטיב ה' לישראל ייקחו חלקם. וגם היעוד הזה לא נתקיים בבית שני כי לא נתחלקה הארץ לא לשבטים ולא לגרים.

והיעוד הד' בעניין ירושלים. והוא שבהיות ישראל על אדמתם נפלה קצתה בגורל יהודה וקצתה בגורל בנימין ושאר השבטים לא היה להם בה חלק ונחלה, אבל כאן ביאר הנביא שבחלוקת הארץ לא יעשו בלבד כמו שעשה יהושע י"ב חלקים ל"ב שבטי ישראל, אבל

שיעשו מן הארץ כולה י"ג חלקים, ויהיו הי"ב מהם לי"ב שבטים והחלק הי"ג יהיה תרומה לה' למושבי ירושלים ולכוהנים וללוויים ולשאר הדברים אשר זכר, והיה החלק ההוא המיוחד לגבוה רוצה לומר לקדש ה' תרומה מכל הארץ, כי אלו השבטים כולם ירימו מכל חלקיהם אותה תרומה לה', ולכן זכר גבול דן וגבול אשר וגבול נפתלי וגבול מנשה וגבול אפרים וגבול ראובן וגבול יהודה ואחריו גבול התרומה, ואחריה זכר גבול בנימין וגבול שמעון וגבול יששכר וגבול זבולון וגבול גד, באופן שהיה חלק התרומה בין יהודה ובין בנימין. ומפני שהייתה ירושלים בזה האופן מכל השבטים בשווה לכן זכר הנביא בסוף הספר שיהיו שערי ירושלים על שמות שבטי ישראל שנים עשר שערים, שהם שלשה לצפון, שער ראובן שער יהודה שער לוי, ושלשה למזרח, שער יוסף ושער בנימין ושער דן, ושלשה לדרום, שער שמעון ושער יששכר ושער זבולון, ושלשה למערב, שער גד ושער אשר ושער נפתלי. ואומנם יהיה זה כן רוצה לומר שתהיה ירושלים מכל השבטים לעתיד לבוא לפי שיהיה לכל אחד מהם חלק שווה בקדושה ובקורבה אל האלוהים. הלא תראה מה שנמשך בימי רחבעם מהסרת העם מאחרי ה' ושחדלו מעלות לירושלים לפי שהייתה לבני יהודה ובנימין, ואם היה לכל השבטים חלק שווה לכל אחד מהם בעיר לא היו נמנעים מלעלות שמה, לכן רצה יתברך שלעתיד לבוא יהיה כל הקהל כאחד בני האמהות כבני הגבירות, ושהשבטים יהיו קטן וגדול שם הוא במדרגה שווה, ושער אחד יהיה לכל אחד מהם לכבוד ולתפארת ולאות חזקתם וחלקם בעיר ה'. וגם היעוד הזה מבואר נגלה הוא שלא נתקיים בבית שני כי לא היו שם כל השבטים ולא נתחלקה הארץ אליהם ולא היו שערים לשבטים בירושלים.

היעוד הה' שביאר הנביא בכאן שמאותו חלק י"ג שיעשו בארץ תרומה לה' ייקחו ממנו באמצע הרצועה העוברת ממזרח למערב כ"ה אלף קנים אורך וכ"ה אלף קנים רוחב, שהוא רוחב כל חלק וחלק מהם, ובארץ המרובעת ההיא יהיה הר הבית והמקדש ומושב הכוהנים והלוויים ועיר ירושלים והמגרשים וחלק עובדי העיר, והנותר מהחלק והרצועה ההיא לצד מזרח ולצד מערב עד סוף תחום ארץ ישראל יהיה לנשיא שהוא מלך ישראל כמו שאמר: והנותר לנשיא מזה ומזה וגו', ועליו נאמר למעלה כי ייתן הנשיא מתנה לאחד מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחוזתם היא בנחלה, לפי שהייתה הארץ ההיא נחלת הנשיא בפרט ולכן יוכל לתת ממנה לבניו כרצונו, אבל התנה הכתוב באמרו לאיש מבניו, רוצה לומר שיוכל לעשות מתנתו לבניו הזכרים ולא לנקבות. ואומנם למה הוצרך לומר זה בנשיא כיון שכל איש ישראל שווים בדין הזה שתהיה נחלתו לבניו, הנה הוא לפי שלא יחשוב חושב שנתן הקדוש ברוך הוא מתנה הזאת מן הארץ לנשיא כדי שיתפרנס בה לפי כבוד נשיאותו, ויתחייב מזה שגם שיהיו בנים רבים לנשיא לא יירש נחלתו זאת כי אם בנו הגדול היושב על כסאו יורש נשיאותו, כיון שאותה מתנה הייתה מיוחדת לכבוד הנשיאות, וכן הוא העניין אצל מלכי אדום וישמעאל כולם עד היום שכל ארצות מלכותם יורש הבן הבכור המולך אחריו, אומנם שאר אחיו ייקחו מהמטלטלין אשר נשאר מאביהם אבל לא מנחלת הארצות, שאם לא היה כן תשבר ותתחלק

המלכות לחלקים דקים פתות אותם פתים ויתרבו המלכים עד אין תכלית, לכן ביאר כאן הנביא במאמר ה' שלא יהיה עניין המלך המשיח נשיא ישראל באותו אופן, רוצה לומר שכל נחלתו יירש הבן הבכור המולך אחריו ושלא יוכל הנשיא לתת ממנה לאחד משאר בניו, לא יהיה כן, אבל כי ייתן הנשיא מתנה לאיש מבניו, איש זכר ולא נקבה, נחלתו היא רוצה לומר מתנתו קיימת כיון שנחלתו היא ולבניו תהיה, כלומר כולם עתידים ליורשה כי אחוזתם היא בנחלה, אבל אם ייתן הנשיא מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו לא תהיה אותה מתנה קיימת כי אם עד שנת הדרור שהוא היובל ואז תשוב הנחלה לנשיא, כי הנה נחלתו לבניו תהיה לא לאיש זר. ואומנם הסבה בזה היא לפי שהנשיא לא היה יורש בתוך שבטו כלום כשאר אנשי שבטו, ואותה נחלה שנתן לו ה' מחלק תרומת השבטים היה מפני מה שטרח עצמו בכבוש הארץ ובחלוקה, והיה זה לו נחלתו להורישה לבניו כמו שכל איש מישראל היה מוריש ג"כ נחלתו לבניו.

ואומנם לענין הנשיאות היה למלך התרומה שהיו לו כל עם ישראל מהחטים והשעורים והשמן והצאן שהיה דבר גדול מדי שנה בשנה כמו שנזכר למעלה, ומה שהיה מוציא ממנה לעולה ולמנחה ולשלמים היה מעט והנשאר היה לו להתפרנס כפי כבודו עם שאר משפטי המלוכה, אבל הנחלה אשר נתן הקדוש ברוך הוא למלך המשיח מפאת עצמו חלף עבודתו בקבוץ הגלויות וכבוש הארץ היה מהראוי שיירשוה בניו כולם.

וגם היעוד הזה מבואר הוא שלא נתקיים בבית שני, כי עם היות שהיה שם נשיא מבית דוד בקרב הסנהדרין לא היה לו חלק ונחלה בארץ לקוחה מתרומת השבטים. וגם הדברים האלה כולם אין להם ענין בציור הרוחני אשר לקחו להם בני אדום לנוס שמה מאמתת נבואת דבריהם. וחמשת היעודים האלה ג"כ צעקו חוצה שהם כפשוטם, ושאמתתם הוא הנראה בהם, ושלא נתקיימו בזמן בית שני אבל הם עתידים להתקיים לעתיד לבוא ורובם נוספים על עיקרי נבואות ישעיהו.

הרי לך עשר נבואות מדברי יחזקאל הנביא שכולם עדות ברורה על גאולתנו העתידה. ולא אחת מהם שכפי הסברא הישרה והשכל הבריא נקי התאוות וההרגלים נוכל לפרשה לא כדרך הנוצרים על הגאולה הרוחנית כפי יעודיהן ותנאיהן ולא ג"כ שנתקיימה בזמן בית שני כדברי הסכלים הדוברים על ה' תועה. ואין ספק שיחזקאל זכר כל מה שזכר בביאור גדול ומאמרים מפורשים, עם היות שלא היה לו לשון למודים ויופי המליצה כמו שהיה לישעיהו וגם לירמיהו, וכבר ביארתי בהם מה שיסכימו עם נבואות ישעיהו, ומה שמוסיף הוא עליהן, כי ביאר זה מה שלא ביאר זה עם היות שכולם נתנו מרועה אחד.

והעיקרים אשר הוסיף בהם הנביא הזה הרחבת ביאור ושלמותו יותר מכל שאר הנביאים הם חמשה:

הא' נקמת האומות, כמו שבא בנבואה השלישית ובנבואה השמינית מגוג ומגוג, שביאר האומות אשר תהיה בהם הנקמה, מה שלא עשה נביא אחר באותו ביאור כמוהו.

הב' מתשועת ישראל וקבוץ גלויותיהם, וכמו שאמר: בסוף הנבואה השמינית שביארתי ולא אותיר עוד מהם שם, שאפילו אחד מבני ישראל לא יישאר בארצות הגויים, וגם זה בשלילה מוחלטת לא אמרו נביא אחר.

הג' שישובו עשרת השבטים ויהודה ובנימין גם כן בגאולה העתידה, כמו שיבאר בנבואה האחרונה בזכרו את השבטים כולם אחד אחד בשמו איש לא נעדר, וגם הפרטיות המופלג הזו לא עשאו נביא אחר.

הד' שימלוך מלך מבית דוד על כל השבטים יחד, כמו שאמר: ולא יהיו עוד לשני גויים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד וגו', ואמר ועבדי דוד מלך עליהם רועה אחד יהיה לכולם.

הה' פנת תחיית המתים שביאר בפר' ששית הנה אני פותח את קברותיכם עמי וגו' ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם.

הרי לך מבואר נגלה שבחמשת העיקרים האלה שהם הא' והג' והד' והי' והי"ד, מעיקרי נבואות ישעיהו, הרבה יחזקאל הנביא הביאור וההתוודעות יותר מזולתו מהנביאים כולם, ומלבד אלה עוד ניבא על נקמת אדום שהוא העיקר הב', ושתשוב הנבואה והשכינה בישראל שהוא העיקר הח', ושלא ישובו עוד לגלות וימול ה' את לבם שהוא העיקר הי"א, ושיקבלו האומות אמונת ה' יתברך שהוא העיקר הי"ב, אבל ניבא בהם באותו אופן שניבאו שאר הנביאים. ואומנם בהתרחבות ירושלים ובית המקדש הבניין המקודש העתיד, ובתרומת הנשיא, ובחנכת המזבח בימי המילואים, ובחלוקת הארץ לחלקים שווים, ובנחלת הגרים, ובנחלת הנשיא, והיות לכל שבט ושבת חלק בירושלים ושעריה, הם דברים מחודשים בנבואותיו שלא זכר אותם כן אחד משאר הנביאים. ולפי שהוא חזק לבות בני ישראל בנבואותיו נקרא מלידה מבטן יחזקאל, רוצה לומר מספר חוזק האל וגבורתו בגאולה העתידה.

מבשר טוב השישי [הושע בן בארי הנביא]

הוא הנביא **הושע בן בארי** בנבואה הראשונה מספרו. ראשיתה תחילת דבר ה' בהושע וגו', עד שמעו דבר ה' בית ישראל.

וקודם שאפרש הנבואה הזאת ראיתי להעיר בענייניה ספקות:

הראשון מה עניין אמרו וילדי זנונים, כי אם היו אלה הנזכרים בפרשה כמו שפירשו **המפרשים** שבעבור שהייתה אמם זונה היו הם בספק ממזרות, הוא דבור מותר ובזולת מקומו, כי הציווי

היה ראוי שיהיה לבד קח לך אשת זנונים כי זנה תזנה וגו' ואחר זה יאמר ותהר ותלד לו, כי הצוואה לא הייתה כי אם על לקוחי האשה וממנו נמשכו הבנים, גם כי אחרי שלקח הנביא אותה אשה הנה הבנים אשר הולידה ממנו לא היו כבר בני זנונים, כי אף על פי שהיא הייתה זונה קודם שלקחה אם אחרי נישואיו לא זנתה תחתיו כשרים היו הבנים ולא בני זנונים. **והספק השני** מסדר הכתובים וצרכם, שאמר ראשונה והשבתי ממלכות בית ישראל וחזר לומר עוד והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל, והוא עצמו מה שאמר והשבתי ממלכות בית ישראל, וגם אמר שלישית על הבת קרא שמה לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל, ואם כבר יעד על השברתו בשם הבן יזרעאל ועל שבר מלכותו לא היה צורך לשם הבת לא רוחמה לזה העניין עצמו.

והג' מה עניין שם יזרעאל הנזכר בדברי הנביא הזה פעמים, כי הנה אמרו ראשונה ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא מפורש ענינו, שהוא שיפקוד הדמים אשר שפך יהוא ביזרעאל מבית אחאב על ביתו במות זכריה שהיה מבניו והפסד מלכות יהוא מישראל, אבל אמרו ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל אין עניין לו, כי הוא נאמר על חורבן שומרון ע"י מלך אשור שהיה בימי פקח בן רמליהו ובימי הושע בן אלה שלא היו כבר מבית יהוא ומה להם בעמק יזרעאל, ועוד אמרו אחר כך כי גדול יום יזרעאל שהוא רמז ליום קבוץ הגלויות, למה קראו יזרעאל ויהיה שם הגאולה כשם החורבן עצמו, גם אמר אחרי כן והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והם יענו את יזרעאל, וזה אי אפשר לפרשו לא על יום החורבן ולא על יום התשועה כי אם על ישראל.

והספק הד' אמרו ותגמול את לא רוחמה, ומה ראתה הנבואה לפרש שגמלה את לא רוחמה והיה די באמרו ותהר עוד ותלד בן, הלא תראה שבראשונה לידת יזרעאל וכאשר בא לזכור לידת לא רוחמה לא אמר ותגמל את יזרעאל אבל אמר בלבד ותהר עוד ותלד בת, כי היה זה בלבד הצריך לעניין הספור והנבואה, לא שיזכור כאשר גמלתו.

והספק הה' הוא מה שאמרו בספר דבי רב על והיה מספר בני ישראל כחול הים, אמרו שם דבי רב אומר יש פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה עניין זה לזה, וכן התעוררו עליו בפסחים, ומה שהשיבו עליו דרך דרש הוא, וכזה עצמו יש להקשות במה שאמר אמרו לאחיכם עמי שהוא נחמה, וסמך לו ריבו באמכם ריבו בזיכרון פשעיהם ואורך הגלות הנגזר עליה.

והספק השישי הוא באמרו וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט וגו' וארשתיך לי באמונה, ולמה אמר שלשה פעמים וארשתיך והיה די באחד כולל לכולם, **והמפרשים** אמרו שהם כנגד שלש גלויות שגלו ישראל במצרים ובבבל ובגלות אשר אנחנו היום, אבל וארשתיך הוא תמיד לשון עתיד ולכן אין ראוי שיפורש על גלות מצרים שכבר עבר וגם לא על גלות בבל לפי שבגאולה העתידה היו הדברים כולם.

והספק השביעי בפרשת ויאמר ה' אלי עוד לך אהב אשה אהובת רע, שבאה בתוך הנחמות, ומי ייתן ידעתי ענינה אם היא מעניין תוכחה או מעניין נחמה, ומה צורך באהבת האשה

המגורשת אחרי שכבר זכר למעלה לקוחת אשת זנונים והעניין כולו אחד. ועוד כי מה צורך היה במה שהודיע ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחמר שעורים ולתך שעורים ולא זכר בזה הנמשל כלל ולא ידענו ענינו, והנה כשלקח אשת זנונים לא זכר דבר מזה. גם אמרו אחר זה כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר הוא ספור ענין הגלות ואינו מכלל הנחמות, ולמה לא אמר ללא אלוהי אמת או ללא תורה, וזכר המלך והשר שאין ענין הנבואה בהם. גם זכרו בכלל הדברים ההם מצבה ותרפים הוא זר מאד, כי בהיותם מזולת מצבה ותרפים היה מספר שבחם לא גלותם.

ועתה שמע פירוש הנבואה הזאת על פשוטה. הנה הנבואה הזאת חז"ל פירשוה על פי פשוטה, שציוה ה' את הנביא שייקח אשת זנונים כמו שיזכור, ושהוא עשה כל זה בפועל ובמציאות. אומנם **הרב המורה** בנבואה הזאת וכדומות אליה פירש שהכול היה במראה הנבואה, שנראה לו כאלו ציוהו ה' כן וכאלו עשה הדבר כמו שספר, וכן תרגמו **יונתן** על דרך משל, ואין לנו להכריע בכאן מהדעות האלו הזה או זה יכשר, ונמשיל הדברים כפי פשוטם ובפירוש ספר הושע נבארהו בעזרת האל. ונאמר שהאל יתעלה ציוה לנביא בנבואה הזאת על שתיים נשים זונות, האחת היא שזכר עליה בתחילת הנבואה קח לך אשת זנונים, והשנית היא מה שנאמר אחרי כן ויאמר ה' אלי עוד לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת, ואין ענין שתי הנבואות האלה אחד, לא כדרך המשל ולא כפי הנמשל, כי הראשונה ציוה לנביא שיקחנה לו לאשה בלקוחין כמו שאמר קח לך אשת זנונים, והשנית לא ציוה שישאנה ויקחנה לאשה אלא שיאהבה, וכן בענין הנמשל, הראשונה הייתה רומזת לחורבן ישראל וענשם על חטאתם בהיותם על אדמתם, והשנית רומזת על שמירת הקדוש ברוך הוא את עמו בגלות והתרחקם מדרכי העבודה זרה שהיו להם ראשונה וכמו שיתבאר.

והנה הציווי הראשון היה בתחילת דבר ה' בהושע, רוצה לומר כשהתחיל להינבא שמיד אמר לו יתעלה הושע אדם בלא אשה שרוי בלא כבוד ולכן קח לך אשה, אבל אותה אשה תהיה אשת זנונים רוצה לומר שזנתה עם אנשים אחרים בלא קדושין ובלא כתובה ושהיו לה מהאנשים ההם ילדי זנונים, כי זהו המורה על זנותה שלא תוכל להכחישו, וכמו שאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים, כי ההריון והלידה עדים נאמנים על הזנות, והיה זה רמז אל ישראל שלקחם ה' יתעלה לו לעם עם היות שקודם לכן בהיותם במצרים היו עובדים אלוהים אחרים כמו שמפורש ביחזקאל, והעיד עם זה אל זנות ישראל ויהודה בהיותם על אדמתם כמו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה', והותר בזה הספק הראשון.

וזכר שעשה הנביא כאשר ציוהו ה' ולקח לו את גמר בת דבלים מפני שתוף השם, כי גומר הוא מגזרת כליון וגמר, שתגמר ותכלה מלכות ישראל. ולפי שהבנים אשר נולדו לנביא ממנה יהיו רמז למה שיהיה בישראל ויהודה, וכמו שאמר: ישעיה הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה'

לאותות ולמופתים בישראל, לכן זכר שילדה לו בן ושקראה שמו יזרעאל להגיד שעוד מעט יפקוד ה' את דמי יזרעאל על בית יהוא, ואין הכוונה שיפקוד ה' על בית יהוא דמי אחאב וביתו, כי הנה הנביא אמר ליהוא בדבר ה' בעת שמשחו כה אמר ה' אלוהי ישראל משחתיך למלך על עם ה' אל ישראל והכית את בית אחאב אדוניך ונקמת דמי עבדי הנביאים וגו' ומה החטא שחטא יהוא אם כן בדבר הזה, כל שכן שאחרי שעשה הוא כל הנקמה ההיא נאמר ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. אבל פירוש הכתוב הוא באמת שמפני שבעמק יזרעאל נפקדו חטאת אחאב על ביתו ויצא זרוע ה' להנקם בו, לכן נקרא כל נקמה ומשפט אלוהי יזרעאל לפי שהוא זרוע האל שיטה על עובדי ע"ז להחרים. ובעבור שיהוא גם הוא עשה הרע בעיני ה' ככל חטאת ירבעם לכן אמר כאן ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, רוצה לומר שיפקוד על בית יהוא כאותה פקידה שפקד את דמי אחאב ביזרעאל, וביאר מה היא הפקידה אשר יפקוד על בית יהוא באמרו והשבתי ממלכות בית ישראל, רוצה לומר שתשבות מבית יהוא מלכות בית ישראל שלא יהיה מהם עוד מלך על בית ישראל שהוא מלכות עשרת השבטים, הנה אם כן לא אמר והשבתי ממלכות בית ישראל על חורבן שומרון כי אם על חורבן בית יהוא בלבד שישבית ממנו ממלכות בית ישראל.

וספר עוד שירמוז לידת יזרעאל על חורבן ישראל כולו אם מלכות בית ישראל ואם מלכות בית יהודה שכולם נכללו בשם ישראל, לפי שאחרי מות מלכי בית יהוא התחילו הגלויות זה אחר זה, ראשונה בראובן וגד וחצי שבט המנשה אשר בעבר הירדן, ואחרי כן גלות זבולון ונפתלי, ואחר כן גלות שומרון, ואחרי כן גלויות בני יהודה, ועל כל הגלויות שנמשכו אחרי כן אמר והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל, רוצה לומר שבזמן ההוא שיבוא אחרי שתשבות המלכות מבית יהוא ישבר ה' יתברך חוזק ישראל ויהודה בכל גלויותיהם, ואמר שיהיה זה בעמק יזרעאל רוצה לומר כי באותה מדה שנפקדו חטאת אחאב ביזרעאל על העבודה זרה שעשה ושגם כן נפקדו באותה מדה חטאת יהוא כן יפקד עוון בית ישראל ובית יהודה מפני עוון העבודה זרה שהיה גם כן בידיהם, כי יזרעאל זרוע ה' פלס ומאזני משפט בידו להעניש כולם על חטאתם באופן שווה בהיות חטאותיהם שווים, הרי לך בזה רמז יזרעאל הכולל לבית יהוא ולישראל ויהודה והותרו השאלות ב' וג'.

ואפשר לפרש יזרעאל מלשון זריעה, שיזרע האל נקמו על אויביו, לכן בקראו כן הנביא יזרעאל היה לאות שיזרע האל נקמתו על בית יהוא בשיסיר וישבית מלכות בית ישראל ממנו, ושגם כן יזרע האל זרועו נקמתו על ישראל אם בעשרת השבטים ואם ביהודה ובנימין אחריהם. ואחרי שעשה הרמז בחורבן ראשון עשה רמז אחר לעניין בית שני, ועליו אמר ותהר עוד ותלד בת, כי הנה יחס הבת למלכות ישראל לחולשתה, ולפי שהיא הייתה כפי הדין והאמת נכבשת למלכי יהודה וכן תהיה לעתיד לבוא. וציווהו האל שיקראה לא רוחמה, לרמוז שבפקידת בית

שני לא ישובו עשרת השבטים כמו שישבו יהודה ובנימין, והוא אמרו כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל והרחמים הם בשובם אל אדמתם, ומלת כי נשא אשא להם אפשר לפרשו מלשון כאשר, כמו כי תבואו אל הארץ, יאמר לא אוסיף עוד ארחם את ישראל כאשר נשא אשא אותם בגלות ואת בית יהודה ארחם, כלומר מלכות יהודה שבנימין נכלל עמו ארחם אותם וזה כשיצאו מגלות בבל וישבו על אדמתם בבית שני. ולפי שעלו שמה ברישיון כורש מלך פרס שהעיר ה' את רוחו לשלחם לכן אמר ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה וגו'. **וינתן** תרגם כי נשא אשא להם מעניין סליחה, ברם אם יתבונן משבק אשבוק להון. וכדי שלא יהיה העיקר חסר מן הספר ראוי לפרש מלת כי מלשון אלא, שהוא אחד משמושיו, כאלו יאמר לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל אלא כשנשא אשא להם רוצה לומר כשאסלח להם על עונותיהם באחרית הימים. והיותר נכון בעיני שנשא אשא להם הוא מעניין שבועה, על דרך גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגויים ולזרות אותם בארצות, יאמר שיגלה אותם ושלא ירחם עליהם להשיבם בפקידת בבל, ושנשא יישא וישבע להם על זה, ואומנם את בית יהודה ארחם כלומר שאושיבם על אדמתם בפקידת בית שני.

ולפי שהיה הגלות והעדר הרחמים לבית ישראל גמול מעשיהם הרעים לכן אמר על לא רוחמה בלבד ותגמול את לא רוחמה, שהוא נתינת טעם למה נתחייבו בית ישראל גלות ושלא לרחם עליהם, ואמר שלא היה זה לאכזריות ה' יתעלה כי אם לתת את בית ישראל אשר הוא לא רוחמה תגמולה כפי מעשיה, וכבר ידעת שבשיתופי הדברים באו בנבואות רמזים גדולים. ואחרי שאמר בקצור ורמיזות גלות השבטים וחורבן ירושלים הראשון ופקידת בבל לבני יהודה ולא לבית ישראל, הודיע עוד חורבן בית שני ברמז הבן השלישי אשר נולד לנביא, וציוהו ה' לקרא שמו לא עמי, להודיע שבני יהודה אשר בבית שני לא יהיו עמו במעשיהם והוא יתעלה לא יהיה להם רוצה לומר שומר ומשגיח כי תסתלק שכינתו מביניהם, וכבר קרא ישעיהו בתחילת ספרו כשחזה על יהודה וירושלים את בני יהודה בפרט עמי, כמו שאמר: על מלכות ישראל 'ישראל לא ידע', ועל מלכות יהודה אמר 'עמי לא התבונן', ולכן אמר כאן על בני יהודה כי אתם לא עמי, ואנכי לא אהיה לכם רומז אל חורבן בית שני והותרה השאלה הרביעית.

ואומנם מה שאמר סמוך לזה והיה מספר בני ישראל, הוא לפי שהנביא היה עתיד להוכיח את ישראל, והתחיל תוכחתו מהגדת העתידות ביעדו אותם גלות מלכות ישראל ומלכות יהודה על חטאותיהם, ופקידת בני יהודה מבבל וגלותם אחרי כן בעבור עונותיהם, ושעוד באחרית הימים ישובו אל אלוהיהם ויתקבצו על אדמתם אחרי הגלות הארוך, והוציא מכל זה שידעו כי רע ומר עזבם את ה' אלוהיהם כיון שנמשך להם ממנו רעה הרבה ושיותר טוב להם שישבו מדרכיהם הרעים כדי שלא יבאו לגלות ולא יצטרכו לגאולה העתידה, וזה סמיכות הפרשיות, שאחרי שהודיעם הגלויות העתידות לבא זכר מיד אחריהן הגאולה העתידה שהיא תכלית הגלויות כולם. והנה אמרו והיה מספר בני ישראל ואמרו אשר לא ימד ולא יספר יראה שהם

מאמרים סותרים, כי המספר הוא הספור ומה שאינו ספור לא ייפול תחת המספר, אבל פירוש הכתוב כן הוא שיהיה מספר בני ישראל כמספר חול הים, שהנה יש לחול עם כל ריבוי מספר כיון שאינו בלתי בעל תכלית אבל הוא מספר רחוק להימצא ולהיספר מפני ריבוי, ולזה אמר והיה מספר בני ישראל כחול הים שהוא בעצמו יש לו מספר מוגבל אבל מפני ריבוי החול לא ימד ולא יספר, כן יהיו בני ישראל שהיא האומה כולה מתרבים בכמותם כל כך שיהיו כמו החול בעניין המספר שהם בעצמם יהיה להם מספר אבל לריבויים לא ימדו ולא יספרו. והנה המשלים בחול הים לפי שהחול מסבת לחות הים אשר עליו יתדבקו ויתאחדו חלקיו כאלו החלקים הקטנים והדבקים ההם הם כולם גוף אחד מדובק, כן האומה בית יהודה ובית ישראל בזמן ההוא בסבת התורה והאמונה שתהיה ביניהם שנמשלה למים יתאחדו ויהיו רבים מאד מצד ואחדות מצד.

ואחר שיעד זה על כמותם וריבויים יעד עוד על איכותם, באמרו והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם וגו', רוצה לומר שבזמן רשעתם יאמר להם ה' יתברך לא עמי אתם, לעתיד בזמן גאולתם יקראו ויהיו לפני בני אל חי, וביאר מתי יהיה זה באמרו ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו, שהם שתי המלכויות שהיו עד הנה חלוקים, בזמן ההוא יקבצו מהם מארצות גליותיהם אשר נתפזרו שם וישימו עליהם ראש אחד שוטר ומושל, וכאשר ישמעו בשאר הארצות אשר שם בני ישראל פזורים כי נקבצו על אדמת הקדש מהם וששמו להם ראש יעלו כולם מארץ גלותם להדבק בהם. ואומנם מתי יהיה זה בארו באמרו כי גדול יום יזרעאל, רוצה לומר היום והעת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל שהוא רמז לגלותם מאדמתם גדול הוא וזמן ארוך מאד יהיה גלותם, כי על אורך הגלות אמר כי גדול יום יזרעאל.

והנכון אצלי בפירוש הכתוב הזה שרמז בו הנביא לחורבן האומות אשר יהיה במלחמה העצומה אשר יעשו על אדמת הקדש בזמן הגאולה כמו שביארתי בנבואות שאר הנביאים, וקראו יום יזרעאל כי הוא יום הנקמה וזרוע ה' שאז יהיה נאדרי בכוח וזרע משפטו, ונקמתו על אויביו תגלה בזה שכאשר יתקבצו בני אדום וישמעאל אלו על אלו למלחמה יתקבצו גם כן בני יהודה ובני ישראל יחד ושמו להם ראש אחד שהוא משיח בן יוסף שימות באותה מלחמה, ועלו מן הארץ אשר הם בה להלחם באויבים באותה מלחמה, ומפני גודל הנקמה אשר תהיה באומות שמה אמר כי גדול יום יזרעאל, דמיון פקידת דמי אחאב ופקידת בית יהוא ופקידת חטאת בית ישראל ובית יהודה שכולם קרא בזה השם כמו שפירשתי. ולפי שבימים הקדמונים כשבת ישראל על אדמתו הייתה שטנה ואיבה עצומה בין בני ישראל ובני יהודה והיו מגנים ומחרפים אלו לאלו לכן אמר שאז לא יהיה כן, וזהו אמרו לאחיכם עמי, כי הוא מאמר מכוון כנגד בני ישראל שיאמרו לאחיהם בני יהודה שהם עם ה' כי לא יקרא להם עוד לא עמי, וכנגד בני יהודה אמר ולאחותיכם רוחמה, כלומר שיאמרו בני יהודה כנגד בית ישראל שהאל יתעלה רחם עליהם ולא רחקם מעל גבולו, כי מפני שהמשיל מלכות ישראל בבית הנביא שקראה לא

רוחמה והמשיל מלכות יהודה בבן הנביא שקרא לא עמי לכן באו הדברים על סגנון אותו המשל. **וינתן** תרגם נביאיא אמרו לאחיכון עמי תובו לאורייתי ועל כנשתכון ארחם. ואחרי שהקדים הנביא כל יעודי העתידות האלה, ועשה משל מהאומות לאשת זנונים ומבית ישראל ללא רוחמה ובני יהודה ללא עמי, התחיל תוכחתו כנגד האומה שהוא היה התכלית המכוון בכל מה שהקדים אליו באמרו ריבו באמכם ריבו, והותר עם מה שפירשתי מקשור הפרשיות הספק הה' אשר העירותי.

והכוונה בתוכחה היא כאלו אמר כנגד הבת והבנים שזכר אין לכם להתרעם ממני על גלותכם וצרותיכם כיון שבאו על עונות האומה בכללה, אבל ריבו באמכם ריבו שהיא רמז משל לאומה בכללה כי היא הייתה סבת כל רעתה, ועם היות שאין בכלל אלא מה שבפרט ולא היה באומה כי אם בית ישראל ובית יהודה אשר המשיל בבנים הנה זכר עניין האם זולת הבנים כפי דרך המשל ויופיו, והעניין כולו שיוכיחו אלו לאלו. אומנם אמרו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה נראה לפרש מלת כי מלשון דילמא, שהוא מארבעה שימושי כמו שזכרו חז"ל, ויאמר כמתמיה וכי שמא היא לא אשתי ואנכי לא אישה, באמת אינו כן כי היא מקודשת לי ואשתי לכל דבר היא, וכיון שזה כן תסר זנוניה מפניה רוצה לומר קישוט הפנים במיני צבעונים שעשתה כדרכי הזנות, ונאפויה מבין שדיה והם הבשמים והריחות שמימים שמה, ויחזקאל אמר שמה מעכו שדיהן כי זה לא יאות לאשה הנשואה בעולת בעל כי אם לזנות, והיה זה כולו משל נאות בעניין האומה שהיא כאשה מתקדשת להקב"ה מיוחדת להנהגתו והוא אישה ומנהיג ומשגיח עליה בפרט ובייחוד מבין שאר האומות ואין עמו אל נכר בהנהגתה, ולכן היה מהגנות והרשע והפשע הגדול שבדרכי עבודתה ומעשיה תפנה אל אלוהים אחרים שהוא הזנות, ואמר פן אפשיטנה ערומה והצגתיה כיום הולדה להגיד שהטובות וההצלחות אשר באו לישראל היו כולם אלוהיות לא טבעיות ולא מקריות, כי הוא יתעלה מצא אותם בארץ מצרים ובמדבר בלי מעלה ובלי שלמות והשפיע עליהם טובות הרבה והורישם את ארצו ונחלתו, וכיון שזנו מאחריו היה משורת הדין שיסיר ממנה כל המתנות הטובות שנתן לה, ולכן המשיך הדברים באותו משל שזכר מהאשה בארו שיפשטנה ערומה וייקח ממנה הלבושים והתכשיטין שנתן לה, וזהו גם כן והצגתיה כיום הולדה שהוא כפל העניין במלות שונות.

ולפי שהיה זה דבור המשלי ביאר באמרו ושמתיה כמדבר, ואין פירושו אצלי לדמות אותה למדבר אבל שישים אותה כאותה שהייתה כשהלכה במדבר השמם נחש שרף ועקרבו וצימאון בשנאת המצרים אשר יצאו משם, ומבלי ירושת הארץ ומבלי מזונות שזה היה תכלית השימון וההפסד אם לא רחמי שמים והשפעתו, וכמו שאמר בשירת האזינו ימצאו בארץ מדבר ובתוהו ילל ישימון יסובבנהו יבוננהו וגו', ועל זה באמת נאמר כאן ושמתיה כמדבר ושתייה כארץ צייה, כלומר כמו שהייתה במדבר ובאותה ארץ צייה וצלמות שאפילו המים אשר נתן הטבע חנם בכל מקום לא היו להם שמה כי אם על דרך נס, וזהו והמתיה בצמא.

האומנם שם כשהיו במדבר ניצולו מרעתו בסבת ההשגחה האלוהית אשר רחמה עליהם אבל עתה לא יהיה כן כי את בניה לא ארחם, ורמז ג"כ בזה שלא יהיו כדור המדבר שתמו בו יוצאי מצרים ובניהם ירשו את הארץ אבל אלה אשר ילכו בגלות האחרון הזה בסבת ארכו שם ייתמו ושם ימותו וגם בניהם ובני בניהם דורות הרבה.

והנה קרא אותם בני זונים, לא שנולדו בני הנביא בזנות כפי ענין המשל, כי אם שהיו בני זונים אחרי אלוהיהם, או שעם היות שבעת לדתם נולדו בכשרות הנה אחרי כן זנתה אמם באופן שהובישה הורתם, והוא רמז לאבות הקדושים שישראל בחטאותיהם הובישו פניהם, ואמר כי אמרה אלכה אחרי מאהבי, על המזלות והכוכבים שהיו עובדים והיו מאמינים שהם היו משפיעים עליהם הטובות והתבואות, וכמו שאמרו הנשים הארורות ומן אז חדלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו, והוא אמרו נותני לחמי ומימי וגו', וכדי שתכיר ותדע שטובותיה אינם מהם לכן הנני שך את דרכך בסירים, רוצה לומר שלא יעבור שפע הכוכבים והשרים שהיו עובדים אותם עליהם, וכאלו נסתמו ונסגרו המערכות בסירים שהם הקוצים והוא דבור המשלי, ע"ד גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה, ואז תרדוף האשה הזונה הזאת את מאהביה ולא תשיג אותם, כלומר שתתפלל לאותם האלוהות והכוכבים ושרי מעלה שהיו עובדים ולא יעילו לה כלל כמו האשה שרודפת אחרי מאהביה ואינה משגת ומוצאה אותם, ואז תכיר בחסרונה וברוע דרכיה ותאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון שהוא משל להקב"ה שהוציאם מגלות מצרים ונתן להם את התורה, כי טוב לי אז מעתה רוצה לומר כי בזמן שהייתי עמו דבקה בעבודתו היה לי טוב והצלחה מעתה. **והרד"ק** פי' אלכה אחרי מאהבי על אשור ומצרים שהיה לישראל ברית עימהם וחושבים שיהיו מצילים אותם מאויביהם והיו נותנים להם שוחד וחושבים שבהיותם בבריתם יהיו לה חומה ויעבדו אדמתם וילכו מארץ אל ארץ בשלום וכאלו הם יהיו מספקים צרכם ונותנים לחמם ומימיהם וגו', ופירש הנני שך את דרכך בסירים שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני חרב האויב ולא יעילוה אשור ומצרים מאהביה, ושעליהם אמר ורדפה את מאהביה וגו'.

ואומנם אמרו והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה את הדגן וגו', ואמרו אחריו לכן אשוב ולקחתי דגני וגו' יראה זר, כי הנה אחרי שכבר אמר ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה כבר הודתה שמאתו יתברך היו הטובות וברכת התבואות ואיך יאמר א"כ אחריו והיא לא ידעה. גם יקשה איך אחרי אותה תשובה שאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון גדל עונשה שאמר לכן אשוב ולקחתי דגני וגו'. ולכן נראה לי לפרש הפסוקים האלה באחד משני אופנים:

הראשון שהיא בתשובתה זאת לא נתחרטה מלכת אחרי הבעלים והאלוהים הזרים ולא אמרה לשוב מהם ולעזבם, אבל מפני שבזמן פשעיה עזבה את ה' ועבדה את הבעלים בלבד היה דרך תשובתה זאת לשוב אל ה' יתברך ולעבדו בשיתוף עם הבעלים, כי היה דעתה

שמפני שעזבה את ה' קראוה הרעות האלה, ושהיה ראוי לעבוד אותו בדרך סבה ראשונה, ואת הבעלים ג"כ בדרך אמצעיים, ולכן אמרה כי טוב לי אז מעתה, שעשתה החלוק בפחות ויתר, כי מי שיאמר טוב זה מזה יודה ששניהם טובים, אלא שהאחד הוא יותר טוב מחברו, וכן היה דעת האומה הפושעת שהאלוהים שהיו עובדים היו משפיעים עליה הטובות אבל לא הייתה השפעתם כל כך טובה כמו השפעת ה' יתברך, ושהיה יותר טוב לקבץ כולם האלוהים יתברך והבעלים כדי שכל אחד מהם ישפיע ובזה יתרבו ברוכותיה, ולזה אמרה אלכה ואשובה, כי מלת אלכה חוזרת למה שאמר למעלה אלכה אחרי מאהבי, כאלו אמרה אנכי עכ"פ אלכה אחרי מאהבי, אבל עם זה ג"כ אשובה אל אישי הראשון, כי טוב יהיה לי אז רוצה לומר כשאעבוד את כולם מעתה שעזבתי את ה' ועבדתי את הבעלים בלבד, ולכן אמר יתברך הנה הסכלה הזוללה הזאת גם עתה חשבה שטובותיה ג"כ היו מהם מפאת הבעלים וגם עתה בתשובתה החזיקה בסכולותה, וכיון שהיא לא ידעה ולא הודתה כי אנכי נתתי לה בכל הזמנים הראשונים והאחרונים את הדגן והתירוש והיצהר ושאנכי הרביתי לה הכסף והזהב שעשו מהם הבעלים והפסילים, לכן מפני זה אשוב ולקחתי דגני בעתו רוצה לומר שאשלח בהם מארה בעת הקציר ובעת הבציר, וכן בענין מרעה הצאן אמר והצלתי צמרי ופשתי כי במות הצאן והפסד התבואות לא יהיה להם צמר ופשתים לא לחם לאכול ולא בגד ללבוש לכסות את ערותה, ומלת והצלתי היא כמו והסירותי מלשון אשר הציל אלוהים מאבינו. זהו האופן הראשון מפירוש הפסוקים האלה, ובזה האופן פירשתי במרכבת המשנה אשר לי פרשת הנך שוכב עם אבותיך.

והאופן השני הוא שהנביא זכר באומה שני פשעים:

אחד שהיו עובדים אלוהים אחרים ועל זה אמר כי אמרה אלכה אחרי מאהבי וגו', **והשני** שכחשו בה' ויאמרו לא הוא והיו מיחסים טובותיהם והצלחותיהם בהחלט אל אלוהיהם שהיו עובדים ועל זה אמר נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי וגו'.

וזכר העונש אשר יקבלו על כל אחד ואחד מאלה, וכנגד אלכה אחרי מאהבי אמר לכן הנני שך את דרכך בסירים וגו' ורדפה את מאהביה וגו', וזכר שיגיע זה העונש אליה עד שתאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון וגו', ואחר שספר ענשם על הפשע הזה ספר העונש אשר יקבלו על הפשע השני, ועליו אמר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה וגו' לכן אשוב, רוצה לומר מפני שהיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה את הצלחותיה ויחסה אותם לאלוהות, ולא עבדה אותם בדרך אמצעיים כי חשבה שהם היו הנותנים לה טובותיה בהחלט, לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו וגו'.

ואמר עוד ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה, להגיד שההשגחה האלוהית הייתה מגינה בעד האומה לשמור אותה מן המזיקים הטבעיים והמקריים ומהרעות אשר יורו עליהם המערכות השמימיות, אומנם כשיבואו להסתר פנים ממנו יתברך יהיו מוכנים לקבל הרעות

וההזיקים ההם כולם, ועליו אמר באופן המשל ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה, שתהיה כאשה שתגלה ערותה בהיותה זיבת דם לעיני מאהביה שבהכרח תבוא לידי מיאוס בעיניהם ותיעזב מהם, כן יהיו הם כי יגלה נבלות מעשיהם ותהיה מוכנת לקבול הרעות כולן, ומלבד זה עוד תקבל העונשים האלוהיים ולא יועילו לה ההוראות השמימיות בהיותם טובות, ועל זה אמר ואיש לא יצילנה מידי והשבתי כל משושה, ולא יגין עליהם זכות השבתות ומועדי ה' והוא אמרו חגה חדשה ושבתה וכל מועדה. וזכר איך ישבית משושה ושמחתה גם בימי השבתות והמועדים באמרו והשימותי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי רוצה לומר שהיו להם מתנה מאלוהות כמו שאמר: למעלה נותני לחמי וגו', והתבונן שלמעלה אמר ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי וגו' שהוא אבוד התבואות גורן ויקב ומרעה הצאן, ועתה הגיד שג"כ יסיר מהם שאר הפירות וזהו והשימותי גפנה ותאנתה, כי מפני שיעד והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה ביאר שיהיה שביתת המשוש והשמחה בהפסד הפירות שבהם תהיה שמחת החגים והמועדים והשבתות, וזהו כולו רמז לקללת ארץ ישראל אחרי החורבן גם בתבואותיה ופירותיה שלא נשארה כימי קדם מפני שהיו מושפעות מהאל יתעלה למאכל עמו, אומנם אחרי החורבן לא היו כן אבל נשארו הפרדסים ליער לפי שהיו עתידים לאכול אותם חית השדה שהוא רמז אל האומות שמשלו בארץ ועל זה אמר ואכלתם חית השדה.

והודיע עוד שיהיה הגלות אשר ילכו בו ארוך ונמשך מאד, דומה ומתייחס לרוב השנים אשר עבדו את הבעלים בארץ ה', ועל זה אמר ופקדתי עליה את ימי הבעלים בימי השופטים וגם בימי מלכי ישראל כולם ובימי מלכי יהודה אותם שהרשיעו לחטוא, ועל הזמן ההוא נאמר ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם, אומנם בזמן בית שני הן אמת שלא הייתה בהם עבודת הבעלים אבל כעסו את ה' יתברך בהבליהם בברית הרומיים ואהבתם שממנו נמשך מה שנמשך עליהם מהרעות והחורבן, ועליו אמר הנביא כאן בדבריו כפי משלו, ותעד נזמה וחלייתה ותלך אחרי מאהביה ואותי שכחה נאום ה', ששמו ביטחונם זמן מה בכוחם וגבורתם וענדוהו עטרות להם, וזמן אחר שמו אהבתם עם הרומיים וקראום לעזרתם והם היו להם למוקש ושכחו את ה' שהיה מגינם האמיתי.

ואומנם אמרו אחרי זה לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר, הוא הגדת מה שיהיה באחרית הגלות, ונמשכו הדברים כולם בלשון המשל מהאשה אשר התחיל בו, והוא אמרו הנה אנכי מפתיה, והוא רמז שתצא האומה מארצות הגלות אם מרצונה ואם בסיבת גרושים שיעשו המלכים בהם שגם זה הוא מעניין הפיתוי, ואמר והולכתיה המדבר מסכים למה שאמר יחזקאל והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, ששם יתבררו ויתלבנו הצדיקים והרשעים כמו שפירשתי למעלה עליו, ועל זה אמר כאן הושע הנביא והולכתיה המדבר שהוא מדבר העמים, והעניין שיצאו מארצותם ויתהלכו מגוי אל גוי

ומממלכה אל עם אחר נעים ונדים בארץ. ולפי שיסבלו בטלטולם זה צרות רבות ורעות לכן אמר ודברתי על לבה, שינחמם וייתן להם לב אמיץ לסבול כל אותם התלאות, ו**יונתן** תרגם ואעבד לה נסין וגבורן כמא דעבדית לה במדברא. ואמר ונתתי לה את כרמיה משם, להגיד שמאותו טלטול שיעשו במדבר העמים משם יזכו לרשת את ארצם.

ולפי שאמר למעלה והשמותי גפנה ותאנתה אמר כאן ונתתי לה את כרמיה שיחזרו לברכותיהם כימי קדם, והעמק שהיה עכור ומושחת כמו שאמר: למעלה ושמתים ליער שהוא רמז לארץ בכללה שנתקללה מפני חורבנה וגלות עמה יהיה לפתח תקווה, ואמר בזה לשון פתח להגיד שמשם יכנסו לארץ ויהיה אחריתם טוב מראשיתם. **והראב"ע** פירש עמק עכור על עמק יזרעאל כי לפי שנקראו הנקמות כן אמר שישוב לפתח תקווה. **ורש"י** פירש עמק עכור על עומק הגלות שהיו שם עכורים ייתן להם שם פתח תקווה ותוחלת, לפי שמתוך הצרות שיסבלו שם ישובו אל ה'. ותהיה תשועתם וגאולתם כל כך גדולה שהאומה הזאת תשורר ותזמר לאלוהי ישראל ותיתן לו שבח והודאה רבה עליה, וזהו וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים, כי וענתה הוא מלשון שיר כמו ותען להם מרים, וימי נעוריה הם ימי התשועות שהיו לישראל מאויביהם בזמן דבורה ויתר השופטים ובזמן דוד ששרו לאל שירות ותשבחות ובפרט ביציאת מצרים על הים. וזכר שאחרי שובם מהגלות לא ישובו עוד לחטא כי ימול ה' את לבבם הערל, ועל זה אמר והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי וגו', רוצה לומר שבזמן ההוא תאמר האומה שהיא אשת השם מתקדשת אליו ושהוא אישה ומנהיגה לא שר ולא כוכב כי תהיה דבקה בו כדבקות האשה לאישה, וכל כך תהיה מתרחקת מעבודת הבעלים שאף לש"י לא תקרא בעלי כדי שלא ישמע שם הבעל על פיה, וזהו אמרו ולא תקראי לי עוד בעלי והסירותי את שמות הבעלים מפיה.

ומאשר אמר עוד ולא יזכרו עוד בשמם פירש **רב סעדיה גאון** שהיו היעודים שנים:

האחד בערך ישראל והסירותי את שמות הבעלים מפיה,

והשני בערך אומות העולם כולם שלא יעבדו עבודה זרה עוד וכמו שאמר: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד,

ועל זה אמר כאן ולא יזכרו עוד בשמם, ששמות הבעלים לא יזכרו עוד בשמם משום אדם בעולם. ויעדם שלא ילכו עוד בגלות אחר וחרב לא תעבור בארצם משום אומה ולשון, ועל זה אמר וכתתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגו' שהוא משל לאויביהם שלא ילחמו עוד בהם. וגם המה בני ישראל בינם לבין עצמם לא תהיה עוד קטטה ומלחמה ביניהם וזהו וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח, ואפשר לפרש וכתתי להם ברית עם חית השדה כפשוטו ושהוא ע"ד וגר זאב עם כבש כמו שפירשתי שם.

ואומנם אמרו וארשתיך לי הוא בהמשך המשל שהתחיל בו, כאלו ה' יתברך עזב את אשתו לפי שזנתה תחתיו ואחרי ששבה אליו וקראתו אישי והסירה שמות הבעלים מפיה יעשה לה הקדוש ברוך הוא אירוסין חדשים, והוא משל שתשוב שכינתו בתוכם, והשגחתו והנהגתו תדבק בהם, ואמר שלוש פעמים וארשתיך לרמוז אל שלשת הבתים שעברו:

האחד הוא המשכן אשר עשה משה במדבר להוראת שעה עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה שיבנו בית עולמים,

והשני בית המקדש אשר עשה שלמה,

והשלישי הבית אשר בנה זרובבל והורדוס,

ולפי שהמשכן שעשה משה לא הייתה דעתו שיתמיד לעולמים לכן אמר שלעתיד לבוא לא יהיה כן וזהו וארשתיך לי לעולם שיהיה הבית האחרון נצחי לעולמי עד, וכנגד הבית אשר בנה שלמה שלא היה בו צדק ומשפט וחסד ורחמים כמו שביאר עמוס אמר וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים רוצה לומר שהבית העתידי להיות יהיה בזמנו צדק ומשפט בארץ וגמילות חסדים ורחמים גדולים מבני אדם אלו לאלו. וכנגד בית שני אמר וארשתיך לי באמונה וידיעת האלוהים כמו שאמר: וידעת את ה', רוצה לומר שבבית שני רבו הצדוקים המינים והאפיקורסים ונתיסדה שם אמונת הגשמת האל מה שלא יהיה בבית העתידי כי ימצא שם שלמות האמונה וידיעת ה' הנכבד.

ולפי שאולי יאמר אומר שמא המערכה השמימית תחייב רעה וחורבן על ישראל, לכן אמר והיה ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ, רוצה לומר שבזמן ההוא תדבק בהם ההשגחה האלוהית והוא יתברך בכוחו הבלתי בעל תכלית ישדד המערכות וירכב שמים בעזרתם וידריכם לטובתם, והוא אמרו אענה את השמים והם יענו את הארץ רוצה לומר בגשמי ברכה ובהשפעות טובות, כי מפני שאמר למעלה בזמן הגלות והכעס ולקחתי דגני, זכר עתה שבזמן התשועה יהיה בהפך שהשמים יתנו טלם והארץ תיתן יבולה, ואומנם אמרו והם יענו את יזרעאל הוא להגיד שהדגן והתירוש והיצהר עד עתה בזמן החורבן והגלות לא היו עונים לאומות היושבות עליה, אומנם בזמן התשועה תהיה ברכת ה' בהם כדי שיענו את יזרעאל שהוא ישראל שזרעו האל בגלות, או שנענם בעונש יזרעאל וזרוע ה' עליו נגלתה, כי כמו שבפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגויים ונדונו בנקמת בית אחאב שנענש בדם יזרעאל, כן לענין הישועה קורא אותם יזרעאל לפי שהיו נזרעים בארצם ולפיכך אמר אחריו וזרעתיה לי בארץ, וכנגד מלכות ישראל אמר וריחמתי את לא רחמה שישבו על אדמתם, וכנגד בני יהודה אמר ואמרת ללא עמי אתה והוא יאמר אלוהי שיתדבקו באלוהיהם ויעבדוהו בלב שלם ונפש חפצה, ועם מה שפירשתי הותר הספק השישי.

ואומנם אמרו אחרי זה ויאמר ה' אלי עוד לך אהב אשה אהובת רע, כתבו **המפרשים** שאחרי שהשלים הנביא דברי הנחמה שב לדברי התוכחה כנגד בני דורו, כי כן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה, ואין כן דעתי, אבל שגם זאת הפרשה מכלל הנחמה, ועניינה שאחרי שיעד על גלותם ועל גאולתם שהם שתי קצוות הזמן שיעבור עליהם זכר מה שיהיה ביניהם רוצה לומר בהיותם בגלות מצד הקדוש ברוך הוא עימהם, אם יסלק השגחתו מהם בהחלט או איך יהיה ענינו עימהם בתוך גלותם, וגם כן מצדם אם יפנו אל אלוהים אחרים בגלות כמו שהיו עושים בהיותם בארץ, ולכן זכר הנביא שעשה לו הקדוש ברוך הוא על זה משל שני בשציוה אותו שיאהוב אשה, לא שייקח אותה לאשה כמו שזכר בראשונה אלא שיאהוב דרך חשק ואהבה לאשה שהיא אהובת רע ומנאפת, ואין פירוש אהובת רע שהיא אשת איש מקודשת אליו אלא שהיא כעניין הקדשה המנאפת עם כל אדם במחיר ויש לה רע שיקרא שמו עליה לאסוף חרפתה, וזהו אהובת רע ומנאפת כי זה המורה על גודל ניאופה היות לה רע ומנאפת בפרסום, והיה זה כולו משל לה' יתעלה שעם היות ישראל עובדי עבודה זרה שלא זזה עם כל זה אהבתו מהם אחר שהלכו בגלות, כי עם היות שגלו שכונה גלתה עימהם, וזהו אמרו כאהבת ה' את בני ישראל, רוצה לומר אף על פי שבהיותם בארץ היו פונים אל אלוהים אחרים ואוהבי אשישי ענבים כלומר נמשכים אחרי היין כמו שאמר ישעיהו הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם, ואמרו אשישי ענבים הוא כמו יין ענבים, הנה ביאר בזה שאף על פי שישראל בארץ פנו אל אלוהים אחרים והיו כשכורים בעבודתם אליהם, לא זז הקדוש ברוך הוא מלאהוב אותם גם אחרי היותם בגלות.

עוד ביאר ענינם בעצמם בגלותם והודיע שעם כל צרותיהם שרבו מספור לא שבו לכסלת אבותיהם ולחטאותיהם בע"ז אבל נפרדו ממנה, עם היות שהייתה השכינה האלוהית והנבואה מסתלקת מהם, ועל זה אמר ואכרה לי בחמשה עשר כסף וגו' ואומר אליה ימים רבים תשבי לי לא תזני וגו', האומנם מהו ענין בחמשה עשר כסף ומה רצה באמרו חומר שעורים ולתך שעורים הוא באמת דבר נעלם מאד. **וינותן** תרגם ואכרה לי בחמשה עשר ופרקתינון במימרי ביום חמשא עסר לירח ניסן. ועוד פירשו בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים, ושחומר שעורים ולתך שעורים הם גם כן ט"ו, כי החומר עשר איפות והלתך חצי חומר. **ורב סעדיה גאון** פירש שט"ו כסף וט"ו איפות שבחומר ובלתך הם כנגד משה ואהרן ומרים וי"ב נשיאים שיצאו ממצרים. **והרד"ק** פירש ט"ו כסף כפי המתרגם על הגאולה שהייתה בט"ו בניסן, ושחומר ולתך הוא מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם התורה, כי חומר הוא ל" סאים ולתך ט"ו הרי מ"ה יום, והם ט"ו ימים שנשאר מניסן ול" של אייר, ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות הוא לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כסוס כפרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה, ומשקבלו התורה נפקחו עיניהם ושרתה עליהם רוח חכמה ובינה. **ורש"י** כתב שמצא כתוב בשם רב האי ואכרה לי, קצבתי פדיונה לנגדי בדמים קלים,

האומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים שנה ומעלה ט"ו כסף, וחומר שעורים ערך הזכר מבן עשרים עד בן ששים נ' שקל כסף, והם דמי פדיון זרע חומר שעורים שגם הוא נ' שקל, ולתך שעורים דמי פדיון זרע לתך שעורים כ"ה שקלים, ערך מבן חדש ועד בן חמש ה' שקלים ומבן חמש עד בן כ' כ' שקלים הרי כ"ה. **ויונתן** תרגם כסף בפני עצמו שלא חברו עם ט"ו, ותרגם ויהבית כסף תקליא כפור לנפשיהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת שעורין. הנך רואה בעיניך חלוף דברי **המפרשים** בפסוק הזה ומה ששיג לכל אחד מהם מן החולשה והדוחק, ואין ספק שאין הכתוב כפשוטו ושהוא כולו בדרך רמז והמשל.

וגם אני לא אחשך פי מלפרשו בדרך המשל והרמז בדרכים שונים:

הדרך האחת הוא שאמר הנביא שישראל סבלו הגלות ותלאותיו עם בטחון נחמות שבאו ביעודי ט"ו נביאים שניבאו על גאולתם ותשועתם:

הראשון היה דוד המלך בספר תהלים באותם המזמורים אשר אזכיר ואפרש על זה,

והב' ישעיהו בנבואותיו אשר פירשתי,

והג' ירמיהו,

והד' יחזקאל,

והה' הושע,

והו' יואל,

והז' עמוס,

והח' עובדיה,

והט' מיכה,

והי' חבקוק,

והי"א צפניה,

והי"ב דניאל,

והי"ג חגי,

והי"ד זכריה,

והט"ו מלאכי,

כי חמשה עשר נביאים אלה כולם נבאו ויעדו על הגאולה העתידה כמו שפירשתי ואפרש בעזרת האל, ואליהם יישאו ישראל עיניהם בגלות, ולא זכרתי בכללם בלעם לפי שלא היה מבני ישראל אלא נביאי ישראל וחסידי. ומפני שליעודיהם ונבואותיהם נכספה וגם כלתה נפשם לכן קראה חמשה עשר כסף, מלשון כוסף ותאוה.

ואומנם חומר שעורים ולתך שעורים אמרו על הקללות שזכר משה, אם אותם שזכר בברית ערבות מואב שהיו צ"ח קללות ועליהם אמר חומר שעורים כלומר קבוץ וצבור גדול מהם, כי חומר לשון קבוץ הוא, כמו חמר מים רבים, חמרים חמרים, עד שאמרו המדקדקים שמפני זה

נאמר חומר לחם, והילתך הוא חצי החומר המידותי, ורמז בו אל הקללות שזכר בברית חורב שהם מ"ט, ומפני שהיו קללות משנה תורה כפלים מאלה קרא קיבוצם חומר, וקרא קללות בחקותי שהם מחציתם בשם לתך שהוא חצי החומר. והנה קרא אותם הקללות שעורים מפני שתוף השם, כי שעורים הנחתו הראשונה הוא על השער, מלשון ושערו חרבו מאד, ובשערה דרכו, וקדמונים אחזו שער, וסביביו נשערה מאד, וישתער עליו מלך הצפון. הנה א"כ אמר חומר שעורים על הקללות אשר בפר' כי תבוא ולתך שעורים על הקללות אשר בפר' בחקותי שהם מחציתם, שאלו ואלו היה צער וחורבן לישראל, וכמו שבהם ובפרשיות שבאו עליהם יעד משה אדוננו על גלותם וצרותיהם כך יעד על גאולתם וישועתם, והם עדות ברורה להם שהיו צרותיהם השגחיות ושהם מיד ה' ולכן יסבלו אותם בגלות ויצדיקו עליהם את הדין, וכאשר יתנו עיניהם בקללות שהם חומר שעורים ולתך שעורים ובנחמות שבהם ושבחמשה עשר כסף הנביאים ישבו ימים רבים בגלות מבלי זנות אחר העבודה זרה ויחל ישראל אל ה' בכל צרותיהם. ולרמוז על העניין הזה אמר הנביא ואכרה לי בט"ו כסף וגו', כלומר קצבתי עמה במחיר נבואות הנביאים ויעודי ספר תורת משה שימים רבים תשב לי בגלות שלא תזנה אחר הע"ז ולא תהיה לאיש אחר, וגם אני אליך רוצה לומר שלא אמיר אותך באומה אחרת ולא איחד השגחתי בעם אחר. ולפי שאמר ימים רבים באר ענינו באמרו כי ימים רבים ישבו בני ישראל, רוצה לומר בגלות ארוך אין מלך ואין שר עליהם, ועם היות שאין להם זבח ובית המקדש לזבוח לאלוהים הנה לא תהיה ביניהם מצבה לעבודה זרה ואין אפוד ותרפים לבקש העתידות מהבעלים כמו שהיו עושים אבותיהם. ואפשר לפרש ולא תהיי לאיש וגם אני אליך שבגלות לא תהיה האומה עובדת לאלוה אחר אף על פי שאין הקדוש ברוך הוא ולא שכינתו ביניהם, וזהו וגם אני אליך כלומר וגם אני לא אהיה אליך, כי מלת לא תהיי שזכר למעלה מושכת עצמה ואחר עמה, והעניין שסלק שכינתו מעליהם, וזהו שפירש כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך רוצה לומר שישבו שנים רבות בגלות ארוך ומלכם שהוא הקדוש ברוך הוא אינו עימהם, ועם כל זה אין שר רוצה לומר שאינם עובדים לאחד משרי מעלה, וכן אין זבח ולא מזבח ביניהם לאלוהים, ואין מצבה לע"ז, ואין אפוד לשאול באורים ותומים מהאל יתברך, ואין תרפים מעבודה זרה, זהו הדרך הראשון בפירוש הכתובים האלה.

והדרך השניה בפירושם הוא שאתה תמצא בפר' בחקותי מ"ט קללות ובפר' והיה כי תבוא צ"א שהם הכפל כמו שזכרתי, ויעלו כולם לקמ"ז קללות כמספר שנות יעקב אבינו ושירות תהלים כדעת חז"ל, וכאשר תבוא זה המספר חמשה עשר פעמים יעלו כולם אל אלפים ומאתים וחמש, והם השנים שעברו מן היום שהתחילו הגלויות בישראל בימי יהוא בן נמשי בסוף מלכותו, שנאמר שם ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' אלוהי ישראל בכל לבבו לא סר מעל חטאת ירבעם אשר החטיא את ישראל, ומיד נאמר בימים ההם החל ה' לקצות בישראל ויכם חזאל בכל גבול ישראל וגו', וידוע שיהוא מלך בשנת ג' אלפים וס"ב ליצירה וימלך כ"ח שנה, וארבע שנים לפני מותו התחילו הצרות האלו, וכאשר תמנה משם אלפים מאתים וחמש שנים

שהוא המספר שזכרתי למעלה יגיעו לשנת חמשת אלפים ומאתים ותשעים ואחת ליצירת העולם, שאז יהיה קץ הימין ואחרית הזעם ותשועת ישראל, כי הוא הקץ אשר נמצא במגלה בגנזי רומי בכתב אשורית כמו שהעיד רב נחמן בר תחליפא כפי מה שנזכר בפ' חלק, וביארתי ענינה בשער הראשון מהמעין הי"ב ממעיני הישועה. ועל זה אמר הנביא שקצב עם האומה רוצה לומר שראה שתתארך גלותה ט"ו פעמים אותו המספר, מחומר שעורים שהם מ"ט הקללות שבפ' כי תבוא ומלתך שעורים שהם מט הקללות שבפרשת בחוקותי, שהם כולם שנות ראינו רעה וגלות אלפים ור"ה שנה משהתחילו הגלויות בימי יהוא עד אחרית הזעם כמו שנזכר, וקראם כסף להגיד שבכל השנים ההם ייחל ישראל אל ה' בכסף גדול ותשוקה נמרצת כאיל תערוג על אפיקי מים. והתבונן שעשה מספר חלוק, חומר שעורים בפני עצמו ולתך שעורים בפני עצמו, לפי שקללות בחקותי היו מ"ט כמספר השנים שהיו מהתחלת הגלויות בימי יהוא כמו שנזכר ט"ו פעמים שהם כולם תשל"ה עד מצור ירושלים בבית שני, וכן חומר שעורים שהוא רמז לצ"ח קללות שבפר' כי תבוא כשייכפל מנינם ט"ו פעמים יהיו אלף וארבע מאות ושבעים כמספר השנים אשר היו מעת שסמך טיטוס וחיל הרומיים על ירושלים עד הגאולה העתידה שמצאו במגלה כמו שזכרתי, ומפני זה עשה שני מנינים נבדלים ובאו הקללות בשתי הפרשיות ההם רומזות לזה בעצמו.

והגיד הנביא עוד שמאותו מספר מהשנים רובם והוא כל ימי בית שני וגם כל ימי היות ישראל בגלות לא יהיה עוד ביניהם ע"ז, והוא אמרו ואומר אליה ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש כמו שפירשתי.

והודיע שבסוף הגלות ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם, רוצה לומר שיתחרטו מכל אשר עשו אבותיהם מחלוק המלכויות וסורם מאחרי ה' ולכן יבקשו את ה' אלוהיהם ללכת אחריו ולדבקה בו ואת דוד מלכם שימלוך עליהם איש מזרעו, כי עם היות שבראשונה בתחילת כבושם ישימו להם ראש אחד שהוא כמו שפירשתי משיח בן אפרים להלחם באויביהם ביום יזרעאל, הנה הוא ימות במלחמה וישראל יבקשו את דוד מלכם חוטר מגזע ישי אשר יבחר ה' בו שימלוך עליהם. ועם היות שבימים הראשונים אבותיהם בהיות שכנת ה' בתוכם לא פחדו ולא יראו מפרידתה והסתלקותה אף על פי שהתרה בהם פעמים רבות אלכה ואשובה אל מקומי הנה בזמן הגאולה לא יהיו כן אבל יפחדו אל ה' ואל טובו, רוצה לומר שייראו ויפחדו מאבדתו ויעשו באופן שלא ייפרד עוד מהם. ובמסכת סנהדרין פרק כהן גדול דרשו על מה שאמרו ישראל בימי רחבעם בן שלמה, רבי שמעון בן יוחאי אומר בשלשה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם, במלכות בית דוד ובמלכות שמים ובבית המקדש, הדא הוא דכתיב אין לנו חלק בדוד כמשמעו, לאוהליך ישראל אל תקרי לאוהליך אלא לאלוהיך, ראה ביתך דוד זה בית המקדש, אמר רבי שמעון בן מנסיא אין ישראל רואים סימני ישועה וגאולה עד שיחזרו ישראל לבקש שלושתם, הדא הוא דכתיב: אחר ישובו בני ישראל

ובקשו את ה' אלוהיהם זה מלכות שמים, ואת דוד מלכם כמשמעו, ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש, כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון, העירו בזה לדבר עליון מנפלאות תמים דעים, והוא שבית דוד הוא דבר מצרן וסמוך לבית האלוהים ומלכותו בקרב ישראל דבק למלכות האל בעמו, הלא תראה שבבנין שלמה בנה את בית ה' ואת בית המלך יחד, ובחורבן ירושלים נאמר וישרוף את בית ה' ואת בית המלך, וכשפרקו השבטים מעליהם מלכות בית דוד מיד פרקו מלכות שמים ובבית שני שלא הייתה שם מלכות בית דוד לא הייתה שם שכינה, ובאחרית הימים גם כן יבקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם.

והנה התבארו בנבואה העצומה הזאת ח' עיקרים:

הא' תשועת האומה וגאולתה, כמו שאמר אחר ישובו בני ישראל ואמר ונקבצו בני יהודה וגו', והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' שישובו עשרת השבטים מגלותם וישבו על אדמתם, וכמו שאמר ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו, ואמר ורחמתי את לא רוחמה שהוא מלכות ישראל כמו שנזכר, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' נקמת האומות במלחמה ביום ה' הגדול והנורא שילחם בם, וכמו שאמר כי גדול יום יזרעאל, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שתהיה הגאולה העתידה דוגמת יציאת מצרים, שנאמר והולכתיה המדברה וגו' וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים, והוא העיקר החמישי מעיקרי נבואות ישעיהו. **והה'** שתשוב השכינה ביניהם, וכמו שאמר וארשתוך לי באמונה, ואמר ואמרתי ללא עמי עמי אתה והוא יאמר אלוהי, וזהו העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הו' שלא ישובו עוד לגלות, וכמו שאמר וכרתי להם ברית ביום ההוא וגו' והשכבתים לבטח, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

הז' שיקבלו האומות אמונת ה' יתעלה, כמו שאמר והסירותי את שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם, והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

הח' שבגאולה העתידה ימלוך עליהם מלך מבית דוד, כמו שאמר ובקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי בעיקרי נבואות ישעיהו שהעיקרים המיועדים האלה אי אפשר לפרשם לא בדרך רחני על הנפש כדברי הנוצרים ולא על זמן בית שני, כל שכן עם שאר הדברים שהנביא הושע ביאר וגלה בנבואה הזאת מענין הגלות ודבר הגאולה כמו שפירשתי שלא גלו אותם כל כך שאר הנביאים, ואולי שלכן נקרא הושע מפני מה שבאר שניבא מענין הישועה:

מבשר טוב השביעי [יואל הנביא]

הוא **יואל הנביא** בנבואתו האחרונה. תחילתה והיה אחרי כן **אשפוך את רוחי על כל בשר וגו'**, עד סוף הספר.

ובנבואה הזאת כשתעויין נמצא שהבטיח בה הנביא י"ב הבטחות ויעודים עתידיים: הא' שעם היות שבזמן בית שני לא חלה הנבואה בשום אדם וכל שכן בזמן הגלות שלא מצאו חזון מה', שהנה לעתיד לבוא באחרית הימים תשוב הנבואה בעם ישראל יותר בשלמות ממה שהייתה בימים הראשונים ולא יצטרכו אל ריבוי ההכנות אשר הצטרכו אליהם הנביאים בזמן בית ראשון, ועל זה אמר והיה אחרי כן שהוא לזמן התשועה אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, ואמר על כל בשר כנגד בני ישראל, כמו שאמר ישעיהו יבוא כל בשר להשתחוות לפני, ודוד אמר ויברך כל בשר שם קדשו, ואפשר אצלי לפרש כל בשר על כל המין האנושי, וענין הכתוב שזכר הנביא שבזמן התשועה ישפוך ה' רוח חכמה ובינה על כל בשר גם מאומות העולם כדי שיכירו וידעו אלוהותו ויבואו לקבל תורתו, אומנם לבני ישראל בפרט אמר ונבאו בניכם ובנותיכם שתחול הנבואה האלוהית במוכנים מהם מה שלא יהיה לשאר הגויים. ולפי שהנבואה היא בשני מינים חלום נבואי ומראה נבואי לכן אמר שהזקנים שבהם יזכו לחלום של נבואה והבחורים מהם למראה הנבואה שהיא נקראת חזיון והיא מראה יותר גדולה, והנה יחס לזקנים החלומות ולבחורים החזיונות, לפי שהזקנים לרוב לחותם ולטרדת כוחם המדמה מרוב הדברים אשר ראו וידעו יגבר בהם הדמיון ולכן יבואם השפע בחלום, אומנם הבחורים שאינם כל כך לחים וכוחם המדמה אינו כל כך טרוד ומלא מהדברים אשר ראו, חזיונות יראו שהם מדרגת המראה כמו שזכר הרב המורה. ולא אמר הנביא הנה שכול הזקנים ינבאו בחלום ולא שכל הבחורים חזיונות יראו אלא קצתם רוצה לומר המוכנים להינבא, ולכן לא בא הכתוב הזה באומה כוללת אבל אמר בלשון סתמי זקנים בחוריים, ואמר שגם העבדים והשפחות שלעבדותם יהיו תמיד בעיצבון ישפוך את רוחו רוצה לומר רוח דעת לא שינבאו כאנשי האומה.

והשני הוא שהבטיח על מעשה הנסים והנפלאות בימים ההם, שעם היות שבזמן הגלות היו בהסתר פנים ומפני כן לא זכו אל הנפלאות הגדולות המפורסמות שהיו נעשות בבית המקדש, וכמו שאמר: המשורר על זה אותותינו לא ראינו וגו', שזכר ג' מינים מההשגחות שהם האותות והמופתים והנבואה והידיעה המקובלת, יעד הנביא כאן שישובו שלושיתן בזמן הגאולה לקדמותם, ועל הידיעה האלוהית שהייתה ביניהם אמר אשפוך את רוחי על כל בשר וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי, ולענין הנבואה אמר ונבאו בניכם ובנותיכם, ולענין הנפלאות אמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ. גם רמז במה שסמך הנסים לנבואה שתהיה נבואות הזקנים והבחורים אשר זכר ע"ד הפלא לא בדרך הטבע. והנה ביאר שיהיו מכלל המופתים דם ואש ותמרות עשן, רוצה לומר דם ההריגה העצומה שתהיה במלחמת האומות על אדמת הקודש כמו שזכרתי פעמים, והאש ותמרות עשן הם מאת ה' מן

השמים שימטיר עליהם בה אש וגפרית ורוח זלעפות כמו שנזכר בפרשת גוג ומגוג, ואמר לשון תמרות עשן לפי שהעשן העולה למעלה בקו הישר יעשה עמוד כמו התמר שהוא עץ גבוה ושווה ביושרו. ומלבד זה אמר השמש יהפך לחושך והירח לדם, ופירש הרב **רבי אברהם בן עזרא** שאמר זה על קדרות המאורות שיהיה באותו זמן לפני בא יום ה' הגדול והנורא שהוא יום המלחמה והנקמה, שהלקויות והסימנים ההם יהיו מופת ואות על מלחמות עצומות, וידוע שמקדרות השמש ימשך החשך כי יעלם ניצוץ אורו, והירח כשלא יהיה קדרותה שלם יהיה אדום כדם. **והרב המורה** פירש כל זה על דרך הצרות והנקמה כשתבוא על העמים ושעל זה אמר מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן השמש יהפך לחושך והירח לדם וגו', ולדבריו היה ראוי לומר בבוא יום ה' לא לפני בוא. ואפשר לפרש על פי דרכי שאמר יום ה' הגדול והנורא של התשועה והגאולה ותחיית המתים, ולפי שנקמת האומות תקדם אליהם לכן אמר לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, ויותר נכון לומר שמפני שתהיה המלחמה בין אדום וישמעאל כמו שזכרתי והיה השמש מורה על בני אדום והירח על **הישמעאלים** לכן אמר רומז על נקמתם השמש יהפך לחושך והירח לדם.

והשלישי שמאותה המלחמה העצומה שתהיה בין אדום וישמעאל שינקם ה' יתעלה מהם עם היות שתהיה עת צרה ליעקב הנה ממנה יושע, ועל זה אמר והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, וביאר שלא תהיה ההצלה לנקראים בשם ה' כי אם בהיותם על אדמת הקודש, והוא אמרו כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה, וגם לא בכל בני ישראל שישבו שמה כי אם בשרידים אשר ה' קורא שהם הטובים והישרים בלבותם. וכבר ביאר ישעיה שהצרה ההיא תתמיד זמן מועט באמרו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, וביאר גם כן שאז יוכלו רבים מישראל והקדושים ויראי האל ימלטו שנאמר והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים, מסכים למה שאמר דניאל בספרו ענין אותה מלחמה ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר, ולכן אמר הנביא כאן והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה וגו' ובשרידים אשר ה' קורא.

והרביעי שבקבוץ הגלויות קודם השלמת התשועה יהיה יום הדין שיעמוד לריב ה' ולדין עמים, ועל זה אמר כאן כי הנה בימים ההם ובעת ההיא אשר אשיב את שבות יהודה וירושלים וקבצתי את כל הגויים והורדתיים אל עמק יהושפט ונשפטי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל וגו', ואני כבר ביארתי במאמר צדק עולמים מהו ענין יום הדין שזכרו חז"ל, וגם זכרתי ממנו ראשי פרקים בספר מעיני הישועה על דינא יתיב וספרין פתיחו, וכלל דעתי הוא שיום הדין הוא יום המשפט והנקמה אשר יעשה ה' יתעלה באומות בשיעיר את רוחם באחרית הימים לעלות על אדמת הקודש, ומפני שאז יעשה ה' בהם נקמה עצומה גמול מעשה ידיהם אשר עשו לישראל לכן נקרא יום הדין, ועליו אמר כאן שבעת ההיא שישב ה' את שבות יהודה וירושלים, וזכר יהודה וירושלים בלבד אף על פי שכל ישראל ישובו לפי שמשיח בן דוד יהיה

משבט יהודה ומבני ירושלים שהיא ראש הממלכה, גם זכר ירושלים כי שם תהיה מלחמת האומות, ואז באותו זמן אקבץ את כל הגויים שאתן בלבם שיבואו על הרי ישראל והורדתים אל עמק יהושפט כי שם תהיה המלחמה והנקמה, והנה נקרא זה העמק כן מפני שעשה שם יהושפט איזה מעשה, ואם מפני שתוף השם שיהושפט הוא רמז למשפט ה' וכמו שאמר ונשפטתי עמם שם, וכן תרגם **יונתן** למישר פלוג דינא, כי שם ישפוט אותם במשפטיו הרעים על אשר הרעו לישראל אשר פזרו בגויים בגלויותיהם ואת ארצו חלקו, והוא רמז לאדום וישמעאל המושלים בארץ הקדושה פעם זה ופעם זה, ואל עמי ידו גורל כמו ועל עמי, וכמוהו ויך את הפלישתי אל מצחו שהוא כמו על מצחו, והעניין שהיו משליכים גורל ביניהם על ישראל זה יהיה שלך וזה יהיה שלי, והיו נותנים ילד אחד מישראל בשכר זונה אחת וילדה מבנות ירושלים היו מוכרים ביין וכתועבות האלה הרבה. ואמר וגם מה אתם לי צור וצידון, כאומר אתם צור וצידון וכל גלילות פלשת שכני הרעים מה עשיתי לכם שבאתם לארצי והתחברתם עם האומות לשלול שלל ולבוז בז, הגמול אתם משלמים עלי, רוצה לומר האם עשיתי עמכם רע שאתם באתם לשלם לי גמולי או אם אתם עצמכם אף על פי שלא קבלתם ממני רעה באתם להרע עם בני, ועל זה אמר עוד ואם גומלים אתם עלי, הנה בעבור זה קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם.

וספר מהרעות אשר עשו בבני יהודה ובני ירושלים הסמוכים אליהם באומרו אשר כספי וזהבי לקחתם כי לי הכסף ולי הזהב אשר לישראל ואני נתתיו אליהם. ובני יהודה ובני ירושלים אשר לקחתם בגולה מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם, דעו נא וראו שיבוא עת פקודתם והנני מעירם מן המקום אשר מכרתם אותם שמה רומז לארצות הגלות שיצאו משם וישבו על אדמתם וגם המתים שבהם יקומו ויבואו על אדמת הקודש, והשיבותי אני גמולכם בראשכם והגמול הוא מה שאמר ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה והם ימכרו אותם לשבאים שהם בני שבא שהם רחוקים מכם.

והחמישי בביאור עניין המשפט שזכר שיעיר הקדוש ברוך הוא את לב מלכי הגויים להלחם אלו באלו כדי להנקם מכולם, ועל זה אמר קראו זאת בגויים קדשו מלחמה העירו הגיבורים וגו', והעניין הזה הוא עצמו מה שניבא ישעיהו ויחזקאל גם כן שיעלו ה**נוצרים** בני אדום לכבוש את ארץ ישראל ולמשול בירושלים ויתקבצו כל בני המזרח והצפון לבא עליהם למלחמה, ועל זה אמר קראו זאת בגויים קדשו מלחמה כלומר על ה**נוצרים**, העירו הגיבורים שבמזרח ובצפון יעלו כל אנשי המלחמה על ירושלים. ולפי שיעיר ה' את רוחם לעשות זה לכן אמר כתו אתיכם לחרבות, והאתים הם שחופרים בהם באדמה, ומזמרותיכם לרמחים שהמזמרות הם שחותכים בהם זמורות הכרם, כלומר שאף עובדי אדמה ייחייבו לקחו להם כלי מלחמה והחלש שבהם יאמר גיבור אני, ובזה האופן יענשו רוצה לומר יקבצו ויבואו כל

הגויים מסביב ונקבצו שמה על ירושלים וכל זה למה לא להצליח בעלייתם כמו שהיה בשאר הפעמים אלא כדי שינחת ה' גיבוריהם רוצה לומר שיורידם ממעלתם כי כן תרגום וירד ונחת.

והשישי שגם באותו זמן מהתשועה ונקמת האויבים תהיה תחיית המתים, ועל זה אמר ייעורו ויעלו הגויים אל עמק יהושפט כי שם אשב לשפוט את כל הגויים מסביב, רוצה לומר שיעירו ישני עפר ויקיצו משנת מיתתם ויעלו ויבאו אל עמק יהושפט אשר שם היה משפט הגויים, כי הנה בזמן ההוא יצווה ה' חסדו להחיות את המתים, מהם מבני ישראל כדי שיראו במפלת אויביהם אשר רדפום ומהם משאר האומות כדי שיענשו עם אומותיהם וגם הם יראו באבדן מולדתם. ולפי שיש לזה עת קצוב לפניו יתברך כמו שאמר: הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי, לכן אמר שלחו מגל כי בשל קציר באו רדו כי מלאה גת השיקו היקבים כי רבה רעתם, המשיל העניין הזה לתבואה שבשלה והגיע זמנה לקציר שישלח אדם המגל לקוצרה כן יבא עת תחיית המתים ואחרית הגלות ונקמת האומות כולם לבישולם ולכן יצאו לפועל כדברי האלוהים ועל אותם הקמים בתחייה אמר המונים המונים בעמק החרוץ וגו'.

ואם לא תאבה נפשך לפרש הכתובים האלה על תחיית המתים אמור מעתה שאמרו ייעורו ויעלו הגויים אל עמק יהושפט על האומות שיעלו שמה למלחמה, הוא כמו שזכרתי כי הגיע קץ הימים ואחרית זעם הגלות וממשלת האומות לבישולו ונתמלאה סאתם כי רבה רעתם ולכן ראוי לשלוח יד במגל לקצרם, כי הגיע זמנם לקבל ענשם. **והמפרשים** פירשו שלחו מגל שהוא צווי לישראל שישלחו החורבן באומות וינקמו בהם כי כבר הגיע עת בישולם למלחמה, וכנגד ישראל אמר ג"כ באו רדו כי מלאה גת רוצה לומר רדו בעמק המלחמה להנקם מהאויבים, כי הוא כמו הגת שמלאה ענבים שראוי לדרוך אותם, וכן השיקו היקבים שהם מלאים עד שיזוב היין מעל פניהם שהוא משל לרוב הימים, ועל האומות שיעלו שמה למלחמה אמר המונים המונים בעמק החרוץ רוצה לומר שיעלו שמה מהאומות המונים רבים באותו עמק המשפט שיקרא אחרי כן עמק החרוץ לפי שכלה ונחרצה תהיה בהם שמה, ועל יום אותה המלחמה העצומה אמר כי קרוב יום ה' בעמק החרוץ.

ואומנם אמרו עוד שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נוגהם וה' מציון ישאג וגו' אפשר לפרש שמש וירח כוכבים על מלכי האומות כדרך **הרב המורה**, ועל המלכים והמלכויות אמר ורעשו שמים וארץ. ואפשר לפרשו כפשוטו, יגיד שמערכות הגרמים השמימיים שהיו מורים על הצלחות האומות וטובותיהם יקדרו ויאספו נוגהם והשפעתם ולא יגינו עליהם, לפי שה' מציון ישאג ומירושלים ייתן קולו וישדד כל שרי מעלה ומפניו ירעשו שמים וארץ הכוחות העליונים הפועלים והתחתונים המתפעלים, ובזה האופן יהיה ה' מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל.

והשביעי שבזמן התשועה והגאולה ההיא תמלא הארץ דעה את ה' ותשוב הקדושה והשכינה לירושלים כירחי קדם ובמעלה יותר גדולה ממה שהייתה מני שים אדם עלי ארץ, ועל זה אמר כאן וידעתם כי אני ה' אלוהיכם לרמוז אל שלמות הידיעה והחכמה אשר תמצא בהם, ואמר שוכן בציון הר קודשי להגיד שתשוב השכינה והקדושה שמה, ואמר והייתה ירושלים קודש להגיד שכמו שבזמן בית ראשון היה בית אלוהים קודש ולא יוכל אדם להיכנס בהיכל כי אם הכהנים וכ"ש בקודש הקדשים שלא היה נכנס שם כי אם הכהן הגדול ביום הכפורים כן זכר שלעתיד תהיה ירושלים העיר כולה קודש שלא יכנס שם ערל וטמא, ועל זה אמר והייתה ירושלים קודש זרים לא יעברו בה. ויש מפרשים זרים לא יעברו בה שלא יעברו זרים עוד להלחם על ירושלים כמו שעשו עד היום.

והשמיני שבזמן הגאולה תתברך ארץ ישראל, כי עם היות שבזמן הגלות נתקללה הארץ ההיא כמו שאמר ותם לריק כוחכם ולא תיתן ארצכם יבולה ועץ השדה לא ייתן פריו הנה בזמן העתיד הרי ישראל ענפיהם יתנו ותבואותיהם יצמחו בהם בברכה מפולגת, ועל זה אמר הנביא כאן והיה ביום ההוא ייטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב, רוצה לומר שבזמן ההוא אחרי כלות הגויים מן הארץ תתברך הארץ בתבואותיה ומרעה הצאן והבקר מבלי עמל ויגיעה כאלו ההרים מעצמם ייטפו עסיס והגבעות מרוב ההזלה וההגרה מהחלב היוצא מהמרעה שיהיה בהם יהיו כאלו תלכנה חלב, וכן כל אפיקי יהודה והם העמקים שהיו חסרים מים בזמן ההוא כולם ילכו מים כי ירבו בהם מעיינות ותהומות יוצאות בבקעה ובהר שבהם יתרבו התבואות.

והתשיעי שעם היות שבזמן הקדמון הייתה ירושלים נעדרת המים וכשהייתה במצור לא היה מים לעם לשתות עד שמפני זה אמר רבשקה הלא על האנשים היושבים על החומה לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם, לכן בזמן הנבואה בדרך נס יתחדש מקור מים חיים בירושלים, ועל זה אמר ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים, וכבר בא היעוד הזה בנבואות יחזקאל, וזכריה גם כן יעד עליו. **והגאון רב סעדיה** פירש שנחל השטים הוא הירדן כי הירדן הוא קרוב למקום הנקרא שטים לפיכך נקרא הירדן נחל השטים. ואומנם מה צורך יהיה בנס הזה, אפשר לומר מענינו שלפי שהיה בירושלים חסרון המים עד שהיו להם ברכות מים שאובים לכן בזמן התשועה כדי שתהיה ירושלים שלמה בכל הדברים ולא יחסר כל בה יתחדשו בה מעיינות מים חיים, ויהיה מקום מוצאם מתחת בית ה' לפי שבזכות בית ה' יהיה הנס ההוא. והיותר מתיישב אצלי שהדבור הזה הוא המשלי, לרמוז למה שניבא ישעיהו שבזמן הגאולה יהיה נכון הר בית ה' בראש ההרים וילכו שמה עמים רבים לקבל תורתו ויאמרו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, והוא על דרך הוי כל צמא לכו למים.

ולפי שהשפע האלוהי ולמוד האמונות והאמתיות יצא מירושלים ומבית ה' לכל העולם לכך אמר הנביא כאן ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים, וזכריה אמר והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון, וזה משל נפלא ומליצה נכונה מאד שמירושלים שהייתה ארץ צייה מבלי מים יצאו מים חיים שישפכו אל הימים הגדולים, לרמוז שמירושלים שהייתה למס ארץ ערבה ושוחה תצא תורה למוד ואמונה לכל באי עולם.

העשירי שמלבד החורבן הכללי שיהיה בכל האומות הנה בפרט במצרים ובאדום תהיה השוממות והכליה הנחרצת, ועל זה אמר כאן מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה. **והמפרשים** אמרו שנאמר מצרים על **הישמעאלים** ואדום על מלכות רומי וכלל ה**נוצרים** ששתי האומות האלה הן הגיבורות זה ימים רבים ותגברנה עד עת הגאולה, ושתייהן היא החיה הרביעית שראה דניאל והנה זכר **הישמעאלים** בשם מצרים לפי שאשת ישמעאל הייתה מצרית כמו שכתוב ותיקח לו אמו אשה מארץ מצרים וכן אמו הייתה הגר המצרית ולפיכך יחס האומה כולה למצרים. ולפי דעתי שלא אמר מצרים כי אם על מצרים בפרט כמו שדברתי אליך בפירוש הנבואה השלישית מנבואות יחזקאל, אשר פירשתי שמלחמת האומות העתידה תהיה התחלתה על מצרים לפי שה**נוצרים** בעלותם לכבוש את ארץ ישראל יחריבו את מצרים ויכו בה מכה רבה ועצומה לאין מספר ויחריבו את ארצה וייקחו את ארץ ישראל וירושלים שהם היום ממלכות מצרים, ועל זה יתעוררו כל בני המזרח והצפון לבוא להלחם עם ה**נוצרים** לנקום נקמת מצרים ולהוציא הארץ הקדושה מהם ואז תהיה מפלת אדום גדולה מאד, ועל זה אמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה. ואמר שיהיה זה מפני החמס אשר עשו בבני יהודה ששפכו דם נקי בארצם אם אדום בחורבן בית שני ואם מצרים לפי שאז היו המצריים נכנעים לרומיים והתחברו עימם במצור ירושלים וחורבנה, ולכן זכר בלבד מחמס בני יהודה ולא זכר חורבן עשרת השבטים מפני שלא נעשה חורבנם ע"י אדום ומצרים כמו שהיה חורבן יהודה וירושלים. **והמפרשים** אמרו שעל גלותנו היום נאמר הפסוק הזה לפיכך לא זכר אלא יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד היום לא היו ברשות שתי האומות אלה אדום וישמעאל.

והאחד עשר הוא שהבטיח שאומת ישראל לא תשוב לכסלה ולא תלך עוד בגלות אחר, ועל זה אמר ויהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור, רוצה לומר מצרים ואדום יהיו שממה ולא יתיישבו עוד לעולם אבל יהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור. ואין ספק שהנביא הזה ראה חורבן בית שני ע"י הרומיים והוא הארבה אשר עליו ניבא ויקונן קינתו ועליו הראהו הקדוש ברוך הוא הגאולה העתידה, ולכן עשה מאמרו תמיד ליהודה וירושלים לפי שעליהם הייתה נבואתו, גם כי יהודה וירושלים יהיה ראש המלכות ועל כן נכללו כל השבטים תחתיו. ולפי שבקנאתו על חורבן עיר קודשו וביתו ינקם מאויביו לכן אמר וה' מציון ישאג ומירושלים ייתן

קולו כי על זה תהיה שאגתו קולו וכעסו, ולכן היה סוף הדברים ויהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור לפי שהם היו אשר גלו בחורבן שני והם יהיו ראש המלכות לעתיד לבוא.

ואומנם אמרו עוד וניקיתי דמם לא ניקיתי וה' שוכן בציון פירשו **המפרשים** וניקיתי לאומות מכספם וזהבם שלקחו להם לפי שגם ישראל ייקחו מהם לעתיד אבל דמם של ישראל לא ניקיתי אותם. ונראה לי לפרשו שבא הכתוב לתת הסבה למה תהיה מצרים לשממה ואדום למדבר שממה. וזכר בזה שתי סבות:

האחת מפאת שפיכות הדמים אשר עשו בני אדום ומצרים בבני יהודה וירושלים על לא חמס בכפם כי הם לא הרעו לרומיים ולא למצרים לשיתחייבו להם בזה, **והסבה השנית** מפאת שריפת בית המקדש אשר שרפו שהיה מעון לשכינה, ועל זה אמר וניקיתי דמם לא ניקיתי וה' שוכן בציון, והוא לשון תימה, כאומר וניקיתי דמם רוצה לומר האם ניקיתי אני את האומות מדם ישראל אשר שפכו על הארץ, באמת לא ניקיתי ולכן אפרע מהם, והסבה השנית שה' היה שוכן בציון והמה החריבו ביתו ושרפו מקום שכינתו שבעבור זה גם כן ראוי שיפרע מהם.

הנה התבארו בנבואה הזאת שבעה עיקרים:

הא' שבזמן הגאולה העתידה תשוב הנבואה והשכינה בקרב ישראל ותתרבה הידיעה בכל הארץ, כמו שאמר: והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וניבאו בניכם ובנותיכם, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' נקמת האומות שיעשה ה' בזמן ההוא על אשר הרעו לישראל, וכמו שאמר קראו זאת בגויים קדשו מלחמה וגו', הנחת ה' גיבוריך, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' נקמת אדום בפרט העתידה להיות, כמו שאמר: מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה, והוא העיקר השני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והד' תשועת ישראל וגאולתם, וכמו שאמר: ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלים, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שיש עת מוגבל מחויב לגאולה, וכמו שאמר: כי בשל קציר כי מלאה גת, והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והו' שלא ישובו עוד לגלות, כמו שאמר: זרים לא יעברו בה עוד, ואמר ויהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

והז' שיקבלו האומות כולם אמונת ה' יתברך, וכמו שאמר: ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים כמו שפירשתי, והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי בעיקרי נבואות ישעיהו שהיעודים האלה אי אפשר שיפורשו לא כדרך ה**נוצרים** ולא על בית שני ושהם עתידים להתקיים.

מבשר טוב השמיני [עמוס הנביא]

הוא **עמוס הנביא** בנבואה האחרונה מספרו. תחילתה הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל וגו', עד סוף הספר.

והפסוקים האלה נתקשו מאד **המפרשים** בפירושם לפי שיש לי בהם ספקות: ראשון באמרו הלא את ישראל העליתי ממצרים ופלשתים מכפתור וארם מקיר, כי אם בא להודיע החסד שעשה לישראל בהוציאו אותם ממצרים איך יאמר שכזה עצמו עשה לפלשתים וארם והיה א"כ בזה ממעט מה שעשה לישראל.

ושני שהנה פלשתים וכפתורים אחים היו, כמו שאמר: אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים, וירמיהו אמר כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור, ואם פלשתים וכפתורים הם דבר אחד איך יאמר ה' יתברך שהעלה את פלשתים מכפתור כאלו היו גולים שמה.

ושלישי באמרו וארם מקיר, כי כאשר נאמרה הנבואה הזאת עדיין לא גלו ארם, כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר, כמו שאמר: ויעל מלך אשור דמשק ויתפשה ויגלה קירה, וגם הנביא הזה עצמו נבא על גלותם באמרו וגלו עם ארם קירה, וכן גלות פלשתים היה בימי צדקיהו גם כן אחר זה, ואיך א"כ אמר הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתים מכפתור וארם מקיר, שהעליתי חוזר לכולם כאלו כבר עברו כל ההעלאות והגאולות האלה.

ורביעי באמרו הנה עיני ה' בממלכה החטאה והשמדתי אותה וגו', ואם זה נאמר על מלכות אפרים כדברי **המפרשים** איך אמר א"כ סמוך לזה אפס כי לא השמד אשמיד את בית יעקב, והנה מלכות אפרים מבית יעקב הוא והם אם כן מאמרים סותרים.

וחמישי באמרו והניעותי בכל הגויים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא ייפול צרור ארץ, שמורה שלא ימות ולא יאבד מהם אחד, ומיד סמוך אליו מאמר סותר לזה בחרב ימותו כל חטאי עמי, ואם ימותו מבואר הוא שיפלו צרורות רבים ארצה.

והנה **המפרשים** פירשו הכתובים האלה באופנים מתחלפים הלא הם כתובים בפירוש **רש"י** ובפירוש **הרד"ק**, ואני לא אגיד לך פה כי אם אשר ראיתי אני בפירושם, והוא שהכתובים האלה הם הקדמה ליעודים שיזכור אחרי זה, ועניינם שבני ישראל הם עבדי ה' מקנת כספו וילידי ביתו, ולכן אמר הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל, כי כמו שהכושיים שהם מבני כוש בן חם הם עבדים לאדוניהם עבדות עולם כן בני ישראל הם עבדי ה', עבדיו הם אשר הוציאים מארץ מצרים שהיו שם עבדים לפרעה והוא יתברך החזיק בהם וקנה אותם בידו החזקה, והוא אומר הלא כבני כושיים אתם לי הלא את ישראל העליתי ממצרים. ולפי שהיה לאומר שיאמר הנה ג"כ העלה הקדוש ברוך הוא ויעלה בכל דור ודור אומות ויגאלם מתחת אומות אחרות שהחזיקו בהם ולא היו מפני זה לו לעבדים, הנה מפני זה אמר ופלשתיים מכפתור וארם מקיר, רוצה לומר אם תאמרו אף פלשתים הוצאת אותם מכפתור כי הנה הפלשתים היו יושבי עזה

והם היו העווים והכפתורים באו עליהם והשמידום, וכמו שאמר: תורה והעווים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום, ועזה מערי פלשתים הייתה והוא המורה שהכפתורים היוצאים מכפתור השמידו את הפלשתים, ועל זה נאמר כאן ופלשתים מכפתור רוצה לומר שהכפתורים הגלו את הפלשתים והשמידום קודם יציאת מצרים ואחרי כן העלה הקדוש ברוך הוא אותם וגאלם משם כאשר עשה לישראל. ואחרי שהביא משלו ממה שהיה בזמן העבר הביא עוד משל מהעתיד להיות, והוא אמרו וארם מקיר, כלומר גם כן תעלה ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו ויעלו משם, א"כ זהו דרכו של עולם, כן היה וכן יהיה שפעמים אומה אחת תגבר על אחרת ותמשול בה זמן מה ואחרי כן תצא מתחת ידה.

ומה שכתב **הרד"ק** שפלשתים וכפתורים אחים היו אינו כן, ומה שהביא לראיה פסוק אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים אינו סותר לזה, כי אמת הוא שכולם נסתעפו ממצרים בן חם כמו שאמר: ומצרים ילד את לודים וגו' ואת פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים, אבל לא אמר שהיו הכפתורים אחים לפלשתים אלא לפתרוסים ולכסלוחים, ומהפתרוסים והכסלוחים יצאו הפלשתים, והקורבה היא לא תמנע המלחמה ביניהם, וגם אם יהיו אחים הלא אח עשו ליעקב, ולא נתמלא זה אלא מחורבנו של זה. ואומנם מה שאמר ירמיה כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור אין פירושו שהיו הפלשתים מכפתור כמו שחשב החכם הזה אלא שה' שודד את הפלשתים שנשאר ונמלטו מהגלות שהיו גולים באי כפתור.

הנה א"כ פירוש הכתוב מבואר כפי מה שזכרתי, שעשה ה' יתברך טענה לבני ישראל להוכיח שהם לו עבדים ונכנעים ככושיים מפני שהעלה אותם מארץ מצרים, ואם יאמרו שג"כ העלה את פלשתים מכפתור וכן יעלה את ארם מקיר, הנה להשיב על זה אמר הנה עיני ה' בממלכה החטאה וגו', ולא אמר זה על מלכות אפרים כי אם להגיד מעלת ישראל לפניו יתברך באהבתו אותו מכל העמים, והוא שאיזו אומה כשתחטא לפניו יתברך יכלה אותם כרגע אבל לישראל לא יהיה כן כי עם כל עונותיהם אף על פי שיבואו לידי עונש לא יבאו לידי כליה לפי שהאל הנצחי נתן לעמו מנצחיותו, וכמו שאמר: אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כיליתם, וזהו אומרו כאן הנה עיני ה' בממלכה החטאה רוצה לומר איזו ממלכה שתהיה כשתחטא בחטאים חמורים והשמדתי אותה מעל פני האדמה, אומנם לישראל לא יהיה כן שאע"פ שיחטאו לא אשמיד אותם, וזהו אפס כי לא השמד אשמיד את בית יעקב, שלא אביאם לידי כליה בשום צד.

ואפשר ג"כ לפרש על זה הדרך הלא כבני כושיים מלשון תימה, רוצה לומר וכי אתם בני ישראל כבני כושיים אתם לפני? שהאדם יקנה עבד כושי ויהיה לו עבד עולם מפני מה שנתן

והוציא בעדו, וכן אני בעבור שהוצאתי אתכם ממצרים תהיו לי עבדים כבני כושיים? אינו כן, כי ג"כ הוצאתי את פלשתים מכפתור וג"כ אוציא את ארם מקיר והוא המורה שאין מעלתכם על שאר האומות בלבד כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים, אבל המעלה האמתית שלכם עליהם היא שהנה עין ה' בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה, רוצה לומר שכאשר תחטא אומה מהאומות יבא עליה ההשמדה והכליה, אומנם לבני ישראל לא יהיה כן אף על פי שיחטאו, וזהו אומרו אפס כי לא השמד אשמיד את בית יעקב נאם ה'. והביא ראיה על זה מזמן קבוץ הגלויות שיהיו ישראל מטולטלים טלטול מופלא ויתהלכו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, והוא אומרו כי הנה אנכי מצווה והניעותי בכל הגויים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה, רוצה לומר כאשר ינוע הדגן בכברה שילך מצד אל צד ברוגז רב מבלי מנוחה כן ינועו וינוודו הם ועם כל זה לא יבואו לידי כליה, וזהו לא ייפול צרור ארץ.

והמפרשים פירשו בזה הצרור שהם הצדיקים ושהנופל מהכברה הוא העפר הרומז לרשעים, ולא ישר בעיני. **ורש"י** כתב שאמר ולא ייפול צרור ארץ על חוזק התנועה. אבל לי נראה לפרשו מהעניין שהוא בו והוא שצרור נאמר על הקבוץ, וקשור הדברים מלשון וצרת הכסף בידך, צרורות בשמלותם, אשר לזה נקרא התחברות חיל על עיר אחר מצור, ונאמר ויצורו על העיר כלומר ויתחברו שם, כן אמר בכאן צרור על קבוץ ישראל וכללותו, כי לפי שאמר אפס כי לא השמד אשמיד את בית יעקב שלא יביא את העם לידי כליה כמו שפירשתי ביאר ואמר הנה אנכי מצווה והניעותי בכל הגויים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה, רוצה לומר כאשר ינוע הדבר המתנועע בכברה והנה קבוץ המתנועעים לא יפסד ולא יכלה וזהו ולא ייפול צרור בארץ. אבל הרשעים בפרטיות ימותו באותו טלטול והתנועעות איש בעונו ימות, וזהו אמרו בחרב ימותו כל חטאי עמי, שלרשעתם היו מתייאשים מן הפורענות ואומרים לא תגיש ותקדים בעדנו הרעה כלומר לא תקרב ותמהר בעדנו הרעה ולכן נעשה כתאוות לבנו, כי הרעה שתבוא לא תהיה בעבור מעשינו כי אם בדרך המקרה וזהו לא תגיש ותקדים בעדנו הרעה, הנה א"כ לא ייפול צרור ארץ אמר על כל בית ישראל שלא יכלו בכללותם, ואמר בחרב ימותו כל חטאי עמי על הרשעים שבהם בלבד, וזהו עצמו מה שניבא יחזקאל על זמן קבוץ הגלויות (כ, לח) וברותי מכם המורדים והפושעים בי כמו שפירשתי.

וביום ההוא כלומר באותו זמן שייתמו חטאים מן הארץ בהיותם נעים ונדים באותו טלטול אקים את סכת דוד הנופלת, כי מפני שזכר זה הנביא עצמו למעלה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל שפירושו שלא תקום עוד מעצמה להמליך עליהם מלך, הגיד עתה שהם מעצמם לא יקומו בעניין המלכות אבל ה' יתברך יקים סכת דוד הנופלת מימי ירבעם וימליך על כל עמו מלך מבית דוד. ולפי שנפילת סכת ממלכות דוד הייתה ממנה בבית ראשון במלכים שהמליכו עליהם השבטים מעצמם מירבעם עד הושע בן אלה, וממנה בבית שני שלא מלך אדם מבית דוד כל אותו זמן מפני שהמליכו את החשמונאים ובית הורדוס, לכן אמר

וגדרתי את פרציהן כנגד בית ראשון ששם נפרץ מלכות דוד והיה פרוץ בהיות מלך אחר על קצת השבטים, ועל בית שני אמר והריסותיו אקים, כי מפני שבבית ראשון היה תמיד מלך מבית דוד על יהודה ובנימין קרא את מלכות אפרים פרוץ אבל בבית שני שלא מלך עוד מלך מזרע דוד כלל קראו הריסה גמורה ולכן אמר עליו והריסותיו אקים. ולפי שאמר סכת דוד כאלו יהיה מלכותו דבר בלתי קיים כסוכה לכן אמר ובניתיה כימי עולם, שיעשה מלכותו בנין חזק ואמין. ואמרו למען יירשו את שארית אדום וכל הגויים אשר נקרא שמי עליהם פירשו **המפרשים** שהוא הפוך, כאלו אמר למען יירשו ישראל אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום וכל הגויים. ואפשר לפרשו מבלי סירוס, לפי שהגויים אשר החריבו את ארץ ה' והגלו את ישראל נתן להם הכוח והיכולת וההצלחה מאת ה' יתברך להיותם שבטי אפן, ומזה הצד יוחלט המאמר שנקרא שמו עליהם כי הוא הנותן להם כוח לעשות חיל, ולכן אמר שסכת דוד ושארית בית יעקב בזמן הגאולה יירשו את שארית אדום ואת כל הגויים אשר נקרא שמו של הקדוש ברוך הוא עליהם להיותם כלי מפצו, והתבונן אומרו אל שארית אדום כי מפני שיעדו הנביאים במפלת אדום ביום נקמת ה' כמו שזכרתי פעמים לכן אמר שמלך המשיח ועם ה' יירשו את השארית אשר יישארו מאדום מאותה מלחמה, וכן אמר עובדיה וירשו הנגב את הר עשו, ואין סותר לזה ממה שאמר עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו לפי ששם יעד על האומה וכאן יעד ירושת ארצה שמארץ אדום רומי שנקראת בצרה תהיה חורבן עולם, כמו שבאר ישעיה בפ' קרבו גויים לשמוע ושאר ארצו תהיה ירושה לבית ישראל, ומלתא דמסתבר היא שירושת הנגב והר עשו הוא אדום הסמוך לארץ ישראל, והחורבן יהיה בבצרה ושאר הארצות אשר זכר שהיא רומי וכל סביבותיה כמו שפירשתי.

עוד יעד שבזמן ההוא יתברכו התבואות בארץ ישראל שלא יוכלו בני אדם לקצור החטים ולדוש אותם ולא לבצור ולעשות היין בזמן קצר חודש או ימים אבל לריבוי יתעסקו בו מראשית התבואה עד אחרית שנה, ועל זה אמר הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש בקוצר ודורך ענבים במושך הזרע, רוצה לומר שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת אחריתה באופן שייגש החורש בקוצר, וכן דורך ענבים יתמיד בו עד שיבוא מושך הזרע לזרוע, וכן אמרה תורה בבכורותיה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע.

עוד ביאר שיתרבו התבואות במעט מהעסק והעמל, ועל זה אמר והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה, שהוא משל מרוב עשות חלב שיזוב מן הצאן כאלו הגבעות נמוגות ומתמוססות, ועם היות שלא זכר כאן חלב נסמכה הנבואה הזאת על מה שניבא יואל והגבעות תלכנה חלב. ואפשר לפרש והגבעות תתמוגגנה שהוא ג"כ כענין העסיס בריבוי היין כאלו מתמוססות ונעשות כולן יין, והכול משל על רוב הטובה שיהיה לישראל בזמן הגאולה מבלי עמל ויגיעה. ויעד עוד שלא ישובו לגלות אחר ולא יעלה עוד הכורת עליהם, ועל זה אמר

ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו וגו' ונטעתיים על אדמתם ולא ינתשו עוד וגו'.

הנה התבארו בנבואה הזאת ד' עיקרים:
הא' נקמת האומות וחורבנם ובפרט אדום, כמו שאמר: למען יירשו שארית אדום וכל הגויים, והם העיקרים הראשון והשני מעיקרי נבואות ישעיהו.
והב' תשועת ישראל וגאולתם, וכמו שאמר: ושבתי את שבות עמי ישראל, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.
והג' שימלך עליהם מלך מבית דוד, כמו שאמר: ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.
והד' שלא ישובו עוד לגלות, כמו שאמר: ונטעתיים על אדמתם ולא ינתשו עוד, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.
 וכבר הוכחתי בעיקרי ישעיהו שא"א לפרשם כפי השכל הישר לא על גאולה רוחנית כדברי ה**נוצרים** ולא על זמן בית שני.

מבשר טוב התשיעי [עובדיה הנביא]

הוא **עובדיה הנביא**.

ומפני שנבואת הנביא הזה כולה היא על אדום ראוי לבאר במקום הזה את הנבואות האלה שניבאו הנביאים על חורבן אדום אם נתקיימו כולם בחורבן ראשון, שנבוכדנצר אחרי שכבש את ארץ ישראל והחריב ירושלים כבש את שאר ממלכות הגויים אשר סביבותיו מצרים ועמון ומואב ואדום ושאר הגויים, האם נאמרו הנבואות האלה על אותו החורבן. גם מצאנו שבבית שני הורקנוס המלך מבני חשמונאי הלך על ארץ אדום ויך את דבירה ואת מרשה אשר לאדום, ויכנע את גאון אדום וישימם למס עובד, ויקשרם ויכבלם בכבלי מילה, וימל את בשר ערלתם, ומהיום ההוא והלאה היו נימולים ושומרים את תורת יהודה וישראל עד שהחריב טיטוס את ירושלים, וראוי אם כן שנדע גם כן אם על זה ניבאו הנביאים הנבואות ההם על אדום. עוד ראוי שנעיין אם אף שנודה שהנבואות ההם הם לעתיד לבוא, האם נאמרו ועתידיים להתקיים על אותה ארץ אדום שהיא סמוכה לארץ ישראל אשר כבש דוד והציב בה נציבים ואשר כבש והחריב נבוכדנצר ואשר כבש הורקנוס הנזכר, או הם נאמרו על רומי וארצות ה**נוצרים** הנקראים עתה אדום.

והחקירה הזאת היא בעיני הכרחית מאד ורבת התועלת להבנת אמתת הנבואות האלה, ולא ראיתי למפרשים בה דבר, ואני התעלמתי מהנבואות שניבא ישעיהו ושאר הנביאים על אדום מלחקור זה בהם ויעדתי לבארו במקום הזה, ומה שישים אלוהים בפי אותו אדבר.

דע כי הנביאים שנתנבאו על אדום הם תשעה:

האחד בלעם בנבואתו האחרונה והיה אדום ירשה וגו',

השני ישעיהו,

השלישי ירמיהו בשני מקומות,

הרביעי יחזקאל בשני מקומות,

החמישי יואל,

השישי עמוס בשני מקומות,

השביעי עובדיה בכל נבואתו זאת,

השמיני מלאכי,

והתשיעי הוא דוד הקודם לכל אלה,

ואין לנו אם כן דרך לדעת אמתת הדבר הזה כי אם בחקרנו בנבואות ההן כולם, ונחפש בכל אחת ואחת מהן על מי נאמרה ובאיזה זמן נתקיימה או תתקיים.

והנה בלעם במה שאמר והיה אדום ירשה וגו' כבר ביארתי בנבואה הראשונה מזה המאמר שכפי סגנון הכתובים אי אפשר שיפורש כי אם לעתיד לבוא, לפי שעם היות שדוד המלך הציב נציבים באדום הנה לא היה אדום ירושה לו ולא הר שער, ואין ספק שהר שער וארץ אדום אשר נבא שתהיה ירושה לישראל היא הסמוכה אל ארצו, אבל מה שהוסיף עוד בלעם בדבריו וירד מיעקב והאביד שריד מעיר אין ספק שלא אמרו כי אם על העיר רבתי בגויים רומי המכונה לבת אדום, ולכן אמר בתחילת נבואתו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת, שזה לא נתקיים עד עתה וכמו שפירשתי שם. הנה אם כן הנבואה הראשונה הזאת היא לעתיד לבוא וכוללת ארץ אדום הסמוכה לירושלים ואת רומי המכונה אליו.

אומנם ישעיהו בפרשת קרבו גויים לשמוע, אין ספק אצלי שלא ניבא כי אם על האומה הנקראת היום אדום שהוא כלל ה**נוצרים**, ועליו אמר כי רוותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט, ויורה על זה אומרו כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, שהנה בצרה הקדומה מארץ מואב הייתה לא מארץ אדום, ועל כורחך לא נסמכה ולא נאמר תמיד סמוך לאדום כי אם להורות על העיר רבתי עם רומי שהיא בצרה, היא עיר בצורה היא קריה נשגבה כמו שפירשתי. גם יורה על זה אמרו שם חוריה ואין שם מלוכה יקראו, שזה נאמר באמת על רומי שאין בה מלוכה ולא מלך כי אם שרים אפיפיור ואגמונים. הנה א"כ הנבואה היא עתידה להתקיים, ועל רומי וכלל ה**נוצרים** הנקראים בני אדום נאמרה.

ואומנם ירמיהו בפרשת כוס יין החמה שאמר בכלל אותם האומות הנחרבות את אדום ואת מואב ואת בני עמון נראה לי שכבר נתקיימה על ידי נבוכדנצר, כי כן נאמר קודם זה הנני

שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה ועל כל הגויים האלה סביב והחרמתיים ושמתיים לשמה ולשורקה ולחרבות עולם, ומיד הביא זיכרון הגויים אשר ראה בנבואתו שותים את כוס החמה, שהוא המוכיח שאותה פרשה כבר נתקיימה על ידי נבוכדנצר, שעל ארץ אדום הסמוכה לארץ ישראל נאמרה. אבל אחרי כן זכר הנביא ירמיהו נבואות על גויים רבים, וזכר ראשונה מצרים וניבא על חורבנה על ידי נבוכדנצר כמו שאמר ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדנצר מלך בבל וביד עבדיו ואחרי כן תשכון כימי קדם, וכן נבא על מואב ואמר בסופו ושבתי את שבות מואב, וכן נבא על בני עמון ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון, ואחר כך הביא נבואה אחרת תחילתה לאדום כה אמר ה', ולא נאמר באותה נבואה שישב את שבותו כמו שאמר: בשאר האומות. גם תראה בפרשה ההיא שזכר בצרה באמרו כי בי נשבעתי נאם ה' כי לשמה לחרפה לחורב ולקללה תהיה בצרה וכל עריה תהיין לחרבות עולם, ובצרה היא רומי ואמר שתהיה לחרבות עולם שלא תבנה עוד, וכן אמר והייתה אדום לשמה כל עובר עליה ישום וגו' כמהפכת סדום ועמורה ושכניה אמר ה' לא ישב שם איש ולא יגור בה אדם, וידוע שאדום לא נחרבה בהחלט ולא נהפכה כמהפכת סדום ועמורה ושגם יש עליה יושבים הפך מה שאמר לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם, וזה לא נתקיים בימי נבוכדנצר ולא בימי הורקנוס בבית שני, והוא המוכיח שהנבואה הזאת היא לעתיד ושנאמרה על רומי וכלל ה**נוצרים**, וכמו שאמר שם לכן שמעו עצת ה' אשר יעץ על אדום ומחשבותיו אשר חשב על יושבי תימן אם לא יסחבום צעירי הצאן, ואמרו רז"ל בפ"ק דיומא כפי מה שקבלו ביניהם עתידה רומי שתיפול ביד פרס וכמו שפירשתי במאמר ישועות משיחו, ומזה תדע שלא אמר צעירי הצאן על ישראל כמו שכתב ה**רד"ק** כי אם על הפרסיים, כי כן תמצא במפלת בבל שאמר לכן שמעו עצת ה' אשר יעץ אל בבל וגו' אם לא יסחבום צעירי הצאן, וכמו ששם לא אמר צעירי הצאן כי אם על הפרסיים שהחריבו בבל כן ראוי שיפורש מה שאמר כאן באדום. והעניין הוא מה שזכרתי פעמים רבות שבזמן הגאולה יעלו ה**נוצרים** על ארץ ישראל לכבשה ושיבואו עליהם הפרסיים וכל משפחות צפונה ומזרחה וייפול אדום בידיהם, וכן אמר ירמיהו בסוף הפרשה הזאת הנה כנשר יעלה וידא יפרוש כנפיו על בצרה והיה לב גיבורי אדום ביום ההוא כלב אשה מצרה, שכל זה בלי ספק על אותה מלחמה עצומה ונקמה גדולה נאמר.

ומפני שבאותה מלחמה יפלו גם כן מכל שאר האומות הבאות על אדום וגם מאותם שלא נתנו חתיתם בארץ החיים ולא הגלו את ישראל ולא נשתעבדו בהן, לכן אמר הנביא בזאת הנבואה לאדום הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתה ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה, כי לא אמר זה על כוס יין החמה אשר זכר בפרשה האחרת כי אם על הכוס אשר ישתו כל העמים באותה מלחמה, ועליו אמר ישעיהו הנה לקחתי מידך כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי וגו' ושמתי ביד מוגיך וגו'. ואין להפלא מאשר באה הנבואה הזאת שהייתה לעתות רחוקות בתוך שאר הנבואות שהיו לזמן קרוב כי כן דרך הנביאים בנבואותיהם

שרואים לזמן קרוב ולזמן רחוק כאחד. ושאר דברי הפרשה הזאת שאמר ירמיה הם כדברי עובדיה במעט מהשנוי, ובביאור דברי עובדיה יתפרשו המה גם כן.

וכן נבא ירמיה במגילת קינות על אדום באמרו שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וגו', וכבר ביאר יונתן בן עוזיאל שאמר זה על קוסטנטינא דמתבניא בארע ארמיניא, וכן תרגם פקד עוונך בת אדום על רומי כמו שפירשתי למעלה, והאמת יורה דרכו שמה שתרגם הוא הנכון, שהיה מקובל בין הקדושים ההם שתבנה קוסטנטינא ושתחרב על ידי הפרסיים שהם הנקראים היום תורקוש וש אחרי כן יתום הגלות, כמו שאמר תם עוונך בת ציון לא יוסיף להגלותך, וש אז יהיה חורבן רומי, ולכן תרגם בת אדום הראשון על קוסטנטינא ותרגם פקד עוונך בת אדום על רומי, וכל זה מורה אמתת דעתו שנאמרה הנבואה כולה על העתיד להיות בני אדום הם אשר נתיישבו בארץ רומי ומשם הלכו עם הקיסר קוסטנטינו ונתיישבו ג"כ בקוסטנטינא, שאם לא היה הדבר הזה מקובל אצלו מי הגיד לו שתבנה עיר שתקרא קוסטנטינא ושתהיה בארץ כארמיניא ושיהיו אוכלוסי אדום בתוכה ושיעלו פרסיים עליה ויחריבוה, כי כשנתיסד התרגום לא היה דבר מזה בעולם, ואם היה שתרגם שישי ושמחי בת אדום על קוסטנטינא מי הגיד לו שפקד עוונך בת אדום שבא אחריו לא נאמר על קוסטנטינא גם כן כי אם על רומי שהייתה באיטליא ונתמלאה גם כן מאוכלוסי אדום אשר באו להתיישב בה המה ומלכיהם כמו שביארתי בפרשת קרבו גויים לשמוע, אלא שהיו הדברים כולם מקובלים אצלם, ולכן הנביא אמר תם עוונך בין שני החורבנות מקוסטנטינא ורומי שכן יהיה שיתום זמן הגלות בין שני החורבנות האלה. וכבר ביארתי בספר מעיני הישועה שהיו לאמונת הנוצרים שתי ראשים, או אמור התחלות קוסטנטינא ורומי, ועל שתיהן ניבא כאן ירמיה, וזה כולו ממה שיוכיח שהנבואה הזאת היא עתידה להתקיים בכל ארץ הנוצרים שהם מאומת בני אדום.

ואומנם יחזקאל ניבא גם כן כה אמר ה' יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה ויאשמו אשום ונקמו בהם לכן כה אמר ה' אלוהים ונטיתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה וגו' ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ועשו אדום כאפי וכחמתי וידעו את נקמתי נאם ה' אלוהים. והנבואה הזאת מחויב שנפרשה לעתיד לבוא ועל רומי וכלל הנוצרים, כיון שאמר יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה שזה נאמר על חורבן בית שני שעשו הרומיים. ולפי שהם היו בברית עם בני יהודה וילחמו בהם כאויבים לכן אמר ויאשמו אשום, וכנגד מה שעשו בהם בגלות מהשמדות והגזרות אמר עוד ונקמו בהם, ואמר שיכרית מאדום אדם ובהמה, וידוע שזה לא היה בימי נבוכדנצר ולא בימי הורקנוס. ואמר גם כן שתהיה נקמת אדום ביד עם ישראל, ואין זה אלא מה שקבלו חז"ל שאמרו שמסורת היא בידם שאין עשו נופל אלא ביד בני בניה של רחל, והעניין שאותה המלחמה אשר ילחמו בהם משפחות צפונה יצאו בני ישראל ומשיח בן יוסף בראשם ויעשו באדום באף ובחמה ובקצף גדול נקמה עצומה.

גם נבא יחזקאל נבואה שנית על הר שער, ואמר עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה וגו' יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם, וכבר ביארתי הנבואה הזאת והוכחתי ממנה שהיא לעתיד לבוא ושנאמרה על רומי המחריבה.

ואומנם יואל שאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה, כבר ביארתי ענינו שה**נוצרים** בעלותם לכבוש את ארץ ישראל יחריבו חורבן עצום במצרים ושיבואו עליהם גויי המזרח והצפון וירבו חללי אדום, ושעל זה אמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה. והמוכיח שהיא לעתיד ושנאמרה על רומי הוא אמרו מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם שזה נאמר על חורבן בית שני.

ואומנם עמוס ניבא על אדום שתי נבואות.

הראשונה כה אמר ה' על שלושה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו וגו'. ונראה לי שהשלושה פשעים שראה לאדום שעבר עליהם יתעלה, והד' קשה מכולם שעליו יענישהו הם: **הראשון** בימי יעקב, שעשו אחיו חשב להרגו בחרב וכמו שאמר: יקרבו ימי אבל אבי וגו', **והשני** בימי משה כשעברו ישראל בגבול אדום ושלחו אליו דברי שלום ואמת כה אמר אחיך ישראל וגו' נעברה נא בארצך, והיה לו לרחם עליהם בדבר שלא היה מזיק אליו, והוא לא עשה כן אבל השיבם לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך, וכן עשה שנאמר ויצא אדום לקראתו בעם כבד,

והשלישי בחורבן בית ראשון כשבא נבוכדנצר על ירושלים שבני אדום היו מרחיבים פה כנגד ישראל, וכמאמר המשורר זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו עד היסוד בה, ועל שלש אלה אמר על שלושה פשעי אדום. אומנם על חורבן בית שני שעשו האדומיים אשר נתיישבו ברומי ובכל ארץ איטליא ששפכו דם בני יהודה כמים סביבות ירושלים עליו אמר ועל ארבעה לא אשיבנו. וביאר ארבעתם כי אמרו על רדפו בחרב אחיו רמז אל הראשון ממה שחשב עשו לעשות ליעקב, ולכן אמר על רדפו בחרב ולא אמר על הרגו בחרב כי לא היו בו מעשה כי אם כוונה רעה, ואמר ושחת רחמיו כנגד השני שהיה בימי משה שלא רחם אדום על ישראל לתתו לעבור בגבולו, ואמר ויטרוף לעד אפו על חורבן בית ראשון שבאו בני אדום בו לשלול שלל ולבוז בז, ואולי שלזה כיון באמרו ויטרוף לעד שהוא מלשון בבוקר יאכל עד שהוא נאמר על השלל ולכן אמר ויטרוף לעד אפו שהטרף הוא לשלל ולבוז, ועל חורבן הבית השני והגלות הארוך הזה שמו הרומיים בני אדום שהם כלל ה**נוצרים** זרעו לישראל כמה רעות אמר ועברתו שמרה נצח, כי מפני אורך הגלות המופלא אמר בו לשון נצח. ואמר בעונשו ושלחתי אש בתימן ואכלה ארמנות בצרה לכלול ארצות האדומיים כולם, אם מתימן שהוא בארץ אדום הסמוכה לארץ ישראל ואם בצרה שהיא רומי כמו שפירשתי. הנה התבאר מזה שהנבואה הזאת לא נתקיימה עד הנה ושהיא עתידה להתקיים ושהיא כוללת ארץ אדום

הסמוכה לירושלים ורומי וכל גלילותיה. גם ניבא עמוס עצמו על אדום שנית באמרו ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת וגו' למען יירשו את שארית אדום.

ואומנם מלאכי ניבא גם כן על אדום בתחילת נבואתו באמרו הלא אח עשו ליעקב ואת עשו שנאתי וגו' המה יבנו ואני אהרוס. ובהגיעי שמה בעזרת האל אפרש אותם הכתובים ואוכיח שנאמרו על חורבן רומי העתיד. וכן אפרש בסוף המבשרים מה שניבא דוד על אדום שהוא גם כן מסכים לזה.

ולכן נבא עתה לבאר דברי עובדיה הנביא. ואומר שמתחילת זאת הנבואה יראו בתחילת המחשבה שניבא עובדיה על ארץ אדום הסמוכה לארץ ישראל ממה שאמר הנה קטן נתתיך בגויים בזוי אתה מאד, כי איך אפשר לפרש זה על רומי רבתא ועל כלל הנוצרים בני אדום אם לא שנפרש נתתיך שהוא עבר במקום עתיד כדרך המפרשים שאחרי השחתת אדום יהיה קטן ובזוי בגויים, אבל סגנון הפרשה ימאן זה. גם אמרו שוכני בחגווי סלע מרום שבתו מורה שאמרו על הר עשו שהם הרים גבוהים מה שאין כן רומי.

אבל פירוש הנבואה כפי פשט הכתובים כך הוא אצלי. ואודיעך ראשונה מה שפירשו המפרשים בפסוק הראשון, והוא שעובדיה וירמיה שניהם ראו בנבואותיהם חורבן אדום בסגנון אחד, ועל כן אמר שמועה שמענו מאת ה', שנביאים אחרים זולתו שמעוה וראו אותה ג"כ, והפסוק מסורס, כאלו אמר חזון עובדיה שמועה שמענו מאת ה' והיא זו כה אמר ה' אלוהים לאדום ציר בגויים שולח, ולמ"ד לאדום היא במקום על, כמו אמרי לי אחי הוא, וכאלו ציר בגויים שולח שהוא משל להתפשטות השמועה שיעלו כל הגויים למלחמה על ארץ אדום. והפירוש הזה בלתי מתיישב אצלי לא מצד הלשון ולא מצד העניין, אם מצד הלשון שאמר וציר בגויים שולח ואם היה זה התחלת נבואה איך יאמר וציר כמוסיף על המאמר הראשון, ואומנם מצד העניין כי איך יתכן שכל מלכי האדמה יתעוררו מבלי סבה לעלות להלחם בארץ אדום, ומהו ענין הציר הזה ששולח בגויים ומי שולחו.

אלא שהעניין כולו הוא מה שהודעתך פעמים שרומי וכל כלל הנוצרים יתעוררו לעלות לכבוש את ירושלים מפני ששם כל קדושת דתם וקבר ישוע אלוהיהם, וכמו שהתעוררו כבר פעמים אחרות גם כן לכבשה לזאת הסיבה בעצמה. ומפני שהיום כל ארץ ישראל תחת מלכות מצרים ילחמו הנוצרים במצרים ראשונה ויכו את כל המונה מכה עצומה, ומזה תצא השמועה בכל ארצות המזרח והצפון שרובם ישמעאלים והם אויבי הנוצרים איך באו מארצותם והחריבו את מצרים וכבשו את ארץ ישראל וירושלים שהיא גם כן עיר קדושה לישמעאלים, ועל זה יתעוררו גם הם ויאמרו איש אל אחיו לכו ונלכה בשם האל על הנוצרים האחרים האלה וניקח מהם נקמת מצרים ונסיר הארץ הקדושה מידיהם פן יתפשטו הנוצרים ויבואו להחריב אותנו

גם כן, וזאת היא השמועה אשר ישמעו מאת ה' כי מידו הכול, ועל זה ג"כ אמר וציר בגויים שולח כי כן אמר ירמיה וציר בגויים שולח התקבצו ובאו עליה וקומו למלחמה, ויחזקאל אמר בספרו מפלת מצרים על ידי הנוצרים ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש בטח והייתה חלחלה בהם כיום מצרים כי הנה באה, וזה מאמר עובדיה כה אמר ה' לאדום שאמר וגזר זה עליו, והוא שיאמרו האומות שמועה שמענו מאת ה', שנביאיהם וקוסמיהם ודורשי דתם יאמרו אליהם שיעבדו את ה' בעלותם להלחם בנוצרים, וציר בגויים שולח שישלחו מלאכים אלו לאלו לאמור קומו ונקומה עליה למלחמה, ואמר עליה בלשון נקבה לרמוז לארץ ישראל כי שם תהיה המלחמה.

והתחיל הנביא לדבר כנגד אומת אדום הרשעה באומרו הנה בימים הקדומים בהתחלת ענייניך לא היית מולך בכל העולם כי קטן נתתיך בגויים בזוי אתה מאד, ואמר זה על רומי שבתחילת עניינה הייתה למרעה צאן ואחרי כן נעשתה עיר קטנה והגיע ענינה בהמגדלות כל כך עד שגבה לבה לאמור אני ואפסי עוד. או שעל הר שער אמר הנה קטן נתתיך בגויים בזוי כי כן היה עם אדום הסמוך לארץ ישראל. אומנם כאשר מלכו בארצות איטליא ונתרבו מאד ושמו להם ראש מלכותם ברומי אז זדון לבם השיאם למשול בכפה ועל זה אמר זדון לבך השיאך למשול על כל העולם, ובדרך המשל אמר שוכני בחגווי סלע ויושב מרום אומר בלבו מי יורידני ארץ, רוצה לומר דמית לשוכן בחגווי סלע ויושב במרום שאומר בלבו מי יורידני ארץ כי היה עניין ממשלתך במעלה רמה ונשאה כל כך שאמרת שאין מי שיורידך ארץ, ולכן אמר האל כנגדה אם תגביה כנשר שעולה לחלק העליון מהאוויר, ולא די כנשר אבל שבין כוכבים תשים קנך שהם הנצחיים שאין בהם הפסד, משם אורידך נאם ה' עד שאול תחתית, וכן אמר ירמיהו תפלתך השיא אותך וגו' והייתה אדום לשמה, והעניין כולו אחד.

ואומנם אמרו אם גנבים באו לך וגו' איך נחפשו עשו וגו' עד הגבול שלחוך, פירשו אותם המפרשים לעתיד לבוא בחורבן אדום ושיהיה עבר במקום עתיד, וענינו שיתמהו הרואים מחורבן אדום ויאמרו נגדו מה זה היה לך, אם גנבים שדדוך בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם, הלא יגנבו דים רוצה לומר די יוכלון שאת ויניחו השאר, וכן אם שודדים באו לך שודדים כבוצרי הכרם איך היה שלא השאירו עוללות, ואתה לא היית כן כי איך נחפשו עשו ונבעו מצפוניו באופן שלא השאירו השודדים כלום אפילו מטמוני מסתרים, ונדמית הוא כמו נכרת על דרך נדמו עמי מבלי הדעת, עד הגבול שלחוך אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית בוטח בם הם עזרו אויביך ואתה לא הרגשת, ופירשו לחמך ישימו מזור אוכלי לחמך מראים עצמם כאלו ישימו מזור תחתך ורפואה למכתך, ואין תבונה בך להשכיל מרמתם לפי שביום ההוא יאבדו חכמים מאדום ותבונה מהר עשו וחתו גיבוריך תימן וגו'.

ולוי נראה לפרש הכתובים האלה שבאו בלשון עבר כפשוטם על עניין רומי, שאין ספק שעם כל מעלתה כבר באו עליה צרות רבות ורעות מהעמים שנלחמו בה ולכדוה פעמים, כאלו תאמר הגודוש והצרפתיים ובני ערב כמו שנזכר בספר דברי הימים אשר להם שכל אחד מהעמים האלה באו להלחם ברומי ולכדו אותה ויציתו אש בקרבה אבל לא החריבוה בהחלט כי תמיד נשארה בישובה וכבודה, ולכן אמר על זה אם גנבים באו לך אם שודדי לילה, כלומר כבר פעמים אחרות באו עליך אויבים פתאום כגנבים השודדים בלילה אבל אלה לא החריבוך חורבן החלטי, והוא אמרו הלא יגנבו דים אם בוצרים באו לך הלא ישאירו עוללות, כלומר שלא עשו כליה באדום אבל נשאר ממשלת רומי קצתה עם כל החורבנות ההם, והוא אמרו איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו רוצה לומר כמה יש לתמוה איך נתגלו סודותיך ומחשבותיך הנסתרות לאותם האויבים, ולכן אמר בדרך שאלה איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו איך היה זה, והייתה התשובה עד הגבול שלחוך ויודעי סודותיך הם הסגירוך ביד האויבים, ועליו יאמר בדרך המשל עד הגבול שלחוך כי הנה השיאוך ויכלו לך אנשי שלומך ואוכלי לחמך ישימו מזור תחתך, רוצה לומר רפואה למכתך, אין תבונה בו רוצה לומר באותו מזור, שלא היו מסתכלים במה שהיו עושים בתקונם ורפואתם ולכן לא היה תועלת במה שעשו. הנה כל זה ספר הנביא ממה שקרה לרומי פעמים רבות כדי לבזותה ולגדפה בספור החורבנות שבאו עליה פעמים אחרים, וגם כן להודיעה כי הנה במלחמה העתידה לא יהיה דבר מזה. והכלל היוצא מדבריו שכבר היו לרומי חורבנות אחרות אבל לא היו חורבן מוחלט כי תמיד נשארה מעלתה.

אומנם בזמן העתיד לא יהיה כן, והוא אמרו הלא ביום ההוא נאם ה' והאבדתי וגו', רוצה לומר כי לפי שהמלחמה תעשה אם בחכמה כמו שאמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה, ואם בגבורה כמאמר רבשקה עצה וגבורה למלחמה, לכן ביום ההוא מהמלחמה העתידה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו וזהו כנגד העצה ותחבולות המלחמה, וחתו גיבוריך תימן רוצה לומר שיאבדו גיבורים גם כן, וכל זה למה למען ייכרת איש מהר עשו רוצה לומר שלא יישאר איש מכל בני אדום העולים למלחמה שלא יבוא לידי הריגה, שלא תהיה המלחמה הזאת כשאר המלחמות שעברו על בני אדום שאף על פי שהיו הורגין מהם תמיד ישאירו עוללות אבל עתה לא יהיה כן לפי שיכרת כל איש מהר עשו מקטל רוצה לומר מרוב הריגה שיהרגו בהם. וספר למה יתחייב בעונש מופלג אשר כזה, באמרו מחמס אחיך יעקב רוצה לומר בעבור חורבן ירושלים וגלות אנשיה והחמס שעשית להם בגלותם תחת ידך, על כן תכסך בושא ותהיה כריתתך עולמית שלא יישארו ממך עוללות ולא תשוב עוד לממשלה כשאר הפעמים, וזהו ונכרת לעולם. וביאר החמס ההוא שעשה באמרו ביום עומדך מנגד וגו'. **והראב"ע** פירש כל פסוקי הפרשה הזאת על חורבן בית ראשון, שהיו בני אדום מרעים לישראל ושמחים במפלתם, ואם אמת היה הדבר שעל זה באה הנבואה הנה אם כן אין אדום הנזכר כאן כי אם אותם הסמוכים לארץ ישראל ועליו תהיה הנחמה שזכר הנביא כאן ובית

עשו לקש, והוא זר להאמינו, גם לא יהיה עניין לאמרו וגלות החל הזה וגו' וגלות ירושלים אשר בספרד, שהכתוב ההוא מבאר שני גלויות וכמו שאפרש. **והרד"ק** פירש הנבואה כולה על חורבן בית שני שנעשו על ידי הרומיים בני אדום, ולא יוכל באמת לפרש עליו ביום עומדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערי, ואמרו גם אתה כאחד מהם, שהוא המורה שהמחריבים לא היו אדום אבל שבני אדום באו לראות במפלת ירושלים ושמחו בה.

ומפני זה אחשוב אני שהנביא ניבא על חורבן ראשון וגם כן על חורבן שני וגם כן על צרות ישראל בגלות אדום, ועל זה אמר מחמס אחיך יעקב תכסך בושא ונכרת לעולם, כי זכר בזה שני דברים, הא' תכסך בושא והב' ונכרת לעולם, וידוע שהמתבייש בלתי נכרת והנכרת בלתי הבושה, אבל רמז בזה לחורבן ראשון ולחורבן שני, כי מפני שחורבן ראשון נעשה על ידי הבבלים, והאדומיים לא היו המחריבים אבל שמחו במפלת ישראל והטיחו דברים כנגדם לכן אמר שעל זה החורבן תכסה בושא לעשו, אבל על חורבן בית שני שעשו בני אדום הרומיים בעצמם אמר ונכרת לעולם שעל זה יתחייבו כליה ועונש נמרץ. ולכן ביאר בכתובים הנמשכים שניהם, אם הראשון שעליו תכסה בושא לאדום אמר ביום עומדך מנגד וגו' רוצה לומר באותו יום שאתה היית עומד מנגד כאשר שבו זרים חילו של ישראל ונכרים באו שערי, והם הבבלים שלכדו את ירושלים והחריבוהו כמו שאמר: ועל ירושלים ידו גורל, והייתה גזרת הכתוב בזה גם אתה כאחד מהם, כלומר אף על פי שאתה לא היית המחריב את ירושלים כיון שהיית שם בעת חורבנו ושמחת בו הרי אתה תחשב כאחד המחריבים ההם, וזכר הנטיות אשר עשה בזה, שהם ראשונה הראייה כמו שאמרו חז"ל ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו, וזהו ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו כלומר לא היה ראוי לך לראותו, ועוד גנות אחר והוא ששמחת במפלתו שזה יותר מגונה מהראייה ועל זה אמר ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם, וגנות אחר יותר גדול ממנו לא לבד הראייה והשמחה כי אם גם שהטחת דברים כנגדם ביום צרתם וזהו ואל תגדל פיך ביום צרה. הנה כל זה נתקיים בחורבן ראשון, ועליהם אמר תכסך בושא ע"ד מה שאמר שלמה אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך, שפירושו כי יריבון אנשים אל תצא מהר לראות את הריב ההוא, כי אולי יהיה אחד מן המריבים רעך ואוהבך וכראותו שאתה רואה אותו במריבה ולא עזרתו יכלים אותך אחרי כן למה שהיית מנגד בעת ריבו, ועל דרך זה יאמר כאן תכסך בושא.

ואומנם כנגד חורבן שני אמר ואל תבוא בשער עמי ביום אידם וגו', כלומר ופשע אחר עשית גדול מזה בזמן אחר והוא כשבאו הרומיים בני אדום בשערי ירושלים להחריבה, ועל זה אמר אל תבוא בשער עמי ביום אידם רוצה לומר לא היה ראוי לך שהיית מבני עשו אחיו של יעקב לעשות כמו שעשה נבוכדנצר והבבלים והוא לבוא בשערי ירושלים להחריבה, ולכן אמר בזה ואל תבוא בשער עמי כאותו לשון שאמר למעלה ונכרים באו שערי, שענינו שכבשו ולכדו את ירושלים ובאו בשעריה להחריבה, ואמר ביום אידם רוצה לומר ביום ענשם שגזר עליהם

הקדוש ברוך הוא על עונותיהם, וכמו שאמר: עליו יחזקאל יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה, ויואל אמר מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם שהוא כולו רמז לחורבן בית שני שעשו בני אדום. והסתכל אמרו ואל תרא גם אתה ברעתו ביום אידו, כי הגיד בזה דבר אמת, והוא שכמו שכתב הודעתך התחלת בני אדום היה בהר שער הסמוך לארץ ישראל, וכאשר המליכו באיטליא של יון מלכים מבני אדום באו אוכלוסים רבים משם ונתיישבו בארץ איטליא ותמלא הארץ אותם, האומנם נשאר בארץ אדום הראשונה עמים שכבש והכניע הורקנוס המלך בזמן בית שני, וכשבא טיטוס על ירושלים באו מאותם האדומיים שבארץ אדום הראשונה שהיו תחת מלכי יהודה ונכנסו בירושלים לעזרה כמו שכתב **יוסף בן גוריון**, ולפי שהם היו אויבים ושונאים מלידה ומבטן ומהריון אף על פי שבאו לעזרת ה' בגיבורים מפחד בני יהודה כאשר ראו מפלת ירושלים ושגלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה גם הם שלחו ידם לשלול ולבוז, וכל זה גלה כאן הנביא, כי על בני אדום הרומיים אשר באו להלחם בירושלים אמר ואל תבוא בשער עמי ביום אידם, ועל שאר האדומיים שבאו מארץ אדום ונכנסו בירושלים אמר ואל תרא גם אתה ברעתו, רוצה לומר כמו שלא היה לבני אדום אשר באיטליא לבוא בשערי עמי להחריבו ככה גם אתה אדום הסמוך לארץ ישראל לא היה ראוי לך לבא לראות ברעתו ולשלוח ידך בחילו לשלול שלל, כי ירד הנביא כיד אלוהיו הטובה לסוף דעתם של אותם הבאים לירושלים ומראים עצמם אוהבים שהיה לבבם למרע וסוף מעשיהם גם כן להרע לישראל. הנה בזה ביאר ענין חורבן בית שני.

ואומנם מה שאמר עוד ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו הוא על זמן גלותנו זה ביד אדום, כי פרק כמו שזכרו **המפרשים** הוא מענין הבדל ושבר מלשון ופרסיהן יפרק, מפרק הרים ומשבר סלעים, וכאלו אמר ואחרי שבני יהודה הלכו בגלות ונבדלו מארצם לא היה ראוי לך לעמוד על הפרק והגלות והשבר ההוא להכרית את פליטיו, רוצה לומר להרוג ולהשמיד אותם שבאו בגלות שלא מתו ביום החורבן. גם זכר שהגולים מירושלים היו מוכרים כבני כושיים ועל זה גם כן אמר ואל תסגר שרידיו ביום צרה. ואפשר לפרש כי מסגר נאמר על ההשתעבדות החזק שלא יוכל האדם לצאת משם וללכת אנה ואנה, וכן אמר ישעיה על גלותנו זה וסוגרו על מסגר, רוצה לומר שאותם שגלו מירושלים לא היה לך לעשות עימהם מסגר ושביה חזקה להשתעבד בהם בפרך. ונכון לומר שכונן בזה גם כן להרוגי ביתר ובפרט לעשרה הרוגי מלכות שנסגרו למות. ועל הכול אמר כי קרוב יום ה' על כל הגויים כאשר עשית יעשה לך גמולך ישוב בראשך, רוצה לומר קרוב יום ה' להנקם מכל הגויים אשר החריבו את בית ראשון ואשר העבידו את ישראל בגלות, וגם לך אדום כאשר עשית בבית שני יעשה לך מהחרב ומהנקמה גמולך ישוב בראשך. ואי אפשר לנו לפרש זה על מה שעשו בני אדום בחורבן ראשון שראו ושמחו והגדילו פיהם, כי הנה יתחייב שיהיה גמולם וענשם באותו דרך בעצמו לא מכת חרב והרג ואבדן, אלא שעל חורבן בית שני אשר שרפו ירושלים באש והגלו את עמה ושפכו דמם כמים נאמר.

ואומנם אמרו כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגויים, הוא לפי שאם יאמר אדום ומדוע תהיה בי הנקמה הזאת יותר משאר הגויים שהחריבו גם כן ירושלים והגלו את עמה, לכן אמר כנגד אדום אם על אותם שבאו ללחום על ירושלים ואם על אותם שבאו לעזרה, כמו שפירשתי, כי כאשר שתיתם על הר קדשי קובעת כוס התרעלה ישתו כל הגויים סביב, רוצה לומר האומות האחרות שהחריבו ג"כ את ישראל. ואפשר לפרש כי כאשר שתיתם שאמרו הנביא על בני יהודה שזכר למעלה שכמו שהם ישתו על הר הקודש ירושלים כוס יין החימה ומכה רבה עד הנפש כן ישתו שמה כל הגויים שיבואו להלחם אלו על אלו כמו שפירשתי, ושתו ולעו ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומם, וזהו והיו כלא היו. ואל תחשבו שלחיות המלחמה כל כך עצומה על הר קדשי יפלו שמה גם כן כל בני ישראל אשר יהיו בארץ, לא יהיה כן, אבל בהר ציון תהיה פליטה והיה קודש רוצה לומר שלא יעבור בה עוד ערל וטמא, ויירשו בית יעקב שהם בני יהודה ובנימין וגם כן עשרת השבטים את מורשיהם, רוצה לומר ארצותם, **והמפרשים** פירשו את מורשיהם, נכסיהם ושללם. והודיע הנביא עוד שאותם השבטים שישובו מארץ גלותם שיהיו מבית יוסף המה יהיו אש להבה להבעיר ולשרוף את בית עשו, כי הם ילחמו בהם ג"כ ואכלום באופן שלא יהיה עוד שריד לבית עשו, וכן דרשו חז"ל שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד בני בניה של רחל. וירשו הנגב את הר עשו רוצה לומר שמלבד נקמת אדום אשר תהיה באותה מלחמה עוד ירשו אנשי הנגב והם יושבי דרומה של ארץ ישראל את הר עשו שהוא סמוך אליהם מצד דרום, וכן ירשו יושבי השפלה שבארץ ישראל את ארץ פלשתים שהיא סמוכה אליהם. ואפשר לפרש שמאמר וירשו הנגב חוזר לבית יוסף שזכר למעלה, שהם ידלקו בבית עשו ואכלום והם ירשו את הנגב רוצה לומר את הר עשו שהוא מצד הנגב ואת השפלה שהיא ארץ פלשתים, ומלבד זה שירשו מחדש עוד ירשו את אשר היה להם מקודם והוא שדה אפרים ושדה שומרון.

ואומנם אמרו ובנימין את הגלעד נראה לי לפרשו שבעבור שבני יוסף ירחיבו את גבולם וירשו את הר עשו ואת ארץ פלשתים יתר על שדה אפרים ושדה שומרון שהיו להם מקודם, שמפני זה בנימין יירש את הגלעד אף על פי שקודם לכן היה לבני מנשה. **והמפרשים** פירשו שבנימין שהיה גבולו בירדן יירש משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן, כי ירבה גבולו כל מישור הגלעד הסמוך לנחלתו מפני שמנשה שהייתה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון.

ואמרו אחרי זה וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגו', תרגם בו **יונתן** וגלות עמא הדין דבני ישראל יחסנון ית ארעה כנענאי עד צרפת וגלות ירושלים די באספמיא יחסנון ית יתבי ארעה דרומא, עשה החל כמו החיל שרומז אל העם, וכפי דרכו היה ראוי להיכתב בידו בין החי"ת ובין הלמ"ד, ופירש הכתוב שלפי שאמר למעלה וירשו אמר שבני הגלות יירשו

את הארץ אשר הייתה לכנעני עד צרפת אשר הוא לפי זה צרפת אשר לצידון. **והרד"ק** פירש כנענים על האשכנזים והם ארצות אלמאניא ואשקלאוויאה, ופירש צרפת על המקום הנקרא פרנצייא. ולי נראה שפשט הכתוב רחוק מכל זה, ושמלת החל היא מלשון התחלה כמו החל רש אחל תת פחדך, ולא יחסר בו יוד, והעניין כי לפי שאמר וירשו הנגב את הר עשו שבני ישראל היושבים בנגב יירשו את הר עשו ביאר הנביא כאן מי ומי משבטי ישראל יהיו יושבי הנגב העתידיים לירש את הר עשו, ואמר שהם יהיו אותם שהלכו בגלות בית שני וגם בגלות בית ראשון לארץ אדום, כי מפני שגלו שמה וסבלו צרותיהם ורעותיהם לכן יירשו את התחלת וראש ארצם, וזהו אמרו וגלות החל הזה רוצה לומר והגלות המתחיל הזה לבני ישראל שהוא אחרון שנעשה בחורבן שני, אשר הלכו בו בני ישראל כמו שהלכו הכנענים כאשר לקחו את ארצם ויצאו משם מפני חרבות וכובד מלחמה, כי כן הלכו ישראל בגלות הזה אחרון בכל ארץ יון ואיטליא עד צרפת הוא פרנסיא, וגם גלות ירושלים אשר בספרד מגלות בית ראשון אלו ואלו יירשו את ערי הנגב כי מפני שהיה גלותם תחת עשו גזר ה' שהמה ימשלו בארץ עשו ויחרבוה.

וגלה הנביא אם כן בכאן שני גלויות, ראשון ואחרון, ועל שניהם יעד התשועה. וידוע שהיהודים אשר בספרד היו בחורבן בית ראשון שהולכים שם מלך ספרד א' שנקרא פירוש והושיבים בשני מחוזות מהארץ ההיא, הא' בלוצינא ששם נתרבה החכמה בישראל והם קראום לזונא מלשון לוז שם העיר, ושם היה מושב האלפסי ושם עוד היום נכרה קבורתו, והמחוז השני היה בארץ טוליטולה שהיה שמה בראשונה פיראזולה והם קראוה טוליטולה מפני טלטולם, וכמו שכתבתי בפירושי לספר מלכים ממה שראיתי בספרי דברי הימים הקדומים שהיו למלכי ספרד ועל זה אמר כאן וגלות ירושלים אשר בספרד, שהיו שם קודם לכן מחורבן ראשון. ואל תתמה מאמרו עד צרפת כי לא נתפשטו עוד היהודים בגלויותיהם כי אם עד צרפת לפי שאי אינגלטיירא אשר שם היו גם כן הנה הוא בספריהם חלק מצרפת וכן קראוה בספריהם אי צרפת, ועם היות שעתה בעונותינו אין בצרפת ולא בספרד איש מבית יעקב אשר בשם ישראל יכונה לא איש אל ויכזב, ויהיה יעוד הנביא שהיהודים אשר יצאו משם הם זרעם יירשו את ערי הנגב. ואפשר שכוון בזה גם כן אל בני ישראל שיצאו מכלל הדת מתוקף הצרות והשמדות שנשארו בצרפת ובספרד שהם ישובו ובקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם וגם בהם תתקיים הנבואה הזאת.

ואומנם אמרו ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והייתה לה' המלוכה אמרו בבראשית רבה עד אשר אבוא אל אדוני שעירה, חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אצל עשו להר שעיר, אלא לעתיד לבוא יהיה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, אין הכסא שלם עד שיכרית זרעו של עשו שנאמר האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת

אבד זכרם המה, וכתוב בתריה וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו. **וינתן** תרגם כל הר שער הכתוב בנבואות כרכא רבא דעשו, ונכון הוא.

ואומנם מי הם המושיעים האלה כתבו **המפרשים** שהם המשיח וחבריו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם. ולי נראה שהנביא בזה הפסוק האחרון ביאר איך תהיה נקמת אדום, כי הנה ישראל לבדם לא יהיו יכולים עליו ולכן אמר שיעלו מושיעים בהר ציון והם שאר האומות אשר יבוא להלחם עם ה**נוצרים** על אדמת הקודש, ולפי שהם יושיעו את הארץ מבני אדום ויעשו בהם נקמה רבה לכן קראם מושיעים עם היות שגם הם יכלו בה אבל בבחינת בני אדום שיגרשו אותם מן הארץ וישמידום אמר שיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ולכלותו מעל פני האדמה. הלא תראה שקרא הנביא את אשור שבט אפו, ואת נבוכדנצר עבדו, ואת כורש קרא משיחו, לא בבחינת עצמם כי אם כפי פעולותיהם אשר יעשו בגזרתו העליונה להנמקם מאויביו, ובזה הדרך עצמו נוכל לומר שקרא את אלה מושיעים. ואמר שכאשר יהיה נכרת זרעו של עשו אז תהיה לה' המלוכה, שכל בני עולם יודו למלכותו כמו שאמר: זכריה והיה ה' למלך על כל הארץ וגו'.

הנה התבארו בנבואה הזאת ה' עיקרים:

הא' נקמת האומות וענשם על מה שהרעו לישראל, וכמו שאמר: כי קרוב יום ה' על כל הגויים וגו' ישתו כל הגויים תמיד ושתו ולעו והיו כלא היו, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' נקמת אדום העתידה כלה ונחרצה שתבוא עליו, כמו שאמר: למען ייכרת איש מהר עשו מקטל, ואמר ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר, והוא העיקר השני מעיקרי נבואות ישעיהו. **הג'** תשועת ישראל וגאולתם, וכמו שאמר: וירשו בית יעקב את מורשיהם ושאר הכתובים, וזהו העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו. הד' שישבו עשרת השבטים, וכמו שאמר: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ואמר וירשו את שדה אפרים ואת שדה שומרון, וזהו העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הה' שתשוב השכינה בין ישראל, כמו שאמר: ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר ביארתי בעיקרים הכוללים מנבואות ישעיהו שכפי השכל הישר והאמתי אי אפשר שיפורשו היעודים האלה לא כדרך ה**נוצרים** על הדברים הרוחניים ולא על זמן בית שני, כי ידוע במקרא שבית יוסף הוא מלכות עשרת השבטים ומתי היו בית עשו לקש וכבר גלו להם ולא שבו עוד מגלותם, וגם גלות צרפת וגלות ספרד שנעשו על ידי טיטוס מתי ירשו את ערי הנגב ומתי עלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, אלא שהכול הוא לעתיד לבוא כי כל

גאולה שנאמרה לישראל עם מפלת אדום כמו תם עוונך בת ציון פקד עוונך בת אדום, ודומיהם הכול הוא לעתיד.

מבשר טוב העשירי – [מיכה הנביא]

הקדמה

הוא **מיכה הנביא**. והנבואות היותר מפורשות ומוכרחות אשר ראיתי בדבריו הם אלו אשר אזכור:

מבשר טוב העשירי - נבואה א'

הנבואה האחת תחילתה והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וגו', עד שמעו נא את אשר ה' אומר.

כבר פירשתי בנבואה הראשונה מהמבשר השלישי ישעיהו שהנבואה הזאת והיה באחרית הימים היא עצמה מה שהוא נבא, שבאחרית הימים בסוף הגלות וזמן הגאולה הר הבית אשר שם יבנה בית המקדש, שעד עתה בגלות היה לבהמות יער, יהיה בזמן ההוא נכון ונשא לפי שינשאוהו ויכבדוהו כל האומות, ויהיה זה כשירוצו אליו עמים וגויים רבים ויאמרו זה לזה לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלוהי יעקב, ולא נהיה כבני ישראל כימים הקדמונים שה' יתעלה נתן להם את התורה והם לא היו שומרים אותה אבל אנחנו כמו שהוא יורנו מדרכיו כן נלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה לכל העמים ודבר ה' שהיא נבואתו תצא מירושלים, ואותו דבר ה' ישפוט בין עמים רבים לפי שכולם יתנהגו על פי התורה והנביאים עד שמפני זה יחדלו המלחמות והמריבות מכל אומות העולם, וכתתו חרבותיהם לעשות מהם אתים לעבודת האדמה וחניתותיהם למזמרות לזמור את הגפנים ושאר העצים לפי שלא יצטרכו עוד אליהם, ולא יישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, וכל אחד יסתפק בשלו ולא יחמוד את אשר לרעהו באופן שישבו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד.

ואומנם אמרו עוד כי כל העמים ילכו איש בשם אלוהיו ואנחנו נלך, פירושו אצלי כי כל העמים שעתה ילכו איש בשם אלוהיו ואנחנו גם כן, כולנו הם ואנחנו בזמן ההוא נלך בשם ה' אלוהינו, ולא יהיה זה לצורך שעה שלא ישבו לחטוא אבל יתמיד לעולם ועד. ובזמן ההוא יתקבצו הגלויות, והוא אמרו ביום ההוא נאום ה' אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי, כי אמר צולעה כנגד גלות עשרת השבטים, והנדחה כנגד גלות בית ראשון, ואמר ואשר הרעותי כנגד גלות בית שני שהיא הייתה הרעה הגדולה. ולפי שעם היות הגלויות שלושה הנה המלכויות הגולים היו שנים, מלכות ישראל ומלכות יהודה, לכן אמר ושמתי את הצולעה לשארית שהם עשרת השבטים, והנהלאה שפירושו נדחה, והיא מלכות יהודה, אשימה לגוי עצום, ומלך ה' עליהם רוצה לומר על כולם יחד בהר ציון ולא ילכו עוד בגלות אחר והוא אמרו

מענה ועד עולם. ולפי שבהיותם על הארץ היו בישראל ב' מלכויות לכן אמר שלא יהיה כן לעתיד לבוא כי מלכות יהודה וירושלים תכלול כל השבטים יחד, ועל זה אמר ואתה מגדל עדר עופל בת ציון, שקרא את ירושלים או את בת ציון מגדל כי הוא מגדל דוד. ומפני שכל השבטים יהיה להם חלק בירושלים כמו שבאר יחזקאל בסוף ספרו לכן קרא ירושלים וציון מגדל עדר רוצה לומר מגדל ישראל שהוא עדר צאן ה', ומפני שירושלים וציון לא תיכבש ולא תחרב עוד כל ימי הארץ לכן קראו עופל בת ציון רוצה לומר החוזק המופלג. ואמר עדיך שאתה הממשלה הראשונה רוצה לומר שתהיה ירושלים ראש ממשלת ישראל כמו שהייתה בימי דוד ושלמה, וביאר מה ענין הממשלה באמרו ממלכת לבת ירושלים כלומר שתשוב המלכות לבית יהודה ותהיה ראש ממלכתו ירושלים. ואחרי שזה כן עתה למה תריעי רע רוצה לומר עתה ירושלים למה תריעי תרועת אבלות, והוא מלשון את קול העם ברעה, המלך אין בך אם יועצך אבד רוצה לומר האם חשבת שהאל יתברך מלכך ויועצך הסתיר פניו ממך בהחלט ואינו בך ואבדה השגחתו כיון שהחזיקך חיל כיוולדה בגלותך, חולי וגוחי בת ציון כיוולדה רוצה לומר ראוי לך שתתחלחי כיוולדה ותאנח, כי גוחי ענין הוצאה רוצה לומר תתחלחי על יציאתך מציון, והוא אמרו מיד עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה רוצה לומר כי עתה תצאי מירושלים ושכנת בשדה כדרך השבויים שמוציאים אותם מעריהם ומניחים אותם בשדה עד שיאספו כולם להוליכם בשבי, וזה כולו נאמר על חורבן בית ראשון שהלכו לבבל. ועל הפקידה שנפקדו משם ושבו לירושלים אמר שם תנצלי שם יגאלך ה' מכף אויביך.

ועל חורבן בית שני שבא אח"כ אמר עוד ועתה נאספו עליך גויים רבים שהם חיילות הרומיים שבאו עם טיטוס, האומרים תחנף ותחז בציון עינינו רוצה לומר תחנף ציון ונבקייענה אלינו ונחזיק בה. ולפי שעל זה הם עתידים לתת את הדין בהנקם מהם ה' יתברך נקמה עצומה לכך אמר והמה לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו כי הוא עתיד לקבצם כעמיר גורנה, רוצה לומר כמו שמקבץ האדם עמרי הגורן לדושם שם כן יקבץ ה' יתברך את העמים ההם על ירושלים בזמן קבוץ הגלויות וישראל ידושו אותם שם, ועל זה אמר כנגד ישראל קומי ודושי בת ציון רוצה לומר קומי ודושי באויביך, כי אף על פי שאת עייפה ויגעה בגלות הנה אז קרנך אשים ברזל ופרסוטיך אשים נחושת והדיקות עמים רבים שתשימם כעפר לדוש, והחרמתי לה' בצעם רוצה לומר שהעמים ההם יחריםם ה' ובצעם וחילם יהיה לה' שהוא אדון כל הארץ, ולפי זה הפירוש היה אמרו כי קיבצם כעמיר גורנה עבר במקום עתיד, יקבצם. **והמפרשים** פירשו ועתה נאספו עליך גויים רבים לזמן קבוץ הגלויות בימי המשיח, שאז יאספו גויים רבים על ארץ ישראל באמרם תחנף הארץ ותחז בציון עינינו, והמה לא ידעו מחשבות ה' שהוא העיר את רוחם לבא על ירושלים וקיבצם שמה כעמיר גורנה כדי לדושם ולהנקם מהם, וגם זה נכון הוא.

ואומנם אמרו עתה תתגודדי בת גדוד פירשו **המפרשים** על ישראל, רוצה לומר עתה בזמן ההוא תתגודדי שיבואו עליך גדודים בארץ ישראל לפיכך תקרא בת גדוד, ושומר מצור שם עלינו על גוג ומגוג שיצורו על ירושלים, ומפני שיצא חצי העיר בגולה ויבזו השופטים והגדולים שבישראל ויכו אותם על לחייהם דרך בזיון לכן אמר בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל. ויותר נ"ל לפרש תתגודדי מלשון לא תתגודדו ולא תשימו קרחה, והם דברי הנביא כנגד האויב, ואמר בת גדוד דרך צחות לשון נופל על הלשון, יאמר עתה תתגודדי ותקרחי בת גדוד, ואמר זה על רומי אשר שלחה גדוד על ארץ ישראל וירושלים שבבוא מפלתה תתגודד ותקרח קרחה בראשה לרוב רעתה, וכנגדה אמר ג"כ מצור שם עלינו רוצה לומר אותו הגדוד הנזכר, וגם בהיות ישראל בגלות בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל שהיו מבזים את גדוליהם ולכן עתה תתגודדי ותקרחי ממה שיבוא עליך.

ולפי שניבא על חורבן רומי ואמר קומי ודושי בת ציון דבר בעניין המלך המשיח אשר ימלוך אז עליהם ויהיה שר צבאם וביאר שיהיה מבית דוד, והוא אמרו ואתה בית לחם אפרתה שהיא עיר קטנה בתוך ערי יהודה, ואף על פי שאתה צעיר באלפי יהודה ממך לי יצא איש מושל בישראל ומוצאותיו מימי עולם רוצה לומר שיהיו מוצאות משפחת אותו המושל מקדם, מימי עולם רוצה לומר מזרע דוד וחוטרי מגזע ישי שהוא מבית לחם יהודה. ואמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה להגיד שמפני עצת ה' אשר יעץ לקבץ את כל העמים כעמיר גורנה ולהנקם מהם לכן אז ייתן את ישראל בצרה גדולה כמו היולדה בעת שתלד. וחז"ל דרשו מכאן שאין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרשעה על כל העולם תשעה חדשים. ולפי שעשרת השבטים יבואו ראשונה והם יתחילו להלחם באומות לכן אמר ויתר אחיו שהם יהודה ובנימין ישובו על בני ישראל שהם עשרת השבטים, ואז המושל הנזכר אשר יצא מבית לחם יעמוד וירעה את כולם בשם ה' בגאון שם ה' אלוהיו רוצה לומר בסבת הנקמה שיעשה ה' באומות שהיא גאותו, ואז ישבו בארץ כי עתה יגדל המושל הנזכר עד אפסי ארץ.

ובמקום שבימים הקדומים בשבת ישראל על אדמתם פוחדים מהאשורים שהיו שונאיהם והיו תמיד במורך לב פן יבאו בארצם לכבשה, עתה בימות המשיח יהיה בסיבתו שלום בכל הארץ ויהיו בני אשור נכבשים ונכנעים תחת בני ישראל, והוא אמרו והיה זה שלום אשור כי יבוא בארצנו, שאמר מלת זה על מלך המשיח שהוא יהיה משים שלום בכל הארץ ואף כי יבואו בני אשור בארץ ישראל שלום יהיה, ולא די שיהיו בשלום עימם אבל שיהיו ג"כ נכנעים תחת ישראל וזהו והקימונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם, שמלת עליו חוזר לאשור אשר זכר שישמו ישראל נציבים בארצם שבעה רועים והם המנהיגים בדבר המשפט ושמונה נסיכי אדם שהם החורים והשרים שיהיו מושלים בארץ אשור מתחת ידי ישראל. והרועים והנסיכים ההם ירעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד, שהיא בבל, כמו שכתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל, בפתיחה, רוצה לומר שירעו אותה בחורבותיה שהוא מלשון והמה פתיחות שפירושו

חרבות. וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל. ואמר שבזה האופן מההכנעה והכבוש יציל מלך המשיח הנזכר את ישראל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרוך בארמנותינו שלא יעשה עוד מלחמה. ומכאן תתבונן שבאחרית הימים אשור יהיה בשלום עם ישראל ויבאו בארצם ויעברו בגבולם בשלום, ולא אמר כזה באדום להיותו ראש האויבים שיכרתו מני ארץ ואין שלום אמר ה' לרשעים.

והנה אמר אחר זה והיה שארית יעקב וגו', להגיד ששארית יעקב שיישאר מגלותם יהיו בקרב עמים רבים אשר יבואו על אדמת הקדש שהם הנוצרים הבאים לכובשה ושאר העמים הבאים להלחם בהם כמו שפירשתי, יהיה אותו שארית יעקב בתוקף אותה צרה כטל מאת ה' וכרביבים שהם הגשמים הגסים והרבים שירדו עלי עשב, שאותו הטל והמטר לא יבוא בסיבת איש כי אם מה' שהוא הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות, כן שארית יעקב בזמן ההוא בהיותם באותה צרה בקרב העמים הרבים ההם לא ישאל מצרים לעזרה ולא אשור לא יקווה לאיש ולא ייחל לבני אדם, אבל ייחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות ובו ישימו ביטחונם לא בבני אדם. ולא יהיה לבד ביטחונם להימלט ולהשגב ולצאת מאותה צרה אבל יהיה ג"כ להלחם באויביהם ולעשות נקמה בגויים תוכחות בלאומים, ואף על פי שישראל בגלות נתמעטו היום מעט מהרבה הנה יהיה אותו שארית ישראל בגויים בקרב אותם עמים רבים הבאים למלחמה כאריה בבהמות יער וככפיר בעדרי צאן, שאע"פ שיהיה אריה אחד בבהמות או כפיר אחד בעדרי הצאן הנה יגבר האחד ההוא על ריבוי אותם הבהמות ועל כל עדרי הצאן ועבר וטרף ואין מציל, ולכן אמר הנביא כנגד אותו שארית יעקב אשר זכרם תרום ידך על צריך, כלומר אל תירא ואל תפחד מהם תרום ידך עליהם כי כל אויביך יכרתו הם מעצמם. והנה האריה הוא הגדול שיש לו כוח וגבורה על כל בהמות היער בקר ואיל וצבי ויחמור ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו, והכפיר הוא הקטן מילדי האריות ועם היות שאין לו כוח כל כך בחיות היער לטרוף הנה יש לו כוח בעדרי הצאן להרגם כולם בבת אחת ואין מציל, כך יהיו ישראל בקרב העמים הצובאים על ירושלים שיגברו על קצתם כאריה בבהמות יער והם האשורים ושאר בני מזרח, ועל קצתם רוצה לומר בני אדום יהיו ככפיר בעדרי צאן שיהרגו את כולם ואין מציל, ועל כן אמר כנגד שתי הכתות תרום ידך על צריך שהיא הכת האחת וכל אויביך יכרתו שהיא הכת השני. ואולי שעל שתיהם אמר בגויים בקרב עמים רבים, שאמר גויים על בני אדום ועמים רבים על שאר העמים שיבואו עליהם.

האומנם מפני שאמר תרום ידך על צריך אולי יחשבו ישראל שיהיה הניצחון וההצלחה בגבורתם לכן סמך לזה והיה ביום ההוא נאם ה' והכרתי סוסיך מקרבך, רוצה לומר שלא יצטרכו לסוסים ולמרכבות בזאת המלחמה ואחריה, וגם לא לערי המשגב וחומות בצורות והוא אמרו והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך, לפי שה' יתברך ילחם להם באותה

המלחמה ואחריה יהיה שלום בכל הארץ עד שלא יצטרכו לחומות ומבצרים, וכן אמר פרזות תשב ירושלים. ואמר שכן לא יצטרכו למעשה כשפים ומעוננים בעניין מלחמותם וזהו והכרתי כשפים מידך ומעוננים שהם הבוחרים שעות למלחמה לא יהיו לך. וגם הפסילים המצבות והאשרות וכל מיני הע"ז יכרתו מביניהם לפי שלא יזבחו עוד את זבחייהם בלתי לה' לבדו ועל זה אמר והכרתי פסליך ומצבותיך וגו' ונתשתי אשריך מקרבך, ובהיותך מבלי סוסים ומרכבות ובערי הפרזות מבלי כשפים ופסילים וכל מיני העבודה זרה אז והשמדתי עריך שפירושו אויביך, וכמו שפירש ואמר ועשיתי באף ובחימה נקם את הגויים וגו' רוצה לומר לפי שאני אעשה נקמה בכל הגויים אשר לא שמעו תורתך וממני תהיה הנקמה בהם לא מסוסיך ומרכבותיך כישופיך ופסיליך.

הנה התבארו בנבואה הזאת ח' עיקרים:

הא' שאומות העולם כולם יקבלו אמונת ה' יתעלה ותורתו, כמו שאמר: והלכו גויים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' וגו', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' שיהיה שלום בכל הארץ, כמו שאמר: לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, והוא העיקר הי"ג מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' והד' תשועת ישראל וגאולתם העתידה ושישבו השבטים, וכמו שאמר: ביום ההוא אוספה הצולעה והנדחה אקבצה וגו', והוא העיקר השלישי והרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שתשוב הממלכה לבית דוד ולירושלים, וכמו שכתוב ובאה הממשלה הראשונה ממלכת לבת ירושלים, ואמר ואתה בית לחם אפרתה וגו' ממך לי יצא להיות מושל בישראל, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והו' שיש עת מוגבל מחויב לגאולה, וכמו שאמר: לכן יתנם עד עת יולדה ילדה, והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והז' נקמת האומות, וכמו שאמר: והדיקות עמים רבים והחרמתי לה' בצעם, ואמרו ועשיתי באף ובחמה נקם את הגויים, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

והח' נקמת אדום בפרט, כמו שאמר: עתה תתגודדי בת גדוד מצור שם עלינו, והוא העיקר השני מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הראית לדעת שהיעודים האלה אי אפשר שיפורשו לא כדרך הנוצרים על גאולת הנפש הרוחנית ולא על זמן בית שני כמו שפירשתי בעיקרי נבואות ישעיהו.

מבשר טוב העשירי - נבואה ב'

הנבואה השנית

תחילתה אל תשמחי אויבתי לי עד סוף הספר.

וענינה, שאחרי שזכר הנביא רעות ישראל וגנותם בפרשת אלילי לי כי הייתי כאספי קיץ, אמר בסופה ואני בה' אצפה אוחילה לאלוהי ישעי ישמעני אלוהי, רוצה לומר אף על פי שאני גולה מארצי על עוונותי עוד אצפה ואחילה באלוהי ישעי שישמעני ויושיעני, ועל זה אמר אל תשמחי אויבתי לי. ואין ספק שלא אמר אויבתי בלשון נקבה יחידה כי אם כנגד רומי הרשעה, שנתארך גלות ישראל ברשותה כמה וכמה מן השנים וחשבה כי אבדה תקוות ישראל והיא שמחה לאידה, וכנגדה אמר אל תשמחי אויבתי לי. ואמרו כי נפילתי קמתי פירשו **המפרשים** אם נפילתי בגלות עוד אקום, ויהיה קמתי עבר במקום עתיד, וכי אשב בחשך הגלות ה' יהיה אור לי בישועתו כשיגאלני משם. ויותר נכון לפרש כי נפילתי קמתי שניהם מלשון עבר, כלומר אל תשמחי אויבתי לי על הגלות שאני בו כי כבר נפילתי פעמים אחרות אם במצרים ואם בבבל וקמתי מאותה הנפילה, לכן עתה אף על פי שאשב בחשך ה' יהיה אור לי כמו שהיה בימים ההם, כ"ש שלא הייתה נפילתי מקרית כי אם בהשגחה עונש עוונותי עד זמן מוגבל לא עוד ולכן בתומו יגאלנו, וזהו אמרו זעף ה' אשא, רוצה לומר בגלותי זה כי חטאתי לו, ויתמיד זה עד אשר יריב ריבי, רוצה לומר שיריב בי הריב והעונש שהייתי חייבת לסבול כפי חטאתי, וזהו ועשה משפטי, רוצה לומר המשפט הראוי להעשות בי, וכאשר ישלים זה יוציאנו לאור אראה בצדקתו. **והמפרשים** פירשו עד אשר יריב ריבי עם הגויים שלחצוני, ועשה משפטי שייקח נקמתי מהם, ואז יוציאני לאור ואראה בצדקתו שיעשה לי עוד צדקה, וגם נכון הוא.

ואמר כנגד רומי האויבת שזכר ותרא אויבתי ותכסה בושה, ממה שהייתה אומרת לי בגלות איה ה' אלוהיך, וגם עיני תראינה בה רוצה לומר באותה אויבתי, ומה שתראינה בה הוא שעתה תהיה למרמס כטיט חוצות.

ואומנם אמרו יום לבנות גדיך יום ההוא ירחק חוק, ירמוז למה שפירשתי שיעלו בני אדום וכלל ה**נוצרים** לכבוש את ירושלים אשר הייתה בימים הראשונים להם ולקחיה **הישמעאלים** מידם והם יעלו שמה לבנות בה גדיהם, ולא יהיה כמחשבתם כי היום ההוא ירחק חוק רוצה לומר החוק שהיה בידיהם לכבוש אותה ירחק מהם אותו החוק והמנהג שהיה להם לכבוש ירושלים בעלותם עליה, וזהו אמרו עוד ויום הוא ועדיך יבוא למני אשור, רוצה לומר יום מיוחד רשום לה' הוא, ועדיך יבוא, כלומר האויב להשחיתך, למני אשור כלומר למן אשור, וערי מצור כלומר ומכל ערי מצור, ועד נהר שהוא נהר פרת, וים מים רוצה לומר מים הקדמוני עד הים האחרון, והר ההר כלומר אנשי ההרים שיבואו ג"כ עליהם. **והמפרשים** פירשו ועדיך יבוא למני אשור על עשרת השבטים שיבואו מארץ אשור להלחם בהם, וכן יבואו מערי מצור ומשאר המקומות שזכר, ופירשו והר ההר על הר ההר שמת שם אהרן שהוא אחד מגבולי ארץ ישראל, שיתקבצו למלחמה כל היהודים שבכל ארץ ישראל מגבולה ועד גבולה. ויש מפרשים ולמני מצור כמו מצרים. ואז תהיה הארץ לשממה על יושביה, רוצה לומר שארץ ישראל אשר בה תהיה המלחמה שירבו בה העמים לאין מספר תהיה מפלתם כל כך חזקה שתישאר

הארץ לשממה על יושביה שהם האומות היושבות בה מפאת מלחמתם אלו באלו, ויהיה זה כולו בסבת פרי מעלליהם אשר הרעו לישראל.

והתפלל הנביא כנגד ה' יתברך רעה עמך בשבטך, רוצה לומר ה' אלוהינו רעה ישראל בשבטך כי הם צאן נחלתך, הוצא אותם מגלותם באופן שיהיה שוכני לבדד כולו שישכון ישראל בארצו לבדד ואין עם אחר אתו, וישכנו ביער כמו בתוך הכרמל שהוא מקום טוב שדות וכרמים כן תשוב ארץ ישראל להיות טובה ורעננה, ירעו בשן וגלעד שהם הארצות אשר מעבר לירדן כימי עולם שהיו במ ראובן וגד וחצי שבט המנשה.

והקב"ה משיבו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, כלומר שמעתי תפילתך וכן אעשה למען שמי, כי כמו שעשיתי עימהם כאשר יצאו מארץ מצרים כן אעשה עתה נפלאות גדולות, ואז יראו גויים ויבושו מכל גבורתם רוצה לומר הגויים הנאספים על ירושלים יראו אותם הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו בה לבוא על ירושלים, ולכן ישימו יד לפה שלא יהיה להם מענה, ואזניהם תחרשנה, שיהיו מבוהלים הרחוקים מהם ממה שישמעו מטוב ישראל והצלחתם, ילחכו עפר כנחש כזוחלי ארץ רוצה לומר שיקרה להם כמו שקרה לנחש בימי אדם שהוא היה סבה לכל רעתו ונתקלל עליו לאכול את עפר הארץ כן האומות שהרעו לישראל ילחכו עפר כנחש וכזוחלי ארץ שהם שאר הרמשים והתולעים ההולכים על בטנם. ואפשר עוד אצלי לפרש זה על מפלתם במלחמה, שיפלו ארצה מדוקרים חללי חרב ויפרכסו שם וילחכו עפר כזוחלי ארץ בהיותם נופלים על הארץ בחרב. ולזה אמר עוד ירגזו ממסגרותם, רוצה לומר שהאומות ירגזו אז מסבת המסגר והגלות שעשו לישראל ויכירו וידעו שכל זה להם עונש אלוהי בעבור ישראל, ולכן אל ה' אלוהינו יפחדו, ואמר וייראו ממך כנגד ישראל. ושבח הנביא לה' יתברך על זה באמרו מי אל כמוך נושא עוון ועובר על פשע לשארית נחלתו, רוצה לומר שלא היו ישראל זכאים ולא ראויים לצאת מהגלות מפאת עצמם כי עמוסי עונות היו אבל ה' יתברך יישא עוונם ויעבור על פשעם להיותם שארית נחלתו, וזהו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא לכן ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים, ובאו הדברים ביעודים האלה פעם לנוכח ופעם לנסתר כי כן דרך הנבואות.

ואמר תיתן אמת ליעקב רוצה לומר ואז יתאמת מה שאמרת ליעקב והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה כי הוא רמז על הגלות, ואמר אחריו ונברכו בך כל משפחות האדמה שהוא רמז לגאולה. ואומנם אמרו עוד חסד לאברהם ולא זכר יצחק הנה המקובלים נתנו בזה טעם כפי דרכם, אבל ע"ד הפשט נראה לי שבעבור שהאשורים יצאו מאברהם והם עתידיים להיות בשלום עם ישראל כמו שהתבאר בנבואה הקודמת מזה הנביא עצמו, לכך אמר שייתן אמת ליעקב בתשועת וגאולת זרעו, ויעשה חסד עם אברהם כשהאשורים בני קטורה אשר יצאו ממנו שנאמר ובני דדן היו אשורים ולטושים ולאומים, יקבלו תורת ה' ויהיו בשלום עם ישראל וזהו חסד לאברהם, ולכן לא זכר יצחק לפי שעשו אשר יצא ממנו לא יקבל תורת ה' ולא יהיה

בשלום עם ישראל ולא יהיה שריד לבית עשו. חתם הדברים באמרו אשר נשבעת לאבותינו כי מה שנתייחד לאומתנו הקדוש ברוך הוא נשבע עליו לאבותינו כולם מימי קדם.

הנה התבארו בנבואה הזאת ח' עיקרים:

הא' נקמת האומות העתידה להיות, וכמו שאמר: והייתה הארץ לשממה על יושביה, ואמר ראשונה עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' נקמת אדום בפרט, וכמו שאמר: ותרא אויבתי ותכסה בושה, שהוא העיקר השני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' תשועת ישראל וגאולתם העתידה, וכמו שאמר: כי אשב בחשך ה' אור לי, ואמר ישוב ירחמנו, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שישובו עשרת השבטים משבותם, וכמו שאמר: ועדיך יבוא למני אשור, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הה' שיש עת מוגבל מחויב לגאולה ויום נקם ידוע לפניו יתברך, וכמו שאמר יום הוא ועדיך יבא, והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הו' שתתדמה הגאולה העתידה לגאולת מצרים, כמו שאמר: כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, והוא העיקר החמישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הז' שתשוב השכינה והנבואה ביניהם, כמו שאמר: רעה עמך בשבטך, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הח' שיקבלו אומות רבות אמונת ה' יתברך אותם שיהיו מזרע בני אברהם, כמו שאמר: חסד לאברהם, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי באותם עיקרי נבואות ישעיהו שאי אפשר לפרשם כפי השכל הישר והסברא הנכונה לא על הגאולה הרוחנית כדרכי הנוצרים ולא על זמן בית שני.

מבשר טוב הי"א [חבקוק הנביא]

הוא חבקוק הנביא. ולהיות נבואתו מקושרת ראיתי לפרשה כולה.

ואומר שהנביא התחיל להתרעם על חורבן בית ראשון שהיה מעותד להיות על ידי נבוכדנצר והכשדים, ואמר עד אנא ה' שוועתי, ויראה שאין הלשון נופל היטב, לפי שמאמר עד אנא לא יבא כי אם על העתיד, כמו עד אנא ינאצוני ועד אנא לא יאמינו בי, עד אנא ה' תשכחני נצח, עד אנא תסתיר, עד אנא אשית עצות, עד אנא ירום, ואיך אמר אם כן עד אנא ה' שוועתי והיה לו לומר אשווע, אבל הכתוב הוא מסורס, כאלו אמר ה' כיון ששוועתי ולא תשמע עד כה עד אנא אזעק אליך עוד חמס ולא תושיע.

ואמרו עוד למה תראני און אין פירושו אנשים שעושים לי און כדברי המפרשים, אבל היה מתרעם הנביא על הנבואה שתבואה בהגדת הרעות העתידות לבוא, וזהו אמרו כנגד ה' למה

תראני האון והעמל אשר אתה תביט שהוא רמז אל הגלות, ושוד וחמס לנגדי רוצה לומר השוד והחמס העתיד לבוא לירושלים, הנה הוא נראה לנגד עיני בנבואתי באופן שתהיה נבואתי ומשאי כולה לריב ומדון, וזהו אמרו ויהי ריב ומדון יישא, כי יישא הוא מלשון משא ונבואה, כאלו אמר והייתי אני איש מתנבא ריב ומדון, ואמרו על כן תפוג תורה, אינו מוסב למה שזכר למעלה, כי אם ממה שיזכור אחרי כן, רוצה לומר על כן תפוג התורה מידי לומדיה ולא יצא לנצח משפט בין האנשים, והסבה בו כי הוא לפי שהרשע מכתיר את הצדיק ועל כן יצא משפט מעוקל. ונכון לפרש שיש בכתוב שתי סבות לשני מסובבים, כי הראשון הוא מה שאמר למה תראני און וגו', שראה בנבואתו חורבן ירושלים וגלות ישראל, ועליו אמר על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט, כי בגלות העם תבטל התורה ביניהם.

אומנם בראותו עוד דבר שני והוא שחורבנם יהיה על ידי נבוכדאצר הרשע, הנה אז יתחברו שני דברים חורבן ישראל והצלחת הרשע, כמו שאמר: כי רשע מכתיר את הצדיק ועל כן יצא משפט מעוקל, כי על הראשון אמר לא יצא לנצח משפט, שרוצה לומר שיהיו בני אדם מסופקים אם יש משגיח אם לא, אומנם היות הרשע מכתיר את הצדיק יאמר בני אדם לית דיין, עזב ה' את הארץ, וביאר על מה היה תלונתו זאת באמרו כנגד ישראל ראו בגויים והביטו והתמהו תמהו כי פועל פעל בימיכם לא תאמינו כי יסופר, והוא מה שזכר מיד כי הנני מקים את הכשדים שהוא גוי מר ונמהר ומדרכו ללכת למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו, ואמר כי הנני מקים שדבר הנביא בלשון השם יתברך שהוא נתן אל הכשדים הקוממיות והמעלה, וזהו כי הנני מקים, ופירש הנביא ענין הקוממיות ההיא באמרו איום ונורא הוא מעצמו, אבל ממנו רוצה לומר מהשם יתברך משפטו ושאתו יצא. כי שאתו הוא מלשון נשיאות ורוממות, ואפשר לפרש ממנו משפטו על גוי כשדים עצמו, שהוא היה לזקח לעצמו המעלה והמשפט כפי רצונו.

וזכר בעניינו וקלו מנמרים סוסיו, שסוסי הכשדים יהיו קלים כנמרים וחדים מזאבי ערב שיצאו לטרוף, ומלבד איכותם יהיו ג"כ בכמותם רבים מאד, וזהו ופשו פרשיו, ויבאו מרחוק בתאוה גדולה ומהירות נפלא וזהו יעופו כנשר חש לאכול. וביאר משל האכילה באמרו כלה לחמס יבוא רוצה לומר לשלול שלל ולבוז בז ישראל כי זה הוא נמשל האכילה שזכר. ואמרו מגמת פניהם קדימה נתקשה על **המפרשים** לפי שהכשדים בבואם אל ירושלים כלפי מערב באים כי בבל היא מזרחית לארץ ישראל ולכן פירשוהו בדרכים רחוקים לא ישרו בעיני. והנראה לי הוא, שזכר הנביא שהכשדים הייתה מגמתם לשלול שלל ולבוז בז ולשוב מיד לארצם שהיא לצד קדימה עם השלל אשר ישללו, ואמר זה לפי שהגויים הצרים על עיר אחת כשתהיה מגמתם לשבת בה לא ישחיתוה ולא יחריבוה אבל כאשר יהיה דעתם לשוב מיד לארצם לא יחמלו על הארץ, ולכן אמר שהכשדים יהיה מגמת פניהם לשוב קדימה, ולכן שמו את ירושלים לעיים שרפוח באש והחריבוה.

וזכר מגאוות נבוכדנצר שלא היו מלכים נחשבים לפניו לכלום, ולא הייתה עיר מבצר שישגב ממנו, והוא אמרו במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו, וכן הוא לכל מבצר ישחק, ולא יחשבוהו לכלום לפי שמיד בבואו על עיר מבצר היה צובר עפר רב לעשות חומה גבוהה ובזה האופן היה לוכד במהרה כל מבצר ועל זה אמר ויצבור עפר וילכדה. וספר שבראותו הצלחתו אז חלף ויעבור רוחו יותר מהראוי התגאה מאד, וגם זו כוחו לאלוהו רוצה לומר שהיה מיחס כוח גבורתו ונצחונו לאלוהו, ולא דעת ולא תבונה שאתה הוא מקדם ה' אלוהי קדושי כי אתה קדוש ישראל מקדם ולכן לא נמות ולא תדין אותנו לכליה, לפי שאתה ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו כלומר להוכיח אותנו מפני שחטאנו לך אבל לא נתתנו בידו להמיתנו. ואף על פי שנאמר שבצדק ומשפט היה רעתנו עכ"פ אתרעם כיון שאתה טהור עיניים מראות ברע רוצה לומר שלא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, והביט אל עמל לא תוכל לפי שהוא דבר סותר לשלמותך, למה תביט בוגדים שהם הכשדים שזכר, ואיך תחריש ותסבול בבלע רשע שהוא נבוכדנצר או בבל את הצדיק ממנו שהוא ישראל, כי אף על פי שלא היו כל ישראל צדיקים מ"מ יותר צדיקים היו המה מהכשדים, ואם היה שהסתרת פניך מענייני בני אדם איככה תוכל לעשות בני אדם כדגי הים וכרמש אשר אין מושל בו שנבוכדנצר כולה בחכה העלה כלומר שכל העולם העלה בחכתו, וגם לא לאחד ואחד כמו שמעלין הדגים בחכה, אבל יגורוהו בחרמו ויאספיהו במכמרתו, וחרמו ומכמרתו הם שמות לרשת, ויגורוהו הוא כמו ויאספיהו, והעניין שילכוד ויכבוש עמים רבים בבת אחת. ולפי שצידת הדגים היא שמחה רבה לצודים אותם מפני זה אמר על כן ישמח ויגיל שנבוכדנצר להיותו מצליח במעשיו וכובש הכל כרצונו שמח לבו ויגל כבודו ויזבח לחרמו ויקטר למכמרתו בחשבו שהייתה הצלחתו מפאת השתדלותו, והוא אמרו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה, ועניין זה כי לפי שעשה משלו מהדייגים, והיה שהדייגים הן אמת שיאכלו השמן שבדגים שיצודו, אבל אכילת הדג וכ"ש השמן לרוב לחותו הוא מחליא, זכר שאין כן נבוכדנצר כי בהמה שמן חלקו בממשלה ובמלכות מבלי שימשך לו ממנו היזק שמאכלו בריאה. וגם ימשך מזה שלהיותו מצליח בצידתו לא יחדל ממנה, והוא אמרו עוד העל כן יריק חרמו ותמיד להרוג גויים לא יחמול רוצה לומר שמריק חרמו מהדגה שצד ומשתדל לצוד אחרת, כן נבוכדנצר תמיד להרוג גויים ולא יחמול.

וזכר הנביא אחרי תלונתו זאת, שהשמירה וההכנה וההתבודדות שהיה עושה, כדי שתבואה הנבואה עמד עליה ולא זז ממנה, וזהו אמרו על משמרת אעמודה, ואמר ואתיבבה על מצור, להגיד שהייתה מחשבתו משוטטת בעניין מצור ירושלים כדי שתבואה עליו נבואה, ועל זה אמר ואצפה לראות מה ידבר בי ה' יתברך באופן שאדע מה אשיב על תוכחתי לשואלים ממני על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. וספר שענהו ה' כתוב חזון ובאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו, רוצה לומר שיכתוב הנבואה שיאמר אליו אחר זה ממפלת נבוכדנצר וחורבן בבל, ויהיה דבור מבואר למען ירוץ הקורא בו.

האומנם מה שאמר אחר זה כי עוד חזון למועד וייפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבוא ולא יאחר, פירשוהו **המפרשים** ג"כ על פקידת בבל שהייתה לשבעים שנה מחורבות ירושלים. אבל יקשה אליהם אמרו כי עוד חזון אחרי מה שכבר אמר כתוב חזון שמורה שהחזיונות שנים שלכן אמר כתוב חזון וגומר, כי עוד חזון. וגם יקשה אליהם אמרו על פקידת בבל אם יתמהמה חכה לו כי הנה גלות בבל ופקידתו במהרה יהיה ולא יתמהמה, אף כי בפרק חלק אמרו תניא ר' נתן אומר מקרא זה נוקב ויורד עד התהום כי עוד חזון למועד וייפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו וגו', שדרשו הכתוב הזה על הגאולה העתידה לא על פקידת בית שני. ולכן נראה לי שלפי שהנביא התרעם על חורבן בית ראשון הנה ה' יתברך בתשובתו הודיעו שני חזיונות, אחד מתייחס לגלות בית ראשון ואחר מתייחס לגלותנו זה, ולכן אמר על הראשון כתוב חזון ובאר על הלוחות וגו', ועל הגלות השני אשר לא שאל עליו הנביא אמר כי עוד חזון למועד, כאלו אמר אחרי אותו חזון ראשון מפקידת בית שני עוד יש חזון אחר לגאולה אחרת והוא למועד השמור, וייפח לקץ רוצה לומר הוא יגיד ויבאר אחרית הזעם, כי הנה החזון הראשון לא יגיד אחרית הזעם כי אם החזון האחרון שהוא יהיה לעת הקץ ולא יכזב בבא עתו בשום צד. ולפי שיהיה אחרי ימים רבים וזמן ארוך לכן אמר עליו אם יתמהמה חכה לו ולא תתייאש.

ואומנם אמרו עוד כי בוא יבוא ולא יאחר שנראה סותר למה שאמר אם יתמהמה, אפשר לפרש כי אמר בוא יבוא על המועד שזכר ואחרי בואו לא יאחר מלך המשיח מלבוא לגאול אתכם. והנכון בעיני כי מפני שזכר החזון הראשון שהיה על גלות בבל וזכר אחריו החזון השני שיגיד הקץ ואחרית הזעם ואמר עליו אם יתמהמה חכה לו, לכן הודיעו שזה החזון השני יתמהמה, אומנם החזון הראשון בוא יבוא ולא יאחר, הנה א"כ אמר אם יתמהמה חכה לו על החזון השני הסמוך לזה והודיע שלא יהיה כן החזון הראשון מנבוכדנצר כי הוא בוא יבוא ולא יאחר. ונתן הטעם בזה למה הקדוש ברוך הוא גלה סודו את עבדיו הנביאים בפקידת בבל שתהיה לשבעים שנה, והרשה אותם להודיעו בפירוש במקלות רבבות בית ישראל כמו שאמר: ובאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו, באמרו שהיה זה מפני שבוא יבוא ולא יאחר אותו מועד, אבל המועד השני לפי שהיה לזמן ארוך מאד לא רצה ה' יתברך שיתגלה זמנו וקצו מפני אורכו כדי שלא יתייאשו בני הגלות, ועל זה לא אמר בחזון השני לכותבו ולא לבאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו כמו שאמר: על הראשון, אבל בהפך שאמר בו אם יתמהמה חכה לו, וכן אמר לדניאל ואתה דניאל סתום וחתום הדברים. וכבר יורה על אמתת מה שזכרתי מהיות כאן שני חזיונות:

האחד על פקידת בבל,

והשני לעתיד לבוא ממה שדרשו חז"ל בפרק חלק הפסוק השני כי עוד חזון למועד על קבוצ גלויות, ולא דרשו הפסוק הראשון כתוב חזון ובאר על הלוחות לפי שהתבאר אצלם שהוא בלבד נאמר על פקידת בבל. ואחרי שזכר לו שני החזיונות דבר על שניהם, א' על הראשון

שציוהו שיכתוב אותו בספר באר היטב ממפלת בבל אמר על נבוכדנצר הנה עופלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה, רוצה לומר שנפש נבוכדנצר עופלה כלומר גבהה ונתחזקה במחשבתו ולכן לא לקחה לה דרך היושר והאמת מה שאין כן הצדיק שבאמונתו יחיה וישרה נפשו בה.

ולפי שהיה נבוכדנצר שותה יין הרבה שכור ומתענג בכל אות נפשו לכן אמר עליו ואף כי היין בוגד, שקראו יין מפני שכרותו וקראו בוגד מפני שלא היה עומד בדבורו, והיה מפני זה גבר יהיר כלומר מהיר במעשיו, ולא ינוה כלומר שלא יתיישב בדבר ולא יתבונן מה יעשה, ומפני שהיה הורג בלי חמלה לכן אמר אשר הרחיב כשאלו נפשו, והוא כמות ולא ישבע, רוצה לומר שלא ישבע מהרוג אנשים ומכבוש מלכויות. **והמפרשים** פירשו ולא ינוה שלא יעמוד בנוה מלכותו הוא וזרעו ימים רבים כי הנה לשבעים שנה תפסק מלכותו, כנה אותו כיין הבוגד היהיר הרוצח שאסף אליו כל הגויים, והעמים אשר אסף אליו כשיבוא שברו ישמחו במפלתו, וכולם עליו משל יישאו ומליצה והחידה היא הוי המרבה לא לו, כלומר אוי לזה שהרבה נכסים מאשר לא לו וכי היה סבור שלעולם יתמיד בממשלתו, לא כן יהיה. עד מתי יחרב ויבש, ואמרו ומכביד עליו עבטיט פירושו שאותו ממון שאסף אינו כי אם כאלו הכביד על גופו טיט עב, והעניין שסופו ליקבר ומרבה נכסים מרבה דאגה באבדן. גם שיהיה עתיד לתת עליו את הדין, הלא פתע יקומו נושכיך כלומר מדי ופרס שקמו להחריב בבל ומלכות נבוכדנצר, ועל התעוררותם לבוא להלחם עליו אמר ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו.

והרב **ר' יוסף קמחי** פירש הלא פתע יקומו נושכיך על התולעים שבהיותו בקבר יקומו ויקיצו כאלו היו ישנים לבא לאכול בשרו. ומה שפירשתי הוא היותר נכון כי על כן אמר בביאור משלו כי אתה שלוות גויים רבים ישלך כל יתר עמים, רוצה לומר אתה שללת עמים רבים ג"כ יבואו עמים אחרים שישללך. ויותר נכון לפרש שלוות שלוך מגזרת לדבר אתו בשלי והעניין אחד. וקוין עליו באמרו הוי בוצע בצע רע לביתו כלומר שגוזל את העמים למלאת את ביתו, ומשים במרום קנו בבנותו מגדל חזק וגבוה להינצל מכף רע רוצה לומר מהאויב המבקש רעתו, יעצת בושתי לביתך, כלומר הנה כמה שקצותה והכרת עמים רבים לבנות ביתך יעצת בושתי לביתך כי תכסך בושתי במפלתך, ומלבד זה תישא חטא נפשך להיענש עליו בעולם הבא לפי שאבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה, רוצה לומר שבנה ביתו מגזל ולכן האבן תזעק מהקיר והכותל שהיא בנויה שם ואומרת גזולה אני והכפיס מעץ שהוא קרוי הבתים יעננה אף אני גזולה ג"כ. הנה בזה כולו השיב לעניין נבוכדנצר שחרב ביתו ומלכותו, והוא החזון אשר ציוה ה' יתברך לנביא שיכתוב על הלוחות למען ירוץ קורא בו.

ואומנם כנגד החזון השני מאדום אשר החריב ג"כ את ירושלים והגלה את עמו בגלותנו זה, אמר הוי בונה עיר בדמים וכוון קריה בעולה, שאמר זה על רומי, ראש בני אדום הלא הנה

מאת ה' צבאות וייגעו עמים בדי אש רוצה לומר הנה מאת ה' צבאות גזר שיגיעת העמים ההם תהיה סופה לאש ולכיליון, ומעשה אותם האומות ייעשו בדי ריק, כי תעלה הארץ לדעת כבוד ה' והשגחתו על עמו כמים יכסו על ים, וכבר יורה שהכתובים האלה נאמרו על הגאולה העתידה ממה שבאו דומיהם בנבואות ישעיהו, כמו שאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וידוע שזה לעתיד לבוא בימות המשיח נאמר, וכן נאמר בירמיהו לעתיד לבוא כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, וכאלו אמר הנביא בכאן אחרי שזכר נקמת בבל אל תתמהו מזה כי עוד יעשה ה' גדולה מזאת לעתיד לבוא.

ומפני שרומי היו בנאמנות אהבה ואחוזה שלום ורעות עם ישראל כ"ו שנה כמו שזכרו חז"ל בפ"ק דעבודה זרה ואחר כן קמו עליהם לכבשם ולהחרימם, לכן אמר הנביא כאן הוי משקה רעהו שהוא רומי שהשקתה את ישראל כוס התרעלה והחורבן, מספח חמתך ואף שר ספח להם חמת היין ושתו וישכרו ממנו, למען הביט על מעוריהם, רוצה לומר למען הביט ולראות בקלונם כי כן היה עניין רומי עם מלכות יהודה, ולשון מספח הוא כמו ספחני נא, תחת חרול יסופחו, וחמתך מלשון אף וחמה, ומעוריהם הוא כמו ערותם חרפתם וקלונם. ולכן אמר כנגד אדום שבעת קלון מכבוד רוצה לומר כיון ששבעת לעשות קלון לכל העמים ולא לכבדם שתה גם אתה והערל רוצה לומר שתה גם מכוס התרעלה והחורבן, ולכן אמר והערל מלשון תרעלה, ויקלון על כבוד, רוצה לומר שבמקום שבקשת להתכבד יהיה לך קלון וחרפה, לפי שחמס לבנון יכסך, רוצה לומר החמס שעשית ללבנון שהיא ארץ ישראל כמו שאמר: ההר הטוב הזה והלבנון היא תכסך, וכמו שאמר: עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושא. ומפני שהמשיל ארץ ישראל ללבנון המשיל יושביה לחיות שדרכם לשכון בלבנון וכמו שאמר: ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה, וחמס הארץ הוא הריסת הבתים והערים, ושוד הבהמות הוא משל לשפיכות דם השוכנים בה ועל זה אמר ושוד בהמות יחיתן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה.

ולפי שבני אדום עושים להם פסילי אלוהים וכל קדושי עמו לכן אמר כנגדם מה הועיל פסל כי פסלו יוצרו, כלומר מה הועיל לאדום פסיליהם שפסל אותם יוצרם שהוא האומן שעשאם, ומה הועילה ג"כ המסכה שנסך בה הפסל שהוא מורה שקר לעובדיו, ומה התועלת כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אילמים שאין בהם כוח ולא דבור, והם מתפללים אליהם ואומרים לפסל העץ הקיצי עורי לאבן דומם, ואמר כנגדם בדרך תמיהה הוא יורה רוצה לומר איך תחשוב שהוא יורה לך את הדרך אשר תלך בה והנה הוא תפוש זהב וכסף רוצה לומר מצופה ממנו אבל כל רוח אין בקרבו ואיך א"כ יורה לך את אשר תעשה, לכן דע נא וראה כי לא עזב ה' את הארץ והוא רואה ומשגיח בכל זה, וכי יקום לדין עמים כולם ייראו מלפניו ולא יהיה פוצה פה ומצפצף, ועל זה אמר וה' בהיכל קדשו שהוא השמים ועם כל זה הס מפניו כל

הארץ, ע"ד מה שאמר המשורר ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה. עד כאן הייתה תשובת ה' יתברך לנביא בעניין החזון השני שהוא על גלות אדום.

ומפני שהנביא בתחילת נבואתו התחיל להתלונן על חורבן ראשון והודיעו יתברך בנבואתו גלות אחר שלא היה יודע ממנו דבר לכן ראה להתפלל על זה, והוא אמרו תפלה לחבקוק הנביא על שיגיונות, כי לפי שנעשתה בדרך שיר אמר בה על שיגיונות מלשון שיגיון לדוד שהוא כלי זמר, ואמר ה' שמעתי שמעך יראתי, רוצה לומר שמעתי שמעך אשר אמרת לי מהגלות השני ואורכו ומפני כך יראתי, כי הנה על גלות ראשון אשר בבבל אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליו גלות אחר ארוך ונמשך מאד, ולכן אני מתפלל לפניך שפועלך בקרב שנים חייהו רוצה לומר ישראל שהוא פועלך אשר הוא יושב כמת באותו גלות הארוך לא תצפה עד סופו ומועדו ולא תייחל עד קצו, אבל בקרב שני הגלות תחייהו בגאולתו, וגם בהיותו בגלות בקרב אותם שנות ראינו רעה תודיע שברוגז רחם תזכור רוצה לומר שבזמן הרוגז והאף תזכור לרחם עליהם. הנה א"כ התפלל על שני דברים:

הא' שיגאל את עמו בזמן האפשרות, שלא יקווה לאחרית הזעם ועת קץ כי אם במה שבין הגאולים שהוא בקרב שנים יחיה ויגאל את עמו.

והשני שבתוך אותם שנות הגלות יודיעם בפעולותיו ובהצללתו אותם מצרתם שברוגז רחם תזכור, כלומר תזכור לרחם עליהם.

וזכר על זה הנסים והגבורות שעשה הקדוש ברוך הוא עמם ביום אשר גאלם ממצרים כדי להוציאם, שכן יעשה עימהם בגלות הזה בצאתם ממנו, ועל זה אמר אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה, שהוא ספור מתן תורה על דרך מה שאמר אדונינו משה זרח משעיר למו הופיע מהר פארן כי, תימן הוא שעיר, ואמר כסה שמים הודו ותהילתו מלאה הארץ להגיד שהייתה תורה אלוהית מאת ה' מן השמים ונתנה לישראל אשר בארץ, ואמר ונגה כאור תהיה על מראה כבוד ה' שהייתה כאש אוכלת בראש ההר. אבל אמרו קרניים מידו לו ושם חביון עוזו פירשו **המפרשים** הקרנים על קרון עור פני משה שהיה לו אותו זיו מיד ה' יתברך, ושם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעוזו יתברך. ויותר נכון לפרש כי לפי שזכר למעלה כסה שמים הודו ונגה כאור תהיה על האור הנברא שראו במעמד הר סיני זכר שהדברים האלוהיים זה דרכם שיקרה להם, כמו שיקרה לשמש שלא יוכל האדם לראותו לרוב זהרו ובהירותו, כן עניין השגת כבוד האל יתברך שלרוב אורו וזהרו אי אפשר שיושג בשכל האנושי, וזה שאמר קרניים מידו לו, רוצה לומר הזוהר והאור המופלג שיכונה בקרניים הם לש"י מעצמו ומידו לו, ואותו האור המופלג יתחבא עוזו ויעלם מבני אדם, וכן היה עניין הכבוד הנגלה בהר סיני שהיה כאש אוכלת לעיני בני ישראל ולא היה אש כי לא היו משיגים אמתתו מפני זהרו. אח"כ זכר מה שקרה להם במדבר באמרו לפניו ילך דבר וגו', שאמרו על מתי מדבר. **והראב"ע** פירשו על העמים כשנכנסו ישראל לארץ כמו שאמר: את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל

העם. וזכר אחרי זה כבוש הארץ ויציאת הכנענים ממנה, ועל זה אמר עמד וימודד ארץ שכבשוה וחלקוה במידה וחבל, ראה ויתר גויים רוצה לומר שהתירם ושלחם מן הארץ, ויתפוצצו הררי עד שהוא משל למלכי כנען, שחו גבעות עולם שהם הערים הבצורות שכבש יהושע, וכל זה למה, לפי שהליכות עולם לו רוצה לומר מהלכי העולם כולם הם להשיב לעשות בהם כרצונו.

וזכר עוד מה שקרא להם בימי השופטים שבחטאת ישראל משלו בהם כושן רשעתים ומדין, והוא אמרו תחת און של ישראל ראיתי אוהלי כושן שבאים עליו, אבל בחמלת ה' יתברך ע"י גדעון ירגזון יריעות ארץ מדין. עוד זכר בקיעת הירדן וקריעת ים סוף, באומרו הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך? וזה אמר כנגד הירדן, אם בים עברתך שהוא ים סוף. באמת לא היה זה לחרות אפך בנהרים ובים, אלא לפי שרכבת על סוסיך ומרכבותיך ישועה להושיע עמך, ועריה תעור קשתך, כי כמו שדימה תשועתו לרוכב הסוס כן דמה אותו לתופש הקשת. ועריה תעור הם מעניין הגלוי כלומר נגלה נגלתה קשתך, והיה זה מפני שבועת האבות שקיימת לבניהם וזהו אמרו שבועות מטות אומר סלה רוצה לומר השבועות שנשבעת לתת הארץ למטות ישראל אותו האומר והנדר עמד לנצח, ולכן נהרות תבקע ארץ רוצה לומר שבקעת להם הארץ להוציא להם נהרות מים לשתות במדבר, וכמו שכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים. ועל מלכי כנען שנמוגו וחלו מפני ה' יתברך אמר ראוך יחילו הרים רוצה לומר שראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי, וגם כן שזרם מים עבר רוצה לומר ישראל שעבר בזרם בירדן, ונתן תהום קולו רוצה לומר שנשמע אותו נס מהירדן בכל ארץ כנען, ואמר רום ידהו נשא על הירדן ג"כ שהמים היורדים מלמעלה קמו נד אחד כאלו נשא התהום ידו לרום. וזכר ג"כ הנס שנעשה ליהושע בגבעון בהילחמו עם המלכים, ועל זה אמר שמש וירח עמד זבולה רוצה לומר שעמד השמש בחצי השמים וירח עמד, וזה כדי שלאור חציך יהלכו יהושע ועמו באותה מלחמה, ולנגה ברק חניתך שהוא רמז אל אבני הברד שהשליך הקדוש ברוך הוא באותה מלחמה על האויבים, ובזה האופן בזעם תצעד ארץ באף תדוש גויים רוצה לומר בזעמך ובאפך כבשת ארץ העממים ודשת אותם.

ואמרו יצאת לישע עמך וגו' נקבת במטיו וגו' דרכת בים סוסיך וגו', פירשום **המפרשים** לעתיד לבוא, רוצה לומר כמו שעשית תשועה ופורקן ביציאת מצרים כן תצא לעתיד לבוא לישע עמך ולהחריב האויבים, ושהכתובים האלה כולם עבר במקום עתיד. ולי נראה לפרשם כפשוטם בלשון עבר, וענינם שהוציא עתה הכלל מכל סיפורו שזכר, באמרו יצאת לישע עמך לישע את משיחך, רוצה לומר הנה התבאר אם כן מזה שיצאת לישע עמך לישע את משיחך כלומר בחירך שהוא ישראל, מחצת ראש מבית רשע שהוא פרעה, ערות יסוד עד צוואר סלה כלומר גלית יסודו מן הראש ועד הצוואר שהוא יסוד הגוף, ונקבת במטיו ראש פרזיו רוצה לומר במטות פרעה, והוא משל למשפטו שנדון מדה כנגד מדה כי הוא ציוה כל הבן הילוד היאורה

תשליכוהו ובאותה מדה נדון הוא וכל עמו בים, וזהו נקבת במטיו אשר הכה בהם את ישראל, ראש פרזיו כלומר ראשי עריו וטירותיו שהם היו רודפים אחרי, ויסערו להפיצני שבאו ברוח סערה באומרם ארדוף אשיג אחלק שלל, והיה בזה עליצותם כמו לאכול עני במסתר שהוא ישראל, רוצה לומר כמו שהיו אוכלים אותם בהיותם במצרים נסתרים ביניהם, ולגודל גבורתו בים אמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים.

ואמר הנביא הנה כל התשועה והגאולה אשר עשית בימים ההם אתה בעצמך עשית אותה בפרעה ובכל עמו אבל עתה בגאולה העתידה שמעתי ותרגז בטני לאותה שמועה, ובטני רמז אל הלב כמו המו מעי לו, ולקול אותה שמועה צללו שפתי שהוא הקשת השפתיים זו בזו מרוב הפחד, ואפילו עצמי שהם האברים הקשים שבגוף ירקבו לזאת השמועה, ותחתי ובמקומי ארגז, והשמועה היה אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יגודנו. **והמפרשים** פירשו זה אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחרי שובי מהגלות והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה לפי שיעלה שם עם יגודנו והוא גוג ומגוג. ויותר נכון בעיני לפרשה שמפני שהנביאים יעדו מפי ה' ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל, ועובדיה אמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום, ומיכה אמר קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסותיך אשים נחושת והדיקות עמים רבים, לכך אמר חבקוק הנביא שכאשר שמע זה רעדה אחזתו, כי איך אפשר שתהיה מנוחת ישראל נקנית מכוח גבורתם בהיות שאין לאל ידם ונשאר מעט מהרבה, ועל זה אמר אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יגודנו רוצה לומר איך אפשר שינוח ישראל ביום הצרה העצומה ההיא מנקמת האומות בעלותו להלחם עם עם יגודנו, והם **הנוצרים** הבאים לכבוש את הארץ ושאר האומות הבאים עליהם. כי תאנה לא תפרח וגו', והפסוק הזה עם היות **שהמפרשים** פירשוהו על העמים שיבואו על ירושלים עם גוג ומגוג, נראה לי לפרשו על ישראל כי הוא הנקרא בדברי הנביאים תאנה וגפן זית וצאן ובקר, ועל ישראל אמר כי תאנה לא תפרח כלומר אין בה כוח להוציא פרח ואין יבול בגפנים וגו' הכול משל על מיעוט ישראל וחולשתם, ולכן כל נחמתי אינה כי אם בה' יתברך שהוא ילחם לישראל ומגן, וזהו ואני בה' אעלוזה אגילה באלוהי ישעי כי אף על פי שישראל מועטים ה' אלוהים יהיה חילם שהוא חיל גדול, ואף על פי שהם חלשים עם עייף ויגע הנה הוא יתברך ישים רגליהם כאיילות, ואם היו עם מפוזר ומפורד בין העמים הנה הוא יתברך ברוב רחמיו וחסדיו על במותיו ידריכם באופן שכל נגינותי שירותי זמירותי יהיו למנצח האמתי שהוא האלוה יתברך, או אמר למנצח בנגינותי שישוררו במקדש ה' על זה הנס הלזים. ותרגם **יונתן** כי תאנה לא תפרח על מלכות בבל, ואין יבול בגפנים שלא תמשול עוד בבל על ישראל שנקרא גפן, כחש מעשה זית על מלכות מדי ופרס, ושדמות לא עשה אוכל על מלכות יון, גזר ממכלא צאן על מלכות רומי, ואין בקר ברפתים שלא תהיה עוד אחד מהאומות מושל על ירושלים, ולפי זה הדרך נכון לפרש שזו תהיה גזרות הנביא כוללת שתי החזיונות רוצה לומר שיכלו האומות כולם, אומנם ישראל לא יהיה כן כי יעלוז בה' שהוא ילחם למענם.

הנה התבארו בנבואה הזאת ו' עיקרים:
הא' שיש עת מוגבל קצוב לפניו יתברך לגאול את עמו, כמו שאמר: כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב, והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו.
הב' שתהיה הגאולה אחרי עבור זמן רב מהגלות, וכמו שאמר: אם יתמהמה חכה לו, והוא העיקר השביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.
הג' והד' נקמת האומות ובפרט נקמת אדום, וכמו שאמר: הוי בונה עיר בדמים וגו' וייגעו עמים בדי אש וגו', והם העיקרים הראשון והשני מעיקרי נבואות ישעיהו.
והה' שתתרבה הידיעה בכל הארץ ותשוב השכינה בקרב ישראל, כמו שאמר: כי תמלא הארץ לדעת את כבוד וגו', והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.
והו' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר: ה' אלוהים חילי וישם רגלי כאיילות ועל במותי ידריכני, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.
וכבר הוכחתי בעיקרי נבואות ישעיהו שהיעודים האלה אי אפשר לפרשם כדרך ה**נוצרים** על הגאולה הרוחנית ולא על זמן בית שני כפי סגנון הכתובים.

מבשר טוב הי"ב [צפניה הנביא]

הוא צפניה הנביא בסוף נבואתו. תחילת הנבואה המבשרת הזאת לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד וגו' עד סוף הספר.

והיא נבואה נפלאה מבוארת וגלויה תכלית הביאור והגלוי. ותמצא בדבריה ז' יעודים:
הראשון נקמת האומות וענשם, כמו שאמר: לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד כי משפטי לאסוף גויים לקבצי ממלכות לשפוך עליהם זעמי וגו', כי מפני שהיה היעוד הזה לזמן רחוק הוצרך לומר לכן חכו לי, כלומר אף על פי שהדבר הזה יתאחר זמן הרבה לא תתייאשו ממנו אבל קוו וחכו תמיד אליו כי הנה עכ"פ יבא אותו יום שאקום קימה נצחית והוא אמרו ליום קומי לעד, וביאר מה תהיה ענין הקימה באמרו כי משפטי לאסוף גויים ואמר זה על ה**נוצרים** שיעלו על ארץ ישראל לכבשה בזמן הגאולה כמו שזכרתי, ואמר לקבצי ממלכות כנגד שאר העמים שיבואו עליהם ממזרח ומצפון, ועל אלו ואלו אמר לשפוך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ, והוא רמז לנקמה העצומה אשר יעשה ה' באותו יום על כל הגויים הצובאים על ירושלים. וה**מפרשים** פירשו ליום קומי לעד מלשון בבקר יאכל עד כלומר לשלול שלל, כי משפטי לאסוף גויים רוצה לומר משפט זה נתתי לעתיד שאסוף גויים וממלכות לירושלים.

והיעוד השני שיקבלו האומות אמונת אלוהית ה' יתברך ויתקרבו לעבודתו כלומר אותם אשר יישארו מהמלחמה ההיא, ולא יוסיפו עוד לעבוד אלוהים אחרים ולא יעלו על פיהם ועל זה

אמר כאן כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, רוצה לומר שכמו שבתחילת הבריאה קודם בנין המגדל היו כל העולם מדברים בלשון הקדש וכאשר חטאו בלל ה' את לשונם ומפני זה התחלפו באמונותיהם ככה בזמן הגאולה אחרי שיראו נפלאות תמים דעות במלחמה והנקמה יביאם ה' לקרא כולם בשם ה' בלשון הקודש ולהתייחד לעבודתו. והתבונן אמרו כי אז אהפוך אל עמים ולא אמר אל כל העמים, לפי שלא תוכלל אומת אדום ביעוד הזה כי הם אויבי ה' ותורתו ובל יראו גאות ה', אומנם שאר העמים מבני ישמעאל שלא נתחלפו כפי אמונתם בפינות התוריות כ"כ הם יזכו בקבול האמונה האלוהית, ולכן אמר בלשון סתמי כי אז אהפוך אל עמים. ולא אמר הנביא שהעמים ההם כולם ידברו בלשון הקדש בשלמותו כבני ישראל אלא שיהפוך לבבם מאותם העמים לקרא כולם בשפה ברורה בשם ה' כי יהיה השם המקודש מקובל ושגור בפייהם ושם אלוהים אחרים לא יזכירו, וכנגד אותם העמים אשר זכר אמר לקרא כולם בשם ה', כלומר כל העמים ההם אשר יתהפכו מדרכם ויקבלו אמונת ה' וג"כ לעבדו, ועם היותם עמים מתחלפים ושונאים זה לזה הנה יתחברו ויסיכמו כולם לעבדו ועל זה אמר ולעבדו שכם אחד. וכמפליג בזה אמר מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי, שהיא משפחה מארץ כוש רחוקים מאד וכמו שאמר: ישעיה הוי ארץ צלצל כנפיים מעבר לנהרי כוש שגם המה יובילו שי למורא להתאחדם בעבודתו יתברך.

האומנם איך יהיה זה שאומות העולם השוכנים בקצוות היישוב אשר לא ידעו את ה' ולא שמעו שמע תורתו יקראו בשמו ויבאו להשתחוות לו מבלי למוד, כבר ביארתי שיהיה זה לעתיד בסיבת תחיית המתים שתהיה בזמן ההוא בכל מחוזות הישוב והקמים בתחייה יקראו בשם ה' לעולם ויפרסמו אמונתו ותורתו, וכל בני אדם יתפעלו מאותה הפליאה העצומה ולכן יקבלו מפייהם אמונת ה' וילמדו מהם קריאת ה' הנכבד כי זהו התכלית הכולל בתחייה כמו שפירשתי.

והיעוד השלישי הוא שיתרבו הצרות הגדולות ותכופות בזמן קבוץ הגלויות, וחז"ל קראום חבלי משיח, ועל זה אמר ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך אשר פשעת בי כי אז אסיר מקרבך עליזי גאוותך וגו', רוצה לומר שבזמן ההוא לא יכלמו ולא יבושו ממה שפשעו כנגד ה' לפי שימותו הפושעים והמורדים שהם היו הגאים והעליזים וה' יתברך יסירם מקרב עמו, וכמו שאמר: יחזקאל וברותי מכם המורדים והפושעים בי.

וספר עוד מחבלי המשיח וצרות זמנו באמרו והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה', רוצה לומר כי מרוב הצרות יאבדו בני ישראל כל ממונם עד שאפילו העשירים שבהם יישארו עם עני ודל הפך מה שהיו קודם לכן כמו שאמר: עליזי גאוותך. ואין ספק כי בדבר הזה תבדל הגאולה העתידה מגאולת מצרים, וזה שביציאתם ממצרים נתעשרו בשאלם מהמצריים כל

כלי חמדה ובזת הים, אומנם בקבוץ הגלויות מפני טלטולם והליכתם מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר גם כספם וזהבם לא יעמדו להם ולכן יישארו עם עני ודל.

והיעוד הרביעי שבזמן ההיא יתרבה בישראל הקדושה והחסידות והמידות הטובות ויסור לב האבן מבשרם ותהיה תורת אלוהיהם בקרבם, ועל זה אמר בעניין האמונות וחסו בשם ה', בעניין המידות אמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית שהוא מגזרת מרמה, וגם הם לא יצטרכו לדבר מזה לפי שהמה ירעו וירבצו ואין מחריד כצאן הרועה בתוך הדברו.

והיעוד החמישי שתשוב השכינה והדבקות האלוהי בירושלים במדרגה עליונה, ועל זה אמר כנגד מלכות יהודה רני בת ציון, וכנגד עשרת השבטים אמר הריעו ישראל. ומפני שעתידה ירושלים להתחלק לכל י"ב השבטים כמו שזכר יחזקאל לכן כלל כל השבטים באמרו שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלים. ונתן הסבה לשמחתם באמרו הסיר ה' משפטיך פנה אויבך מלך ישראל ה' בקרבך, רוצה לומר ג' סבות יש לך לשמוח:

הא' שכבר הסיר ה' המשפטים אשר גזר עליך בגלות וזהו הסיר ה' משפטיך כלומר עונשיך וגלותך,

והב' מפני הנקמה שראית באויביך כי ישמח צדיק כי חזה נקם ועל זה אמר פנה אויבך, **הג'** לפי שתדבק בך השכינה האלוהית באופן שלא תיראי עוד מרעת האויבים וזהו אמרו מלך ישראל ה' בקרבך לא תראי רע עוד.

והיעוד השישי שלא ישובו עוד לגלות ולחורבן ועל זה אמר לא תראי רע עוד. ולפי שבני אדום וישמעאל היו עולים פעמים רבות לכבוש ירושלם מפני קדושתה לכן אמר שלא יהיה כן עוד, וזהו ביום ההוא יאמר לירושלים אל תיראי ציון אל ירפו ידיך, לפי שה' אלוהיך בקרבך והוא גיבור יושיע רוצה לומר שיושיע אותך מכל הגויים, ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו רוצה לומר ישתוק על פשעיך שעשית ויסלח אותם באהבתו אותך. ולפי שסבלו שני גלויות אמר עליהם שני לשונות של שמחה, ישיש עליך בשמחה, יגיל עליך ברנה.

והיעוד השביעי קבוץ הגלויות ושובם אל הארץ הנבחרת, ועל זה אמר נוגי ממועד אספתי ממך היו, רוצה לומר האנשים הצדיקים שהיו ביגון ואנחה על מועד הקץ שהיה מתארך בגלותם, כי זהו נוגי ממועד מלשון בתולותיה נוגות, אספתי ממך היו רוצה לומר אספתי אותם שלא יהיו עוד להם יגון כלל, ויהיה אספתי מלשון אסף אלוהים את חרפתי, והעניין שאסף וסלק מביניהם אנשים שהיו נוגים ונאנחים מסבת מועד קץ הפלאות, ולפי שזה לא נאמר כי אם על חסידי ישראל לכן אמר ממך היו משאת עליך חרפה רוצה לומר נושאים על ירושלים חרפה מהאומות, וכמאמר המשורר זכור ה' חרפת עבדיך שאתי בחיקי כל רבים עמים וגו'.

וביאר איך יהיה זה שאסוף יאסוף נוגי ממועד באומרו הנני עושה את כל מעניך בעת ההיא והושעתי את הצולעה, רוצה לומר הנני מכניע אויביך שהיו מענים אותך בגלות, כי מלת עושה הוא מלשון סחיטה וכתישה כמו שם עשו דדי בתוליהן ואמר זה על נקמת האומות וחורבנם, וכנגד תשועת ישראל וגאולתם אמר והושעתי את הצולעה שהם עשרת השבטים, והנדחה אקבץ שהוא מלכות יהודה, ושמתיים לתהילה ולשם בכל הארץ בושתי, ופירשו **המפרשים** בכל הארץ בושתי בכל ארץ הגלות שלקחו שם בושתי שם יהיו לשם ולתהילה, ולדעתם בא הכתוב קצר אלא אם יאמרו שיהיה פירושו בכל הארץ ארץ בושתי שבארצות שקבלו הבושת שם יהיו לשם ולתהילה. ויותר נכון לפרש שמפני שיעד כאן על שני דברים:

האחד בחורבן האויבים ונקמתם כמו שאמר: הנני עושה את כל מעניך, **והשני** בתשועת ישראל שנאמר והושעתי את הצולעה וגו', שנתן המשפט על כל אחד מהם, אם על התשועה אמר ושמתיים לתהילה, ואומנם על נקמת האויבים אמר ולשם בכל הארץ בושתי שיהיה בשתי אויביהם לשם בכל הארץ, כי השם גם כן יאמר על הפלגת הרעה כמו על הפלגת הטובה.

ואמר בסוף דבריו בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם, מפני שהיו הגלויות בכלל שנים, אחד לעשרת השבטים שהולכים מלך אשור לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי, ולפי שהלכו לפאה אחד ולא שבו בפקידת בית שני לכן אמר כנגדם בעת ההיא אביא אתכם כלומר אף על פי שלא באתם עד עתה בפקידת בית שני אל המנוחה ואל הנחלה הנה בעת ההיא אביא אתכם אל אדמתכם, וכנגד מלכי יהודה שנפזרו בגלותיהם אמר ובעת קבצי אתכם כי להיותם מפוזרים ומפורדים בין העמים הוצרך לומר בהם לשון קבוץ. ואמר שעם היות שהלכו באותם הארצות בגלות ושפלות הנה בעת גאולתם ייתן אותם לשם ולתהילה בכל עמי הארצות ההם בראותם שישובו למעלתם, וזהו אמרו בשובי את שבתיכם לעיניכם. ואמר שבתיכם לשון רבים על שבות בית ראשון ועל שבות בית שני על שבות ישראל ועל שבות בני יהודה. ואומנם אמרו לעיניכם הוא עוד מבואר שאמרו על המתים בגלות ששייב את שבותם כדי שיראו את גאולתם לעיניהם שהוא ג"כ תכלית מיוחדת לאומה בתחייה כמו שזכרתי. ואחשוב שעליהם אמר למעלה גם כן נוגי ממועד אספתי ממך היו, רוצה לומר שהצדיקים שמתו בגלות בתקוותם מתי יהיה חזון למועד, ממך יהיו בגאולה הזאת לפי שנשאו עליהם חרפה מהאומות ולכן מהראוי שיששו את כל המתאבלים עליה.

הנה התבארו בנבואה הזאת ח' עיקרים:

הא' שתהיה הגאולה אחרי עבור זמן רב מהגלות, וכמו שאמר: לכן חכו לי נאם ה', והוא העיקר השביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' נקמת האומות, וכמו שאמר: כי משפטי לאסוף גויים לקבצי ממלכות לשפוך עליהם זעמי, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שיקבלו האומות אמונת ה' יתברך, כמו שאמר: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' וגו', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שיש עת מוגבל לגאולה גם מבלי זכות הדור ושיברר ה' יתברך המורדים והפושעים, וכמו שאמר: כי אז אסיר מקרבך עליזי גאוותך, והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הה' והו' תשועת ישראל וגאולתם ושישובו עשרת השבטים משביים, והם העיקרים השלישי והרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הז' שלא ישובו עוד לגלות אחר וימול השם את לבבם הערל, כמו שאמר: יאמר לירושלים אל תיראי ואמר שארית ישראל לא יעשו עולה, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

הח' שתשוב הנבואה והשכינה בקרב ישראל, כמו שאמר: ה' אלוהיך בקרבך, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי בביאור אותם עיקרים מנבואות ישעיהו שהיעודים האלה א"א לפרשם לא כדרך הנוצרים ולא על זמן בית שני. ואולי שמפני שגלה הנביא הזה מצפוני ה' וסתרו נקרא צפניה.

מבשר טוב הי"ג [חגי הנביא]

הוא **חגי הנביא** בנבואה אחת. תחילתה בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמור אמור נא אל זרובבל וגו', עד ובמקום הזה אתן שלום נאום ה' צבאות:

וענין הנבואה הזאת ששלח ה' ביד חגי הנביא לומר אל זרובבל ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וכל שארית העם שיבנו את הבית, ולפי שהיו בהם אנשים שראו את הבית הראשון שבנה שלמה שהיה גדול ורב ורם כולו מצופה זהב, והבית הזה אשר היו חפצים לבנות היה בהכרח שיהיה במידה שנתן להם כורש מלך פרס ולכן יהיה הבית אשר יבנו עתה כאין בעיניהם ויתרשלו מפני כן לבנותו, לכן אמר מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון רוצה לומר מי בכם הנשאר מאנשי חורבן בית ראשון אשר ראה את הבית ההוא בכבודו הראשון כפי מה שבנה אותו שלמה, ומה אתם רואים אותו עתה רוצה לומר ומה שתראו בבית הזה שאנו בונים הלא בערך הבית הראשון ובבחינתו יהיה זה כאין בעיניכם כלומר ולכן תתרשלו בבנין זה הבית, אבל לא תעשו כן, וזהו ועתה חזק זרובבל וחזק יהושע בן יהוצדק נאם ה'.

וזכר זרובבל ראשונה לפי שהוא היה פחת יהודה ונשיא מבית דוד ואחריו זכר יהושע בן יהוצדק לפי שהיה כהן גדול, וכבר ידעת שזרובבל לא היה בן שאלתיאל אבל היה בן פדיה ופדיה היה בן שאלתיאל כמו שנזכר בדברי הימים אבל יחס זרובבל אל שאלתיאל אם לפי שגדלו כבן ובני בנים הרי הם כבנים ואם לפי ששאלתיאל היה נכבד מפדיה ולכן יחסו לזקנו ולא לאביו. והנה לא קראו מלך כי לא מלך ביהודה מפני שהיה ברשות מלך פרס ותחת ידו

אבל נקרא פחת יהודה שפירושו שלישי ומושל. ואומנם יהושע בן יהוצדק כבר נזכר בדברי הימים שיהוצדק זה גלה עם הגולה ביד נבוכדנצר, והוא היה אחי עזרא, ושניהם היו בני שריה, ויהושע בנו זה עלה עם זרובבל לפי שעזרא לא עלה עד מלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה שכבר התחילו בבנין הבית.

האומנם עניין זאת הנבואה מאמרו עוד אחת מעט היא וגו' ואני מרעיש את השמים וגו' והרעשתי את כל הגויים וגו' לי הכסף וגו' גדול יהיה כבוד הבית הזה וגו', פירשו אותם **המפרשים** על בית שני. ותפסו אותם מפרשי ה**נוצרים** באמרם כי מה הכבוד והרעש אשר היה בבית שני, ומתי רעשו העמים ונקבצו ואסיפת חמדתם, ואיך נתקיים בבית שני לי הכסף ולי הזהב, ואיך אפשר שיפורש גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון על בית שני. ולכן פירשוהו הם על בית אמונתם ממשיחם המדומה, ושעל סוף בית שני אמר עוד אחת מעט היא ורעשו שמים וארץ, כי נשתנו סדרי האמונה הראשונה, ושעל קבוץ העמים לקבלת אמונתם אמר והרעשתי את כל הגויים, ושלהיות בית משה ושלמה בכמותם העמים ובגשמות העבודה דבר קטן בערך דתם ואמונתם אמר על בית תורתם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון.

אבל כבר יתחייבו אליהם בדעתם ספקות ובטולים.

הא' באמרו עוד אחת מעט היא שפירשו הם כי במעט זמן יבא זה הרעש, וידוע שמעת שנאמרה נבואה זו עד לדת ישוע משיחם שנתחדשה בסוף בית שני עברו קרוב לד' מאות שנה ואיך יאמר עליו מעט היא.

והב' שהנה הרעש שזכר חגי הנביא כאן הוא עצמו מה שזכר אחרי כן בפרשת ויהי דבר ה' שנית אל חגי בעשרים וארבעה לחדש אמור אל זרובבל פחת יהודה לאמור אני מרעיש את השמים ואת הארץ וגו' ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי וגו', מורה שאותו הרעש הנזכר בדברי הנביא הזה פעמים בימי זרובבל היה לא אחרי כן כארבע מאות שנה.

והג' מאמרו ובמקום הזה אתן שלום אמר ה' צבאות, ורמיזת במקום הזה אין ספק שהוא ירושלים, והנה מיום שנולד משיחם לא היה שלום בירושלים, אבל היה חרב איש באחיז קטטות ומלחמות עד נחרצת שוממות.

והד' כי השלום אשר יעד עליו חגי הוא השלום אשר יעדו הנביאים לימות המשיח, ואין ענינו אלא שלא יהיה אחריו מלחמה בכל הארץ לפי שישתתפו האומות כולם באמונת ה' יתברך וכאשר לא יהיו ביניהם אמונות שונות, שהיא סבה עצמית במחלוקת לא יישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ואיך יפורש זה על משיחם שאחרי בואו נתחלפו האמונות והדתות ונתרבו המלחמות בכל הגויים.

הנה מפאת הטענות שעשו חכמי הנוצרים יראה שאין לפרש הנבואה הזאת על בית שני, ומכח הטענות אשר עשיתי על פירוש הנוצרים מבואר נגלה שא"א שתפורש הפרשה לפי דרכם, מלבד היות עיקרי דתם בעצמם נמנעי המציאות, ומסוג הנמנע אשר לו טבע קיים שא"א שישתנה ולא יתואר ה' יתברך ביכולת עליו, ויצא לנו מזה כולו שהפרשה הזאת נאמרה לעתיד לבוא ושלא נתקיימה עד כה והיא עתידה להתקיים לימות המשיח. האומנם איך יהיה זה הנה הוא כפי מה שאומר, וקודם ביאור הפרשה ראוי שנדע בזה שני דברים:

האחד איך אמרו חז"ל שבבית שני לא חלה הנבואה והלא ראינו שחגי נבא כל זה, וכן נאמר בספר עזרא והתנבי חגי נביא וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודאי די ביהודה ובירושלים בשום אלה ישראל עליהן.

והשני אם היה שהקב"ה סלק שכינתו מישראל ולא רצה להשפיע עליהם נבואתו ולא אורים ותומים ורוח הקודש וארון וכרובים ואש מן השמים מפני שלא הייתה גאולה שלמה ולא בנין אלוהי בקדושה הראויה אליו, א"כ למה ציוה בבנין הבית השני הזה כי לא היה אלא מקדש מעט כאחד מבתי כנסיות אשר בגלות.

אבל תשובת זה מבוארת מתוכן העניין, והוא שה' יתברך רצה לפקוד את עמו מגלות בבל ושישובו לירושלים לתת להם מקום שישובו בתשובה ויתפללו אליו ומתוך תפלתם ישובו להשראת שכינת ה' בתוכם, כי מפני שלא הייתה פקידתם גאולה שלמה הוצרכו לאותו מניע מהפקידה ההיא כדי להכין לבם לשוב אל אלוהיהם באופן שיחכה ה' לחננם וייתן להם ולאחיהם אשר בגלות הגאולה והתשועה השלמה, וכבר ביאר זה ירמיה הנביא ע"ה באמרו כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם, והקימותי לכם את הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה, ואין ספק שאמר זה על פקידת בבל. אומנם אמרו אחרי כן כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקווה וקראתם אלי וגו' ושאר הפסוקים שלאחריהם מבואר נגלה הוא שלא נאמרו על פקידת בבל, אלא שהודיע שלא הייתה פקידת בבל מכוונת לעצמה אבל הייתה אליהם הכנה והזדמנות כדי שישובו אל אלוהיהם ויקבץ את נדחיהם שלא שבו לבית שני, ואלה הם המחשבות אשר אמר שהיה חושב עליהם לשלום ולא לרעה ושהיה לתת להם אחרית ותקווה ומהו האחרית ותקווה כי אם הגאולה השלמה שהוא אחרית הזעם, ולכן אמר וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי וגו' רוצה לומר שאחרי אותה פקידה בהיותם בירושלים מקום התפלה ושער השמים יקראו אותו ויתפללו אליו, ואין זה יעוד אלא צווי, והוא ישמע אליהם ואז ישיב את שבותם ויקבץ אותם מכל הגויים ומכל המקומות אשר נדחו שם, ולא אמר זה על פקידת בבל שכבר נעשתה אלא בגלות עשרת השבטים ובני יהודה שנתפזרו בשאר ארצות שמתוך אותה תפלה וצעקה שיעשו בירושלים כשישובו מבבל בפקידתם ישיב הקדוש ברוך הוא את שבותם ויקבצם כולם על אדמת הקדש.

הנה התבאר בזה תכלית פקידת גלות בבל. וכדי להשלים הכנתם לתפלתם וצעקתם רצה הקדוש ברוך הוא שיבנו את הבית, וכדי שישתדלו בבנייה הוצרכו הנביאים חגי וזכריה ומלאכי שאלו לא היו מתנבאים לא היו ישראל בונים את הבית כ"ש בראותם שלא ישובו בו הנבואה והארון ושאר הדברים הקדושים, ולכן הייתה נבואת הנביאים האלה חגי זכריה ומלאכי עד תשלום הבניין ומשם ואילך אין עוד נביא כדבריהם ז"ל. וכן כתב **רש"י** בפירושו למסכת יומא פ' ראשון שהנבואה חסרה בבית שני אחרי שנגמר בנין הבית ומה שניבאו חגי זכריה ומלאכי היה קודם תשלום הבניין כי הייתה נבואתם וגם בנין הבית לאותו התכלית אשר זכרתי. אומנם אחר הבניין בני יהודה הוסיפו לחטוא ולא שבו אל אלוהיהם ולא התפללו אליו ולכן לא זכו אל השפע הנבואי ושאר הדברים הקדושים ולא לקבוץ הגלויות.

האומנם מה יהיה עניין אמרו כאן את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים, ומה עניין אמרו עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ושאר הפסוקים. וכבר פירשתי שלא נחה דעתי במה שכתבו **המפרשים** בפירושם, כי הם פירשו עוד אחת מעט היא על ממשלת יון על ישראל שתבוא אחרי ממשלת פרס ומדי וגם היא במעט זמן תכלה ופירשו הרעש על מלחמות החשמונאים, ואחרים פירשו על הרעש שהיה בפועל בימי הורדוס, וכן פירשו גדול יהיה כבוד הבית הזה על בית שני כמו שדרשו רב ושמואל בפ"ק דבבא בתרא חד אמר גדול בשנים וחד אמר גדול בבנין, והוא זר מאד לפי שהשני לא יקרא אחרון אבל תמיד יגזור שם אחרון על ראשון ושני קודמים אליו. ולכן יראה הכתובים האלה שה' יתברך צוה ראשונה שיבנו את הבית, ואמרו את הדבר אשר כרתי אתכם וגו' אפשר לפרשו שחוזר למה שאמר למעלה ועשו כי אני אתכם, ולכן ביאר מהו אשר יעשו. וביאר את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים שהוא התורה. וכן באר מה שאמר כי אני אתכם, שאין הכוונה שתחול השכינה ביניהם ולא הנבואה ורוח הקדוש כי אם רצון ה' וחפצו שירצם ויאהבם ועל זה אמר ורוחי עומדת בתוכם מלשון רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך, שנאמר על התורה כמו שפירש שם. גם אפשר לפרש שאמר רוחי על רוח הקודש, ואמר ועשו את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים, שהוא התורה. ואם תשמרוה כראוי תהיה רוחי עומדת בתוכם, רומז לחזרת השכינה והנבואה ושאר הדברים הקדושים שיחזרו ביניהם, אם יזכו בהטיב מעשיהם ובשמירת התורה, ומזה ימשך שאם לא יעשו וישמרו התורה לא תעמוד רוחי בקרבכם.

אומנם אמרו אחר זה כי כה אמר ה' עוד אחת מעט היא פירושו אצלי באמת שלפי שאמר למעלה שיהיה הבית הזה כאין בעיניהם לכן אמר עתה כי כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא, רוצה לומר הבית הזה השני אמת הוא שמעט יהיה בערך הבית הראשון שבנה שלמה כאשר אמרתם, וזהו עוד אחת מעט היא כלומר מלבד הבית הראשון עוד תבנה ותכונן על ידיכם בית אחת שתהיה מעט בערך הראשון, ואמר אחת בלשון נקבה כי כן דרך הנביאים

לתאר פעמים הזכר בלשון נקבה, כפי בחינה מהבחינות, וכמו שאמר: על כן תטעי נטעי נעמנים וזמורת זר תזרענו כי תטעי הוא לשון נקבה ותזרענו הוא לשון זכר. ועוד אודיע אתכם גרעון שני שיהיה בו, והוא שלא יתמיד ולא יעמוד זמן רב. כי הוא הנה יבוא אחריו חורבן וגלות אחר ארוך ומופלג, ועל זה אמר ואני מרעיש את השמים ואת הארץ, שהרעש הוא משל לחורבן בית שני וגלות בני יהודה.

אבל דעו נא וראו שאחרי אותו חורבן תהיה נקמת ה' במחריבים ועל עבדיו יתנחם ויבנה בית שלישי אחרון לכולם, ועל חורבן האומות הזה אמר והרעשתי את כל הגויים שהוא רמז אל מלחמת האומות וחורבנם בזמן קבוץ הגלויות, ועליו אמר ובאו חמדת כל הגויים, שיבואו על אדמת הקודש ושם ינקם מהם, ואז בזמן ההוא אמלא את הבית הזה כבוד רוצה לומר הן אמת שבבית השני אשר אתם תבנו אין כבוד ואין עושר ואין שלום אבל בזמן ההוא אמלא את הבית הזה כבוד, מפני שתבוא שמה השכינה העליונה. ומה שראיתם בבנין שלמה מהעושר הכסף והזהב דעו שיותר ויותר ימצא בבית העתיד עושר רב כסף וזהב באופן שגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון והוא הבית השלישי העתיד להיות מן הבית הראשון אשר עשה שלמה, וגם כי במקום הזה שהוא ירושלים באותו זמן יהיה שלום ולא ישמע עוד חמס שוד ושבר בגבולו, מה שלא היה בבית שני, כי רבו שמה המלחמות בינם לבין עצמם ועם אויביהם מסביב. הנה א"כ באמרו ומלאתי את הבית הזה כבוד גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון, כיון על הבית השלישי לא על הבית השני, כי הוא לא נתמלא כבוד, ואף על פי שהיה בנין הורדוס בנין יפה לא נאמר מפני זה שנתמלא הבית כבוד, לפי שהכבוד הממלא הוא כבוד ה' וכמו שאמר: על מעשה המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן, ובבנין שלמה נאמר כי מלא כבוד ה' את בית ה', הנה א"כ הכבוד שזכר הנביא כאן על השכינה נאמר ואיך אפשר א"כ לפרשו על בית שני. ואין להקשות ממה שאמר הבית הזה כי הנה לא הייתה הרמיזה כי אם לבית העתיד שהיה מדבר בו ומעיד עליו, גם כי מקום הבית היה ויהיה אחד בכל הזמנים ולכן יאות לומר עליו בכל הזמנים הבית הזה.

וכאשר תבין זה תדע אמתת הנבואה האחרונה שזכר חגי אמור אל זרובבל פחת יהודה לאמור אני מרעיש את השמים ואת הארץ, שעניינה באמת היא להודיע אל זרובבל שענין בית שני לא יתמיד אבל יבוא אחריו גלות אחר ועל זה אמר אני מרעיש את השמים ואת הארץ. והודיעו ג"כ הגאולה העתידה ונקמת ה' מהאומות כמו שאמר: והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חוזק ממלכות הגויים והפכתי מרכבה ורוכביה וירדו סוסים ורוכביהם איש בחרב אחיו, שהראה לו גם בזה ממשלת ד' המלכויות וחורבנם והמלחמה והנקמה העתידה להיעשות ולכן זכר מרכבה ורוכביה וסוסים כמו שזכר אותם זכריה וכמו שיתבאר. ואמר איש בחרב אחיו, כי כן תהיה המלחמה העתידה כמו שזכרתי לך פעמים. ומפני שמשיח בן דוד עתיד להיות מזרע זרובבל לכן כדי לנחמו הודיעו שמזרעו יהיה מולך בישראל בעת ההיא,

וכאלו אמר לו הן אמת שלא תמלוך אתה בבית שני ולא איש מזרעך אבל ביום ההוא שהוא זמן קבוץ הגלויות והגאולה העתידה אז תמלוך אתה על עמי ועל זה אמר אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם, כי כך בחרתי. כי להיות המשיח מזרעו אמר שיקחהו ע"ד מה שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם שמלך המשיח הוא יהיה דוד הוא יהיה זרובבל להיותו יוצא מהם.

ואם לא תפרש הנבואה הזאת כן הנה לא יצדקו היעודים האלה על בית שני, לא מה שיעד ממלכות הגויים ולא מהפוך המרכבה ורוכביה ולא מנקמת ה' באומות איש בחרב אחיו ולא בבחירת זרובבל למלכות, כי לא מלך בבית שני לא הוא, ולא אדם מזרעו. אבל א חשוב שמפני הנבואה הזאת הלך זרובבל מירושלים אחרי שבנה את הבית ושב לבבל וישב שם עד יום מותו, מפני שידע שהוא זרעו לא ימלכו בבית שני והגלות שהיה עתיד לבוא עוד על עמו.

הנה התבארו בנבואה הזאת ד' עיקרים:

הא' חורבן האומות ונקמתם, כמו שאמר: והרעשתי את כל הגויים, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' תשועת ישראל וגאולתם ובנין הבית, כמו שאמר: גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שתשוב השכינה כירחי קדם, כמו שאמר: ומלאתי את הבית הזה כבוד והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שלא ישבו עוד לגלות, כמו שאמר: ובמקום הזה אתן שלום, והוא העיקר הי"ג מעיקרי נבואות ישעיהו.

ואתה הראת לדעת שהיעודים האלה כפי השכל הישר והסברה הנכונה א"א לפרשם לא כדרך הנוצרים על הגאולה הרוחנית ולא על זמן בית שני.

מבשר טוב הי"ד – [זכריה הנביא]

הקדמה

הוא זכריה הנביא.

ראוי שתדע שעם היות זכריה מאחרוני הנביאים ושניבא אחרי הסתלקות השכינה וארון ברית ה' שהיה מקור הנבואה מתוך ירושלים, הנה הוא כיד אלוהיו הטובה ראה מראות אלוהים לא לבד על בנין בית שני כי אם גם בגאולה העתידה וקבוץ הגלויות ובית עולמים ותחיית המתים ושאר הפליאות העתידות להיות. וכתבו **המפרשים** כי מפני שהייתה הנבואה הולכת ומתמעטת היו דבריו סתומים וחתומים מאד. ואין דבריהם נכונים בעיני, כי הנה מצאנו חגי זכריה ומלאכי שהיו בפרק אחד שכולם היו מדברים בשפה ברורה ובנעימה קדושה ובלשון מבואר אם בענייני תוכחתם לעם ואם ביעודי בית שני ואם בגאולה העתידה, וזה כולו ממה

שיורה שלא בא העומק בדברי זכריה לחסרון מדרגת נבואתו כי אם לעומק המושג וקושי הדברים בעצמם. עוד תשוב תראה כי כל המראות והנבואות שהגיעו באותו פרק אם ליחזקאל בתחילת נבואתו בהיותו בתוך הגולה על נהר כבר ואם נבוכדנצר בחלומו ואם דניאל וזכריה בנבואותיהם בכולם ראו עניין ממשלת ד' מלכויות שכבר זכרתי אני בספר מעיני הישועה, שהד' חיות והד' אופנים שראה יחזקאל היו ג"כ רומזים אליהם, וכן ראה אותם נבוכדנצר בחלום הצלם, ודניאל בכל מראותיו ראה מהם, וכן ראה זכריה במקצת נבואותיו. וכל הנביאים האלה שניבאו בעניין ארבעת המלכויות בא בדבריהם עומק רב מפאת הדרוש בעצמו. ועם היות שניבא זכריה ראה נבואות רבות על העתיד הנני מפרש מהם פה היותר מבוארות ומוכרחות כפי פשוטם להידרש לעתיד לבוא.

מבשר טוב הי"ד - נבואה א'

הנבואה הראשונה תחלתה ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט בשנת שתים לדריוש וגו', עד ויראני את יהושע הכהן הגדול.

וכבר כתב **רש"י** שהנבואה הזאת סתומה מאד וא"א לעמוד עליה עד יבא מורה צדק, והוא בדרכו **והרד"ק** בדרכו השתדלו לפרש פסוקי הנבואה הזאת בדרכים זרים והשיגום דחקים גדולים כפי פשט הכתובים ויישובם, ולכן בחרתי לי דרך אחר בפירוש המראה הזאת ונטייתי מדבריהם כולם. ואומר ראשונה שהנבואה הזאת שראה זכריה בין ההדסים אפשר לפרש שראה בה עניין שלשת המלכויות הראשונים בבלד בבל ופרס ויון, וכי האיש רוכב על סוס אדום היה משל לנבוכדנצר, ומה שאמר ואחריו סוסים אדומים אמרו על בנו ובן בנו שמלכו מזרעו ולכן זכר בכולם גוון אחד אדום לסימן אביהם המרצח, והוא והם כולם היו מלכות בבל, והשרוקים שזכר אחריהם ענינו השחורים שראה אח"כ במראת המרכבות שהם רמז לפרס ומדי שמלכו אחרי בבל, והלבנים שזכר באחרונה הם משל ליונים שהוא המלכות השלישית וכן זכר אותם במראת המרכבות, ושלא ראה במראה הראשונה הזאת דבר מהמלכות הרביעי בעבור שהייתה רחוקה. גם כי שלש המה המלכויות הראשונות עברו קודם חורבן בית שני בהיות בני יהודה על ארצם. אומנם אחרי זה כשהראה הקדוש ברוך הוא לנביא חורבן בית שני וגלותו אז הראה לו ארבעת המלכויות כולם במראת הקרנות והמרכבות כמו שיתבאר.

אך אומנם הוקשה לי בפירוש הזה איך יזכור הנביא עניין הג' מלכויות ולא יזכור הד' שהוא הקשה מכולם, כי גם שיהיה לזמן רחוק לא קצרה יד ה' מלגלותו, ואף שהמלכות הד' כבר הוחלה קודם חורבן בית שני ולמה א"כ ישמיט זכרה בהיותה עתידה, וזכר מלכות בבל שכבר עברה.

ומפני זה באתי לפרש הנבואה הזאת באופן אחר. והוא שהנביא ראה בזאת המראה עניין הד' מלכויות, וראה את בבל שכבר נחרבה וג' המלכויות האחרות שהיו עתידים עדין לעבור, כי הוא נבא בימי מלכי פרס בשנת שנים לדריוש הפרסי, ולכך אמר ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה, רוצה לומר שראה בחלום הלילה ההוא תמונה לנגד עיניו איש רוכב על סוס אדום שהוא היה רמז לנבוכדנצר כי להיותו הורג נפש ונוגע בחלל ראה סוסו אדום, ולכבוד מלכותו ויקר תפארת ממשלתו אמר והוא עומד בין ההדסים שהם עצי ריח הטוב כאלו אמר שראה אותו בגן אלוהים מור ואוהלות וכל ראשי בשמים סובבים אותו, וחז"ל דרשו בין ההדסים על ישראל שריח תורתם וכו', והעניין שראה אותו מושל עליהם, והיה גזרת הכתוב הזה אמרו אשר במצולה, רוצה לומר שאותו איש רוכב על הסוס האדום ראה אותו נטבע במצולות ים. ואמר זה להגיד שראה ממשלת הדר מלכותו ושכבר נחרבה, ואמר שראה אחריו ג"כ בין ההדסים כלומר באותו ממשלה ומלכות סוסים אדומים והוא רמז למלכי מדי ופרס. ומפני שהיה נבוכדנצר ובנו ובן בנו נחשבים להיותם מזרע אחד מה שלא היו כן מלכי מדי ופרס, שהיו שנים דריוש וכורש מתחלפים במשפחותם, וכן מלכות יון אחרי מות אלכסנדרוס נחלקה מלכותו לשני מלכים נבדלים זה מזה, וכן היו קיסרי רומי, לכן ראה את בבל בצורת סוס אחד, וראה אחריו מדי ופרס בצורת סוסים אדומים בלשון רבים, ואחריהם מלכי רומי שרוקים רוצה לומר סוסים רבים שרוקים, ואחריהם אמר על היונים לבנים כלומר סוסים רבים לבנים, שלא אמר אדומים שרוקים ולבנים בקדימה ואחור כפי זמנם כי הנה אדומים כמו שפירשתי אמר על מדי ופרס ושרוקים אמר על אדומים ולבנים על היונים מפני שלא חשש הנביא כאן לקדימתם כי אם לזכרם בלבד.

ואומנם מהו הנרצה בשרוקים אחשוב שהם הברודים אשר יזכור אחר זה בד' המרכבות, כשזכר שראה ד' מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחושת שהוא רמז ג"כ לד' המלכויות, ולהורות על ממשלתם ומעלתם וגבורתם ראה אותם בשתי המראות האלה בצורת סוסים ומרכבות, והנה ראה אותם יוצאות מבין שני ההרים לרמוז שהיה עניין הד' מלכויות בין הבית הראשון שבנה שלמה והבית השלישי העתיד להיות, כי בזמן שהיה בין שני הבתים האלה הראשון והאחרון עברה ממשלת הד' מלכויות, וקרא את הבתים המקודשים הרים לפי שהם בהר המוריה והם הר הבית. והנביא אמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, ומפני שהשחתת ד' המלכויות וחורבנם הייתה ותהיה בעוון בית ה' אשר הרסו ושרפו וקנא ה' יתברך ויקנא על ביתו וירצה לבנותו לכן קראו הר נחושת שהוא מלשון השחתה כמו שזכר **הרב המורה.**

וזכר שראה במראה הראשון סוסים אדומים לרמוז על מלכות בבל מסכים למה שאמר כאן רוכב על סוס אדום, וראה במרכבה השנייה סוסים שחורים לרמוז למלכות פרס ומדי אולי שהיה מנהגם ללבוש שחורים או שראה אותם כן לפי שהושחרו בימיהם פניהם של ישראל

כמו שזכרו חז"ל, והיותר נכון אצלי שבאדום יש שתי מדרגות אחד מהם יותר אדום מהאחר והוא היותר נוטה ללובן מהאחר, ולכן אמר כאן במראה הראשונה שראה איש רוכב על סוס אדום והוא האדום המוחלט היותר בהיר ונוטה אל הלובן שנקרא בלשון לועז רוסו, ואחריו אמר שראה סוסים אדומים והן מין אחר מאודם יותר נוטה לשחרות וכנגדו אמר במראת המרכבות ובמרכבה הב' סוסים שחורים והוא הנקרא בלשון לועז פאוונאסו, שבערך האדום הראשון קראם שחורים, ובמרכבה השלישית ראה שם סוסים לבנים וכן אמר כאן במראה הראשונה לרמוז למלכות יון, וכתבו **המפרשים** שלא ידעו טעם למה ראה אותם בצורת לבנים, ובמראה הרביעית ראה סוסים ברודים אמוצים וכנגדם אמר כאן במראה הראשונה שרוקים, והיא מלה תורה על חלוף הגוונים כמו שקראו רז"ל בכמה מקומות לתכשיט האשה שהיא מעברת על פניה שרק, וקרא את הרומיים כן לפי שזה עניינם באמונתם שמזייפין תורת ה' ומתקשטין בדברי תורתנו, על כזב דתם ושקר אמונתם קראם ג"כ ברודים. וביאר לו המלאך שארבעת המרכבות היו ד' רוחות השמים לפי שהייתה ממשלתם ברצון אלוהי, ואמר גם כן יוצאות מהתייצב על אדון כל הארץ לפי שממשלתם בגזרת עירין ובמאמר קדישין.

והנה לא זכר דבר עוד מהסוסים האדומים הרומזים למלכות בבל לפי שבזמן המראה הנה כבר היה מלכות בבל נחרב ועבר ענינו, אבל אמר בסוסים השחורים שהיו יוצאים אל ארץ צפון שהיא בבל כלומר להשחיתה, ואמר שהלבנים יצאו אל אחריהם להגיד שהיונים יבאו אחרי הפרסיים וימשלו בהם, ואמר שהברודים יצאו אל ארץ התימן כפי **המפרשים** לפי שרומי היא צפונית ויוליאוס קיסר נלחם ביונים והעביר המלוכה מהם והחזירה לרומי ותחילת מלחמותיו יצא אל ארץ מצרים שהיא דרומית, ולי נראה שלא אמר אל ארץ תימן כי אם מפני שהרומיים הם בני אדום והייתה התחלתם בארץ תימן שהיא בארץ שעיר, וכמו שפירשתי במבשר השלישי פר' קרבו גויים לשמוע שראה נבוכדנצר בחלומו ופתר לו דניאל ומלכו תלתא תיהוי, לכך אמר משפט אחר בברודים שהם **הנוצרים** ומשפט אחר באמוצים שהם **הישמעאלים**, ואמר בהם יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ להגיד שהתאמצו מעצמם לבקש מלוכה לאיזו פיאה, כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש ארצות והם פשטו באפריקה ובאו במלכויות ספרד וצרפת וגם באיטליא נלחמו על רומי, ולהורות על זה כולו אמר ויאמר לכו והתהלכו בארץ שזכר בהם ההליכה כמה פעמים לרמוז על מה שיהיה בהם. וזכר הנביא שאמר לו המלאך הדובר בו בצעקה וקול גדול, ראה היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון, כלומר אלה השחורים הפרסיים שיצאו אל בבל להשחיתה הניחו את רוחי וכעסי שהיה לי על בבל בארץ צפון כאשר השחיתו אותה, ואמר לו זה להודיעו שכן תעשה אחת מהמלכויות שתהיה חרש ומשחית לחברתה.

הנה התבארו שתי המראות האלה בהסכמה רבה.

ונחזור לדברי הנבואה הזאת. שהנה שאל הנביא אל המלאך הדובר בו המשפיע עליו נבואתו מה אלה רוצה לומר על מה היו מורים הסוסים ההמה, והוא השיבו אני אראך מה המה אלה רמז לו שאחר זה יראהו מראת ארבע קרנות וג"כ מראת ד' מרכבות ששם יתבאר לו עניין הסוסים האלה, שהוא רמז על ד' המלכויות שימשלו בישראל ויפזרום בגויים וכמו שאמר: אלה הקרנות אשר זרו את יהודה ישראל וירושלים. ואומנם אמרו אחרי זה ויען האיש העומד בין ההדסים ויאמר אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ קשה מאד ענינו, לפי שהמלאך הדובר בו היה כפי מה שיורו הכתובים זולת האיש העומד בין ההדסים, ואם היה שהנביא אל המלאך הדובר בו שאל מה המה אלה, איך לא השיבו אותו המלאך והשיבו האיש העומד בין ההדסים שלא שאל אליו דבר. גם יקשה אמרו אחרי זה ויענו המלאך ה' העומד בין ההדסים, כי מלאך ה' הוא זולת העומד בין ההדסים, ותמצא אחר זה ויען מלאך ה' ויען המלאך הדובר בי ולא קראו עוד בין ההדסים. וכבר חשב **רש"י** לעשות האיש העומד בין ההדסים מלאך כמו האיש גבריאלי. וכן כתב **הרד"ק** בביאור שהמלאך הדובר בזכריהו היה האיש העומד בין ההדסים על הסוס. ויורה שלא הגיע כבוד חכמתם לכוונת הנבואה.

אבל אמתת ענינה אצלי הוא שהמלאך הדובר בזכריהו היה שכל נבדל המשפיע עליו נבואתו ברשות שולחו יתברך, והאיש שראה רוכב על סוסו בין ההדסים היה רמז למלכות בבל כמו שביארתי, והוא למלאך הדובר בו שאל מה המה אלה. ואמרו ויען האיש אין הכוונה שהשיב על דברי זכריה, כי לכן לא אמר ויאמר אלי כמו שבא בדברי המלאך הדובר בו, אבל ויען האיש העומד בין ההדסים הוא מאמר הנביא ועל נבוכדנצר אמרו, שהוא העומד בין ההדסים. כי לפי שהוא שאל למלאך הדובר בו מה המה אלה והמלאך השיבו אני אראך, אמר הנביא שכבר אמר וענה בקול גדול האיש העומד בין ההדסים שהוא נבוכדנצר מה שראה בחלומו אשר חלם מהצלם, כי שם באר ענין ארבע מלכויות שהיו עתידים למשול, וזהו אמרו ויען האיש, שהוא מלשון וענית ואמרת שענה בקול גדול, ואמר אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ. רוצה לומר שהוא באר בספור חלומו כפי הנזכר בספר דניאל ענין הממלכות ההם אשר שלח ה' להתהלך בארץ ולמשול בה.

ואומנם אמרו עוד ויענו את מלאך ה' העומד בין ההדסים ענינו שבדרך הענווה וההרמת קול ענו ואמרו אל מלאך ה' כל אחד ואחד העומד בין ההדסים, רוצה לומר הסוס האדום ושאר הסוסים אדומים שרוקים לבנים, כי כולם ראה הנביא בין ההדסים, וכל אחד ואחד מהם היה עונה ואומר אל מלאך ה' התהלכנו בארץ. רוצה לומר משלנו בארץ וכבשנוה, והנה כל הארץ יושבת ושוקטת, רוצה לומר נכנעת ונכבשת אלינו מאין מערער. וכשמוע זה מלאך ה' צעק אל ה' ואמר עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים, רוצה לומר ישבו בכבוד כל האומות האלה במשכנות לא להם אשר כבשו ולמה לא תרחם את ירושלים ואת ערי יהודה אשר זעמת זו שבעים שנה והיא לא תצלח כמלכויות האלה.

וה' יתברך השיבו דברים טובים דברים ניחומים, והם מה שיזכור אחר זה שכאשר המלאך קבל אותם מה' יתברך זכר אותם לנביא וציוהו שיקראם בקול גדול, והקריאה היא כה אמר ה' צבאות קנאתי לירושלים וגו', כלומר מהרעה אשר עשו הגויים בה, ולכן קצף גדול אקצוף על הגויים השאננים, לפי שאני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, להרע להם יותר מדי, וכמו שאמר: ישעיהו קצפתי על עמי חיללתי את נחלתי וגו', ולכך אמר כאן שבתי לירושלים ברחמים ואמר זה על פקידת בבל, ביתי יבנה בה והוא בנין בית שני, וקו ינטה על ירושלים ואמר זה על בנין חומותיה אשר בנה נחמיה. אבל אמרו אחרי זה עוד קרא לאמור כה אמר ה' צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב, אין ענינו כמו שחשבו **המפרשים** שתפוצנה הנה והנה בריבוי הישוב מרוב טובה ושלוש שיהיה להם, ושאמרו ובחר עוד בירושלים ג"כ נאמר על פקידת בית ב', אין העניין כן, כי לא אמר תפוצנה כי אם על הגלות מלשון ונפוצות יהודה והפיץ ה' אתכם בעמים. ומאחר שכבר אמר על בית שני שבתי לירושלים ברחמים איך יאמר שנית עליו עצמו ונחם ה' עוד את ציון וגו' כי מלת עוד הנשנית ד' פעמים בפסוק הזה צווח שהוא גלות אחר ושהיה נחמה אחרת מלבד פקידת בית שני. ולכן ראוי לפרש מהכרח הכתובים שה' יתברך יעד ראשונה על פקידת בבל ובנין בית שני, אבל הודיע אחריו שאחרי כן ישובו לגלות אחר שהוא גלותנו זה, ועליו אמר עוד קרא לאמור כה אמר ה' צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב, רוצה לומר אחרי שתנבא על פקידת ירושלים בבית שני עוד קרא החורבן שיבוא אח"כ, והוא עוד תפוצנה ערי מטוב רוצה לומר שיפוצו יושבי ערי יהודה מטוב, והוא רמז לגלות שיפוצו מן הארץ ויסחו ממנה ויהיו נפוצים ונבדלים מכל טוב, ואחר שיעד על החורבן יעד על הגאולה העתידה באמרו ונחם ה' עוד את ציון וגו' כלומר מלבד הנחמה שיהיה לה עתה מגלות בבל עוד ינחם אותה גאולה העתידה. וזכר הנביא שכשמעו הדברים האלה נשא עיניו וראה ד' קרנות, ושבאר לו המלאך הקרנות אשר זרו את יהודה ישראל וירושלים, שרמז בד' קרנות על ד' מלכויות ולכך אמר שד' מלכויות יהיו כולם עם בבל שכבר עברה ושבהם ימשך הגלות ההוא.

האומנם שכמו שהם יצאו והשחיתו בישראל כן ישחית הקדוש ברוך הוא במלכויות ההם וייתן להם גמול מעשה ידיהם, ועל זה הראהו מיד ד' חרשים שהם אומנים כמו חרש מוכנים לגדע הקרנות ההמה והם המלכויות שזכר, שכמו שמלכות פרס הייתה חרש לגדע ולכרות מלכות בבל כן תהיה יון חרש לגדע פרס וכן תהיה רומי חרש לגדע ולהכרית יון, וישראל באחרית הימים יהיה חרש חכם להחריב את רומי. וחז"ל פירשו ארבעת החרשים שיהיו כולם מבני ישראל בעת הגאולה להשחית את המלכויות, ואמרו מאן נינהו ארבעה חרשים א"ר שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק. ולפי דרכם זה אפשר לפרש הארבע קרנות על מלכות רומי, והם ד' מלכויות כולם מבני אדום, שעמד בהם הקיסריות והם רומי, ששם התחילו הקיסריות ראשונה ואח"כ נעתק מושב הקיסרות לקוסטנטינה בימי הקיסר קוסטנטינו, ואחרי כן נעתק משם מושב הקיסרות לצרפת בימי הקיסר קארלו מאגנו שהיה ג"כ

מלך צרפת, ואחר כך נעתק משם מושב הקיסרות לאשכנז ושם עומד היום. ויש קבלה ביד היהודים האשכנזים, שבהיות מושב הקיסרות שמה יבוא משיח, ואולי שעליהם אמר שלמה שלושה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת, ליש גיבור בבהמה ולא ישוב מפני כל, שזה אמר על רומי כי שם הייתה הגדולה והגבורה והתפארת, והשני זרזיר מתנים שאמרו כנגד קוסטנטינה, שהייתה בין רומז לזריזת קוסטנטינו בממשלתו וקבול דתו, והשלישי הוא אמרו או תיש כי מפני שהיה הקיסרות יותר חלש בצרפת המשילו בתיש, וכנגד אשכנז שהוא הרביעי אמר ומלך אלקום עמו, ועל כללות האומה אמר אם נבלת בהתנשא, ועל אחריתו אמר כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפיים יוציא ריב. ואולי שלזה כיון **רש"י** במה שפירש שארבע הקרנות שראה הנביא כאן על ד' רוחות העולם.

ואומנם אמרו אלה הקרנות אשר זרו לא להגיד שהם בעצמם זרו אותם כי אם שהיו ישראל מפוזרים בארצותם, גם שהכבידו עליהם עולם בגלות. אומנם מה שפירשתי ראשונה הוא הנכון, וכבר יורה עליו מה ששאל הנביא מה אלה באים לעשות והשיבו המלאך אלה הקרנות אשר ראית ראשונה אשר זרו את יהודה בגלות באופן שאיש מישראל לא נשא ראשו לרוב הצרה, ולכן יבואו אלה, רוצה לומר החרשים להחריד אותם הקרנות לידות ולהשליך את קרנות הגויים ההמה, שהיו נושאים קרן על ארץ יהודה לזרותם ולפזרם בארצות, כלומר שמשלו בארץ ישראל ויבאו אלה החרשים להשליכם מן העולם, ומלת לידות היא מלשון השלכה כמו וידו אבן בי. ואחר שהודיעו במראת הקרנות עניין הגלות ובמראת החרשים עניין נקמת האומות הודיעו עוד נחמת ירושלים וישובה במראה אחרת, שראה איש ובידו חבל מדה רוצה לומר החבל שרגילין למדוד בו, ואמר לו שהיה הולך למוד את ירושלים לראות כמה רחבה וכמה ארכה.

האומנם אמרו והנה המלאך הדובר בי יוצא ומלאך אחר יוצא לקראתו יראה שאין עניין במראה, כי בין שיהיה המלאך הדובר בו הוא איש שבידו חבל המידה או שיהיה זולתו אם באה הנבואה להודיע שפרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה, מה צורך הזה בהראות לנביא מלאך אחד יוצא ומלאך אחר לקראתו ושיאמר האחד לחברו רוץ דבר אל הנער, והנה לא נאמר ככה בשאר הדבורים שנאמרו לו, ואם אמרנו שנסתלק עתה המלאך הדובר בו מהשפיע עוד על הנביא שפע נבואתו ולכן נאמר שהיה יוצא, הנה הכתוב אומר אחרי זה וישב המלאך הדובר בי ויעירני ויען המלאך הדובר בי ויאמר אלי, והוא המורה שגם אחרי זה התמיד בדבורו אליו ומה היה אם כן מה שאמר שהיה יוצא. ולכן נראה לי שהנביא ראה איש ובידו חבל מדה שאמר לו שהיה הולך למוד את ירושלים רוצה לומר בכמותה בזמן ההוא, וביאר לו שהיה זה לראות כמה רחבה וכמה ארכה, כלומר שהיה מודד אותה עתה לראות כמה יהיה ארכה ורחבה לעתיד לבוא, ולא ביאר לו אם תהיה ירושלים העתידה במידה זו או גדולה ממנה וכמה יהיה יתרון גדלה. ולפי שהשכלים הנבדלים מקבלים מדעיהם זה

מזה שלמעלה ממנו, לכן ראה הנביא כאלו המלאך שהיה דובר אליו יצא ללכת והייתה היציאה ללכת לשאול מהמלאך הדובר אליו, שהוא סיבתו זה העניין. רוצה לומר צורך המידה ההיא ותכליתה, ואותו המלאך סיבתו יצא לקראתו להשכילו בינה ואמר לו שוב במהרה והודע לנער שהוא זכריה שיהיה התרחבות ירושלים כל כך עד שפרצות תשב ולא יהיה בה חומה כי אם ה' יתברך שיהיה לה חומה סביב, וכבודו רוצה לומר שכיתו בתוכה, ובזה הודיעו שלא הייתה המידה אלא להודיע שהיה עתה ירושלים דבר מועט בערך אל מה שיהיה בזמן העתיד ההוא כפי רוב העם אשר יהיה בה, וזהו אמרו והנה המלאך הדובר בי יוצא, כלומר שיצא לשאול מסיבתו פתרון הדבר ההוא, ומלאך אחר יוצא לקראתו הוא סיבתו, רוצה לומר המלאך אשר עליו שיצא לקראתו להודיעו אמתת הדבר, ואותו המלאך העליון אמר אל המלאך השואל ממנו רץ דבר אל הנער הלז כלומר חזור להשפיע לנביא אמתת דבר זה, והוא שפרצות וגו', כלומר שיהיה ישובה כל כך מופלג שלא יוכלו להתיישב בתוך העיר, כי בפרצות ומגרשי העיר שהם כערי הפרצות מאין חומה, ולא תחשוב שבהיותם בפרצות מבלי חומה יהיו בסכנה מגנבים ושודדי לילה שיבואו עליהם להיותם בעיר פרוצה אין חומה, וגם שיהיה להם קלון מתמיד וחרפה רצופה בהיותם אנשים פרצים יושבים בערי הפרצות שאין בהם הכבוד שיש ליושבי הערים מוקפי חומה, שאלה הם שני חסרונות האנשים הפרצים רוצה לומר הסכנה והביזיון, לכן להשיב על שניהם אמר נגד הסכנה ואני אהיה לה חומת אש וגו' רוצה לומר שלא יגע אדם בהם לרעה, כמו שלא יגע באש פן יכוה אותו, ובהיות שבערך האויבים יהיה חומת אש הנה בערך ישראל לכבוד יהיה בתוכה, ואמר כנגד בזיון היושבים בפרצות שבהיות שכית ה' בקרבם יהיה להם כבוד רב אף על פי שיהיו בפרצות.

הנה התבאר שזכר כאן עניין המלאך היוצא והמלאך היוצא לקראתו להגיד שהנבואה משתלשלת מעלה לעלה עד הסבה הראשונה, וידוע שא"א שיתאמת ויתקיים היעוד הזה אלא עם אמונת פינת תחיית המתים שתהיה באותו זמן, כי מהם יהיה ריבוי היושבים בירושלים, וכמו שניבא ישעיהו על זה עצמו עוד יאמרו באוזניך בני שכוליך צר לי המקום גשה לי ואשבה ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה כמו שפירשתי באותה נבואה, ולהיות היעוד הזה כולל האמונה הזאת הוצרך הנביא להגיד שהמלאך הדובר בו קבלו מרבו וה"ה לרבו מרבו עד הקדוש ברוך הוא.

ואפשר לפרש וארא והנה איש ובידו חבל מדה שראה הנביא עליית האומות על ירושלים לכבשה, כאלו היה האיש מבקש למוד את ירושלים לארכה ולרחבה לחלקה אל המלכים והגויים העולים עליה, ואולי היה זה שרו של עשו ושל אדום, ולכן יצא המלאך הדובר בנביא לדעת מהמלאך אשר היה סיבתו מה יהיה אחרי אלה, או שהמלאך הדובר בו והמלאך אחר שסייעהו יצאו לקראתו, רוצה לומר כנגד האיש המודד, והוא ע"ד מה שנאמר בדניאל שאמר לו המלאך גבריאל, הידעת למה באתי אליך ועתה אשוב להלחם עם שר פרס, ואני יוצא והנה

שר יון בא, ואמר והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני, הנה אם כן שני המלאכים שזכר הנביא כאן יוצאים שניהם היו לקראת האיש שבידו חבל המידה, כלומר להלחם עמו. וכדי שהנביא לא יתייאש ולא ישתומם מהמראה אמר אחד מהמלאכים אל האחר רוץ דבר אל הנער הלז לאמור פרזות תשב ירושלים כלומר שלא יירא ולא יפחד מזה כי לא תקום עצת הגויים ולא תהיה אבל בהפך שפרזות תשב ירושלים וגו' ואני אהיה לה חומת אש סביב, וכמו שאמר אחר זה על הגויים השוללים כי הנני מניף את ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם, וזהו היותר נכון בנבואה הזאת, ומזה תדע שזכריה ודניאל עלה סגנון אחד מן הנבואות.

ואומנם אמרו היו ונוסו מארץ צפון וגו' היו ציון המלטי יושבת בת בבל חשבו **המפרשים** שנאמר כנגד עולי בבל, ולפי שבזמן הנבואה הזאת כבר עלו מבבל כל אשר עלו לבית שני, פירשוהו על הנשארים בבבל שלא עלו בראשונה. ואין פשט הכתובים סובל הפירוש הזה, כי למה יאמר על הנשארים בבבל נוסו מארץ צפון, האם מפני חורבן בבל? הלא בזמן הנבואה הזאת כבר עברה חרבנה שנים הרבה. גם אמרו כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם יראה שאין עניין לו עם הנשארים בבבל. ומה שאמרו **המפרשים** ולא הגיע זמנם עדין לצאת מגלותם אין זה בכתוב. גם אמרו היו המלטי אם אמר על הנשארים בבבל ממה נמלטו? והנה זרובבל ורבים מהעולים שבו לבבל להימלט מגלות בית שני. סוף דבר שאם נאמרו הכתובים האלה על הנשארים בבבל שימהרו לעלות לבית שני אין ספק שלא נתקיימו כי הם לא עלו, עוד כ"ש שאמרו אחר זה, כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני אל הגויים השוללים אתכם וגו', כי הנני מניף את ידי עליהם וגו'. ושאר הפסוקים רני ושמחי ונלוו גויים רבים אי אפשר לפרשם כי אם על הגאולה העתידה, וכן פירשו אותם **המפרשים**, ונתנו אם כן דבריהם לשעורין.

אבל אמתת העניין הוא שהכתובים האלה כולם על הגאולה העתידה נאמרו, ועל עשרת השבטים שגלו לארץ צפון אמר כאלו קורא אותם היו נוסו מארץ צפון רוצה לומר בואו משם, ולפי שהם רחוקים מאד אמר כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם רוצה לומר שהייתה גלות ישראל ברוחק רב אלו מאלו כמו שירחקו ארבע רוחות השמים, והוא ע"ד כרחוק מזרח ממערב. וכנגד מלכות יהודה שגלה לבבל ראשונה בין אותם שעלו לירושלים וגלו אחרי כן, על כולם אמר כקורא אותם היו ציון המלטי יושבת בת בבל רוצה לומר שאותו גלות ירושלים שגלה לבבל בראשונה לא שהיה עתה יושב שמה כי אם היושבת בראשונה בבבל. ועל הגאולה העתידה הכוללת לכולם נבא באמרו מיד כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני, רוצה לומר כי כה אמר אלי ה' צבאות אחרי שאמר לי לכבוד אהיה בתוכה כמו שנזכר למעלה שלחני להינבא על הגויים השוללים אתכם, ומה שאמר אלי הוא כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו. רוצה לומר שלא לבד יטיב לכם, אבל גם ינקום נקמתכם מכל הנוגע בכם כאלו נוגע בבבת עינו, ויניף ידו על אותם הגויים השוללים וגו', באופן שהם יהיו שלל לישראל שהיו

עבדיהם בגלות, וכאשר תתקיים הנבואה הזאת תדעו כי ה' צבאות שלחני ומאתו הם דברי. ואפשר לפרש אחר כבוד שלחני על המלאך אשר שלח אליו להודיעו חומת האש והכבוד שזכר למעלה, ויהיה הכתוב מסורס, יאמר אחר הכבוד ששלחני לומר הקדוש ברוך הוא ביד המלאך כה אמר ה' אל הגויים השוללים אתכם, ולא יהיה שלחני סמוך אל הגויים כי אם סמוך אל הכבוד ומאמר כה אמר ה' הוא סמוך אל הגויים השוללים. ולכן אמר הנביא לבת ציון שהיא ירושלים, רני ושמחי בת ציון כמבשר גאולתם ששמע, ואמר כי הנני בא ושכנתי בתוכך, להגיד שתחזור השכינה בתוך ירושלים כימי קדם ולא תסתלק עוד משם ועל זה אמר ושכנתי בתוכך. ואמר עוד שעם היות שילוו גויים רבים אל ה' בזמן ההוא והיו לו לעם רוצה לומר שיקבלו אמונתו כמאמר צפניה אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, הנה עם כל זה לא תשכון השכינה בתוכם, כי אם בקרב ישראל, וזהו ושכנתי בתוכך וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך, רוצה לומר שלך היה עיקר היעוד לא לאומות העולם.

ואומנם אמרו ונחל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקדש, כפי **המפרשים** הקדוש ברוך הוא הוא הנוחל, שיהודה שהוא חלק ה', כמו שאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, ינחל אותו הקדוש ברוך הוא שתהיה נחלתו על אדמת הקדש, והביאם לזה, לפי שאם היה יהודה הוא הנוחל והקב"ה מנחיל אותו, היה ראוי שיאמר והנחיל ה', ואין צורך. כי ונחל הוא כמו והנחיל, כמו ושב ה' אלוהיך את שבותך הוא כמו והשיב, וגם בענין הנחלות מצינו אלה שמות השבטים אשר ינחלו לכם את הארץ שהוא כמו ינחילנו, כן ונחל ה' את יהודה הוא כמו והנחיל, יאמר שבבית שני בני יהודה החזיקו בכל ארץ ישראל ובירושלים גם כן, לפי שלא חזרו השבטים לנחול את חלקם וגם לא נתנו מן הארץ תרומה לה', ואף בבית ראשון הנחיל יהושע את יהודה חלקו קודם מדידת הארץ וחלוקתה בעבור כלב בן יפונה שהיה משבטו, ומפני זה לקח לו שבט יהודה יותר מהראוי לו, עד שמפני זה אמר לשמעון עלה אתי בגורלי והיה גמגום בין השבטים על חלקם ונחלתם כמו שתראה בספר יהושע מצווחת בני יוסף, ומפני זה אמר כאן שבגאולה העתידה לא יהיה כן אבל שינחיל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקדש, רוצה לומר שיעשה מן הארץ י"ב חלקים שווים לי"ב שבטים כמו שזכר יחזקאל ויהודה ינחל חלקו ככל אחד משאר השבטים לא עוד.

ועוד הודיע שבזמן ההוא יבחר הקדוש ברוך הוא בירושלים, רוצה לומר שיהיה תרומה לה', מכל הארץ כמו שניבא עליו יחזקאל לא שיחזיקו בה יהודה ובנימין בלבד, כמו שהיה בחלוקת הארץ בימי יהושע, ועל זה אמר ובחר עוד בירושלים, ואמר מלת עוד, להגיד שלא לבד יעשו י"ב חלקים בא"י כי הנה יחלקוה לי"ג חלקים והחלק הי"ג יהיה לתרומה לה' ובו תהיה ירושלים. ואמר שבזמן ההוא לא יצעק אחד מהשבטים מחלוקת הארץ, לא מפאת חזקה מהזמן הראשון, ולא מהיות לזה רוב אוכלוסין מזה, אבל כל אחד יקבל חלקו בסבר פנים יפות, וזה אמרו הס כל בשר מפני ה' כי נעור וגו' והוא משל כאיש אשר יעור משנתו ע"ד מה

שאמר ויקץ כישן ה' וגו', ולרוב משפטיו וטוב השגחתו ישתוק כל בשר ולא יהרהר אחר מידותיו. ואפשר לומר שהס כל בשר מפני ה' הוא סוף הנבואה שעברה מהאומות הבאות על ירושלים, ואליהם קרא כל בשר מפני כללותם, שלא יחשבו שיהיה בפעם ההיא כימים הראשונים שהיו עולים על ירושלים וכובשים אותה, כי אז היה כישן ה' אבל עתה הוא נעור בסבת מעון קדשו שהוא בית המקדש לנקום נקמתו, ולכן ישכיר חיצו מדם וחרבו תאכל בשר.

הנה התבארו בנבואה הזאת ו' עיקרים:

הא' תשועת ישראל וגאולתם העתידה, וכמו שאמר: ונחם ה' עוד את ציון וגו', ואמר פרזות תשב ירושלים, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' נקמת האומות העתידה להיות, וכמו שאמר: כי הנני מניף את ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שישובו עשרת השבטים משבים, וכמו שאמר: הוי הוי ונוסו מארץ צפון, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שתשוב השכינה והנבואה בישראל כימי קדם, כמו שאמר רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הה' שיקבלו האומות אמונת ה' יתברך ואלוהותו, וכמו שאמר: ונלוו גויים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם, והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

הו' שלא יבאו עוד בגלות אחר ולא ימשלו בהם אויביהם עוד, וכמו שאמר: ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי בעיקרי נבואות ישעיהו שאי אפשר שיפורשו היעודים אלה לא כדרך ה**נוצרים** על העניינים הנפשיים ולא על זמן בית שני.

מבשר טוב הי"ד - נבואה ב'

הנבואה השנית תחילתה ויהי בשנת ארבע לדריוש וגו', עד רעה את צאן ההריגה.

והנה ראיתי את **המפרשים** מקצרים מאד בפירוש הנבואה הזאת כפי פרשיותיה, וידלגו מפרשה לפרשה ומפסוק לפסוק בשנוי עניין מבלי קשור, כי הנה פירשו וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו וגו' ונבואת אמור אל כל עם הארץ ואל הכהנים וגו' על בית שני, ופירשו ויהי דבר ה' אל זכריה וגו' משפט אמת שפוטו על בית ראשון כי כן הוא האמת, ופירשו פרשת קנאתי לציון קנאה גדולה ושאר הפרשיות שלאחריה על הגאולה העתידה, ופירשו כה אמר ה' צבאות תחזקנה ידיכם, כי כה אמר ה' צבאות כאשר זממתי על בית שני, וכן פירשו ויהי דבר ה' צבאות וגו', צום הרביעי על בית שני, ושאר הנבואות שבאו סמוכות לזו פירשו אותם לעתיד לבוא, ולא נתנו טעם וקשור בנבואות אלה בהיותם מיעודים מתחלפים.

עוד תשוב תראה בפסוקים עצמם ספקות רבות:

הראשון אמרו ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר ה' אל זכריה וגו' ולא פירש מה דבר לו, כי הנה הדבור שבא אחרי זה אמור אל כל עם הארץ ואל הכוהנים בא עליו דבור בפני עצמו שנאמר ויהי דבר ה' צבאות אלי לאמור, והיה הדבור הראשון א"כ ללא צורך.

השני במה שבא בכתוב הזה מלת לאמור שני פעמים, לחלות את פני ה' לאמור אל הכוהנים וגו' לאמור האבכה בחדש החמישי, ואחד מהם יראה שאין בו צורך.

השלישי באמרו וישלח בית אל שראצר ורגם מלך וגו' וכפי **המפרשים** זכר הכתוב אלה שמות השלוחים ולא זכר מי שלחם, ואם היו השולחים בני הגולה כדברי **המפרשים** ששלחו את אלה היה לו לזכרו, וגם יקשה למה אמר וישלח בלשון יחיד וכן האבכה בחדש החמישי והיה לו לומר וישלחו, הנבכה.

הרביעי מה הייתה כוונת השאלה הזאת האבכה בחדש החמישי, ואם שב ה' את שבותם למה יבכו, ואם היו השואלים עדין בגלות ולא שבו אל אדמת ישראל למה לא יבכו, ולמה ישאלו על זה להכוהנים ולנביאים אשר בירושלים כי הנה לא היה עניינם שווה עם היושבים בבבל ולכן אף על פי שלא יבכו בירושלים היה ראוי שיבכו בבבל, ואם שלחו לשאול לירושלים להיות שם חכמים הלא בבבל היו שם חכמים ויותר מן העולים לירושלים.

החמישי למה שאלו האבכה בחדש החמישי ולא שאלו האם יצומו בו, ומה שאמר הנזר כאשר עשיתי הוא מאמר כללי אפשר שיפורש על הבכי או על שאר הדברים והיה ראוי לומר האבכה ואצום בחמישי.

והשישי למה שאלו על החדש החמישי ולא על השביעי ועשירי והרביעי, ומה ראו שלא שאלו על כל הצומות כי אם על החמישי בלבד.

והשביעי אם השואלים היו בני הגלות אשר בבבל איך באה תשובת ה' אמור אל כל עם הארץ ואל הכוהנים והנה הם לא שאלו דבר והיה ראוי לומר אמור אל שראצר ורגם מלך ואנשיו. **והשמיני** באומרו כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי כי אם היה שהם לא שאלו דבר מן הצום כי אם מהבכי, ולא שאלו מהצום השביעי כי אם מהחמישי, מה ראה יתברך להשיב על מה שלא שאלו מהצום ומהשביעי, ואם ראה להשיב על שאר הצומות למה לא השיב על ארבעתם כמו שיאמר אחר זה צום הרביעי וצום השביעי וצום העשירי.

והתשיעי מה עניין התשובה הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים שזה דבר מבואר בעצמו הוא ואינו תשובה לעניין השאלה, גם שלא אמר בעניין הצום כמו שאמר בעניין האכילה, כי כמו שאמר וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים כן היה ראוי שיאמר כי תצומו אתם הצמים, כי הידיעה בהפכים אחת, גם כי השיב לעניין הצום בלבד ולא לעניין הבכי.

והעשירי באמרו הלא את הדברים אשר קרא ה' וגו', והנה בפסוק הזה אין גזרה ולא מאמר פוסק, ומה שפירשו **המפרשים** מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם לא נזכר בכתוב.

ומה אוסיף עוד בספקות והם מבוארים בכתובים. ולכן נראה לי לפרש הפרשיות האלה באופן מתחלף מדרכי **המפרשים**.

ואקדים לזה שתי הקדמות הכרחיות בהבנתם:

הראשונה בידיעה מה ראו בני הגולה אשר בבבל שלא עלו לבנין בית שני והנה טבע כל אדם יבחר לשבת בארצו ובנחלתו מלשבת גר בארץ נכרייה, כל שכן בהיות ביניהם יראי ה' וחושבי שמו ומדוע סרו מאחריו, וכמה הפליגו החכמים הראשונים באומרם הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה ושהמת בא"י מוחלין לו על כל עונותיו, וכבר שאל זה מלך הכוזר אל החבר והשיבו הובשתנו מלך כוזר. אבל אמתת העניין הוא שאנשי הגולה ידעו שבבית שני לא היה ארון כפורת וכרובים ולא תתמיד הנבואה ורוח הקדש ולא יהיו שם שאר הדברים הקדושים ושהיה בית שני עתיד להיחרב ולכן לא רצו לעלות שמה ולא בחרו באותה פקידה, אף כי בראותם כי דניאל נביא קדוש ה' לא עלה שמה, ומרדכי וזרובבל השרידים אשר קרא ה' שעלו שמה חזרו משם והלך מרדכי לשושן כמו שהלך דניאל וזרובבל הלך לבבל, ולא לבד גולי בבל עשו כן גם היהודים אשר היו בארצות מצרים ובעמון ומואב ובארצות היונים ובשאר ארצות, וגם אשר היו בספרד ובקצוות המערב לא רצו לעלות לבית שני, אולי שנתפרסמו אצלם נבואות דניאל וידעו מהגלות העתיד וגם מחמשת הדברים הקדושים שחסרו מבית המקדש ומפני כן לא רצו לעלות, וכן היו עולי בבל עם היותם יותר קרובים לירושלים.

ההקדמה השנית היא מה שכתבתי למעלה לאיזה תכלית רצה הקדוש ברוך הוא בפקידת בבל אחרי שלא הייתה הגאולה שלמה, וכבר ביארתי שהיה זה כדי שתהיה לישראל בהיותם על אדמתם ובית ה' בתוכם כוהנים ולווים בעבודתם הכנה והזדמנות רב להתפלל לאלוהיהם ולחלות פניו להשיב נפוצות יהודה ונידחי ישראל ולהחזיר שכינתו בתוכם ונבואתו, עליהם כסוד אלוה עלי אוהלים לפי שבהיותם בחוצה לארץ לא היו מוכנים לדבר מזה לכן פקד ה' אותם להביאם על אדמתם, ואם היו שבים אליו יתעלה כראוי וכמו שצוו אותם הנביאים אין ספק שהיה ה' שב את שבותם ועם זה הגולים עצמם בארצות גלותם יתעוררו לשוב בתשובה וישתדלו ללכת אל ארץ ה' ואל בית אלוהי יעקב ובזה האופן תהיה ותשוב פקידתם גאולה שלמה מכל צדדיה, וכבר הוכחתי שם מדברי ירמיהו שזאת הייתה הכוונה האלוהית בפקידתם להביא עליהם התשועה שלמה אם היו שבים אליו.

ואחרי ידיעת זה אומר בפירוש הנבואה שהודיע הכתוב בכאן שבשנה הרביעית למלכות דריוש היה דבר ה' אל זכריה, וביאר על מה באה אליו הדבור ואמר ששלחו מבבל לשאול על דברי הצומות וצעקתם ואז באה הנבואה לנביא על זה. הנה א"כ המאמר הראשון היה דבר ה' אל זכריה הוא כלל, וביאר אחריו נושא הדבור, ואז חזר להודיע הדבור מה היה. ואמר שבני ישראל אשר בבבל היה בעיניהם פועל בטל עניין בית שני לחשבם שהקדושה והשכינה לא תמצא שמה ושלא יהיה עניין הבית ההוא כי אם כעניין בית הכנסת שהיה להם בבבל, שכל

אחד מהם היה מקדש מעט ובית תפלה לאלוהים, ולכן שלח בית הכנסת שבבבל שלוחיו לבית ה' אשר בירושלים, ועל אותו בית הכנסת שבבבל נאמר וישלח בית אל שראצר ורגם מלך, כי בית אל שהוא בית תפלתם שבבבל אשר בו נתקבצו חכמי הארץ שלח לירושלים את שראצר ורגם מלך, שהיו יהודים נכבדים נקראים בשמות בבליים על דרך שדרך משך ועבד נגו, ואולי היה רגם עושה מלאכת המלך ויהיה רגם בלשון כשדים מורה על אומנות מה בבית המלך ומפני כבודו אמר רגם מלך, ולכן אמר ואנשיו כי היו לו אנשים רבים ולא אמר כן בשראצר.

והנה הלכו לירושלים לחלות את פני ה', ואין הכוונה להתפלל שמה אלא לחלות את פני ה' שישפיע דברו בכוהנים ובנביאים ויאמר אליהם מה שישבו אותם על שאלתם, וזה צורך אמרו ב' פעמים מלת לאמור שהראשון הוא לחלות את פני ה' לאמור לכוהנים רוצה לומר שיאמר ה' לכוהנים אשר בבית ה' ולנביאים מה שיאמרו וישבו להם, והיה לפי זה לאמור השני אמירה מהכוהנים והנביאים שיאמרו לאותם השלוחים דבר על שאלתם, שהיא האבכה בחדש החמישי הנזר כאשר עשיתי. והייתה כוונת השאלה שאף שיחשב שיתבטלו צום הרביעי שנעשה לפי שנבקעה בו העיר וצום העשירי שנעשה ביום שסמך מלך בבל על ירושלים וגם צום השביעי שנעשה ביום הריגת גדליה בן אחיקם ודלת העם אשר היה עמו גלה מירושלים, שאלה השלושה כיון ששבו לירושלים יהיה מן הראוי שיתבטלו, הנה יישאר הספק על החדש החמישי שבו נלכדה העיר ונשרף בית ה' וגלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה ולא שבו מגלותם האם יהיה ראוי שכיון שלא שבה הגולה ורובה עדיין בין הגויים שיבכו בחדש החמישי בזמן שגלו עד אשר ישיב ה' את שבותם, כי הנה פקידת בבל מאותם אשר עלו הלא היה כאין בעיניהם, או אם יבוטל הבכי ההוא מאחר שהייתה ירושלים בידיהם והם מתחילין בבניינה ומתעסקים בבנין הבית. והנה אמרו שהיה זה הספק אצלם בענין הבכי בלבד, האבכה אם לא, אבל בענין הצום שלא היו שואלים דבר לפי שהם ינזרו ויבדלו מכל מאכל ומשתה כמו שעשו מן הגולה ועד הנה לפי שהצום והנזירות מהמאכל היה ראוי שלא יחדלו ממנו עד אשר ישיב ה' את שבות עמו מארבע כנפות הארץ ויחזיר שכינתו לביתו כירחי קדם, ועל זה אמר האבכה בחדש החמישי בענין הבכי בלבד, אומנם בשאר הדברים הנזר כאשר עשיתי, והנזר הוא מקור, ואין פירושו אם אנזר כמו שחשבו **המפרשים** אלא שהיה שואל על הבכי ולא על נזירת המאכל. ואולי שלכן אמר האבכה בחדש החמישי לפי שהבכי מיוחד לאותו חדש, ולפי שלא שאלו דבר בענין הצומות וצעקתם לכן אמרו על כל הצומות הנזר כאשר עשיתי וכאלו אמר אתם היושבים בירושלים אולי שלא תבכו בחדש החמישי מפני שחזרה לכם אבדתכם בצד מה אבל אני יושבת בבל האבכה בחודש ההוא, והותרו בזה ששת השאלות הראשונות.

ואין ספק שהשאלה הזאת הייתה מחלישה ידי עושי מלאכת ה' בבנין ביתו לפי שהיו ממעטים בכבוד הפקידה ובקדושת הבית להסתלקות השכינה מביניהם ולמיעוט העולים מהגלות, ולכן

באה תשובת ה' אמור אל כל עם הארץ ואל הכוהנים כלומר אל תחוש להשיב דברי שלום ואמת אל הבאים מבבל כי אחרי שלא רצו לעלות לירושלים ושפקידתה ובנין בית ה' לאפס ותהו נחשבו להם, מה להם לשאול מכוהני הבית ובניאיו דבר? יעשו כטוב בעיניהם בארצותם לגוייהם, אבל אל כל עם הארץ ואל הכוהנים אשר בירושלים אמור אליהם כדי שלא יסתפקו בזה שהשואלים האלה טעו בשאלתם אם במה שעשו הבדל מההספד והבכי אל הצום ואם גם כן במה שהבדילו בין הצום החמישי לשאר הצומות, ואין הדבר כן כי הצום וההספד שניהם כאחד בצום החמישי ואם יבוטל ההספד יתבטל הצום ג"כ בהכרח, ועל זה אמר כי צמתם וספוד.

גם הודיעם שהחיוב אשר להם בהספד בחמישי מפני הרג עדת ה' וגלותם מארצם הוא עצמו יש ג"כ בצום השביעי שנהרג בו גדליה בן אחיקם וכל דלת העם שנשארו בארץ נהרגו וגלו ממנה, ושתי הרעות האלה ממין אחד היו ולא נתחלפו כי אם בפחות ויתר ואם כן איה איפה חכמת הבבלים שעשו הבדל מהצום אל הבכי וההספד ומהחדש החמישי לשביעי, כי הנה עם היות כשיצדיק מאמרם בצום הרביעי ובצום העשירי כיון שלא היה בהם הריגה ולא גלות כי אם שסמך מלך בבל על ירושלים ושנבקעה העיר ועתה הייתה ירושלים בידי בעליה הנה בחדש השביעי שהייתה הריגה וגלות אם רב ואם מעט אין ספק שדינו כדין החמישי בענין קיום שניהם או בטול שניהם.

אבל לענין שאלתם ובקשתם השיב הצום צמתוני אני, וענין זה המאמר הוא אצלי באחד משני אופנים:

הראשון שאמר יתברך הנה אני לא ציוויתי אתכם לצום ולספוד אותם הצומות, וזהו הצום צמתוני אני רוצה לומר האם צמתם מפני מצותי ובדברי, באמת לא ציוויתי על זה, וכיון שאתם מעצמכם צמתם גם עתה אתם תהיו האוכלים והשותים ולא תשאלו זה ממני והפה שאסר הוא הפה שהתיר, אבל אמיתת הענין הוא שאתם לא צמתם במצותי כי אם בעבור הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים אל ירושלים וגו' ומפני רשעתכם צמתם וספוד על מה שקרה אתכם.

והאופן השני מהפירוש הוא שאמר להם שאין גאולת ישראל ותשועתם וחזרת השכינה ביניהם תלויה בצום ובהספד כי אם בתיקון מעשיהם ושובם אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם ומה איכפת ליה להקב"ה אם יאכלו או לא יאכלו.

והתבונן שהם שאלו על הבכי וה' יתברך השיבם על הצום הצום צמתוני וכי תאכלו וכי תשתו והיה לו לומר ג"כ הספוד תספודוני וכי תגילו ותשמחו, אלא שהדבר כמו שפירשתי שהם חשבו שהצום היה עיקר ולא היה ספק אצלם אם יצומו אם לא אבל לבד יספקו אם יבכו אם לא, ולכן השיבם ה' הנה הצום אשר תעשו ממנו עיקר בחשבכם שהלא זה צום אבחרהו אין הדבר כן,

כי הנה השלמות אשר חפצתי בו הוא כמו שאמר ירמיהו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותו כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי. רוצה לומר שילכו בדרכיו ויעשו גם הם חסד משפט וצדקה בארץ. אומנם הצום או האכילה אינה מפעולת יתברך כי אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא מקרים ממקרי הגוף וגם הצום שהוא שלילת האכילה לא ייפול בו, לפי שאין מדרכה שתמצא בו וזהו שאמר הצום צמתוני אני. ואין פ' אם צמתם בעבורי כמו שפירשו **המפרשים** כי איך יאמר על זה צמתוני אני, אבל ענינו הצום צמתוני אני שתאמרו שאני צם כדרך בני אדם, הנה עם היות הצום העדר האכילה לא יאמר בי באמת שאני צם, וכן בענין האכילה והשתייה הלא אתם האוכלים ואתם השותים ולא אני, ויצא מזה שלא בענין האכילה והמשתה ולא בענין הצום יאמר שאתם הולכים בדרכי, אבל הדרכים שבהם חפצתי הלא הם הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשונים בהיות ירושלים יושבת ושלוה ועריה סביבותיה והנגב והשפלה שהיה לשאר השבטים היה הכול יושב במעמדו אותם הדברים הם הצום אשר אבחרהו כי הם דרכי ובאלה חפצתי לא בצום והספד בחמישי.

ומפני שלא ביאר מה הם הדברים אשר קרא ביד הנביאים ולכן באה לו נבואה שנית כה אמר ה' צבאות לאמור משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים וגו', רוצה לומר כה אמר ה' צבאות אל הנביאים הראשונים שיקראו ויאמרו בהיות ירושלים יושבת בישובה משפט אמת שפוטו וגו', ואלמנה ויתום וגר ועני אל תעשוקו וגו', ואעפ"י שהתרו בהם על זה פעמים רבות המה מיאנו להקשיב אל הנביאים ויתנו כתף סוררת לבלתי עשות את מצוותם ואוזניהם הכבידו משמוע, ולפי שהלב הוא מקור הכוחות כולם לכן אמר ולבם שמו שמיר משמוע את התורה, כלומר שהלב היה משמרת לאוזניים שלא ישמעו את התורה כי שמיר הוא תואר ללב מלשון שמירה כמו שפקיד יאמר על האדם שבידו הפקידה. **והמפרשים** פירשו ששמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפסלה. וזכר שמפני המרד הזה היה קצף גדול מאת ה' ולא שמע צעקתם בעת צרתם, אבל סערם בגלות בין הגויים אשר לא ידעו ונשארה ארצם שממה במקום שהייתה ארץ חמדה. והיוצא מזה שלמה יבכו בחדש החמישי, כי אין האדם בוכה ממה שהוא עושה לעצמו והם היו סיבת רעתם וגלותם למה יצומו ויבכו עליו. והותרו בזה ארבעת השאלות הנשארות.

ומפני שלא יאמרו שהייתה ראויה הבכייה על האבידה שאין בה תקנה, לכן באתה הנבואה שנית להודיע להם שאם ייטיבו דרכיהם הכנה רבה בהיותם בירושלים יש תקווה לגאולת שאר גלותם וקבוץ נדחיהם וחזרת השכינה ביניהם אם ייטיבו מעלליהם באותו בית אשר הם בונים, והוא אמרו קנאתי לציון קנאה גדולה רוצה לומר קנאת הרעות שעשו הגויים בתוכה, וחמה גדולה לנקום נקמתם, כלומר אם לא ימנע הדבר מצדכם הנה מצדי לא ימנע, כי אני קנאתי לציון קנאה גדולה. ומה שאומרים גולי בבל שאין שכינה בירושלים ולכן אינם עולים שמה כה

אמר ה' שבתתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים, כלומר כיון ששבתתי לציון עתיד אני ורוצה ובוחר לשכון בתוך ירושלים, ותקרא אז ירושלים עיר האמת, לפי שיושביה לא ידברו עוולה ולא ימצא בפיהם לשון תרמית, והר' ה' צבאות שהוא בית מקדשו יקרא הר הקודש להיות שם שכינתו. ואם לא רצו לעלות מפני שבבבל הם מאריכים ימים וכמו שאז"ל שהיו זקנים בבבל מפני שהיו אוכלין סלקא ושותין מי פרת, כה אמר ה' צבאות עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים, וגם בילדותם לא ימותו הנערים כי רחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים וכמו שאמר: כי נער בן מאה שנה ימות.

ואומנם למה שאמרו בני בבל שהיה עם ישראל מפוזר ומפורד בין העמים ושראוי לבכות עליהם מדי שנה בשנה באמת דבר גדול דברו. כה אמר ה' צבאות כי ייפלא בעיני שארית העם הזה שהם יושבי בבל עניין קבוץ הגלויות בימים ההם אשר הטיבו דרכים, גם בעיני ייפלא רוצה לומר שבדרך פלא אעשה זה לא בחיל ולא בכוח אנושי. וביאר מהו העניין אשר יהיה עוד הפלא באמרו כה אמר ה' צבאות הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ואמר זה כנגד גלות עשרת השבטים, ומארץ מבוא השמש שהוא צד המערב ואמר זה על גלות יהודה וירושלים שגלה לאותה פאה בשני החורבנות, ועל כולם אלו ואלו אמר והבאתי אותם ושכנו בתוך ירושלים רוצה לומר שיביא אותם לארץ ישראל, ולא אמר שישכנו כולם בתוך ירושלים כי בידוע שלא תכיל אותם הארץ, אבל כיוון בזה שלעתיד לבוא לא תהיה ירושלים לשבט יהודה ולשבט בנימין בלבד כמו שהיה בראשונה, אבל שכל השבטים יהיה חלק להם בירושלים, לפי שירימו כולם תרומה לה' מכל הארץ ובחלק אותה תרומה תהיה ירושלים כמו שביאר יחזקאל בנבואתו האחרונה, ועל זה אמר כאן ושכנו בתוך ירושלים.

וזכר שכמו שתהיה ירושלים עיר האמת כן יהיו יושביה יראי אלוהים אנשי אמת ועל זה אמר והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלוהים. ואמר שיש תנאי עצמי והכרחי לשיזכו בכל הטובות האלה והוא אם ייטיבו מעלליהם באמת ובצדקה לפי שבעבור האמת והצדקה שיהיה ביניהם יזכו לכל זה. ומפני שהגולים הנשארים בבבל היו ממעטים בקדושת בית ה' ובמעלת הפקידה מפני מעוט העולים לירושלים כמו שהתבאר בהקדמה הראשונה, וה' יתברך נחם אותם באמרו שאם ייטיבו מעלליהם וילכו בדרכיו יזכו לחזרת השכינה ביניהם ואורך הימים ולכבוש המלכויות כולן ותהיה הפקידה גאולה שלמה כי זה היה תכלית הפקידה כמו שבא בהקדמה השנית, לכן אחרי שהודיע אותם הטובות שיזכו בהם באמת ובצדקה אמר אליהם תחזקנה ידיכם השומעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים שהם היעודים הטובים אשר זכר, רוצה לומר שעתה יחזקו ידיהם בבנין הבית בדעתם הטובות הגשמיות והנפשיות העתידות לבא עליהם וקבוץ הגלויות אשר יהיה שמה בהיטיבם את דרכיהם בהיות היעודים האלה מפי הנביאים שרוח ה' דבר בהם ועולה לא נמצא בשפתם, ולכן אין צריך לומר עתה שהיה רוב בית ה' בנוי שבידוע הוא שראוי להשלימו ולא יחדלו ממנו מפני דברי הבאים

מבבל, אבל גם אם היה זה ביום יוסד בית ה' צבאות שעדין לא היה מעשה דבר בבנין היה ראוי ההיכל להבנות ולעשותו מחדש בשמעם את היעודים האלה מפי הנביאים. ואם תאמרו הלא בהיות בית ה' בנוי לא באו הטובות ההמה ואיך יבאו עתה בבנין הזה שאינו כמוהו, הנה להשיב לזה אמר כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה, רוצה לומר שלא היה ענינה מקרי כי אם השגחי, וכמו שבהיותם רעים וחטאים לא היו ראויים לשכר ולא טובה כלל, כן בשובם אל ה' יזכו לטובות ולהצלחות כולם, וזהו אמרו כי לפני הימים ההם שהם ימי הגלות שכר האדם לא נהיה שלא היה אדם ראוי לשכר לפי מעשיו, ושכר הבהמה איננה, שרמז באדם המלכים והשרים ובבהמה עמי הארץ וההמוון, שכולם היו בלתי ראויים לשכר, ולכן ליוצא ולבא אין שלום מפני הצר.

וכדי ששאר האומות לא יעזרו את ישראל ולא יצילוהו מאויביו היה הקדוש ברוך הוא מסכסך אותם אלו באלו וזהו ואשלח את כל האדם איש ברעהו. או יהיה פירושו ואשלח את כל האדם איש ברעהו שהסתיר ה' פניו ושמירתו מבית יעקב ועזבם למקרי העולם וגם שלח בהם חרון אפו ואת האויבים שהם כלי זעמו, אומנם עתה בזמן הפקידה לא יהיה כימים הראשונים לשארית העם הזה לפי שהאל יתברך יברך עמו בשלום, וזרע השלום, והיוצא ממנו הוא שהגפן תיתן פריה והארץ תיתן יבולה והשמים יתנו טלם, ויזכו ישראל בכל זה מה שהיה כל זה בהפך בזמן רשעתם. וכמו שהיו קללה בגויים בית ישראל ובית יהודה שנחרבו וגלו שניהם, כן תהיה התשועה כוללת אותם, וזהו אמרו כן אושיע אתכם והייתם ברכה אל תיראו מדברי הנשאים בבבל כי אם תרצו קרובה ישועתי לבוא. ולפי שהיה כל זה תלוי בתשובתם ומעשיהם הטובים לכן אמר תחזקנה ידיכם כלומר חזקו ויאמץ לבכם בעבודת אלוהיכם כדי שהוא יבוא ויושיע אתכם, וזהו אמרו עוד כאשר זממתי להרע לכם בהקציף אבותיכם אותי ולא נחמתי, כלומר מהרעה אשר דברתי לעשות להם אבל הגליתי אותם כך שבתתי זממתי וחשבתי להיטיב את ירושלים ואת בית יהודה והיה זה כפקידה בעלותם מבבל ולשוב ולבנות ירושלים, ולא זכר בזה בית ישראל לפי שבית יהודה היו העולים, אבל כשייטיבו מעלליהם יבואו שאר הנדחים ויסתלק הגלות מעיקרו ולא יהיה להם עוד צום ובכי ומספד לזיכרון, ועל זה אמר אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו, כי הנה בזה ישלם הקבוץ המדיני, ולדיינים ולשופטי הארץ אמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, וזכר שלושה אלה אמת ומשפט ושלום לפי שהשופט פעמים ישפוט כפי האמת הידוע אצלו אף שלא יהיה בדבר עדים והתראה וזהו הדין המסור למלך ולסנהדרין גדולה שמכין ועונשין כדין ושלא כדין כי אם על פי האמת ישפוט כפי דיני התורה המסודרים והוא הנקרא בייחוד משפט, ופעמים יעשו פשרה בין הבעלי דינין כפי איכות הדבור וצורך העת והוא הנקרא שלום, ועל שלושתם אמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם.

ואפשר לפרש משפט שלום שהוא סמוך שיעשו משפט של שלום שהוא הפשרה ולא יאמרו יקוב הדין את ההר, והעניין שלא יהיה בעיניהם כי אם שני מיני דינים שהם אמת שהוא האחד ומשפט שלום שהוא השני. ולפי שבעניין המשפט יובחנו ארבעה מיני בני אדם:

הא' הם הבעלי דינים,

הב' הדיינים,

הג' עורכי הדינים שהם המליצים והמדברים בעד הבעלי דינים,

והד' הם העדים,

לכן הזהיר לכל אחד מהם מה שיעשו, וכנגד הבעלי דינים אמר דברו אמת וגו' וכנגד הדיינים אמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם כמו שפירשתי, וכנגד עורכי הדינים אמר ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם, רוצה לומר שלא ישימו עיונם ומחשבותיהם בעריכת טענות להרע בשווא ודבר כזב, וכנגד העדים אמר ושבועת שקר אל תאהבו לפי שבני ישראל הם מושבעים מהר סיני על לא תענה ברעך עד שקר, ועל כולם אמר כי את כל אלה אשר שנאתי נאם ה' ומה שאני שנאתי לא תעשו ולא תאהבו אותו.

ואחרי שהזהיר אותם על מה שיעדו בקבוץ המדיני ראה להודיעם הטובות וההצלחות אשר יתחדשו להם מזה להשיב על דברי הבאים מבבל, ועל זה באתהו הנבואה האחרת והודיע בה ה' יעודים:

הראשון שבעבור ששאלו אנשי בבל האבכה בחדש החמישי, והשיבם ה' יתברך שהדין שווה במספד ובצום הודיעם עתה שכאשר ייטיבו מעלליהם ישיב ה' את שבותם ולא יצטרכו עוד לדברי הצומות וצעקתם כי צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה, וזהו כנגד ההספד, ולמועדים טובים שזהו כנגד הצום שיאכלו וישתנו כמו שעושים במועדים הטובים, אבל כתבנו שהאמת והשלום יאהבו ששני אלו כוללים לכל האזהרות שזכר. ואמר זה לבית יהודה בלבד כאשר סמך מלך בבל על ירושלים וכאשר נבקעה העיר וכאשר נחרבה ירושלים וגלה עונה וכאשר נהרג גדליה בן אחיקם ודלת העם אשר נשאר בירושלים, אומנם עשרת השבטים אין ספק שיעשו צומות אחרים באשר הם שם בימים אשר באו עליהם הצרות והגלות שהיו זולת אלה ולזה נאמר כאן לבית יהודה. והנה **יוסף בן גוריון** מעיד שביום הצום י"ז בתמוז היה הרג רב בבית ה' על ידי היוונים והוא המורה שבבית שני תמיד היו עושים הצומות, וכן היה ראוי לפי שהיעוד הזה לא נאמר כי אם לעתיד לבוא שבביטול הגלות מעיקרו יתבטלו הצומות וכדברי הנשאים בבבל, וזהו היעוד הראשון שיעד אותם לעתיד לבוא בהטבת דרכיהם.

והיעוד השני הוא שיקבלו האומות אמונת ה' יתברך, וכמו שעתה באו מבבל לשאול את בית ה' ככה בימים ההם יבואו עמים ויושבי ערים רבות לדרוש אלוהים, וביאר מה שיעשו הערים שהוא מה דסמיך ליה באומרו והלכו יושבי אחת אל אחת לאמור נלכה הלוך לחלות את פני

ה', ואומנם אמרו עוד ולבקש את ה' צבאות אלכה גם אני אינו כפל הדברים אבל תאמר העיר האחת אל חברתה לבקש את ה' צבאות אלכה גם אני אתך בהסכמה אחת שלום ואמת, כי מפני קבול האמונה יתפשט השלום ביניהם וימשך מזה שאם לא תלך לבקש את ה' צבאות כי אם אל אלוהים אחרים לא אלך עמך ולא יהיה שלום ואהבה בינינו. ואחרי שנתן המשפט בערים נתן ג"כ משפט בעמים רבים וגויים עצומים, והוא שם למלכויות ולמחוזות הגדולות שעם היותם עמים רבים וגויים עצומים לא בעיר אחת ושתיים הנה יבאו כולם לירושלים לבקש דבר ה', ולא לבד תהיה אצלם הקדושה בירושלים אבל גם בימים ההמה כה אמר ה' אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגויים בכנף איש יהודי לאמור נלכה עמכם כי שמענו אלוהים עמכם רוצה לומר ששימוהו עליהם לראש ולפטרון מפאת תורתו. ואומנם איך יהיה כל זה כבר זכרתי ענינו פעמים שיהיה זה באמצעות תחיית המתים אשר תהיה בכל מחוזות הארצות והקמים לתחייה יפרסמו אמונת ה' יתברך ולכן העמים כולם ילכו לבקש דבר ה', כי זהו התכלית הכולל בתחייה.

והייעוד השלישי הוא מפני שהיהודים אשר בבבל לא היו מחשיבים לכלום אותם למיעוטם לפי שלא היו ממלאים את כל הארץ, יעדם והבטיחם יתברך שיהיה התרבותם כל כך עד שיצטרך שתתרחב ארץ ישראל וגבולה יותר ממה שהיו, ועל זה אמר משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו, כלומר שתמצא הנבואה בארץ חדרך כמו בארץ ישראל, וכן בדמשק תהיה מנוחתו ושכינתו של הקדוש ברוך הוא, לפי שחדרך שהיא עיר מדמשק וגם דמשק כולה תהיה מגבול ירושלים לכן אמר ודמשק מנוחתו, ואחז"ל ששערי ירושלים עתידים להיות מגיעים עד דמשק, וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגלויות באות וחנות בתוכה, וכוונתם בזה שתהיה דמשק מגבולי ירושלים, כי עם היות שנאמר במשיח וירד מים עד ים הנה לא תקרא העולם כולו ארץ ישראל ולא תהיה ישוב לשבטים כ"א הארץ הקדושה והקיני והקניזי והקדמוני שלא ירשו עד הנה ובכללם אלו הארצות שנזכרו כאן.

ואמרו כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל פירושו שבאותם הימים יהיה עין כל אדם וכל שבטי ישראל ומחשבותיהם ופניהם כולם לה' הנכבד רוצה לומר לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. וגם חמת תגבל בה כלומר שגם חמת שהיא עיר גדולה כמו שאמר: חמת רבה והיא חוץ לגבולי ארץ ישראל תכנס בגבולה של ירושלים וזהו אמרו תגבל בה. וכן צור וצידון יהיו בתוך גבולי ארץ ישראל עם היות שצור היא חכמה מאד בעיניה, ותבן צור מצור לה, כלומר שכבר צרו עליה אויבים והיא גם היא עשתה מצור כנגדם ותצבור כסף כעפר וחרוץ שהוא הזהב אספה כטיט חוצות, עם כל זה הנה ה' יורישנה והכה בים חילה והמונה והיא באש תאכל. **והמפרשים** פירשו ותבן צור מצור, שצור תחשוב לעמוד כנגד ישראל בכבשם אותם לעתיד לבוא וכדי להימלט מידו תבנה צור מצור לה שהוא מגדל חזק מלשון ערי מצורות וכן תרגם **יונתן** ובנת צור תוקפא לה, וג"כ תצבור ותאסוף כסף כעפר, וחרוץ שהוא הזהב כמו שאמר:

בירקרק חרוץ לצורך המלחמה, אבל לא יועיל לה כלום לפי שהנה ה' יורישנה, ולפי שצור נבנית בים אמר והכה בים חילה והיא באש תאכל. ועם היות שצור הסמוכה לארץ ישראל כבר נחרב זה ימים רבים והיה חורבנה ב' פעמים, הא' ע"י נבוכדנאצר והב' ע"י אלכסנדר מוקדון וכסה אותה הים, הנה היעוד הזה יתקיים בעיר ונצייא רבתא שהיא נבנית מאנשי צור ומעמה אחרי שנחרבה צור, ולכן תראה שאמר כאן וגם חמת תגבל בה צור וצידון.

ואומנם בעניין המצור והעושר לא דבר כי אם מצור בלבד ותבן צור מצור לה ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות, וזה באמת על ויניציא נאמר. ואתה תראה כל התארים והעניינים שזכרו ישעיהו ויחזקאל בצור כולם הם היום בוניציא, לא שהיא הייתה הנקראת בימים ההם צור אלא שנעשתה בדמותה בצלמה ומאנשיה ועמה נבנית כשנחרבה צור בראשונה. וזכר שכשתהא אשקלון זה וכן עזה שיראו מפלת צור וחורבנה תיראנה ותחילנה מאד, וכן עקרון כי הוביש מבטה שהוא צור שהיה מביט אליה להינצל עמה עתה יבושו בושת כשירישנה האל ויאבד המלך מעזה ואשקלון לא תשב עוד. ואומר וישב ממזר באשדוד כפירוש **יונת** נאמר על ישראל, לפי שממזר הוא מלשון זר והמ"מים נוספות כמו שני המ"מים אשר במלת נהרסו ממגורות, וכאלו אמר שישראל שהיו עד עתה בגלות כזרים וכנכרים ישבו באשדוד לפי שיכרת גאון פלשתים וישראל ימשלו בארצם, וכבר כתבו המדקדקים שמלת ממזר היא מלשון זרות, וכן וממזרים קרה כלומר כקור זר ומופלג.

ואמר והסירותי דמיו מפיו לפי שפלשתים היו מרחיבים פה על ישראל מהדמים אשר עשו בהם בימי חורבנם והיו מיחסים הצלחותיהם לשיקוצי פסיליהם, לכן אמר והסירותי דמיו מפיו שהוא דמי ישראל שהיו מתפארים ששפכו, ושקוציו מבין שניו שהוא שקוץ אלוהיהם שלא יעלה עוד על פיהם, ונשאר גם הוא לאלוהינו כשאר בני הנכר הנלווים אל ה', ויהיה כאלוף ביהודה רוצה לומר כאדם גדול ביניהם, ורש"י פירש מגזרת ואלפך חכמה שילמדו תורה בישראל, ועקרון תהיה כיבוסה שהוא ירושלים, כי יאמינו אנשי עקרון באלוהים כמו אנשי יבוס, וכן תרגם **יונת**. ואמרו וחניתי לביתי מצבה תרגם **יונת** ואשרי בבית מקדשי שכינתי ותקוף דרע גבורתי כשור דאשא סחור סחור, וכפי ענינו יהיה וחניתי מלשון מחנה, ומצבה עם היותו בה"א הוא מלשון צבא באל"ף כי נחי הלמ"ד אל"ף וה"א מתחלפים, יאמר שיהיה ה' מחנה לביתו שהוא ירושלים יותר טוב וחזק מצבא גדול באופן שיהיה ניצול בטוח מעובר ומשב שלא יעבור עליהם עוד נוגש שיבוא להחרימם. **ורש"י** פירש בלשון אחר מצבה מלשון מצב כלומר אחנה אצל ביתי להגין עליה מן המעמידים מצב ומשחית שלא יציבו עליה. ואמר כי עתה ראיתי בעיני רוצה לומר כי עתה בזה הזמן ראיתי בעיני טלטולם וצרתם בגלות בין האומות ואושיעם והוא מלשון וירא אלוהים את בני ישראל. **והראב"ע** פירש כי הם דברי הנביא, שאמר עתה ראיתי כל זה בעיני בנבואתי אולי שלהיות הדבר לזמן ארוך ולעתים רחוקות ראה כדי כאלו הדבר לאמתו עשוי.

היעוד הרביעי הוא בפרשת גילי מאד בת ציון. כי לפי שהנשארים בבבל היו מגמגמים על פקידת בית שני לפי שלא היה בהם מלך מבית דוד יעדם ה' יתברך שבבא תשועתם ימלוך עליהם המלך האמתי שהיה מולך עליהם בסוד אלוה עליו אוהלים והוא מזרע דוד. ומפני שציון היה עיר דוד וירושלים ראש ממלכתו לכן אמר גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים רוצה לומר כי לא תהיה עוד שומרון צרתה וראש ממשלת ישראל כי ירושלים בלבד תהיה ראש ממלכה ולכן ראוי שתריע תרועת שמחה וגילה, ואמר הנה מלכך יבוא לך רוצה לומר מלכך האמתי שהוא דוד, וזכר מתארו שיהיה צדיק ונושע, רוצה לומר צדיק במעשיו ונושע במלחמותיו, אבל לא תהיה תשועתו מכוח מלחמתו כי הוא יבוא עני ורוכב על חמור, ועני הוא כמו עניו ורוכב על חמור אינו לחסרונו אלא להורות ששלום ואמת יהיה בימיו, ולזה אמר מיד והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים כלומר שכ"כ יהיה השלום וההשקט בעולם עד שבאפרים שהוא רמז לעשרת השבטים ובירושלים שהוא רמז למלכות יהודה לא יבטחו עוד בסוס ורכב כי אם בשם ה', ולפי שדרך השרים והסגנים לקחת דוגמא ממנהגי מלכיהם ולעשות כמעשיהם לכן אמר שבהיות מלך המשיח רוכב על חמור לא בגבורת הסוס יחפץ, לא יהיה עוד אדם בירושלים וארצות השבטים שירצה לרכוב על סוס, ועל זה אמר והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים. ונתן הסבה בזה באמרו ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגויים רוצה לומר שלא תהיה מלחמה בעולם לפי שהוא ידבר שלום לגויים ובדבר שפתיו ישפות שלום להם.

ובספר הזהר פירש עני ורוכב על חמור באופן אחר, שעני הוא מלשון וענית ואמרת, רוצה לומר קורא לאלוה וצועק אליו, ורוכב על חמור שימשול על האומות שהם עם הדומה לחמור. וכדי שלא יחשוב חושב שיהיה אמרו עני ורוכב על חמור דרך גרעון, ושהכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים היה דרך קללה, לכן אמר ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ, ופירש **הראב"ע** מהים הדרומי הנקרא הים האדום עד הים הצפוני שהוא ים אוקיינוס, ומנהר עד אפסי ארץ ומנהר היוצא מעדן, שהוא בקצה המזרח עד אפסי ארץ שהוא ראש המערב לפי שהוא ימשול בכל העולם. ואחר שאמר זה על מלך המשיח אמר כנגד ישראל גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור, רוצה לומר כמו שמלך המשיח יהיה נושע בצדקו גם את תהיי נושעת בדם בריתך שהוא דם המילה שהחזיקו במצווה ההיא ישראל בגלות בחוזק גדול, או דם הברית אשר כרת ה' עימהם בסיני, שבעבור אותו קיום שלחתי אסיריך מבור הגלות. ואמר אין מים בו על התורה ועל הנבואה שנעלמה בגלות וכמו שאמר: מלכה ושריה בגויים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'.

וכבר חשבו אנשים מבני עמנו שהנבואה הזאת נאמרה על זרובבל בבית שני, וכבר הוכחתי אני במאמר ישועות משיחו בפירוש מאמר ר' הלל אומר אין להם משיח לישראל שהפרשה

הזאת אי אפשר לפרשה לא על זרובבל ולא על בית שני, אם מפאת הנבואות שקודמות לזו, אשר יבאו עמים רבים וגויים עצומים לבקש את ה' צבאות וגו', אשר יחזיקו עשרה אנשים וגו', משא דבר ה' בארץ חדרך וגו', שהיעודים ההמה לא נתקיימו בבית שני, ואם מהפרשה הזאת עצמה מאמרו והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגויים, וידוע שבבית שני לא היה אפרים ולא היה שלום בארץ כי אם מלחמה רבה, וגם זרובבל ולא אחר ממלכי בית שני לא משלו מים עד ים מנהר עד אפסי ארץ. והנה יתבאר זה עוד בפירוש דברי הנבואה כמו שאזכור.

ואפשר לפרש ביעוד הזה כולו שבא להודיע מעלת האומות ומעלת משיח בן דוד שימלוך עליהם ושלכן אמר כנגד האומות גילי מאד בת ציון וגו'. והגילה תהיה ממה שזכר למעלה וחניתי לביתי מצבה מעובר ומשב ולא יעבור עליהם עוד נוגש, שעל זה אמר גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים. ולעניין המלך אמר הנה מלכך יבוא לך צדיק וגו' רוצה לומר שיקום המשיח בהיותו צדיק בשלמות נפש. וזכר באיזה מצב יהיה המלך והעם כשתבוא תשועתם ומעלתם, ואמר כנגד המשיח עני ורכב על חמור רוצה לומר שקודם המלכותו יהיה עני דל שלא יהיה לו אפילו סוס אחד לרכוב עליו כי אם חמור כאיש רש ועני, וכזה עצמו זכר באומה שבהיותה בתכלית השפלות תעלה במעלות ממשלה פתאום, ועל זה אמר והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים, וזה מפני דלותם ושפלותם, וכן ונכרתה קשת מלחמה שלא יהיה בהם דורך קשת, מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל שהוא הפך מה שאמר דוד בקינת שאול ללמד את בני יהודה קשת, כי שם אמר שילמדו כולם לירות בקשת להיות מלומדי מלחמה וכאן אמר ונכרתה קשת מלחמה כלומר שלא יהיה בהם מי שייקח קשת בידו.

ואחרי שזכר שפלות המלך ושפלות העם זכר תשועתם ומעלתם, ועל מלך המשיח אמר ודבר שלום לגויים ומשלו מים עד ים, רוצה לומר שהוא ימשול בכל העולם עד שיצווה להיות בשלום איש את רעהו, וכן אמר בעניין האומה גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, ולא אמר זה כי אם על גלות מצרים, כמו שדרשו אותו ז"ל, יאמר הלא ידעת שבלבד בזכות מצות המילה שהיה לכם במצרים מלבד מצווה אחרת שלחתי אסיריך מבור גלות מצרים עם היות שאין מים בו, כלומר לא תורה ולא מצות שכנו אותם הנביאים בשם מים, כמו שאמר: הוי כל צמא לכו למים, וכיון שהדבר כן שבזכות מצווה אחת יצאו אבותיכם ממצרים גם אתם אנשי בית שני שובו לבצרון, ומלת שובו אינו צווי כי אם יעוד ובצרון הוא מעניין חוזק, וכן תרגם **יונתן** תובו למהוי כרכין תקיפין יאמר אף על פי שאתם עתה בלי סוס ורכב ובלו קשת וחנית ואתם אסירי בגלות בתקוות הגאולה הנה עוד תשובו לבצרון ולחוזק התוקף, וכמו שאז ביציאת מצרים שלחתי לכם את משה ונתתי אליכם על ידו תורה ומצות גם היום מגיד משנה אשיב לך, ואמר זה על מלך המשיח, לא שיתן להם תורה כמו משה רבנו אלא שיהיה להם מגיד ומלמד משנה התורה אשר כתב משה, ואפשר לפרשו על משנת משה רבנו שהגיד התורה

וכתב משנה תורה, ואמר אשיב לך שישוב להיות ביניהם ובזה יעד אותם בתחיית המתים ושישוב משה רבנו אליהם.

ואומנם בחוזק העם ובצרון עריהם אמר כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים רוצה לומר אם היה שבגלות נכרתה מהם קשת המלחמה הנה עתה אדרוך לי בני יהודה כלומר אשימם דרכי קשת, וכן בני אפרים אמלא אותם קשת מלחמה כי דרכתי ומלאתי הם עבר במקום עתיד, והעד המורה אמרו עוד ועוררתי בניך ציון על בניך יוון, ולא אמר זה על מלחמת בני יוון עם החשמונאים כמו שחשבו **המפרשים** אבל הוא יעוד לעתיד לבוא שבמלחמת ה' ויום נקמתו יעוררו בני ציון להלחם על היונים שהם מכלל ה**נוצרים** אשר יעלו שמה וישימם ה' כחרב גיבור לעשות בהם נקמה.

וזכר בפרט היוונים להודיע שאז ינקמו מהם על אשר הרעו עימהם יתר משאר האומות, ועל זה עצמו אמר וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו וה' אלוהים בשופר יתקע שזה כולו יהיה במלחמת ה' בגוג שהיא אותה המלחמה שזכר יחזקאל. ומה טוב אמרו והלך בסערות תימן רוצה לומר שילך הקדוש ברוך הוא באותה מלחמה בסבת סערות תימן, שהם הרעות שעשו בני עשו שראשם היה תימן לישראל בחורבן בית שני ובגלותם. ואף על פי שיהיו ישראל מעטים וחלשים ושפלים ביום המלחמה ההיא ה' צבאות יגן עליהם שלא יהרגום אויביהם וגם שהם יאכלו ויכבשו אותם, וזהו ואכלו וכבשו אבני קלע, שהוא רמז לעוצם האויבים, ושתו והמו כמו יין, רוצה לומר ושתו דמי האויבים ויהמו עליהם כמו אם ישתו יין והוא מלשון שכרו ולא יין נעו ולא שכר, עד שימלאו מדם האויבים כמזרק שמקבלים בו דם הקרבנות או כזוויות מזבח שזורקים בהם הדם, לפי שיושיעם ה' אלוהיהם ביום ההוא כצאן שאינם נושעים מעצמם כי אם מהרועה אותם כן יעשה לעמו ובעד ארצו, לפי שכל ארץ ישראל תהיה כל כך מעלתה כמו אבני הנזר שהם אבנים טובות ומרגליות שמשימים אותם בעטרה. ולפי שהיה זה דבור המשלי באר הנמשל בו באמרו כי מה טובו ומה יופיו, רוצה לומר שיהיה פרי ארצם מה טובו ומה יופיו כדגן וכתירוש שתעשה ארץ ישראל בזמן ההוא שתגדל בחורים יפים ובתולות יפות כי למעלת פירות הארץ ושלמותה המשילם לאבני נזר.

וזכר שיהיו דבקים בה' אלוהיהם כל כך עד שלא ישאלו ממנו דבר קטן או גדול שלא יתקיים, ועל זה אמר שאלו מה' מטר בעתו מלקוש, רוצה לומר אם תשאלו מה' מטר בעת הצורך מיד הקדוש ברוך הוא עושה חזיזים ומטר גשם ייתן לכם, ואף על פי ששפע המטר הנה הוא מההשגחה כוללת ואי אפשר שיותן מיוחד לאיש פרטי כי אם בכלל הנה ה' יתברך באותו זמן ישיגה לכל אחד בפרט עד שייתן לכל אחד מהם העשב הראוי לו, וזהו אמרו לאיש עשב בשדה רוצה לומר לכל אחד ואחד הראוי לשדהו.

ואומנם אמרו אחרי זה כי התרפים דברו אוון לא אמרו על קוסמי ישראל ונביאי שקר שלהם כמו שחשבו **המפרשים**, אבל אמרו על מלחמת האיבים שזכר למעלה, כי מפני שהיוונים ושאר עמים שיעלו לכבוש ארץ ישראל יסמכו על דברי התרפים וקוסמיהם לכן אמר שעתה ידעו כי התרפים דברו אוון והקוסמים חזו שקר וחלומות השווא ידברו שהיו אומרים להם עלה נעלה וירשנו אותה, הבל ינחמון את גוייהם ועל כן אותם האומות נסעו כמו צאן, רוצה לומר בלי כוח לפני רודף עד שהקוסמים ובעלי התרפים המייעדים כפי המערכות השמימיות משרי מעלה יענו בקול ויאמרו להינצל מן הכזב הנמצא בפיהם, כי אין רועה, רוצה לומר שאין להם רועה ושר בשמים כי אינו משפיע עליהם כירחי קדם, ועל זה אמר עוד על הרועים חרה אפי שהוא משל לשרי מעלה המשפיעים על האומות, והעניין שישדד הקדוש ברוך הוא מערכותם כי זהו החרון אף הנאמר כאן בהם, ועל העתודים שהם האומות המושפעות מהם אפקוד חטאתם מסכים למה שהיו אומרים הקוסמים כי אין רועה.

היעוד החמישי הוא בקבוץ הגלויות וחזרת השבטים מארץ שבים, כי מפני שהנשארים בבבל היו אומרים שלא הייתה הפקידה דבר נחשב כיון שלא שבו השבטים ונפוצות יהודה, לכן יעדם ה' יתברך בקבוצם ותשועתם, ועל זה אמר כי פקד ה' צבאות את עדרו, שהוא רמז למלכות ישראל, ואת בית יהודה אקבץ שהוא מלכות יהודה, וישם אותם כסוס הודו במלחמה, רוצה לומר כמו הסוס שיראה כוחו וגבורתו במלחמה שנאמר עליו וישיש בכוח יצא לקראת נשק. ואמר שלא יהיו תחת ידי מלכי פרס ויון ורומי, כמו שהיו בבית שני אבל כל השרים וראשי העם יהיה מהם, וזהו ממנו פנה ממנו יתד, שפנה הוא ראשי העם כמו שאמר: התייצבו הנה על פינות העם, וממנו יתד הוא הפקיד וכן נאמר ותקעת יתד במקום נאמן, ואמר ממנו קשת מלחמה כנגד הלוחמים שלא יצטרכו לעזר מחוץ אבל ידיהם יהיה רב להם, וממנו יצא כל נוגש יחדו רוצה לומר שהם יהיו נוגשים בשונאיהם. **ויונתן** תרגם מיניה מלכיה מיניה משיחיה מיניה תקוף קרביה מיניה יתרבון כל פרנסוהי כחדא. והיו כגיבורים בוסים רוצה לומר שישראל יהיו כגיבורים בוסים בשונאיהם כמו שירמסו הטיט חוצות במלחמה, ועם היות שאמר על הגלות והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים הנה הם ילחמו בלי סוסים באמצעות העזר האלוהי ועל זה אמר ונלחמו כי ה' עמם והובישו רוכבי סוסים.

וייעד על קבוץ המלכויות והשבטים באמרו וגברתי את בית יהודה ואת בית ישראל אושיע רוצה לומר שייתן להם גבורה על אויביהם, והושבותים כי ריחמתים רוצה לומר שישב אותם אל אדמתם בחסד וברחמים, ויהיו שם בכבוד ובשלום כאלו לא זנחתים מעולם לפי שמרוב הטובה לא יזכרו צרותם שעברו, כי אני ה' אלוהיהם ואענם בכל קראם אלי ולכן יהיו כגיבור אפרים באותה מלחמה, ושמח לבם כמו יין שישמח לב אנוש, ובניהם הקטנים שאין דרכם להלחם יראו במלחמת אויביהם ובניצחונם ולכן ישמח ויגל לבם.

ומפני שהיה פזור הגלויות עצום למרחקי ארץ לכן אמר אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים, ורבו כמו רבו במצרים שנתרבו שם בדרך פלא, כמו שאמר: ובני ישראל פרו וישרצו וגו' כן ירבו בזמן ההוא. ואמר ואזרעם בעמים להגיד שיהיה שמעם וגבורתם כל כך עד שבעמים הרחוקים תגיע שמועתם כאלו הם זרועים שם ועל אותה שמועה אמר ואזרעם בעמים, וכבר יפרש זה באמרו ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבו רוצה לומר שיחיו וישבו אל הארץ הם ובניהם. וזכר מהארצות אשר ישבו באמרו והשיבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם ואל ארץ גלעד שהוא מעבר לירדן, ולבנון שהוא שם לכל ארץ ישראל אביאם, ולא ימצא להם רוצה לומר שלא יספוק להם כל ארץ ישראל מפני ריבויים.

ואומנם אמרו ועבר בים צרה כבר נודע בדברי הנביאים והמליצים כולם שהעולם הזה נקרא ים זועף וכמו שאמר: **הבדרשי** העולם ים זועף רב מצולה רחב ידיים, והמעלות והממשלות אשר בו הם גלי הים העולות פעם ונשפלות פעם, ולכן אמר על צרות הזמן ההוא וחבלי המשיח מלחמת האומות ונקמתם ועבר בים צרה, רוצה לומר יעבור בעולם שהוא הדומה לים צרה רבה ומלחמות עצומות, והכה בים גלים רוצה לומר הקדוש ברוך הוא ישסה הגלים שבים וממשלות העולם ומלכיהם והובישו כל מצולות יאור שהוא רמז לחורבן האומות, ואז יורד גאון אשר הוא רמז למפלת גוג ומגוג שיפלו באותה מלחמה, ושבת מצרים יסור. ולפי שהם ילחמו עם ה**נוצרים** בני אדום לכן אמר על אשר ומצרים שזכר וגברתים בה' ובשמו יתהלכו, רוצה לומר שייתן ה' יתברך גבורה לאשורים על ה**נוצרים** כדי להנקם מבני אדום וזהו ובשמו יתהלכו, שהם יבואו בהתעוררות ה' יתברך כדי להנקם מאויביו. ולפי שהמלחמה והנקמה ההיא תהיה כולה בארץ ישראל לכן אמר פתח לבנון דלתיך, כי לבנון נאמר על ארץ ישראל כמו שאמר: ההר הטוב הזה והלבנון. ובעבור שזה אלף וחמש מאות שנה שמשלו בה פעם אדום פעם ישמעאל והאל יתברך יביאם באחרית הימים עליה לתת נקמתם לכן אמר כנגד ישראל פתח דלתיך, רוצה לומר כדי שיכנסו העמים האלה כולם בתוכך, כדי שתאכל אש בארזיך שהם המלכים הגבוהים והרמים שיבואו בה, וכן הילל ברוש כי נפל ארז וגו' שעשאם משל עצי היער שבבוא הרוח עליהם וכנפול האחד יליל האחר לפי שגם הוא ייפול אחריו, וזהו הילל ברוש כי נפל ארז. וכן אשר אדירים שדדו הילילו אלוני הבשן כי ירד יער הבציר, רוצה לומר כאשר תראו שאדירים שודדו ונפלו ילילו ג"כ אלוני הבשן כי יפלו גם המה לפי שיער הבציר, רוצה לומר החוזק שהוא מלשון ערים בצורות כולו ירד ולא יעמוד עץ במקומו, ומפני ירידת היער ילילו הרועים כי שודדה אדרתם, לפי שהם היו חסים ומתלוננים ביער ההוא ועציו היו אדרת הרועים, וגם הכפירים גורי האריות עם כל חוזקם וגבורתם ישאגו ויתנו קולם כי שודד גאון הירדן ששם היו מתעלסים, וזה כולו רמז לאומות וארצותם לגוייהם שחרוב יחרבו בנפול מלכיהם ורוזניהם מאין תקומה. וחז"ל דרשו פתח לבנון דלתיך על חורבן בית שני, ואמרו כי ארבעים שנה קודם חורבן הבית היו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהם

רבן יוחנן בן זכאי, ואמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעתנו יודעים אנו שסופך ליחרב ועליך נתנבא זכריה פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך, והוא דרך אחר.

ואומנם פרשת רעה את צאן ההרגה שבאה אחרי זה אין ספק שנאמרה על חורבן בית שני, וענינה שאחרי שזכר לבני בית שני הטובות העתידות לבוא עליהם בהיטיבם את דרכיהם זכר אחריו העתיד להיות, והוא שהם לא עשו כן כי הרעו מאבותם ולכן לא נתקיים בימיהם היעודים הטובים ההמה.

הנה התבארו הנבואות האלה כולם ע"פ פשוטם בדרך נכון ובריא אולם, והתבארו בהם ט' עיקרים:

הא' שתשוב השכינה והנבואה בישראל, וכמו שאמר: שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים ונקראה ירושלים עיר אמת והר ה' צבאות הר הקודש, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר: הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש והבאתי אותם ושכנו בתוך ירושלים והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלוהים באמת ובצדקה, ואמר אשרקה להם ואקבצם, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' שישובו עשרת השבטים משביים, וכמו שאמר: והיה כאשר הייתם קללה בגויים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם והייתם ברכה אל תיראו, שבית ישראל הם עשרת השבטים, ואמר עוד זאת בית יוסף אושיע והיו כגיבור אפרים ומאשור אקבצם, והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והד' שיקבלו האומות אמונת ה' יתברך, כמו שאמר: ובאו עמים רבים וגויים עצומים לבקש את ה' צבאות בירושלים וגו', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שלא ישוּבו עוד לגלות, כמו שאמר: וחניתי לביתי מצבה מעובר ומשב ולא יעבור עליהם עוד נוגש, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

והו' שבגאולה העתידה ימלוך עליהם מלך מבית דוד, וכמו שאמר: גילי מאד בית ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבוא לך, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והז' שיהיה שלום בכל הארץ ובכל הגויים, וכמו שאמר: ודבר שלום לגויים ומשלו מים עד ים, והוא העיקר הי"ג מעיקרי נבואות ישעיהו.

והח' אמונת פינת תחיית המתים, כמו שאמר: גם היום מגיד משנה אשיב לך, והוא העיקר הי"ד מעיקרי נבואות ישעיהו.

והט' נקמת האומות במלחמת ה' העתידה, וכמו שאמר: עוררתי בניך ציון על בניך יוון ושמתיך בחרב גיבור וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו וגו', ואמר ועבר בים צרה וגו', והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי באותם העיקרים מנבואות ישעיהו שאי אפשר שיפורשו היעודים האלה לא כדרך הנוצרים על הגאולה הרוחנית ולא על זמן בית שני.

מבשר טוב הי"ד - נבואה ג'

הנבואה השלישית תחלתה משא דבר ה' על ישראל וגו', עד הנה יום בא לה' וחולק שללך.

וענין הנבואה הזאת כי אחרי שזכר בנבואה שביארתי למעלה הטובות וההצלחות שיגיעו אליהם בבית שני בהיטיבם את דרכיהם ומעלליהם שאז תהיה בפקידתם גאולה שלמה ותשועתה תכליתית מוחלטת וינקום ה' נקמתם מאויביהם, וזכר אחריה בפרשת רעה את צאן ההרגה איך בחטאותיהם ורשעתם לא יזכו לדבר מזה, לא לנקמת האויבים ולא לקבוץ הגלויות ושאר הטובות שלא נתקיימו בזמן בית שני מפני רשעת הדור, הודיע הקדוש ברוך הוא לנביא אחרי זה אם יתקיימו היעודים ההם עוד בשום זמן מהזמנים אחרי שלא נתקיימו בזמן בית שני, ואמר שעל כל פנים לעתיד לבוא יתקיימו בזמן מוגבל וידוע לפניו יתברך כל הדברים הטובים אשר דבר על עמו ועל נחלתו, וזהו אמרו משא דבר ה' על ישראל לפי שהוא יעוד טוב אליהם שיתקיים עכ"פ בהכרח.

והנה הקדים להודעת היעוד מאמר נאם ה' נוטה שמים ויוסד ארץ ויוצר רוח אדם בקרבנו, להגיד שיהיו שתי סבות תכלית בגאולה ובתשועה העתידה:

האחת למעלת ארץ ישראל לפי שהיא מיוחדת להנהגת ה' יתברך והשגחתו, כי כמו שהגלגל העליון המקיף בכל הוא מתנועע מה' יתברך והוא מניעו ומנהיגו מבלי אמצעי ככה בעולם השפל ארץ ישראל הנה מניעה ומנהיגה מבלי אמצעי הוא הקדוש ברוך הוא וכמאמר משה אדוננו תמיד עיני ה' אלוהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, ומפני זה אמר יתברך והארץ אזכור, ובדברי ישעיהו הן על כפים חוקותיך חומותיך נגדי תמיד, ועל זה אמר כאן נוטה שמים ויוסד ארץ שהוא יתברך יחד להנהגתו הארץ הקדושה כמו שיחד השמים שהוא הגלגל הנוטה ומקיף בכל, וזהו הסבה והתכלית הראשון בגאולה העתידה רוצה לומר כדי לרחם על הארץ הקדושה.

והסבה התכליתית השניה היא מפני ישראל שהוא יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא עם מרעיתו וצאן ידו, ועל זה אמר ויוצר רוח אדם בקרבו שהאדם הנזכר כאן הוא ישראל, ויתואר כן לרמוז שהוא בערך שאר האומות כערך האדם אל שאר מיני בעלי חיים וכמו שאמר: ואתנה צאני וצאן מרעיתי אדם אתם ודרשו חז"ל אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם. ואחר שזכר בכלל שתי הסבות האלה חזר לדבר בכל אחת מהן בפרט, ועל הראשונה שמפאת הארץ אמר הנה אנכי שם את ירושלים סף רעל וגו' ושאר הפסוקים, ועל השנית מפאת האומה אמר ביום ההוא אשים את אלופי יהודה וגו' והושיע ה' את אוהלי יהודה וגו'.

ואפשר לפרש בזה עוד שזכר סבה תכליתית אל התשועה בלבד והייתה להשלים את המין האנושי בכללות, ולזה אמר שה' יתברך היה נוטה שמים ויוסד ארץ, והיה התכלית בבריאה הנכבדה היא כולה כדי שהמין האנושי יכיר באלוהותו ויעבדהו ועל זה אמר ויוצר רוח אדם בקרבו.

ומפני שהעמים כולם דתיהם שונות כוזבות ואת דתי המלך ה' צבאות אינם עושים ותהי האמת נעדרת ביניהם לכן יברא ה' חדשה בארץ להביא מלחמה בין העמים ולהכותם מכה רבה על מעשיהם ואמונותיהם. ואומנם איך יהיה זה פירשו במה שאמר הנה אנכי שם את ירושלים סף רעל לכל העמים, רוצה לומר כוס התרעלה שכל השותה אותו ימות, כן כל הצובאים על ירושלים יסופו ויכלו. ואמרו וגם על יהודה פירשו **המפרשים**, שגם כן יהיה על יהודה סף רעל, לפי שיהיו ג"כ הם באים עם העמים במצור על ירושלים, ולכן יקבלו שם צרות רעות באופן שתהיה ירושלים אבן מעמסה שכל עומסיה שרוט ישרטו, רוצה לומר שתהיה כמו האבן הגדולה שהיא למעמס גדול ולמשא כבד למרימים אותה מן הארץ לתתה על כתפם ותעשה האבן ההיא בידיים שריטות, כן יאספו על ירושלים כל גויי הארץ וכולם יהיו נספים בה לפי שביום ההוא יכה ה' כל סוס בתימהון ורוכבו בשיגעון וזהו כנגד האומות, ועל בית יהודה אפקח את עיני ממכה שאביא על העמים שעם היותם ביניהם המה בני יהודה ינצלו מהמכה אשר אגוף את כל העמים ואת סוסייהם בעיוורון. ועם היות שאמר למעלה שיכה את הסוסים בתימהון הנה זכר כאן שיכם בעיוורון, לא להיותם שתי מכות התימהון והעיוורון כדברי **הרד"ק** אלא שהאחת נמשכת מהאחרת כי מתימהון הלב ימשך עיוורון העיניים לפי שהלב הוא התחלת הכוחות והחושים כולם.

והיותר נכון בעיני שלא אמר וגם על יהודה יהיה במצור על ירושלים לומר שיהיו בני יהודה עם העמים הבאים לצבא צבא על ירושלים, אבל פירשו שגם על יהודה יהיה המצור והמצוק בהיותו על ירושלים כי להיות בני יהודה נקבצים בארץ ישראל תבוא עליהם צרה וצוקה בסבת העמים הבאים ללחום על ירושלים, ולכן אמר ששאר העמים הנאספים על ירושלים יכה ה' בשיגעון וסוסו בתימהון והעניין שלא יעשו פעל מסודר לא הם ולא סוסייהם, אבל על בית יהודה היושבים במצור ובמצוק יפתח ה' יתברך את עיניו לשמרם ולהצילם. ומפני שאלופי יהודה והם השרים והסגנים שבאומה היושבים בכל הארץ ישימו עיניהם ביושבי ירושלים שיצאו הם להלחם ראשונה באויביהם, כיון שמגמתם התכליתית לבוא להלחם בירושלים, לכן אמר ואמרו אלופי יהודה בלבם אמצה לי יושבי ירושלים בה' צבאות אלוהיהם, רוצה לומר שאלופי יהודה והם גדולי ישראל אשר בכל הארץ יאמרו בלבם שיושבי ירושלים יהיו להם אמצם וחזק שיצאו להלחם באויביהם. והנה שמו ביטחונם ביושבי ירושלים אם להיותם היושבים ראשונה במלכות ואם מפני זכותם שלהיותם יושבים בירושלים תדבק ההשגחה בהם יותר, ועל זה אמר אמצה לי יושבי ירושלים בה' צבאות אלוהיהם, כלומר מפני שהוא

קרוב אליהם יותר. והבטיחם ה' שביום ההוא ישים את אלופי יהודה ככור אש בעצים, כלומר שבעת שישלח הקדוש ברוך הוא בסוסים תימהון ושיגעון ישים אותם אלופי יהודה המפוזרים בכל הארץ ככור אש שהוא הגחלת, מלשון תנור וכיריים, כשיבער אותה גחלת בעצים, וכלפיד אש כשיבער לעמיר, כן בני יהודה יאכלו וישרפו על ימין ועל שמאל את כל העמים באופן שתשב ירושלים עוד תחתיה שלא יכבשוה העמים ולא יחריבוה כמחשבתם אבל תשב עוד תחתיה כמו שישבה מקדם.

והעניין כולו ששרי יהודה ואלופיו יחשבו שיושבי ירושלים יהיו להם מחסה והצלה, ולא יהיה כן כי הם שרי הערים ילחמו ראשונה בעמים ויאכלו בהם על ימין ועל שמאל, כמו שתאכל הגחלת בעצים באופן שהם יגינו על ירושלים והיא לא תגין עליהם, וזהו אמרו והושיע ה' את אוהלי יהודה בראשונה, רוצה לומר קודם תשועת ירושלים, למען לא תגדל תפארת בית דוד ותפארת יושב ירושלים על יהודה כי מפני היות בית דוד מבפנים בירושלים, אם היו הם נושעים בתחילה היו מתפארים על בני יהודה שמבחוץ באמרם שעל ידם ועבורם היו נושעים. ואומנם בהיות התשועה הראשונה על אנשי יהודה אשר מחוץ, לא תגדל תפארת יושב ירושלים עליהם. ואומנם למה זכר כל זה בבני יהודה ולא זכר מישראל דבר בהיות תחילת המשא על ישראל, הנה הוא אצלי לאחת משתי סבות או לשתיים יחד:

האחד מפני שהעמים יבואו לכבוש את ירושלים ולכן יתפשטו בערי יהודה ועימהם תהיה המלחמה בעצם וראשונה,

והשנית לפי שבקבוץ הגלויות תשוב המלכות לשבט יהודה ולמשפחת בית דוד ולכן המלכות כולו מי"ב השבטים יתייחס לבית יהודה ומפני זה נקרא כולו יהודה ואלופי יהודה. ולהיות ירושלים ראש המלכות זכר ירושלים ובה תוכלל המלכות כולה והוא אמרו ביום ההוא יגן ה' בעד יושבי ירושלים, כי מפני שתהיה המלחמה מהאומות עתידה להיות סמוך לירושלים לכן יעד שיגן ה' בעד יושביו.

ואומנם אמרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד פירשו **המפרשים** שהחלש שבהם יהיה כדוד שהיה גיבור חיל ואיש מלחמה, ובית דוד, רוצה לומר מלך המשיח עד שמעו נא בית דוד שנאמר על אחז הנה הוא יהיה כאלוהים, וכן פירשו והביטו אלי את אשר דקרו, שאם יזדמן שידקרו אחד מהם במלחמה אף שיהיה ההדיוט שבהם יישאו עליו עיניהם למרום ויספדו עליו הרבה כמו שיספוד אדם על בנו יחידו שאין לו עוד, ושאר הפסוקים כולם פירשו על דרך זה. ויותר טוב לפרשו כפי דרך חז"ל על משיח בן יוסף שהוא יהיה ראש ושר הצבא בעם ה' בראשונה וימות באותה המלחמה העצומה. וביאר הנביא שלא תהיה מיתתו על חטא, כי הנה אותו הנכשל בהם ביום ההוא יהיה השלמות כדוד שהיה איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאד. ומפני שזכר בזה שלמות משיח בן יוסף זכר מיד שלמות משיח בן דוד שימלוך אחריו שיהיה יותר ויותר ממשיח בן יוסף, ועל זה אמר ובית דוד כאלוהים כמלאך ה' לפניו, רוצה לומר

שיצא ויבא לפני ישראל כמלאך האלוהים לשמור אותם. ואומנם אמרו והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגויים ענינו שכאשר ימות משיח בן יוסף במלחמה יחרה אף ה' וקנאתו להשמיד את כל הגויים הבאים על ירושלים כי מפני הריגת השלם ההוא יכבד עוונם וענשם.

וייעד הנביא שישפוך ה' על בית דוד שהוא המלך המשיח בן דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים כלומר שייתן בלבם להתפלל ולהתחנן לפניו, ויישאו עיניהם למרום בצרה רבה על אותו משיח שידקרו האויבים כי יאמרו לפני יתברך רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותינו אשר אמרנו בצלו נחיה בגויים, וזהו אמרו והביטו אלי את אשר דקרו כלומר על אותו אשר דקרו האויבים, וספדו עליו מספד מר כמספד על היחיד וכהמר על הבכור, רוצה לומר כמו המספד שעושה האדם על בנו יחידו שמת, וכמו המרירות שייקח אדם על מות בנו בכורו שהוא יותר נאהב אצלו. ועם היות שיהיה המשיח ההוא משבט אפרים שהוא משבט יוסף, הנה יגדל המספד בירושלים כמספד הדדרימון שהיה מספד גדול ידוע אצלם. ו**יונתן** תרגם כמספד אחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בר טברימון וכמספד יאשיהו בר אמון דקטליה פרעה חגירא בבקעת מגידו. וגם בכל ארץ ישראל יספדו עליו משפחות משפחות.

וזכר ראשונה בית דוד להודיע שלא הייתה ביניהם קנאה כי אם אהבה עצומה ולכן בית דוד ויושבי ירושלים יגדלו המספד על משיח בן יוסף, וכן זכר משפחת נתן ומשפחת השמעיה כי ראה הנביא בנבואתו זיכרון המשפחות הגדולות שהיו בזמן ההוא וגם זה משלמות נבואתו שראה הפרטיות הזו, ואפשר שכיוון לאשר שנאמר בו והוא ייתן מעדני מלך, ושמעי הוא השמעוני, אולי ראה אז הנביא שאנשי אותם שלושת השבטים, רוצה לומר יהודה ושמעון ולוי ואשר הם יהיו בערי יהודה ולכן זכר אותם בפרט, ועל שאר השבטים בכלל אמר כל המשפחות הנשארות וגו'. ואמר שיספדו האנשים בפני עצמם לפי שאין מספד האנשים כמספד הנשים שהם בעצם המקוננות. ואפשר לפרש שיהיה כל המספד הזה על צרת המצור ומצוק הבאים על הארץ כי יבכו בני ישראל ויספדו על צרתם שיגלום האויבים בכבשם את הארץ, ויהיה ענין הפרשה שיהיו אנשי אותו דור צדיקים וטובים עד שהנכשל והחוטא שבהם יהיה כדוד. ולפי שמהם ימותו במלחמה לכן יתפללו בית דוד ויושבי ירושלים ויתחנונו לאלוהים שיצילם, ויבכו ויספדו על מותיהם כי ההספד ההוא ג"כ יהיה מכלל התחנונים.

ואומנם אמרו ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה פירשוהו **המפרשים** כמשמעו, וכן הוא דעת חז"ל שרומז לזה שיצאו מים חיים מירושלים ויהיה מקורו בבית דוד ובארמון מלך המשיח ואז לא יצטרכו לצאת חוץ מהעיר להיטבל למי חטאת שצריכין מים חיים או לנדה זבה שצריכה מים חיים לפי שלא יהיה כמו שהיה בימים הראשונים שלא היה מים חיים בתוך ירושלים. ויותר נכון ומתיישב מה שתרגם **יונתן** בעדנא היא היא אולפן אורייתא גלי כמבוע דמיין לבית דוד, שיהיה ענין המים רמז לתורה ולאמונות השלמות שיצא

מבית דוד ומירושלים וכמו שאמר: כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. וכפי זה נראה לי לפרש לחטאת ולנדה שתהיה הלמ"ד משמשת בלשון תמורה, וכבר זכרו המדקדקים השימוש הזה ללמ"ד והביאו מזה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר, כאלו אמר שבמקום שהייתה ירושלים לחטאת ולנדה כדבר הטמא בעולם כמו שאמר: חטא חטאה ירושלים על כן לנדה הייתה, תהיה בזמן תשועתה מקור חיים נפתח לטהר את העולם כולו בתורה ואמונותיה, לפי שביום ההוא אמר ה' שיכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא אמר זה על ישראל כי אם על האומות כולם שהאלילים כרות יכרתון ויעלו אל הר ה' ללמוד תורה ואמונות צודקות ובזה האופן תהיה ירושלים מקור נפתח שיצא משם דעת ויראת ה' לכל בני עולם.

ואומנם אמרו וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ושאר הפסוקים שאמר בענייני הנביאים **המפרשים** פירשו אותם, שיעביר הקדוש ברוך הוא מן הארץ נביאי השקר שהיו במקדש ראשון, ואת רוח הטומאה שהוא יצר הרע. ופירשו ביום ההוא יבושו הנביאים עליהם ג"כ, ושלמען כחש פירשו למען יכחש שהוא נביא כי אמר לא נביא אנכי אלא עובד אדמה או רועה מקנה, ושזהו אמרו כי אדם הקנני מנעורי, שהקנני הוא מלשון מקנה, וששאלת מה המכות האלה בין ידך, עניינו מורה שאביך ואמך הכוך מפני שהיית מתנבא, ושהוא משיב אינו כן, אבל הוכיחי בית מאהבי שהם המלמדים אותי לעבודת האדמה. ולפי שלא הייתי מתעסק כראוי הכוני פצעוני, ופירשו חרב עורי על רועי ועל גבר עמיתי, אם על עשו שהפקידו הקדוש ברוך הוא על צאנו בגלות, וזהו דעת **רש"י**. או על כל מלך ממלכי הגויים שהוא הרועה את עמו לדעת **הראב"ע**. והפירוש הזה כולו הוא רחוק מדעת מאד אם הנבואה הזו היא לעתיד לבוא, לפי שאחרי שנחרבה ירושלים ונסתלקה ממנה השכינה לא התפארה אומה מהאומות שהיו בה נביאים ועל מה א"כ אמר יבושו הנביאים ולא ילבשו עוד אדרת שער? ואיך ינבא זכריה לזמן ההוא ביטול הנביאים שאינם בעולם אלפים שנים קודם הגאולה? ומה לנו עם נביאי מקדש ראשון שכבר ספו תמו מן בלהות זה כמה שנים, גם כי איך יכחשו נביאי השקר המפורסם וגלוי לעין כל, ואיך יאמר מי שהוא נביא מפורסם שהוא עובד אדמה ורועי צאן, ופירוש הקנני הוא זר מאד, גם אשר הוכיחי בית מאהבי יקשה מאד כי למה לא אמר אשר הכוני מאהבי, וזרות רועי וגבר עמיתי על עשו או על מלך אחר.

ומפני זה נראה לי שלא אמר זה כי אם על כתות הדורשים שבאומות אדום, שהם אומרים שיחול עליהם בעת עבודתם רוח הקדש, וכבר ידעת שנביא הוא מגזרת ניב שפתים, גם בבני ישמעאל נמצאים היום אנשים מתקדשים ומטהרים מתבודדים ואומרים שמדבר ה' יתברך עימם ועושים בעצמם פצע וחבורה ומכה טרייה לסגף גופם להוריד השפע, ועל אלו ואלו אחרי אמרו אכרית את שמות העצבים מן הארץ, אמר וגם את הנביאים וגם את רוח הטומאה אעביר מן הארץ, שקרא נביאים כתות הדורשים האומרים שחלה עליהם רוח הקדש בעת דרשותם, וגם על **הישמעאלים** המתנבאים ויתגודדו כמשפטם, על כולם אמר שלעתיד לבוא

כמו שיתבטלו העצבים מן העולם כך יתבטלו כל הפיגולים האלה מבין האומות, עד שכאשר ינבא איש מהם וידרוש כדרכי אביו ואמו הקרובים אליו יאמרו לא תחיה ודקרוהו באמרם שקר דברת בשם ה', רוצה לומר כל מה שהיית דורש מהאמונות והדעות האלוהיות הם שקר וכזב.

והענין שיהיה האמת האלוהי כל כך בלב בני אדם שלא יחמלו על בניהם כשידברו בשם אלוהים אחרים והם יחזיקו הם וימיתום על זה באמרם שקר דברת בשם ה', וכנגד קדושי **הישמעאלים** ופירושיהם אמר יבושו הנביאים איש מחזיונו בהינבאותו ולא ילבשו עוד אדרת שער, כי עניינם כולו שהם מתבודדים ויודעים העתידות כנביאים, אומנם בזמן ההוא לא ילבשו עוד אדרת שער בסגוף גופם למען כחש שכל כך תתפרסם אמתת אמונת ה' יתברך שהם יבושו מדבריהם ומעשיהם, ולכן כל אחד ואחד מהם יאמר לא נביא אנכי, כלומר להכחיש את גופם ולסגפו, כי תכלית המשוגעים האלה כולו, שיהיו כחושים ורזים להורות שענו בצום נפשם ותפלתם אל חיקם תשוב כי אדם הקנני מנעורי איש עובד אדמה אנכי.

והנכון בעיני שהוא לא יוכל להכחיש שהיה נביא כי איך יכחיש הדבר שהיה מפורסם וגלוי לכל, אבל יאמר איני רוצה להיות עוד נביא ששווא ידבר כזב הוא אבל אהיה עובד אדמה, ואם תאמר למה הייתי נביא עד כה הנה הוא לפי שאדם הקנני ולמדני הקניין הזה מנעורי ואני מתחרט ממנו, וכאשר ישאלוהו ויאמרו אליו מה המכות האלה בין ידיך שהן מורות שאתה מכה עצמך כדרך הפרושים המתגודדים הוא ישיב אשר הוכיחי בית מאהבי, ורמז בזה לבתי האלילים שהיה עובד ששם היה מקבל הייסורין ההם, וקרא אותם האלוהות מאהבי כי כן קרא אותם הושע אלכה אחרי מאהבי, וזה כולו כאדם מפרסם גנותו ומגלה חרפתו בקהל להיותו מתחרט ממנו.

ואומנם אמרו חרב עורי על רועי ועל גבר עמיתי יש לפרשו באחד מג' פנים: **הא'** כפי דרך **המפרשים** שפירשו כי אדם הקנני מנעורי מגזרת מקנה, שכל אחד מאותם הנביאים והפרושים יעשה עצמו רועה, ולכך אמר כנגדו וחרב עורי על רועי, רוצה לומר עמו הרועה הזה שבראשונה היה אומר שהוא היה גבר עמיתי קרוב אלי ודבק בי ועתה קורא כמו רועה חרב יהיה עליו באופן שתפוצנה הצאן שהוא היה רועה בזמן קדושתו ונבואתו ופרישותו. והתבונן אמרו והשיבותי ידי על הצוערים שראוי שיפורשו כפי זה הדרך על כומרי אדום שדורשים להם אמונתם וכזביהם, והם עצמם נקראים אצלם צעירים להורות על ענוותנותם ושפלותם, כי מפני שאלה חטאו והחטיאו את הרבים בלימודם ודרשותיהם אמר ה' שישב ידו ומכותיו עליהם.

והאופן הב' הוא שאמר רועי על נביאי **הישמעאלים** שאומרים ששלחו ה' בעולם לרעות את בני האדם כולם שהם צאנו, ושומר גבר עמיתי על ישוע הנוצרי שכפי מחשבת בני אדום הוא

היה בן האל עצם מעצמיו ולכן קראו גבר עמיתי כפי דבריהם, וכנה את אומות אדום בשם משיחם שאמרו בו שהיה גבר עמיתו של הקדוש ברוך הוא, וכן כנה את אומת ישמעאל בשם נביאם הרועה אותם. ולפי שמפלת בני ישמעאל לא תהיה במלחמה העתידה כל כך עצומה כמפלת בני אדום, שמה **ישמעאלים** ימלטו רבים, כמו שאמר ושלחתי מהם פליטים אל הגויים, אבל מבני אדום אמר עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר, לכן אמר כנגד אומת ישמעאל הך את הרועה ותפוצנה הצאן, וכנגד בני אדום שהמעטו את ישראל אמר והשיבותי ידי על הצוערים רוצה לומר הממעטים את עמי, ועל אלו ואלו אמר והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו ויגוועו, כלומר שמכלל האומות אשר בכל הארץ שני שלישים מהם יכרתו ויגוועו במלחמה.

ובדבר השלישית רוצה לומר החלק השלישי מהם יוותר בה, ויראה שרוב הנכרתים מהגויים יהיו מבני אדום ורוב הנשארים מבני ישמעאל כפי מה ששירו דברי שאר הנביאים. וזכר שאותו החלק השלישי הנשאר יבחנו ויצרפו ה' בצרות וענניים להסיר מקרבם האמונות הכוזבות שהיו מאמינים כמו שצורפין את הכסף ובוחנים את הזהב להסיר ממנו כל סיג וכל חלודה ואחרי אותו צירוף ובחינה יקבלו על עצמם האמונה האמתית, ועל זה אמר הוא יקרא בשמי וגו' רוצה לומר שיקראו כולם בשם ה' והוא יתעלה יענה אותם בברכות שמים מעל ובברכות תהום רובצת תחת עד שהקב"ה יחשבם לעמו להיותם מעשי ידיו וקוראים בשמו, והגוי ההוא יאמר שהקב"ה הוא אלוהיו ולא יעבוד אלוה אחר.

והאופן הג' מהפירוש הוא שאמר רועי וגבר עמיתי על משיח בן יוסף, ולפי שיהרג במלחמת האומות כמו שנזכר למעלה לכן ישנן ה' ברק חרבו על האומות לנקום נקמתו, ועל זה אמר חרב עורי על רועי ועל גבר עמיתי כאלו קורא ה' את החרב ואת הנקמה שתעורר על האויבים בסבת משיחו בן יוסף שהרגו שהיה רועה צאן ה' והיה כפי צדקתו ושלמותו גבר עמיתו. וכיון שהאומות הרגו את הרועה תבוא חרב ה' ותכה את הרועה רוצה לומר כל רועה ורועה מהאומות ומלכיהם כי על הריגת רועה ישראל ייהרג כל רועה מאויביהם, ותפוצינה הצאן, כי במות הרועים כל העם אשר תחתיהם לא תהיה להם תקומה. ואמרו והשיבותי ידי על הצוערים בא להגיד שיד ה' ומכתו תבוא בעצם וראשונה על המצערים והמציקים כי כפי מה שעשו לישראל כן תבוא עליהם צרה וצוקה. ומפני שהמלחמה ההיא תהיה על אדמת הקודש שיעלו שמה ה**נוצרים** לכבשה, ויעלו שמה גם כן בני ישמעאל ללקחה להם ולהדיח את ה**נוצרים** ממנה, ויהיו שמה גם כן עדת בני ישראל ליורשה, שהם שלוש כתות מהמונות אדום וישמעאל וישראל שבהם נכללים כל גויי הארצות, לכן אמר והיה בכל הארץ רוצה לומר בכל ארץ ישראל ששם יתקבצו למלחמה פי שנים, רוצה לומר שתי האומות יכרתו ויגוועו, ואמר יכרתו על בני ישמעאל שתיכרת ממשלתם שהיה להם על הארץ ההיא ועל בני אדום אמר יגוועו שיכלו וימותו כולם במלחמה ובמגפה. והשלישית יוותר בה שהיא אומת ישראל שלישית

בערך אל השתים האחרות הם יוותרו בארץ ויירשוהו. וכבר דרשו חז"ל בילמדנו והשלישית יותר בה על ישראל, ואמרו שנקראו שלישיית אם בבחינת שלושת אבותיהם אברהם יצחק ויעקב ואם להיותם נגאלים בגאולה השלישית באש. שהוא רמז לגלות שהיה עתיד לבוא עליהם, ואפשר לפרשו על הצרות והרעות העצומות אשר יהיו בזמן קבוץ הגלויות שהם חבלי משיח שעליהם אמר יחזקאל וברותי מכם המורדים והפושעים בי, וזהו וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב עד שישראל ישוב אל אלוהיו וירצהו, וזהו אמרו הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו אמרתי עמי הוא והוא יאמר אלוהי.

הנה התבארו בנבואה הזאת ה' עיקרים:

הא' נקמת האומות העתידה להיות, וכמו שאמר: הנה אנכי שם את ירושלים סף רעל לכל העמים וגו', ביום ההוא נאם ה' אכה כל סוס בתימהון ורוכבו בשיגעון, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר: והושיע ה' את אוהלי יהודה בראשונה, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' שתשוב השכינה והנבואה לירושלים, כמו שאמר: ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד, ואמר הוא יקרא בשמי ואני אענה וגו', והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והד' שימלוך עליהם מלך מבית דוד, כמו שאמר: ובית דוד כאלוהים כמלאך ה' לפניהם, והוא העיקר העשירי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שיקבלו האומות כולם אמונת ה' יתברך, כמו שאמר: אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגו', וגם את הנביאים וגו', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו. וכבר הוכחתי בעיקרים ההם מנבואות ישעיהו שהיעודים האלה א"א לפרשם לא על בית שני ולא כדרך הנוצרים על הדברים הרוחניים.

מבשר טוב הי"ד - נבואה ד'

הנבואה הד' תחילתה הנה יום בא לה' וגו' עד סוף הספר.

והמפרשים אמרו שהנבואה הזאת היא על מלחמת גוג ומגוג כנבואת יחזקאל שניבא על זה גם כן, ואני כבר הודעתיך שכן הוא האמת ששתיהן כאחת, אבל אין עניין גוג ומגוג שיבוא להלחם על ישראל כמו שחשבו מפרשינו, אבל עניינה מה שזכרתי פעמים רבות שהקדוש ברוך הוא יעיר את לבב בני אדם לעלות על ירושלים לכבשה, ושיתעוררו גוג ומגוג השוכנים בירכתי צפון וגם שאר האומות אשר במזרח לבוא עליהם להחרימם ולהדיחם מן הארץ ועל זה תהיה ביניהם המלחמה העצומה.

ולפי שביום המלחמה הזאת יתראו נפלאות הקדוש ברוך הוא וילחם בגויים ההם בחרב ובדבר ומן השמים ובאופנים רבים מתחלפים לכן אמר הנה יום בוא לה' כי אותו יום המלחמה יהיה יום ה' הגדול והנורא. ואמרו וחולק שללך בקרבך אין פירושו שיחלקו הגויים שלל ירושלים בקרבה כמו שפירשו **המפרשים** אבל הוא יעוד טוב לישראל שהשלל ששללו אותם אומות העולם בחורבנות ירושלים ובגלות ג"כ יבוא יום לה' ואז יזכו לקחת מאתם אותו שלל ששללו מהם ולחלקו ביניהם, ולכן אמר וחולק שללך בקרבך שבקרבתם יתחלק שלל האויבים ונכסיהם שישראל יזכו בו. וביאר איך יהיה הדבר הזה באומרו ואספתי את כל הגויים אל ירושלים למלחמה שלא אמר זה על גוג ומגוג בלבד כי אם ג"כ על בני אדום ועל האשורים ובני ישראל ובכלל שתי כתות המלחמה. ומפני שזכר הנביא למעלה בכלל עניין אותה מלחמה ולא זכר אם בה תלכד ירושלים או איך יהיה עניינה באותה מלחמה, לכן באה לו הנבואה הזאת לבאר באותה מלחמה עשרה עניינים שלא נתבאר עד הנה:

הא' מה שאמר: ונלכדה העיר שהיא ירושלים, ונשסו הבתים שהוא מלשון מי נתן למשסה יעקב מלשון בזה ושלל, ושיצא חצי העיר בגולה רוצה לומר שיגלו חצי העם אשר בירושלים כשבויים ויוציאום האויבים מהעיר אל אוהליהם, אבל יתר העם לא ייכרת מן העיר ולא ילך באותה שביה, והצרה הזאת תהיה לצרף וללבן את ישראל. וכפי מה שיורו הנבואות בני אדום שיעלו ראשונה לכבוש ירושלים הם אשר ילכדו העיר ושסו הבתים וישכבון את הנשים וישבו חצי העיר, וכפי הנראה הנה יישאר בעיר יתר העם לא להתחזקם על אויביהם, אלא שיבואו עליהם בני המזרח ובני הצפון ולכן יחדלו בני אדום מלשבות עוד ויצאו להלחם עם אויביהם, או שה' יתברך יעיר את רוחם להסתפק עם חצי הגולה באופן שיתר העם יישאר בעיר. ובהיות בני אדום בהצלחה הזאת יצא ה' ונלחם בהם כיום הילחמו ביום קרב, והוא מלחמת ים סוף שאמר שם משה ה' ילחם לכם וגו', כן בעת ההיא ילחם ה' להם באויביהם.

וההודעה הב' היא לפי שיקנא לירושלים ולציון קנאה גדולה לכן תהיה המלחמה והנקמה על פני ירושלים, וזה שכתב ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים וגו', ורגליו כבר פירש **הרב המורה** שהוא סיבותיו כלומר שיתראו שם גבורותיו ונוראותיו, וכן תרגמו **יונתן** ויתגלי גבורתיה, ולפי שיהיה שמה חוזק המלחמה והנקמה, ולכן אמר ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד, רוצה לומר שיבקע ההר חציו לצד מזרח וחציו לצד מערב שהוא ימה ויהיה גיא גדולה מאד, וכן ימוש ויסור חצי ההר צפונה וחציו נגבה. והמאמר הזה אם הוא כפי פשוטו וכן שיעשה אותו הקדוש ברוך הוא בדרך נס יהיה פלא גדול שיעתיק ההרים אשר הפכם באפו. אבל היותר נכון בעיני הוא שהדבור הזה כולו הוא המשלי, והנמשל בו שמפני שתהיה המלחמה על פני ירושלים כי הר הזיתים שיהיו לצד אחד בני אדום ומצד אחר בני ישמעאל הלוחמים אלו באלו ועל התחלקם מערכה מול מערכה אמר שיבקע הר הזיתים, כלומר שיהיו בצד אחד ממנו **הנוצרים** ובצד אחר **הישמעאלים**, וכבר ידעת שירושלים הרים סביב לה, ובהיות המלחמה בגיא יהיו כת האויבים בהר מצד אחד והכת האחרת המנגדת

בהר מצד אחר, וזהו המכוון בבקיעת הר הזיתים ושימוש חצי ההר לא שצור יעתק ממקומו, כי לא יהיה צורך ולא תועלת כנס ההוא אם היה כפי פשוטי הכתובים אלא אם נאמר שהאומות ברוב המוניהם במלאכה ימושו ההרים לצורך המלחמה לעשותם מישור, וכמו שיתבאר עוד אחרי זה.

ובעבור שתהיה המלחמה בגיא אמר ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל רוצה לומר שינוסו בראותם מכת החרב וההרג והאבדן מהגיא אשר תהיה בו המלחמה וההריגה אל ההרים אשר סביב לה, והנה קראם הרי לפי שהם סביבות ירושלים שהיא עיר ה', והם ג"כ הררי אל. וביאר למה ינוסו מהגיא אל ההרים באמרו כי יגיע גיא הרים אל אצל, והוא לדעתי מקרא מסורס, כאלו יאמר כי יגיע הגיא אצל ההרים, שלהיות הגיא קרוב להרים ינוסו אליהם להשגב שם לגבהם, ויהיה אצל בקמץ ופתח כמו אצל בצירי בסגול, שהכול הוא עניין האצילות והקורבה. ואמר שינוסו במרוצה ובחפזון כמו שנסו מפני רעש ארץ שהיה בימי עוזיהו שרעשה הארץ ויראו פן תבלעם האדמה, וכינוי ונסתם חוזר לישראל שינוסו מפחד האויבים. ומפני כובד המלחמה. ובהיותם באותה צרה וצוקה יפתח ה' להם את אוצרו הטוב להצילם והוא אמרו ובא ה' אלוהי כל קדושים עמך רוצה לומר שיבוא ה' וכל קדושי עליונין בעזרת ירושלים, כי כינוי עמך חוזר לירושלים אשר זכר או לישראל כי כן אמר וחולק שללך בקרבך, ואמרו כל קדושים הוא כמו וכל קדושים ויחסר וא"ו התוספת כמו ראובן שמעון לוי, והכוונה כולה שמשמים ילחמו באויביהם והשרים העליונים לא יליצו ולא ישפיעו על אומותיהם ויעמדו נגדם וחרון אף ה' שיהרוג במשמניהם. **ויזנתן** תרגם וכל קדושים עמך כמו עמו חוזר לש"י והעניין אחד.

ולפי שהיום ההוא יהיה יום צרה ותוכחה לאומות ונקמה גדולה לישראל ומתוך תוקף צרת המלחמה לא ירגישו בשמחת הנקמה עד סופה לכן אמר ממשל לזה והיה היום ההוא לא יהיה אור יקרות וקיפאון, רוצה לומר שלא יהיה אור היום ההוא בהיר הוא בשחקים שהוא אור יקרות כמו וירח יקר הולך ולא אור קיפאון נקפה ועב בדמות החשך, והנמשל בזה שכמו שביום המעונן לא נבדל האור מן החשך כן ביום המלחמה ההיא מפני הצרה לא ירגישו בשמחת הנקמה מפחד האויבים, וכבר ביאר זה באומרו עוד והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה, כלומר שביום ה' ההוא יהיה בעיני כל אדם כל כך מהבהלה והתימהון שלא יהיה אצלם יום גמור ולא לילה גמור לפי שיחשכו הרואות בארובות מרוב הצרה. והנכון בעיני שהיעוד הזה הוא כפשוטו, שיהיה היום ההוא כל כך מעונן שלא יהיה בו אור יקרות ויהיה לא יום ולילה לפי שידרשו אלוה ממעל בגשם שוטף אש גפרית ורוח זלעפות, ומפני כן יהיה היום אפל ומעונן ולא תופע עליו נהרה.

וההודעה הג' היא אמרו והיה לעת ערב יהיה אור, רוצה לומר שלעת הערב והחושך והוא משל לתוקף הצרה אז יהיה אור ההצלה האלוהית שיצא ה' ונלחם בגויים. והעניין כולו שבהיותם בתכלית הצרה, עליהם יזרח ה' בגאולתו והעם ההולכים בחושך השבייה היא יראו אור גדול. ואומנם איך יהיה זה, השכל יורה עליו שבני אדם ילכדו העיר ירושלים ונשטו הבתים והנשים תשכבנה ויצא חצי העיר בגולה, וכשיבואו בני ישמעאל עליהם ויחרימום יתנום לטבח ימלטו בני ישראל מידיהם וילחמו בשוביהם ויישארו בני חורין וזהו אור ה' אשר יזרח עליהם, גם אפשר לפרשו על פי פשוטי הכתובים, שלעת הערב ביום ההוא יתחדש אור בהיר, והוא בהפך הטבעי שלעת הערב תתחיל החשכה ואז יהיה הדבר בהפך בדרך נס, כי בהשלים הקדוש ברוך הוא מלחמתו יזרח על הארץ שמש צדקה ומרפא בכנפיה.

וההודעה הד' היא אמרו והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים וגו'. והייעוד הזה כבר בא בנבואת יואל שנאמר ומעין מבית ה' יצא, וג"כ בדברי יחזקאל והנה מים מפכים ונאמר שם והיה לנחל גדול, ובדברי הנביא הזה זכריה עצמו ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושב ירושלים. והייעוד הזה כולו אם יפורש כפי פשוטו יהיה עניינו שכמו שמציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, כן בריאה יברא ה' שבקרב ירושלים שלא היו מים חיים מעולם, הנה בזמן הגאולה יצאו מים חיים מירושלים בדרך נס, ומעין מבית ה' יצא, כי שם יהיה מקור ועין המים ההם. ויהיו המים התחתונים רמז למים העליונים שכולם יצאו מירושלים, ולכן אמר חציים אל הים הקדמוני שהוא הים המזרחי, וחציים אל הים האחרון שהוא ים המערבי. ויהיו מימיו נאמנים עד שבקיץ ובחורף יהיה, כי עם היות שמי הקיץ הם חמים ויבשו ומי החורף הם קרים ונקפאים ומפני שתי הסיבות האלה יחסרו הנהרות הנה המים היוצאים מירושלים לא יחסרו ולא יעדרו באחד מהזמנים ההם. ואם יפורש היעוד הזה על דרך המשל יהיה עניינו שיצא מירושלים למוד האמונות התורה והאמונה להישרת כל בני עולם, והם הנמשלים למים, ולכן אמר שילכו אל הים הקדמוני ואל הים האחרון, וידוע שכל הנחלים הולכים אל הים, אבל זה ירמוז שמציון תצא תורה לכל האומות ממזרח וממערב.

וההודעה הה' שיקבלו האומות כולם אמונת ה' יתברך ואלוהותו, כי בראות הגויים הבאים על ירושלים מעשה ה' כי נורא הוא אשר יעשה עם עמו, וחסידי יכירו וידעו כי הוא המולך על כל הארץ, רוצה לומר שלא תהיה מלכותו בלבד על ישראל, כי ג"כ על כל הארץ ועל כל הגויים. ולפי שהעמים בלב ישובו לעבדו שכם אחד, לכן יהיה ה' אחד בעניין העבודה שלא יעבדו בלתי לה' לבדו, ויהיה שמו אחד, ששם אלוהים אחרים לא יזכירו ולא ישמע על פיהם. **והראב"ע** כתב ששמו אחד רומז לשם המפורש שהוא שמו המיוחד שלא ישתתף בו אחר.

וההודעה הו' הוא אמרו עוד ייסוב כל הארץ כערבה וגו'. והיעוד הזה אפשר ג"כ שיפורש על פי פשוטו שעם היות ירושלים הרים סביב לה הנה אז תהיה כל הארץ מישור כערבה ונמסו

ההרים, אולי שהאומות כפי ריבויים ישימו ההרים למישור, לפי שיצטרכו אליו לעניין המלחמה כדי שתהא במישור, או שיהיה הדבר בדרך נס שיעשה ה' לכבוד ירושלים, וכאשר ההרים אשר סביבותיה יהיו נמסים ונמחים יראה גבהות ירושלים על כל הארץ, וכמו שאמר: ישעיהו יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים ונשא מגבעות, ולזה אמר כאן ייסוב כל הארץ כערבה, רוצה לומר שיחזור להיות כל הארץ וההרים אשר סביב ירושלים כערבה שהיא ארץ מישור, מגבול לרמון, כי משם יחל המישור לצד דרום ונגב ירושלים, ובזה האופן תרום ותשב תחתיה עיר ירושלים ותהיה גבוהה על כל הארץ, ועם היות שתשב תחתיה ובמקומה הנה תתרחב ותארך מאד, ועל זה אמר למשער בנימין עד מקום שער הראשון עד שער הפנים, וממגדל חננאל עד יקבי המלך, שהיקבים ההם היו חוץ לירושלים. וכבר זכר ירמיהו הנביא התרחבות ירושלים זה ושם נזכר שער הפנה ומגדל חננאל.

ואפשר לומר עוד שהייעוד הזה הוא ג"כ בדרך משל, שההרים אשר סביב לירושלים היו שכניה הרעים בבל ומצרים, אשור ורומי, עמון ומואב, ושאר המלכויות, אומנם לעתיד לבוא ייתמו חטאים מן הארץ ונמסו ההרים הרעים ההם וראמה ירושלים וישבה תחתיה כלומר שתהיה בשלוחה ולא תפחד מהם, ועל זה אמר וישבו בה וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלים לבטח רוצה לומר שלא תבוא עוד לחורבן וגלות כבראשונה, ואולי שלזה כיון דוד המלך ע"ה באמרו ירושלים הרים סביב לה וה' סביב לעמו, רוצה לומר שעם היות לירושלים הרים סביב לה שהם האויבים הצרים אותה הנה ה' יתברך הוא יהיה סביב לעמו להצילו מידיהם.

וההודעה הז' באומרו וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' וגו', רוצה לומר שכל הגויים אשר יבואו לצבא על ירושלים שהם ה**נוצרים** בני אדום וגם מיתר עמים הבאים להלחם בה תהיה במגפת ה' באופן נפלא, וזהו המק בשרו והוא עומד על רגליו, רוצה לומר שיפלו אבריהם ויתכחשו ברזון נמרץ שוכבים על מיטתם בהיותם הולכים על רגליהם שלא יוכלו לראות ולא לדבר ולאכול מתוך חולי, וכן יימקו עיניהם בחוריהם ולשונם תימק בפייהם, ומלבד זה תהיה מהומת ה' רבה בהם שלא יכיר האדם את אוהבו מאויבו ולכן כאשר יחזיק איש ביד רעהו לעזרו ולסעדו יחשבהו כאלו הוא אויבו וישלח ידו להכותו, וזהו אומרו ועלתה ידו על יד רעהו. וכבר נבא ישעיהו על המכות האלה אשר יבאו על דרך הפלא בגויים ההם באומרו ושמתו בהם אות ושלחתי מהם פליטים, ואין ספק שהמכות האלה אשר יהיה בהם ולכל בני ישראל יהיה אור יבואו כל האומות לכשיכירו וידעו כי יד ה' עשתה זאת ושאינו דבר טבעי ולא מקרי ולכן יאמרו אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם ומפני זה יבואו לקבל אמונת אלוהותו יתברך.

וההודעה הח' באומרו וגם יהודה תלחם בירושלים, ואין פירושו שבני יהודה יבואו עם הגויים להלחם על ירושלים כמו שפירשו ה**מפרשים**, אבל עניינו שגם בני יהודה היושבים בירושלים ילחמו עם ה**נוצרים**, כי בראותם בני ישמעאל מכים והורגים בבני אדום יצאו הם ג"כ מירושלים

וילחמו בהם, או שתהיה בי"ת בירושלים כמו עם, כאלו אמר וגם יהודה וירושלים תלחם. ואמרו ואוסף חיל כל הגויים סביב עניינו, שייאסף ויתקבץ לירושלים ע"י בני יהודה שזכר חיל כל הגויים הלוחמים אלה באלה זהב וכסף ובגדים לרוב מאד, וזהו מה שזכר למעלה וחולק שללך בקרבך כי יחרימו האומות אלו לאלו ויישאר כל שללם כי רב הוא לישראל הנשאר בקרב הארץ. ומפני שזכר שישללו ויבזזו חיל כל הגויים ופרט בזה זהב וכסף ובגדים הוצרך לתת סיבה למה לא ישללו ג"כ הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה, ולכן אמר שתהיה בבהמות ג"כ המגפה כאשר תהיה באויבים ולכן לא ייקחום בשלל ובביזה, ומזה תדע למה לא סמך הפסוק הזה ממגפת הסוס והבהמות למגפת העמים שזכר למעלה, שהוא לפי שנזכר כאן להבדילו מעניין השלל והביזה.

וההודעה הט' באומרו והיה כל הנותר מכל הגויים וגו', רוצה לומר שאותם הגויים אשר יישארו מהמלחמה ההיא ישובו אל ה' בכל לבבם, כי מתוך הנפלאות אשר יראו יכירו וידעו שהוא מלך על כל הארץ ולכן יעלו מדי שנה בשנה לירושלים מקום המשפט והנפלאות שראו להשתחוות למלך ה' צבאות, כמה סבות, לפי שבאותו זמן תהיה אותה מלחמה והעם אשר לא יעלה לירושלים מכל משפחות הארץ להשתחוות למלך ה' צבאות יהיה ענשם שלא עליהם יהיה הגשם, כלומר שלא ירד מטר בארצם. והיה מיוחד אליהם העונש הזה לפי שבחג נדונים על המים, גם שהמטר הוא אות על השגחה העליונה, והנה בזמן היות שכינת ה' יתברך בעמו היו הגשמים באים בהשגחתו על ארצו ולא עשה כן לכל גוי שהיו גשמיים כפי הסדור הטבעי, וכמו שאמר: רמז לזה הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות, שעל פני ארץ שהיא ארץ ישראל היה הקדוש ברוך הוא כפי השגחתו נותן מטר. אומנם על פני חוצות שהם שאר העמים היה שולח להם מטר ע"י אמצעי, ולכן אמר בהם ושולח מים, לא נותן. אומנם בזמן הגאולה שיהיו כולם עם ה' בקבלתם אמונתו יהיו גשמיים על צד ההשגחה הפרטית, ולכן תלה עניין הגשם שלהם בעלותם לחוג בירושלים להשתחוות ולזבוח לה' צבאות. ולפי שהמצריים אינם צריכים למטר לפי שנילוס עולה ומשקה את ארצם, לכן אמר ואם ממשפחות מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה וגו', ופירושו כפי **המפרשים** שאם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם, כלומר שלא עליהם יהיה הגשם שזכר, לפי שאינם רגילים שירד עליהם מטר במצרים, הנה אז תהיה עליהם המגפה אשר ייגוף ה' את כל הגויים רוצה לומר אשר צבאו על ירושלים כמו שאמר: למעלה המק בשרו וגו'.

והנה תהיה המגפה הזאת למצרים בעבור אשר לא יעלו לחוג את חג הסכות, ופירשו זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגויים והיא שלא ירד עליהם המטר כמו שנזכר ויהיה פירוש חטאת עונש, כלומר עונש החטאת, וכן כי לא שלם עוון האמורי עד הנה. ולפי דעתי יחסר בכתוב עיקר הפירוש הזה, ולכן נראה לי שיותר נכון לפרש שמפני שהקב"ה ילחם באומות האויבים באותו יום בשני אופנים:

הא' במגפה אשר יגוף אותם,

והב' במה שימטיר עליהם מן השמים אש וגפרית ורוח זלעפות כמו שנאמר ביחזקאל על זה ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף וגו' אש וגפרית וגו' לכן גזרה חכמתו שכל הגויים אשר לא יעלו להשתחוות לפניו בירושלים מדי שנה בשנה בזמן מהשנה שהייתה בו המלחמה ההיא שהוא חג הסוכות יענשו בשתי המכות ההן, רוצה לומר מהמגפה לזיכרון המגפה שהייתה ביום המלחמה, ולהעדר הגשם לזיכרון הגשם המזיק שירד עליהם בה, ולכן אמר אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ שלא עליהם יהיה הגשם, ואמרו ולא עליהם ב-ואו מוסיף על העניין הראשון מהמגפה שזכר למעלה כאלו אמר ומלבד המגפה עוד לא יהיה עליהם הגשם, אומנם אם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה עם היות שלא יוחשו הם להעדר הגשם האם לא תישאר המכה האחרת שהיא המגפה לבא עליהם, ויהיה א"כ אמרו ולא עליהם תהיה המגפה נאמר בתמיהה, כאלו אמר וכי הלא תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגויים שלא יעלו לחוג את חג הסוכות? באמת תהיה עליהם, לפי שזאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגויים אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות, רוצה לומר המגפה שתהיה חטאת כוללת ומשותפת לכל האומות מלבד העדר הגשם.

וההודעה הי' היא באומרו ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קודש לה', ופירושו אצלי שתהיה הקדושה והכנעת האומות כל כך לפני ה' שלא לבד האנשים בפיהם יקראו בשם ה' אבל גם על מצלות הסוס שהם הקשקשים שתולים בצווארי הסוסים בעלותם לירושלים לחוג את חג הסוכות יכתבו קדש לה' להגיד שהם מהחוגגים העולים בית ה' כי יהיה זה בעיניהם לכבוד ולתפארת. ושהיו כ"כ העולים שמה עד שיהיו הסירות בבית ה' רבים מאד כמזרקים לפני המזבח שזורקים בהם את הדם. כי להיות לאומים רבים באים לחוג את חג הסוכות ירבו הזבחים והסירות בבית המקדש, ולפי שלא יספיקו להם הסירות שבבית המקדש תהיה כל ירושלים למקדש, ולכן כל סיר בירושלים וביהודה יהיה קודש לבשל בהם זבחי שלמים וכשיבאו הגויים החוגגים ייקחו מהם ויבשלו בהם, ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' שפירושו סוחר מלשון כנענית, והעניין שיהיו המתנדבים בעם כ"כ שלא יצטרכו לסוחרים שימכרו בבית ה' הדברים. וה"ר יוסף קמחי פירשו על הגבעונים שלא יהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית המקדש לפי שמגדולי הגויים יתנדבו לעבוד את הכוהנים, ושעל זה אמר ישעיהו וגם מהם אקח לכוהנים ללווים רוצה לומר שייקח מהם לעבוד את הלווים ואת הכוהנים בבית המקדש.

הנה התבארו בנבואה הזאת ז' עיקרים:

הא' נקמת האומות, כמו שאמר: הנה יום בא לה' וגו', ואמר וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' וגו', וזהו העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' תשועת ישראל וגאולתם, וכמו שאמר: והיה לעת ערב יהיה אור, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שתדמה הגאולה העתידה לגאולת מצרים, וכמו שאמר: ויצא ה' ונלחם בגויים ההם כיום הילחמו ביום קרב, והוא העיקר החמישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שיש עת קבוע לגאולה ידוע ונגזר לפניו יתברך, וכמו שאמר: והיה יום אחד הוא ידוע לה', והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הה' שתשוב השכינה והנבואה לישראל ומציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, וכמו שאמר: יצאו מים חיים מירושלים וגו', והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הו' שלא ישובו עוד לגלות, וכמו שאמר: וישבו בה וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלים לבטח, והוא העיקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

הז' שיקבלו אומות אמונת ה', כמו שאמר: והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי בעיקרים ההם מנבואות ישעיהו שהיעודים האלה לא נתקיימו בבית שני ושאי אפשר לפרשם כדרך הנוצרים בדברים הרחנניים כי אם כפי פשוטם ולכן יחויב שיתקיימו לימות המשיח.

מבשר טוב הט"ו [מלאכי הנביא]

הוא **מלאכי הנביא** בנבואתו האחרונה, תחילתה הוגעתם ה' בדבריכם עד סוף הספר.

וענין הנבואה הזאת שאחרי שהוכיח הנביא הזה את בני דורו על מעשיהם הרעים, אם בעבודת בית המקדש שהיו מגישים על מזבחו יתברך לחם מגואל ובעלי מומין, ואם בענין הנשים הנכריות שהיו לוקחים להם כמו שאמר: כי חלל יהודה את קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר, בא אחרי זה להוכיחם על דבריהם ואמונותיהם שהיו יותר רעים ממעשיהם, ועל זה אמר הוגעתם ה' בדבריכם רוצה לומר שהיו מיחסים לו היגיעה והלאות והעדר היכולת. וזכר מפשעם, שלא היו מתוודים עוונותם כי מודה ועוזב ירוחם אבל היו מכחידיים ואומרים במה הוגענו, וזהו על דרך הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, ולכן פירש הנביא דבריהם שהיו אומרים כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ או איה אלוהי המשפט, כלומר שהיו עושים חלוקה אחת ואומרים לא ימלט הדבר ברוע הסדור הנמצא על דברת בני האדם שהרשע מכתיר את הצדיק אלא שיהיה הקדוש ברוך הוא יודע ומשגיח בו או בלתי יודע ומשגיח בו, ואם הוא יודע ומשגיח בסדור הזה יתחייב, אבל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ ולכן הצליחו הרשעים במעשיהם, ואם אין זה כן יתחייב שאינו יודע ולא משגיח ושעזב ה' את הארץ, והוא אמרו או איה אלוהי המשפט ורוצה לומר אלוה וסיבה ראשונה יש בעולם, אבל אינו משגיח ואינו עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ, ולכן לא אמרו איה האלוה אלא איה אלוהי המשפט, לפי שענין המשפט וההשגחה היו מכחישים לא מציאות הסיבה הראשונה ולכן היו אומרים איה אלוהי המשפט. כי מלת איה נאמר על מה שאינו כמו ויגווע אדם ואיו.

ואומנם אמרו הנביאים שולח מלאכי ופנה דרך לפני וגו' הוא תשובת ה' יתברך על דבריהם, כלומר אם תבקשו משפט הרשעים בעולם הזה הנה יגיע זמן שיבוא ולא תחפצו בו, ובזה הודיעם שישלח מלאכו לבער את הרשעים, וזהו ופנה דרך לפני שיעשה באופן שיכירו וידעו כל יושבי תבל שזהו דרך ה', ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים רוצה לומר האדון אשר אתם מבקשים אלוהי המשפט פתאום כשלא תחשבו יבוא, והעניין שתגיע השגחתו ומשפטו ומלאך הברית שהוא הנוקם נקם ברית ומעניש את הרשעים העוברים על ברית התורה אשר אתם חפצים ומבקשים משפטו הנה בא אמר ה' צבאות, ואמר הנה בא שהוא עבר במקום עתיד וכאלו אמר הנה יבא ויגיע זמן בואו, והוא בקבוץ הגלויות שייתמו חטאים מן הארץ וכל עוולה קפצה פיה. אבל ימי מכלכל את יום בואו רוצה לומר מי יסבול את יום בואו, ומי העומד בראותו שאז ירבו הצרות, כי הוא יהיה כאש מצרף את הסיגים מן הכסף כן יבדלו הרשעים מן הטובים ויכלו הרשעים ויישארו הטובים והישרים בלבותם, וכן הוא יהיה כבורית המכבס את הבגד שמעביר ממנו כל כתם וכל טומאה כך הוא יעביר את הרשעה מן הארץ. ואמרו וישב מצרף ומטהר כסף, ירצה שאחרי שיבער את האומות ישב כשופט לצרף ולטהר את הכסף שהוא משל לישראל, וגם בפרט לבני לוי שהם כהני ה' יטהר ויזקק אותם מפשעיהם כזהב וככסף המזוקק באופן שמשם ואילך יהיו מגישי מנחה לה' בצדקה, כלומר באופן ראוי וצדק לא כמו שהיו כהני הדור ההוא שהם היו אשמים בפעל העבודה כמו שאמר: למעלה ועתה אליכם המצווה הזאת הכוהנים, ואמר מידכם הייתה זאת הישא מכם פנים.

אומנם בזמן ההוא לא היה כן אלא שיצרפו ויתבררו ויתלבנו כהני ה' ונביאיו בשירותם ועבודתם, ואז תערב לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים וגו', רוצה לומר כשבנה שלמה את הבית וזכר יהודה וירושלים בלבד, כי שם בית המקדש מקום העבודה והשירות וזה בטרם שתיושע יהודה וירושלים מחבלי המשיח, ושלא תהיה קדושת בית המקדש העתידה כמו שהייתה בבית שני שחסרו בו י' דברים המקודשים כי הנה בגאולה העתידה תהיה קדושת בית ה' כימי עולם וכשנים קדמוניות.

ואומנם מהו המלאך הזה אשר ישלח ה' לעשות משפט וצדקה בארץ שעליו אמר ומי מכלכל את יום בואו וישב מצרף וגו', הנה **המפרשים** אמרו שהוא מלך המשיח כי מלאך ה' צבאות במעשיו וצדקתו, ולפי שרשעי אותו הדור היו אומרים איה אלוהי המשפט כאלו היו חפצים בו לכן אמר בא יבא המשפט ואתם תבעטו בו, כי מפני שתהיה ביאת המשיח ועת הגאולה מגיעים בהיסח הדעת לפי שלא ידע אדם זמנו לכן אמר ופתאום יבוא. ואפשר לפרש הנביא שולח מלאכי על תחיית המתים שיעשה ה', וישלח לפניו אליו הנביא כמו שיתבאר אחר זה, ושומר ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים על מלך המשיח, שהנה יעדם בב' פליאות תחיית המתים וקבוץ הגלויות. ולפי שבתחיית המתים ידונו בני אדם אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדיראון עולם, וכן בקבוץ הגלויות יברר ה' הפושעים והמורדים ובחרב

ימותו כל חטאי עמו, לכן אחר שזכר שניהם אמר על כל אחד ואחד מהם ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא רוצה לומר הנה יבוא ואז תדעו כי יש אלוהים שופטים בארץ, ועל מלך המשיח בפרט אמר ומי מכלכל את יום בואו שהוא יום המלחמה העצומה וזמן חבלי משיח, ועל אליהו הנביא אשר יבוא בתחילת תחיית המתים אמר ומי העומד בהראותו, לפי שכאשר יקומו בני התחייה ייבהלו בני האדם מהם מי ומי העומד באותו הראות המבהיל.

וזכר מה שיעשה כל אחד מהם באומרו וישב מצרף ומטהר כסף וגו', ויעדם שבכל אחד מהדרכים האלה יקריב ה' יתברך אותם למשפט אם בעולם הזה לחיים ואם בעולם התחייה לקמים בה מאותם שמתו ולא קבלו ענשם בעולם הזה, ועל כולם אמר וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר רוצה לומר איני צריך לעדים כי אני עד, ולא יתאחר משפטי ודיני אבל יהיה ממהר לבוא במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר רוצה לומר מטום משפט הגר, ולא יראוני, כלומר שהם עושים כל הרעות האלה ובלתי יראים ממשפטי ועונשי.

והתבונן שזכר העוונות האלה ולא זכר ע"ז, לפי שבבית שני בימי הנביא הזה לא נמצאת ע"ז כי אם שאר העוונות. ונתן משפט כולל בענין רוע הסדור הנמצא ברעות הצדיקים וטובות הרשעים באמרו כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כיליתם, כלומר אתם אמרתם כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ, או איה אלוהי המשפט, כאלו שניתי עצמי ממה שהייתי בראשונה, כמו שאמר: דוד כי לא אל חפץ רשע אתה, דעו שאין הדבר כן, כי אני ה' לא שניתי להיות העושה רע טוב בעיני ולחפוץ בו. ואומנם למה שאמרתם איה אלוהי המשפט, אם אתם הייתם כלים בעולם הזה ונפסדים בגוף ונפש כגויים החטאים בנפשותם היה מקום לטענתכם, אבל אין הדבר כן כי אתם בני יעקב לא כיליתם ונפשכם נשאתם, ולכן אם אין המשפט בעולם הזה, הנה יש משפט ודין בגיהנום. ואל הפירוש הזה נטה המתרגם, **ורש"י** גם כן. **והרד"ק** פירש כי אני ה' לא שניתי דברי ביעודי אשר דברתי עליכם לנביאים, וגם אתם בני יעקב לא כיליתם כמו שכלו שאר האומות שלא נשאר להם זכר ושם וכלו מהיות גוי, אבל אתם לא כיליתם, כי לעולם תהיו מיוחדים להנהגתי ומשפטי, וכן דרשו רבותינו לא שניתי, לא הכיתי לאומה ושניתי בה, לפי שבמכה אחת הייתי מכלה אותה, אבל אתם העמדתי אחרי פורעניות הרבה וחצי כלים ואתם אינכם כלים וזהו ואתם בני יעקב לא כיליתם. והעניין לפי שיהיה לאומת ישראל שתי נצחיות:

אחד במין והוא לכללות האומה שלא תכלה בתוקף הגלות אבל תהיה נצחית כנצחיות אלוהים וכמו שאמר: ישעיהו כן יעמוד זרעכם ושמכם,

והנצחיות הב' הוא באיש בהשארות נפש כל אחד מישראל אחר המוות. ויש לי עוד בזה פירוש שלישי, והוא שאמר כמשיב על מה שאמרו איה אלוהי המשפט אני ה' לא שניתי, רוצה לומר שתמיד הייתי אלוהי המשפט ואהיה, אבל כמו שאני לא קבלתי שנוי מהיותי אלוהי

המשפט כך אתם בני יעקב לא כיליתם מהיותכם רעים וחטאים, ולכן ביאר מה היא התכונה אשר לא כלו ממנה באמרו למימי אבותיכם סרתם מחוקי ולא שמרתם, כלומר מזמן קדום מימי אבותיכם הייתה זאת לכם שסרתם מחוקי והם מצות עשה, ולא שמרתם מצות לא תעשה כי השמירה על מצות לא תעשה תאמר כמו שאחז"ל כל מקום שנאמר הישמר פן ואל אינו אלא לא תעשה.

ולפי שהתמדתם בפשע התמדתי אני לתת עליכם צרה וצוקה, לכן שובו אלי ואשובה אליכם כי אם תיטיבו דרכיכם גם אני איטיב לעשות עמכם. ואפשר לפרש ולא שמרתם שהוא סמוך לשובו אלי, יאמר למימי אבותיכם סרתם מחוקי שהוא כולל לקיום התורה ומצוותיה כולם ולא שמרתם המאמר שאמרתי לכם שובו אלי ואשובה אליכם, שנאמר ע"י ירמיהו אבל בהפך שהייתם אומרים במה נשוב.

ואחרי שהוכיחם על דבריהם אלה הוכיחם עוד שלא היו נותנים המעשרות והתרומה, כמו שציותה תורה, ועל זה אמר היקבע אדם אלוהים כי אתם קובעים וגוזלים אותי, ולא די שאתם קובעים אותי אבל שתאמרו עוד במה קבענו כמכחישים מעשיהם הרעים, וביאר הגזל שהיו עושים באמרו המעשר והתרומה, לפי שהם מצות התורה ומתנות כהונה ולוויה משלחן גבוה וכאשר הם היו מחזיקים בהם לבלתי תיתם לכוהנים וללווים היו קובעים את הקדוש ברוך הוא מחלקו, ואמר שאלו היו מרוויחים בזה היה ראוי להתפתות לעשותו אבל היה בהפך כי במארה אתם נארים, רוצה לומר שמפני שלא היו נותנים תרומות ומעשרות היו מקוללות תבואותיהם וזהו במארה אתם נארים, והנה אם כן אתם מקבלים מארה ואותי אתם קובעים ויהיה אם כן הדבר רע מצדכם ומצדי, ואם תאמרו שמארת התבואות אינם מפני זה ושמקרה הוא היה לכם, נעשה ניסיון לבחון זה רוצה לומר לראות אם המארה היא בסבת המעשרות שאין אתם נותנים אם לא, ולכן הביאו את כל המעשר אל בית האוצר רוצה לומר תנו המעשר כולו בשלמות והביאו אותו אל אוצר בית ה', ויהי טרף בביתי רוצה לומר פרנסה ומזון ללווים ולכוהנים העובדים בביתי, ובחנוני נא בזאת, כי עם היות שציותה תורה לא תנסו את ה' אלוהיכם הנה בזאת הנני נותן רשות שתבחנוני ותנסו מעשי אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי לכם ברכה רבה עד בלי די, ופירשו בלי די שלא יספקו לכם כלים ואוצרות, ובזה תדעו שבעוון המעשרות הצער הגדול הזה.

ולפי שהחסיל והגזם היה יורד עליהם ואוכל תבואותיהם בשדות ובכרמים לכן אמר וגערתי לכם באוכל שהוא הארבה האוכל את התבואה ולא ישחית לכם את פרי האדמה, וגם לא תשכל לכם הגפן בכרמים, רוצה לומר שהגפן לא תשכל את פריה כי ברצות ה' חייית השדה ועוף השמים ישלמו לך, והארץ תיתן יבולה בשלמות עד שמפני ריבוי התבואות אשר יהיו בכם יאשרו אתכם כל הגויים, כי במקום שהייתם חרפה בגויים מפני הרעב על המארה אשר אתם נארים הנה עתה בברכת התבואות תהיו מאושרים ומצליחים בעיני כל הגויים ויאמרו

שאתם ארץ חפץ שחפצתי בה, ולכן יתברכו תבואותיה. ומפני שרשעי הדור לא היו מאמינים בפנת ההשגחה האלוהית ולכן היו מלעיגים מדברי הנביא שהיה מדבר אליהם מהמעשר והתרומה, לכן סמך אליו פרשת חזקו עלי דבריכם אמר ה' רוצה לומר דברים חזקים ועצומים דברתם עלי ואמרתם מה נדברנו עליך, ומלת נדברנו פירושו **המפרשים** כמו דברנו ששב הפועל פעול לרוב התמדת הדבור, ויותר נכון לפרש שנדברנו הוא מהנפעל כפשוטו, והוא כלשון בני אדם שכאשר יאשימו אותם על מה שדברו בסתר יאמרו באמת רכילות היה זה והולך רכיל מגלה סוד, ועל זה יאמרו מה נדברנו עליך, שהיו הם הנדברים והנמסרים מפני המלשינים או הרכילים כאלו הקדוש ברוך הוא לא היה יודע סתרי מחשבותיהם אם לא יגידו לו, וה' אומר להם מה שאמרתם הוא שווא עבוד אלוהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וגו', והיה עניין מאמרם שמעשה המצות היא לא לעזר ולא להועיל, לפי שלא היה בו תועלת לא לה' יתעלה וכמו שאמר אם צדקת מה תיתן לו או מה מידך ייקח ואין גם כן תועלת לעובד אבל בהפך כי ימשך לו מזה הזק ורעות רבות, ולכן אמרו שווא עבוד אלוהים וזה בהתייחסות אליו יתעלה כי מה איכפת ליה להקב"ה בעבודות האלה.

ואומנם בערכנו מה בצע כי שמרנו משמרתו ומה תועלת בשמירת מצוותיו, ולא די שאין לנו תועלת בהם אלא שהלכנו קדורנית קודרנים ומצטערים מפני ה' צבאות. רוצה לומר מפני שהלכנו אחריו ושמרנו מצוותיו, ועתה אנחנו מאשרים זדים רוצה לומר אנחנו עתה שמצאונו רעות רבות וצרות בעבודה האלוהית אנחנו מאשרים הזדים, כי הם בראותם שפלותנו ירחקו מדרכי המצות, ובזה האופן במה שקרה לנו נהיה אנחנו סבה לאשר את הזדים הרשעים במעשיהם, ומלבד מה שאנו מאשרים אותם הם בעצמם נבנים ומצליחים דרכיהם, וזהו אמרו גם נבנו עושי רשעה ואם תאמר שיענישם האל על מעשיהם, אינו כן, כי הם גם כן בחנו אלוהים ונסוהו הגם עונש יוכל תת וימלטו מתחת ידו ולא נכשלו בעונשיו.

ואומנם אמרו אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו פירש רש"י שהוא תשובת ה' יתברך, רוצה לומר אז בעשות הרשעים רשעים והטובים הלכו קדורנית מפני כך נדברו ואמרו יראי ה' איש אל רעהו שלא לידיבק במעשה הרשעים ולא נשכחו דבריהם הטובים מפני. **והרד"ק** פירש כשישמעו יראי ה' דברי הכופרים האלה נדברו הם איש אל רעהו שנושאים ונותנים בדברים האלה עד שימצאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול, ויקשב ה' דבריהם וייתן להם שכרם משלם. ולכל אחד מן הפירושים האלה עיקר המאמר חסר מן הספר.

ויותר נכון אצלי לפרש שמאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו הם גם כן מדברי כופרים, ושנדברו הוא מגזרת דבר והריגה, מלשון אהי דברך מות, ידבר עמים תחתינו, ותדבר את כל זרע הממלכה, וכמו שהביאו בעל השורשים יאמרו שנבנו עושי רשעה גם בחנו אלוהים בהיכנסם בסכנות העצומות וימלטו מהם, ובאותו הזמן שיהיה טוב לרשעים יהיה רע לצדיקים

כי אז יהיו נדברים נכרתים ונשברים יראי ה' איש אל רעהו, שהרצון איש עם רעהו, וזה כלל רוע הסדור רשע וטוב לו צדיק ורע לו. ואחרי שהשלים לספר דברי הכופרים בטובות הרשעים והצלחותיהם ובדבירת והשפלת הצדיקים זכר תשובת ה' יתברך, והיא ששכר מצוות בהאי עלמא ליכא, ואם היה בחינת המעשים שכרם ותגמולם בעולם הזה היה הספק הזה קשה ההתרה, אבל עם ההודאה שהגמול האמתי הוא אחר המוות יודע שבפרוח רשעים כמו עשב יהיה תכליתם להשמדם עדי עד בגיהנום, ואוהבי ה' אף על פי שבסערה ישומם בעולם הזה, הנה שכרם אתו ופעולתם לפניו בגן עדן, ועל זה אמר כאן ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זיכרון כלומר אין שכחה ולא עוולה לפניו כי יש למעלה עין רואה ואוזן שומעת וכל המעשים בספר נכתבים, ושם ההוא מקום המשפט האלוהי יהיה ליראי ה' שהם הצדיקים ולחושבי שמו שהם החכמים השכר שיזכור, והוא אמרו והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה רצה לומר שאותם יראי ה' וחושבי שמו יהיו לה' סגולה ביום ההוא אשר יעשה משפטו ודינו, ואז יחמול עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו, ואז תשובו ותראו כמה מההפרש יש בין צדיק לרשע בין עובד אלוהים. כי הנה עשה בזה שתי כתות מהחוטאים:

האחת בין צדיק לרשע שהוא הפושע ועובר על מצות לא תעשה,

והכת השנית היא בין עובד אלוהים לאשר לא עבדו והוא המבטל מצות עשה, כי אינו דומה מי שעבר בשב ואל תעשה שנקרא לא עובד אל העובר על מצות לא תעשה ועושה העברות שהוא נקרא רשע. וביאר ענין היום ההוא אשר בו יהיה המשפט באמרו כי הנה היום בא בוער כתנור וגו'.

ואומנם מי הוא זה ואיזהו היום שזכר הנביא כאן? כבר נוכל לומר שהוא זמן קבוץ הגלויות וחבלי המשיח, שאז יתרבו הצרות הקשות כאש השורף, ומי יודע אם נרמז בזה גם כן מה שהוא בזמננו זה שהעמים בארצותם לגוייהם מתעוללים עלילות ברשע כנגד פושעי ישראל שיצאו המה ואבותיהם זה כמה מהשנים מכלל הדת באמרם שהם מתייהדים ושומרים תורת משה בצנעא ובסתרי, ולזה שורפים אותם באש למאות ולאלפים מבלי חמלה. ויאמר הנביא שבזמן אותם הצרות העצומות ימלט עם ישראל והוא אמרו: זרחו לכם יראי שמי וגו', אומנם המעמיקים מחכמי עמנו חשבו שהוא כולו רמז לשכר ולעונש שיהיה לנפש בעולם הנשמות, שהוא הנקרא יום ה', לפי ששם יותנו גמוליו על פי המשפט, ושעל ענשי גיהנום אמר: כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא, כלומר שאינו אש גשמי כאש היסודי או המורכב אשר בינינו ולכן אינו הוא, אבל הלהט האמתי ברשעים יהיה בזמן ההוא הבא אחר המוות שאז יקבלו נשמות הרשעים ענשם. ולהמשיל גודל השרפה אמר אשר לא יעזוב להם שורש וענף, ופירשו **המפרשים** שרש על הבן הראשון, ושהנולד ממנו הוא הענף, וכן תרגם **יונתן**. ויותר ראוי לפרש כפי זה הדרך, שורש וענף על מעשי הרשעים הטובים שיעשו בעולם הזה, שבעבור שיקבלו עליהם השכר בעולם הגשמי הזה, לכן אמר שלא יעזוב להם שורש וענף ממצווה ומעשה טוב לקבל עליו גמול נפשי, וכמו שאחז"ל

רובו עונות מיעוטו זכיות נותנין לו שכר מיעוט זכיותיו בעולם הזה, כדי להענישו משלם לעולם הבא כדי רשעותיו.

ואומנם לצדיקים יהיה בהפך שעליהם יזרח ה' שמש צדקה ומרפא, רוצה לומר שיזרח להם אור בהיר כשמש שלא ימשך ממנו הזק ולא להיטה כעניין הרשעים אלא מרפא ותשועה בכל צדדיו, ואז תצאו ותפשו כעגלי מרבק והוא משל לריבוי העונג והגדולה, ופשתם הוא לשון ריבוי כמו ופשו פרשיו. ואם בעולם הזה הרשעים מושלים בצדיקים הנה בזמן ההוא כפי מעלת תגמולם ירמסו הצדיקים את הרשעים תחת כפות רגליהם, ועל זה אמר ועסותם רשעים, כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עושה, שלא אמר יום על יום פרטי מוגבל, כי אם על הזמן שיבוא לאדם אחר המוות, ועם היות ששכר גן עדן אינו נאחז במקום ועונש גיהנום גם כן כי הם דברים מגיעים לנפש כפי טבעה, כבר זכר **הרב המורה** שאי אפשר שיצייר האדם הדברים הרוחניים כי אם בהמשל הדברים הגופיים, מפני שהנפש תלויה בגוף ועל ידי הכוח המדמה שהוא כוח גשמי תצייר הדברים, זהו כולו כפי ההמשך אחר דעת **הרב המורה** מעניין גן עדן וגיהנום.

ואומנם כפי דעת שאר חכמינו לא באה הנבואה הזאת כי אם להודיע עניין תחיית המתים והעולם הבא אחרי התחייה ועליו אמר ליום אשר אני עושה, מפני שתחיית המתים ומה שיהיה אחריה לא יהיה כפי המנהג הטבעי והסדור השמימי כי אם פליאה עצומה למעלה מהשורשים הטבעיים כולם, ולפי שיעשה זה הקדוש ברוך הוא כפי יכולתו הבלתי בעל תכלית לכן אמר על אותו זמן ליום אשר אני עושה. ואמר כי הנה היום בא בוער כתנור, ועליו אמר ריש לקיש אין גיהנום לעתיד לבוא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה רשעים נדונין בה וצדיקים מתרפאין בה, שנאמר וזרחו לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, רוצה לומר שלהיות בני אדם בזמן ההוא בגוף ונפש לא יהיה דינם עונש רוחני בגיהנום אבל יהיה עונש גשמי כשמש החזק שירד עליהם מן השמים, והרשעים יהיו כקש ולהט אותם היום ההוא, והצדיקים לא יקבלו מאותו שמש להט ולא שרפה כי אם צדקה ומרפא לפי שהשמש כבר יפעל פעולות מתחלפות וגם הפכיות כפי המקבלים אותם, שהנה השמש יתיך את השעווה ויקפיא את המלח, ולכן בהיות הרשעים בערכו כקש ילהט אותם ובהיות הצדיקים בערכו לחים ורטובים, יהיה השמש אליהם צדקה ומרפא.

וכבר יוכיח תוכחת מגולה על אמתת הכוונה הזאת שהנבואה היא על תחיית המתים מה שאמר: ושבתי וראיתם וגו', ומה יהיה עניין השיבה הזאת ומאין ישובו ואנה ישובו, אלא שאחרי מותם ישובו הנשמות לגופים ויקומו בתחייה ואז בשובם לעולם הזה יראו יכירו וידעו שכר הצדיק ועונש הרשע, לפי שיתפרסם אצלם תגמול עולם הנשמות ואיזהו חייב בדינו ואיזהו זכאי בדינו. ומפני שהעבודה המביאה אל השכר באמת היא עבודת התורה והמצוות

והמרי המביא אל העונש הם העברות ובטול התורה, והיה שבזמן הצרות אשר זכר תשתכח התורה מישראל כמו שזכרו בפ' חלק לכן סמך הנביא לזה זכרו תורת משה עבדי להגיד, שבזיכרונה וקיומה נקנית ההצלחה האמתית והאושר בלי ספק. ולפי שאין ראוי לעשות בתורה ובמצוותיה צורות ודמיונות להוציאם מפשוטם לכן אמר אשר ציוויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים, כלומר זכרו התורה והמצות על האופן אשר ציוויתי את משה בחורב שהם חוקים ומשפטים כפשוטם ולא תעשו בהם צורות, ואין לכם שתאמרו שנתנה תורה לזמן קצוב ושכבר עבר זמנה כדברי הנוצרים כי הנה הצוואה הייתה על כל ישראל והתורה נצחית כנצחיותם.

האומנם מפני שבני עולם כולם תעו מן הדרך האמתית והם מחטיאים את התכלית שבעבורו נבראו בשאינם מישרים הפינות האלוהיות ע"פ אמתתם, לכן הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא שהוא יהיה ראש לקמים בתחייה, אם שיחיה כמותם אם נפסד גופו הראשון בהילקחו ואם שהוא עומד על דרך הפלא בגוף ונפש קיים בגן עדן אשר בארץ, וישלחוהו ה' קודם בא יומו הגדול והנורא שהוא יום הדין והמשפט אשר יעשה בכל חי ובכל בשר לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, והנביא האלוהי הוא ישיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, רוצה לומר שאם היה אדם בחיים שמתו בניו יקומו במצות הנביא הזה, וכאשר יראו האבות אותם הבנים שיפרסמו אמתת השכר והעונש, כפי האמונות האמתיות יאמינו האבות וישיבו לבבם אל ה', ואם היו האבות מתים והבנים חיים הנה כשיקומו אבותם ואב לבנים יודיע אל אמתת ה' ישוב לב הבנים לדברי אבותם, ובזה יתיישר המין האנושי כולו, כי זהו התכלית הכולל בתחייה, כמו שפירשתי פעמים שהוא כדי שישתלם המין האנושי ולא תהיה יצירתו ובריאתו לבטלה, ועל זה אמר כאן פן אבוא והכיתי את הארץ חרם, כלומר שאם המין האנושי לא יכיר את בוראו יתחייב כליה והייתה כל הארץ חרם, ולזה תחייט המתים סמוכה לקבוץ הגלויות וקודם הפסד העולם כדי שהמין האנושי יגיע אל התכלית ההוא שבעבורו נברא קודם הפסדו ולא תהיה בריאתו לבטלה.

הנה התבארו בנבואה הזאת ד' עיקרים:

הא' ביאת המשיח ותשועת ישראל, כמו שאמר: ופתאום יבוא אל היכלו וגו', והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והב' נקמת האומות וחורבנם על מה שהרעו לישראל, וכמו שאמר: ושתם וראיתם בין צדיק לרשע, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' שיקבלו האומות כולם אמונת ה' יתברך, שהוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

והד' שיחיו המתים, שהוא העיקר הי"ד מעיקרי נבואות ישעיהו, וכמו שאמר: על שניהם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו'.

מבשר טוב ה"ז [דוד המלך]

הוא **דוד בספר תהלים**, כי כל מזמורי הספר ההוא אליו יתייחסו, ואם נאמר בהם לבני קרח או לאסף אולי שהם היו המשוררים אותם אבל שדוד המלך ע"ה חברם כולם, ועם היות שחז"ל אמרו זולת זה הנה כיון שבאו בספרו ראוי הוא שהוא יקרא המבשר.

ואין ספק שכבר נמצאו מזמורים רבים יורו על הגאולה העתידה ונקמת האויבים ואם באתי לזכור כולם יתארך המאמר הזה מאד. גם כי יש מהם תפלה ותחנונים על בני הגולה והודעת הצרות שיבואו, כמו מזמור מ"ד אלוהים באוזנינו שמענו, שספרו בו בני קרח התשועות והנחמות שעשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל בירושת הארץ ואיך אחרי כן הביאם בגלות ובצרות עצומות, כמו שאמר: אף זנחת ותכלימנו וגו' תשיבנו אחור מני צר וגו' תמכור עמך בלא הון וגו', תשימנו חרפה לשכנינו וגו'. וספר אמונת בני הגלות וקיומם בדתם באמרו אם שכחנו שם אלוהינו וגו' הלא אלוהים יחקור זאת וגו', עד שהיו מקדשים את ה' למסור נפשם על תורתו כמו שאמר: כי עליך הורגנו כל היום. ושאר דברי המזמור הם תפלה, עורה למה תישן ה', למה פניך תסתיר, קומה עזרתה לנו וגו', וכן מזמור ס"ט הושיענו אלוהים כי באו מים עד נפש מבואר שנאמר על הגלות אבל ענינו תפלה לש"י על הגאולה ועל הנקמה.

וכן **מזמור ע"ב**, לשלמה אלוהים משפטיך למלך תן, אין ספק אצלי שנאמר על מלך המשיח, אם שכנה אותו בשם שלמה לפי ששלום ואמת יהיה בימיו, ואם שנאמר שלשלמה נאמר על שלמה המלך עצמו ושעליו אמר אלוהים משפטיך למלך תן, אבל וצדקתך לבן מלך נאמר על מלך המשיח, שהוא יהיה בן שלמה בן דוד יוצא מזרעם, ועליו אמר ידיו עמך בצדק כמו שאמר: ישעיהו והיה צדק אזור מותניו ויישאו הרים שלום לעם, כי הוא יהיה דובר שלום לכל הגויים שלום נצחי כמו שאמר: ורוב שלום עד בלי ירח, ועליו אמר וירד מים עד ים כמאמר זכריה הנביא ומשלו מים עד ים, כי על שלמה ידוע שלא יצדק זה המאמר, וכן לפניו יכרעו ציים ואויביו עפר ילחכו וישתחוו לו כל מלכים לא נתקיים בימי שלמה, אבל יתקיים בימי מלך המשיח, ולכן אמר עליו כי יציל אביון משוע וגו' ונפשות אביונים יושיע, מתוך ומחמס יגאל נפשם וגו', שהם ישראל בגלות. ולפי שבזמן הגאולה יתברכו התבואות בארץ ישראל אמר יהי פיסת בר בארץ וגו'. וכבר דרשו חז"ל יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו על מלך המשיח עצמו ועל נפלאות הזמן ההוא. ושיקבלו האומות אמונת ה' יתברך וכבוד מלכותו אמר ברוך ה' אלוהים אלוהי ישראל עושה נפלאות לבדו וימלא כבודו את כל הארץ.

וכן **מזמור ע"ד**, למה אלוהים זנחת לנצח, מבואר נגלה, שנאמר על אורך גלותנו זה, אבל הוא בדרך התלונה ממה שעשו האויבים בחורבן הבית, כמו שאמר: שאגו צורריך וגו' שלחו באש מקדשך, והתלונן גם כן על העדר הנפלאות והנבואה בגלות באמרו: אותותינו לא ראינו

אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, ועליו באה תפלתו עד מתי אלוהים יחרף צר למה תשיב ירך וימיך בהיות שהיית מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ בימים הקדמונים. וזכר מנפלאותיו הרבה וחתם תפלתו בבקשת הנקמה באמרו קומה אלוהים ריבה ריבך וגו'.

וכן **מזמור ע"ז**, קולי אל אלוהים ואצעקה, נאמר על צרות הגלות הזה, מתלונן אסף בו בשם אנשי הגלות ביום צרתי ה' דרשתי, ושהיה זוכר התשועות והגבורות שעשה הקדוש ברוך הוא עם עמו מקדם, ולכן עם לבבו ישיח ויחפש רוחו ה' האפס לנצח חסדו השכח חנות אל, עד שאחר החיפוש אמר חליתי היא, רוצה לומר שהגלות אינו מיתה החלטית אבל חולי שיבוא לתרופה, ושאר דברי המזמור הם כולם על צד התחינה.

וכן **מזמור ע"ט**, אלוהים באו גויים וגו', הוא ג"כ ספור חורבן בית המקדש, כמו שאמר: טמאו את היכל קודשך שמו את ירושלים לעיים, והרג ואבדן עם ה' כמו שאמר: נתנו את נבלת עבדיך וגו' שפכו דמם כמים וגו', וזכר אח"כ חרפת הגלות באמרו היינו חרפה לשכנינו, ואח"כ התפלל על הגאולה ועל הנקמה באמרו שפוך חמתך אל הגויים וגו' כי אכל את יעקב ואת נהו השמו שזה הוא בעניין הנקמה, ואמר על הגאולה עזרנו אלוהי ישענו וגו' תבוא לפניך אנקת אסיר וגו'.

וכן **מזמור פ"ג**, אלוהים אל דמי לך, מבואר מענינו שהוא תפלה לאסף על בני הגלות שסבלו צרות הרבה מאדום וישמעאל ושאר האומות, כמו שאמר: כי הנה אויביך יהמיון וגו' על עמך יערימו סוד וגו', וביאר שהם אוהלי אדום וישמעאלים, ויתפלל על חורבנם באמרו עשה להם כמדיון וגו' אלוהי שיתמו כגלגל וגו' מלא פניהם קלון וגו' יבושו ויבהלו עדי עד.

וכן **מזמור פ"ט**, חסדי ה' עולם אשירה, אינו כי אם ספור השבועה שנשבע ה' לדוד להתמיד כסא מלכותו, ושנתבטל מלכות בית דוד ולא נתקיימה השבועה כמו שאמר: איה חסדיך הראשונים ה' נשבעת לדוד באמונתך.

וכן **מזמור צ"ד**, אל נקמות ה', ענינו על האומות הגוברות על ישראל כמו שאמר: עד מתי רשעים ה' וגו' עמך ה' ידכאו וגו' ושלא ייטוש ה' עמו כי עד צדק ישוב משפט, וחתם דבריו בתפלה באמרו תנחומיך ישעשעו נפשי וגו'.

וכן **מזמור צ"ט**, נאמר על משפט ה' שיעשה באחרית הימים, וציוה שירוממו את ה' וישתחו להר קדשו.

וכן **מזמור קכ"א** ענינו הביטחון בגאולה ותפלה עליה. וכן **מזמור קכ"ב** ומזמור קכ"ג ומזמור קכ"ד כולם בספור צרות הגלות ותפלה עליהם. וכן **מזמור קכ"ח** ומזמור קכ"ט ומזמור קל"ו שכולם מגידים ענין הגלות ומתפללין על הגאולה ועל נקמת האויבים.

ומפני זה עם היות כל המזמורים האלה אשר זכרתי שהם כ' מדברים בענין הגלות והגאולה לא ראיתי לעשות מהם עיקר ראייה ובשורה ברורה לפי שאין בהם יעוד מבואר מתשועת ה', אבל אזכיר פה שאר המזמורים שיש בהם יעוד יותר מבואר ונגלה או מאמרים יותר מורים על הגאולה העתידה והם אלו המזמורים הראשון והשני שיעדו על הגאולה העתידה הם **מזמור מ"ב ומזמור מ"ג**, כי הנה בני קרח חברום בשם אנשי גלותנו יספרו בו הצרות שמצאום בגלות מצרים ויגאלם ה' יתברך, וכן הרעות שבאו עליהם בחורבן בית ראשון ע"י נבוכדנצר ויעזרם אלוהים ויפלטם כשהוציאם משם, ולכן התפללו שגם בגלות הזה האחרון יפדם וישיבם אל אדמתם וינקום נקמתם. ובעבור שגאולתנו תלויה בתשובה ומעשים טובים וכמו שאמר: אליהו לריב"ל היום אם בקולו תשמעו, לכן הקדים לומר כאיל תערוג על אפיקי מים וגו', ואין פירוש על אפיקי מים בעבור אפיקי מים כמו שפירשו **המפרשים**, אבל הוא כפשוטו שכמו שהאיל פעמים מואס המים לחליו ובהיותו על אפיקי המים הוא רואה אותם ולפי שלא יכול בעצמו לשתות מהן הוא צועק, כן אומר ישראל שיקרה לנפשו שקרובה אליה התשובה מאד בפיה ובלבבה לעשותה, ולכן תערוג וצועקת מפני שרואה שקרובה תשועתה לבא ולא נמנע כי אם מצדה.

וזכר שכבר קרה לה הגלות וכן התשוקה לתשועת ה' פעמים אחרות, ראשונה במצרים שלא היה להם עדיין תורה ועליו אמר צמאה נפשי לאלוהים לאל חי מתי אבא, כלומר אצא מגלות מצרים ואראה פני אלוהים במעמד הר סיני כי שם נגלה להם האלוהים, ועל אותו גלות אמר הייתה לי דמעותי לחם יומם ולילה וגו', לפי שהמצריים לא היו משערים בגדולת ה' יתברך וכמו שאמר: מי ה' וגו', ועל הארבעים שנה שהלכו במדבר אמר אלה אזכרה ואשפכה וגו' שהוא נאמר על ריבוי מחנותיה, ועל המשכן שבתוכם אמר אדדם עד בית אלוהים וגו', ועל ירושת הארץ הראשונה שירשו אחרי גלות מצרים ומהלכם במדבר מ' שנה אמר מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי כמו שהיית הומה במצרים בחשבך שלא תצאי משם, וגם במדבר מפחד שלא תעלה ממנו, הוחילי לאלוהים כי בלא ספק עוד אודה לפניו ישועות פניו אשר עשה עמי במצרים ובמדבר, ואמר ישועות פניו, לפי שיציאתם ממצרים ומתן תורה עשאה ה' יתברך בעצמו מבלי אמצעי, ולכן אמר אחריו אלוהי, כאומר הוחילי לו כי אלוהי הוא.

ואחרי שזכר גלות מצרים וגאולתו אמר על גלות בבל אלוהי עלי נפשי תשתוחחי, רוצה לומר נפשי תשפל ותיכנע מאד על צרתי שקרה לי בחורבן ראשון, ועליו אמר על כן אזכרך מארץ ירדן רוצה לומר מא"י שהיא אחר הירדן, ומארץ חרמונים מהר מצער רוצה לומר מסבת ההר

המצער שהוא הר ציון שנחרב. ולפי שישראל גלו בפעמים רבות לא בבת אחת כולם לכן אמר תהום אל תהום וגו', שכנה הצרה והגלות בשם תהום על דרך ומתהומות הארץ תשוב תעלני. וכן פירש מיד באמרו כל משבריק וגליך עלי עברו. ומפני שגלות בבל לא התמיד עד שנתן להם כורש רישיון לעלות ולבנות ירושלים כי אם זמן מועט בכמו חמישים שנה, וגלה ה' יתברך לירמיה קודם החורבן והגלות לכמה שנים תהיה הפקידה, לכן אמר אחר זה יומם יצווה ה' חסדו ובלילה שירה עמי כלומר לימים מועטים יצווה חסדו והיא הפקידה ולכן גם בלילה שהוא זמן אותו גלות היה שירה עמי ותפלה לאל חיי, והייתי אומר לנפשי מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי בזה הגלות השני שבבבל, הוחילי לאלוהים כי עוד אודנו כאשר יעשה ישועות פני ואלוהי הוא ראוי שתוחילי לו.

ואחרי שזכר שתי הגלויות ושתי הגאולות האלה הראשונות וזכר על כל אחת מהן מה תשתוחחי נפשי וגו' זכר הגלות האחרון הזה, ולגדלו וארכו וקשיו עשה בו מזמור בפני עצמו ואמר שפטני אלוהים וריבה ריבי, כי הנה על אחת משתי הגלויות הראשונות לא אמר כי אם על הגלות הזה האחרון שחידש בו דברים:

הא' אמרו שפטני אלוהים וריבה ריבי שלקח בזה לשון אדון הנביאים בשירת האזינו כי ידין ה' עמו,

והב' שבקש נקמה מהאויבים באמרו וריבה ריבי מגוי לא חסיד שהוא אדום והתפלל שיצילהו ה' מידו בגלותו באמרו מאיש מרמה ועולה תפלטני,

והג' שהתלונן על אורך הגלות וקשיו מה שלא אמר כן על שאר הגלויות מפני שזה נתארך כל כך ועצמו צרותיו ועל זה אמר כי אתה אלוהי מעוזי וגו',

והד' אמרו שלח אורך ואמתך המה ינחוני שהתפלל שתשוב הנבואה באומה כימי קדם.

ואתה תראה שעל הגלות הראשון אמר מתי אבוא וגו', לפי שבמעמד הר סיני זכו למורא הגדול שהוא גלוי שכינה אבל בשני שהיא פקידת בבל לא אמר מזה דבר לפי שלא היה ביניהם שם נבואה לא שכינה ולא אש מן השמים, ולזה אמר בענין הגאולה השנית ההיא יומם יצווה ה' חסדו וגו' כי זה היה תכלית הרוחנית אשר זכו אליה באותה פקידה, רוצה לומר השיר והתפלה שהיה בבית המקדש וחסר הדברים הגשמיים, אומנם על הגאולה העתידה אמר שלח אורך ואמתך, שהאור נאמר על הנבואה כמו שאמר: ועליך יזרח ה', ואמתך היא השכינה, ואמר על שניהם המה ינחוני יביאוני אל הר קודשך. ואפשר שאמר אורך על כבוד ה' שמלא את המשכן ומלא ג"כ הבית אשר בנה שלמה כן ימלא הבית העתיד. ועל ענין אש מן השמים שחסר גם כן בבית שני וירד לעתיד לבוא אמר ואבואה אל מזבח אלוהים וגו', לפי שברדת האש על המזבח היה שמחה ורנן בכל העם, וכמו שאמר: וירא העם וירונו. ועל הגאולה הזאת העתידה אמר גם מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלוהים, ויעדו שלא תהיה התוחלת לבטלה והוא אמרו כי עוד אודנו ישועות פני ואלוהי.

הנה התבארו במזמורים האלה ג' יעודים:

הא' נקמת האומות, כמו שאמר: שפטי אלוהים וריבה ריבי, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר: ואבואה אל מזבח אלוהים, הוחילי לאלוהים, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שתשוב השכינה והנבואה, כמו שאמר: שלח אורך ואמתך, והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר ביארתי בעיקרים ההם שהיעודים האלה א"א שיפורשו לא כדרך הנוצרים על הדברים הרוחניים ולא על זמן בית שני.

המזמורים השלישי והרביעי המייעדים על הגאולה העתידה הם שניהם לבני קרח ג"כ, ואחד מהם הוא מזמור מ"ו והשני הוא מזמור מ"ז כל העמים תקעו כף.

והנה באחד מהם אמר על עלמות, ועם היות שפירשו עלמות על כלי מכלי הניגון שחברוהו וסדרוהו בני קרח ונתנו לנגנו בכלי ההוא, אינו רחוק שאמר עלמות על הנפלאות הנסתרות והנסים הנעלמים שהקב"ה עושה עם ישראל בכל דור ודור. וענין המזמור שבני הגלות יאמרו אלוהים לנו מחסה ועוז להצילנו הוא עזרה בצרות הגלות נמצא לנו מאד, וע"כ שהוא לנו מחסה ועוז לא נירא בהמיר ארץ והתמורה היא בהתחדשות ממשלת המלכויות עליה, ובמוט הרים שהוא רמז למלכים בלב ימים כלומר שיפלו בידי אויביהם, וכבר כינה הנביא האומות כימים כמו שאמר: ישעיהו הוי המון עמים כהמות ימים יהמיון, וזהו שאמר כאן יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו סלה שדמה האויב המתגבר לים שיהמו יחמרו מימיו בזעפו וירעשו ההרים בגאות מימיו כן ירעשו המלכויות במשול האויב עליהם, ועם כל תוקף ארבע המלכויות וממשלתם הנה לא ישטפו את ירושלים באחרית הימים והוא אמרו נהר פלגיו ישמחו עיר אלוהים רוצה לומר שיצא מפלגי הים נהר שבו ישמחו המים את עיר אלוהים קדוש שהיא ירושלים, והעיר ההוא יהיה משכני עליון ששם ישכון שכינתו.

ואפשר שרמז בזה ג"כ למה שיעדו הנביאים שמעין מבית ה' יצא ויצאו מים חיים מירושלים כמו שפירש בנבואת זכריהו האחרונה. ונתן הסבה למה נהר פלגיו ישמחו עיר אלוהים באמרו אלוהים בקרבה בל תימוט יעזרה אלוהים לפנות בקר, רוצה לומר שבכל בלבול האומות ורוב המלחמות שילחמו איש באחיו באחרית הימים רווח והצלה יעמוד ליהודים עד שתשמח עיר אלוהים ומקום המקדש אשר שכן שם האדון העליון על כל האדונים, ואז יכירו וידעו כל יושבי תבל כי בעבור שהיה השפע ההוא בקרב ירושלים על כן בל תימוט מכל וכל, ואם ימצא בה איזו צרה יעזרה כאלו תאמר מערב לבקר וכמאמר המשורר בערב ילין בכי ולבקר רנה, ועל

זה אמר כאן לפנות בקר. ואפשר ג"כ שרמז באמרו לפנות לעת הגאולה וזמנה שהוא היה בקר לא ערבות, ועליו אמר דניאל עד ערב בקר. ואף על פי שהמו גויים, והם העמים שיבואו להלחם על ירושלים, הנה הם לא יצליחו כי ימוטו הממלכות ההם, ונתן הקדוש ברוך הוא בקולו ותמוג הארץ רוצה לומר ארץ ישראל שתהיה בפחד ומורא גדול מפניהם, אבל בתוקף אותה צרה ה' צבאות עמנו כלומר מי שהוא אדון צבאות מעלה ומטה הוא יהיה עמנו לפי שמשגב יהיה לנו אלוהי יעקב אבינו סלה. ולכן יעד במה שיהיה בימים ההם, אם מהחורבן העצום אשר יעשה מהאומות כמו שאמר: לכו חזו מפעלות אלוהים אשר שם שמות בארץ והשוממות הוא בחורבן האומות והפסדן.

והתבוננו ג"כ פליאה אחרת שיעשה והוא שאחרי אותה מלחמה יהיה שלום מופלג בכל הגויים ובכל הארץ כמאמר הנביא ולא יישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ועל זה אמר כאן משבית מלחמות עד קצה הארץ, רוצה לומר שגם בקצוות הארץ והאיים הרחוקים יהיה שלום ולכן לא יצטרכו לכלי זין, וזהו קשת ישבר וקצץ חנית ועגלות אשר בהם יישאו הסוללות וכלי מלחמה והמזון לאנשי החיל ישרוף באש, לפי שלא יצטרכו אליהם עוד. ויאמר הקדוש ברוך הוא לאומות הרפו ודעו כי אנכי אלוהים ארום בגויים ארום בארץ, רוצה לומר הרפו מלחמות ואל תרגזו איש את אחיו, כי אנכי אלוהים שופט כל הארץ ומכאן ואילך לא משפטי בישראל כי ג"כ ארום בגויים ארום בארץ הנבחרת שאשיב אותה לקדמותה. ולפי שיעדו בני קרח בזה יעודים חזקים לכן אמרו בסוף המזמור ה' צבאות עמנו משגב לנו אלוהי יעקב סלה, והוא דרך תחנה כאומר ה' צבאות יקיים הבטחתו זאת שיהיה עמנו ומשגבנו נצח סלה.

ואפשר לפרש לכו חזו מפעלות אלוהים אשר שם שמות בארץ, שרצה לומר לכו והתבוננו בפעולות ה' כמה הם הפכיות כפי הזמנים וכפי המקבלים, כי הוא אשר שם שמות בארץ ירמוז לחורבן ארץ ישראל ושוממותה ועתה יעשה בהפך כי ישבית מלחמות מעליה, ויאמר לגויים הרפו דעו כי אנכי אלוהים וארום גויים להנמם מהם וארום בארץ אשר בחרתי להשיבה לקדמותה, ואז יאמר ישראל ה' צבאות עמנו רוצה לומר כבר יצאנו מהסתרת פנים, ושב ה' לשוש עלינו לטוב ויהיה עמנו ומשגב לנו סלה וכדי שלא נבוא עוד לגלות אחר. ואחרי שזכר במזמור ההוא הדברים העתידיים להיות בתשובת ישראל ובנין ירושלים זכר במזמור שאחריו השמחות שחייבין לשמוח על זה לא לבד ישראל כי אם ג"כ כל האומות והוא אמרו: כל העמים תקעו כף הריעו לאלוהים בקול רנה, ורמז בזה שיקבלו האומות כולם אמונת ה' יתברך ולכן ירננו לפניו, ונתן הסבה למה יתקעו כף וירנו באמרו כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ, רוצה לומר שהוא עליון על השכלים הנבדלים ונורא על המערכות השמימיות ומלך גדול על כל הארץ כי הנה הכוכב יהיה משטרו בחלק אחד מן הארץ ולא בחלק אחר ואין ה' יתברך כן, כי הוא מלך גדול על כל הארץ, והראיה על זה כי הוא ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו. ומלת ידבר היא מגזרת דבר כבד מאד כלומר שהקב"ה יהרוג עמים רבים בסיבתנו והנשארים

יתקעו כף ויריעו לאלוהים בקול רנה, ועוד ראה שנית על יכולתו שיבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה, רוצה לומר שבהשפילו את אויבנו ייקח הארץ הנבחרת שהייתה בידיהם ואת גאון יעקב שהוא בית המקדש אשר אהב סלה לתתה לנו.

ואמרו עוד עלה אלוהים בתרועה חוזר למעלה למה שאמר: הריעו לאלוהים בקול רנה כאומר לפיכך אני אומר הריעו לאלוהים, לפי שידעתי שהוא אוהב את התרועה וחפץ בה שלכן נשמע קול שופר ותרועתו במעמד הר סיני, ולכן גם אתם זמרו לאלוהים זמרו בפה וכמו שאמר: למעלה בקול רנה. ולפי שאמר זמרו למלכנו זמרו, ביאר שבגאולה העתידה לא לבד יהיה מלך בישראל כי אם מלך כללי בעולם, והוא אמרו כי מלך על כל הארץ אלוהים זמרו משכיל, ומלת משכיל תאמר על השכל כי מפני שבזמן ההוא תמלא הארץ דעה את ה' ויכירו אלוהותו מתוך השפעתו, לכן אמר שיזמרו לפניו להיותו משכיל, רוצה לומר נותן להם שכל והבנה להכירו. ומפני שאמר כי מלך על כל הארץ אלוהים ביאר שלא יחשבו שתהיה מלכותו על כל האומות בשווה כי לא יהיה כן, וזהו שאמר מלך אלוהים על גויים וגו', רוצה לומר אמת הוא שבזמן ההוא ימלוך אלוהים על גויים, ועניין הממלכה היא שיקבלו האומות כולם אלוהותו ומלכותו עליהם, אבל עם כל זה לא יעשה הקדוש ברוך הוא ישיבתו כלומר קביעות והתמדת השגחתו כי אם על כסא קדשו שהוא בית המקדש, כי כן אמר הנביא כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו שפירושו כסא של כבוד מרום מה' שהוא ראשון לכל הנמצאים הוא מקום מקדשנו, כי מפני ישיבתו על כסא קדשו וכדי להשרות שמה שכינתו נדיבי עמים שהם ישראל נאספו ונתקבצו מגלותם, ולפי שקראם עמים ביאר שלא אמרו כי אם על ישראל באמרו עם אלוהי אברהם, ויחסם לאברהם לפי שהיה אב היחס והוא ראה שעבוד הד' מלכויות והגאולה העתידה במעמד בין הבתרים.

ואומנם אמרו כי לאלוהים מגני ארץ מאד נעלה הוקשה מאד על **המפרשים** ולא ראיתי בו דבר מספיק. ואפשר לומר שהכתוב מסורס כאלו יאמר כי לאלוהים מאד נעלה מגני ארץ שהצלות העולם הזה וההמלט מפגעיו הוא מהאלוהים ולא מאחר. והנכון בעיני כי לפי שנתן הבדל ומעלה רבה למלכות ה' יתברך בכסא קודשו ממלכתו על שאר חלקי הארץ, שלכן אמר אף על פי שמלך אלוהים על גויים הנה אלוהים ישב בישיבה קיימת על כסא קודשו ונדיבי עמים עם אלוהי אברהם שהם ישראל נאספו שמה, ולכן עם היות שלא לאלוהים מגני ארץ והוא המלכות הכללי שזכר בעולם, מאד נעלה עם אלוהי אברהם, או כסא קודשו שזכר למעלה על כל שאר האומות והארצות.

הנה התבארו שני המזמורים האלה שהם יעודים מבוארים על הגאולה העתידה, ולכן נסמך אליהם אחר זה מזמור לבני קרח ג"כ גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלוהינו הר קודשו שהגיד בו

מעלת ירושלים לעתיד לבוא כמו שמבואר בעניינו. והתבארו א"כ בשני המזמורים האלה ז' יעודים:

הא' נקמת האומות וחורבנם, כמו שאמר: יהמו יחמרו מימיו המו גויים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג הארץ, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר: ה' צבאות עמנו וגו', ואמר יבחר לנו את נחלתנו וגו', והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שיש עת מוגבל ומחויב לגאולה, וכמו שאמר: יעזרה אלוהים לפנות בקר, והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שלא ישוב עוד לגלות, כמו שאמר: משגב לנו אלוהי יעקב סלה, והוא העקר הי"א מעיקרי נבואות ישעיהו.

הה' שתשוב השכינה והנבואה כבראשונה, וכמו שאמר: ישמחו עיר אלוהים קדוש משכני עליון, ואמר אלוהים ישב על כסא קודשו, והוא עיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

הו' שיהיה שלום בכל הארץ, כמו שאמר: משבית מלחמות עד קצה הארץ וגו', והוא העיקר הי"ג מעיקרי נבואות ישעיהו.

הז' שיקבלו האומות כולם אמונת ה', כמו שאמר: כל העמים תקעו כף כי מלך וגו', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי בעיקרים ההם שא"א לפרש היעודים האלה כי אם לעתיד לבוא.

המזמורים החמישי והשישי שניהם לאסף. הראשון מהם הוא מזמור ע"ה הודינו לך אלוהים, והב' מזמור ע"ו נודע ביהודה אלוהים.

וענין המזמור הראשון, שהנה המשורר הזה עצמו במזמור שלמעלה למה אלוהים זנחת לנצח וגו' התרעם על שני דברים:

על הצלחת האומות,

והשפלת ישראל וצרתם,

וכמו שכתוב: שהתפלל בסוף המזמור על ישראל שלא יכלו בגלות אל תיתן לפש תורך

וגו', ועל נקמת האומות אמר קומה אלוהים ריבה ריבך זכור חרפתך מני נבל כל היום שהוא

אדום אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד, שזה אמר על שאר האומות שהם צוררי

ה' ששאונם והמייתם עולה תמיד למעלה בלי השפלה ולכן התחיל המזמור הזה באומרו

למנצח אל תשחת מזמור לאסף שיר, ולמנצח הוא מלשון ניצחון או מגזרת נצחיות ותשחת

הוא מלשון השחתה, ושיעור הכתוב מזמור לאסף שיר והמזמור הוא למנצח אל תשחת, רוצה

לומר אתה המנצח האמתי והנצחי המוחלט הקדמון במה שעבר, ונצחי במה שיבוא יתברך

אל תשחת את שארית ישראל ואל תכלם בגלות הזה, וזכור נא, כי הודינו לך אלוהים כלומר

כמה שירות ותשבחות אמרנו לפניך ביציאת מצרים ועל הים ובזמן שאר הנסים, וכן בהיותם

על הארץ היה קרוב שמך אלוהים והיו תמיד מספרים בנפלאותיך וזהו אמרו וקרוב שמך ספרו נפלאותיך, והכוונה כולה שכיון שנקרא עליהם שמו יתברך והודו לשמו וספרו נפלאותיו לא יכלם ולא ישחיתם בגלות, וגם זה מדברי המשורר הוא תשלום למזמור הקודם.

ואחר זה זכר מה ששייבהו ה' יתברך על תוכחתו ותפלתו באומרו כי אקח מועד אני מישרים אשפוט, נמוגים וגו', רוצה לומר ידוע תדע כי יש עת וגבול ידוע לגאולה העתידה והוא מועד קץ הנזכר בדברי דניאל, וכל זמן שאין המועד ההוא מגיע מצליחים האומות וישראל בהיכנע ושפלות, אומנם כי אקח מועד והוא בעת בואו, או שיקחהו ה' יתברך קודם זמנו בזכות הדור מפני תשובה ומעשים טובים אז אני מישרים אשפוט להעניש את האומות ולתת שכר טוב לעדת ישראל, והוא אמרו נמוגים ארץ וכל יושביה, שיהיו אז נמוגים ונמסים ארץ האומות וכל יושביה שגם היא תחרב ותתקלקל ע"ד גפרית ומלח שרפה כל ארצה, וזהו עונש האומות, וכנגד תשועת ארץ ישראל ותיקון השפלתה אמר אנכי תכנתי עמודיה סלה, כלומר אני הוא שהוצאתי ישראל מצרות אחרות וגם אני אוציאם מצרה זו. והנה אמר עמודיה בלשון נקבה, לפי שהמשורר תיאר את האומה גם כן בלשון נקבה באומרו אל תיתן לחית נפש תורך חית ענייך אל תשכח לנצח, לכן השיבו בלשונו אנכי תכנתי עמודיה סלה.

והיותר נכון הוא שכל זה אמר על האומות שיעשה בהם משפט מישרים והוא שיהיו נמוגים ארץ האומות וכל יושביה, ושאין להפלא מזה כי אם הייתה להם העמדה וקיום עד כה מאת ה' הייתה זאת, כי הוא יתעלה תכן עמודיה של ארץ אותם האומות סלה כל הזמן ההוא, ולכן הוא עצמו יתעלה ימוג וימס אותה, ולכן אמר כנגד האומות אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן בגאווה וגאון על הצלחתכם וכבודכם, אל תרימו למרום קרנכם בדברים שאתם מדברים כנגדי, כי לא ממוצא שהוא מזרח, ונקרא מוצא לפי שמאותה הפאה השמש יצא על הארץ ומערב היא הפאה המנגדת שיכנס השמש תחת הארץ. ומלת הרים הוא כדברי חכמינו ז"ל מלשון הרמה, יאמר הכתוב שלא לאומות המיושבים בפאת מזרח ולא למיושבים בפאת המערב, ולא להולכי המדברות שהם הערביים לא יהיה לשום אחד מאלה הרים, כלומר רוממות ומעלה, לפי שאלוהים שופט רוצה לומר שישפוט בזמן ההוא את כל הארץ, כמו שאמר אני מישרים אשפוט. ולכן זה ישפיל שהן האומות המכעיסות אותו, וזה ירים שהוא ישראל, כי יש כוס ביד ה' ויין חמר שהוא יין חזק באיכותו, מלא מסך, רוצה לומר ממוסך כראוי. ואמר מסך על התערבות הסם הממית וכו', או שהיה המסך נאמר על מילוי הכוס וכמו שאמר מסכה יינה.

וזכר שהיה הכוס כל כך מלא שיצא ונגר מכל הצדדים למילוי והוא אמרו מלא מסך ויגר מזה, ובאמת הכוס יהיה כל כך מלא שישתו ממנו הגויים כי לכן אמר ויגר מזה. אך אומנם השמרים שבו שהוא היותר רע שבכוס ימצו וישתו כל רשעי ארץ, וגלה בזה שלא יהיה עונש האומות

שווה בכולם כי הנה הרשעים שבהם יענשו יותר מהשאר, ועל זה אמר אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ.

וכנגד עדת ישראל אמר ואני אגיד לעולם, הפליאה העצומה הזאת שאספר אותה מדור לדור ואזמר עליה לאלוהי יעקב, לפי שהקב"ה כל קרני רשעים שהם האומות יגדע ותרוממנה קרנות צדיק, שהוא ישראל. כי לפי שאמר על האומות על תרימו למרום קרנכם, לכן על מפלתם אמר: וכל קרני רשעים אגדע, וזה סמך המזמור אשר אחריו נודע ביהודה אלוהים, רוצה לומר שבזמן ההוא שקרני רשעים יגדע ה' ותרוממנה קרנות צדיק, אז יהיה נודע ביהודה אלוהים, ובישראל שהוא עשרת השבטים אשר ישובו בגאולה יהיה גם כן גדול שמו, כי כולם ישתתפו ויתאחדו בעבודת ה' יתברך ובשמירת תורתו. ומפני שאמר ביהודה ובישראל ביאר שלא יהיו להם שני ראשים ושתי ממלכות בירושלים ובשומרון כמו שהיה מקדם בחלוף המלכויות כי בירושלים בלבד יהיה סוכו של הקדוש ברוך הוא ומעונתו בציון יהיה, ועניין סוכו הוא רמז אל ענן כבוד ה' ושכינתו אשר תשוב שמה בזמן הגאולה, כי ענן הכבוד יקרא סוכה, וכן אחז"ל כי בסוכות הושבתי את בני ישראל שהיו ענני כבוד. ואפשר לפרש ויהי בשלם סוכו שהוא מאמר המשלי, כי ה' יתברך הוא רועה ישראל ולכן באותו דרך המשל אמר שיהיה סוכו בירושלים ומעונתו בהר ציון ששם בית המקדש, ונתן הסבה למה יהיה בירושלים סוכו ומעונתו שהוא לפי ששמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה, כלומר שעליה תמיד באו מלכים ונלחמו, שנחריב נבוכדנצר טיטוס, מלכי **הישמעאלים** אחריו, מלכי אדום אחריהם, ומלך מצרים שהוא מושל עליה היום הזה. ולפי שרבו כמו רבו תמיד עליה לכן אמר שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה.

ואפשר שאמר ד' מיני כלי מלחמה כנגד ד' המלכויות:

הא' רשפי קשת רומז לבבל ששרף בית קדשנו ותפארתנו,

והב' מגן כנגד פרס שהיו למגן עלינו,

והג' חרב כנגד יון שהרגו היונים אוכלוסין רבים מישראל,

והד' מלחמה סלה כנגד אדום כי מפני אורך שעבודה בישראל אמר עליה סלה.

אבל עם היות שהמלכויות ההם גברו בארץ ישראל עד כה הנה אתה אלוהים נורא ואדיר מאותם החיות הטורפות והגוזלות והוא אמרו נאור אתה אדיר מההרי טרף, כי נאור הוא כמו נורא והוא ג"כ מלשון אור כמו באורך נראה אור, וכאלו אמר כנגד ה' נורא אתה ואדיר יותר מכל הררי טרף שהוא כינוי למלכי האומות החזקים הטורפים והחומסים, ובעבור שאתה נאור ואדיר יותר מהם לכן אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, ואשתוללו הוא מלשון שלל והא' היא במקום יו"ד או במקום ה"א כי אותיות אהוי מתחלפות, יאמר שהגויים הבאים על ירושלים באחרית הימים עם היותם אבירי לב ישתוללו מנכסיהם ומכל אשר להם, ונמו שנתם, רוצה לומר שישנו שנתם שהוא המוות באמרו שנת עולם לפי שלא

ימצאו אנשי חיל ידיהם כי יפלו במלחמת ובמגפת ה' כמו שנפלו מחנה סנחריב, והוא אמרו עוד מגערתך אלוהי יעקב נרדם ורכב וסוס, שהוא פירוש מה שאמר: נמו שנתם, והעניין שבסבת גערת ה' וגזרתו בהם נרדם החיל שזכר ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם וג"כ נרדם הרכב והסוס כי תהיה מגפת ה' באנשים ובבהמות, וכפי זה הפירוש האמתי לא תהיה וא"ו ורכב מיותר כדברי המדקדקים כי לא אמר נרדם על הרכב לבד. אבל אמרו בעצם וראשונה על החיל שכבר זכר ואמר שכן יהיה נרדם ומת הרכב והסוס. וביאר שזה יהיה נקל ביכולת ה' לעשותו והוא אמרו אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך, כי אותו יום מלחמת האומות העתידה יהיה יום חרון אפו, כמו שאמר: יחזקאל והיה ביום ההוא ביום גוג וגו' תעלה חמתי באפי, ולפי שאמר למעלה אני מישרים אשפט לכן אמר משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, רוצה לומר כשהשמעת משמים יום הדין ההוא שתעשה באומות הנה ארץ ישראל יראה גדולה בבא האויבים עליה ויצא חצי העיר בגולה אבל באחרית הימים תשקוט כימי קדם וזה אמרו ארץ יראה ושקטה, לפי שהיה תכלית המשפט והדין ההוא שיקום למשפט אלוהים כדי להושיע כל ענויי ארץ סלה שהם ישראל שיהיו נושעים לנצח נצחים.

ואומנם אמרו כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור הוקשה על **המפרשים** פירוש, ונראה לי בפירושו שאמר חמת אדם על החמה שיהיה לאומות במפלתם וחורבנם, ויאמר כי חמת האדם אשר על פני האדמה וחורבנו ומפלתו היא עצמה תודה לה' כי מתוך מפלתם וחורבנם יכירו יכולתו ואלוהותו וישבו אליו, וזהו כי חמת אדם תודך ושארית חמות, רוצה לומר החמה שתהיה לשארית הגויים מרעתם תביאם להדבק בו יתברך כאשר ידבק החגור אל מתני איש והוא אמרו שארית חמות תחגור שהאומות באימתם יתדבקו בו יתברך וילכו אחריו, והוא אמרו אחר זה נדרו ושלמו לה' אלוהיכם כל סביביו יובילו שי למורא רוצה לומר שהאומות ידרו נדרים וישלמו אותם לאלוהי ישראל, וכאלו אמר כנגד האומות אף על פי שהחריב אתכם הקדוש ברוך הוא נדרו ושלמו לפניו כי הוא ה' אלוהיכם וכל סביביו יובילו שי למורא כי הוא מוראכם, ונתן הסבה למה קראו מורא באמרו יבצור רוח נגידים נורא למלכי ארץ כלומר שבעבור שהקב"ה יבצור רוח המלכים והנגידים ההמה ויכרות אותם, שהוא מלשון תבצור כרמך לפי שהבוצר כורת האשכולות, או שיהיה מלשון לא יבצר מהם, והעניין לפי שהקב"ה יבצור וימנע רוח הנגידים ומיתם באותה מלחמה לכן יהיה הוא יתברך נורא למלכי ארץ כי ייראו מלפניו ויביאו לו מנחה.

הנה התבארו בב' המזמורים האלה ו' יעודים:

הא' שיש עת מוגבל ומועד קצוב לגאולה העתידה, כמו שאמר: כי אקח מועד וגו', והוא העיקר השישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' נקמת האומות העתידה, כמו שאמר: נמוגים ארץ וכל יושביה וכל קרני רשעים אגדע, והוא העיקר הראשון מעיקרי נבואות ישעיהו.

והג' הגאולה העתידה, כמו שאמר: ואני אגיד לעולם, ואמר תרוממנה קרנות צדיק, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והד' שישובו עשרת השבטים משביים, כמו שאמר: נודע ביהודה אלוהים וגו', והוא העיקר הרביעי מעיקרי נבואות ישעיהו.

והה' שתשוב השכינה והנבואה בישראל ובירושלים, וכמו שאמר: ויהי בשלם סוכו וגו', והוא העיקר השמיני מעיקרי נבואות ישעיהו.

והו' שיקבלו האומות אמונת ה' יתברך, כמו שאמר: נדרו ושלמו לה' אלוהיכם וגו', והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.

וכבר הוכחתי בעיקרים ההם שהיעודים האלה א"א שיפורשו לא כדרך הנוצרים על הדברים הרוחניים ושלא נתקיימו בזמן בית שני.

המזמור השביעי הוא גם כן לאסוף והוא **מזמור פ'**. וענין המזמור הזה שתואר את ה' יתברך בג' תארים:

הא' בשם רועה ישראל,

והב' נוהג כצאן יוסף,

והג' יושב הכרובים הופיעה.

וראוי לעיין מה הוציא מג' התארים האלה. ועוד שנית למה בתפלתו אמר לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ולא זכר שאר השבטים, ואף על פי שאלה היו בני רחל ידוע שלא אליהם בלבד תהיה הגאולה כי גם לבני לאה והאמהות. ועוד שלישית למה נאמר בזה המזמור ג' פעמים אלוהים צבאות השיבנו וגו', ותראה שבפעם הראשונה אמר אלוהים השיבנו ובב' אמר אלוהים צבאות השיבנו ובג' האחרונה אמר ה' אלוהים צבאות.

והנראה שהמשורר הזה התפלל ראשונה על הגאולה העתידה ובפרט על החזרת השבטים, ועל כן אמר רועה ישראל האזינה שהיה ה' יתברך האלוהים הרועה את ישראל אבינו אב השבטים, וכאילו התפלל לפניו שבשביל זכות יעקב שנקרא שמו ישראל יאזין ה' תפלתו. ולפי שהיה לאומר לומר שהשבטים נתחייבו עונש גדול מפני מכירת יוסף אחיהם שמכרוהו בהיותם כצאן, לכן אמר נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה רוצה לומר אף על פי שאתה אלוהינו היית משגיח ביוסף כנוהג הרועה על צאנו הנה ראוי שתשים כנגד זה היותך יושב הכרובים שהיו בבית המקדש ולכן הופיעה והשגיח עלינו להחזיר שכינה למקומה, ומלת הופיעה היא מלשון זוהר ואור כמו הופיע מהר פארן, להגיד שבהיות שכינתו בישראל מעל לכפרת מבין שני הכרובים היה מופיע עליהם כמה הופעות. ואפשר לפרש ישראל על השבטים כולם ומלת נוהג לישראל, יאמר אתה האל רועה עם ישראל האזינה תפילתי, ואף על פי שישראל הנזכר היה נוהג כצאן יוסף רוצה לומר שנהג את יוסף במכירתו כצאן שמוכר אותו הרועה הנה עם כל זה אתה יושב הכרובים הופיעה לפני אפרים, והענין שאם

תזכור לנו עונות ראשונים ממכירת יוסף הנה לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך, כי בידוע שלא היו במכירת יוסף, לא אפרים ומנשה שהיו בניו ולא בנימין שהיה אחיו בן אמו ולכן לפניהם ראוי שתעורר גבורתך, ואם תעשה זה להם הנה יתחייב שלכה לישועתה לנו רוצה לומר שתלך להושיע אותנו כולנו לפי שכל השבטים נתייחסו בשם אפרים ובנותיה בכלל מלכות ישראל ובנימין היה ממלכות יהודה וא"א לתת הגאולה לשיעורין, ולכן אם תעורר גבורתך על אפרים ובנימין ומנשה תופיע גם כן על כל שאר השבטים.

ולפי שהיו הגלויות שלושה בכללותם:

הא' גלות השבטים מלכות ישראל ע"י מלך אשור, את הראובני והגדי ואת זבולון ונפתלי ושומרון ובנותיהם, שכולם יוחדו לגלות אחד להיותם מלכות אחד וע"י מחריב אחד שהוא מלך אשור.

והב' גלות יהודה ובנימין ע"י נבוכדנצר,

והג' גלות ירושלים ע"י טיטוס,

לכן כנגד אותם ג' גלויות אמר במזמור הזה ג' פעמים השיבנו והאר פניך ונושעה. ובעבור שהיה הגלות הראשון יותר בדין משפט הגדול מכל הגלויות להיות עשרת השבטים רעים וחטאים לה' מאד, לכן אמר עליו אלוהים השיבנו, ששיב ה' אותו גלות שהיה במידת אלוהים ע"פ הדין וישיבם על אדמתם, ולפי שאין כוח בבעל תשובה אם לא ילווה אליו עזר אלוהי, לכן אמר והאר פניך ונושעה כי אור פניו יורה להם את הדרך הנכונה לשוב אליו ובזה יהיו נושעים, והוא ע"ד אלוהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה.

ולפי שגלות עשרת השבטים היה הראשון מהגלויות ולא שבו לבית שני ונתארך גלותם היום יותר מאלפים שנה לכן אמר עליו ה' אלוהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך, כלומר שלא עמדה להם מדת רחמים שהיא ה' ולא מדת אלוהים שהוא הדין בדרך הממוצע, וגם צבאות מעלה לא עמדו להם בגלותם, והוא אמרו עד מתי עשנת בתפלת עמך, שהאכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי, רוצה לומר שלחמם ומשתם היה כולו בדמעות. ופירוש שלישי יש אומרים שהוא כלי מכלי המידה כמו וכל בשליש עפר הארץ, ויאמר הכתוב שהשקה עשרת השבטים בדמעות מלא המידה הגדולה הנקראת שלישי והוא דבור המשלי. ויש מפרשים שלישי על גלות מצרים וגלות בבל וגלותנו באדום זה. אבל יותר נכון אצלי לפרשו על גלות עשרת השבטים שגלו שלוש פעמים:

ראשונה הראובני והגדי וחצי שבט המנשי מעבר לירדן,

ושנית כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי,

והג' שומרון ובנותיה,

ועל שלושתם אמר האכלתם לחם דמעה שהיא אחת, ותשקמו בדמעות שהם שתיים, ועל כולם אמר שלישי שרוצה לומר גלות משולש.

ואחרי שדבר בגלות י' השבטים דבר בגלות יהודה ובנימין ע"י נבוכדנצר מלך בבל ועל זה אמר תשימנו מדון לשכנינו, כי בבל הייתה שכנה לירושלים ובעונותיה שלח הקדוש ברוך הוא מדון ומלחמה ואיבה ביניהם באופן שהבבלים אויביהם ילעגו להם בחורבנם, ועל הגלות השני הזה אמר אלוהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה כלומר אלוהים שבדין ומשפט הגלית אותנו זכר נא כי אתה אלוהי צבאות ישראל ולכן השיבנו מזה הגלות השני בשתאר פניך אלינו ואז נושעה, וכבר ידעת שמהגולים בחורבן ראשון של ירושלים לא שבו לבית שני כי אם מעט מזער מאותם שגלו לבבל בלבד ורוב אותם שגלו בשאר הארצות שלא שבו עוד ולכן אמר עליהם השיבנו. ועשה המשורר טענה על גאולתם באמרו גפן ממצרים תסיע, כלומר הלא אתה ה' אלוהים הוצאת את כנסת ישראל ממצרים והסעת אותם משם וגירשת גויים מפניהם בארץ ישראל ותטעם רוצה לומר כנסת ישראל שם.

והנה דמה אותה בגפן מפני ג' דברים שימצאו בגפן יותר מבשאר העצים:
הראשון שצריך הגפן שתהיה משורש טוב ומשובח כי יש הבדל גדול מזמורה לזמורה הנטעת להוציא גפן טוב ויין משובח, וכן היה ישראל כמו שאמר: הנביא ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת,

והשני שהגפן הטוב לא יצמח בכל ארץ שתזדמן כי אם בארץ מיוחדת אליה, וכמאמר ישעיהו הנביא כרם היה לידידי בקרן בן שמן, וכן הייתה מעלת ישראל והצלחתו בארץ הקדושה לא בזולתה מהארצות,

והשלישי שהגפן כדי שתוליד יין משובח צריכה עבודות רבות יותר משאר העצים וכמו שאמר: ויעזקהו ויסקלהו וגו', וכן האומה הישראלית לא תשלם כי אם ברוב המצות התוריות, ומפני הדימויים האלה כולם המשילו הנביאים והמדברים ברוח הקדש כנסת ישראל לגפן.

ואמר כאן גפן ממצרים תסיע רוצה לומר שהסעת אותה ממצרים לפי שלא הייתה ארץ טובה לה וגירשת גויים מארץ ישראל ותטעם באותה האדמה המשובחת, ועל זה אמר גם כן פנית לפניה ותשרש שורשיה ותמלא הארץ רוצה לומר פנית האבנים מלפניהם כי הם מזיקות לשורשי הגפן ואז תמלא הארץ הקדושה, ומפני זה כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל תשלח קציריה עד ים ואל נהר יונקותיה, שהוא כולו משל לישיבת ישראל בארצם והתרחב גבולם בכבוד ובממשלה מבלי מונע, וכיון שהדבר כן שכל כך השתדלת בגפן הזאת להטיבה ולהצליחה אם כן למה פרצת גדריה שהגדר שמים אותו סביבות הגפן לשמרה ואתה פרצת גדריה כדי שיכנסו בה, וארוה, שרוצה לומר וילקוטה כל עוברי דרך שהוא מלשון אריתי מורי עם בשמי, ולא לבד האנשים עובדי דרך יאכלו ממנה אבל גם יכרסמנה חזיר מיער. ומלת יכרסמנה אמרו **המפרשים** שהיא מורכבת יכרס מנה, והעניין שימלא כרסו ממנה, וגם זיז שדי שהוא חית השדה ולדעת חז"ל הוא עוף ירענה. ואין ספק אצלי שגם בזה רמז לגלויות

בשאמרו וארוה כל עוברי דרך רמז לאשור ובבל ופרס ויון שעברו מן העולם, כדרך כל הארץ שכולם הרעו לישראל ולכן אמר עליהם וארוה כל עוברי דרך, וכנגד הגלות האחרון הזה שלא עבר ואנחנו בו בידי אדום ובידי ישמעאל אמר כנגד אדום יכרסמנה חזיר מיער וכנגד ישמעאל אמר וזיז שדי ירענה, ואין הדבר הזה ראוי שמעשה ידיך להתפאר יהיה למרמס ועל כן אמר אלוהים צבאות שוב נא כי לפי שסלק נבואתו מישראל והסתיר פניו מהם אמר שוב נא שישוב מחרון אפו ויפקוד הגפן הזאת שהיא ישראל.

וכנה אשר נטעה ימינך רוצה לומר הגפן המכוננת והמיושבת אשר נטעה ימינך כי לא הייתה נטיעתה על ידי אמצעי לא ביציאת מצרים ולא במתן תורה ולא בירושת הארץ, ואמר ועל בן אמצת לך כנגד מלכות דוד, וחזר לדבר על שניהם, אם על הארץ אמר שרופה באש כסוחה, רוצה לומר שהיא עתה שרופה באש כסוחה וכרותה מהאויבים, שמגערת פניך שאתה גוער בהם יאבדו מהרה אם לא תרחם עליהם. ואומנם על זרע דוד אשר נשבע להתמיד מלכותו אמר תהי ידך על איש ימינך על בן אדם אמצת לך שהוא רמז למלך המשיח שאמצת לדוד ותאמץ למלך המשיח היא ידך עליו להביאו ולחזקו, ובזה האופן לא נסוג ממך, רוצה לומר שלא נחזור לאחור מתורתך, לפי שאתה תחיינו ובשמך נקרא, ואמר תחיינו אם כנגד בני הגלות שהם בו כמתים ואם לרמוז על תחיית המתים שתהיה בזמן ההוא שיקומו ויקראו בשמו, ולכן על הגלות האחרון הזה שהיינו בידי אדום וישמעאל אמר ה' אלוהים צבאות השיבנו וגו', לפי ששם ה' ימלא הרחמים ויגאל את עמו ואלוהים שהוא מדת הדין ינקום נקמתם מאויביהם ואז יהיה אלוהי צבאות מעלה ומטה.

ואף על פי שבא המזמור הזה בדרך תפלה התבארו בו גלויותינו ביאור גדול, והתפלה ההיא יעוד מה שיהיה בלי ספק, הנה יעד במזמור הזה גאולת ישראל כמו שאמר: אלוהים השיבנו ופקוד גפן זאת ושאר המאמרים שבאו עליה.

המזמור השמיני הוא **מזמור פ"ה**, והוא לבני קרח גם כן רצית ה' ארץ. וענינו שמפני שבמזמור שלפניו זכר המשורר הזה עצמו שישבו ישראל על אדמתם ויבנו בית קדוש לאלוהים כמו שאמר: אשרי יושבי ביתך וגו', לכן במזמור הזה יעד בענין הגאולה ואופניה באומרו רצית ה' ארץ שבת שבות יעקב, והנה אמר זה על יציאת מצרים שרצה הקדוש ברוך הוא בארצו להושיב שם מעונתו ושב שבות יעקב והוא גלות מצרים, שנעשה ע"י יעקב אבינו ברדתו שמה, ועם היות שהיו ביניהם רשעים נשאת עוון עמך וכיסית כל חטאתם סלה, כלומר לא לבד לאותם שהיו בגלות מצרים כי אם גם אחרי כן תמיד אל נושא היית להם, ואף על פי שהיה לך עליהם חרון אף היה מחמלתך כ"כ שתמיד אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך, ומזה ירמוז למעשה העגל ולשליחות המרגלים ויתר העונות שחטאו במדבר ובארץ, וכיון שהדבר כן, שתמיד היית לישראל נושא עוון ופשע וחטאה, הנה גם עתה בגלותנו זה שובנו

אלוהי ישענו והפר כעסך עמנו, הלעולם תאנף בנו מבלי שתשוב מחרון אפך, די שתמשוך אפך לדור ודור, אבל לא יהיה לעולם כשם שאתה העדותה בנו ע"י נביאיך עניין תחיית המתים ועניין קבוץ הגלויות, והוא אמרו הלא אתה תשוב, וזו היא פנת תחיית המתים ועמך ישמחו בך בקבוץ הגלויות. וכיון שעתיד אתה לעשות כל זה ע"כ חלינו פניך בכל לב שתעשה שתי הפליאות האלה במהרה בימינו והוא אמרו הראנו ה' חסדך שהוא התחיה וישעך תיתן לנו שהוא הגאולה.

והנה המשורר אמר אשמעה מה ידבר האל ה' כמו שאמר חבקוק ואצפה לראות מה ידבר בי, כאלו אמר אשמעה מה ידבר האל ה' ומה ישיבני על תפילתי זאת כי באמת הוא ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ויזהירם שלא ישובו לכסלה והם המעשים המגונים שהיו עושים בראשונה, והייתה תשובת ה' אליו אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו, רוצה לומר קרוב ה' לכל קוראיו וקרובה תשועתו לבא וישכון כבוד בארצנו והוא השכינה שתשוב לירושלים לעתיד לבוא, כי לא יהיה העניין בזה כמו שהיה בבית שני שלא שרתה שם שכינת ה'. גם שאז יתרבה בעולם החסד בין בני אדם והאמת באמונות האמתיות, ולא יהיה עוול בעולם, כי אם צדק ולא מלחמות, כי אם שלום, וזהו חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו.

ואמר חסד ואמת נפגשו לפי שהחסד הנאמר על שלמות המידות הוא סולם ומדרגה לשלמות הדעות אשר תיאר בשם אמת, וכן אמר צדק ושלום נשקו פירוש שהצדק שכל אדם יצדיק את עצמו כפי היושר ולא יעשה עוול לחברו, הוא השלום וההשקט הישוב המדיני, והכלל שיתחברו השלמויות האלה כולם זה בזה בזמן ההוא, ואז אמת מארץ תצמח, רוצה לומר שכלל האנשים ישתתפו ותצמח ביניהם אמת אמונת ה' יתברך כעשב הארץ, ואז הצדק משמים יהיה נשקף, רוצה לומר שיעשה ה' יתברך צדקה בארץ בהשפעת הטובות. וכבר ביאר עוד זה באומרו גם ה' ייתן הטוב, כלומר מלבד שהאנשים יהיו בעצמם נוטים אל השלמות, הנה ה' יתברך יעזרם בזה, כי גם הוא ייתן הטוב וההצלחה ביניהם וארצו תיתן יבולה לפי שצדק לפניו יהלך בכל הארץ וישם לדרך פעמיו, כלומר שכל אדם ישים הצדק אשר זכר בדרך פעמיו ובמעשיו, והעניין שתמלא הארץ דעה את ה' ובני אדם לא ירעו ולא ישחיתו.

ואפשר לפרש חסד ואמת נפגשו וגו', שהחסד הוא מתת אלוהים והשפעתו שיבוא כאשר בני אדם יתנהגו באמת ובאמונה אמתית, וכן הצדק האלוהי יחול בעולם כאשר יהיה בין בני אדם שלום השקט ובטח, ולכן אמר אמת מארץ תצמח לפי שהוא דבר מוטל על האדם וצדק משמים נשקף שהוא השכר האלוהי, ואומנם כנגד החסד שהוא גם כן שכר עליון כמו שזכר אמר גם ה' ייתן הטוב והוא שיצווה ה' חסדו, וכאשר יהיה זה הנה אז ימצא השלום בין בני אדם, והוא אמרו וארצנו תיתן יבולה כי זהו יבול הארץ האמתית והמועיל לאדם רוצה לומר השלום, שהוא שצדק לפניו יהלך כלומר שכל אדם יצדק עצמו במעשיו ואז ירבה השלום. ולפי

שבזמן המלחמות חדלו אורחות והולכי נתיבות ילכו עקלקלות לכן אמר שכאשר האדם צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו רוצה לומר ישם פעמיו ללכת בדרכים מבלי פחד. גם אפשר לומר שאמר זה כנגד ה' יתברך שכאשר יעשה משפט וצדק בעולם בחורבן הרשעים, כל אדם יצדיק מעשיו, וכמאמר ישעיהו כי כאשר משפטך לארץ צדק למדו יושבי תבל, ולכן אמר כאן כאשר האמת מארץ תצמח שהאנשים ירדפו אחריו והצדק משמים נשקף לעשות משפט וצדקה בארץ, הנה אז בלי ספק ה' ייתן הטוב וארצנו תיתן יבולה כפי הראוי, לפי שכאשר צדק לפניו יתברך יהלך ישם לדרך פעמיו שילמדו ממנו בני אדם וישם הקדוש ברוך הוא אותו הצדקה פעמיו לדרך נהוג ומורגל בין בני אדם.

הנה נתתי לך בפירוש הפסוקים הקשים האלה ג' דרכים, בחר לך אחד מהם שהם מלבד פירושי המפרשים.

הנה התבארו במזמור הזה ד' יעודים:

הא' תשועת ישראל וגאולתם, כמו שאמר: ועמך ישמחו בך כי ידבר שלום וגו', והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.

הב' תחיית המתים העתידה להיות, כמו שאמר: הלא אתה תשוב תחיינו, והוא העיקר הי"ד מעיקרי נבואות ישעיהו.

הג' שיהיה שלום בכל הארץ, כמו שאמר: צדק ושלום נשקו, והוא העיקר הי"ג מעיקרי נבואות ישעיהו.

הד' שתשוב השכינה ביניהם, כמו שאמר: לשכון כבוד בארצנו.

וכבר התבאר שהיעודים האלה אי אפשר לפרשם בדרך ה**נוצרים** ולא נתקיימו בבית שני ושעתידים הם להתקיים לעתיד לבוא.

המזמורים התשיעי והעשירי המייעדים על הגאולה הם **מזמור קי"ז ומזמור קי"ח**. והכוונה בשניהם לתת שבח והודאה לש"י על התשועה והגאולה העתידה, כי מפני שאמר במזמור הקודם על צרות הגלות הזה אפפוני חבלי מות וגו' ובשם ה' אקרא, ואמר כוס ישועות אשא וגו' לך אזבח זבח תודה, בחצרות בית ה' וגו', לכן בא במזמורים האלה להגיד מעלת הגאולה העתידה, ואמר שביציאת מצרים ובפקידת בבל לא נתפרסמה גבורת ה' יתברך ואמונתו לגויי הארצות ולא קבלו אלוהותו כי אם עמו ישראל לא שאר האומות, אומנם בגאולה העתידה לא יהיה כן כי הגויים והאומות כולם יהללו וישבחו את ה' הנכבד על שתי הסבות שזכר למעלה בהלל באמרו על חסדך ועל אמתך, שחסדך הוא רמז אל החסד שיעשה עם ישראל בגאולתם ואמתך היא אמתת האמונה האלוהית שאז תתפרסם בעולם, ועל שתי הסבות האלה אמר במזמור הזה כנגד כלל האומות הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל האומים אם מפני שגבר עלינו חסדו בתשועה ובגאולה ואם בעבור אמתת אמונתו שתתפרסם ביניהם והוא אמרו ואמת ה' לעולם הללויה.

ואמר שכמו שהאומות יודו וישבחו על שתי הסבות האלה כן ישראל בפרט יעשה שבח מיוחד בפני עצמו, ועל זה אמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו יאמר נא ישראל רוצה לומר שבני ישראל בייחוד יאמרו שהוא יתברך מהולל ומשובח משתי בחינות אם בבחינת מעלתו ושלמותו כי הוא הטוב המוחלט וזהו אמרו הודו לה' כי טוב, ואם מצד רוב חסדיו שעשה עם העולם בבריאתו ושמירתו והוא אמרו כי לעולם חסדו, ואמר בהודאה כי לעולם חסדו כי בהיותם בגלות היה נאמר בדרך העברה כי חסדיו באמת לא ירגישו הם אותם בגלותם, אבל בזמן הגאולה אז ראוי לומר בעצם ואמת כי לעולם חסדו, לפי שביציאתם מעבדות לחרות היה החסד האמיתי אליהם, ולכן אמר יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו, ונא הוא מלשון עתה, כאילו אמר עתה בזמן הגאולה יוכל ישראל לומר בעצם ואמת כי לעולם חסדו, וגם בית אהרן לזוים וכהני' ה' שבגלות לא היה להם עבודה ולא קדושה לא מעשרות ולא מתנות וכאלו בטלה מהם כהונה ולוויה עתה בזמן הגאולה שישבו למעלתם ולמתנותיהם ראוי שיאמרו כי לעולם חסדו מפני החסדים שיקבלו בגאולתם. וכן יראי ה' שבצרות הגלות לא היה להם פנאי לעבוד אלוהיהם עתה בזמן הגאולה שאחרי ה' ילכו יאמרו כפי הראוי כי לעולם חסדו. וכיון בזה כונה שנית שאחרי גאולתם לא ישובו עוד לגלות אחר, וכמאמר הנביא וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תימוט, ועל זה ג"כ אמר כי לעולם חסדו רוצה לומר שיהיה חסדו נצחי כל ימי עולם.

וזכר שכאשר יתנו ההודאה יספרו ויאמרו מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה, כלומר הלא ראתם שבכל הצרות והגלויות שעברו עלי שקראתי מתוך אותם הצרות לש"י ענני והוציאני למרחב ולכן גם עתה אם היה ה' לי והייתי קרוב אליו מה יעשה לי אדם, כי בהיות ה' לי בעוזרי אני אראה בשונאי רוצה לומר אראה ברעתם, ולכן בכל זמן טוב לחסות בה' בתפלות ומעשים טובים מבטוח בנדיבים, ואמר זה להגיד שפעמים בצרותינו בגלות נבקש עזרה מבני אדם שיצילונו וימלטונו והוא השתדלות בטל אם לא יתחבר אליו הביטחון האלוהי שהוא העזר השלם, ולכן טוב לחסות בה' ולהדבק באלוהינו מבטוח באדם שהוא שם נאמר על ההמון, וג"כ מבטוח בנדיבים שהם המלכים והשרים, ועשה על זה טענה מאשר האומות כולם ומלכיהם תמיד אכלונו הממונו והם היו בעוכרינו והוא אמרו מיד כל גויים סבבוני.

האומנם ראוי להסתכל בזה שזכר כאן ד' לשונות מסיבוב כל גויים, סבבוני, סבוני גם סבבוני, סבוני כדבורים, וחשבו **המפרשים** שהוא לחזק, ואני אחשוב שאמר כל גויים סבבוני על אשור שהחריב והגלה עשרת השבטים ובאו על ירושלים לשחתה ונפלו מפלה רבה באין תקומה על מה שעשו והוא אמרו בשם ה' כי אמילם, כלומר שבסיבתו נכרתו מן העולם, ואמר סבוני גם סבבוני על נבוכדנצר מלך בבל ועמו שבאו על ירושלים פעמים רבות בימי יהויקים ובימי יהויכין ובימי צדקיהו ולכן אמר עליהם סבוני גם סבבוני, ובסבת מה שעשו לי ספו תמו מן בלהות והוא אמרו בשם ה' כי אמילם, ואמרו עוד: סבוני כדבורים כיון אל פרס ויון שמשלו

בבית שני ועליהם אמר דועכו כאש קוצים בשם ה' כי אמילם, לפי שבני חשמונאי השמידו את היונים. ואומנם על גלות אדום הארוך הזה אמר עוד: דחה דחיתני לנפול, שזאת הייתה הדחייה הקרובה אל הנפילה ואל הכליה המוחלטת אם לא שה' עזרני והצילני מידם, והעוז אשר היה לי שלא באתי לכליה בגלות אדום שעליו אזמר אל הקדוש ברוך הוא שהיה לי לישועה, ועל הגאולה והתשועה מהגלות הזה יהיה קול רינה וישועה באוהלי צדיקים שיאמרו ברינתם ימין ה' עושה חיל רוצה לומר לא אומר אני כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה כי באמת ימין ה' עושה חיל לא כחי, וזכר הסבה למה יוחס אליו יתברך החיל והכוח באמרו ימין ה' רוממה ימין ה' עושה כי להיות ימינו רוממה על המערכות לכן הוא עושה חיל ובחכמה שירצה. והסתכל שהדברים האלה עזי וזמרת יה ימין ה' רוממה הם מדברי שירת הים שאמר משה כשיצאו ישראל ממצרים, לפי שהגאולה תדמה לגאולת מצרים במופתיה וגם בשירתה, וכמו שאמר: ישעיהו בנבואה השנית שביארתי ממנו באמרו הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה.

ולפי שראה המשורר ברוח קדשו שייפול ספק גדול בלבות האנשים אם ישראל ייתמו בגלות מרוב צרותיהם לכן הבטיחם על זה באמרו בשם האומה לא אמות כי אחיה וגו', רוצה לומר לא אמות בגלות אבל תמיד אחיה ואצפה תשועת ה' כדי לספר מעשה יה כי נורא הוא, ואף על פי שיתקפוני הצרות לא תהיה כליה גמורה כי כבר כמה פעמים יסור יסרני יה ולמות לא נתנני, וכאלו היו פתחי התהילה וההודאה סגורים עד זמן התשועה לכן יאמר פתחו לי שערי צדק כי אני ישראל אבוא במ אודה יה לפי שזה השער לה' וגו'. ואפשר לפרש פתחו לי שערי צדק על שערי ירושלים שיבואו שם ישראל בזמן גאולתם וכמאמר הנביא ישעיהו פתחו שערים וגו', שבשובו מהגלות לירושלים יודה ה'. ויאמר אודך כי עניתני בגלות הארוך הזה ושמעת תפלתי, והיית לי לישועה באופן שאני שהייתי כמו האבן שמאסו הבונים, שכן האומות היו מואסים את בני ישראל עתה הייתי לראש פנה, וזה לא בחיל ולא בכוח אנושי כי מאת ה' הייתה זאת ולכן הגאולה תהיה נפלאה בעינינו, וזה היום שבו זרוע ה' עלינו נגלתה עשהו ה' ולכן נגילה ונשמחה בו. ומפני שהמשורר זכר היעודים הטובים האלה ברוח הקדש התפלל לה' שיקים דברו הטוב, והוא אמרו אנא ה' הושיעה נא וגו', כי התשועה היא מידי האומות וההצלחה היא בהיותם על אדמתם. ואפשר לפרש שאמר מאת ה' הייתה זאת הוא מאמר הבונים שהם האומות הבונים חרבות, כמו שיאמר אמת הוא שהיינו מואסים האבן הזאת אבל תשועתם הייתה מאת ה' ולכן היא נפלאה בעינינו, וזה היום שהוא זמן הגאולה כיון שעשהו ה' לא נתעצב ולא נדאג על מעלתה כיון שמאת אלוהים היא אבל גם אנחנו האומות נגילה ונשמחה בו מסכים למה שאמר למעלה הללו את ה' כל גויים וגו', ושהם גם כן יברכו את ישראל ויאמרו אנא ה' הושיעה נא וגו', רוצה לומר שיתפללו האומות לאל שתמיד יושיע את ישראל.

ולפי שהגויים ההם יקבלו אמונת ה' יתברך ויעלו שנה בשנה להשתחוות ולזבוח לירושלים ולחוג את חג הסוכות, לכן אמר כנגדם ברוך הבא בשם ה' כלומר אתם הבאים לחסות תחת כנפי ה' ברוכים תהיו בשמו, ואנחנו בני ישראל בירכנוכם בשם ה' רוצה לומר ברכנו אתכם בשם ה' שתהיה ברכתו אליכם. אבל האור הנבואי והשכינה באמת לא תחול כי אם בנו עם סגולתו והוא אמרו אל ה' ויאר לנו, אך אומנם אתם האומות הקרבים אל ה' תזכו להקריב קרבנות לפני מזבחו והוא אמרו אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח, כי כל קרבן יקרא חג כמו חגים ינקופו ולכן יאמרו אליהם שבשמחה ובשירים ועבותות אהבה יביאו חגם וקרבנם עד קרנות המזבח, ויאמרו לש"י אלי אתה ואורך אלוהי ארוממך הודו לה' וגו'.

הנה התבארו במזמורים האלה ד' עיקרים:

הא' שכל האומות באחרית הימים יקבלו אמונת ה' יתברך, כמו שאמר: הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל האומים, והוא העיקר הי"ב מעיקרי נבואות ישעיהו.
והב' תשועת ישראל, כמו שאמר: קול רנה וישועה באוהלי צדיקים אורך כי עניתני ותהי לי לישועה, והוא העיקר השלישי מעיקרי נבואות ישעיהו.
והג' שהגאולה העתידה תדמה לגאולת מצרים, כמו שאמר: עזי וזמרת יה, והוא העיקר החמישי מעיקרי נבואות ישעיהו.
והד' שלא ישוּבו עוד לגלות, וכמו שאמר: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.
 וכבר הוכחתי שהעיקרים האלה אי אפשר שיובנו לא כדברי ה**נוצרים** ולא על בית שני והם עתידים להתקיים.

המזמור הי"א הוא מזמור קכ"ו שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים. וענינו שתהיה הגאולה העתידה כל כך גדולה בעניינה שאז יראה לנו שענייני הגלות לא היו בפועל אבל שהיו כחלום הלילה כי מרוב שמחת הגאולה והצלחת האומה ומעלתה יראה לנו כאלו לא עברו עלינו מעולם צרות, אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה ויתמהו האומות מעניינו ויאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה כי דבר גדול היה ענינם, ויאמרו עוד בגויים הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים, רוצה לומר ששתי פליאות עשה ה' תשועת ישראל וחורבן האומות, ועל תשועת ישראל יאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה, ועל הפליאה אשר יעשה בחורבן האומות עצמם יאמרו הנשארים מהם שהגדיל ה' לעשות עימם כלומר פליאות רבות גם כן, ולכן לא ייאנחו מן הרעה אשר באה עליהם אבל יהיו שמחים כיון שהיה זה סבה להשלמת נפשם והתיישרות אמונתם.

ואפשר לפרש בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים שלהיותנו רגילים בגלות ובצרות כשנהיה בזמן הטובה וההצלחה נחשוב שאינה כן במציאות אלא כאשר יחלום החולם והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו אבל אז לא יהיה כן כי לא תהיה ריקה נפשו כי אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה,

ואז יתמהו האומות מהצלחתנו ויאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה, ולפי שהאויב מעט מהטוב שיראה לאויבו יתרבה בעיניו לכן אחרי שאמר אז יאמרו בגויים הגדיל ה' לעשות עם אלה אמר שנית הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים, כלומר אין אנו חוששים לדברי הגויים האומרים הגדיל ה' לעשות עם אלה אבל נחוש אל האמת בעצמו שהגדיל ה' לעשות עמנו ולכן נהיה שמחים. ולזה התפלל המשורר שיקים ה' היעוד הזה באמרו שובה ה' את שביתנו שיהיה כמו האפיקים שהם פלגי מים כשימצאו ויהיו בארץ הנגב היבשה כן תהיה גאולתנו בבואה על תוקף הצרות. והמשיך משלו באומרו שאז הזורעים בדמעה בארץ הנגב בחשבם שהזרע יהיה לאבדון להעדר המים כשיתראו שמה האפיקים שזכר ברנה יקצורו, וכן אמר כפל ענין במלות שונות הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע, והוא הזרע שמוליך שקו מלא זרע ומשליכו לארץ והוא הלוך ובוכה לפי שיחשוב שלא תצמח תבואתו בסבת חסרון המים אומנם בבוא האפיקים שיעשה המטר תתברך תבואתו ובוא יבוא ברנה לזמן הקציר כשיהיה נושא אלומותיו.

הנה התבאר בזה תשועת ישראל וגאולתם.

המזמור הי"ב הוא קכ"ט שהוא שיר המעלות רבת צררוני מנעורי. וכיון המשורר בו להודיע צרות הגלות והנקמה אשר יעשה ה' באויביו על מה שהרעו לישראל, ועל זה אמר רבות צררוני מנעורי יאמר נא ישראל, כלומר הרבה פעמים צררוני אויבי, ויהיה שיעור הכתוב יאמר נא ישראל רבת צררוני שבזמן גאולתם לפי שלא תקום עוד צרה לכן באותו זמן יאמר ישראל רבת צררוני, ואמר מנעורי לרמז לגלות מצרים ומלחמת עמלק ולעונשי המדבר ולרעות האויבים אחרי שנכנסו בארץ וגם לחורבנם וגלויותיהם, ועם היות שרבת צררוני הנה לא יכלו לעשות לי כליה, וביאר ענין צרותיו באומרו על גבי חרשו חורשים שהוא רמז אל האויבים כאלו השליכוהו לארץ וחרשו החורשים בשוורים על גבו והאריכו למעניתם, ומענה הוא החרץ שעושה החורש בכלי של ברזל כשיחרוש כמו מענה שדה, והכול משל לעוצם הייסורין שהיו מענים את ישראל. ואחרי שביאר רבת צררוני מנעורי ביאר מה שאמר גם לא יכלו לי ואמר ה' צדיק קצץ עבות רשעים, רוצה לומר ה' שהוא צדיק וישר וראה עלבוני קצץ והכרית עבות הרשעים, והוא משל לגאוותם ומעלתם על מלכותם. וביאר שאמר זה על שם העתיד לפי שעכ"פ יבושו וייסוגו אחר כל שונאי ציון החפצים להרע לישראל, ויהיו כחציר גגות שהוא העשב הצומח בגג הבית שאין לו קיום לפי שיציאתו וצמיחתו במקום גבוה היא סבת יבושו במהירות מפני שאין לשורשיו לחות ולא מקום יתפשטו בעומק, וכן קדמת שלף, רוצה לומר שקודם בישולו והגעתו לגדולו הטבעי יחרב ויבש, ויהיה שלף כמו שלף ויצא מגוה, וענינו שקודם שיצא לשלמות יפסד, ומפני יבשותו הקוצר אותו לא ימלא כפו ממנו כמנהג הקוצרים, ומפני חסרון הקצירה ההיא לא יאמרו העוברים לקוצרים העשב ההוא ברכת ה' אליכם כלומר ברכת ה' תבוא אליכם כמו שאומרים לקוצרים. וזכר ג"כ הברכה בהיפרדם מהם והוא אמרו ברכנו אתכם וגו', והענין כולו שהאומות יישארו מעט כחציר יבש ולא יצלח לכל ולכן לא תיפול

עליהם ברכת העוברים לא בהגעתם אליהם ולא בהיפרדם מהם לפי שהכול קללה תחשב להם.

הנה ביאר ויעד המשורר במזמור הזה נקמת האומות וחורבנם העתידה להיות כמו שבמזמור שביארתי קודם לזה יעד על תשועת ישראל.

הנה בי"ב המזמורים האלה נגלו באר היטב יעודי הגאולה העתידה ונקמות האומות וחורבנם והצלחת ישראל ושוב השכינה והנבואה ביניהם ושאר היעודים שהתבארו בהם, וכבר נמצאו מלבד אלה פסוקים אחרים בספר תהלים מורים על הגאולה העתידה ולא זכרתיים הנה לבחירת הקיצור בעניינים, גם כי על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר כל שכן בי"ב עדים. גם כפי קבלת חז"ל באו רמזים בפסוקים רבים מזה הספר על הגאולה העתידה שאינם כפי דרך הפשט, הלא תראה שתרגם המתרגם בפסוק מי יובילני עיר מבצר מי נחני עד אדום מאן אוביל יתי כרכא דרומי רשיעא מאן דדברני עד קוסטנטינה דאדום, וכמה מהחכמה נכללה במאמר הזה אם במה שזכר רומי וקוסטנטינה שהן היו שני הראשים וההתחלות לאמונת אדום כמו שביארתי במעין הי"א מספר מעיני הישועה, ואם במה שדבר ברומי בלשון עתיד ובקוסטנטינה בלשון עבר. וכן הוא בכתוב מי יובילני עיר מבצר שהוא עתיד מי נחני עד אדום שהוא עבר, וענינו שהמשורר דבר על אנשי זמננו זה שכבר ראינו חורבן קוסטנטינה וכוספים מראות חורבן רומי לפי שאחריו תבנה ותכונן עיר ציון, וכאלו נאמר מי יובילני עיר מבצר שהוא רומי כי כן קראה ישעיהו קריה בצורה ובצרה שהכול אחד, ואין הכוונה שניבא שמה אלא שנראה בחורבנה ולכן אמר מי יובילנו ויגיענו לזמן שתהיה חרבה העיר שהיא מבצר הגויים שהיא רומי, ומשיב רוח הקדש מי ינחני עד אדום, רוצה לומר האל הגדול הגיבור והנורא שהגיעני לראות במפלת בת אדום שהיא בקוסטנטינה שכבר נחרבה מבני אדום הוא ג"כ יגיעני לראות במפלת רומי העתידה ליחרב, ואזל המתרגם לטעמיה למה שתרגם בשישי ושמחי בת אדום כמו שזכרתי למעלה בסוף נבואות ירמיהו.

מבשר טוב הי"ז [דניאל]

הוא דניאל בספרו.

והנה התבארו שמה הגאולה העתידה בה' מקומות.

האחד בחלום הראשון שחלם נבוכדנצר מהצלם שהיה ראשו זהב חדוהי ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתיה די נחש שקוהי די פרזל רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די כסף, ושראה די התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי, שהדקו כחדא הכל, ואבנא די מחת לצלמא הות לטור רב ומלאת כל ארעא, ופתר לו דניאל שהיה זה מורה על ממשלת הד' מלכויות שיתמו מן הארץ ועל המלכות החמישי האלוהי שעתיד להיות.

והמקום השני הוא בחלום שראה דניאל בשנת חדא לבלשצר מארבעת החיות ומהדין הנעשה עליהם ומהבר אנש הבא אחריהם, וליה יהיב שולטו יקר ומלכו וכל עממיא אומיא ולישניא ליה יפלחון שולטניה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותיה די לא תתחבל, ופירש לו המלאך שהחיות היו רומזות לד' המלכויות והבר נש היה רמז אל המלכות החמישי העתיד להיות.

והמקום השלישי הוא בחזון הנראה לדניאל בשנת שלש למלכות בלשצר, ששם ראה מלאכי אלוהים ושהיה אחד קדוש מדבר ושואל לאחר עד מתי החזון העתיד והפשע שומם תת וקדש וצבא מרמס, והשיבו המלאך הדובר בו עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש, ואמר לו גם כן ומראה הערב והבוקר אשר נאמר אמת הוא ואתה סתום החזון כי לימים רבים, שגלה לו בזה הגאולה העתידה.

והמקום הרביעי הוא במראה האחרת שראה דניאל אחרי תפלתו בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי, בשנאמר לו שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קודשך לכלא הפשע ולהתם חטאת ולכפר עוון ולהביא צדק עולמים ולחתום חזון ונביא ולמשוח קדש קדשים וגו' עד כלה ונחרצה תתך על שומם, וגם במראה הזאת הראו לו הגאולה העתידה.

והמקום החמישי הוא המראה האחרונה שראה בשנת שלוש לכורש מלך פרס היא המראה העצומה שבה השיג עתידות גדולות נפלאות ואחרית הזעם ומועד הגאולה.

אך אומנם פירוש המראות האלה לא יבוא במקום הזה לפי שכבר מלאתי ידי לה' בביאורם בספר מעיני הישועה שעשיתי בפירוש ספר דניאל, והיו עיני ולבי שם בעצם וראשונה לבאר חמשת המראות האלה ושם התבררו והתלבנו ונצרפו הדברים כולם כי אלוהי הטובה עלי השכיל. ולכן חברתי הספר הזה משמיע ישועה לאותו ספר מעיני הישועה להיותו מצרן וסמוך אליו כפי עניינו, ולהיות דניאל מכלל המבשרים. ואף על פי שעם המבשרים האחרונים הוא הנה הקדמתי פירושו לספר הזה לפי שעשיתיו ראשונה, גם שבו דברים יילקחו במדרגת ההתחלות למה שזכרתי בספר הזה. ויבוא אחרי זה מאמר ישועות משיחו אשר עשיתי גם כן בביאור הדרשות וההגדות ומאמרי חכמינו הקדושים ז"ל כאשר ראיתי בענייני מלך המשיח והגאולה העתידה, ויהיו שלושה אלה בני נח הם שלושה הספרים האלה שיעירו ויעוררו אל המנוחה ואל הנחלה.

ובזה נשלם מה שראיתי לבאר מהנבואות והיעודים שבאו בתורה ובנביאים ובכתובים בישראל על הגאולה אשר קיונה. והנה לא ראיתי להביא ראיות מספר משלי ומספר שיר

השירים ומספר רות ושאר כתבי הקדש לפי שאינם מבוארים ומוכרחים על פי פשוטם, עם היות שהם ראיות אמתיות כפי מה שדרשו חז"ל עליהם בדרך קבלתם, יען וביען אני לא נקראתי לבוא במאמר הזה כי אם להביא ראיות על גאולתנו ועל פדות נפשנו מהכרח הפסוקים כפי פשוטם כדי להשיב את האפיקורוס.

והייתה השלמת המאמר הזה בעיר מונפולי שהיה ממלכות נאפוליט משגבי ומנוסי מחמת הגרושין והצרות אשר עברו עלינו. על הכול יהי שם ה' מבורך ביום רביעי לחדש אדר השני שנת כי ירחם ה' את ישראל, ותהילה לאל המרומם על כל ברכה ותהילה.

תם ונשלם תהילה לאל בורא עולם.